CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY összes művei

Szépprózai művek

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

Szépprózai művek

Sajtó alá rendezte

DEBRECZENI ATTILA

A Csokonai-kritikai kiadás jelen kötete *Szépprózai művek* összefoglaló címen a költő vegyes prózai írásait tartalmazza: megtalálhatók benne beszédei és önvallomásai mellett latin és magyar nyelvű alkalmi művei, továbbá olaszból, franciából és németből készült fordításai, melyek jórészt további kidolgozásra szánt nyersfordítások. A kötet gerincét azonban — s innen a *szépprózа* elnevezés — *A' Tsókok* és az ihletkörében keletkezett kisebb írások, valamint az állatdialógusok *(A' Bagoly, és a' Kótsag, A' Pillangó és a' Méh, A szamár és a szarvas)* alkotják. A jelen kiadás célja a művek hiteles szövegeinek rekonstruálása, a szövegváltozatok, másolatok lehető teljes feltárása s megbízható időrend kialakítása. Ez utóbbit szolgálja például *A' Tsókok* keletkezésének folyamatára fényt derítő *Vázlatfüzet* részletes elemzése, de *A' Pillangó és a' Méh*, valamint a *Kollégiumi búcsúbeszéd* kéziratán lévő bizonyos javítások szövegváltozatként való értelmezése is. A művek gazdag utalásrendszerének a kibontása pedig (például a *Debreceni Magyar Psyché*ben vagy *A' Szeretet*ben) a teljesebb megértés elősegítésén túl jelezni igyekszik a kapcsolódási pontokat az életmű egészéhez. A költő munkásságának kevésbé ismert területét mutatja be tehát e kötet, azokat a műveket, amelyek azonban nemcsak azért lehetnek méltók az utókor figyelmére, mert Csokonai alkotásai, hanem mert önmagukban is jelentős értékeket hordoznak.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

21001000035455
Miskolci Egyetem

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY
ÖSSZES MŰVEI

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI

SZILÁGYI FERENC ÉS SZUROMI LAJOS

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1990

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY
Szépprózai művek

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA

DEBRECZENI ATTILA

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1990

Lektor

BÍRÓ FERENC

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása kutatási főirány" c. program támogatásával

ME Központi Könyvtára
472 718
MISKOLC

ME FŐKÖNYVTÁR
2004
LELT-ELLENŐRZÉS

ISBN 963 05 0744 7 (sorozat)
ISBN 963 05 5513 1 (kötet)

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest
Első kiadás · 1990
© Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990 · Debreczeni Attila

Minden jog fenntartva

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte
Felelős vezető: Hazai György
Budapest 1990
Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő: Rigó Zsuzsanna
A fedéltervet készítette: Somlai Vilma
Kiadványszám: 2711
Megjelent: 30 (A/5) ív + 12 oldal melléklet terjedelemben

Printed in Hungary

SZÉPPRÓZAI MŰVEK

1. [Vizsgai oráció]

Illum vero ego sapientem existimaverim, qui optimos fines non eligit solum; sed etiam apta media invenit, ad scopum suum obtinendum. Amorem certe propriae utilitatis nemo sanae mentis culpare ausus fuerit, hic enim est vis illa movens, quae homines excitat ad quaevis egregia facinora suscipienda. Hoc studium commodi sui in Themistoclis pectore amorem Patriae excitavit, aluit, Iulium Caesarem de somno etiam excitavit, quod Alexander Macedo, hostis licet potius, quam amicus generis humani iuvenis splendidiores expeditiones finiverit, quam ipse annosus. Et ut breviter dicam, nihil magni in hoc orbe terrarum gestum est, ubi incitamentum hoc defuisset. Tolle hoc, torpebunt homines, Civitates quae nunc maribus dominantur, vitam suam fragili asseri committunt: quae florent, sunt splendidiores coemitorio potius tristi, quam hodiernis metropolibus erunt aequales. Tolle utilitatem, agri latissimi inculti iacebunt, exulabunt artes; immo,quemadmodum ingeniosus Palingenitus Poeta observavit:

,,Deme lucrum, superos et sacra negabunt,
Templa ruent, nec erunt artes nec Iupiter ullus''

quod de Ethnicorum sacerdotibus intelligi velim. At quemadmodum medium tenere difficillimum est, ita quid revera felicitatem nostram promoveat determinare oppido difficile est. Enimvero, haec plane ratio illa est, quae Parentes nostros in id permovit; ut nos curae vestrae, Celeberrimi Domini Professores, committant fidelissimae; ut ea quae ad veram nostram felicitatem pertinent, a vobis sapientiae scilicet studium non percipiamus solum, sed ad vitae etiam rationem transferamus. Ut ex hoc seminario bonae virtutis tandem egressi, tum nobis ipsis, tum vero etiam aliis, tum denique etiam Patriae, cui omnia in acceptis referendum, prosimus.

Si vis ut felix, possis simul esse beatus
Temporibus vitae, regulam hanc servare memento:
Talia ne facias, quae non prodesse valebunt
Utilitate sua, tibi nec dare commoda possunt.
Nam secus infelix, cunctis miserandus erisque
Donec tristem animam sub pallida tartara mittes.

2. Antiqua Geographia

Quaestio: Quomodo olim vocabatur Vulva?
Responsum: 1., Patta, a Patto quondam ibi latitante.
2., Cunnus a cuniculo quasi Cunniculo.
3., Vulva, quasi valva.
Quaestio: Quos habuit terminos?
Responsum: A septentrione: Montem Veneris;
ab ortu: Silvam Hercyniam;
a meridie: Imperium Merdardi;
ab occasu: Litora Oceani Urinarii.
Quaestio: Quae loca ibi notanda veniunt?
Responsum: 1., Lacus Asphaltites, malignis evaporationibus ex sale nimio infamis.
2., Vorago Inferni (Hungaris: Kárhozat Varsája).
3., Portus vapidus magna hominum frequentia celebris.
4., Caput Bonae Spei continuis Flatibus obnoxium.
5., Fluvius Menstruus nimio Fusco plenus, saporis optimi, quo aegris medicatur.
6., Saltus pudendi tractu longo regionem ambit.
7., Mons merdosus, ubi hominum Fodinae.
8., Arx veretrorum expugnatu facillima.
Quaestio: Quale ibi regimen occurrit?
Responsum: Despoticum sub Imperio Magni Cacatus qui etiam Penis vocatur ex domo braccali oriundi.
Quaestio: Quod est insigne?
Responsum: Chalybs Turcicus transfixus in campo rubro.
Quaestio: Quae sunt producta naturae?
Responsum: 1., Urina acidosa salsa ad condiendas cupedias.
2., Menstruum, adhibetur pro Limonade, ad quotidianum usum et contra scabritiem den-

tium, stomachique corroborationem.
3., Scabies, quae in alias etiam regiones deportatur.
4., Pulices maximi instar equorum Provinciae Kent (Angliae) alacres et saltatores.
5., Pueri.

Quaestio: Qui populi inhabitant?

Responsum: Maiorem partem tenent Galli.

Quaestio: Quibuscum habet commercium?

Responsum: Cum testiculis, seu cucurbitis quibus quidem intrare non licet sed stantes extra portum, suppeditant regno semen, quod indigenis dicitur *Getzi*.

Quaestio: Unde Fontes geographiae huius antiquae hauriuntur?

Responsum: Ex commentariis Illustrissimi Szüry Professoris in Stossenberg.

3—4. Állatok' Diálogusai

I.

3. A' Bagoly, és a' Kótsag

Hová teis illy késő éjtszaka, mikor néktek alunni kellene? Mitsoda kétségbe esett rettegéssel vonúltak a' te több Társaid amott a' tsoportos Nádak közé, a' Zsombokok tövére?

KÓTSAG. Ártatlan Nemünknek végső pusztúlása, elhagyatja vélünk e' valaha kedves Tavakat. Sok Kótsagot láttál é ottann eggybe gyülekezve a' Zsombokok mellett?

BAGOLY. Sokat, a' mennyit még soha sem láttam, vén létemre.

KÓTSAG. De gondolnád é, hogy mind azok a' Kótsagok ott vagynak, valamellyeket Békés, Bihar és Heves Határi tartottak a' Körös és Berettyó Fakadékibann?

BAGOLY. Álmomba sem. — A' ti Nemetek szaporább, mint sem eggy két Zsombokos gaz köztt elférhessen.

KÓTSAG. Most láthattad tehát a' Kótsagoknak azt a' szapora Nemét a' mint te mondod, eggy rakásonn eggy alföldi guba' helyénn megférhetve.

BAGOLY. De hogy lehet hát az meg? Talám sok rossz Doktor, 's Bába van köztetek? vagy a' Háborúba vólt Szűkség húllatott el benneteket?

KÓTSAG. Nem találtad el jó Öreg. Eggyik sem okozta. Egyedűl való bajunk a' mostani Magyar Világ.

BAGOLY. Hö, hö, hö! Majd elis röhögém magamat.

KÓTSAG. Valóságot beszéllek, véled játszani se kedvem, se üdőm nints. A' József' halála a' Magyaroknak hazafiúsága, a' Magyarok Hazafiúsága, a' Kótsagoknak halál.

BAGOLY. Hu, hu, hu! Mitis kell még vénségemre hallanom. Hu, hu, hu!

KÓTSAG. Te talám a' mostani Magyar Világba semmit sem tudsz, minthogy egész nap tsak alszol, 's azért nevetsz az én Beszédemre. Nem verte ki szemedből azt a' mélly álmat a' Puskák' ropogása, melly egész Hajnalokonn 's Estvékenn nyúghatatlankodtatta Körűlbelől ezen Rétek'

tsendességét. Úr, nem Úr, nemes, nemtelen, Vadász, Kúltsár, Kasznár, Gazda, Ispán, Számtartó, Tisztartó, Lokáj, Szakáts, Kukta, Fellajtár, Iró Deák, Patvarista, Cancellista, Concipista, Instructor, Hofmester, Frizőr, Öltöztető Vetkeztető, Agár, Visla, Kopó, mind a' ki tsak vagy Úr, vagy Úri, hétről hétre itt tanyázott a' Nádasba. Ki nem mertünk a' Motsár közűl jönni, olly kedves vólt életünk.

BAGOLY. Bohók! Tán azt gondoltátok bizony, hogy az Úri asztalnál kedves Vendégek vagytok, föve vagy sűlve? Hahó Ordas a' Kutyából nem lessz szalonna! Igazánn a' Sneffeket lövöldözik 's ti féltek. Lám, pedig nekem tsak jobban lehetett vólna tartani, akkoris bátrann szúnyokáltam, annak a' görbe vadkörtvélyfának óldalába, a' mellyik ott van ni a' Notárius akla megett.

KÓTSAG. De, öreg, nem a' Húsunkért űldöztek minket, mint a' Sneffeket, hanem egyedűl azért az egy két szál tollért, a' melyet kárunkra adott a' mostohánn jól tenni kivánó Természet.

BAGOLY. Perse! — Mert a' Pávának vagy nekem nem szebb, tarkább 's figurásabb tollunk van; még is sem a' Pávát, sem engemet, nem bántott érte az ördögök szép annyais.

KÓTSAG. De valami nem tudom mi különös jóval kell birni ennek a' mi tollunknak, melyet mi ártatlanúl, minden büszkeség nélkűl viselünk, a' több madár társaink között. Ők pedig kevélységre, és haszontalan fitogatásra hordozzák kalpagjokon, a' mint egy kótsag beszéllette tegnapi gyűlésünkbenn, a' ki elevenen elfogattatvánn, látta miként fűznek belőlle nyalka bokrétákat, milyen dagályal lóggott sok üress főkönn, éppenn mint az éretlen tökötskénn, az ő elszáradott, de még le nem húllott virág szála, 's a' vólt a' leg derekabb ember, a' kinek leghosszabb 's legvastagabb bokrétája vólt.

BAGOLY. Per consequens nagyonn sokann el kellett vesznetek e' nagy Úri fávor miatt.

KÓTSAG. Húllottak szerteszélyel a' legszebb Kótsagok, nem vólt sem időre, sem nemre, se termetre semmi tekintet, a' legelső fel repűlésre minden felől omlottak a' golyóbisok a' vigyázatlan Kótsagra, egész Nemes familia is reá lőtt, s' ő halva szállott le a' nedves gyepre, melyet vérivel pirositott, kit nyugtató fészkénn kaptak még szerelmes párjával, 's mig egymástól bútsúzni készűltek, kegyetlenűl te-

kerték ki nyakokból a' halálozó nyögést; kit haza tértekbenn lőttek szivenn, párája fenn maradt a' levegőbenn, a' mag leesett magával a' földre, melyet még bokrétátlan kitsinyeinek hozott messzünnen a' szántó földről, mely túl fekszik a' nádasokonn, mindenfelé hevertek a' széjjelszort tollak, a' megaludt vér ikrák, a' feldúlt fészkek, a' fejetlen nyakak, az éhel eldöglött kitsinyek mezitelenen, megmerevedve a' fészkekenn kivűl, irtózva néztem ki szomorú fészkemből a' környékre 's mikor láttam mint hempelygeti a dúlás szomorú jeleit a' felgázolt motsár; mikor láttam a' nádak véres szálait; mikor a' puska roppanás, a' döglő nyögés, a' megütött föld, és a' kegyetlen örvendő vivátozás, megtsapták füleimet, rettentő hökkenéssel ugrottam vissza belé.

BAGOLY. Süvőltető irtózást lázzaszt bennem mély insége-tek, almánnyi könnyeket hempelygettetz ki elmeredt szemeimből. — De meg tudnád e mondani belsőbb okát annak, hogy most igy nektek dühödve vadásznak benne-teket, a' mi máskor nem esett?

KÓTSAG. Mi módonn tudhatnám én, a' ki a' réttől nem is távozok; hanem a' mint vettem észre hallásból, gyanithatom belőlle a' dolognak hogy létét. — Elmondom, mi történt ez előtt harmad nappal. — Csendes Nyári estve vólt, egy a legszebbek közzűl. Apolgató nyúgodalom űlt Ványának környékénn, szelid halgatás a' tóbann, és a' tó felett. Tsak néha rezzentette azt meg a' vad katsák bukkanása, melyek a' sás közt jádzodtak, vagy az estveli szellők tzitzája, melytől sziszergettek a' hajlékon nád szálak és iboják; árnyékok pedig ingott a' Tónak szikrádzó Márvánnyánn, és a' zsombókok óldalain, a' szelid Hóld halavány Világánál, mely lekukutsált a' sás ritkájánn. A' harmatos portsinba sétálgatott magánosann egy Ifjú ember, és az áldott szegénységgel dúdolgatott a' Tó szélénn. Éltem mindjárt a' gyanú perrel, 's gondoltam magamba: ez is Kótsag Sintér. Ilyen tzéllal egy rakás Liliom mellé vontam magamat, 's onnan sandaltam miféle szerzet dúdolja azt a' szép Vespertinumot. Hát látok egy vékony nadrágos, fehér hatzukás, tarka kabátos suhantzot, háromszegű kalap a' fejébe, a' kezébenn Pugillaris, puska a' vállánn. Mindjárt eszembe jutott, a' mit Ifjontann egy oskola udvaránn a' por közt tengvénn hallottam, hogy: „Si manus vacuas plenas tamen ceras."

Éppenn azonn tűnődtem vala, hogy az következésképpen valami Deákos, és annál fogva nem bokrétázgató ember vólna, ha szinte puskát hord is a' vállán, mert attól magát is inkább félni látom: éppen ezenn gondolkozám vala mondom, mikor igy kezdett eleven búslakodással danólni: „Te! ki az én életemet, mely másokbann szánakozást tsinál, nékem magamnak boldoggá, 's Úrivá teszed, édes nevendék Músám! Szálj le a' Parnassus kies hegyeiről velem Kótsagokat lövőldözni, mert ma egy Kótsag toll szál többet ér egy Sonetnél. Add vissza Apollónak az ő Parasztos lantját, és kérd helyébe az ő hibázhatatlan kéz ivét; lőjj vele a' Te tisztelődnek egy Kótsagot, hogy azzal az ő fő hazafiai közzűl valamelyiknél betsűlletet érdemeljen ma, mikor a' Kótsag bokréta kedvesebb az Aganippae partján termett Babér koszorúnál, mely hajdan Herós homlokok disze vólt, 's a' Világ naggyait bejjegezte el a' halhatatlanságra. Vajha én mig a' Hélikon édes titkait tanúlgattam, a' nyájas músák mennyei éneklését otromba számmal kirebegni szerentséltettem: addig az énreám és az én Inyemre finnyásan tekintő gazdag hazafia vadásszának lettem vólna tanitványa, 's egy tóbeli madár meglövésével most elnyerhetném azt az élesztő kegyelmet, melyet most reménylenem nem lehet. Ti ártatlan lakosi a' tsendes Tónak! szelid Kótsagok! adjatok nékem őnként a' ti tollatokból egy egy szálat, Ti szabadság keresni úgy sem mentek, hadd nyerjek én a' Ti őnként való adományotok által valamely gazdag Hazámfiától annyit, a' min egy kéthúrú lantotskát vehessek; nem leszek háládatlan erántatok: *egy Poëta sem szokott lenni háládatlan.* Ki-jövök minden reggel még a' hajnal hasadtakor, és a' Ti réteteket zengedeztetni fogom Phillisnek, az én kedves Phillisemnek nevével. Ezt tselekszem mind akkor is, mikor a' leszálló nap e' nyúlánk nádaknak tsak felső bojhokra tekinget. Adjátok meg nekem vér nélkűl a' mit kérek; titeket halhatatlanokká foglak énekelni, és az én verseimet néktek dedicalom." — Igy énekelgetett ő magábann a' portsinba a' tó szélinn, édesdeden repesett az ő énekére minden rét. Kedves embere lehet ő az Egeknek; mert alig ment ama keskeny Róna mellé, mely a' szigetbe vezet, 's azonnal egy vadász tarisznyát talált a' haraszton, rá vólt kötve egy pár Kótsag — egy pár gyönyörű Kótsag, — melyet a' kegyetlen vadász talám sze-

relmes nyájaskodások közt gyilkolt meg. O mint örűlt ő ennek láttára, hogy a' más vétkével ő lehet ártatlanúl nyertes, körűl nézte újra meg újra a' szerentsétleneket. Öröme rend kivűl való lett vólna, ha az érzékeny szánakozás nem mérsékelte volna kirohanását. — Ártatlanok! igy szólla mosojgó szánakozással! be gazdagon nőtt rajtatok a' Magyar Patriotismus. E' két három fehér szálak ragadják ki tehát az én kedves hazámat az inség torkából? Ah egyűgyű szálatskák! Ti adjátok e meg az elsenvedt Pannóniának az előbbi diszét? Ti nállatok nélkűl nem lehet e tehát Sással fedett kunyhóinkból a' köz jóra kilépni, mint hajdann a' mi megditsőűlt eleink, kiknek szemre hányó porainn mi elfajúlt unokák piross sarkú sárga tsizmákkal tapodunk? Ti bennetek állanak gyermeki tsetsebetsék! az én Nemes Nemzetemnek fénylő Virtusai, melyeket e' kegyetlen Századok is sérthetetlen eresztettek által az öszveesküdt inségekenn? Ám úgy legyen! Készittsétek el nekem azt a' szerentsét, a' melyet talám valamelyik szurtos kukta várt vólna általatok az ő kevély Ura előtt; 's pedig veletek egy táskábann egyebet is vesztett el. Ekkor kinyitja a' vadász tarisznyát, 's ime egy kulats borotska egy darab sűltel 's fehér tzipóval vala benne. A' Poëta ugrott örömébenn, leűlt a' portsinba, kirakta véletlen szerentséjét a' gyepre. A' Hóld vigasztalva mosolygott le az ő kulattsára; 's ő megelégedve nyúlt el a' lágy pásiton, danólgatvánn örömmel egész éjtzaka, mig a' hajnal nedves súgárai bé nem kukutsáltak óldalra forditott üress kulattsába.

BAGOLY. Hát osztán mikor kőlt fel, mert én akkor már talán el is aludtam?

KÓTSAG. Azutánn nem tudom, nem is vólt bizony nekem gondom rá. Ezt is azért beszéllem mert ebből észrevettem, hogy a' Magyarok mostani Magyarsága az ő Tavaikba a' mi fejünkön terem.

BAGOLY. Értem. — Hát engem hallod e hogy tettek tsúffá? A' tarisznyájokra varrattak mint a' bolondot, pedig én soha áfféle gyermekségekbenn éppen nem gyönyörködtem. Ez a' meggyaláztatás nem férhet egy ilyen nemes néphez, mint a' milyennek én vagyok edgyik vénnye. A' Németek Pesten, Budán, Posonybann 's Bétsbe is rám pittyeztették sejp ajjakokat, 's tubákkal abrakolt óraikat fintorgatták látásomra.

KÓTSAG. De sokakra is helyesenn reá illett a' Bagoly tzimer, kik éjtzaka szüntelen barangoltak a' Haza ditsőségére, és a' Magyar nép méltóságára: nappal osztán hortyogak mint Árpád, és Lehel, míg Thrési nem kérte a' Siklusokat, melyeknek a' Vármegyéjéből kellett kitelni. — De tovább veled nem beszélhetek, mert menni kell.

BAGOLY. Hová a' Tatárba?

KÓTSAG. Boldogabb országra, hol az emberek nem oly buzgó Hazafiak, hogy a' miatt rakásra öljenek bennünket. Kedves Rétek! Isten hozzátok! Nyugtassátok békével szerelmeseink elszáradott tsontjait. Áludj szerentsével édes Bagolyom, eddig talán tsak én reám várakoznak.

BAGOLY. Menj! De ha mit én a' setétbe látok, reménylem, talán boldogabb időket támaszt az új Király, és a' leülepedett Hazafiúság.

KÓTSAG. Adná a' Magyarok Istene!

II.

4. A' Pillangó és a' Méh

Repdess velem, kis Méhetske! e' kitarkázott szép Rétenn eggy fűszárról, más fűszárra, eggy virágról a' másikra, mert az áldott Tavasz elmulik, a' füvek meghalnak, és a' Virágok tsak durva Kórót hagynak magok után.

MÉH. Víg a' Tavasz, víggá tesz mindent. Az ő elevenítő súgárai új életre támasztják fel az élő állatokat: 's felserkentik a' Munkára. A' szerelmes Tavasz eljő Napkeletről tsetsemő Etéziák vonják Kökörtsín Hintaját, még távolról mosolyog a' szomorú földszínére, int a' Jégnek, és az felszedvén a' Vizekről a' Patakokról durva lántzait elájúlva megis roppan, mint a' hideg kígyó a' Kolkisi ígéző ének Hangjára a' tövisek között: rá lehell a' Fagyra, és az Viasszá válik, rá tekínt a' Halmokra, 's pillantása e' völgyre lekergeti az omló Havakat. Leszáll piros Kotsijából, bársony Palástyát hosszann elteríti, eggy közönséges Tsókót ád a' fagyos Természetnek, lágy karjaival forró kebelével édes ölelgetései között felmelengeti azt, szerelmet lehell beléje, és termékennyé teszi annak méhét. A' nyálkás Göröngy Tojásából kifeslik a' szép Nártzis, és a' szűlő Anyafából kibúvik a' szopós Baratzk, bársonypólákba

fűzték őtet az Apolgató Zefirusok, 's nectárral kenegették gyenge száját a' mennyei Harmatok. A' nyájas Szellők lágy Karjainn kiemelkedik a' Partoldalból a' büszke Liliom, leveti szűz Homlokáról durva fátyolát, 's maga pompájába áll ki kartsú száránn, mint a' Jerusálem Leányi közűl eggy a' ki szebb vólt minden Társai felett és kedvesebb a' Salamon Ágyasházában, nyakonn kapják a' Szerelmeskedő Zefirek, lehajlik alattok a' Tófelé, meglátja a' ráraggatott Tsókokat a' tiszta Vizekbenn, és el mosolyodik rajta.

PILLANGÓ. Szép a' Tavasz, és talám tsak ez a' Szép. Jer tehát, kis Méhetske, járjuk fel a' Réteket, most mikor körűlöttünk minden Élők mozgásba vagynak. Nézd az én tarka Társaimat a' bokrok között mint játszanak. A' fűrge Szütskék mint kergetik eggymást a' harasztonn: eggyik lebukkan a' kórók közé hogy társát megszedhesse: másik felpattann a' pézsmaszárra, körűl nézi a' vidéket mint eggy őr a' Temesvár Tornyainn, eggyet szisszent 's a' száraz Kökényre rugja magát. A' fekete Ptrütsök zőld ketskerágóra lopódik fel téli Lyuka felett, tiszta harmattal megelégedvén tsörgeti vig dalját a' vidékenn. Még a' túnya Tsigabigais tekergős héjjából kibúvik felmász a' Pipats tetejére, kimereszti a' verő fényre mázgás szarvait, 's a' tavaszló mezőre hidegvérrel bámészkodik.

MÉH. Óh beh arany idő! Beh szép Tavaszi Nap ez: eggy a' legszebb tavaszi Napok közül! Óh be jó Valami az, a' ki ezt elő hozza a' kedvetlen Tél utánn, a' kinek mi semmi tzifra nevet nem adhattunk, de belső Részeink Név nélkűlis áldják őtet, a' mezőbenn és a' Kasbann. Melly nagyonn vétkezne ő ellene az a' Teremtés, a' ki e' Munkára termett betses Órákat henyélésbe és lomha Korhelkedésbe pazérlaná el. Én véled tovább nem múlathatok, mert illy üres időtöltésemmel a' Közönséget megtsalnám, mellynek minden Tagjai a' köz Haszonra fáradoznak, hogy annak idejébe a' köz Jóból éljenek. A' henyélkedő Heréké légyen ez a' boldogtalan Kedvre élés, mellynek szomorú vége szokott lenni.

PILLANGÓ. Tréfaság valakinek a' legszebb idejét fáradságos Munkákba tölteni el, 's a' legédesebb Napokat törődések között vesztegetni. Mig a' mi életünknek Tavassza vídámonn mosolyog körűlöttünk, éljünk annak Kellemetességeivel, az Öröm[illegible] és Örvendés között. Az én Napjaim

ME Központi Könyvtára
472.718
MISKOLC

bú nélkűl follyanak, és a' Gond fusson arról a' Pimpóról a' mellyre én szállani kívánok.

MÉH. De hát ugyan miként tudod a' hosszú Napnak unalmait kiélni, ha semmi nyomós foglalatosság nem von el annak észre vételétől hogy az Orák teldegelnek?

PILLANGÓ. Járatlan vagy a' szép világba, és paraszt. Elbeszéllem az én gyönyörűségimnek édes folyamatját előtted, hogy esmérd meg, millyen a' szép Élet, és a' kedvettőltő gyönyörködés. De te mostis a' Virágport szeded, és olly durva vagy, hogy szavamra sem kívánsz figyelmezni.

MÉH. A' beszéd munka közbeis megeshetik, és arra hallgatni nem olly különös foglalatosság, hogy azért kezünk lábunk ne járhasson. Beszélld el, én örömest rá hallgatok itt, a' hol a' Zanótok olly gazdagonn termettek.

PILLANGÓ. Halljad tehát. — Mihelyt a' feljövő Nap még álmos Súgáraival a' Napraforgóra pillog, és a' zengő Halmok és Ligetek jó reggelt kívánnak ő néki: felkelek magamis puha ágyamból, és szemeimet kitörlöm lábaimmal. Elmegyek a' Rozsák alá, 's Rózsavizzel bé lotsolom magamat, innen a' Liliomok, a' Mákok, a' Tulipántok közé repűlök, és Katulyáikból ki rázván a' finom port bépuderezem magamat pompásann: Szarvaimat bóbitás fejemenn felberzesztem, a' Kútfőre futok, Szépségem felől tanátsot tőle kérni. Akkor ékességeimmel kevély lévén, régulára szedett repkedésekkel, enyelgő farbillegetésekkel felszállok a' levegőbe, sajnálván a' földreis hágni. Árúlom Kellemetességimet a' Világnak, a' tsókolókat, az Ölelőket vadászom, eggy fordúlatba száz tisztelőketis találok, kik engemet nyalnak szopnak, tsikolnak, fogdosnak. Eggy szerető sem kell két három pillantásnál tovább, a' régieket megúnom, újoknak hízelkedek, míg a' Szerelemmel megtelvén lenyúgszom valamellyik Tulipántba. Innen felkelvén játszani megyek, több enyelgő Társaimmal repkedek, tzitzázok a' levegőbe, eggy virágra rá szállok, azt azonnal megúnom, 's másra ereszkedek. Ez a' játszás többnyire arra megy ki, hogy eggy játszi fiatal Pillangó által ölel tsínos lábaival, 's nékemis parasztság vólna azt nem tselekedni, emberségből körűl tapogat, eztis elkell állani emberségből, a' tisztelet arra is rá viszi hogy öszve tsókol, és azt vissza kell néha duplásannis adni betsűletből, szokásból kebelembeis kaparász, és a' jól esik, tréfából fel fordít, rám esik a' bohókás, az Ördög tudná

osztánn a' nagy tréfa közbe mitis tsinált, de az nékem tetszik, és azutánn magamis önként felfordúlok, ismét felfordúlok, és ismét, és ez sokízbe történvén utóljára nem bírom magamat, és elaléltann ledűlök véle a' fűbe, 's eggymás árnyékába olly édesdedenn alszunk, hogy a' Nap súgári toszigálnak fel bennünket a' fekvésből.

Igy telnek el az én Napjaim eggymásutánn alvás, evés, piperézés, játék, nyájasság, öröm és szerelem között; míg ti paraszt bogarak a' Vígasságnak legkissebb részét sem kóstolván, fáradság, tereh, és gondok között emésztitek a' ti Napjaitokat. Hagyd el, kérlek, hagyd el balgatag kis Méhetske azt a' rabotás Munkát: gyere ki a' szép Világba, a' nyájas életre, hogy érezd az életnek édes vóltát.

MÉH. Te könnyenn beszélsz, ki tsak azért élsz, hogy élj, 's azutánn meghalj. Nekem pedig az én jó Királyomnak, az én Kasfi társaimnak, magamnak 's Kitsinyeimnek kell élnem, és munkálódnom. Mert eljő a' mindenpusztító Tél, mikor a' Virágok elszáradnak, a' Patakok bé dúgulnak, a' földet jég és fagy lepi el: akkor a' mi Királyunknak lábainál kellene eggymásra omlanunk az öldöklő éhség miatt, és a' mi Kitsinyeink még az ő Tojássaikba megfulnának és komor temetőinkké válnának a' mi puszta Kassaink, ha Téli tsendes mézevéseinket, nyári terhes izzadásokonn nem váltanánk meg. De te, mondom, könnyen beszélsz, mert a' Telet nem éred, és a' te egész életed tsak ebből áll, hogy rövidenn elmondjam azt, a' mit te pompás szókkal beszélltél el. — Minekutánna elvettetett helyenn a' tójásból kibúttál alávaló féreg fővel mászkálsz eggyik gazról a' másikra, 's mint a' földnek akármellyik úndok férge magadba felnevekedsz. Mikor osztánn a' nemző és szerelmeteskedő viszketeget érzed magadba, 's látod hogy mindened alkalmasint megnőtt, eggy paplanba vagy mibe dugod magadat, hernyó természetedet kialuszod, 's az a' büszke az a' pajzán Pillangó lessz belőled, a' kit magadba festettél vala le előttem, ezt a' fársángos, ezt a' buja életet éled mind addig, míg a' sok tisztelő a' sok tréfáló tele rakja a' hasadat, eltojod magad, 's elenyészel mint a' harmattsepp délre a' fűszárann. Rövidebbenn mégis: megnőssz, tzifrá[l]kodsz, tojsz, Kankot vetsz. Kitsinyeidetis tsak kitolyod, és azok magokba nevelkednek fel, mint a' Gombák: de mi a' mi Szárnyaink alatt tápláljuk fel őket abba a' Lépbe, a'

mellyet nagy gonddal raktunk nekiek, és azzal a' mézzel, mellyet legédesebb fűvek balzsamjából öntöttünk az ő Számokra. Megtanítjuk őket szorgalmatosann, a' méztsinálásra, a' jó rendtartásra, a' Társasági, és gazdálkodó életre, no e' mellett osztánn eggy kis Danlásrais, mert a' nem káros, sőt használ a' terhes mukák' könnyítésére. Akkor sok szíves íntések között ki eresztjük őket szép renddel hogy már magoknak, Kedveseiknek, Királyjoknak és Kasjoknak éljenek, a' megért Korra jutván őkis.

PILLANGÓ. Ki keresett szókkal magasztalod magatokat. De a' tudatlan ember, ki másokat magánn kivűl nem esmér, hajlandó a' maga Dítséretére, mint szintén a' mások megvetésére. Nem láttad é mint kapkodnak én rajtam a' fejér Gyermekek, Kellemetes Szűzek mint mutogatnak eggymásnak engemet, mikor tarka Köntösömbenn párfümirozott fővel mellettek ellebegvén irígységre indítom az ő megszégyenített Szépségeket. Téged pedig kerűlnek, mert paraszt vagy és ingerlős, megis tsípsz hamar valakit ha hozzád nyúl, ezért ha távol dongsz is körűltök vagy ha a' rózsákonn meglátnak, elsikoltják magokat: Jaj, a' Méh! jaj a' Méh! 's félre ugranak onnan.

MÉH. A' Gyermekek' játékira semmi gondom mert dolgos Munkásságomtól fognának el, a' Leányok Kedvelléseket nem vadászom, mert ők gyengébbek a' tavaszi Spárgatsiránál, és ingóbb teremtések a' nyárfa levélnél és a' vígály Tippannál (NB. Hatházi gracilis fű) (az ő kedvek hamarább eltűnik, mint az Oroszlánfogfűnek pappusa, mellyet eggy kisded forgószél elfuvallott). A' Fúlánk szűkséges minden jó Gazdának 's Gazdasszonynak, a' Heréknek, a' pusztítóknak, a' tolvajoknak meggyőzésére, és magoknak, Házoknak, 's Gyermekeiknek óltalmokra. Tsak a' visszaélés teheti azt rosszá, a' mi ártalomra fordíthatja a' jobbnál jobbatis.

PILLANGÓ. De mit ér osztánn az a' te Epekedő Munkásságod, az a' terhesenn gyűjtögetett Vagyonkád, ha azért megölnek téged az Emberek, fűsttel, és tűzzel?

MÉH. Balgatagság! Mi lenne úgy belőle, ha p.o. az Embereket magokat veszem fel, az Emberek öszvetett Kézzel űlnének telyes életekbe, 's úgy várnák magokra a' halálos Éhséget, tsupán azért, hogy az Ellenség majd rájok üt őket tüzzel vassal elpusztítja, vagyonjokat zsákmányra hányja, és ekképenn a' bizonytalan Feldúlástól félvén, a'

bizonyos Éhség torkába ugranának? — Azonba ezt tsak a' Kegyetlenek, és Tudatlanok tselekszik, kik nem tudnak, mint mi, a' más kára 's fogyasztása nélkűl gazdagodni. Én a' Teschedik Úr' Kassába lakom már három esztendeje, és soha sem tudom, hogy eggyetis megőlt vólna Közűlünk (NB. Dobolás) a' mi felesleg való Mézet elvesz tőlünk a' nélkűl hogy bántana bennünket, ő azt tölünk megérdemli, mert jó Kast adott nékünk a' mibe lakjunk, kiválogatta a' legkedvesebb Füveket számunkra az ő Kertjébe, télenn a' hideg ellen apolgatja gyenge Nyájunkat, ezért mi szívesenn adjuk ki néki a' mi keresményünkből a' Dézmát, mint eggy háládatos és munkás paraszt Nép az ő jószívű Főldes Urának.

PILLANGÓ. A' te életed legyen tiéd: izzadj te másoknak, én addig öröm és Szerelem között játszom el az én Napjaimat, 's Boldogságomat senkivel se tserélném fel.

MÉH. Ha tökélletesenn megelégedsz állapotoddal nints hijja boldogságodnak; de vajmi sokszor lep meg tégedet a' komor Unalom, restség, és bádgyadttság: mert az igaz nyugodalom, a' víg elme, a' friss test egyedűl a' munka által származik. A' motsárba megállott Víz iszappá, hínárrá, férgessé, és undokká lessz, mikor a' sebess folyamat víg tsergéssel omlik le a' Hegyről a' Kövekenn.

PILLANGÓ. Tsak szép a' szép, hijjába, és azt mindenek kedvelik.

MÉH. Szép a' Természeti szépség, az erőltetett pedig tsúfot és nevetséget szerez. Azonba a' szépséghez még egyébis kell. — Hallod mit énekelt, tavaly eggy ifjú ember a' mi Kasunk mellett, felserkenvén édes álmából, mellyre a' mi Zsibongó Dalunk szenderítette a' nyári Melegbenn: „Száraz sovány Szépségek, pajzán Pillangók, kiket a' mi Hazánkba bábozott a' Német Fársáng, megengedjetek, ha én a' ti Poraitokat, a' ti Árnyéktokat, és Lepleiteket nem imádhatom. Az én Amarillisom, szép, és nem szépezett, dolgos mint a' méh, édességet hord ő az én Számra, és engemet elaltat, mint ti kedves Méhek, az ő nyájas énekével. Jöjj el a' Virágokról, ártatlan Méhetském, szállj bé az én Kasomba, és elégíts meg engemet Nectárral. Maradjon magának Lesbia, az az enyelgő Pillangó." Mint tetszik néked ez a' Dal? Jó múlatást kívánok, nekem a' Kashoz kell sietnem.

PILLANGÓ. Paraszt állat!

5. A' Tántz

Közbeszólók. Nítze, és Tirzis.

Ah Nitze, ah már piroslik a' Nyúgotonn a' Nap. Imhól van azon Szempillantás, mellybenn el kell hagynod engemet. Menj, kedvesem. Óh Egek Székulumok az én Siralmim: az én boldogságim mindég Pertzetskék.

„Menj: a' tántz' órája itt van: már, Nitze, késő estvét értünk: már a' vígságos Sereg panaszkodni fog érted.

Ha a' többi mind távol vanis, eggy Pásztor sem kérdezi őket: ha Nitze nem láttatik, minden keresi, hol van."

NITZE. És egyedűl kell nékem mennem az én Tirzisem nélkűl?

TIRSIS Szükséges óh kedves, ez a' kegyetlen Ritegno, melly elrejti a' mi Szerelmünket. Menj: már gyanús fog lenni a' te késedelmed.

NÍTZE. Istenhozzád. Emlékezz meg a' te Pásztornétskádról.

TIRZIS. Ah, te enyím mégy el: de, valyon enyím fogsz é vissza jőni, ezt az Istenek tudják.

NITZE. Iszonyú félelem! Soha sem leszűnk sécurusok eggyik a' másik felől, én Kintsem, ha most is azok nem vagyunk.

TIRZIS. Ah, te akarod, hogy én ne féljek, és tudod, hogy én téged szeretlek.

NITZE. „Ha te nem látod az én egész Szívemet; ha te nem hiszed, hogy tiéd vagyok én; ki fog hinni az ő Kíntsének? A' te Gyanúdért én épenn nem haragszom, eggy kisded jegy ha én bennem találtatik, a' melly ne légyen próbája hívségemnek."

TIRZIS. Látom a' te egéssz Szívedet: hogy enyím vagy te, Szép Nitzé, esmérem: ezer probáim vagynak a' te hívségedről: de (pur) — — — Megengedj. De (pur) — — —

NÍTZÉ. Magyarázd ki magadat.

TIRZIS. Óh Egek! Igen sok rivalisokat tsinál nekem az a' Szép Ábrázat. Én tudom per próbám, minő édes tumultusokat támaszt a' Kebelbe tsak eggy gyrálásais a' te Szemfényeidnek. A' hol te vagy, látom egyedűl a' te Ortzádba függesztve minden tekíntetet: a' hová fordú-

lok, én hallok beszéllni a' te Szépségedről: minden pásztornak gondja és óhajtása, te vagy minden Nimfának irígysége és félelme: mindég van melletted, a' ki sohajt érted, a' ki néked ajánlja Szívét, a' ki könyörög (pietà)ért. De ki tudná látni tsendesenn az ő Kintse körűl mindég valami más új Leselkedőt? Ah, ha van, a' ki azt tselekedheti, én nem vagyok az.

NÍTZE. Felette, o én Kedvesem, excédál (hidj nékem) a' te Félelmed. Nitze nints olly szép, mint az, a' millyent te látsz. Nintsenek mindennek ő rá nézve Tirzis' szemei. És ha szinte volnák is azok mindenekbe, eggy szeretett szerelmesre nézve, nem kellene displiceálni, hogy az ő hív Nimfája szeretetre méltó.

TIRZIS. „Hogy minden te érted sóhajt, Szép Nitze, nékem az Contentumomra van: de másokért, ah Egek! rettegek, hogy te megtanúlsz sóhajtani.

Eggy szép Szív attól, a' ki őtet imádja, tudom, hogy mindég nem óltalmazza meg magát: tudom, hogy gyakran megszerelmesedik, a' ki szerelmesítni kíván."

NITZE. Jól van: akármelly Törvényt az Ajakamnak, a' Szememnek, a' Gondolatomnak praescribálsz: lenni a' te Tetszésid' hív végbevivőjének a' kedvesebb tartozás fog lenni Nitzére nézve.

„Mit kérsz? mit óhajtasz? magyarázd ki magadat, ha engem szeretsz? én édes Kintsem, én egyedűl való Gondolatom.

Ha a' Bálványt, a' kit imádok, nem hagyom contentummal, nékem gyötrelemnek látszik maga a' Gyönyörködés."

TIRZIS. Ah, ne többet, én Reményem, ah, ne piríts meg engem. Botsásd meg az én féltő balgatagságaimat. Én megérdemlem a' te haragodat a' szerelem' excessusa miatt. Menj: vidd el már a' vígadó gyülekezetnek a' nagyobb ornamentumot.

NÍTZE. És mitsoda szívvel mehetek én, ezer kétségekbe fordítva, tudom, hogy hagyom az én Kintsemet.

TIRZIS. Menj: Tsendes vagyok, Istenhozzád, én hiszek néked.

NÍTZE. Istenhozzádot mondasz nekem: akarod hogy én menjek eggy szempillantásba? és a' kezemet nem ereszted? hiszel te nékem: gyalázod (usilod) a' te balgatagságidat: esküszöl hogy tsendes vagy; és (pur) sohajtasz?

magyarázd ki magadat végtére, megkell é maradnom, vagy mennem? Szólj. Mit kívánsz?

TIRZIS. Menj, de elébb mint elmennél: mondd nékem, ha engem szeretsz é?

NÍTZE. Ezerszer, én Kintsem, ha tenéked mondottam: én te érted meghalok. Miért kételkedsz újra?

TIRZIS. „Kedves ajakak, arra emlékezem: de akarnám, hogy minden szempillantásba azt ujra replicálnátok."

NÍTZE. Igenis, én Kintsem, egyedűl tiéd vagyok én.

TIRZIS. Az Én bálványom egyedűl te vagy.

NÍTZE. „És akarván, én nem tudnám az én Tirzisemet elhagyni."

TIRZIS. „És tudván, én nem akarnám az én Nítzémet elhagyni."

NÍTZE. Egyedűl azon Ábrázat az én Veszedelmem.

TIRZIS. Egyedűl azon Szem lopja el nékem Szívemet.

NITZE. Tsak te érted — — —

TIRZIS. Tsak te érted — — —

NÍTZE. Születtem én
TIRZIS. Születtem én } Sóhajtani.

6. A' Tziklops

Közbeszólók.
Polifém, és Galatéa.

POLIFÉM. Éj, hallgassatok már eggyszer, tsátsogó Nimfák! Ah, miért beszéllítek nékem minden Szempillantásba', Kegyetlenek! az én Gyötrelmeimet? Mitsoda embertelen Gyönyörködéstek lehet már az én Kínzásombann? Galatéa az Atzis' Szeretője: azt tudom: hallgassatok. De a' gonosz az én Fájdalmimonn nem fog nevetni sokáig. Imhol ő. Óh Istenek! Azon Ábrázat úgy vonszon magához Engemet, hogy Én elfelejtem a' Megbántást és a' Bosszúllást. —

„Én Szívem Tebenned a' Tsúfolás Villámokat, Szélveszeket tud támasztani: és majd két gyönyörű Szemek Téged meg dobogtatnak. — Mi új belső Mozgást tsinál benned azon Ábrázat? mi szokatlan Igézések tanítnak téged' reszketni? —"

Galatéa, hová futsz? Ah, figyelmezz: ah, hagyd el azon keserű Habokat. És mitsoda gyönyörködést találsz abba, hogy szűntelen a' szélveszes Habok köztt hánykolódol? A' te Szépséged nem érdemlette, hogy elrejtődjön a' Naptól. Tám annak hév súgáritól félsz? Az én Árnyékombann tsendesenn nyúgodhatsz. Én a' te Álmaidat Énekkel akarom ketsegtetni. És ha a' te Keménységed, óh Tirannasszony, nem tűrheti, hogy én Szerelemről beszélljek hozzád; (azt esküszöm tenéked,) nem fogok szólni Szerelemről!

GALATÉA. De mitsoda Szépségre vágysz, a' mellyet szeressen benned Galatéa? Az a' kietlen Szeműldök, melly Homlokodat bé keríti? Azok a' Hegyekkel vetélkedő Bértzes vállak? Az öszvetsapzott Haj, a' borzas szakáll, vagy a' rettentő szó, a' mellybe' Én külömbséget tenni nem tudok, vallyon bőg é, vagy menydörög; a' melly reszkettet, mikor Szerelemről beszéllget?

POLIFÉM. Ah, háládatlan, nem volnék a' te Szemeid előtt olly borzasztó, ha gondolatodbann szűntelen Átzist nem tartanád.

GALATÉA. Az igaz, az igaz. „Az igaz: nekem tetszik az a' szeretett Ortza, és más Fáklyától égni nem fogok. — Tsak hogy az én Kintsem háládatlanná ne legyen; soha e' Lántzokból nem változtatok."

POLIFÉM. Polifémnak szembe szólsz, óh balgatag, ekképenn? Hát még hánytatni mered előttem a' Szerelemtársat? Tudod, hogy eggy megbántatott Szerelem, Dühösséggé válik? Hogy épenn nem jó bátorságos Menedékhely számodra a' Tenger? Hogy az ő Gyökereiből ki szaggatott füstölgő Etnát felfordítom? Hogy öszvenyomatom, ha akarom, azon mélly Útak között mind Tetist, mind Dórist, mind valamennyi Isteneik vagynak a' Vizeknek? Reszkess Átzisért, háládatlan: reszkess, háládatlan, magadért: ha ő többé vissza jön tevéled játszani a' Partonn, az én Dühösségemet — — —

GALATÉA. A' te Dühösségedet Én nevetem.

POLIFÉM. Az én Haragom elől a' te Gyönyörködésed majd hová tud futni?

GALATÉA. Az én Kebelembe' fog találni Menedéket, és Ámor mellé áll.

POLIFÉM. És az én Fájdalmam? Az én Panaszim?

GALATÉA. Nem indítják meg az én Szívemet.

POLIFÉM. Hozzám kegyetlennek mutatván magadat Te engemet Kegyetlenségre tanítasz.

GALATÉA. Hozzám kegyetlennek mutatván magadat, Te engemet Kegyetlenségre tanítasz.

POLIFÉM. Hidj nékem, változtasd Szándékodat: tsökkenni fog az ő veszedelmébenn a' te balgatag Hivséged.

GALATÉA. Hidj nékem, változtasd Szándékodat: öregbedni fog az ő veszedelmébenn az én kellemes Hívségem.

7. A' Tavasz
Canzonetta

Már mosolyog a' Tavasz az ő Virággal rakott ábrázatjával: már a' kedves Zeffiretske játszik a' Fűvek és a' Virágok között. — Megjőnek a' Fákra a' Zőld Ágak, a' Fűvek a' Mezőre visszajönek: egyedűl én hozzám nem tér meg az én Szívemnek Békéje.

Fébus az ő tiszta Súgárival a' Hegyekenn a' Fagyot eloszlatta: és azok az ő zőldellő Ruházatjokat vissza láttatnak őltözni. — És a' Patakotska, melly az ő Partjai köztt lassú zúgással mormol, az ő eloszlatott Nedvességével virágoztatja a' Szélét.

Az iszonyú vén Tserfák az Álpesi Kőszirtekenn már az ő bogos Gallyaikról le rázták a' tunya Zúzmarázt. — A' Mezők seregenként piperéznek ezer rezgő Virágotskát, mellyeket még nem sértett meg a' kegyetlen Szántóvas.

Az ő kedves régi Fészkéből egész' az Égyiptomi Fövenyektől fogva a' kis Fetske jön, általjövén a' Tengerenn. — A' melly míg Repűlését sietteti, nem látja a' függő Tőröket, és siet a' Vadász Leseibe botlani.

A' szerelmes Pásztorleány már kinyíltabb Ábrázattal fut a' szokott Forrásra, hogy Hajait rendbe szedje. — Kijőnek a' Nyájak a' Legelőkre: siet a' Halász a' Fövényt (Partot) az Utazó a' Fát (Árnyékot) elhagyni.

Az a' bús Hajós, ki a' szülötte Partra a' hitetlen Hab' Tsúfjátéki közűl hajótörve jött-vissza, — látván hogy a' már tsendes, vígann oldja fel a' vasmatskákat, és emlékezni nem tud azon Írtózásra, melly ő benne vólt.

És néked, Filli, azonba Észedbe sem jut, hogy segíts Engemet: mintha az én Vadságom nem a' te Hibád vólna. — De ha szabadonn visszatérek az én régi Békóimat el-

óldozni, soha sem fogom többé megszorongatni Nyűgőkkel Lábomat.

A' te szerelmes szép Neveddel, zőld Babérral koszorúzva, arany Húrjaimat gyakran hangoztattam. — Most ha keményebb léssz hozzám, az én Haragom ki kél hűséges Szolgálatomért bosszút állani.

Ah nem: én Kintsem engedd meg e' bosszús Szókat; mert az én Siralmim eggy igaz Szerelemnek Jelei. — Ha Kedved tartja, szeress engemet; ha úgy tetszik, vess meg engemet: akár kegyes, akár kegyetlen légy az én Szívemnek Lelke.

8. A' Nyár
Canzonetta

Megvonván már a' maga Adományit a' Tavasz, a' Virágok Kedvese, a' sárga Kalászokkal koszorúzott Nyár rakja felénk Lábait. — És már az égő Súgár alatt úgy tüzelnek a' Fövények, hogy a' vad Cirénébe sem hevítőbb a' Nap. — Már nintsenek az első Hajnalnak az ő híves Harmatjai; már az Égből többé nem húll az Eső, hogy megújítsa a' Fűvet és a' Virágot.

A' Forrás, a' Folyamat nem osztogat Éltetőt a' Főldnek, melly mindenütt hasadoz az Új Nedvesség' Kívánásától. — Beporozva a' Napra szemköztt elszínetlenedik a' Zőld Bikkfa, melly az ő Zőldáginak új Díszéből gallyait kivetkezteti. — És a' háládatlan nem mutat Termőföldjének Törzsökénn kivűl Árnyékot: sem a' Naptol nem őrzi Vizeit azon Folyamatnak, melly őtet táplálja.

Gyengűlt Ábrázattal, izzadt Kebellel parasztosann elterűlve alszik a' már learatott Gabonánn a' magát únt Arató. — És szíves 's kész Kezekkel jön a' szép szerelmes Majorosné a' Forrásról le törűlni néki az ő Izzadtságát. — Itt a' leaprított száraz Mezőn minden elevenségétől lankad az ő Ura mellett a' Kutya, és eggyet sem mér vakkantani.

Hanem szűntelen elfolytott Kebelébe eresztgeti eltikkadt Torkából az új Szellőt, sűrű lehegéssel. Az a' Tinó, melly megszerelmesítette az ő Tüzével a' Nimfákat és Pásztorokat, ha a' Babérok Derekainn szoktatta magát a' jól öklelődzéshez: most a' Folyamat' Partjánn henyénn fekszik, és bőg, és vígyázza azt a' szerelmes Üszőt, melly az ő bőgésére felel.

Félvén a' hév Súgártól a' Madárka nem verdesi Szárnyait; a' tsőrgő Prütsköknek engedi a' Bikkfát a' Fülemile. — Már új Ruhát mutatnak a' pettyezett vén Kígyók, mellyek öszvetekergődzvén a' mezítelen tövisek alatt szépítik magokat a' Nappal szemköztt. — A' hosszú Nap' Melegénél érzik amott a' sós Habokbannis azoknak néma Lakosi, hogy Lakhelyek melegszik.

És az ő mohos Barlangjokból nem járnak többé széllyel futkosva a' Tengerenn: hanem a' Köszálak és a' keserű Hínárok között feküsznek elrejtve a' Nappal Súgáritól. — Bizony a' kinzó Nyár, ha én szemlélem, szerelmes Fillis, a' te kellemetes Szemeidet, nem olly terhes énnékem. — Vigyen engemet a' vak Isten a' Numidák közé, vagy a' jeges Tengerhez, én mindég boldog leszek, én Bálványom, közel lévén tehozzád.

Ámbár elsűltt Homlokom legyen, két görbe Vállaimmal, eggy árnyékos setét Vőlgyet elfed a' Hegy a' Nap' melegétől. — Ott a' magasról aláfelé omolván folydogál eggy ögyelgő tiszta Folyamat, a' melly öszvegyűlvén eggy kisded Tóban, megyen táplálva az ő Zőldségit. — Ott a' Nap' Világa kétséges, mint szokott az éjjeli Hóldé: sem a' Pásztor az alkalmatlan Nyájjat oda nem hajtja legelni.

És ha oda bé megy lopva a' Nap, a' Fűvek' Árnyékit az állhatatlan Szellőtől mozogni, belől a' Patakot tsillámlani, reszketni. — Ott, én Életem, eggyütt járkáljunk: ott énekelve tsaljuk a' Napot: és több Unalmaktól való félelem miatt, ne szűnjünk meg vígadni. — Hadd kettőztesse maga Gyötrelmeit, a' ki békételen Szemekkel a' Jövendő Ködei köztt, siet a' következendőket megelőzni.

Én rám ne nehezteljen a' Sárga Isten, engem Fillissel eggyesítsen ma a' Szerelem, és azután ontsa ki az ő kemény Haragját a' Kegyetlen Fátum, a' Haragos Ég. — Vajha engem ne gyötrene vagy a' Nagyravágyás a' Gazdagság Szerelme, engemet nem rettentene az alkalmatlan Vénség lomha (bádgyadtt) Hidege. — Görbe a' vállam, fejér az állam, felfogom venni szokott Lantomat, és rosszul igazgatott Húrjaimmal rekedtt Szómat eggyesíteni fogom.

És e' többé nem eleven Súgároknál emlékezvén ollykor magamra, azon Kézre, melly engemet megszerelmesített, hideg Tsókokat fogok nyomni. — Igaz Istenek, kik tsendesenn nyúgosztok az Egek felett, az én Fillisemet, és az én Lantomat, ah ah tartsátok meg kegyelmesenn. — Nyújtsa

osztán a' fösvény Párka az én Napjaimat ezer esztendőre 's ezerre, az én Lantom és az én Fillisem mindég Kedves fog lenni Nékem.

9. A' Szabadság
Nitzéhez eggy Kántzonetta

Hálá a' te Szédítésidnek, valahára megpihenek, óh Nitze, valahára eggy szerentsétlenhez kegyelmesek vóltak az Istenek. — Érzem, az ő Tőreiből, érzem, hogy Lelkem ki fejtőzött: nem álmodok mostmár eggyszer, nem álmodok Szabadságot.

Megtsökkent hajdani Tüzem: és tsendes vagyok, nyilván, mert én bennem nem talál Neheztelést, hogy elrejtse magát Ámor. — Nem változtatom többé Színemet, mikor a' te Nevedet hallom: mikor szemlélem Ortzádat, többé nem vér az én Szívem.

Álmodom; de tégedet nem szemléllek szűntelen az én Álmaimban; felserkenek: és Te nem vagy az én legelső Gondolatom. Messze tőled el megyek, 's soha téged nem óhajtlak: Veled vagyok: és nékem se Gyötrelmet, se Gyönyörűséget nem tsinálsz.

A' te Szépségedről beszéllek, 's még sem érzem hogy gyengűlök: Az én Kínzásimra emlékezemmeg, és nem tudok neheztelni magamra. — Háborodott már nem vagyok, mikor közel jössz hozzám: az én Szerelemtársammal magával tudok Rólad beszéllni.

Fordíts rám finnyás Tekíntetet, beszéllj hozzám nyájas Ortzával: a' te Megútálásod semmisem, és semmisem a' te Szívességed: — mert többé a' szokott Hatalmat nem tartják rajtam azon Ajakak; azon Szemek többé nem tudják Útát e' Szívnek.

Az, a' mi most engem kedveltet, és nem tetszik, ha víg, vagy szomorú vagyok most, már többé nem a' te Ajándékod, már nem a' te Vétséged: — mert Nálad nélkűl tetszik Énnekem az Erdő, a' Halom, a' Rét: minden kedvetlen Szállás unalmas nékem tevéledis.

Hallgass rám, ha igazán szólok: mostis szép vagy Előttem; de nem a' vagy Előttem, kinek mássa nintsen. — És (meg ne ütközz az Igazba) a' te ékes Tekíntetedbe' most látok valami Fogyatkozást, melly előttem Szépségnek tetszett.

Mikor a' Nyílat eltörtem, (megvallom az én Szégyenemet) azt véltem, Szívemet töröm el, nékem Halálnak látszott. — De a' Jajokból ki menni, a' magát elnyomva nem látni, a' magát visszanyerni kívánó, mind el tűrheti.

A' Lépbe', mellybe botlott, a' Madárka ollykor Tollaitis ott hagyja, de Szabadságra jut. — Azután elvesztett Tollait kevés Napra megújjítja; vígyázóvá lesz a' Veszedelem által, és többé meg nem ejteti magát.

Tudom, nem hiszed, hogy elaludt bennem a' régi Tűz, minthogy olly sűrűnn mondom azt, minthogy hallgatni nem tudok. — Az a' természeti Ingerlet ösztönöz Engem, Nitze, a' Beszédre, mellyért minden az ő által ment Veszedelmeiről beszéll.

Kegyetlen Bajtétele utánn a' Katona az által ment Haragokat így beszélli, az ő Sebeinek a' Jeleit így mutogatja. — Így mutogatja a' megvidúlt Martalék, a' ki a' Tömlötzből kijött, a' fene Lántzokat, mellyeket húzott némelly Nap'

Beszéllek; de beszéllésemmel tsak Magamnak ígyekezek eleget tenni: beszéllek; de semmi gondom rá nints, hogy hiszel é nékem. — Beszéllek; de nem kérdezem, valyon helyben hagyod-é az én Mondásimat, sem hogy tsendes vagy é Rólam beszéllvén.

Én elhagyok eggy állhatatlan, Te elvesztesz eggy igaz Szívet: nem tudom Közűlünk először ki fog megvigasztalódni. — Tudom, hogy eggy illyen hív Szerelmest nem fog többé találni Nitze; míg eggy más ámító Asszonyt könnyű találni. —

10. Palinódia
Nitzéhez eggy Canzonettaj

Engeszteld meg a' te Haragodat. Engedj meg, óh szeretett Nitze: eggy szerentsétlennek Hibája méltó Kegyelemre. — Igaz, hogy az ő Tőreiből, hánytattam, hogy Lelkem kifejtődszött: de végtére tsak hánytattam a' Szabadságot.

Igaz, hogy régi Tüzemet rejteni igyekeztem jelesenn, mert maskaráztam Haragot, hogy ki ne lásson Ámor. — De változtassam, vagy ne, Színemet, ha neveztetni hallak, minden olvassa az Ortzámonn, mint van a' Szívembenn.

Ébrenn bizony minden Szempillantásba tsak Téged szemléllek, nem tsak Álmomban: mert akárhol Te nem vagy.

Téged rajzol az én első Gondolatom. — Te, ha Tevéled megyek, Te, ha téged valaha elhagylak, őröngettetsz engemet a' Kín vagy Gyönyörűség miatt.

Rólad ha én nem beszéllek, Únalmat érzek magambann; semmiről sem emlékezem, minden bosszant engemet. — A' te Nevezésedre úgy rá vagyok szokva, annak, kihez közel járok, hogy az én Szerelemtársammal magával szoktam rólad beszéllni.

Tsak eggy finnyás Tekíntetedtől, tsak eggy nyájas szavadtól, én hasztalan örzöm magamat, akár megutálás, akár Szívesség — a' te édes Hatalmadonn kivűl semmi Fátumjok nints, a' mellynek engedelmeskedhetnének az én Szívem' Mozdúlati.

Semmi kedves nem kedves nekem, ha Tenéked Kedves nem vagyok: az, a' mi nem a' te Adományod, Megelégedésemre nints. — Minden veled kedves nekem, légyen Halom, vagy Erdő, vagy Rét: minden kedvetlen Szállás, Tőled én Kintsem, messze.

Most beszéllek igazánn: nem tsak szép vagy előttem, nem tsak az vagy előttem, kinek párja nintsen: — hanem gyakrann, Igazságtalan az igaz, kárhoztatok minden más Ábrázatokat: minden Fogyatkozásnak tetszik előttem a' te Szépségeden kivűl.

A' Nyilat már nem törtem el, mert hijába, az én Szégyenemre, probáltam azt kihúzni az én Szivemből, és azt tudtam, meg halok. — Ah, ki akarván jöni a' Jajokból, jobbann elnyomva láttam magamat: ah ugyanannak Megprobálásáért többet el nem tudnám tűrni.

A' Lépbenn, mellybe botlott, a' Madárka ollykor kiveri Tollaitis, Szabadságot keresvén; — de Tollait hányván vetvén, Akadékjait (Bajait) újjítja: többször facit periculum fugiendi, jobbann rabbá teszi magát.

Tudom, én nem ohajtom, hogy aludjon el az én régi kedves Tüzem: mennél gyakrabbann mondom azt, annál kevésbbé tudom óhajtani. — Tudod, hogy eggy tsátsogó Ingerlet ösztönözi a' Beszédre a' Szerelmeseket; de az alatt míg beszéllnek, a' Lang el nem ment.

Vétkes Bajtétele után, így átkozza minden szempillantásba Márs' Haragjait a' Katona, és minden szempillantásba a' Márs Zászlói alá így tér vissza. — Így megy a' megvídúlt Martalék, a' ki a' Tömlötzből kijött, viseletére azon Lántzoknak, mellyeket útált némelly Nap'.

Beszéllek, de mindenkor beszéllvén rólad beszéllni igyekszem; de új Szerelemre nints gondom, nem változtathatom Hívségem miatt. — Beszéllek, de azutánn Kegyelmet kérek Beszédimért. Beszéllek, de egyedűl vagy Bírám nekem minden pontban.

Eggy nem állhatatlan Szívet, eggy illy tettetés nélkűl való Bűnöst, ah, a' te Szereteted jöjjön előszöris megvígasztalni. — Az ő vétkét megbánt Szerelmesébe' legalább a' szép Nitze eggy Ámító Lelket tudja, hogy nem tud találni.

Ha nékem adsz eggy Békeség' Zálogát, ha nékem visszaadod óh Nitze, a' Szívemet; a' mennyit már énekeltem a' Haragról, visszaakarom énekelni én a' Szerelemről.

11. Metasztázió' Sonettje a' Venetziai Dámákhoz, mikor előadódott vólt Az Elhagyatott Dídó az ő első Drámája

Italiának Díszei, nem tsak Szülötteföldeteknek, Félisteneknek Leányi, Anyjai Hérósoknak, Adriának Istenasszonyi, kik fellobbantjátok bennünk a' Ditsőségnek és Virtusnak nemes Kívánságát: — Néktek szenteli az én Elmém ezt a' jókori Gyümöltsét az én Izzadásimnak. Kitsinyke az Ajándék Hozzátok hasonlíttatván, pedig mind az, a' mit én ajándékozhatok. — Bámulást már és Tsudálkozást nem vágyódok támasztani a' Lelkekbe; azt jobb móddal vitte véghez az a' Toll, mellyhez az enyím nagyonn rosszúl hasonlít. — Nékem elég egyedűl az, hogy a' Frígiai Vándornak a' Tirusi Leánytól való Elválásának Látásakor, ezt mondja valaki közűletek: Szegény Eliza!

12—28. Kántáták:

12. A' Ditsőség' Triumfja Első Kántáta

A' nyúgodalmas Scyrus' kedveltető Számkivetésébenn Kedvére lankadtt az Ámor foglya, Tétisnek a' Fia: Ámornak, a' ki eggy illy nagy Foglyot féltvén szintúgy, mint véle kevélykedvén, az ő Megőrizésére minden Mesterségét Mun-

kába vette. Deidámiába néki ez a' ravasz minden szempillantásbann valami új Szépséget mutogatott; minden ő Mozdúlásábann, minden ő Szózatjábann, minden ő Neglizséjébenn, kezdett Szemfénnyéből hírtelen eggy Tőrt villogtatni az Ákilles Szívébe. Meg volt minden felől rakva Lesekkel az egész Lakóhely: minden részeibenn a' fényes Királyháznak nem hallattak egyebek, tsak szerelmes Sóhajtások, tsak szerelmes Szóbeszédek, tsak szerelmes Zokogások, tsak szerelmes Suttogások: És az édes Titkok barátinak, az Erdőknek tsendes Árnyékibann, a' tsalfa Szellőknek édes haszontalankodása: a' víg Madarkáknak szerelmes Fetsegések: a' tsergő Haboknak a' Partokonn a' Kövek között Eltördelőzése: Az Ég, a' Főld mind Szerelmet lehellett belé. Az Asszonyi Ruházatbann, elfelejtkezvén magáról, itten húzta a' Napokat a' megszerelmesedett Hérós. Nem Fegyverek, és Haragok, nem Seregek, és Triumfok vóltak az ő Gondjai; hanem az édes Invitátziók, hanem a' bádgyadtt Repulsák, kuntsorgó Panaszok, megújjított Ígéretek, és Botsánatok, és Tzivódások, és Ketsegtetések, és Megbántások: és száz megszáz ezekhez hasonló gyermeki Balgatagságok, a' Szerelmeseknek Seriumok.

„Egyedűl, te vagy, így szóla eggyszer, az én Életem, és az én Reményem: és bezárta utolsó Szavait eggy gyenge Sóhajtással."

„Én lankadok, én elfogyatkozom, tsak teérted, eggykor mondotta, és azonba' Kebeléhez szorította az ő Lankadásának Okát." De hogy bírjon Ámor eggy Szívet, melly néki van ígérve, sokáig békével a' Ditsőség nem szívelhette. Ákilleshez ment, emlékeztette az ő Állapotjáról, és néki Szeme' elibe vonta a' fegyveres Ulisszest. Látására, Hívására Ákilles felébredett: látta az ő Balgatagságát (gyermekségét), elpirúlt a' Szégyenlés miatt: a' Bosszankodás miatt elsárgúlt: méltatlan (illetlen) Ruhájit magáról leszaggatta: Fegyvert kért; és az ő elmúlt Vétkeinek helyrehozására már megindúlt: de Deidamía oda szaladtt. Halványonn, félévenn, Kétségbe esve, lehegve, haszontalan erőlködött sok Ízbe szólani, 's nem tudott Zokogásában (planctus) Szót formálni, (teremteni). Ah, ha szólani tudott vólna az ebben a' pertzbenn szerentsétlen, mostis győzött vólna. Igazságtalanok óh, Fejedelemasszony, (mondotta néki) azok a' te Háborodásid (commozione d'animo). Ha Vilisnek akarsz még engemet, én a' veszteséget könnyenn helyrehozhatom:

ha Hérósnak óhajtasz engemet, tűrd el, hogy én a' légyek. Isten hozzád: te mindenha magad fogsz lenni — — — Ezt a' resolutus Istenhozzádot a' Szép nem bírhatta el: érzette szorongattatni (elfojtódni) Szívét, öszvefagyott, és elájult. Ah, mi lessz Ákillesről? Babérokat és Pálmát ígér néki a' Ditsőség: Ámor néki mutogatja az ő haldokló Kíntsét: eggyik gyávának, másik őtet Kegyetlennek nevezi: a' Hérós a' Szerető eggybe zavarodnak ő benne, tsatáznak eggyütt. Sír, zokog eggy Szempillantásba, és agyarkodik: akar menni, és késik: indúl, és visszatér; végre öszveszedi minden ő Vírtusát, (erejét): megnyomja Kebelébenn a' lágy Szerelmet (pieta jó indúlat) a' melly az ő Szívét olvasztotta néki, elhallgat, gondolkozik, meghatározza, néki bátorodik, és elfut.

„Elfutott siránkozva, az igaz, de a' Ditsőséggel kísértetve, a' ki felszáraztotta azt a' Siralmat, a' ki triumfált Ámoronn.

Ez, a' nyilas Istennek a szemfényvesztő (káprázó) Ingerlete, a' ki azt felveri (provocat) meggyőzetett, a' ki fut tőle, az Győzedelmes."

13. II. Kántáta
Mária Terésia' Neve Napjára

Hallgassatok, o Múzsák. Minden felemeli (az igaz) a' Felséges Asszonyért az ő Könyörgéseit e' boldog Naponn; és néktek azt megtiltotta a' Felséges Asszony, és néktek nem szabad. Az igaz, kemény a' Törvény, az igaz, méltánn fájhat ez nektek: de azonba ki, ki fogja ezt néktek visszaítélni? Az Istenek? mindnyájann ő mellette vagynak; az Emberek? És hol találhatni, a' ki őtet ne imádná? A' ti Károtokbann az Égenn vagy a' Földönn akárki légyen Igazságtevő (Arbiter) a' ti Vádjaitok bukni fognak: Ah, illendő engedelmeskedni: hallgassatok, oh Múzsák.

„Ne próbálj[á]tok meg, (én azt tanátslom tinéktek) mennyit tehet azon Szeműldökönn eggy Bosszankodás."

„Azon Szeműldökönn, mellytől függ a' merészebbeknek Bátorsága; a' melly a' Szólásra vagy Hallgatásra való Akaratot, vagy elveheti, vagy visszadhatja." Vígasztaljátok meg végtére magatokat. Végtére leveszi rólatok a' Felséges Asszony a' tilalmat eggy nagy Próbatételre. Mit fogtok

mondani ő róla? Ki mondhat annyit, hogy az igazhoz közelítsen? És ki mondhat olly keveset, hogy ő azt eltűrhesse? Akár illyen módónn, akár amúgy az ő tropaeuminak beszélésébenn mások ellen véteni 's néki hízelkedni fogtok láttatni. Méltábban ditséri meg őtet akárki, és engedelmeskedik. A' ki Teréziának tsak Felséges Nevét mondjais ki, elvégzi a' Parantsolatot, és mindent kifejez.

„Annak kimondására mennyi Babérok ékesítik a' Felséges Asszony' Hajait: annak megtsínálására, hogy őtet imádja minden, az a' Név elég.

Az a' Név, a' melly magába foglal többet minden Dítséreteknél: az a' Név, a' melly kevéllyé teszi ezt a' boldog Időszakaszt."

14. III. Kántáta
Mária Terézia' Születése' Napjára

Igaz Istenek! mi lessz? mitsoda gonosz Lélek rejtezett ma az én Lantomba? Haszontalan izzadok én már régólta azt neki igazgatni: hijába változtatom, pengetem, és tágítom a' Húrokat: azok mindég visszások lévén Kezemnek, mindég hűségtelenek Füleimnek visszadnak eggy olly Hangot, a' melly engemet megzavar és stridet. De a' ti Ajándékotok vólt, óh Múzsák, ez a' Lant. Ah, ha eggy illy nagy Naponn engemet magamnak elhagytok; vegyétek-vissza (én azzal nem gondolok) a' ti Ajándékotokat.

„Az a' Lant, ah, bizony te vagy, melly édessé tette az én Únalmimat; a' melly minden Léleknek az ő Akaratja szerént; minden Szívnek Útját megnyitotta.

Ah, te vagy, te vagy bizony az, a' melly az én Szépemnek Kebelébenn annyiszor (én arra emlékezem) az ő Keménységét meglágyítottad." Mennyivel vagy, óh háládatlan Lant, adósom énnékem! Hogy tégedet mindenkor fényesebbé, tisztábbá tegyelek, éretted Napokonn 's Éjtsz[ak]ákonnként elsáppadtam: magamat feledékenységbenn hevertettem éretted: az én több kedves (tener) gondjaim köztt olly Helyenn vóltál, hogy Nitzét magát szerelemféltésre kötötted. És ma . . . óh Árulás! És ma . . . . óh Istenek! A' legnagyobb szűkségbenn . . . Ah, eredj a' Földre haszontalan Szerszám: tégedet tapodjon a' Tsorda: tenéked insultáljon minden Pásztor: az ő töredékeny Vásznát a' te

poros Kebledbe szővje Arákne: a' te régi Díszedből (onore) Nyoma se maradjon te benned . . Balgatag! Mit mondok? Az egész Vétség az enyím. Bűntet az Ég eggy vakmerő Bátorságot. Botsánat, Felséges Asszonyom. Híbáztam: bánom: én hallgatni fogok: legyen subiectuma ez a' boldog Nap, méltóbb Éneklőnek. Okosabb lessz a' Hozzáfogásbann, a' ki a' Próbatételkor mérsékelni fogja az ő Erejét a' Kezdett dologhoz.

„Nem megy eggy kis Fa a' Szelekkel ellenkezni, hogy fellázzassza Haragját eggy szélveszes Tengernek. Legyen az ő nemes Probatétele az, hogy induljon a' sos Habok néma Lakosinak Békességét felzavarni."

15. IV. Kántáta
I. Ferentz Tsászár Születése' Napjára

„Már az Árnyékok között praevaleál a Nap: kiterjeszti Szárnyait az Augel Reale, és köszönti az új Napot.

Ez a' Nap, a' melly vissza-kerűlt, az a' nagy Nap, a' mellyenn a' Nappal' Súgáraira a' te Jupitered Szemeidet kinyitotta."

Ma, óh a' Császári Széknek Őrző Madara, meg illik magadat külömböztetned a' köz örvendezéstől. Ha mindeneknek szent eggy Császárnak Születése' Napja, a' kitől a' Főld annyit nyér, annyit reményl; ő nem kevésbbé emlékezetet érdemel tenálad. Tudod, hogy a' Záporok, és Szélveszek között, bizonytalan Kóválygással veszedelmesenn tévelygettél: tudod, mennyit próbáltad akkor feketének az Eget, ellenségeseknek a' Tsillagokat, a' Szelet hűségetlennek; és tudod, mitsoda Kéz tett vissza tégedet a' Fészekbe.

16. A' Mentség
V. Kántáta

Nem (engedjmeg nékem, oh Klóris) én nem értem ezt a' te igazságtalan Haragodat. 'S mit mondtam osztán? Mi az én Vétségem? Mondtam, hogy én téged szeretlek: én Kintsemnek neveztelek tégedet. Ez látszik tenéked olly fekete Véteknek? Ah, ha tégedet szeretni eggy Szívet vétkessé tehet, a' ki tégedet soha nem látott egyedűl tsak az ártatlan.

„Találj vagy eggyet, én szép Klórisom, a' ki véled beszélljen, és ne sohajtson, a' ki téged lásson, és téged ne imádjon, és azutánn haragudj én reám.

De annyi Bünösök köztt, tsak én reám miért, miért haragszol? ah, ha szerelemre méltó vagy te, nem az én Hibám, kegyetlen, az." Engesztelődj meg, óh Pásztorleányka, jere vissza széppé tenni magadat. Ah, nem tudod, miként kivesz Képedből tégedet az a' Harag? Nekem azt nem hiszed el? Nézd meg magadat ezen Forrásbann? Igaz? Megtsallak tégedet? Megesmerhetd magadat? Az a' fuscum Cilium? az a' rántzos Homlok, az a' Vadságos Tekíntet nem veszi el felénnyire a' te Szépségedet? Ah, vagynak a' magadnak Megbosszúllásába vagynak bizony más modok. Ha azt mondani: én szeretlek téged, ha tégedet nevezni én Kíntsemnek, Bosszantások; bosszants teis engemet: én tenéked megbotsátok. Elfogom szenvedni én is te tőled . . De te mosolyogsz! Oh, mosolygás, melly engemet ellop magamtól! Nézzed magadat, én Klorisom, nézzed mostan magadat. Lássad, millyen Szépséget nevelt az a' Mosolygás a' te Ábrázatodonn: most gondold meg che faria la pieta? Megis vallom én, hogy eggy mosolygó Ábrázatnak nagy a' Vantoja: a' mi magáról sokat ígér, sokkal bíztat, kevéllyé tehet, gloria, laus. De eggy pietosus Ábrázat eggy másik bájoló (hódító, ígéző).

„Térj vissza ama' tiszta Vízbenn, ha tsak még eggyszeris, térj vissza szemlélni magadat, óh kedves, de a' Pietás' Actusábann.

Ábrázatodonn akkor ezer új Szépséged fog lenni: többé azon ékes Súgárokat a' Harag meg nem fogja zavarni."

17. A' Tanáts
VI. Kántáta

Hallgass rá, Barátom Tirzis, hallgass rá: és hidd el, hogy én tenéked Szívből szólok. Szánakoztatsz engemet: reszketek érted. Ki tanátsolta tenéked, óh balgatag, olly fixe nézni szemköztt Nitzének a' Szemeit? Ah, nézd meg magadat, szerentsétlen: az ő Tőrei közé fogsz esni. Nitze ékes: (bizony nagyonnis tudom én azt) Nitzének van a' Tekíntetébenn eggy nem tudom mi édes, a' melly mindeneknek kedves; a' mellyet senki sem fejthet meg; a' mellynek köve-

tésére minden más vetélkedő Nimfa hijjába fárasztja magát: de melly (ah te azt nem tudod) melly tiranna!

„Én tudom azt, hogy a' szép Ábrázatot eggy szempillantásbann, óh Isten, láttam: és már többé azon Szempillantástól fogva nem szűntem meg sóhajtani.

Én tudom azt: tudják azt ezek az árnyékos Vőlgyek, bokros puszták, a' mellyek én tőlem azt a' szeretett Nevet tanúlták visszadogatni." Ha hiszel azon kellemetes nemes szivű Tselekedeteknek, a' honnan ketsegtetődni (adescar) látod magadat; ha azon Tekínteteknek hiszel, a' mellyek bádgyadtann, és lopva merőnn néznek a' tieidbe; ha azon Beszédre hiszed magadat, a' melly olly keveset ígér, és annyit reményltet: pietosának, szerelmesnek hiszed majd te őtet: ah, bizony én azt hittem: és magamat megtsaltam. Ketsegtetés, Balgatagság. Nitzé nem szeret, tsak az ő szép Szemeinek Triumfusát másokbann: Nitzé nem örűl, tsak azt látni, hogy mindennap nevelkedik körös körűl a' Boldogtalanok' száma: az újakat tsalogatja, a' régiekenn kikap: és bizony nints, a' ki kijöhessen a' Rabságból. Nem tudom, mitsoda esméretlen Mágia legyen az a' Mesterség, a' mellyel bé szövevényez: tudom, hogy megvét, és megszerelmesít: megbánt, és lekötöz.

„Valaha, ha tőle fellobbansz (gerjedsz), valaha, nem reménylni többé jól: mindég a' te Lántzaidat, mindég kell szenvedni.

Ha akarni fogod híven szeretni őtet, Nyúgodalmad nem fog lenni: ha gondolkozni fogsz elhagyni őtet, magadat érezni fogod meghalni."

18. A' Zivatar
VII. Kántáta

Nem: ne háborodj meg, o Nítze. Én nem beszéllek ismét tenéked Szerelemről. Tudom, hogy néked nem tetszik: ez elég. Látd, hogy az Ég fenyegetődzik véletlen Zivatarral: ha az Aklokra akarod visszahajtani a' Nyájat, én jövök egyedűl ajánlani tenéked az én Munkámat. Jéh! mit félsz? Nézd, hogy eggyszerre az egész Ég bésetétedik: hogy a' Szél a' Port tekervényesenn felveri, és az elhullott Faleveleket. Az Erdőnek morgásából, a' tévelygő madarak bizonytalan Koválygásából, ezen ritka nedves Tseppekből,

mellyek nékünk az Ortzánkra hullanak, Nitze én előre látom: Ah, nem mondtam ezt meg tenéked, óh Nítze? Imhol a' Villámás, imhol a' Mennydörgés. Most mit fogsz tsinálni? Jer: hallgassd meg: hová mégy? Nints többé idő a' Nyájról gondolkodni. Ezen Barlangba pihenj meg az alatt: Én veled fogok lenni.

„De te reszketsz, óh én Kintsem! de te dobogsz, én Szívem! Ne félj: veled vagyok én: és Szerelemről sem beszéllek. Míg mennykő húll, míg villámlik, véled fogok lenni, szeretett Nítze: ha az Ég ismét kiderűl, háládatlan Nítze, én elfogok menni."

Űlj le: légy bátorságbann. Ez odvas Kőszálnak Kebelébe mind ez ideig a' Mennykő nem ütött; a' Villám be nem hatott. Ezt beárnyékozza köröskörűl a' Babérok sűrű Erdeje, a' melly határokat szab az Ég' Haragjának. Űlj le, én szép Bálványom, űlj le és pihenj meg. De te valóba az én Oldalamhoz szorítod magadat félelmesenn. És, (mihelyt én te tőled futni akarok) az én megtartóztatásomra a' te Kezeid közé fűzöd az enyímet! Rohan az Ég: ne kételkedj, nem fogok elmenni: óhajtottam mindég eggy illy édes Szempillantásomat. Ah, vajha a' te Szerelmednek Gyümöltse vólna, nem a' te Félelmednek! Ah, engedd, óh Nítze, ah engedd legalább ketsegtetnem véle magamat. Ki tudja? szerettél talán engem mind eddig. A' te Keménységed Magadtartóztatása vólt, és nem megútálás; és talán ez a' rendkivűl való Megijjedésed Praetextus a' Szerelemre. Szólj? Közelítek az Igazhoz? Te nem felelsz! Lesütöd elpirúlva az Ortzádat! Elpirulsz! Mosolyogsz! Értem: értem. Ne szólj, én Reményem: az a' Mosoly[g]ás, az a' Pirúlás eléggé mondja.

„És valóba a' Zivatarok köztt találtam meg a' Tsendességet. Ah, ne jöjjön vissza már soha többé a' Tiszta Nap.

Ez az én Napjaimnál, ez a' tisztább Nap: élni így akarnék; akarnék így meghalni."

19. A' Szerelemféltőség
VIII. Kántáta

Botsánat, szeretett Nitzé; szép Nitzé, Botsánat. Gyötrelemből (az igaz) mondottam, hogy hűségtelen vagy: Útálom a' magam Gyanúit, a' magam Kételkedésimet. Soha többé a' te Hívségedtől, soha sem fogok félni. Azon

szép Ajjakokra eskűszöm azt, óh én Kintsem, a' mellybenn az én Fátumaimnak Törvényjeit imádom.

„Szép Ajakak, mellyeket Ámor formált a' maga Fészkének, nints többé Félelmem: hiszek néktek: magamhoz bízok: megeskűdtetek az engem szeretésre: nékem az Elég. Ha visszatérek panaszolkodni, hogy Nitzé engem megbántott; értem többé ne tündököljön a' Nappal' Világa." Bűnös vagyok: nem óltalmazom magamat: bűntess meg engemet, ha akarsz. Valóba az én Félelmem valamelly Mentséget érdemel. Tirzis téged imád: én azt tudom: te azt tudod: ő véle külön beszéllve talállak téged, az én érkezésemre te karmazsínná leszel, ő halavánnyá lesz: háborodva mind ketten kóldúljátok a' Szókat: ő lopva néz tégedet, és te elmosolyodsz. — — — Ah, az a' Mosolygás, az a' véletlen Elpirúlás tudom, mit akar mondani. Az első Izbenn épenn, mikor én a' Szerelemről beszélltem Néked, így pirúltál el, így mosolyogtál, kegyetlen Nitze, és én panaszolkodom Kínomba? és te nem árúlsz el engemet? Hívségtelen! Hálátlan! Barbara. — — — Ah jaj! Megeskűdtem, hogy bizok magamnak, és ímé visszatérek a' Kételkedésre! Szánj meg, én Kintsem: balgatag vagyok: hijjába eskűdtem meg, de gondold meg végtére, hogy a' Szerelem bódúlttá tesz engemet: hogy nem én vagyok az első, a' ki hijjába esküszik.

„Megesküszik a' Hajós, hogy a' Tengernek többé nem ád Bizodalmat: de, ha tsendesnek látja azt, fut újonnan a' Tengerre.

Hogy nem bánik többé Fegyverekkel, megesküszik ollykor a' Katona: de, ha eggy trombitát hall, már nem tudja magát megzabolázni."

20. Az Akadály
IX. Kántáta

„Dagályos Tsermelyetske, mi nevelte meg néked új Habjaidat? állítsd meg folyásodat: én Klórishoz megyek: nyisd meg az Általmenetelt: Klórishoz megyek én.

Már engem vígyáz (vár) a' másik Partonn: tsak engedd meg, (botsáss el) hogy én menjek ő hozzá: azutánn borítsd el Özönöddel az én Mezeimet, még sem fogok panaszolni rád."

De te nevekedsz azalatt: a' Nappal közelget: imhol a' Hajnal: Klóris vár engem, és én tartóztatom mégis maga-

mat. Irígy Folyamat! És mikor érdemlettem illy nagy Haragot. Én a' te Partodtól eltávoztattam a' Tsordákat: én megtiltottam Fillisnek és Likórisnak tsak a' te Széled Virágait: én gyakran, háládatlan, hogy ne fogyasszam Vizeidet, (Istenek, azt tudjátok) eggy két Tseppet megvontam az én Szomjamtól. Hogy esmeretlen nem vagy mások előtt, az én Verseimnek Munkája az. Ha árnyékosann lépsz a' nyári Hévségek alatt, én a' te Partjaidonn, én neveltem tenéked a' Babérokat. Akkor nehezenn nedvesítetted meg a' kevéssé lejjebb nyomatott Fövényt: eggy kisded Ágatska, levettetvén a' Széltől eggy szomszéd Fátskáról, elég Akadály vala a' te Útadnak. És most Folyóvízzé változván, Vizzel, és Habbal duzzadván, tsörögve (strepitoso tsőrgő lármával) kitekered a' Fákat, és Köveket, bosszankodsz a Partokra; nem hallga[t]sz rám, és mégy.

„De visszafogsz térni kevésre, pauper rivulus, zúgni a' poros Part Követtsei között.

Által megyek rajtad per jocum: széllyel fogom azon Habokat zavarni: zavarossá foglak Partjaid köztt tenni, mikor a' Tenger felé mégy."

21. A' Halászat
X. Kántáta

„Már az Éj közelget: jer, oh Nitzé, szeretett Kíntsem, a' tsendes Tenger friss Szellőjit ismét szívni.

Nem mondhatja meg, mi a' Gyönyörűség, a' ki nem nyugoszik e' Fövenyekenn, most mikor eggy tsendes Zeffiretske édesdeden göndöríti a' Tengert." Hagyd el eggyszer, oh Nitzé, hagyd el a' te Kunyhóidat. Már az erdei Szállás nem egyedűl való Helye a' Gyönyörködésnek: ezek a' Habok bírják azoknak Kedveltetőségeketis. Itten, ha ki fejti az Éj fuscus Kárpitját, az Éggel vetélkedő Tengerbenn tündöklőbb, szebb Tsillagokat sokasodni, és a' hideg és setétellő Habonn látni fogod általrumpálódni a' Súgárokat, és szikrázni a' Hóldat. Szűnetlen eggy retorta Concha' Hangjánn, a' melly semmibe sem enged a' megviasszozott Zabszáraknak, (ha nem akarod az én Győtrelmeimet) Tétisnek, és Galatéának, 's Glautzisnak, és Dórisnak fogom előtted énekelni a' Szerelmeit. Te a' Tengerről szemlélni fogod a' szomszéd Rétenn legelni a' lágy Fűvetskéket a'

te kedves Báránykáidat, mellyeknek nem árt a' Nap az Ágak között. És a' Kákával, és a' Hálóval az alatt a' Halakat leshetni fogod: és lenni fog az én Nitzém Pásztorleány eggy szempillantásba, (pertzbe, eggyszerre) és Halászleány.

„Nem fognak többé a' hínáros Köszálak között elrejtve lenni a' Halak. Mindnyájann a' keserű Habokonn, mindnyájann tsoporttal fognak jőni Tőrei közé az én Kíntsemnek.

És nedvesded Leányai a' rezgő Kristályoknak, a' halavány Tsigáknak, a' tündöklő Koráloknak, (NB: V. Dizzion) néki halmazni fogják a' Kebelét."

22. A' Tavasz
XI. Kántáta

Oh Istenem, Fileno, óh Istenem! Kezd a' mező újra zöldelleni. Szokott ruháit ismét fel öltözi az Erdő, és már fúni éreztetik a' Tavasznak követtye, eggy alkalmatlan Zefir. A' mezőre, a' fegyverekre, óh Isten! már Tégedet vissza hiv az újdon ki kelet: a' te kintsed nélkűl hogy foghatsz élni, szegény Irene!

„Baráttságos Szellők, ah, ne fújjatok könyőrűlvén a' szerető Irénén; oh kedves plánták, ah ne jőjjetek vissza oly sietve germinálni.

Minden vírágnak, a' melly szinesedik, minden Zefirnek, a' melly fú, mennyi óh Isten, mennyi sohajtásokba kell kerűlni az én Szívemnek."

De ki volt az a' kegyetlen, a' ki elősször formált az ártatlan atzélból halál szerszámait, és egy mesterséget kegyetlenséggé tett? Nem, nem birt az a' sziv Emberiség ideájával, szeretet érzéseivel. Mitsoda eszelösség! Mitsoda dűhösség! Utánna tenni eggy gyenge szerető szépségeit eggy kegyetlen ellenség fenyegetésinek. Ah ne, Fílenó, ne hagyd magadat el ámíttatni. Ha annyira kedvellöje vagy már a' hadnak, vannak tulajdon tsatái a' Szeretetnek: minden szerető katona. A' Szeretet miatt is fázni és izzadni: a' szerelembe is szűkséges a' tapasztalás, elmésség (vagy fortélyosság) mérészség. A' Szeretetbe is vagynak ám mind lesek, mind deprehensiók, mind ostromok, mind oltalmak, mind Triumfusok, mind Cládesek, mind Békességek, mind haragok. De a' haragok mulandók: (fugáces) de kedvesek a'

békességek: de edgy meg nem külömböztetett Triumfus egyenlőképpen juvalja a' győzőt, és a' győzöttet. Söt magok a' győtrelmek — — — ah nekem! Mit hallok? Imhol a' trombita. Ah, ez a' jele a' menetelnek. Álly meg, háládatlan! Miért futsz annyira? Nem: a' te pálmáidat nem kívánom elragadni tölled: kitsint kérek, óh kegyetlen: tekints reám; és menny.

„Eredj: de tartsd meg, Kedves, a' Te napjaidban az enyimeket: eredj: jöjj vissza mint enyim, ha tudsz; de jöjj vissza győzve.

Gondolkozz, akár hol légy, ollykor az én győtrelmimről; és mondjad, a' hiv Iréné, ki tudja, ha él é még?"

23. Az Álom
XII. Kántáta

„Valósággal Álmomba néhányszor legalább eljön az, a' ki engem megszerelmesített, az én Gyötrelmimnek vígasztalására.

Tedd, Ámor, ha igazságos vagy, valóbbakká az én Álmaimat: vagy ne ébressz fel ismét engemet."

A' magános Forrás' Szélénn leűlvén az első Virradáskor, óh Fillis, azt álmodtam, hogy te véled vagyok. Álmodtam, de ollyan móddal, hogy nem hittem, hogy álmodok. A' Madarak' tsevegését, a' Vizek' törtelődzését, és a' Levelek' suhogását úgy tetszett nekem hogy hallom. A' te szép Szemeidnek Fényjére, a' mint szokott szokás szerént, az ő szokott Dobogási között vólt az én Szívem. Tsupán tsak, hogy tégedet, oh Isten! hozzám Kegyesnek láttalak, a' millyennek még soha sem láttalak tégedet, arról hogy álmodok, néhánykor kételkedtem én: millyen Szókat hallottam! Mitsoda édes Neveket nyertem, Kedves, a' te Ajjakidról! Azon puha, rezgő Súgárokbann millyen gyenge Érzéseket olvastam én! Ah, ha szemlélhetnéd, mennyivel szebben ragyognak a' Kegyesség' Villámjai között a' te Szemfényeid, soha hozzám olly kegyetlen nem lennél, óh Fillis. Millyenné lettem én akkor, azt, a' mit én akkor gondoltam, azt, a' mit akkor mondottam, előbeszéllni nem tudom: tudom, hogy a' te Kezednek eleven Tejére én ezer Tsókokat nyomtam; te eggy kellemetes Pirossággal mázoltad bé Ortzádat. Mikor

véletlen meghallom eggy közel lévő Bokornak az Ágait verődni: arra fordúlok: és a' közepébe elbújva kapom Filénó szerelemtársamat, a' ki az irígy Méregtől kéküłvén Ábrázatjábann az én Titkaimat szemlélte. A' Rajtakapattatás, és a' Harag köztt lángaltam: néki rászkódtam, eggy szempillantásbann: és rövid vólt Álombais az én Megelégedésem.

„Elment az Árnyékkal, az igaz, a' Tsalattatás és a' Gyönyörködés: de az én Tüzem, óh Isten! én Szívemnek Bálványja, az Árnyékkal el nem ment.

Ha valaha eggy Pillanatig, álmodva, én boldog vagyok: Azutánn megnevekedik az én Gyötrelmem, mikor vissza tér a' Nappal."

24. A' Név
XIII. Kántáta

„Írom tebeléd szeretett Nevét annak, a' kiért én elfogyok, Napnak kedvese, boldog Babér, a' mint Ámor azt belém nyomta én belém. (vagy nékem)

A' mint te tartod minden te Ágadat, tartson Klóris nekem állhatatosságot: de ne legyen az én Reménységem Terméketlen veled eggyütt." Most, szerentsésített Növevény, most valóba kevélyenn árnyékozhatod bé a' Levegőt ujdon fürtjeiddel: most nevekedni fog Tőrzsököddel az az édes Név. Tégedet a' tiszta Vizeknek lakó Nimfái; tégedet a' meredek Kőszikláknak lakó Nimfái, és minden más mezei Istenségek az Esztendőnek Megújúlásakor víg Tánttzal megtisztelni jönnek majd. A' gallyas Népnek Bírodalmát most neked fogják engedni, alád adván magokat, nem tsak a' Tőlgyfák, a' Jegenyék, a' görtsös Róburok, a' mérész Fenyők; hanem az Édomi Pálmák, az Álpesi Tserekis. Én más Ággal a' Hajamat körűlkerítni nem fogom: nem fogok énekelni, hanemha űlvén a' te Árnyékod alatt: az én Szerelmem' Titkait tsak néked fogom megbízni: egyedűl te fogod Ajándékait az én Kintsemnek, te az ő Haragjaitis, te fogod tudni az én Vígságimat, és az én Gyötrelmimet.

„Teérted ékesűljön mindég az Ég a' Barátságos Áprílistől; 's a' te nemes Árnyékodbann ne nyúgodjon kegyetlen Nimfa, hitetlen Pásztor.

A' te zőld Leveleid között gyász Ruhájú Madár ne pihentesse Repűlését: és tsak Fülemile rakja ott a' Fészkét."

25. A' Visszatérés
XIV. Kántáta

Mitsoda új, Iréne, ez a' szokatlan Hidegség? A' te Filénod eggy kínos barbarus Eltávozása után te hozzád visszatér; és így fogadod őtet? Ugyanaz vagyok én; te ugyanaz nem vagy. A' te Ábrázatodonn van eggy nem tudom mi új: kegyesnek hagytalak tégedet el, kegyetlennek találllak tégedet. Mi vólt? Kételkedsz talán az én Hívségemről? Hazúg Nyelve valami gonosz Szerelemtársnak vádolt el talám előttem engemet? De Iréne az én Hívségemnek annyi Próbáira, Iréne megesmér engemet; és Iréné azt hiszi? Ah, nem: többet hidgyél a' te szép Szemeidnek, mint a' Szerelemtársaknak. Azok a' Szemek ezen Léleknek sokkal hűségesebb Kikémlelői: fígáld azokat (mereszd) az én Ortzámba', és azutánn ítéld meg. (végezz.)

„Ki fogja valaha tudni e' Szívnek titkos Utait, ha ti nem tudjátok azokat, szép Szemei az én Kintsemnek?

Ti, a' kik az első Szempillantástól fogva, mikor szerelmessé lettem, az én Kebelembe elrejtett Szerelmet megesmértétek." Ah, eggyűgyű vagyok én! Én az én Bajaimnak okát másokban keresgélem, és azt ő benne találom fel. Nem szerelemféltő Bosszankodás: Kevélység az ő Keménysége. Igen szép vólt Iréne az én Elmenetelemkor. Meggondolta akkor, hogy megőrizze az ő Nyereségeit, és talám nem utolsó vólt azok között Filénó. Most az én Szerentsétlenségemre úgy megnevekedett a' Szépségbenn, hogy a' Szeretőknek serege tsak nem véghetetlenné lett. Ki maga Kintsének, ki maga Életének, ki maga Istenasszonyának nevezi őtet: eggyik, beh kínoz, másik mondja, beh fogyatkozom (halok): dítsérik certatim, ez piros Ajjakait, amaz fejér (hószín) Kebelét. Fordítson eggy Tekíntetet: ezeret szorít meg az Elhalaványodásra: mosolyogjon: más ezeret erőltet a' Sóhajtásra. Észre veszi a' maga Hatalmát: tetszik: és az alatt míg Birodalmának Terjesztésére adja tsak magát Kevélységgel lévén tele, a' szegény Filénóra alig emlékezik.

„Ah, emlékezz rá óh szép Iréne, hogy Állandóságot esküdtél nékem: ah, térj vissza, szeretett Kintsem, ah, térj vissza első Szerelmedre.

Mitsoda vígasztalás marad, óh Isten, nékem? Ki lessz az én Reménységem? kiért kell nékem élnem többé, ha nem enyim többé az a' Szív?"

26. Az első Szerelem
XV. Kántáta

Ah nagyonn igaz. Az a' szerelmes Égés, melly másnak felhevítette először a' Kebelét, soha telyes Életében, soha el nem alszik egésszenn. Van eggy leselkedő tűzhely a' Hamú alatt elrejtetve. A' maga Kényjére látszik ollykor, hogy bánhat azzal akárki, a' nélkűl, hogy Sérelem maradjon (supersit) miatta fenn: de, ha eggy Szellő azt megüti, imé felgerjed.

„Tsak, hogy eggy Szempillantásig szemléljem én az én szép Ellenségemet, a' régi édes Lángot érzem Kebelembe kifesleni.

Visszatérek az én Sóhajtásimra: Szerelemmel ő érte haldoklok: az én Fátumomat imádom Szemeibenn az én Kintsemnek." Nemis tsak, mikor őtet szemlélem, égek Nitzéért: akárhová fordítsam magamat, én találok Eledelt az én Tüzemnek. Amott arra emlékezem, mikor szerelmesített meg engemet: ott az jut Eszembe, mint esküdött nékem Hűséget: eggyik Hely, oh Isten! az ő Keménységeit: másik hely az ő Gyengeségeit hozza elmémbe: ez eggy Hartznak eleven Képét téríti Gondolatomba énnékem; amaz eggy Békességét. Mi több: Magok azok a' Nimfák, a' kiket szerelmesenn szemlélgetni járok, hogy magamat eláltathassam (megtsalhassam), tselekszik, hogy én gondolkodjam az én Kintsemről. Szilviának, vagy Klórisnak Kellemeit néhánykor szemlélem: a' Hajját, a' Homlokát ditsérem ollykor: de valahányszor Ajjakom ezt mondja: ez jeles, ez gyönyörű, Nitze (azt feleli szívem) Nitze szebb.

„Szép Lángja az én Szívemnek. Tsak te érted esmertem meg a' Szerelmet; és tsak téged kívánlak én szeretni.

Nem panaszolkodom a' Fátumra: édes Állapot születni tsak a' Nitzéért való Sohajtásra."

27. A' félénk Szerelem
XVI. Kántáta

Mit akarsz, én Szívem? Mi támasztja fel te benned azon eddig nem esmért zűrzavarokat? Most kiszélesíted magadat, és az én szoros Kebelem nem elégséges tégedet egészenn befogni. Most öszveszorítod magadat, és nem talál[l]ak meg tégedet a' Kebelembenn. Most fázol, most égsz, most a'

Lángnak és a' Fagynak tsudállatosann eggyesedett extremum Effectumit tapasztalod. De mit akarsz? Kínlódol, vagy örűlsz? Mersz, vagy félsz? Ah, azt tudom, emlékezem arra a' Napra, arra a' Szempillantásra, mellybenn én vígyázatlan láttam eggy kellemetes Szembenn szikrázni azt a' Fáklyát, mellyről most meggyúladtam. Ah, valóba nagyonn tudom azt. Én Szívem, értelek tégedet.

„Értelek tégedet, igenis, én Szívem. Illy nagy Dobogással tudom, hogy panaszolkodol, hogy szerető vagy. Ah, hallgasd el a' te Fájdalmadat: ah, tűrd el a' te Kínodat: Hallgasd el azt: és elne árúld az én Indúlatimat."

De mit! Hallgatva lankadnod így kellene mindég? Ah nem; a' merőknek kedvez Ámor. Tudja meg az én Kintsem, hogy én őtet szeretem. És azt tudja meg én tőlem. Megfogom mondani, hogy az ő Szemei bűnösök az én Mérészségembe: hogy a' Természetnek a' Törvénye kérni szánakozást: Megfogom mondani — — — De ha a' kevély megharagszik rám? És ha engem elűz? Óh Istenek! Akarnám megmondani néki, hogy én őtet szeretem: és nem akarnám.

„Tsendes Zeffiretske, ha megtalálod azt a' kedves Tárgyat, mondd meg néki, hogy sóhajtás vagy; de meg ne mondd néki Kié.

Tiszta Patakotska, ha valamikor elébe vetődöl néki; mondd meg néki, hogy Sírás vagy. De ne mondd meg néki, mitsoda szem nevelt téged meg ennyire."

28. A' Szerelmek' Fészke
XVII. Kántáta

„Ha elég néked, hogy én téged szemléljelek, azt megnyerted, Iréne Barátném: ha azt akarod, hogy a' Szerelem miatt sóhajtsak, nem probálom (ne probáld) azt: Haszontalanság (hijába).

Szép vagy; szerelemre méltó vagy; ékesnek látszol az én Szemeim előtt: de én érettem nem Lántzok, tsak a' Szépségek és az Ékesség."

Ha én nem fogadom el azt a' Helyet, a' mellyet ajánlasz nékem a' te Szívedbe, adakozó Nimfa, kárhoztatni engemet nem tartozol. A' Szerelmeknek rendkivűl termékeny eggy Fészke az Iréne' Szíve. Eggyik alig kezd Szárnyainn tartózkodni: a' másik siet már a' Héjjból ki bújni. A' felnöttek

eledelt adnak a' születőknek: és bizony ezek is nem sokáig lesznek álumnusi. Nevelkedik a' Sokaság annyira, hogy már tsak nem véghetetlen, hogy annak megszámlálásában megbódúlna Árkitás. Van minden Színű. Eggyik a' Violákat készíti, látszik, hogy fejti ki tollainn; másik a' Liliomokat: vagynak feketék, és pirossak: végre vagynak hamúszínűek (hamvasok). Látni, hogy nem szebbek az Aranyosok, de ezeknek minden más enged. Továbbá mindnyájann ellenkezők Húmorokra nézve eggymás között. Eggyik gondolkodik, és hallgat. Másik szabad, és fetsegő. Eggyiknek a' maga Gyanúi; a' másiknak a' maga Gyönyörködései vagynak le festve Tekínteténn. Ki könyörög: ki fenyegetődzik, ki kér: ki ragadoz: ki óhajt, és nem mér: eggyik az Ívet ragadja (lopja), a' másik a' Fáklyát a' vetélkedő Társától a' másik a' Szemkötőt. Leselkednek eggymás utánn, és ölelkőznek szűnetlen. Eggyik a' másiktól fél; gyűlölik eggymást Halálból; és eggyütt vagynak. És ennyi zsinat köztt reményletted, hogy én tartózkodni fogok? Reményletted haszontalan. Én nem szeretem olly kevéssé az én Nyúgodalmamat. Azt az unalmas Tsivogást, azt a' szűntelen való fetsegést, azt az alkalmatlan repkedést az én Szemeimbe, tsak eggy Szempillantásig sem tudnám majd szenvedni: Hiddj nékem: mind ketten jobb lessz külön lennünk. Te keress én nálam kevésbbé komorabb Vendégeket: én eggy tsendesebb Szállást fogok keresni. Mindenikőnk igyekezze (continuet) azt a' módot követni, a' melly néki jobbann tetszik: te tartsd meg a' te Fészkedet: én az én Békességemet.

„Sokkal édesebb lessz a' te Állapotod (Fátumod) az enyímnél: te a' te Geniusodat jobbann meg elégitheted (kifizetheted) majd mint én.

Te a' Szeretőket eggyűgyűeknek, én az én Kintsemet hűségesnek kívánom: és eggyűgyűek annyiann vagynak; de a' hűséges hol van?"

29. A' Hazug Epitaphiuma

Gyűljön eggyüvé a' mit a' Novellisták és a' Prokátorok hazudtak és tsalárdkodtak még a' tsak kevés lesz, ha *Laeliust* meggondoljuk. Menj Utazó 's ne hidj néki, mert, Quis credat post tot fidei documenta sinistrae Confictam ō hunc adsimulare necem?

30. Fillis Monumentuma

Ezt a' Statuát tettem néki, bár tsak magam lehettem vólna azzá!

31. A' Figefa és Mondolafa
(Baldi' meséji közűl Olaszból)

„Honnan esik az, hogy minden fák között, mellyek ősszel gyümőltsöt hoznak, tsak te nem virágzol tavasszal?" Ezt kérdte eggykor a' mondola a' figefától. — „Azért hogy úgy ne tégyek, felele a' figefa, mint te: te gyakran virágzol tavasszal, 's ősszel nem termessz."

Magad-fitogató ifjú! néked is szól ez a' figefa.

32. Szitzília és Neptún
(Baldi' meséji közűl Olaszból)

Szitzília már eggy időben kérte Neptúnt azért, hogy őtet méltóztatná ismét Olasz országhoz ragasztani. — „Balgatag! hát nem tudod, hogy jobb kitsiny főnek lenni, mint nagy lábnak?" — E' vólt rá a' válasz.

Ezt a' mesét eggy fejér mentés gazda beszéllte eggy paszamántos tselédnek.

33. A' Kellemek

Első Könyv

A' melly emberekkel Deucalion és Pyrrha a' régi Graeciát megnépesítette, elejinte durva kis népet tevének; a' mint várhatni vala ollyanoktól, a' kik kövekből lettek emberekké. A' setét tölgyfák bolyongottak vadbőrökkel béfedezve, a' férjfi az asszonyról az ő Kitsinyjei Majomként tsüggöttek; 's ha a' Nap lenyúgodott, kiki ott maradt hálásra, ahová őtet a' történet ejtette. A' melly Fa őket bé árnyékozta, az az ő étkeket kebelekbe lehullatta; és ha az odvas volt, annak üregjébe tsináltak éjtszakára vatzkot saját leveleiből.

Nem tudom, Danae, millyen hajlandónak érzed magadat annak elhitelére, a' mit az Új Heloisnak Szerzője mond, hogy e' légyen ama boldog Állapot, a' mellyre rendelt minket a' Természet. De ha minden gonoszt öszve számlálunk, a' mellyekről semmi képzetjek nem vólt ezeknek a' nyers Természet' gyermekeinek, úgy lehetetlen, hogy legalább valamelly nemét a' negativa boldogságnak ne tulajdonítsuk nékiek.

Egy Poéta pedig — mit nem tudnánk mi Poéták, ha egyszer a' fejünkbe ötletjük, hogy egy Környűállást megszépitsünk? Nem is volna é jussa a' Festőnek és Poétának, szebbé festeni valamit? Hová maradna a' szép Ideál magiája? az Emberfelettvaló, a' a' mellyek előtt tsendes elragadtatásban áll a' valódi Esmérő? A' Reiz, a' mellyre soha sem adott eredeti Képet a' természetnek nyers Felsége 's eggyügyűvolta? A' Danaék, a' Galathéák, a' Hébék?

Ez szép barátném; mert én tsak azt akarom neked mondani, hogy a' Poéták Arany Korának Originálja, talám nem volt jobb az olly Vadaknak állapotjánál, a' kik, nem plántálván, nem szántván, nem vetvén, az Istenek' költségén, mint Homérus mondja a' szép Siciliának régi lakossairól.

Adjak é egy Próbát ebből, miként szebbítené meg egy

Poéta ezt az állapotot? — — — Hol van az az ember, a' ki hogy, legalább az éjkárpitjába, nem épen nézzen vissza egy olly Világba, ahol az Anya Természet, jóltévő lévén mint a' legjobb tűndér, magára vállalta, hogy az ő gyermekeit maga tegye boldogokká, és Szabaddá minden Törvénytől, Szűkségtől, és , a' Szerentsésnek, a' pajtási nevetések között, a' Karikós tántz' Orájinak örök innepébe, a' vad Jásmin lombjai alatt, egy boldog Szempillantatnak tetszett? Magok az Istenek, tetszetesebb boldogságtól kínáltatván, leszállottak saját Sphaerájiból, 's gyönyörködéseket vélek megosztották. Látszatósan megszebbült a' Hóld alatt való Környék, és sokáig lakatlan maradt a' Mennyország. Az Istenek egymás között buzogva versengnek, ki adhat többet a' Természet ajándékihoz. A' sárga Ceres aranyos kalászokkal teríti bé a' gyepet, Zephyrus és Flora pedig virágokkal a' Pásztornék' ágyait; a' Nymphák labyrinthusi ültetnek, és a' Pásztorok a' tsendes barlangokba heverednek le szunnyadásra; Pán oltalmazza az ezüstgyapjú nyájakat és azokat gyakran teszi tenyészővé; azonba a' gerézdel rakott Szőllökről tsergedez az újonnan talált Bor, a' Föld' Nectárja, és Bacchus, őrt állván néki a' katzagó Silenus, a' Pásztorok' bámúlását.

A' Poéták Istenének a' melly azolta a' Poétáknak tulajdona vala, hogy ő Seladon modjára öltözködjön, és, esméretlenül, őrizze a' sárga Pásztorok' seregébe az Admét' tsordájit, ő, a' legszebb Pásztor. Az ő elméje, megszeretteti őtet a' Pásztorokkal, 's bizonyossan a' Pásztornékkal is, mert az az ő durva örömöket megváltoztatja, 's finomabbá teszi; ő azokat sokra megtanította a' szép mesterségekből, holmi dalotskára, hólmi tántzra, 's holmi apró Játékra, hogy keljen csókot nyerni fogadásdiból.

Mit mondasz, Danae? mennyi kellemetes Festéseket rakna öszve ezekből a' rend nélkűl előhányott képekből egy poétai Watteau? — Melly boldogok voltak az Arany Korbeli emberek! Az ő egész életek Geniessen! Ők nem tudják (boldogok, hogy ezt nem tudják) hogy van boldog élet az ő állapotjokon kivűl; és ekként észre sem veszik, mikor végig alusszák, játzszák, danolják, tsókolják az ő leteleket.

Ki gondolná meg is, hogy azok az Autochthonok, (meg ne réműlj ettől a' veszedelmes szótól) a' kiket mi

bőrökkel fedve a' tölgy és diófák között körűl fekünni láttunk, — azok a' Teremtések, a' kik ebben az állapotban nem igen külömbözhettek a' Keletindiai 's Áfrikabeli nagy Majmoktól — és ezek a' boldog fijai az Arany Kornak, éppen ugyan azonok volnának?

De hogy is lehettek volna ők valamivel jobbak, addig, míg a' Grátiák magokat a' Músákkal nem egyesítették, hogy azon Teremtéseket, kiket a' Természet tsak elkezdett, Emberekké formálják; őket azon Mesterségekre megtanítsák, a' mellyek a' Tudományt könnyebbé, szebbé, 's nemesebbé tészik; az ő elméjeket az ő Érzéseikkel együtt kifinomítsák, és a' nemesebb gyönyörködésre ezer új nyissanak meg az ő kebelekbe?

A' Grátiák még ez időben esméretlenek valának. — Egy Poéta se látta még őket oldott övvel tántzolni a' tsendes Pontus partjánál; elvonta még őket az Istenek' és halandók' szeme elől a' mezei Kúnyhó, a' Világnak legszebb völgyében.

De hogyhogy? Azt kérded —

Valójába a' dolog Titok volt. Bizonyossan oka volt erre az ő Annyoknak. De mivel ezek az okok már régen megszüntek, 's mivel én, szép Danae teneked talán még titkosabb dolgokat is fogok elárúlni, a' szerént te mindent tudni fogsz.

Gyakran kellett a' Poétáktól hallanod, hogy a' Grátiáknak az Annyok Vénus, de az Attyokat nem minden ember tudja. Külömbképen beszéllnek a' dologról. Itt az Anekdota, melly a' kútfőből azon frissen van merítve.

Mihelyt az újonnanlett Vénus, az Égtől és földtől szerelmes elragadtatással szemléltetvén, a' habokból fellábbadt, az Istenek nem tudtak megegyezni, hogy ő kié legyen. A' legrövidebb út a' lesz vala, hogy a' fiatal Istenasszonykának hagyták vala meg saját Szíve' választását. De olly tesz a' Szerelem, hogy az Istenek közűl egy se tartotta magát olly szerelemreméltónak, hogy vetélkedő társai felett ő nyerhesse el a' . Éppen olly kevéssé állhattak arra, hogy kimondassák véle a' .Igy tehát a' dolog sok ideig függőbe állott, és talám örökre úgy is maradt volna, ha utoljára Mómus nem adta volna ezt az

Hogy senki se békételenkedjen, nem lehetne jobban tsinálni, mint őtet a' legéktelenebbnek adni.

Az mindenek fogadták. Vulcanus lett a' legszerentsésebb; 's az Istenek az ő lakadalmában olly vígan valának, mintha kiki a' magáéba lett volna.

Jámbor Vulcanus! Ő hízelkedett magának. — De mi fundamentoma is lehetett néki arra, hogy magának hízelkedjen? — A' Szerelem' Istenasszonyának Virtusa? Minő fundamentom! De még jó vólt ő rá nézve, hogy ő ebben a' tekintetben úgy gondolkozott, mint sok halandó!

Vénus azalatt, míg az Istenek függőbe valának, nem vesztegette az idejét hijába. Ő egészen volt arra, hogy ő a' Grátiáknak annyok legyen. Halld meg, hogy történt az!

Még Amathust nem választotta maga lakhelyének. Ifjú létére a' helyváltoztatásból származott örömbe gyönyörködvén, hogy ő a' Világot meglássa, 's a' mint természet szerént esik, az is lássa őtet, egy szép szekérbe most erre majd amarra vitette magát a' hattyújin. A' Zephyrusok előtte lengedeznek, hogy minden helyet, ahová ő leszáll, virágokkal béteritsenek, 's minden magános fördőt, a' mellybe ő magát megenyhíti, rózsafalakkal körűl szőjjenek.

34. [Francia versek prózafordításai]

[I.]

Clement Marot.

Minthogy más Képem tőled nintsen elmegyek Remetének eggy Kietlenbe. Hogy az Istent kérjem, hogy ha más Szeretőd vagyon, az is a' te betsűletedre ollyan okosann vigyázzon, mint én. Remetének mégyek eggy Kietlenbe. Istenhozzád Szeretet, istenhozzátok nemes *corsage*, istenhozzád mosolygás, istenhozzátok szép Szemek, a' mellyeknek tsak eggy tekínteteis nékem az Egeket felnyitotta: bennetek hasznom nem vólt, eggy kevésbbé szerelmesnek mint én talám nagyobb haszna fog belőletek lenni.

[II.]

Melin de Saint Gelais.

Heves Sóhajtások, Lelkemnek részetskéi, a' kik az én gyászomnak okát egyedűl értitek, ha fogjátok látni hogy az én halálom tetszik az én Dámámnak, repűljetek az Égbe, és oda fel engem várjatok; de ha az ő Szeme, a' mint tik

kívánjátok, valamelly reménység által engemet védelmezni méltóztatna, jöjjetek vissza hozzám 's adjátok vissza az én Lelkemet, mert úgy nem akarok meghalni.

[III.]

Lainez.

Hogy minden újra virágozzon ebbe' a' szép Helybe, Jonquille és Nártzis, minden megiffjodjon a' Szerelemnek szeme előtt! Hadd nyúgodjon a' Grátzia a' Henyélésnek Karjain. Hadd jöjjön el Flora a' Rozsánn, a' melly egyedűl ő érte nyílik ki, a' Gyönyörűséggel, Zefírt megkoronázni.

[IV.]

2., A' Kampagnai Sajtó.

A' Mese, ezer gyönyörűségek és Zefír által vezérlett ezer játékos Habok köztt szűlt a' Haboknak Tajtékjából eggy Vénust, a' mellyet Görög Ország mormorál, és a' Fabula zeng. Chámpagna Sajtó az üveget kezébe tartván a' nedvességtől eláradtt Sajtónak láttára a' bornak pesgéséből ma Vénust szűlt.

[V.]

Chaulieu.

Mitsoda fájdalmat és gyötrelmet okoztál te nékem Iris a' te háládatlanságoddal! Hát még azon felyűl sírjak a' te hitetlenségedenn? Te nékem örökös szeretetet esküdtél, azonba mégis a' hitedet megszeged? De hiszed hogy mégis hívebb Szeretőre akadsz nálamnál, senki sints, a' ki nálamnál jobbann szeressen, az a' szép Juhász a' kinek annyira tetszeni akarsz, Fillishez és hozzád egyenlő tüzzel van, a' míg te engem szerettél, Vénus maga nem talált volna helyet szívemben sem hamis hited, sem tsalárd könyhullatásid Szépségednek fényét előttem el nem hervaszthatták. Szeress ismét Iris, a' te szép Kellemetességeidért Állhatatlanságodnak megbotsátok.

[VI.]

2.,

Kegyetlen Irigybánás! te Szerelemnek leánya vagy: de fájdalom! a' te gyanúid mihelyest eggyszer a' Lelket meg-

lepik, azt éjjel nappal kínozzák, a' te únalmas gondoskodásid nélkűl a' szeretet tsendes volna a' te Atyádnak nints szeme, néked pedig ezer van.

[VII.]

3.,

Iris hozzám mindenkor hív, mi egymással egyenlőképpen meg vagyunk elégedve, nints egyéb panaszom rá, hanem hogy már tíz esztendötől fogva szeretem, azonba mégis minden tzivódásunknak ez az oka, óh fájdalom! hát aztis meg kell érni, hogy a' mi eggymáshoz való Szeretetűnk akaratunk ellen eltűnjék? Nem elég hogy az Időnek szárnyai vannak, miért kelletik nékedis lenni, fugax Szeretet?

[VIII.]

La Fare.

Hijába iszom nyúghatatlanságomnak megtsendesítésére, és a' Szerelemnek elűzésére, a' melly meg lepett, ezek az én Irisemnek Fegyverei, a' bor én velem az ő Megvettetését elfelejteti és tsupánn tsak kellemetességével gyönyörködtet.

[IX.]

Moncrif.

Szeretett engem a' szép Aspasia, és bennem gyenge viszontaglást talált. Ő szeretett, és e' vólt az ő fantáziája, de eggy napnál tovább nem tartott. Eggy nap eggyszer e' szép Aspasia mellett Mirtil hallja a' Szerelemnek Hymnusát énekelni, ő megszerette e' vólt az ő Fantáziája és e' nem tartott tovább eggy Napnál. Ez a' szép Aspasia mindég szeretve megfogta, elhagyta, rendről rendre a' Juhászokat, ők haragudtak, én néki köszönöm: ah! hogy illy szép Napot töltetett velem. Eggy szép Aspasiát vissza hozni, nagy abusus haragot mutatni, ha az ő édes Fantaziáit vissza kiáltod, azt fogja mondani: Miért nem sugarlasz! Miolta láttam a' szép Aspasiát rósával megkoronázva néki mondottam mikor jön vissza a' te kedves Fantáziád, mert egyedűl tsak az a' Nap a' mellyenn én élek. Mikor a' szép Áspásiát megláttam, hogy eggy édes Mosolygás Ortzáját bé-

színelte, vissza hozta édes Fantáziáját, és engem megélesztett, Szeretők! szép Aspásiától elhagyattattak, körűlte viseljétek modeste magatokat, ne kívánjatok Fantáziájának alkalmatlankodni, a' ki tetszik Király, a' ki nem tetszik semmi sem.

[X.]

Panard. Chanson a Boir.

Mitsoda írtóztató ordítás tőlti bé a' Levegőt! Vas tömlötzökből a' szelek kiszabadúlván rettenetesenn tsatáznak! mitsoda süvöltés, mitsoda Dühösség! Jégeső, villámások, mennykő fénnyei az Ivóknak minden Reménységét ma semmivé teszi! O Jupiter, tsendesítsd haragodat; Bacchus, engeszteléſedre hozzánk tsatlotta magát: emlékezz meg, Nagy Isten, hogy te Attya vagy néki, mi pedig az ő fiai.

[XI.]

De L'attaignant.

Lisette Colinért vagyon és [Colin Lisettért], Colin változó és Lisette pedig eleven és tsapzi. Colin elszenvedi az ő rivalissait, Lisette pedig az ő rivalisnéit, Kolin a' magához egyenlői között elsőködik, Lisette pedig az ő Leánytársai között. Lisette ezer szeretőket múlattat, Colin pedig minden szépeket. Mind a' kettő a' szeretetbe állandó, és mind a' kettő hitetlen. Ő legszebb a' puszta faluba, ez ott a' leg szebb Leány, Colin hasonlit a' szabad Verébhez, eme pedig a' fetskéhez. Sóhajtás és bádgyadozás nélkűl ők a' távollételbe múlatnak, az Emlékezésnek és Reménységnek gyönyörködtetése által. Avvagy ha fájdalmakat más szeretete által elszéllesztik Lisette Colinhoz vissza jön, és Colin Lisettehez. Ha valami kótzódás támad köztök az tsak tsekély szellőtske, a' melly nem hogy az ő Lántzokat elszaggatná sőt inkább öszvébb szorítja, hogy bánthatnák meg eggymást, a' kik egyenlően hibások. Ah, mind kettenn szeretetre igen méltók, hogy eggymásnak megbotsássanak. A' gyanú és Zelotypia, és Sóhajtások nem zavarják meg Szereteteket, a' Szeretetnek gyönyörűségével élnek, a' nélkűl hogy annak fájdalmit éreznék. Szerelmesek ha boldogúl akartok élni, varrjatok himet ezekről, és ne kövessétek Szerelmetekbe a' szomorú Gerlitzét.

[XII.]

Bernard.

Szerelmesek, tüzeteket írjátok le eggy gyenge fa héjjára, az én Juhásznémnak neve az én Szívembe van bé nyomva, én a' Lantomat nem múlathatom illy édes névnek énekléssével, az Ekhó vissza mondhatná és azt igen irígyelném. Korinne engem tettetésre hív, hogy szeretetünknek tanúit annyival inkább meg tsalhassuk. A' mi néki leginkább tetszik, az nékem kevésbbé tetszik. A' fű, a' mellyen az ő nyája legel, az én nyájamat tőle el menni látja és nékem úgy tetszik, mint ha a' kis kutyáját, a' melly körűltem sündörgődzik, meg nem esmérném. Tik, a' kiket bolond Szeretet sugárol esmerjétek jobban a' gyönyörűséget is, tik azért szerettek, hogy azt mondhassátok, mi pedig azért, hogy véle élhessünk. Korinne hadd tartsék ez a' titok, addig a' míg még a' mi Szerelmünk. A' megelégedett Szeretőnek hallgatni kell, tselekedd hogy én örökre hallgassak. A' változó és frivolus Szeretet mindenütt a' Gyönyörűséget énekli, az okos és discretus Juhász pedig, még a' Kívánságot is titkolja. Illyen az én Nagy tüzem, az én Szívem a' te Törvényed alá eresztvén magát, tenéked szüntelen azt mondja, hogy ő szeret, a' nélkűl hogy azt mondaná egyébnek rajtad kívűl.

[XIII.]

Riboutté.

Oh miért nem vagyok Páfrány fű, a' mellyen az én Juhászném nyugszik eggy szép Napnak az estvéjénn a' Szerelemnek óltalma alatt. Miért nem vagyok Zefir, a' melly kellemetességével játszik, Levegőég, a' mellyet bé szív; Virág, a' melly nyoma utánn nő. Miért nem vagyok az a' tiszta Víz, a' melly őtet kebelébe bé fogadja. Miért nem vagyok az a' ruha, a' mellyet ő magára vészen, mikor a' fördöből kijön. Miért nem vagyok az a' Tűkör, a' melly Ábrázatját mutatván szemeinek eggy olly Grátziát mutat, a' melly a' szépségre mosolyog. Miért nem vagyok az a' gyenge Madár, a' mellynek éneke olly édes, a' melly magais az ő hallgatására repűl, és lába előtt meghalni. Miért nem vagyok az a' Makatság, a' melly az ő Kívánságát kedvessé teszi, és néki áldozatúl eggy újj hodító Gyönyörűséget hoz. Miért nem tarthatom eggy álom által szivét megígézve. Miért nem léphetek a' Hazugságról által az Igazságra. Az

Istenek, a' kik nékem Lételt adtak, engem igen ambitiósussá tettek; a' ki mind az lenni kívánnék, a' mi az ő szemeinek tetszik.

[XIV.]

Dorat.

A' te Szemeid Boldogságot igérnek, confirmáld az ő beszédét, eredj a' Gyönyörűség ér annyit, mint az a' betsűlet, hogy bűszke és vad vagy: mikor a' szerető nem tsal, az ő Triumfusa Homagium. A' gyenge Zefirnek szárnyai alatt látd ezt a' Rósát kinyílni. Látd pirosságát a' Hajnal' tsókjai által szépittetni Ifju Egle, a' Gyönyörűség ez, a' melly őtet lelkesíti és festi. Mennyiszer nem énekeltem nyughatatlanságomnak tárgyját, de celebrálja az ember a' szépséget midőn Könyveket húllat? egyedűl tsak a' Gyönyörűség festheti kellemetességeidet. Szerelem, viselj gondot az én fátumomra, és Eglét engeszteld meg, hagyj meg engemet az ő mellyén halni, és életre visszajönni. Ez az végre a' mit akarok fel kiáltani Istenek, beh szép ő!

[XV.]

2., Eggy Maitressének Képe.

Szeretet, kezdd el a' *tableaut*, beh szép lesz az, ha hív az. Itt vannak a' színek, az etset, rajzold Szeretet, légy az én Apellesem. Méltó hozzád ez a' Munka, Ismenének Képével van a dolog. Eggy tiszta Homloknak alabástromába húzz két gyönyörűséges ében szívárványokat. Fess az ő bólthajtások alá szép szemet, ez a' Szem talám igen kemény, a' melly majd kegyetlen majd szíveket érdeklő, meg tiltja a' szerelmet a' mellyet szűlt. Fess ajjakira Klárist, és tsak most nyílt Virágokat. Hogy fogainak külső fényét 's simaságát meg add, fess gyöngyöket rósa között. Mesterséggel függeszd fel haját, és fodorítsd azt diadéma formára . . Hagyd lebegni ha tetszik, ezen rendetlenség néki igen illik. Hogy nékem termetének deliségét és könnyüségét és lejtősségét, és villogását mutasd, fess eggy legagilisebb Juhásznét, a' ki keresi avvagy futja a' Szeretetet. Az ő gyenge és édes mosolygásának titkos Kellemetességét exprimáld. Fesd a' mit ő mond és ígér, én pedig azt fogom festeni, a' mit inspi-

rál. Végezd el, domborítsd szép mellyjét, a' melly a' fugax szeretetet is figálhatná — — — az etsetet ki ejted a' kezedből — — — megállj tsokold meg a' Munkádat.

35. [Prózafordítás töredéke Berquin VIII. idilljéből]

Ti ez erdei Kősziklák' Ekhói, érzékenyek az én Énekim' siralmára, adjátok vissza az én szomorú Szózatimat, e' fákról és e' partokról.

Veszper elzárta az Egeket a' Napnak utolsó tüzeitől. Leűlt eggy folyó víz' partjára, Eglé, egyedül, és síránkozva, szomorúann függesztvén szemeit a' futó habokra, várta a' Dafnis hajójának visszatérését. Mi késlelteti az én Szeretőmet! Dafnis, így kiáltott ő! És az érzékeny Fülemile elhallgatott, figyelmezvén az ő szerelmének szavaira. Kegyetlen! . de, eggyszerre, e' kietlen Tsendességbe, semmit sem érthetek . Hah! . . ah, ő az. Ő jön . . . Istenek! Tsalfa reménység! És miért ingerlitek, hazug Habok, az én Aggódásimat? Hát nem nagy fájdalom é a' távollétel? De ha mást valakit, ohjaj! . távozzatok fekete Gyanúk! Ő engemet szeret

36. [Vázlatfüzet A' Tsókokhoz]

[3a] Még az Arany idő előtt ezenn a' Világonn nem vólt egyéb, tsak Tündérek és Rózsa. A' Róza fejér vólt, és tövisketlen. Ennek árnyékába múlattak a' Tündérek, és az ő életek 's múlatságok a' Tsók vólt. Nem vólt bennek a' két Nemnek sem különbbsége, sem Jegye. Ollykor a' Téj színű Rózákonn játszadozott két Tündér; megtsókolták eggymás Ajjakát, 's Lelkek a' megtsókoltt Száj' pirossánn eggybetalálkozván a' megtsókolt Tsókba új Tűndéretske származott. Így éltek ők, és szaporodtak. Gyakorta sereg Tűndérek gyűltek öszve a' Rózásba, 's mennyei énekekkel hangoztatták annak illatos Ligetjeit. Énekeltek az Örömről, az Ártatlanságról, a' Rózáról és a' Tsókról. Gyermekek vóltak ők mindnyájann, és egyenlők. Testek könnyebb vólt a' Levegő égnél, és serényebb a' Nap Súgárinál. Lelkek vídám vólt, és ártatlan, nem egyéb hanem eggy munkás Szeretet. Az Ártatlanság és Gyönyörűség, fel menvén a' több Istenekkel az Égbe, utóljára megtsókolták eggymást, és meleg Tsók[3b]jaik a'

hószín Rózára húllván le, annak Méhébenn megelevenedtek, 's parányi Gyermekekké lettek, a' kik azutánn tsupa Tsókkal éltek, 's élvén véle, véle Nemeket is szaporították. Már annyinn vóltak a' fejér Rózák erdejinn az illy apró Tűndérek, mint ma első Kikeletkor a' Liliomok és Jázminok fejér Viráginn a' Tavasznak játszadozó Lepkéi.

Azonba az öreg Szaturnus elnyeri az Égnek és a' Földnek telyes Birodalmát, és ezeket a' Tündéreket a' földről a' Hajnaltsillagba költözteti, hogy a' Földet Emberekkel ültesse bé. A' Hajnaltsillagnak leírása. Innen szállanak ők le, valahányszor az Ártatlanság nyög, vagy a' Gyönyörűség sóhajt. A' Bőltsnek Szívébe szállanak nyájas Súgárotskák vonják fejér Róza-Hintójokat, és annak sebét bégyógyítják. A' Poétának Lelkét és Képzelődését végig hordozzák a' Világonn, vagy felragadják magokkal az Egekbe. A' Hárfák' és Lantok ezüst Hangját meggyengítik, és a' fülbe bévivén a' Lélek útját elöttök megsimítják. A' Festönek otromba Penzlijét megvékonyítják, a' hibás Színeket rózsa pamattsal helyre dörgölik, vagy Szárnyaikkal édesebb Árnyékot híntenek azokra, 's az egész Raj[4a]zolványt kellemetesebbé teszik ígéző Tsókjaikkal. A' Kerteknek Táblái közzé leszállanak, a' harmatos Violákba fördenek, vagy a' büszke Tulipánt tarka folyósójánn ölelgetödznek: ezek húzzák öszve amaz ártatlan virágnak szálatskáit az illető Kéz elött. A' Kopasz Követ zőld mohval bészövik, hogy a' sípoló Pásztor, vagy az ellankadtt Útazó feltalálja azonn Nyúgodalmát. Nyáronn a' Hajnal Súgárainn mosolyognak, vagy a' Zefirusoktól lengő Zőldágakonn hintálják magokat, vagy a' kristály Forrás tsendes habjainn hempelyegnek, 's a' Holdnak arany Súgáriból apró Tsillagokat kötöznek. Összel a' szagos Körtvélyeket pirosra, a' puha Almákat sárgára nyalogatják, 's a' pelyhes Birsalmának homlokára hintik lemetszett Arany Hajfürtjeiket. Egész Rózakosarakkal hozzák le a' feltetsző Hajnal Súgárival a' muskotály szagot: a' piros Bakar' szemjei köztt kergetik eggymást, 's ha a' Víg Szüret eljön a' letsorgó Mustba eveznek eggy Gohér hajba, vagy a' seprő apró részetskéit válogatják ki 's a' Hordó fenekére lehordják. [4b] Télenn a' tsillámló hóra űlnek 's a' legszebb Súgárokból rakott apró Tüzetskéknél fűtöznek. De óh mind ezek kevesek! Ezerenn 's meg ezerenn seregelnek eggy szép Leányzó körűl. Eggy szép Leányzóért óh hányszor marad-

nak üresenn a' szép Hajnaltsillag' kedves Rózássai. Hány-
szor látni, hogy kiterjedtt Homlokának Síkjánn e' nyájas-
kodó Tündérek fejér Róza Hintokba nyargalóznak, vagy
Szeműldökének árnyékos Erdejébenn alusznak; vagy Ortzá-
jának kies mezejénn fonják Hajnali gyenge Súgárszálakból
a' Hálót, 's kifeszítik a' Lesekre. Ah ha az ő szép Szeme
kinyílik hány sereg Tündérek repűlnek abba, körűl űlnek
harmatos könyöklőjénn, eggyet pillant, 's mind lehullanak a'
Mellyére, vagy a' sebes pillantásba kapaszkodván azzal
eggyütt elragadtatnak: a' többiek nagyot katzagnak rajta,
's az öröm oda reppenvén bételi a' Szívet. Ah az ő szép
Ajjakinn ah hány tsókolódik! ezer pár tsókolódik mindeni-
kenn, 's azonnal ezer újabb Tündérek születnek ottann:
ezer rózakotsik várják Ajjakának szélénn minden szózatjait,
édes sohajt[ás]ait pedig ezer leggyorsabb Hajnalsúgárok.
[5a] Eggy mosolyodására mind felébrednek 's eggymást
megölelik, 's Ortzájának pitziny Gödretskéjébe leszállanak.
Ha Tsókolni talál, mind a' tsókoló Ajjakok közé repűlnek, és
magokis tsókokká válván a' Lelket a' Hajnaltsillagba fel-
viszik 's a' legkiesebb Rózásba elaltatják. Hajának Labirin-
tusába kergetik eggymást, vagy búvótskát játszanak, vagy
szív-köteleket tsinálnak. Hószín Nyakánn és Melyjénn
nyájaskodva űlnek, vagy annak két szép Dombotskájánn
játszanak. Láttam, magam láttam, hogy a' Rozália Mely-
jénn sereggel öszve gyűltek: lejtős kerekséggel emelkedett
fel annak kies Halmotskája, és sima tetejéből keményebbenn
nőtt ki eggy pirosló tsetsszíklátska, mellybenn titkos forrása
vólt az élet édes tejének. E' mellé űlt fel -- — — eggy a'
legszebb Tündérek közűl kezébenn tartván eggy parányi
rózsa koszorútskát annak jutalmáúl, a' ki a' halmotskára
legelőször felhág, és eggy legtísztább Tsókkal az ő kezeiből
kiveszi. Az apró Tűndérek nagy számmal indúltak a' sikamló
Hegynek, némellyek már a' Bértzetskének Bimbójára színte
fel hágtak, mások a' hajlás' közepénn ízzadtak, sokann az
allyánn tusakodtak, a' többiek pedig a' két Hegyetskének
kies Vőlgyénn, ah azonn a' kies Vőlgyönn [5b] bíztatták a'
vetélkedőket Mennyei Énekekkel. A' mikor te oda jöttél,
Rozália szíve megdobbant, a' Hegyetske megrendűlt 's a'
Gyönyörűség' fiai róla mind eggyig a' vőlgybe lehullattak.
— — Nagyot katzagott, 's a' rezgő Bimbótskáról
elrepűlt, és a' rózakoszorút a' te nézésedre akasztotta.
Ah — — — ! hát még a' Szívbe mennyinn laknak, annyinn,

vagy többenn mint oda ki, itt laknak az Ártatlanság' fiai hogy Örömet szerezzenek abba, és tsendességet. Ha ezek a' Szívbe nintsenek, futnak az Ortzáról a' Gyönyörűség' tűndér fiai, kik különbbennis utóljára elszokták azt hagyni, és akkor ők is a' szívbe szállanak. Hány festett Ortza van, a' mellyenn 30 esztendős rózsák látszanak, hány hajhalottak lidértzkednek sok élő fönn, hány lagérozott Mellyek bújnak a' Kendőzö alá? mind ezektől a' Kellem édes fiai eltávoztak, 's a' Fő és a' Szív kietlen pusztává hagyatott. A' Bujaság és a' Szorgalom állottak helyekbe, hogy a' ruha rántzaival, a' felfűzött Gyöngyökkel, az affektált járással és beszéddel, a' fajtalan pillantásokkal hódítsák magoknak a' tsábító és tsábíttatott Világot. Eljön még az az idő etc. Ezek kísérik a' Bőltset az ő Útaibann, ezek termesztenek rózsát azokonn a' Tövisekenn a' mellyek abba nőnek, tiszta Súgárokat híntenek az ő [6a] Lelkére, és béviszik Elméjét az Igazság, a' Virtus örök Templomába, és a' valódi Boldogság Paraditsomába. Ezek múlattatják a' szenvedő Ártatlannak Szívét, 's mikor mindenektől elhagyattatott társalkodnak véle és vígasztalják őtet. Ezek vezetik le a' Boldogabb Világból az aggodó Lélekhez a' Reménységet, az Örömnek és a' Szűkségnek tűndér Leányát. Ezekkel jön le az Álom, az az édes Álom, melly a' megrontsólt Halandót a' hajdani Arany időre által tészi. Fut ő a' Gonoszoktól 's kerűli a' balgatagokat, de a' tsendes szívűeket felkeresi, és véle ezek a' Tűndérekis leszállanak, durva ágyokat rózsa leplekké változtatják, 's fáradtt homlokjokat harmatos szárnyaikkal legyezgetik, terhes izzadásoknak tseppjeit gyenge szájokkal letsókolják. Hervadó Szemeikre űlnek, és nyúgvó Lelkeket édes álmodozásokkal múlattatják. Óh hányszor repűlnek ők el a' pompás Kastélyok felett nemes útálással, hogy a' gazzal fedett Kúnyhóba meglátogassák a' homályba lévő Virtust! melly kevesenn vagynak sok lármás és Kevély Múlatságokba, mert a' szegény Halásznak a' Hálóját kötözgették, 's a' Reménységet ölelgették a' száraz Part fövenyénn eggy redves fűsz fa Árnyékábann! hányszor ment el előttök talpig aranyba őltözve, minden kőltsönözött szépségivel [6b] a' büszkélkedő Belinda, és ők reá sem pillantottak, mert eggy ártatlan Pásztor Leánykának szép Ortzájánn innepeltek.

Szaturnus bírta tehát az Eget és a' Földet. A' földet emberekkel tőltötte bé, kiket Prometheus formált. Ennek leírása.

Bé-hozta az Arany Időt. Ennek leírása. Kivágta az Apjának Calusnak, vagy Uránusnak a' Pötsét, és ebből, a' tengerbe esvén született Vénus, 's eggy Tsigahéjjonn Zefirus által Tziprus' Szigetébe vitetett. Ennek pompás leírása. Melitesz és Rozália születnek. Az Arany Időbeli életek az embereknek. Cupídó születik Vénus és Zefirustól. Ennek pompás leírása. Kezd az Istenekenn és Emberekenn uralkodni. Tsókot vét, 's az Arany Időbeli emberek azzal kezdenek élni. A'Titánok és Gigások feltámadnak, Szaturnust a' Poklokra vetik. Jupiter megszabadítja. Gigantomachia. Szaturnus Pötsét kivágja Jupiter, abból születik a' rossz Vénus etc. és Cupido etc. Bé áll az Ezüst Idő. Ennek leírása. Melitesz és Rozália Házat építenek. Az Éneket és a' Lantot feltalálják. Kertet tsinálnak. Mindenek megváltoznak. Jupiter megszereti Iót, az tehénné változik etc. Elragadja Európát. Érósz felszántja Tziprus[7a]nak eggy legboldogabb Mezejét, Iónn és Jupiterenn, hogy azt tele vesse Tsókkal, a' mellyet a' Mennyei Paraditsomból hozott le. Jupiter a' Páfusi Vénust és Anterószt rá kéri, hogy vesztegessék meg a' Vetést, a' mellyet ők megis tsinálnak. Kikelnek a' rosszabb Tsókok. Érósz megütközik Anterósszal. A' Szerelmek' és Tündérek' hartza. Melitesz és Rozália az alatt. Vége a' Hartznak. Jupiter a' Tsókoknak minden magvát bészedeti, abból Nectárt és Ambróziát készíttet Hébe által, a' több édességet pedig elosztja a' Földönn. A' Quinta essentiával megkeni a' Halandók' száját, 's eggy kevéssé egyéb tetemeiketis. Melítesz és Rozália kezdik a' Szerelem' alkalmatlanságait érezni, tsókolódnak, és forró Tsókjaik között amaz Fülemilévé változik, ez pedig Rozává.

Anterósz a' maga Fáklyáját Rózává változtatja. Eggy Tündér elviszi Meliteszt és Rozáliát a' Tsókok' Eliziumába, és Poklába. Ezeknek leírása. Itt a' jövő Fátumokat megmutatja. — — — eggy Tűndér a' Szívet felszántván Tsókrózát ültet belé.

[7b] *A' Tsókról.*

Cátó ki tett azért eggy Szenátort, hogy a' Feleségét a' Leánya előtt tsókolta meg.

J. Secundus és Bonefonius írtak Csókokat.

Guarini vitatja, hogy a' Tsókok köztt legjobb a' szájat tsókolni meg.

Longi Pastoralia. Itt Boden a' Commentáriusába elbeszélli, hogy a' Grammatikusok által 3 neme tétetik a' Csóknak: és eggyszersmind arra, hogy a' Tsók által a' Lélek eggymásba leheltetik, sok régi írók' helyeit hozza fel.

Némelly ütött kopott Orbiliusok kezek' tsókolását megkívánják Tanítványiktól; és mikor jól meg lasnakolták őket, a' Virgának megtsókolásátis. Ez utolsót sok Szülékis tsinálják.

Már ma kezdenek, kivált az Urak módiba venni, eggy tzupogós, de hideg Tsókot.

A' Theátrumba, legalább a' Magyarba, nem szabad a' játszóknak egyebet tsókolni, tsak a' Homlokát. Lásd a' M. Játékszínt.

Péguba, 's hajdan Romábais, a' Papok' Pöttsöket nagy vallásbéli tisztelettel tsókolgatták az Asszonyok.

[8a] *Csókok' Nemei.*

Szerelmesek' első Tsókjai.
Szerelmesek' elváló Tsókjai.
Szerelmesek' öszvetalálkozó Tsókjai.
Szerelmesek' békéllő Tsókjai.
Szerelmesek' Száj' Tsókolási.
Szerelmesek' Ortza', Homlok', Kéz' Tsókolási.
Szerelmesek' Haj', Melly', Tsets' Tsókolási.
Szerelmesek' Ruha', 's Kép' Tsókolási.
Szerelmesek' Zálog 's Hagyomány Tsókolási.
Szüléi Tsókok.
Gyermeki Tsókok.
Házafi Tsókok.
Baráti Tsókok.
Atyafi Tsókok.
Tanítványi Tsókok.
Módi Tsókok.
Ebédi 's Visitai Tsókok.
Theátromi Tsókok.
Haldokló Tsókok.
Tettetésbeli Tsókok.
Tévedésbeli Tsókok.
Háláló Tsókok.
Álombeli Tsókok.
Vallásos Tsókok.

[8b] Theátromi Tsókok. Tanulo társak közt valo csok
Jobbágyi Tsókok.
Óhajtott Tsókok.
Levélbeli Tsókok.
Tenyerenn kűldött Tsókok.
Freymaurer Tsókok.
Versekbe leírott Tsókok.
Poémát tsókolás.
Körmeinek motskát tsókolás.
Szapora Tsók. —
Pégui Tsók.
Árúló Tsók.

[9a] *Módi Tsókok.*

Dámák' kezének megtsókolása.
Ebédtől fel[ál]láskor való Tsókolás.
Pudli Tsókolás.

Tsók' Testvérei.

Ölelés.
Sóhajtás.
Pillantat.
Szívdobogás.
Kézszorítás.

[9b] *A' Hajnaltsillagról.*

Nevei: Hajnal, Nap' követje, Foszforus, Hesperus, Lutzifer, Est, Esttsillag, Estvély, Szép Tsillag, Kis Hóld, Hóldatska, Fényes Tsillag, Tündér-Paraditsom, Vénus Tsillag, Szerelem Tsillag, Szerelmes Tsillag, Tündér Tsillag, Égi Róza, Rozás Tsillag, Tsók Kert

A' Tűndérekről.

Neveik: Daemonok, apró Kellemek, Ártatlanság' Gyönyörűség' Tsók' Róza' fiai, szülöttei, magzati, Angyalkái, Tsók Istenei, Rózsás' Hajnaltsillag' lakói.

[10a] *A' Csókról.*

Mátyási írtt arról: Mi a' Tsók? Lásd, Semminél több Valami. 1 Darab.

Catullus' teméntelen Csókja. Quaeris quot mihi etc.

Eggy Leány a' Verset tsókolta, 's a' Poéta azt mondja néki, hogy őtet tsókolja meg, mert ő benne ezer vers is van.

L. Kleist Epigram.

Némellyek a' nagy hideg tsapodárság miatt valakinek Körmeinek motskátis etc. tsókolják.

Galambok, és Gerlitzék tsókolódnak.

Ixion Júnót megtsókolja.

Csókba ment el haldokló Lelkek. *Herder pag. 23.*

Alvás is tűndér. Leírása *Herder pag. 15.*

Halál is tűndér. *Herder pag. 17.*

Florának gyönyörű leírása. *Herder pag. 19.*

Vénus Udvarában a' Gerlitzék a' Vigság és Hiúság társaságában Ambróziával élnek. *H. p. 24.*

NB. A' Liliom és Róza. *H. p. 26.*

Az Echo. *H. p. 35.*

Hattyú. *p. 40.*

Psyche Tsókká változik.

A' róza levelek Pillangokká.

A' fő Tsók neve Zsidó.

[10b] *Könyvek:* Kleist. Guarini. Tassó. Secundus etc. Hyde, Jones. Meursius.

Versek: 1., o o | — o o | — o o | — —
— | — — | | — o

2., — o | — o | — o | — o |
| — — | | — — |

3., — o | — o | — o | —
| — — | | o

4., o — | o — | o — | o — |
— — | | — — | o o |

5., o — | o — | o — | o
— — | | | —
o o — | | | |

6., o o — — | o o — — |
| o o — o |

7., — — | — o o | — —
| | | — o

8., — — | — o o | — o o
| | | — o —

[11b] Jertek a' Mezőt szemlélni . . [*A' mezei gyönyörűségről* című vers 17 sora következik itt.]

[13b] Fel megy M. a' Heszperbe. ⟨6 7⟩ VI.
R. javasolja a' Ts. K. ⟨.⟩ (IV.)
R. Kertet tsinál. ⟨. 4⟩ IV.
M. Lantot. ⟨. . 6⟩ (V.)
M. tanítja a' T. F. ⟨3⟩ III.
R. alszik; M. megtsókolja. ⟨. . 8⟩ V.
R. Tsók kél. nyúghatatlankodik. ⟨7 6 9⟩ VII.
D. és K. Gerlitzékké változnak. ⟨10⟩ IX.
Ámor Rosát tsinál. ⟨8 11⟩ (VIII.)
M. melánkolizál. ⟨1 1⟩ I.
Psyche Tsókká változik. ⟨12⟩ (VIII.)
R. és M. eggyüvé kerűlnek. ⟨9 14⟩ X.
Hartz. ⟨10 15⟩ XI.
Vége. ⟨11 16⟩ XII.
M. Beszélli a Történeteit F. ⟨2⟩ II.
A rózsa levelek Pillangókká változnak. ⟨13⟩ VIII.

37. Melyik a' legjobb Csók?

Madám!

Azt kérdezed tőllem melyik a' legjobb Csók? 's ha megfejtem ez édes kérdést, fogadod hogy jutalmúl azt a' legjobb Csókot ajánlod énnekem. Te tudod hogy én a' fiúi és baráti csóknál egyebet nem esmérek: de jóllátom, hogy ezeket nem is érted a' Te kérdésedbe. Jóllátom én azt hogy a' Szerelem rósáiba termett csókokról tudakozódol, eléggé magyarázza azt nekem a' te ketsegtető pillantásod a' mely nem komor Philosophusi feleletet várna én tőllem. De minthogy én abba a' Paraditsomba járatlan vagyok, 's ama jónak és gonosznak tudásának fájáról azonn édes gyömőltsöket még nem szedtem: tsak úgy felelek fontos kérdésedre a' mint a' természet az értelem és a' Philosophia világositnak.

Én tehát azt mondom, hogy a' szeretetre érdemetlen tárgyak mind azok valamelyekbe szeretet nem találtatik. A' szeretet egy oly titkos vonó erő és sympáthia, a' mely tsak oda szivódik, hol szeretetének viszontaglását érzi. A' pompa a' czifraság a' kintsek érzéketlen dolgok nem érdemlik a'

szivnek szerelmét. Az az Indúlat, melyet az emberekbenn ezek támaszthatnak, sokat külömbözik attól, a' melyet igaz szeretetnek lehet mondani. — Vak halandók! kik annyira esdekletek a' vagyon utánn, nézzétek ezt a' záros koporsót melybe a' döglött aranyat őrzitek 's szégyenűljetek el. Mitsoda szerelmet 's gyönyörködést találhat a' ti szivetek egy oly hólt szépségbenn! Szomorú tévelygés! vak szeretet! Tsak a' Lélek méltó a' szeretetre, mert tsak ez tud visszaszeretni, tsak az méltó a' szerétőre. —

A' szeretetnek legtisztább 's legszentebb adaja a' Csók. Ez az a' mennyei maradvány, mely a' megromlott földet elhagyó Istenek édes nectárjának és ambróziájának egyedűl való maradvánnya. Valósággal kellemetes egy dolog az a' Csók melyet egy szép ortzának piros rósáiról szedünk. Valósággal, valaki a' dolgot úgy ért[i] mint ti értitek szerentsés szeretők! azt fogja mondani hogy meg hólt állat az a' Csók a' melyre a' megtsókoltatott szépség tsókot nem ád vissza és az én értelmem szerént is ez a' legjobb Csók: mert nem méltó a' Csókra semmiféle olyan tárgy valamely a' csókra csókot nem tud visszaadni. És így tehát azok az édes összetzuppanások két szerelmes ajjakaknak, mikor egyik száj a' másikat verdesi 's mikor Ámor a' legkellemetesebb bosszúállással ugyan azon pontba lövi ki mind a' két nyilát: ezek mondom a' valóságos Csókok, mikor igazságos felosztással annyit adunk egymásnak, mint a' mennyit elveszünk.

Csókolja tehát valamely válogatós száj akar a' melyet, akar a' homlokot akar a' kezet; de rám nézve soha se történjen meg, hogy az én gyönyörű asszonykáimnak egyébb részét tsókoljam; hanem tsak azt, a' mely visszatsókoló; tudni illik az ő szátskáját, a' melyre akkor kiszalad mind kettőnknek Lelke, és az maga is tsókolódik, 's a' körűlötte lebegő eleven lehelletekkel életet ád a' tsókoló rubintok szép kintsének. Akkor azok a' meglelkesedett Csókok, egy kisded tzuppanásba, a' legnagyobb dolgokat beszéllik el egymás közt, 's azokat a' legédesebb titkokat, melyeket tsak ők értenek, 's mások felőlle semmit sem tudnak.

Ilyen gyönyörűséget érez egy Lélek a' másikkal edgyesűlvénn. Ilyen tsókot érez egy száj a' másikkal egybe ütődvénn; és valamint az ilyen tsókok megtsókoltatnak: úgy a' Lelkek is öszvetalálkozvánn szeretnek és viszont szerettetnek.

38. Melitesz Rozáliához [I.]

Rósikám!

Mintthogy az én szerető Szívem azt hiteti el én vélem, hogy Te örűlsz az én boldogságomnak, ezért jelentem én azt néked elsőben is, hogy én a' megelégedésig boldog vagyok. — Boldog vagyok igen is, boldogabb mind azoknál, valakik érezték valaha e' boldogságot. Ne tsudáld ezt, mert minden szerentsémet fel találhatom ez eggybe, hogy Te én rólam emlékezel meg ... A' Te köszöntésed ollyan vólt nékem, mint a' leg édesebb méz, sőt — meg botsáss, hogy azt tsak a' mézhez hasonlítom, ollyan volt az, mint a' Te leg édesebb tsókod, mikor szerelmes szavaidban tett alkunkat hév ajakiddal meg petsételed.

'S Te én rólam emlékezel? 's te köszöntöttél engemet? Oh! kedves köszöntés, melly minden jókat magába foglal. Oh vajha én olly bóldog lehetnék, hogy te el hihetnéd azt, hogy én az által boldog vagyok! . Akkor tudnám igazán nevetni azokat a' fekete vérű komorokat, a' kik a' halandók boldogságát semminek tartván olly megutálva oltsárolják. —

Kedves volt nékem a' te köszöntésed, még a' más szájából is, és az én szeretetem nem hagyta szemembe tűnni azt a' fogyatkozást, a' mellyet a' Te köszöntésednek kellett a' más ajakán szenvedni, olly erősen képzeltette vélem a' te szép Személyedet, hogy a' te hív biztosodon is, sőt még a' néma falakon is az én képzelt Rózimat akarta velem tsokoltatni. — Esmérd meg itt, mennyit tehet eggy hűséges szívben a leg hathatósabb Szerelem!

Esmérd meg ebből mennyire meg tetézted volna boldogságomat ha Leveledre méltoztattad volna külömben is boldoggá tett martalékodat. Kevésnek tarthatod ha még tsak azt mondom hogy örömkönnyeket hullattam vólna arra, hogy minden betűiben kedves Rozimat tsokoltam volna, hogy száz annyival többre betsűltem volna szíves köszöntésnél — úgy vagyon és ha Szivembe bé láthatnál ha — — — De botsáss meg szeretett Rozim, talán kétséges is akarok lenni a' felől, hogy te Szívemet jól esmered. Botsáss meg! az én bizonyos Szerelmem kételkedni is szeret. —

Ellenségem az a' szükség és valóba meg érdemli gyülölségemet, a' melly az én meg elégedésemet eggy két sor írással kevesebbé tette. Eggy két sor ártatlan tsók bőven ki fogja ezt potolni. — Ohajtom is azt a' kedves szempillan-

tást, unalommal számlálván addig az orákat, a' mellyben rövid időn olvashassam a' te Szép Szemeidben az én Fatumomat, a' mellyben éreztethessem veled, melly forró akkor az én sohajtásom, mikor azt a' szeretet lobbantja fel, és a' mikor az én lelkem eggy kostolható tsókká válván duplás tsattanással fogja ezt a' te ajakidnak esküdni, hogy egyedűl tsak te érted él —

a' Te

Meliteszed. mgk.

39. Melitesz Rozáliához [II.]

Rozikám!

[. .] és igazán — Oh mint kezdem érezni annak a' [. .] a' mellyet az a gondolat szokott Szivünkben teremt[. .] [. .] szivem eddig tsak vastag indúlatoktól lepettetett meg [. . .] volt rakva valódi gondolatokkal, és az én képzelődés[. . . . . .]ömén tudott andalogni. De mikor a' te szép Szemeid el á[. . .] gyengeségemet, mikor eggy puha ölelés meg esmér[. . .] kellemetes érzés semmit sem érezni, akkor kezdette dajkál[. . . . . .]ról az életnek édes tejét szopni az én még tsetsemő Szerel[. . .] Piros rósák között ringatták őtet az angyali örömök, homlo[. .]k ki derűlt Egéről tüzes ragyogva szikráztak böltsőjére [. . .] életemnek két tsillagi, ájulásba esett volna a' gyúlasztó hőség [. .] de apró sohajtásid lágy szellőtskéi legyezték fel. Igy neveked[. . .] meg az én Szerelmem 's így kőltözött ajakidról Szívembe, és azt holmi birtokival tele töltötte, elmémbe ujj gondolatokat szállított, képzelődésemnek gyönyörüségesebb szcénákat nyitott elejébe —

Ezek között az édes és kedves Változások között lelkem magát el tévesztette, és egyébről a' te arany neveden kívül nem tud emlékezni. Az én lelkem nem egyéb hanem eggy halhatatlan sohajtás, az én testem tsupán tsak eggy látható Szeretet, és az egész Melitesz mind öszve eggy mind végig sohajtó szeretetnek bálványja, melly a' te mennyei nevednek van fel szentelve.

Forró Sohajtások! Lelkemnek el szakasztatott részetskéi! ha az én egyedűl valóm engem nem szeret repűljetek fel az Égbe és ott várjatok engemet, mert én haldoklok. —

De ha eggybe találkoztok azokkal a' testvér sohajtásokkal, mellyek az én nevem említésével bolyongottak ki az ő szájának rosássából, térjetek vissza, mert úgy élni ki[. . .]k. Térjetek vissza, 's fujjatok kedvezőleg szerelmem hánykodó hajójára, me[. . .]k vitorlája a' Remény, kormányja az állandó hűség, révpartja az én szerelmesem szátskája, a' hova a' leg fűszerszámosabb tsókkal óhajt bé szállani — Melitesz.

40. A' Szeretet

Szeretni!! — — ez ollyan kérdés, mellyre tsak Ti felelhettek érzékeny Lelkek! kik az emberiség legédesebb indulataira tsiklándtok. Bár mint kiáltsanak a' fekete vérű Komorok, bár a' Fantaszta' törvénnyé tegye is hideglelős képzelődéseit; én ugyan nem futok az elől az ösztön elől, mellyet magambann hordoztat a' Természet. — A' Szeretet lelkesíti az egész Világot. — Ez az első mozgó erő, melly a' Mindenségnek közép pontjábann ülvénn, örök abrontsonn forgatja a' Teremtéseket. Mikor még a' Chaos elnyelvén önnön magát zavartt kerengéssel tolongtatá egymásba a' tusakodó Lételeket: ez szóllott eggyet, 's azonnal megkötötte az egymáshoz szívódó Valóságok között, azt a' felbonthatatlan Atyafiságot, a' mellybenn még máig is kedvellik egymást; e' rakta a' rendszerző Hármoniának Isteni újjaira a' Világnak minden részetskéit, — nap ez, mely lételt, és elevenséget ád az ő mennyei súgárával — rugó ez, mely mozdúlásba hozza a' veszteglő testeket, — éltető állat, melly első kedve mindennek, valami a' nap alatt, és azon felűl terem, ama legutolsó valóságig, melly a' nem lételnek megmérhetetlen partjaival határos. — Mind Te vagy ez oh Szeretet! Te! ki minden vagy mindenekben.

Ímé a' temérdek Világok öröm tántzal kerengenek abbann a' nagy tágasságbann, mellyet mi Égnek nevezünk, megtartyák bátorságos forgásokat mértéketlen abrontsokban; mosolygó pillantással lejtenek el egymás oldala mellett a' Csillagok, és soha össze nem ütődnek, mert egy édes erő vonja őket vissza abba a' közép pontba, a' hol Te űlsz, hogy őket fenntartsad. — Eljő a' halavány Hold, hogy éjjel mintegy lopva katsongasson elszenderedett Földünkre, hol félig dugja ki ábrázatját ama' nagy árnyék mellől, mely a' kiterjesztett Erősség' mezejénn lebeg; hol tellyes ortzával kandikál ki alóla, mint az a' Szerető, ki aluvó Nimfájára néki sárgultt képpel kukutsálgat a' sűrű bokrok homályából. — A' hajadon Tavasz ki száll az ő violás hintójából,

szerelmes Szellőtskék enyelegnek piros orczáján 's kékellő szép szeme körűl: egy közönséges tsókot vet az elalélt természetre, 's azonnal kibúnak a' göröngynek tojásiból a' fiatal Játzintok, 's a' mezőnek szűz Liliomi.

Hatalmas Szeretet! Te óltottad be minden állatnak szívébe a' te nemes tüzedet, melly azokbann tsudát tészen, és az a' külömféle vér, melly annyi milliom állatoknak külömb nemeibenn folydogál, mind egyaránt alkalmatos érezni ama' bóldog érzéseket, mellyekkel Te mindnyájokon uralkodol. — A' kietlen Elefántot merevűl megtőltöd indulattal, felforralod annak özön vérét, 's azonnal ereinek temérdek ágábann megtódúlva hömpölyögnek felfortyant habjai; mint midőn a' megáradtt Nilus jövén az Abissinia forró hegyeiről, lebukdosik a' Cataraktákon, hogy hét torkolatjain minél hamarébb ontsa ki régen gyűjtött adóját az Egyiptomi Tengernek; Te rázod meg ennek a' nagy Alkotmánynak tsontjait, melly a' hadakozók, és a' rá épített tornyok alatt is nem tántorog. Te billegteted enyelgő ugrálásra annak idomtalan lábait, mint valami oszlopokat Indiának mezején, a' ki tavaszollott zöld gyepen.

Te keresed fel a' deszkának, és létzeknek apró szálai között a' lappangó Szút, mellyet a' mi szemünk nem lát. — Ah melly kitsinynek kell az ő szívének lenni, melly elgondolatlan vékonyságnak az ő ereinek utólsó ágatskáinak; még is befurod abba magadat, 's megtöltvén azt önnön magaddal, véghez viszed benne tsuda dolgaidat. — Midőn Afrikának megkérlelhetetlen Oroszlánnya végig ordítja a' Pálma erdőket, 's halál és veszedelem mérkődzik felborzadtt serényjének szálainn; eleibe hozod az ő nőstényjét a' mészárlásból, 's azonnal megszelídűl a' két haragos, és Tégedet mintegy Királynét felvévén hódíthatatlan hátára, fark tsóválva várja tőlled, hogy borítsad el édes lángjaiddal. Te teszed virgontzá az egyűgyű Juhotskát, mellynek lassan verő szívetskéje alig mozdúlhat meg a' Tiednél egyébb indulatra. Mi forróbb a' Viperának vérénél, nem folyó tűz tsergedez é az ő száraz ereibenn, mikor Arabiának fűszerszámos virágait öszve mászkálja? Mi hidegebb a' gelesztának nedvességénél, melly vér gyanánt folydogál az ő nyálkás testében a' föld alatt? Még is Te óh csudatévő Szerelem! hatalmas vagy ezt felhevíteni, amazt pedig még a' tűznél magánál is lángolóbbá tenni. — Mikoron Te felemeled Törvény adó mennyei páltzádat; mikor egyet mosolyodol a'

bádgyadó Természetre: azonnal a' vadak, madarak, halak, és tsúszó mászó állatok ugrándoznak, énekelnek, örülnek, és párosodnak, az erdőbenn, a' levegőbenn, a' tengerek fenekén, az egész világon.

Szerelem! be hatsz Te még oda is, hol minden más érzések számkivettetve vagynak. Te általad tenyésznek Édennek minden pálmái, Te öltözteted fel Lakodalmi köntösbe, tarka köntösbe, a' párosodni kívánó Liliomot, 's Te általad mosolyog a' hív Tulipánt, az ő pirosló ajakával. Nem mozdítod ugyan ki az Erdőnek törzsök fáit, sem a' rétnek tarka Leánykáit, hogy enyelgő lépésekkel siessenek egymás ölébe, meghagyod őket eredeti álló hellyekbenn, hogy nagyobb tsudát tégy ő közöttök; elhinted rajtok a' szerelmet, a' nyájas tavaszi szellőket postáivá tészed az ő indulatjoknak, mellyek enyelgő repkedéssel terjesztik el a' hím port a' levegőn vagy belopják azt a' virág tőltsérekbe, 's tenyészővé teszed azoknak méhét. Tsak te birod egyedűl a' Természetnek ezt a' szapora országát is, egyedűl Te birod 's Te adsz lelket ezeknek is. A' Te munkád tehát, hogy ezer virágok illatoznak a' vőlgyekben, ezer fűvek terítik be a' kopár mezőt, 's ezer fák gyümőltsöznek a' kertekbenn, vagy gerendákká változnak a' hegyeknek bérczein. — Mind a' Te munkád ez örök Szerelem! sőt minden munka a' Te munkád mint szintén az is, hogy én mostan írok, és Tégedet óh világ Lelke! halhatatlan 's édes Erő! ditsőítelek. Te segítts ezután is a' Te Isteni erőddel engemet, míg az Embert éneklem, óh emberi nemnek barátja és vígasztalója; — Te illesd meg az én Lelkemet ébresztő sugároddal, 's ragadd fel az én képzelődésemet a' te örök Trónusodhoz, mellynek zsámolya alól az élet forrása tsepeg a' halandók szívére, hogy abban az életnek keserű bajait megédesíttse. — Te tettél engemet Poëtává, midőn az én gondolatimat felszedted a' porból az én életem' első tavasszábann. Te adtál lelket az én érzésimnek, hogy ember legyek, és erőt az én gyenge lantomnak, hogy énekeljek. Örök hatalom! vedd ki az én nevemet a' halál jussa alól, erőssebb vagy te a' halálnál, és tedd fel azt a' halhatatlanság óltárára. Majd mikor én porrá leszek, és a' Temetőnek fűvei felszívják az én nedvemet, a' mellyet Te élesztettél, mikor még porom is vissza térvén az ő elementumiba, tsak egy név válik belőllem: akkor is mint a' régi Anakreonnak tisztelet fogja kísérni áldott emlékezetemet. Az emberiséggel hal meg az én

versem, mert annak nemes indulatit éneklem, az emberiség le fogja tépni a' vérbe mártott borostyán koszorút ama déltzeg Poëtáknak Fejéről egy két század múlva, a' kik az ő gyalázóit Herósokká, 's a' Világ latrait Fél-Istenekké tették vala. Nekem pedig a' Helikon aljába szedett Violákból, az apró Játzintokból, és Nefelejtsből fog kötni egy szelíd koszorút, mellyen a' Nyájjasságok és Kellemek repdesve mulatoznak az öröm, és megelégedés ül annak levelein. — Majd talán a' háládatos *Szép Nem*, az érzékeny Leánykák, és kedve telt Menyetskék ki fognak ollykor az én temetőmhöz is jönni, midőn az ember emberebb lesz, 's megemlékezvén az én Énekemről, rózsát hintenek sírhalmomra, 's lengő piros pántlikákat kötöznek bemohodzott fej-fámra. — Akkor óh Szerelem! Te ki leszállhatsz a' koporsó völgyébe is, éleszd meg ha tsak addig is az én hamvaimat, míg ezt nekik megköszönhetem, vagy ha az nem lehet, hadd intsék meg síromnak hantjairól a' bókoló gyöngyvirágok, 's az integető boglárkák, hogy ők köszönik a' *Szépeknek* jó szívűségeket, kedvellik az érzékeny *Szép Nemet*, mert az én szívemből tápláltatnak az ő gyökereik, az én tsontomból kiaszott vér kereng apró tsövetskéikbe.

Te pedig ártatlan Lelkem, akár az Égből származtál alá az én testembe, 's az Ethernek valami részetskéje, vagy valamellyik Csillagnak tiszta sugára lévén, nemesebbé tettél egy tsomó sárt a' több testvér göröngyöknél; akár az én érzéseimnek, és Fantaziámnak tűköre vagy; kelj fel könnyű szárnyaidra, 's megelőzvén a' nyugoti szellőket, és a' napnak ki nyilalló súgárait, repűlj a' szerentsés Cziprusnak azon partjaira, a' hol a' Gratziák Naránts Almákkal játszanak a' Majoránna gyepen 's az apró Szerelmek lantolgatnak a' Jázmin bokrokon. — Magasztald a' Szerelem édes hatalmait; Te ki tsupa szerelem vagy, és telj meg azzal az édes illetéssel, mellyel a' szépségnek Angyali hevitnek fel tégedet: mert a' Szerelem lesz az én Énekem. — Ez az a' nemes indulat, mely a' virtusnak kútfeje, 's gyakorta a' jeles cselekedeteknek tüzet és kedvességet szerez, felemeli a' porba tapodtt Lelket, erőt ád a' gyávának, és sokszor Herőst tesz a' Világnak alávaló fiából. Valahányszor nemes a' Szeretet, nemes egyébb indulat is, — kiduzzasztja ez a' szívet, e' keskeny golyóbison felűl lebegteti a' gondolatokat, keresztűl ront ez minden gátakon, édes erőszakkal győzi meg az ellene álló akadályt, félelem, reménység, öröm, és

bánat meg nem tarthatják nemes feltételeit, lába alá tapodja a' lehetetlenséget, bévezeti a' nád-kalyibába a' Virtust, a' Trónusból leszállítja az alkalmatlan Felségtartást, a' nagyra vágyást a' por közzé pirongatja, feltöri a' koporsók' zárjait, kitördeli a' halál szájából a' fogakat, s' még a' hólttak Tartományán túl is, hol már a' dolgoknak szűnni kell, az ő neve, az ő munkája tsudállatos. Ki állhat ellene az ő édes erőszakjának, mellyik szívnek van olly erős ajtaja, mellybe ez a' hatalmas tündér be ne törjön, 's gyakorta ah! tsak egy *szép Nemnek* pillantásán? Hányszor rejti el magát két kis Ajak rózsái között, vagy a' pillogó Szemhéjjatskák alá, vagy ama' pitziny gödrötskékbe, mellyeket a' mosolyodás ejt a' szép Ortzákon? Tudom én mikor szánakozás formájába változott, 's úgy tsúszott be egy nemes szívbe, a' mellyet ösztán hóltig lángoltatott hév tüzével; tudom mikor a' tisztelet állortzáját színlette magára, 's az emberi szív tsak akkor vette észre, mikor a' mély tisztelet egyenlő szerelemmé változott, tudom hogy édes szavait először háládatosság név alatt árulta, 's mikor a' háládatosság Óltárán égtek a' bényújtott tömjének, annak eleven pár szenénél lobbantotta fel szövétnekét, egy szóval nints az az út, mellyen e' hatalmas tündér a' szívnek réssét fel ne találja.

41. A' szamár és a' szarvas

A' Niderlandi zenebonának alkalmatosságával — mellyben magam is hadi szolgálatot tettem — akadt egy kis könyvecske a' kezembe, mellynek szerzője a' mint a' homlok írás mutatta, vólt 1790-ik Esztendőben Van Kooper túdós kaputzinus barát. — Ezt én ithon létemben a' Belga nyelv kedvéért anyai nyelvemre lefordítottam. Vedd kedvesen tőllem Nemes Nemzetem és ha benne valami botrankozót találsz: tudd meg, hogy itt nem a' Magyar Hadi Tiszt, hanem a' Szamár- vagy-is kaputzinus beszél, — a' kinek szavait a' mennyire nyelvünk engedte, híven által tettem.

Mese, melly a' Lessing frantzia fordításában (Fables de Mr. Lessing. Traduites en française, et mis en Vers par Tourneur, advocat, à la Haye 1787 in 12° olvastatik) és a' mellyből van véve a' Criticusok vélekedése szerint a' Niderlandi kaputzinus szamara.

Szóról-szóra.

Hosszú Panegirust tartott a' szabadságrul eggy elszabadúlt Szamár s boszszankodva beszélte el a' mezei szarvasnak a' szolgaság kínjait és az ő Urának Tyrannismusát. Örült az állat szeretö szarvas, hogy az édes szabadság mellett így buzog a' szamár is.

Végre érkezett a' hideg ősz, meg szűkült az eledel a' mezőben. Ordított a' Szamár, 's ő kegyetlen Urának istállóját és marok szénátskáját óhajtotta. Átkozta a' Szabadságot, mellyért eggy kitsit szenyvedni kellett vissza futott a' rabotára. Mit mondhatott ennek láttára a' Nemes lelkű Szarvas? csak azt, a' mit mondott: Nem is Szamárnak való a' Szabadság.

A' Szamár és Szarvas.

Aha! most érzem már, millyen derék állapot szabadnak lenni! — Beh gyönyörű élet ez! — Beh bóldog a' függetlenség. — Ki parantsol most nékem? Magam Szamara vagyok. Senki sem köt rabszíjjánál fogva a' bitó fához, vagy eggy kínos ólnak tömlötzébe. E bóldog vidéknek lettem én is lakosa, itt élek tellyes kényem szerint 's életemet csak saját tetszésem határozza. Itt sem a' teherrel nem nyomja öszvetört vállaimat ama kegyetlen szolga, sem kézzel nem adatja saját izzadásommal gyűjtött szénátskáját az a' telhetetlen Ur. Szabad vagyok, előttem van minden jó, vígan élem világomat, 's a pénzen fogadott béresnek kemény páltzája nem vér ki belőllem panaszló bőgéseket. Ugyan jó ám nem dolgozni, kivált — másnak. Azok az igazságtalan emberek — ah! mennyit kellett köztök szenyvednem! — mind én előttem élősködtek, sőt egyéb rab állatjaikat is az én fáradságomból 's gyüjteményemből tartogatták. A' kevély Lónak, melly kevély Urát büszke nyerítésével hordta tulajdon hátán, csak hogy ezüst bogláros kantárt 's paszomántos terítőt viselhessen, — a' gyáva tehénnek, melly csak hogy fösvény Gazdájának tárházát tölthesse, meg vonta el rugott kisded borjától a' tápláló tejet 's eggy telhetetlen Urnak túró fizetőjévé tette magát, — a' hízelkedő ebnek, melly korhely Ura mellett korhelykedvén, csak farka csóválással keresi a becsülletet, a' jó embert is, a' kenyér kérő koldust, és a' nyomorultat meg ugatja, nappal két lábon

szolgál, parolákat s főhajtásokat tész, éjjel a' dámák lába közt nyalakodik, — a' módi majmoknak, — a keneködő macskáknak — a' rabotás Juhnak 's ki tudja még miknek? eggy szóval minden martalékjainak az én Uramnak én kerestem és hordtam az ennivalót. Akármi kellett — hajcsátok a' szamarat, csak a' szamarat mindég. Akkor szidtak, ütöttek, vertek a' kegyetlenek, 's nékem éhen is mennem kellett. Ah, az igazságtalanok! — Hü, hüm, de most már! Ki parancsol? — Hajt-é munkára valaki? Bezzeg e' már a' valódi élet! Eddig is így kellett volna élnem. E' már az élet! Akármerre fordulok, semmi bajom nincsen, eledel pedig a' mennyi kell. A' rétekről a' Halmokra, az Halmokról az erdőkre nyargalok, vagy ama kis patak körül legelek, eszem, iszom, nem dolgozom, én sem bántok mást, más sem zaklat engemet. — Micsoda kövér fű van itten, millyen gyönyörűség, vagy békével harapni, vagy csendesen aludni rajta, — igen, aludni, 's a' meddig tetszik. Melly vidám környék már ez! — nem is ollyan, mint mikor a' rakásfákat alélva hordtam haza, énnye mennyivel vidámabbnak látszik előttem, miolta szabad vagyok. Ni! mint örülnek körültem minden állatok, mint vigadnak eggymás társaságába. Ej! ej! — micsoda bóldogság jól lakni, micsoda bóldogság csendesen nyugodni. Vajha én így tölthettem volna el múlt napjaimat! most! most se hátamat nem fájlalnám, sem illy komor kedvű nem vólnék, sem füleim nem vólnának talán illy ostoba nagyok. De vallyon nem-e? Biz alig ha — is. Legalább illyen lusták és földfelé konyúltak 's illyen tompák nem volnának. Felemelhettem volna én is, mint más állatok, ha kicsinységemtől hozzá szoktattak vólna 's halhatnám a' Természet szavát, mint ők, mert őket is látom e nemesíti. E[n]nye vétkezném, ha szamár felebarátimmal is e' jót nem közleném. Vajha eljönnének kiáltásomra! Vajha a' Természet ölébe vissza térnének, rab köteleiket elszaggatnák, 's azokat a' Tyrannus embereket.

Szamarak — — Atyámfiai! szamártársaim! jertek mindnyájan, jertek, szabadokká lenni. Bolondság! rúgjátok főbe vad Uratokat, rágjátok el a' pórászt — mit? hiszen ti-is csak ollyan állatok vagytok. Jöjjetek e bóldog mezőségre. Itt a' világ. Ez az élet! Jertek, én is itt vagyok. Hallottátok-é? Szamarak! Hallottátok-é? Még eggyet kiáltok, eggyet, — nagyobbat. Hű, hűj! Szamarak!

SZARVAS. Mit kiabálsz? Mit kiabálsz? balgatag. Vagy itt ne légy, vagy ne ordícs.

SZAMÁR. Micsoda? Te parancsolod azt nekem, hitvány aristokrata! nem tudod, hogy én szabad vagyok — csak ollyan állat mint te — ?

SZARVAS. Boldogtalan, rajtad van még hajdani szolgaságodnak szenje. Szabad vagy, a' mennyibe mostan Urad nincs, de indulatidnak szükséges volna a' fék. Nem a' nagy lármába áll a szabadság.

SZAMÁR. Hiszen az atyámfiait hívom, boldogokká akarom tenni őket is. Hát nem érdemli meg ez a' szíves tzél, hogy érette torkom szakadtából bőgjek? -- Micsoda?

SZARVAS. A tzél szíves-is, okos-is. De ha ezt a' szabad életet kívánod szamár-társaidnak tudtokra adni, 's javallani, másképpen kell fogni a dologhoz. Menj el közzéjek, beszéld el mindeniknek mostani kínos állapotjokat, és a' szabad életnek kincseit. Azután éreztesd meg vélek valójába, fesd le előttök, hogy a' Természet minden szamarat szabadnak teremtett, a' régi időkben ők is ollyan saját jussú szamarak voltak, mint most az erdőkben és hegyekben élő Onagerek, de a' később időkben a' Majmoknak ama szőrtelen neméből való két lábuak, a' mellyek magukat embereknek hijják, véletlen reájok ütöttek, jármok alá hajtották, 's az az után született szamaraknak birására elég oknak tartották, hogy ama régi rab szamaraktól ellődtek az udvarokba. Ezt beszéld el először minden atyádfiainak, el járván minden ólakat és istállókat. Akkor osztán egészen azt juttasd eszekbe nékik, hogy ők titeket mostan melly kiméletlenül ütnek, vernek, csigáznak, terhelnek. Rakd elejekbe nekik a' sok méltatlan kinozást, csufságot, zaklatást, és éheztetést, hogy holott ti gyüjtitek véres verejtékkel az élelmet, még-is alig laktok jól eggyszer esztendőbe, pedig lám a' Természet melly adakozó volt, mindent az ő fiainak tápláltatására meg termeszteni. Imé, csak e' kis vidékecskébe is mennyi állatok el élhetnek vigan, örömmel és meg elégedéssel. Eggy sem aggódik, eggy sem fáradoz, még is el él, pedig ugy, hogy az emberrel magával sem cserélne. Oka ennek? Mert mindenik eggy forma, eggy se kiván többet az elégnél, 's nem kell kilentzven kilentznek éhezni, csak hogy a' századik zabáljon. Ezekből 's az ehez hasonlókból által fogják látni a' rabi és a' szabad életnek külömbségét, amattól

halálig fognak irtózni és ezt meg szerezni igyekeznek. 'S ha már magok lehetetlennek látják a' környülállások miatt a' szabadulást, vemhéjekbe fogják a' szabadság és dühösség lelkét fuvallani. E pedig még most legjobb mód.

SZAMÁR. De a' mint mondám azok a' kegyetlenek elő fogják pénzen bérelt fejszéseiket, botossaikat, puskássaikat, petzérjeiket, és sintérjeiket kiáltani: éngemet meg gyilkolnak, jóra vett Társaimat ólra zárják, szorossabb kötélre vetik 's oda lészünk örökre.

SZARVAS. Az meg lehet. Ők elég kégyetlenek, elég kevélyek is. De valamint sok vérrel veszett el a' köz szabadság, sok vér kell a' vissza szerzésre. Ha soha nem próbáltok, soha nem nyertek. Kégyetlenül fel mészárolnak benneteket, 's rab lántzokon kinoznak? annál jobban néki busitják nemeteket, és tulajdon szörnyüségeket annál nyilván valóbbá tészik. Még szorosabb iga alá vészik a' meg maradtakat? szenvedhetetlenné tészik magokat, és kétségbe ejtik őket. A' megbusult, a' kétségbe ejtett sereg közelget vagy a tellyes el vesztésre, vagy a' tellyes felszabadulásra. A' mi pedig magadat illeti: sem rabi lántzod, minthogy azt különben-is viselned kell sem halálod, minthogy az valamikor akkor csak ugyan utól ér, nem rettenthet el ettől a' szándéktól. Legalább ha már csalhatatlanul meg kell halnod, ne hagyd ugy ki menni a' párát belőled, hogy azzal sem mig benned vólt, sem mikor ki ment, senkinek hasznára nem vóltál légyen. — Ez utolsó veszteséget-is nyereséggé tehetni az által, hogy mások érezzék a' mi nem létünket. Ah, mint fognak tégedet az utóbbi szamarak becsülni 's áldani, a' késő idő után-is, a' te nevedet el tepedt kantáraikra fogják fel jegyezni és tisztelt sírhalmodat széna-murhával teritik be, tégedet bóldogitójoknak, tégedet szamárszeretőnek 's a' szabadság legfőbb bajnokának neveznek akkor és a' több állatokhoz is elmegy a' te dicsőséged. Eggy szamár ennél többre nem is vágyhat. De ha szintén eggy illy fontos próba jutalom nélkül maradna-is, tartoznál ezzel szamár társaidnak, mert feleit minden állat a' természet által kötelesztetik boldogitani.

SZAMÁR. Ugyan tsak én nem szeretném azt a veszedelmes suttogást magamra válalni. Böh, hogy szerentséltetném magamat is, szeretteimet-is.

SZARVAS. Szamár! Hiszen lám az imént nem csak suttogni,

hanem mint a' veszett állat, bőgni 's ordítani is mertél? Hát ha már azt az embermajmok meghallották vólna? Magadat halálba-is ejtetted vólna, minket örök rabságba, 's e' bóldog környéket végső pusztu[l]ásba. Ah, előre látom, mennyi kárt tett vólna eggy okoskodó szamár — hiszen ostoba! azonnal emberek jöttek vólna ide, emberek, azok a' fösvény, a' kegyetlen állatok.

SZAMÁR. Arról könnyű lett vólna tenni. Titeket nem bántottak vólna, mert ti alkalmatlanok vagytok a' tereh hordásra, én pedig — betsüllettel el szaladtam volna. —

SZARVAS. Kevéssé esméred még te az embereket. — Én olly szerentsétlen vóltam, hogy kitsiny koromban köztök nevekedtem. Mennyit tudnék róllok beszélleni! Eggy nagy Úr udvarában laktam én, sokakat ki ismértem közzülök, 's hidd el, nincsenek nállok tsudállatosabb 's szörnyebb állatok. Azt tartják magok felől, hogy a' természet, vagy a' mint ők hivják az Isten, e' Világnak minden élő állatit, az ő birodalmok alá vetette. Ezért nem csudálkozhatni, hogy ők ollyan igazságtalanul ütik, verik dolgoztatják, ölik, vágják, fosztják, eggy szóval uralkodnak a' hozzájok hasonló állatokon. Lovakat, ebeket, solymokat, miket tartanak a' mészárlásra, és ezt ők vadászatnak hívják.

SZAMÁR. Oh! bár csak el jönne az a' boldog idő, hogy ők is hasonlót szenyvednének 's gonoszságok ne maradna büntetlen.

SZARVAS. Büntetlen? Hiszen lám nékik-is van magok közzül kissebb nagyobb Urok. Van Királyok, 's kell [é] már ennél nagyobb büntetés?

SZAMÁR. Királyok? Micsoda állat az?

SZARVAS. Tsak ollyan állat, mint ők. A' Majmoknak ugyan azon neméből, csak hogy a' mint hallottam hosszabb kezű. Ez szintúgy azt hiszi, hogy az Isten eggy néhány ezer embert az ő birodalma alá teremtett. Azokat, mint az alatta levő apróbb Királyotskák, ütteti, vereti, dolgoztatja, öleti, vágatja, fosztatja, eggy szóval a' mint mondám, az Uralkodik a' hozzá hasonló embereken. Lovasokat, szaglálókat, zsiványokat tart a' mészárlásra, ezt ő hadakozásnak hijja.

SZAMÁR. Nyomorúlt állatok, kik hasonló pányvát, és igát viseltek és mint szamaraitok, ti-is hasonló képpen koplaltok, kinozódtok, mig uraitoknak élelmet kerestek, csak ollyan szamarak vagytok mint mi, sőt szamarabbak ná-

lunknál, ha mi leg alább bőghetünk inségünkben, mikor néktek pisszenni-is halálos vétek. — Én ugyan ha adnám bár ezt az életet az uramért, pedig ő fő vólt a' többi emberek között 's én is annál fogva fő szamári ranggal hordtam az első Juhászának tergenyéjét. 'S a' mit ért? Az első szamárnak vóltam szamara, uriasabb igát hordtam, mint más közönséges szamarak, drágább Istállóba kinoztak, mint több paraszt társaimat. Most pedig már a' magam szabadságába élek, nem vagyok a' Tekintetes Úrnak udvari szamara — hanem csak — szamár, mint egyebek is. Ez ugyan rövidebb titulus, de sem ollyan súlyos teherrel, sem annyi szitokkal, bottal és éhezéssel nem jár, mint hajdani állapottom, mellynek nyomorúságos emlékezete kedvesebbé tészi mostani bóldogságomat. Illy szép! illy termékeny vidékbe jól lakva szabadon mulatni. —

SZARVAS. Hát nem kies-é? nem boldog-é? eggy illy kis vidék, a' mellybe emberek nem járnak, mulathattál vólna tsak olly bizakodással vélek mint én: akkor láttad volna: melly iszonyú teremtések ők. Én irtózom csak gondolkozni is azokról a' vadállatokról. Minden gonosz természet feltaláltatik közöttök. A' hányan vannak, annyi féle indulattal bírnak: és csak ez eggybe eggyeznek mindnyájan: — Gonoszok —

SZAMÁR. De hogy lehet az, hogy olly külömbözők, holott mi egyébb állatok nemünk természetét meg tartjuk? Lám, minden szarvas ollyan, mint te 's minden szamár ollyan talentumú mint én.

SZARVAS. Ők magok azt vallják magokról, hogy ők mindnyájan természettel hasonló gaz állatoknak születtek: de azután némellyek a menyből vagy honnan meg szentelést nyertek. A' többit azt mondják valami ördög nevű vadállat, kinek farkát-is, szarvát-is, izéjét-is festenek, 's azt mondják, hogy Pokol nevű országba lakik — csábítja el, és a' ki ezeket nem hiszi, magok meg égetik.

SZAMÁR. Ostobák!

SZARVAS. Elég az, hogy ő közülök, ki kevély, ki buja, ki fösvény, ki szent. Az első angyalnak, vagy minek tartja magát, a' másik barommá teszi magát, olyanná, a' milyen köztünk kevés van. A' harmadik[nak] mindég a' földbe, az utolsónak pedig a' tőle képzelt menyországba van a szeme függesztve. És én nem tudok külömbséget tenni,

mellyik köztük a' monstrumabb.

SZAMÁR. A' mellyik ember.

SZARVAS. Mind ember az oktalan! Példával világositom. Négyet esmértem a' többek közül, mikor én az udvarba laktam. Eggykor történt, hogy edgyütt voltak mindnyájan 's az én Uram pórázomnál fogva elejekbe vitt, hogy vélem játszon, 's őket mulattassa. Argirusz volt az edjik, e' tzifra Argirusz, mellette vigyorgott Kéreász, előbb pedig egy kevéssé a' vén Krémesz, és a' fekete Diofantus sóhajtozott, amaz a' szűk időről, e' pedig tettetésből. Miért nem méltóztatik az Úr, igy szolla gőgösen Argirusz, ezt a' Szarvast meg ölni? — Én meg rászkodtam 's az Uram igy felelt reá meg vetéssel: A gyermekeim jádzanak vélle, eggy jobbágyom szokta étetni, néha a' felesége meg is szoptatja. Hiszen mitsoda fájin nadrág telne a bőriből, felel Argirusz, valami ostoba szabó meg varrná eggy két forintért, 's mi az? — Csak azt sem adnám sokért, ha eggyszer végig mehetnék benne a' piatzon egy vasárnap, holmi gyim-gyom embernek a' kalapom sem emeliteném. — Jó lenne biz a' húsa, viszonoza Kéreász, főve vagy sülve, vagy ha csak ugyan meg ölni nem akarnám, szánnám különben is ezt a' szép kis állatot, Frantzkának küldeném ajándékba, 's ah, én ezért, én eggy pár mézes csókocskát nyernék azokról a' pitziny ajakokról, 's ki volna nálam meg elégedettebb? — „Jobb vólna bizony, mondá dünnyögve a' vén Krémesz, 's el nyelő szemeket vete reám, ha el adná az Ur, jó pénzt adna érte az Apátur, 's be érné véle az ember eggy hólnapig, kivált, illyen szűk időbe." Én Istenem! fel kiált különös hangon Diofantus, be el testisedett, be csak haszon keresővé lett ez a világ! a' Lelkieket (ugy tetszik, ezt mondá) senki sem keresi. 'S hát az Isten oltára ugy el van az Urak előtt felejtve? nem jobb [l]enne-é ezt a szép állatot, kit az Ur az Istentől vett, az Istennek visszaadni? — Meg örültem, hogy el akar bocsáttatni, 's azt a' jól tévő szivet csodáltam benne — 's az oltáron a' szentelt tüzön megáldoztatni? Mit gondol az Úr? Lelkéért! Az Egek kedvéért! azért a' sok áldásért a' mellyet az Ég érette fog az Ur házára csepegtetni! — Ekkor rémültem el, 's ájulva buktam lábok közé. Jól esmérem már én Diofantust, és az ő fekete társait. Ezek szüntelen az Isten nevébe öldösik az állatokat rakásra, mindennap vérrel,

gyilkolással és üldözéssel mennek bé Templomjokba, 's az oltár számára fel mészároltaknak 'sirjával kövérednek. Igy keresik a' szent nevet, 's e' hatalmokat embertársaikra is ki terjesztik. Ezeket tartják pedig a' balgatag emberek legjobbaknak, legigazabbaknak. Ezek legrettentőbb ellenségei a' szabadságnak is: valamint azok az apró Királykák-is, a' kiket már említettem. Kik a' több több ember-állatok között semmit sem csinálnak, vagy legalább egyebet nem, hanem a' mit a' Here tészen a' Méhek társaságában, meg emészti a' legjobb mézet, melylyet a' gondos Méh nagy munkával gyűjt, 's minden érdeme abban vagyon, hogy újj bogarakat szaporit. Ezek-is a' többiek között herélkednek, fosztanak, ragadoznak, 's a' mit a többiek keservesen gyűjtögettek, fel falják elöllök 's magokét sem hadják békével bírni. Ah! az igazságtalan állatok, ha ember társaikkal is igy bánnak: — hát állattársaikkal, a' kik felet[t] olly magosan képzelik magokat, és a' kiken olly határtalan Just nyertek saját Kevélységektől?

SZAMÁR. Be' jó, hogy itt egy sem találtatik közzülök.

SZARVAS. Éppen ebbe áll ennek a' szerentsés hellynek legnagyobb boldogsága. Azért virágzik itt a' liliom szabadság.

SZAMÁR. Az igaz, hogy itt elég liliom van, és a' mi még derekabb, sás, lóhere, és vad zab bőséggel terem. Már itt ugyan ehetni. Héj ha az én kifáradt, és éhel holt társaimat ide hozhatnám! De igyekezni is fogok ám benne, hogy őket szabadokká tehessem, szabadokká mint most az Onáger szilaj vemhéji. Ah, gyönyörű szabadság! édes szabadság! szabadság.

SZARVAS. El szalad vig orditással. Lám a' szamár előtt-is kedves a szabadság!

A' Szarvas és a' Szamár.

Ugyan hives őszi napok ezek. Már négy napja, hogy a' havas esső mind szüntelen esik, 's a' hideg szél lutskosan szórja széllyel a' sárga faleveleket, mérgesen mormolván a' berekbenn. A' Természetnek édes hangzása meg szünt az egész vidékenn. A' fülemilének dalja el csendesedett. A' Galambok és Gerlitzék a' Kőszikláknak hasadékiba vették

magukat. A' játszadozó állatok magánosan veszteglenek a' sűrű bokrokban, vagy a' harasztok szövevénye között. A' Gözű alszik, a' Medve pedig a' talpát nyalja . . .

Hát az én filozofus szamaram vallyon mint él most az ő ujj szabadságába? Ő bizonyosan valamelly Barlang enyhében a' puha murván és falevélen heverész, jól lakott fa mohával, 's e' kedvetlen időkben minden szabad állat maga mulatságára — gondolkozik. De haa! amarra a' sik felé hallám szavát — haa! Ő most is bőg. Felé megyek, meg látom, hogy van dolga? 's mi nyomos okok kénszeritnek eggy szabad szamarat a' bőgésre?

SZAMÁR. Ju! hu! huj! beh szörnyű idő! Böh! beh nincs mit enni! A' hideg-is majd meg vesz, az éhség-is majd meg öl. Hisz' azt gondoltam én, hogy itt mindég nyár van, a' hol ember nem jár. Pedig lám, még keményebb itt a' tél. Ugyan szabadság vagy osztán!

SZARVAS. Majd fel fakadok nevettembe ezen a' bolond szamáron. Hogy bőg, hogy rug, kapál, hogy békételenkedik az ostoba. 'S már a' szabadság ellen ordit. Csak szamár a' szamár, ha Királyi palotába lakik-is.

SZAMÁR. Ugyan bolond vóltam, böh be' bolond, hogy az én jó Uramat oda hagytam. Hiszen lám ő nékem Istállót is, szénát is adott. Abba enyhősen nyughattam, és kedvemre ehettem. Ha néha megvertek, azt az ő szolgáinak kegyetlensége okozta, 's talán-talán az én restségem is. Bár csak itt ha csak eggy rongyos ólat-is találhatnék, meg csak eggy marok szénácskát-is hogy el ne vesszek. Az is bolond, a' ki a' szabadságot fel válalja. Ihú, h h h!

SZARVAS. Ennye be rosszúl elégedett ez a' szamár a' szabad állapottal! Már csak meg szólitom, 's vigasztalást nyújtok a' balgatag párának: majd néki biztatom a' boldogtalant. — Szamár!

SZAMÁR. He?

SZARVAS. Mit békételenkedsz te élhetetlen a' jól-tevő szabadság ellen?

SZAMÁR. Éhj, ne is hozd elő.

SZARVAS. Hát úgy meg untad már a' szabadságot, hogy hallani sem akarsz rólla?

SZAMÁR. Veszett vólna!

SZARVAS. A' szabadság?

SZAMÁR. Nem adnék érte eggy kötés ízéket. Hiszen gondold el, illyen rut időbe-is a' sikonn szükölni, harmadnapig sem

enni eggy harapást, nem irtoztat-é? Ezt pedig mind a szabadság okozta. Hiszen ha én most othon vólnék — —·—

SZARVAS. Hordanád a' hátadon a' súllyos terhet: 's azon felül jól meg agyabugyálnának.

SZAMÁR. Bizony de jól laknám.

SZARVAS. Eggy csomó szalma töréket vetnének elődbe, mikor már el aléltál, hogy meg ne dögölj.

SZAMÁR. 'S legalább éjszakára ólba kötnének 's a' hideg eső, és nedves szél nem rongálna.

SZARVAS. És te fel vállalnád azt a' régi rabságot és inséget örömest? örömest ki túrósittatnád ismét a' hátadat? nem irtóznál még eggyszer ama kegyetlen szolgáknak páltzájok alá esni? Szamár! Szamár!

SZAMÁR. Akarkinek örömest lennék én most szamara, tsak nékem e' hideg hólnapokba ólat épitene, 's abba számomra szénát, és vizet készitene!

SZARVAS. Bolond; iggy adtátok ti a' hajdani korban-is magatokat a' vad emberek birtoka alá, jól tevőiteket, boldogitóitokat néztétek ő bennek, 's óltalmat kerestetek az ő birodalmok alatt! És imé . . . De minek fejtegetem én szamár előt[t] a' régi idők történeteit, 's ez oktató hagyományokat. Lám előttem a' példa! Csak fontold meg ostoba, veszedelmes kivánságodat. Mondd meg bár eggy embernek akar mellyiknek, a' kit leg elsőben elő találsz: azonnal reá áll kivánságodra — reá — és telljes örömmel. Simogatni, biztatni fog, Édes szamaram! — e' lesz az első szava, — széna kell 's enyhös Istálló? meg lesz mindenik, ne busúlj édes szamaram! Akkor a' kantárt, a' féket fejedre vonja, az erdőre visz, az ólnak való fát a' hátadon tzipelteti haza; a' Rétre visz, hogy a' fedélnek való nádat haza emeld; szénát is rak hátadra, hogy éhel meg ne dögölj; vizet merit, de azt-is magadnak kell Istállódba vinned; 's akkor osztán ha nem mégy, ha nem sietsz — tudod hogy ő bot nélkül meg sem indul veled. Kell é hát már ez a' nyugodalmas ól, ez a' meg újjitó széna 's frissitő viz.

SZAMÁR. Ha eggy kis veréssel esne-is, de legalább bár nehezenn-is, szert tehetnék mindenre, a' mi ebben az alkalmatlan időben szükséges. De most mit tudjak itt csinálni?

SZARVAS. Azt itt mind végbeviheted, 's pedig könnyebb szerrel. Keress eggy üreges sziklát vagy eggy bokros

sürüt, rakd meg az alját avarral 's fa levéllel; a' csendesség fog bé árnyékozni, 's a' nyugodalom fogja puhábbá tenni fekvésedet. Indulj el a' rejtek völgyekbe, járd el a' patakok széleit, egész télen által bőséggel fogsz találni zöldellő füvet, nem panaszos eledelt: 's ha a' Tél olly szörnyü lenne-is, hogy minden helyeket magas hóval fedve tartana, van akkor-is száraz moh, van tápláló csemete, és fa jövés, óh be édessé teszi mind ezeket a' megelégedés és a' szabadság.

SZAMÁR. Jaj még ezeket keresni-is kellene?

SZARVAS. Eggyügyü állat! Mennyire nem érdemled a' jó tanácsadást. Ám eredj, fuss szántszándékkal abba a' nyomoruságos inségbe, a' mellyre úgy látszik, teremtve vagy. Eljön még az a' keservesebb idő, a' mellyben a' mezei vakondoknak sorsát irigyelni fogod. El jön az a Kéttségbeejtő nap, a' mellyben jajgatva ohajtod e' mostani zúgolódó állapotodat minden szerentséden vissza nyerni. Orditva fogsz az én szavaimra emlékezni, 's e' boldog környék keservesen fog jutni eszedbe.

SZAMÁR. Tavasszal ismét elszököm az Uramtól, 's késő őszig itt lakom közöttetek. Akkor ujjonnan haza megyek téli enyhős szállásomra. — És nem derék találmány é ez?

SZARVAS. Hozzád illik éppen. De az ember ollyan bolond é, hogy ő véle igy lehessen komázni. — A' bizony szép. Szamarabb vólna ugy az ember te nállad, ha a' maga szamarával illyen alkura lépne. És ha te eggyszer ő hozzá vissza — — —

SZAMÁR. Bőhh! be szörnyű szél, be hideg szél, mit várhatni még ez után, be iszonyú nagy szél! Alig állok már lábamon is a' nagy Esső, a' nagy Éhség miatt. Ah, tsak annyi erőm vólna, hogy haza vántzoroghatnék! Inkább fel fogadnám, fel, örökre pedig, hogy soha nem-is álmodozom a' Szabadság felől. Átkozott szabadság! büntető ostora a' társaságos Állatnak!

SZARVAS. Csak ugyan nem veszed bé szíves tanácsomat, háládatlan szamár! Szánom a' te bóldogtalan agyvelődet: még eggyszer kérlek, ne ejcsd magadat meg sirathatatlan veszedelembe. Maradj itt vélünk, 's érezd a' szabadság kellemetes vóltát. Imé minden szarvasok, őzek, nyúlak, az én első kiáltásomra sereggel fognak hozzád jőni, vigasztaló nézéssel, vidám társasággal fogják unalmadat enyhíteni, 's csak hogy eggy szamarat szabaddá

tehessenek, készek lésznek arra-is, hogy a' legtáplálobb füveket számodra meg mutassák, száraz leveleket hordjanak fekvő Almodra, mellyet a' barátságos Madarak fognak a' leg rejtekebb helyekben nyugodalmodra fel keresni. Ládd é illyen eggymást szeretők a' szabad állatok; — nem néznek ők sem fajra, sem nemre, sem tollra, sem szőrre, mindnyájan ugy tekintik eggymást mint eggy Alomba, eggy fészekbe nevelkedett atyafi állatok, a' kiknek eggy annyok a' Természet, köz törvények a' Szeretet. Ne menj el, ne menj el, gondolatlan állat társunk: ládd melly boldogító, melly örvendeztető a' szabadság.

SZAMÁR. A' szabadság! — Ah ne fessed illy szép szinnel ezt a' nyomoruság eszközlőjét. Nem kell nékem az átkozott. — Bár soha el se-is hagytam vólna régi boldog állapotomat, bár soha a' Szabadságnak bolond hagymázza meg ne részegitette vólna a' fejemet. De ám még nem késő. Megyek, futok, nyargalok, hogy szamártársaimnak-is jó tanácsot adhassak előre, hogy soha a' szabadság ugy meg ne kábittsa szamár fejeket, hogy az illy inségbe buktassák valahol magokat. Ah! — átkozott szabadság! utálatos szabadság szabadság! — —

SZARVAS. El szaladt kéttségbe esett ordítással — Nem is szamárnak való a' szabadság! — — —

42. A' Tsókok

AJÁNLÓ — TSÓK

[Rozáliám!] te raktál
Arczúlatomra Tsókot,
[Rozáliám!] te raktál
E' Verseimbe Tsókot;
Te általad Poétát
Tett én belőlem a' Tsók:
Légyen tehát tenéked
Szentelve e' tsomó Tsók.

Ha téged én, Galambom,
Tisztellek ennyi Tsókkal:
Tisztelj teis, Galambom,
Engem meg ennyi Tsókkal!
'S meg ötven ennyi Tsókkal!!

AZ OLVASÓHOZ

Ez az aprós Munka kijött ez előtt darab Idővel. De hol? négy Ajaknak hév Sajtótskája alatt. Hasonló-é ez a' Kiadás az Eredetihez azt tsak én tudom, és az én Pátrónám. Rozália. Abba a' Szerzőnek Lelke egészenn ki vólt nyomva: itt annak tsak egy része éreztetik, — a' Képzelődés. Osztán tsak szebbennis esik biz' a' Nyomtatás az eleven Rózára, mint a' Papirosra. — A' többit Szerető Olvasó érzékeny ítéletedre bízom. Ha kedvedet elnyertem vélek: tsókolom az én Tsókjaimat. — Ha nem: tsókold jobban a' mit nem szeretsz. Élj vígann!

ELSŐ [ÉNEK]

Tsókokat éneklek én, 's eggy boldog Párt, ki a' tiszta Szerelmet addig érezte, addig fáradott annak Rósás útjánn, hogy sokára tsakugyan a' boldog Jutalmat eggy más Ajjakánn ezer édes Tsókokba feltalálta. Beszélld el, Ámor, te a' ki olly igazságos Ura vagy a' mi Szíveinknek, a' Melítesz' és Rozália' Történeteit, avvagy lelkesítsd Hármoniai erővel az én gyenge Lantomat, hogy én a' Tsókokatis énekelhessem. Természet' Ura! te a' ki erősebb vagy a' Halálnál, tedd halhatatlanná az én Nevemet, 's míg azok a' Borostyános Poéták, kik a' pusztító, öldöklő és gyújtogató Hérósok' latorságit trombitálják a' jövendő Arany Kor előtt vétkessé tennék magokat, esmertess meg te engemet, ki a' Természet Kintseinek Éneklője vagyok, esmértess meg az emberi Nemzet legszebb legérzékenyebb 's — talám legháládatosabb Részével. Adj nékem ezek közűl, ha Rozáliát nem is, legalább eggy szerelmes Rózit. Szállj le a' gyönyörű Esthajnalból, 's beszélld elő mennyi édes Kínt, melly tökélletes örömet szerzettek a' tiszta Tsókok az én Melíteszemnek és Rozáliámnak: holott ez nem tudott semmit a' Módiról, amaz pedig nem vólt Héros, hanem tsak ember.

Tsendes Estve vólt, mikor Melítesz a' Berekbe andalgott. Tsak néha hallatszott a' Nyárfák' tetejéről a Vadgalamb' nyögése, 's a' bokrok közűl a' Fülemile' Énekének utolsó hangotskája, mellyenn elszunnyadott. Lassú Szellők lengedeztették a' Fák' Leveleit; apró Árnyékok — a' Homály' és Fény' állhatatlan Leánykái — jelentek meg, 's némán

suhantak el a' Gallyak között. Az Álom harmatozott minden bokorra, a' Nyúgodalom űlt minden Fa' tetejénn, a' Hallgatás lepte meg az egész Környéket: — édes vígasztalóji eggy szomorú Szívnek, mellyet nem te epesztesz, oh, Szerelem. — Nyájason mosolygott le a' zőld ágak közűl Vénusz' gyönyörű Tsillaga, Heszper. Gondosann kereste fel harasztos Rejteki köztt a' szemérmes Violát, hogy apró kék Szemét megtsókolja, nyájasonn pillogatott a' büszke Tulipántra, 's az Ártatlan Liliomot első Szunnyadásábann meglepvén szerelmes Sugárival annak fejér Kantusánn erőszakot tett. Heszper, ez a' gyönyörű Tsillagzat, a' Hajnal' vezetője 's az Estve' kisérője, gyengébb a' tüzes Napnál, 's nyájasabb a' szomorú Holdnál, a' Gyönyörűségnek és Ártatlanságnak kedves Tsillaga, a' Tsókoknak és Rozáknak boldog Hazája. Az ő Pillantásiból kellemetes Mennyei fény tsillogott le e' gyarlóbb Világba, 's a' bádgyadó Természet megújjúlva érezte ide alatt' az ő Jóltévő Súgárit. Minden Teremtés vagy édesenn nyúgodott, vagy gyönyörűséggel andalgott az ő szerelmes mosoly[g]ásira: tsak maga Melítesz — tsak ő maga viselte Szívébenn és Homlokánn a' békövetkező Éjszakának komor tekíntetét. Epesztő Sóhajtások között járt ő fel 's alá a' Berekbenn; még a' Nap magosról lötte vala forró Súgárait, már félbeszakgatott jajokkal panaszolta a' néma Fáknak Szíve' Gyötrelmeit. Sírt, őröngött, szűntelen a' Halál és Rozália' Képe forgott Szeme előtt. E' kettő közűl valamellyiket kereste, 's míg azt feltalálni igyekezett eggy setét Erdőbe botlott bé. Felrezzent ennek látására tévelygő Melánkóliája, 's rajta egészenn megnyúgodott. Sűrű fekete Tölgyfák kettőztették itt az Éj' borzasztását, mellyeknek agg Törzsökjeit a' kiátkoztatott Fejsze és Napvilág soha még nem érdekelte. Egyedűl a' Vénség tsonkázta roskadtt Gallyait ezeknek, 's a' melly redves Tőkéket ki forgatott, azok mutattak a' rémítő Setétségbenn valami sáppadtt Planétafényt. Odvaibann füles Baglyok huhogták éjjeli Énekjeket, rothadtt Tövek körűl mérges Kígyók varas Békák nösztek e' gombákonn, 's mohos ágainn sikoltozott eggymásnak a' Halálmadár. Itt bólyongott Melítesz, tele szerelemmel és utolsó Fájdalommal. E' rémítő Irtózások kedves Eledeli vóltak az ő Kétségbeesésének: utálta a' Gyönyörűséget, minthogy el nem nyerhette Szívének legfőbb örömét. Megindult tántorgó Lábakkal e' kietlen Tartománybann, hideg vérrel bukdosott eggyik Kőről a'

másikra, 's érzéketlenűl szaggatta ki széllyelborzadtt Haját a' pirongató Tövisek közűl. Eggy iszonyú Vőlgynek szélére jutott, mellynek méllysége tsak a' Poklot ábrázolhatta, félig kidűltt Bikkfák függöttek ki a' belé rohanni készűltt Hegyoldalból, mohos Kősziklák ütötték ki belőle mezítelen fejeket, mellyeknek eggyikéről sikóltva szakadtt le eggy kétségbeesett Patak, 's rettentve bőgte végig e' halálos Méllységet. Vérszopó Sárkányokkal, tüzes Kísértetekkel, ordító Lelkekkel, 's az Éjtszakának fekete Boszorkányival tőltötte bé ezt a' hideglelős Fantázia, Rettegés és Ájúlás szítta ennek ólom Levegőjét, a' Kétségbeesés tántzolt meredék Szírtjeinn, 's a' Halál tsendesenn aludtt eggy félig bészakadt homokpartonn. Ennek zsibbasztó Lábainál űlt le magánn kivűl Melítesz, 's azonnal elájúlt. Hosszasonn tartott vólna Ájúlása, de az itt játszadozó Romlás eggy szörnyű Kősziklát hajtván a' küszködő Habokba nagyot katzagott rajta. E' borzasztó Katzaj kiütötte Melítesz szeméből a' halálos álmot, felugrott fekvő helyéből: Jaj, így kiáltott, 's a' Rettegések minden barlangból, minden kő, minden fa, minden hab közűl eggyszerre sikoltották vissza a' hármas Jajt. Jaj Rozália! E' kedves Névre elveszett minden Irtózása e' kegyetlen Helynek: az öszve dűlt fák, a' kiálló darabos Kövek, a' sikóltó Méllység tsak eggy bús Paraditsomot mutatott. A' Rettegés a' Kétségbeesés édes Andalgásnak tetszett, 's a' Halál eggyet mosolygott. Jaj Rozália! én örökre elvesztettelek tégedet, örökre. Nem reménylhetem többé, hogy az én Boldogságomat a' te Ajjakidbann feltalálhassam! Oda van! A' Fájdalom foglalta el az én Szívemet 's a' Kétségbeesés ordít én körűlöttem. Nyomorúlt Szív! szűnj meg dobogni mellyembe, 's vedd bé a' Halált belső részedbe, vedd bé a' Rozália neve mellé, 's e' kedves Névenn tsendesedj el örökre. A' férgek rágjanak öszve eggy esméretlen Hant alatt, 's boldog lészel, mert e' kínos rágásokat nem fogod érzeni. Eljön talám az a' boldog Nap, hogy az a' kegyetlen sóhajtani fog eggy szerentsétlen utánn, kit életébe kínozott, 's tsókolni fogja azt a' Vadrózát, melly a' te Véredtől kövéredett. Óh százszor boldogok, kik az ő Kedvesseknek Kebelekbenn halhattak meg, százszor boldogok kiknek tévelygő Lelkek saját Kedvesseknek Ajjakira szállhatott ki, hogy annak Lelkét ott megvárván eggyütt bujdossanak a' Paraditsomba. Igazánn szerettem én az én Szépemet, ő kivűle senki nem vólt, kiért Szívem gerjedezett vólna, őtet

szerettem meg legelőször, őtet is fogom szeretni halálomig. Mennyit sohajtottam az ő Nevét, tudják ama' boldog Vidékek, hol minden fiatalba felmetszettem azt, nöttek a' fiatalok, 's nöttek az én Gyötrelmeimis. Most már minthogy őtet nem reménylhetem többé, óhajtom a' Halált, kedves lesz ez nékem, mert az ő Nevénn halok meg, az ő Szerelme emészti meg az én életemet. Nyíljatok meg Örök Kapui a' tiszta Szerelemnek, fogadjátok bé az én utólsó Sohajtássá vált Lelkemet, hadd nyugodjon meg végtére ama boldog Rozások között a' hív Szeretők Elíziumába: 's ha jövendőbe az a' szeretett Lélek meg fog titeket az ő Béjövetelével ditsőíteni eresszétek bé őtet, 's mondjátok meg néki hol pihen az ő Rabjának Lelke. Nyíljatok meg örök Kapuk! ti bennetek várom én az én végső Nyúgodalmamat, fogadjátok bé Lelkemet. Te-pedig, Rozália! édes Gyötrelme az én Szívemnek, emlékezz meg hív Rabodról, találj nálam a' ki jobban megérdemli kedvedet; én hívenn szerettelek, egyéb Jutalmát halálomnak nem kérek, elég lesz nékem ha te azt meghallván így fogsz sóhajtani: Szegény Melítesz! Isten hozzád; Rozália! Én meghalok! Ez utolsó Hangja magával eggyütt a' Habokba sűllyedtt. Nagyot lottsant a' setét Víz, 's megrijasztotta mind két Partjainn az Erdők' Boltozatját. A' boldogtalan Melítesz eszméletlen úszkált a' Halál fagyos Karjainn, sebessenn vitte az omló Patak, 's a' kavargó Őrvény morogva tekerte bé. Limnisz, eggy szánakozó Nimfa, felemelte búba borúlt deli tekíntetét a' süvőltő Habok közűl. Kékszín Hajairól, 's káka koszorújáról tsorgott a' Víz, 's felemelvén Liliom páltzáját így szollott a' Haboknak: Habok tsendesedjetek! Habok vegyétek hátatokra ezt a' szerentsétlen Ifjat, 's tsendesenn vigyétek a' túlsó Partra, hol őtet a' Szerelem' apró Istenei várják a' bokrokonn. Ezt mondván gyékény Hintajába űlt, 's a' mormoló Habok mindenütt lesimúltak előtte. Melítesz a' partra vetődött. Rozaspiritussal várták őtet az apró Tűndérek, hogy a' halálzsibbadásiból feloldozzák féleleven tagjait. Ariel, eggy kedves Tűndér rózapamattsal dőrgölte elalélt szíve' Tájékát, Foszfor pedig eggy tulipánt Lámpást tele a' legtsillámlóbb Hajnalsúgárokkal, villogtatott homályos Szemei előtt, míg azokról Pénele a' halál pókhálójit bontogatta apró Ujjaival. Ezer parányi Tűndérek űltek halvány Ajjakára, 's mennyei lehelletekkel fúvallották belé az Életet. Melítesz felérezte magát, körűl

hordozta bolyongó Szemeit, 's meglátván maga körűl a' Szerelem nyájas Tűndérkéit, magát a' boldog Szeretők' Elíziumába képzelte. Ah, így rebegett gyenge Hangonn, boldog Lelkek, kik szerelmes Pályátokat megfutván, e' kies Hazába nyúgosztok, fogadjátok el a' szerentsétlen Melíteszt társatoknak. Botsássatok meg nékem, hogy én önként kerestem Halálomat, botsássatok meg, Rozáliát szerettem én. Imé jövök hozzátok, hogy örökre megnyúgodjam közöttetek, és — hogy az én Rozáliámat megvárjam itt. Élsz még Melítesz, így visszontaglá Bézer a' Tsókoknak legfőbb Tűndére, a' Szerelem' Istene megtartott tégedet azon Habok között-is, mellyekbe a' Kétségbeesés buktatott. Nem a' hóltak' Tartományja ez, Melítesz, bízzál, a' Gyönyörűség' és Ártatlanság' apró Istenkéit látod körűlötted. Én vagyok az Öröm', és Tsókok' Tűndéri közt legelső, 's leszállottam az én nyájas Társaimmal az Esthajnal legszebb Rozássából, hogy a' te Szerelmedet megvígasztaljam. Élj és bízzál, a' Rozália Szíve vagy tiéd vagy senkié sem. Többet most nem jelenthetek. Ébredj fel halálos Álmodból, szedd elő minden erődet szerentsétlen, 's menj el a' bőlts Filánderhez, kit ez erdős Dombonn túl a' Vénusz' Temploma mellett fogsz találni. Ő Tanátsot fog adni tenéked, 's e jóltévő Tűndérek Óltalmadra mindenkor megjelennek. Élj, Melítesz, és bízzál. Ezt mondván a' kellemetes Bézer bíborszárnyainn elrepűlt mennyei fényt hagyván maga utánn a' setét Gallyak között, 's ámbrozia illatot a' bokrok körűl. Elbámúlva űlt Melítesz darab ideig, 's mozdúlatlan Szemekkel kísérte az Ágak és Felhőkönn túl jóltévő kis Istenét. Érzette dobogni kezdő Mellyében az Öröm' és Reménység' édes Ösztönit, megújjúlva kelt fel a' harmatos fűről, 's olly szerelmes elragadtatásba indúlt az Erdős Domb' Meredekjének, mintha óhajtott Rózijának Kebelébe ment vólna bízonyosann. Setét agg fák között, tövises bokrokonn által, út nélkűl vágtatott eggy Kőszirtről a' másikra, hol a' Vak Éj terjesztette el mindenütt a' halálos Veszedelmeket. Foszfor, a' mosolygó kis Tűndér, mindenütt előtte vitte tulipánt Lámpását, 's világos sugárival barázdálta a' nyálkás Setétséget. A' Domb' tetejére ért, 's onnan le felé indúlt a' tulsó oldalonn meneteleseb benn hajló Vőlgynek. A' Fák itt már fiatalabbak, a' tövis bokrok ritkábbak, a' Kövek apróbbak valának, s' hová tovább mind inkább látszott a' Tájék szeliduűlni. Ki értek végtére a' Ligetből, 's a' nyájas Hajnaltsillag

örvendve mosolygott rájok a' pirúlni kezdő Égaljáról: Foszfor eggy kis Patakba vetette Lámpássát, 's eggy Hajnal súgáronn Vénusz' gyönyörű Tsillagába repűlt. Ekkor bámúlt el Melítesz, jobbann mint valaha, meglátván ezt a' boldog helyet, mellybe őtet a' barátságos Tűndér Istenek vezették. Kies Térség nyílt ki az ő Szeme előtt, mellyhez hasonló Paraditsomot még eggy Nemzet Profétája sem látott. Gyönyörű pázsit terjedtt el a' Látás végéig, apró gyepből állott őszve sűrűenn 's olly élő zőld vala, hogy színte feketének látszott, ezer különbböző Virágokkal vólt kihímezve, 's vídám tzitrom és Narantsfák állottak végig rajta, a' mellyekenn érett 's éretlen almák sőt virágokis lévén még, a' szemet és szájat gyönyörködtették, 's illatos Árnyékkal kedveskedtek. Másfelé tágas Szőllő Lugasok látszottak, 's az egres közűl hizelkedett a' piros Bakar, 's a' virággal eggyütt szagoskodott a' megért Muskotály. Fejér 's piros Színű Róza Ligetek nyúltak el a' Jázminok és Jeneszterek között: Ezer meg ezer Tenglitzek, Filemilék és Papagályok köszöntötték benne a' feltetszett Hajnalt; szelid Szarvasok, játékos Majmok 's a' legdelibb Dámvadak múlattak eggyütt a' liliomokonn. Fejér Márvány Kútak ugráltak fel mindenfelé, 's kellemetes tsörgéssel hullottak eggymásra, akkor eggy kristály Patakká változván ezer keringésekkel folytak keresztűl a' Mirtus erdőbenn, a' hol sereg fejér Hattyúk förödtek tiszta Habjaibann. A' legédesebb Hármonia, a' sokféle Szépség, a' kellemetes Illatozás elragadták Melíteszt annyira, hogy illy sok Gyönyörűségei közt még Rozáliája sem jutott Eszébe. E' boldog Tartománynak közepénn látszott eggy kerek Dombotska, 's annak tetejénn fénylett ki eggy Pálma Erdőből a' Vénusz' Temploma, hol a' bőlts Filánder lakott e' kedves Istenasszony' Papja. Filánder már felkőlt vala Rózalepleiről 's a' Pálma Erdőbe sétált a' híves Hajnalonn. Melítesz ment a' Pálma Erdőbe, márvány és ezüst Állóképek között nyúlt fel eggy tágas ösvény egész a' Templomig. Szent borzadás szállotta meg a' Melítesz Lelkét, 's reszkető Lábakkal lépett a' Templomhoz, mellyenn a' temjén fűst sűrűenn tántorgott kifelé. Az Ajtó felett piros rubintból ki metszve tündöklött Vénusz és a' Természet kik eggymást tsókolták, 's alattok illy arany betűk látszottak, — AZ ÖRÖK SZERELEMNEK ! Szűntelen való Szimfónia, olly édes Szimfónia, melly a' Lelket gyönyörködve hordozta, zengett az üres Templomba a'

felkoszorúzott piróp Óltár mellett, láthatatlan Kellemek repdestek Melítesz körűl 's tsak édes Tsókjaikat érzette. Égszín Selyem Kárpitok terítették bé a' falakat, bámító mesterség oltsította a' pazér Drágaságot, szerelmes rajzolatok vóltak rajta kihímezve Kettő volt kiváltképenn, melly a' néző Szemet a' többiről elfordította. Eggyikenn a' Természet vólt ki ábrázolva az ő eredetébenn, a'másikonn a' habokból ki születő Vénusz, mesterségesenn látszott megmozdúlni a' kék Selyem' Tengerénn eggy kis Tajtékotska, mellyből eggy legnyájasabb leghatalmasabb Istenasszony készűlt, arany tsiga héjjbann futta őtet Zefir a'Tziprus Partjaira, Nimfák, Tritonok vették körűl a' tsetsemő Vénuszt. Itt vóltak kirajzolva az Isteneknek 's Hérósoknak Szerelmei. Jupiter az Europa Bikája, Io a' Jupiter tehene. Herkules Ioléja mellett Kantusba az orsóval, 's Ámor az oroszlány bőrbe a' Buzgánnyal. Apolló Dafné utánn vágtatva, 's az ő szemérmes Húga az alvó Pásztor mellett. Vénusz az Erdőbe bolyongva mikor piros Rozák fakadtak sebes talpa nyomainn, 's a' szép Adónisz a' vér és kökörtsin közt heverve. Eggyszóval minden édes titkaik a' Halhatatlanoknak, még ama' híres meseis az egész Égben, Vénusz és Márs a' Multziber Hálójába. Más felől a' hív Szerető Párok Nevei hosszas sorral aranylottak a' kék Selyem Kárpitonn. Itt találta Melítesz saját Nevétis 's azzal Kedves Rozijáét, de a' melly még kettős Selyem fedél alatt lappangott. Óh mint örűlt ő ennek látására, tovább andalgott e' két Névnek szemlélésénn, mint minden remek festéseinn a' Templomnak. Háromszor sóhajtott ennek látására, háromszor remegtek szemébenn az Öröm Könnytseppek, háromszor szollította Nevénn kedves Rozáliáját, 's mind annyiszor megtsókolta a' szerelmetes Betűket. Azomba még ő ezekenn andalgott, belépett a' Templomba Filánder az Istenasszony' Papja. Roza koszorújára szállottak a' nyájaskodó Kellemek, tetszetes Felség űlt vídám Homlokára, 's örömzengzettel tisztelték a' Láthatatlan Hangok. Eggyszerre meglátta az andalgó Melíteszt, 's így szóllott nékie: Itt vagy tehát Melítesz, a' Szerelemnek mennyei Követje sugallotta meg álmomba hogy téged várjalak. Nyerj tőlem vígasztalást az ő mindenható Parantsolatjából: 's kövess engemet. Ezt mondván megfogta az ő Kezét barátságosann, 's eggy oldalajtónn kivezetvén az Adónis' Sírjához vezette, melly eggy Rozás Ernyő alatt magánosann állott két Kupresszus

szomorú Árnyékábann a' múlandó Kökörtsínyek között. Itt szokta az ő Kedvesének Halottinnepét tartani az Istenasszony gyászba öltözött Nimfáival, 's a' zokogó kis Ámorokkal, itt szokott ő gyakorta magánosann múlatni az ő Kedvesének Árnyékával, felhozatván azt a' Hóltak' Tartományából a' halálnális erősebb Szeretettel. E' mellett telepedett le Melítesz Filánderrel a' Pappal, a' sűrű Majoránna gyepenn, 's azonnal a' három Grátziák, mind kellemetes Szűzek, megjelentek édes Énekléssel, énekekben a' Természet' Szépségét énekelték, 's a' Szeretet közönséges Hatalmát. Ámbróziás étkeket, 's szív élesztő Italokat tettek Filánder és az ő Vendége elejébe, 's míg ők ettek, őszve fogózva tántzoltak a' harmatos Violákonn arra a' kedves Muzikára, melly a' Templom Tornátzi 's az Erdők közűl zengedezett. Az alatt Filánder sokat kérdezte Melíteszt az ő kedves Rozijáról, gyakorta tudakozta tőle, Szerelmének első okát, eddig való Történeteit, azonba bátorította 's mézes reménységekkel édesgette bádgyadó Szívét. Végre így szollott néki nyájasann: De beszéld el, kérlek, kedves Melíteszem Szerelmednek minden Rendét elejétől fogva, imé addig elfognak ez örvendő Vidéknek minden lakosai hallgatni, add tudtomra mind kedves mind szomorú Történeteidet, a' miólta Rozáliára lobbantál, mert tudom, hogy illy hív Szerelem, mint a' tiéd, nem esik meg példás Esetek nélkűl.

MÁSODIK ÉNEK

Mind eltsendesedtek a' Papnak intésére, 's még a' szomszéd Kupresszusokis figyelmezni látszottak az ő beszédének Hangjára. Ekkor a' bús Melítesz lenyugodván a' Roza boltozat mellé így szólamlott: Szívemnek legsértegetőbb Fájdalmát kívánod, óh Filander, megujjíttatni, midőn ama' kedves Napot hozod Emlékezetembe, a' mellyben Rozália Ajjakiról szívtam e' boldogsággal határos Halált, a' melly ólta Lelkem' Békeségét örökre elvesztettem, Nyúgodalmam kies Térjét elpusztítva szemlélem. Valahányszor ezt a' Szerentsétlen Történetet elmémbe forgatom, mind annyiszor az Ámor' lángoló fáklyáját villogtatom Sohajtásaim' Szellőjénn 's ujabb lobogásra gerjesztem azt; mind annyiszor az ő hasító Nyilát piszkálom és bízgatom mélly Sebembe, 's nagyobbá tészem a' Szúrást és Fájdalmat. 'S jóllehet mind

ezeknek Emlékezete keserves kín eggy olly Szerelmesnek, a' ki minden Reménység nélkűl él: mindazáltal elkezdem, hogy lásd ebbőlis melly haszontalan és tsalárd a' Szeretők' Reményje, 's a' Szerelem' első Gyökere melly édes, Gyümöltse melly keserű.

A kellemetes Tavasz elérkezett vala már az ő kökörtsin Hintajánn, 's nyájas fúvallatival felélesztgetvén a' Természet kebelét, elterjesztette vala már az Életet és Örömet, az Erdőkönn és a' Mezőkönn. Eggybe gyűlének tehát az örvendő Pásztorok és a' Vidéknek Ártatlan Lakosi, hogy az ő első Áldozatjokat az új Tavasznak bémutassák, 's a' mindent ujjító Vénusz' Tiszteletére Mezei Játékokat tartsanak. Zőldágakból híves Bóltozatokat tsináltak a' Pásztorok, 's az Erdőbe Egyenes Pályákat készítettek a' Futásra. Eleven Gyepből takaros Oltárt raktak a' nyájas Istenasszonynak, és azt a' Tavasz első Virágaival felékesítvén eggy pár fiatal Gerlitzét áldoztak meg rajta, úgy hogy azoknak szárnyokat és Lábokat öszve kötvén bús Énekléssel tették fel az Óltáronn lévő rakás Játzintra, a' mellynek közepéből eggy égő Fáklya nyúlt fel, 's akkor a' Tavasznak tarka Kantusba őltözött 's nártzisokkal koszorúzott ifjú Papnéja, a' Szűzeknek víg Dalja, 's az Ifjaknak Öröm tántza között mególdozta őket 's a' Berekbe szabadonn eresztette. Ezt követte a' Mezei Ebéd. Le űltek eggy oldalonn a' Pásztorok, 's ezekkel szemköztt a' mosolygó Szűzek, ettek a' meg nem terhelő elégségig, ittak a' Szívnek ártatlan Megvídúlásáig. Tavaszi Énekeket zengettek, 's tégedet, óh élesztő Szerelem! magasztaltak. Végre a' zőld Gyepről mind felállván, Palemon, a' jámbor Palemon, eggy vídám Öreg így szólítá meg az Örvendő Sereget: Ifjak! ímé elértűk hálá a' kedvező Napnak azt a' boldog Esztendőszakaszt, melly ismét feloldozta Mezeinket a' komor Tél' fagyos Köteliből, 's a' mi Szívünket is egyetembenn a' hosszas Únalomból felébresztette: itt van az a' kedves Nap, mellyenn a' mi Atyáinknak Szokások szerént a' régi Arany Kornak példájára ártatlan Örömmel innepeljünk e' Mezőkbenn. Áldoztunk a' Természet két Jóltévőinek, ettünk a' Tavasz első Adományiból, 's megörvendeztetett bennünket a' múlt Ősznek édes Nektárja, és hogy innepi heverésünk se puhítsa el Tagjainkat, fogjunk a' Testnek édes gyakorlásihoz. Valakinek azért, óh Ifjak! kedve van a' szokott Pásztori Játékokra, keljen fel, 's múlassa magával eggyütt inneplő Társait. Vajha az én

hajdani erőmet e' szent Naponn vissza nyerhetném az Egektől, vajha az én Ifjúi serénységem ha tsak mais vissza térne gyenge Tagjaimba: eleven Ifjak, én lennék első közöttetek. De tudom ti bennetek sem aludtt el a' ti Atyáitoknak vére, serkenjetek fel, óh melly édes a' puha gyepenn kűszködni, 's a' lengő árnyékok alatt sípolni. Mi nézői fogunk lenni a' ti barátságos Vetélkedésteknek 's a' bajvívónak gyertyánkoszorút, a' pályafutónak olajágot, a' sipolónak kétszeres zabszárakat az Éneklőnek eggy pohár hives Bort 's eggyszóval kinek kinek olly Jutalmakat fogunk osztogatni, mellynek legfőbb Díszét a' Ditsőség és a' köz Szeretet adja meg. Rajta Ifjak! buzditson fel az Innepi Sípnak nógatása! Az első megfúvallására a' mezei Furuglyáknak hozzá kezdtek a' víg Pásztorok az ő Játékjokhoz, mellyeknek eggy része vóltam magamis. Énekeltem, sipoltam küszdöttem több ifjú Társaimmal 's ha nyertes vóltam é, azzal ditsekednem itt helytelenség vólna. Tsak ez eggyet említem, hogy utólsó Pályafutásombann néki hevűlvén, a' Futóból eggy árnyékos Ligetbe tértem ahol ízzadó Ortzámat győzedelmes Olajágommal legyezgettem vala, a' midőnn néhány Szűzekre találtam, kik az illatos Violátskákat szedegették a' gyenge fűbenn, 's vídám beszéllgetésekkel múlatták magokat az árnyék alatt. Itt láttam, óh Egek, azt a' Szűzet, azt a' kellemetes és deli Szűzet, ki mint a' Szépségnek új Hajnala, saját Tekíntetébenn eggy másik Tavaszt mutatott; ah, itt láttam Rozáliát. Boldogok vagytok, így sohajték magamba, szemérmes Leánykái a' Kikeletnek, apró Violák, mellyeket illy szép Kezetskék tapogatnak, ah, még boldogabbak, mellyek az ő hószin Mellyénn halhattok meg! Míg így andalgottam magamba, kiesett Mellyéről az a' kis Kötés Viola, melly ottann szagoskodott, 's annak felvételére le hajolván a' gyönyörű Nimfa, gondatlanúl kötött Fátyola mellől eggyik Tsetse kifordúlt. Ah, Ámor! ah Istenek! mit láttatok Szemeim! Ebbe a' Szempillantásba vesztettem el, óh Filánder hajdani Békeségemet: félájulva dűltem eggy fának, néhány Pillantásig mozdúlatlan állottam ott, az én Szemeimet bájoló Súgárok ragadták oda, 's Lelkemis mintha eggyszerre ki szakasztódott vólna Mellyemből, elrepűlvén vélek, e' Paraditsom gyönyörű Narantsánn kezdett legelni. De ah rövid vólt ez az édes Ájúlás! Észre vette a' Nimfa, hogy az ő vígyázatlan Kintse közönségessé tette magát a' kíváncsi Szemek előtt, 's azonnal Kebelének

mennyei Seráljába a' titkos firhang alá zárta [, ö]tven szemérmes Violát, és eggy szomorú Nártzist állítván Őrűl annak nyílására. Feddő pirosság tündöklött le Ortzájáról, feltekíntett, 's egyenesenn rám villámlott eggy pillantást, melly az enyímbe ütközvén, kettős tűzzel, kettős erővel vágta azt vissza Szívem' Fenekére. Jajnékem! alig láttam meg az ő Ábrázatját, 's azonnal fellobbantam, alig tsillámlott Szemembe első tekíntete, mindjárt elvala Szívem foglalva, érzettem, hogy eggy uralkodó Szépség lepte meg azt, 's azt parantsolja nékem: Melítesz, add nékem a' te Szívedet! A' Szerelem űlt azokbann a' szép Szemekbenn, a' Szerelem űlt, Kinek lángjait én azelőtt még soha sem érzettem. Oh, Filander, mint nem tehet ő a' mi Szíveinkbe, tsak a' tudja azt, a' ki már próbálta. Mégis annyira elő szedhettem megígézett erőmet, hogy meg tudtam őket e' néhány Szókkal szollítani: Vígann kellemetes Nimfái a' mi Tájékunknak eggy kifáradtt Pályafutó nem jön a' ti tsendes Múlatástoknak megháborítására. Nemesszívű vagy, Pásztor, így szóla isteni hangonn az én Bálványom, 's meg érdemled mindnyájunk' Nevébe e' bokor Játzintot, nints ez olly nagy Jutalom, mint a' te Koszorúd és Olajágod, de illatos, Szűz ez, mint mi vagyunk. Szűz ez szép Nimfa, mint ti vagytok, de nints olly Szép mint te — — — Nem tudtam többet rebegni, szemembe nézett 's el pirúlt. Mit gondolsz, Filánder, mivé lettem én akkor? Elment ő, én pedig elragadt Szemekkel kisértem őtet a' Berek sűrű homályáig, mint az égő Klítzia az ő szeretett Napját mikor az a' setét Felhőkbe enyészik bé. El ment ő, 's mihelyt nem láttam az ő Fénnyét homályos Éj szállott Szemembe, borzasztó Képzeletek kísértettek engemet, 's így szólítottam meg tusakodó Szívemet: Mi lelt, óh Szívem! óh mi lelt tégedet? Mi esméretlen varázslás dobogtat illy ennyire? Hol égsz te, hol fagysz: ah mondd meg, kínlodol é vagy örűlsz? Ah tudom az a' kedves látás zavarta fel hajdani Tsendességedet: tudom, azonn zokogsz, hogy Szerelmes vagy. De vallyonn Szerelem é ez a' Kín? Igen: ez a' Kín Szerelem! Ah tűrd el hát, 's el ne árűld Indúlatidat. Vajha valami jó Istenség tudtára adná annak a' szépnek illy sok Kínaidat! Vajha — — — Ah kis Zefir menj utánna, 's mondd meg néki, hogy az én Lelkem vagy. Folj Nyomainn kis Patakotska, tám rád esmér, hogy az én Szemeimből fakadtál. Így őröngöttem én egész Estvélyig, magánosann, az Erdőbenn. Ámornak egész Tábora bé ütött az én Mely-

lyembe, Szívemnek várát öszvedúlta, Gyönyörűségimet lobogó Fáklyájával porrá égette, hajdani kedves gondolatimat mind rabszijjára fűzte, az Értelem onnan számkivettetett, és az én Nyúgodalmam távol járt tőlem az én Szépemnek nyománn. Illy keserves Állapotba vallék, midőnn [Chloé], az én Barátném, eggy szerelmes és nyájas szívű szép Nimfa, ki az én Rozáliámnakis hív Társa vólt, hozzám érkezvén megszólított: Te busulsz, Melítesz! mikor mindnyájann vígadnak! Tedd félre most a' Bánatot, lám eleget győztél. Győztem, kedves Nimfa, igy felelék én beteg hangonn, nyertem eggy két Koszorút: de eggy gyenge állat győzött meg engemet, 's jutalmául az én Szívemet vitte el. Itt elbeszéllettem néki egész állapotomat, a' mint az Indúlat ki buzgottatta Szívemből, s eggy elhaltt Tekíntettel ezt vetettem utánna: Kedves Chloém! ha kívánod a' te Melíteszed Életét, ah, találj benne valami módot, hogy én közel eshessem még eggyszer az én imádott Nimfámhoz, az ő látása balsam lenne az én beteg Szívemre; többet nem kérek, mert azt nemis reménylem, hogy az ő róza Ajjakát valaha eggy tisztelő Tsókkalis illethessem, ah akkor el kellene fogyni az én Életemnek, a' Felesleg való Gyönyörűség Halállá válna akkor az én Számonn, 's meg fojtaná Szívemet. Nagyot kérsz, Melítesz: így felele a' Leányzó, meglesz mind a' kettő, tsak merj, a' merőknek kedvez Ámor. Hólnap új Áldozat lesz, vídítsd fel magadat 's jelenj meg ottan. A' többit hólnap meg hallod. Rozália is sok jót beszéllt felőled közöttünk. De most Dafnisomhoz sietek. Aludj tsendesenn! — Aludtam é, Filander, 's miket álmodtam, azt Ámor sugallja meg tenéked: elég az, hogy másnap a' fényes Nap feljövetelével ismét készűltünk az Áldozathoz. Chloé hozzám jött jókor reggel 's új Tanátsokat adott. Rozáliáról hosszasonn kezdett beszéllni; de az innepi Sípok már kezdették hangoztatni az Erdőt, 's miis az Óltárhoz siettünk. Az én Szemeimnek első Gondjok a' vólt, hogy a' Szűzek között Rozáliát felkeressék. A' midőnn a' Megújjított Muzsika szóra ki jött a' szép Rozália a' Tavasznak tarka Kantussába, ah mint képzeltem, Filander, az ő Koszorújának Nártzissaiba az én halavány Ortzámat — 's az oltárhoz állott. Őszve kötötte gyenge ujjaival a' két fiatal Gerlitzét, érezték é az ő ujjainak édes illetését a' szerentsés Madarak, 's fájt é nékik úgy a' Rozália kötése mint az én Szívemnek, meg nem mondhatom. Elóldotta végtére az ártatlan Párt, 's

azok az Óltárról felreppenvén puha Szárnyokkal az Áldozónénak Mellyére legyentettek, örömmel siettek a' Ligetnek, 's ott eggy fiatal Nyárfára ülvén kedvekre tsókolódtak. Szerentsés Ómen vólt ez az én Képzelődő Szerelmemnek, sokáig irígyelve néztem ő reájok, 's utóljára az én áldozó Szépemre eggy tsókoló Tekíntetet vetettem. — —

Mindeneknek Örömére ment végbe az Áldozat, 's öszve tsoportozva kísérték a' szép Papnét az ebédlő Gyephez: 's míg az innepi Vendégség tartott is, mindég ő róla vólt a' Beszéd. Olaj vólt ez mind az én Tüzemre. Felállottunk, 's ujonnan elkezdődtek a' Játékok. Kloé engem félre hívott, és sok bíztató Tanáts adás utánn saját Ruháiba felöltöztetett. Ládd é, Filander, mint nem tehet a' leglágyabb és legegygyűgyűbb Szívekbenn is a' serény Ámor. Fejér Kantust adott én rám Kloé, hajamat bé fonta, homlokomra leeresztette, virágokkal bé fűzte. Ívet és Puzdrát kötött Oldalomra, gyenge hangokra és nézésekre tanított, egészenn megleányosította Ábrázatomat, a' mellyen még akkor az ifjú Pehelynek nyoma sem vólt. Azutánn mikor már így egészenn elkészített, magával eggyütt elvitt engemet a' több Leánykák közzé, a' hol az én szép Nimfámis múlatott. Ezek között állott ő, mint az alatsony violátskák között eggy legditsőségesebb Rózaszál. Tsak beszéllgettek eggymás között, 's egyebet annál nem tsináltak mind addig, míg felállvánn Kloé, így szóllott hozzájok: Hát illy szorgos Játékok' illy koszorúzott Vetélkedések' Divatjába, henyélnénk mi minden Ditsőség nélkűl? Hát nints minékünk ollyan szerszámunk, 's ollyan tehetségünk, a' mellyel olly játékos Bajvivást tsinálljunk, mint most a' Férjfiak a' magokéval? Szűztársaim! ha tetszik néktek az én Tanátsom, vegyük elő Leányi Játékunkat 's tegyünk véle eggy játszi Gyakorlást, próbáljuk meg mint fogjuk azt használni jövendőbenn a' Férjfiak között. Tsókolódjunk! Vetélkedjünk magunk között a' Tsókokba: 's a' ki mindnyájunk között leghelyesebb Tsókoló lesz, a' ki legkedvesebb, legédesebb Tsókokat tud adni, azé legyen győzedelmének Jutalmául ez a' szép kis Koszorú. E' feltételre mind elnevették magokat, 's eggyszerre mind rá állottak. Sokann kihívták mindjárt eggymást ez édes Bajvívásra, 's még minekelőtte valami fel adatott vólna nékik, már sokann eggy rendetlen tsatátskába keveredtek. Ezt látván Kloé, elsőbenn is a' Viadalra rendet szabott, 's azutánn így szóllott: A' mi Tsókjainknak megítélője pedig érdem szerént

tsak a' legyen, a' kinek legszebb Szája vagyon. Mindnyájann a' legszebb Rozáliát választották. Ő pedig az ő Szép Szemeit a' földfelé függesztvén, szemérmes Pirúlás borította el Ortzáját, 's megmutatta hogy belőlis olly szép ő, mint kívűl. Vagy meglehet, hogy az ő szép Ortzája megirígylette Ajjakainak illy megtiszteltetését, 's ő is felőltözött az ő pompás bíborköntösébenn, mintha mondani akarta vólna: Énis szép vagyok. Óh Filánder! képzelj most engemet e' szerentsés Szempillantásba, 's fogd bé elméddel, ha tudod, az én akkori Örömömet. Minden Gondolatom, Szememmel eggyütt az ő két Szép Ajjakát kísérte: 's Kloé félfelől mosolygott. Már leűlt vala e' szerelmes Hívatalt felvállalván a' gyönyörű Bíró; és a' mint Kloé rendelte megindúlt vala mindenik sors szerént, hogy az ő Száját és Tsókjait ahhoz az Édességnek Isteni Probakövéhez értesse. Ah ahoz a' boldog ahoz a' ditső Szátskához, mellynek két Ajjaka a' legédesebb Mézzel bé mázolt bíbor. Vajha én megbeszéllhetném tenéked, kedves Filánderem, azt a' kimondhatatlan Édességet, a' mellyet én az ő megtsókolásakor érzettem. Hanem épenn ebből gondold el, hogy elő nem beszéllheti azt maga az a' Száj, mellynek Szerentséje vólt azt tapasztalni. Szedd öszve valamennyi édesség van e' boldog Szigetnek minden Mézнádjaiba, 's Hiblának minden Lépjei között: mégis mind semmi lessz ahoz a' kellemetes ízhez, a' mellyet én azonn kostoltam. Óh szerentsés lopás! Óh édes Tsókok! Édesek vóltatok ugyan ti, de nem egész kedvesek. Nem vólt meg bennetek a' belső Gyönyörűségnek legjobbik Része. A' Szerelem adatott titeket, 's ah eggyet sem adatott értetek vissza a' Szerelem. De talám vártad tőlem, jószívű Pap, hogy megmondjam tenéked aztis, mint érzettem én magamat, mikor a' Tsókolás' Sorsa reám esett? Az én Lelkem, Filander, egészenn Ajjakimra szállott ki akkor: és az én életem illy szoros házakba záródván nem egyéb vólt, tsak eggy Tsók. A' honnan az én Tagjaim elevenség nélkűl maradván, reszketve, 's elzsibbadva maradtak. Ah, mikor már közel jártam ahoz a' villámló Tekíntethez, tudván hogy tsalárdságba 's lopásba léledzem, rettegtem annak a' szép Ábrázatnak Felségét. De azutánn eggy nyájas mosolygása által neki bátoríttatván, tsak hozzá közelítettem. Úgy bútt bé Ámor, mint eggy kisded Méh, az ő Ajjakinak két eleven Rozájiba. És mig én őtet tsókoltam, ő pedig meg tsókolt Szájával az én tsókolásomra mozdúlatlan és veszteg állott.

a' Méznek tsupán tsak édességét kóstoltam. De minekutánna ő is elő nyúlytotta az ő legédesebb rózáját, (már akár az ő Nemes szívűsége vólt, akár az én jó szerentsém, mert tudom hogy nem Szerelem vólt), meg tsattantak kedves Ajjaki, 's öszveütödtek a' mi Tsókjaink, (oh kedves óh drága Kintsem, elvesztettelek tégedet, 's még sem halok meg): akkor érzettem a' szerelmes Méhetskének szúrós és kellemetes Fúlánkját mint járja által Szívemet; a' melly talám tsak abba a' pertzbe adódott vissza nékem, hogy meglehessenn sebesíteni. Ekkor én észrevévén, hogy halálra szúrattam, mint eggy kétségbeesett, alig hogy az ő gyilkos Ajjakait öszve nem mardostam. De ah megtartoztatott engemet eggy illatos Szellő, melly minteggy isteni Léleknek fúvallata felébresztette bennem a' Szemérmességet, 's minden Dühösségem letsillapitotta. Óh Szemérem, szemérem, alkalmatlan Nevezet a' Szerelmesek előtt! Már mindenik elvégezte vala a' maga Pályáját, 's nagy lélek szakadva várja vala e' permegosztást. Midőnn a' gyönyörű Rozália minden más Tsókok között legízesebbnek az enyimet ítélte, 's azzal a' ditső Koszorúval, melly a' Győzedelmesnek számára tartatott, az én Homlokomat tulajdon Kezével felékesítette. De, ah nyomorúlt fejem, nem ég úgy a' verőfényes Térség a' Nyári Kutyátskának veszett Tsillaga alatt, mint az én Szívem égett akkor a' gyönyörűség és Kívánság hév Lángjai miatt. Soha már a' győzedelem közepénn így meggyőzettetni! Tsakugyan rendbeszedtem sokára magamat, 's a' Koszorút levévén a' Fejemről, néki ajánlottam ezt mondván: Tégedet illet ez, óh szép Szűz, tégedet, te tetted az én Tsókjaimat az én Ajjakimonn édesekké. Ő pedig egész tisztességgel elvévén azt, felkoszorúzta véle saját Hajait, 's eggy másikkal, mellyet az előtt ékesített Homloka, az én fejemet megditsőítette. És ez az a' Koszorú, a 'mellyet én hordozok, 's hordozni is fogok Síromig midenkoronn annak a' kedves Napnak Emlékezetére, de sokkal inkább, úgyis száraz lévén már, a' mint látod, gyász Jeléül az én elveszett Reménységemnek.

HARMADIK ÉNEK

Harmadik Napjánn az Áldozatnak, mikor már a' Vidéknek minden lakosi, 's még az ártatlan Leánykákis kezdettek szokni eggymás' Társaságához, újabb Játékok estek. Neve-

zetesenn míg a' Déli Napnak Heve tartott, leültünk karikába Nimfák és Pásztorok, eggy kerek kis Térenn, mellyet a' terepély Bikkfák körűl sátoroztak, minden tartozkodás nélkűl, ártatlan 's nyájas megbizakodással. Öreg, ifjú, Szűz, minden különbbség nélkűl, mint vólt az Arany Időbenn, egyenlő Szeretettel játszadozott mindnyájunknak Seregébe. Eggy szép Bikkfának Árnyékába űlt a' többek között Rozália és Kloé, 's magamis vélek eggyütt az én tettetett Leány formámba. Beszéllgettünk virágokat kötöztünk eggymásnak 's eggy kis Méhetske melly az illatos Berekbenn mézet gyűlytögetett vala, a' Kloé Ortzájára repűlvén az ő róza szín Ortzájára, véletlen megtsípte azt. Meglehet, hogy a' hasonlatosság tsalta meg, 's rózának gondolta azt. Kloé nem szenvedhetvén az éles szúrást sírni kezdett. De az én Rozáliám ezt mondá néki: Hallgass, Kloé, kallgass ne sírj, mindjárt meg enyhítem én ezt a' te Fájdalmadat. Ezt mondván a' Kloé Ortzájára tette kellemetes Ajjakit, 's színi kezdette belőlle az égető Fájást. Oh tsudálatos Erő! azonnal érzette Fájdalma' megszűnését, már az akár a' kiszívott Nedvesség miatt esett, akár annak a' Szájnak Ereji által, a' melly mindent meg éleszt, a' mihez érni talál. Nékem eggyszerre eszembe jutott a' tegnapi Tsók, 's óhajtottam vólna még eggyszer azt a' boldogságomat, hogy Szája Mézét megkóstoljam. Ámor ismét ki köszörűlte az én Elmémet, 's eggy derék Fortélyt találtam arra, mimódonn vihetném végre az én Kívánságomat. Kevés idő vártatva tehát, kezdettem leányosann sikóltani: Jaj a' Méh, jaj a' Méh, 's Ajjakamra mutattam. Az ártatlan Rozália, megindúlván az én Bajomonn, ajánlotta segedelmét az én Sebem' enyhítésére: 's ah Egek, méllyebbé és halálosabbá tette az én valódi Sebemet. És jollehet az az édesség eggy titkos Méreggel szállottis le Szívembe, tettetvén mégis, mintha a' tsípés' Fájdalma még sem szűnt vólna Ajjakamonn, több ízbe is elő kezdettem véle e' halálos Orvoslást. Lassan lassan mindég nevekedett az én Vágyódásom 's tűrhetetlen Kívánságom; úgy hogy többé nem tarthatván már Mellyembe, kitsinybe múlt, hogy tellyes Erőszakkal ki nem rohant azonn. Így múlattunk mi darab ideig: 's halld mi történt. Eggyszer valamellyik ifjú Pásztor a' Sugdosósdit kezdi említeni, 's azonnal megeggyezvén feltételébe, közakarattal hozzá fogunk a' Játékhoz, 's mindenik az ő Szomszédjának fülébe súgta valami titk[á]t. Én Rozália és Kloé között űltem az én tettetett Leány

formámba. Kloé azt súgja az én Fülembe: Rajta, Melítesz! itt a' jó alkalmatosság, titkonn előadhatod most Szerelmednek Kínjait, probáld meg, bátorkodj. E' szókra én néki bízakodván, Rozáliához hajlok reszkető Kezekkel, szikrázó Szemekkel vonúltam bal füléhez 's Ajjakam Hegyével érdekelvén azokat a' végső Rozákat, mellyek Hajfürtjeinél fejéredni kezdettek, e' rövid szókat sugtam az ő Fülébe: Rozáliám! engem a' te Tüzed meg emészt, ha tsak meg nem szánsz engemet. Ah könyörűlj rajtam: Én Melítesz vagyok. E' szókra lehajtotta gyönyörű Ortzáját, 's elborította ezt eggy hírtelen való eggy szokatlan Pirosság, melly Szeméremnek 's Neheztelésnek Jelensége vólt. Nemis szollot rá' semmitis, minden Felelete eggy Hallgatás vólt, eggy háborodott Hallgatás, melly tele vólt a' legkeményebb Fenyegetésekkel. Azutánn felkelt onnan mellőlem, 's többé se látni se hallani nem kívánt engemet. Én Kloéra tekíntettem, ő pedig lesütötte a' Szemeit, ájúlva, félholtann, eszméletlen maradtam, mint a' melly Pásztor előtt le üt eggy éles Villámásba a' Mennykő, 's él, de nem tudja lételét. Felkeltem énis az én szerentsétlen Helyemből útálván a' Nap Világát, 's mellyembe hordozván a' Pokol' irtózásait. Bé vontam magamat a' Ligetbe, hol legsűrűbb, legfeketébb vólt, tágas mezőt nyitottam az én korom Képzelődésemnek, 's Szívemet szaggató Indúlatimnak minden Gyeplőjöket megeresztettem. Rijadoztak az Erdők az én kiáltásomnak Szavára, és a' Vőlgyek hármaztatva síkoltották vissza a' Rozália' Nevét. Igy töltöttem el azt a' keserves Éjtszakát, a' melly Életemnek minden Éjtszakáinál, még a' tegnapinális iszonyúbb vólt, mert nyomba követte az én legkedvesebb két Napomat. Azólta, óh Filander, mindent megpróbáltam én Dafnissal és Kloéval, tsak hogy őtet megengesztelhessem. Megpróbáltam magát a' Haláltis, mellytől most a' szánakodó Istenek megmentettek, mert tsak egyedűl e' van már hátra, a' mivel az ő Szívének megkérlelését reménylhetem, hogy meghalljak. Megis halok örömest, tsak bizonyos legyek benne, hogy ez kedves Áldozat lesz az ő triumfáló Lelkének. Itt elhallgatott Melítesz, Szemeiből újabb Könnyek fakadtak, szánakozó hangok zengettek ki a' Templomból és Erdőből, 's Filander így kezdett szóllani: Valóba szomorú Történetek ezek, a' melyeket te nékem beszéllettél, Melítesz, méltó vagy a' Könyörűletességre, mert a' Szerelem' Múlatsági között, ki játékból valódi Kínokat botsát az Emberekre, nagyonn sokba fájtak

néked a' te Gyönyörűségeid, 's a' te szerelmes Tolvajlásodnak mind örömét, mind Bűntetését eggyszerre érted. Hanem ímé ismét intlek tégedet a' hatalmas Szerelem Istenek' Tanátsából, vedd elő újra Szívedet, vígasztalódj, nyúgodj meg azon a' Reménységenn, hogy nem messze van az az Idő, a' mellybenn kedves Rozáliád' Ajjakainn elveszett Békességedet feltalálod. A' Tsók sebesített meg tégedet a' Tsókis fog meggyógyítani. Az Ártatlanságnak és Gyönyörűségnek Tűndér fiai fognak oltalmodra 's Vígasztalásodra ki állani, a' Tsókoknak apró Istenei szállanak le tehozzád, hogy a' Világot körűlted Paraditsommá tegyék. Boldog vagy te Melítesz, tsak ne hátrálj azzá lenni! Bőlts Filánder! hatalmas Papja a' leghatalmasabb Istenségnek! így szólla Melítesz, tudom, hogy tégedet a' te Istenasszonyod bévezetett az Égnek és Főldnek legszentebb Titkaiba, mert tsak ő lehell azoknak leg homályosabb Rejtekeibe is lételt, tudom, hogy e' Templomba fel vagynak írva minden meglett dolgok, valamellyekbe az ő Mennyei Hathatósága bészivárgott, pedig mi van ő nála nélkűl? még a' Semminek és Lételnek legelső Szerelmeiis. Igen — mikor az ő teremtő Szavára a' Létel tenyészővé tette a' Semminek kietlen Méhét, és a' tsetsemő Világ a' Mozgás Karjainn rengett az öreg Kaósz' Bőltsőjébe. Tudom hogy az ő pompásabb Lakóhelyét a' tündöklő Heszpertis esméred: ah, kérlek hát, beszélld el nékem az ő Nevezetesebb Országát, a' Tűndéreket és a' Tsókokat, beszélld el, ha ugyan a' halandó Fülek bűntetlen hallhatják az ő legszentebb Titkait. Filánder a' Templomra vetett eggy segítségűl hívó Tekíntetet, 's azonnal így kezdte: Megtselekszem a' mit kérsz, Vendég, 's elbeszéllem a' Tsókok' Tűndéreit, itt a' lágy Majoránnánn, most mikor a' Nap leg nyájasabban mosolyog e' Kupresszus Tetejére. — Még az arany Kor előtt ezenn a' Világonn nem vólt egyéb, tsak Tűndérek és Róza. A' Róza fejér vólt, és tövisketlen. Ennek Árnyékába múlattak a' Tűndérek, és az ő Életek 's Múlatságok a' Tsók vólt. Nem vólt bennek a' két Nemnek sem kűlönbbsége sem Jegye. Ollykor a' téjszínű Rozákonn játszadozott két Tűndér, megtsókolták eggymás Ajjakát, 's a' megtsókolt Tsókba új Tűndéretske származott. Így éltek ők és szaporodtak. Gyakran sereg Tűndérek gyűltek öszve a' Rozásba, 's mennyei Énekekkel hangoztatták annak illatos Ligetjeit. Énekeltek az Örömről, az Ártatlanságról, a' Rozáról és a' Tsókról. Gyermekek vóltak ők mindnyájann, és

egyenlők. Testek könnyebb vólt a' Levegőénél, és serényebb a' Nap' Súgárinál. Lelkek vídám vólt és ártatlan; nem egyéb, hanem eggy munkás Szeretet. Az Ártatlanság és Gyönyörűség felmenvén a' több Istenekkel az Égbe, utóljára megtsókolták eggymást, és meleg Tsókjaik a' hószín Rózákra húllván le, annak Méhébenn megelevenedtek, 's parányi Gyermekekké lettek, a' kik azutánn tsupa Tsókkal éltek, 's élvén azokkal, azokkal Nemeketis szaporították. Már annyinn vóltak a' fejér Rozák Erdejinn az illy apró Tűndérek, mint ma első Kikeletkor a' Liliomok' és Jázminok fejér Viráginn a' Tavasznak játszadozó Lepkéi. Azonba az Öreg Szaturnus elnyerte az Égnek és a' Főldnek teljes Birodalmát, és ezeket a' Tűndéreket e' Főldről a' Hajnaltsillagba kőltöztette, hogy a' Főldet Emberekkel űltesse bé. Heszper, vagy a' Hajnaltsillag, melly mind fekvésére mind gyönyörű vóltára nézve feljebb van a' Halandók' Főldénél, 's alább a' Halhatatlanok Mennyénél, méltánn megérdemli azt, hogy a' Szerelemnek Lakóhelye, 's a' kedves Vénusz' Tsillagzatja légyen. Itt vagyon a' Tsókok' Elíziuma, az Ártatlanság Menedéke, 's a' Gyönyörűségnek örök Forása. Ez ama' jóltévő Tűndér kis Isteneknek Paraditsoma. Innen szállanak ők le, valahányszor az Ártatlanság nyög, vagy a' Gyönyörűség sóhajt. A' Bőltsnek Szívébe lejárnak ők, és annak sebét bégyógyítják. A' Poéta' Lelkét és Képzelődését végig hordozzák a' Világonn ,— nyájas Súgárotskák vonják fejér Róza Hintójokat — vagy felragadják magokkal az Egekbe. A' Hárfák' és Sípok ezűst Hangját meggyengítik, és a' fűlbe bé vivén, a' Lélek' útját előttök megsímítják. A' Festőnek otromba Penzeljét megvékonyítják, a' hibás Színeket róza pamattsal helyre egyengetik, vagy Szárnyaikkal édesebb Árnyékot hintenek azokra, 's az egész Rajzolványt kellemetesebbé tészik bájoló Tsókjaikkal. A' Kerteknek Táblái közé leszállnak, a' harmatos Violákba fördenek, vagy a' büszke Tulipánt tarka Folyosójánn ölelgetőznek: ezek húzzák öszve amaz ártatlan Virágnak Szálatskájit az illető Kéz előtt. A' kopasz Követ zőld Mohval bészövik, hogy a' sípoló Pásztor, vagy az ellankadtt Útazó feltalálja azonn Nyúgodalmát. Nyáronn a' Hajnal' Súgárainn mosolyognak, vagy a' Zefirusoktól lengő Zőldágakonn hintálják magokat, vagy a' kristály Forrás tsendes Habjainn hempelyegnek, 's a' Hóldnak arany Súgáriból apró Tsillagokat kötöznek. Ősszel a' szagos Körtvélyeket pirosra, a' puha almákat sárgára nyalogatják, 's a' pelyhes

Birsalmának homlokára hintik lemetszett arany Hajfürtjeiket. Egész Rózakosarakkal hozzák le a' feltetsző Hajnal' Súgárival a' Muskotály szagot: a' piros Bakar szemjei köztt kergetik eggymást, 's ha a' Víg Szüret eljön a' letsorgó Mustba eveznek eggy Gohér héjjonn, vagy a' Seprőnek apró Részetskéit válogatják ki, 's a' Hordó Fenekére le hordják. Télenn a' tsillámló Hóra űlnek, 's a' legszebb Súgárokból rakott szikra Tüzeknél fűtőznek. — De óh mind ezek kevesek! Ezerenn 's meg ezerenn seregelnek eggy szép Leányzó körűl. Eggy szép Leányzóért óh hányszor maradnak üresenn a' szép Hajnaltsillag' kedves Rózássai! Hányszor látni, hogy kiterjedtt Homlokának Síkjánn e' nyájaskodó Tűndérek fejér Róza Hintókbann nyargalóznak, vagy szeműldökének árnyékos Erdejébenn alusznak, vagy Ortzájának kies Mezejénn fonják Hajnali válogatott Súgárszálokból a' Hálót, 's kifeszítik a' Lesekre. Ah, ha az ő szép Szeme kinyílik, hány sereg Tűndérek repűlnek abba, körűlűlnek harmatos Könyöklőjénn, eggyet pillant, 's mind lehullanak a' Mellyére, vagy a' sebes Pillantásba kapaszkodván azzal eggyütt elragadtatnak, a' többiek nagyot katzagnak rajta, 's az Öröm oda reppenvén bételi a' Szívet. Hát még az ő szép Ajjakinn, hány, ah hány tsókolódik! Ezer pár tsókolódik mindenikenn, 's azonnal ezer újabb Tűndérek születnek ottan: ezer rózakotsik várják Ajjakának Szélinn minden Szózatjait, édes Sóhajtásait pedig ezer leggyorsabb Hajnalsúgárok. Eggy Mosolyodására mind felébrednek, 's eggymást megölelik, 's Ortzájának pitziny Gödrötskéjébe leszállanak. Ha tsókolni talál, mind a' tsókoló Ajjakak közé repűlnek, és magokis Tsókokká válván a' Lelket a' Hajnaltsillagba felviszik, 's a' legkiesebb Rozásba elaltatják. Hajának Labirintusába kergetik eggymást, vagy Búvótskát játszanak, vagy Szívköteleket tsinálnak abbann. Hószín Nyakánn és Mellyénn nyájaskodva űlnek, vagy annak két szép Dombotskájánn játszanak. Ah, Melítesz! hát még a' Szívbe mennyinn laknak? Annyinn vagy többenn mint odaki: itt laknak az Ártatlanság' szelíd Gyermekei, hogy örömet szerezzenek abba és Tsendességet. Ha ezek a' Szívbe nintsenek, futnak az Ortzáról a' Gyönyörűség' Tűndér fiai, kik különbbennis utóljára elszokták azt hagyni, és akkor ők is Erkőlttsé válván a' Szívbe szállanak. Hány festett Ortza van a' mellyenn 30 esztendős Rózák látszanak! hány Hajhalottak lidértzkednek sok koporsó fejenn! hány lagérozott Melly búvik a' Kendőző alá! mind

ezektől a' Kellem' édes Fiai eltávoztak, 's a' Fő és a' Szív kietlen Pusztává hagyatott. A' Bujaság és Szorgalom állottak helyekbe, hogy a' Ruha' Rántzaival, a' felfűzött Gyöngyökkel, az affektált Járással és Beszéddel, a' fajtalan Pillantásokkal hódítsák magoknak a' tsábító és tsábíttatott Világot. Eljön még az az Idő, mellybenn a' tiszta Szerelem eladóvá fog lenni, és a' Természetnek 's kivált az emberi Szíveknek ez a' Joltévője közönségesenn fog meggyaláztatni. Eljön az a' szomorú Kor, mellybenn a' Szerelmet nyílván valóvá tenni otsmányság lesz, 's a' tettetett Szemérmesség és erőltetett Vigyázás Virtus gyanánt fog tartatni: azomba pedig balgatagságnak fogják mondani az állandó Szeretetet, a' mikor szívesenn tsókolni valakit vétek, 's alattomba bujálkodni Okosság lészen. Mikor a' Szíveket pénzenn, ruhánn, méltóságonn, Kendőzésekenn és nem kőltsön Szívekenn fogják vásárolni. Ekkor jön bé a' paráznaság, a' fajtalanság, vagy akarom mondani a' Módi, 's ezer meg ezer nyomorúságok, mellyek gyűlőltté fogják tenni a' Szerelem édes Nevét. De kedvezek e' kietlen Képeknek: visszatérek a' mi kedves Tűndérinkre. Ezek kísérik a' Bőltset az ő Útaibann, ezek termesztenek Rozát azokonn a' Tövisekenn, a' mellyek abba nőnek, tiszta Súgárokat hintenek az ő Lelkére, és bé viszik Elméjét az Igazság' a' Virtus' örök Templomába, és a' valódi Boldogság' Paraditsomába. Ezek múlattatják a' szenvedő Ártatlannak Szívét, 's mikor mindenektől elhagyattatott, társalkodnak véle és vígasztalják őtet. Ezek vezetik le a' boldogabb Világból az aggodó Lélekhez a' Reménységet az őrömnek és a' Szűkségnek tűndér Leányát. Ezekkel jön le az Álom, az az Édes Álom, melly a' megrontsolt Halandót az Arany Korba által teszi. Fut ő a' Gonoszoktól, 's kerűli a' balgatagokat; de a' tsendes Szívűt felkeresi, és véle ezek a' Tűndérekis leszállván durva ágyát róza leplekké változtatják, 's fáradt Homlokát harmatos Szárnyaikkal legyezgetik, terhes Izzadásának Tseppjeit gyenge Szájokkal letsókolják, hervadó Szemeire űlnek, és nyugvó Lelkét édes Álmodozásokkal múlattatják. Óh hányszor repűltek ők el a' pompás Kastélyok felett nemes Útálással, hogy a' Gazzal fedett Kúnyhóba meglátogassák a' homályba fekvő Virtust! Melly kevesenn vagynak sok lármás és kevély Múlatságokba, mert a' szegény Halásznak a' Hálóját kötözgették 's kedves Testvérjeket a' Reménységet ölelgették a' száraz Part' Fövenyénn eggy

redves Fűz-fa árnyékábann. Hányszor ment el előttök talpig aranyba öltözve minden költsönözött Szépségivel a' büszkélkedő Belinda, ők pedig reá sem pillantottak, mert eggy ártatlan Pásztor Leánykának Ortzájánn innepeltek! Ezek, óh Melítesz, ama' szíves Istenségek, kiket az Ártatlanság és Gyönyörűség szűltek a' Halandók' boldogítására, mikor ők az Égbe felszállottak. Kevesenn esmérik ezeket, kik elfelejtkezvén az Érzésről és a' Természetről, vagy kivetkezik emberi voltokat, vagy ezek helyett a' Bujaság' és Szorgalom' szívet gyötrő Leányit ölelgetik. Mind ezeket te meg fogod esmérni óh Melítesz, tsak hív légy, tiszteld az Örök Szerelem Templomát 's ne kárhoztasd az ő mennyei Szentségeit, se a' gonosz Kívánság' tsalárd Bűbájjával meg ne fertéztesd azokat. Szíved legyen érzékeny mint a' galamboké, de ne feslett, szerelmed légyen tiszta 's nem tsapongó: akkor érezni fogod hogy a' Kellemetesség és Nyúgodalom Őrző Angyalai fognak körűlötted lebegni, 's a' te Lelked ollyan lesz mint e' szent Templomnak boldog Környéki, hol az éltető Vénusz lakozik. De ideje már, hogy útadnak igazítsalak: Kelj fel, szerentsésített Vendég, 's ezenn a' kies Ösvényenn melly ama Bereknek vezet, menj ki arra a' szép Vidékre hol a' te Rozáliád lakik, eggy nyögdétselő Gerlitze lesz mindenütt vezetőd, melly a' Vénusz rendeléséből épenn ott fogja feltalálni szerelmes Párját, a' mellyért fog mindenütt nyögni te előtted az Erdőbe. Én állhatatosann hiszek a' hatalmas Szeretetbenn, hogy még titeket e' boldog Templom Oltára előtt foglak látni, 's én fogom a' Melítesz' és Rozália' első Ajándékát az Istenasszonynak bé mutatni. Most menj el, Melítesz, kövesd az én Tanátsomat, 's az Isteni Hagyományt, hogy boldogabb légy minden Halandóknál. Légy kedves továbbra is a' halhatatlanok előtt, 's kísérjenek a' Tsókoknak áldott Tűndérei minden te Lépésidbenn. Itt elhallgatott a' ritka szívű Pap, 's az Örömbe könnyező Melíteszt még eggyszer megölelvén bé ment a' Templomba. Melítesz pedig leszakasztván eggy Rozaágot az Adónis' Sírjáról, meg indúlt a' kies ösvényenn ama Berek felé, hol az ő kedves Rozáliája lakozott, 's a' nyögdétselő Gerlitze előtte szállongott mindenütt, a' kellemetes Tűndérek pedig híves Zefir Szárnyakonn kezdettek lebegni ő körűlötte.

Rozália pedig el merűlvénn attól a' gyönyőrködéstől, a' mellyet ő az esztendőnek és saját életének tavasszában talált, le nyúgodott vala a' mirtusoknak illatos berekjébenn. Törpe vólt ugyan annak az árnyéka, mint maga, de egy violákkal bé terített halmotska vetett hátat a' ki kukottsáló Nap' elibe. Szégyenűljetek meg ti pompás fák, mellyek a' Királyoknak 's Királynéknak múlató kertjeikbe is válogatva mentek bé: midőn én ezt a' paraditsomot a' plebejus fűzfákról magasztalom. Ti kik egy hatalmasnak únalom űzésére vagytok teremtve, ti kik kiragadtatván a' Természet öléből, egy bábozó kertésznek nyírbálási alatt tanúljátok az idegen növést, martalékfák! nem vagytok méltók az én énekemre. A' szabad fűzes érdemlette azt, hogy az én lantom zengedezze, és hogy valaha mellette feküdjön Rozália. Játékos habokkal tsörgött annak bolytos gyökerei között a' kedve telt patakotska: sárga virágain pedig egy dolgozó méhraj enyhítette zsibongó daljával a' munka terhét. Édes hármónia! mellyre még tsak az a Szív tsiklandik, 'a melly a' Természetnek felséges egyűgyűségét úgy érezi, mint maga az Ártatlanság. — Itt dűle le Rozália, szorgalom nélkűl, és ártatlanúl. Kies vólt az ő álma, mint maga a Vidék. Tiszta öröm lebegett nyúgovó homloka felett, mint az az első hajnal, melly a Napot legelőször fel vezette az új égre, a' mellyen még semmi felhő nem borongott. Világunknak katzér gyermeki[!] *tudjátok é ti majd képzelni az én tollam után Rozáliát*, ti kik ébredt fővel mesterségesen vigyorogtok, alvástokban pedig annyival vagytok Kísértőbbek a' kétségbeesésben meg holtaknál, hogy szuszogtok, az ő tekintetén tsendes álom látszott, és a' nappali mosolygás. Illyen az Ártatlanság! Azonba Melíteszt oda vezette az ösvény, melly bár gyakorlott volt is, de szentsége nyilván kitetszett. A' bús Galamb reá talált végre nyögő párjára, melly egy asszú ágatskán panaszolta a' vidéknek boldogtalan Szerelmét. Tsattogó szárnyakkal repültek egy másnak irányjába, 's a' Rozália fejénél ültek le egy fiatal mirtusra. Mit érzett, miket hányt vetett akkor magába a' szegény Melítesz, mikor e' két szerelmes félnek örömét szemlélte, mikor látta, melly kedvek telve osztják egy másnak a' tsókokat: ti képzelhetitek azt, Szerelmesek, ti mondhatjátok meg azoknak, a' kik azt még nem érzették. Nem váltogatva rakták egy

másra a' tsókokat, hanem sok százat egy másba fűzvén egy tartós tsókkal tsimbalykóztak öszve, mellyet tsak azért hagytak néha félbe, hogy eláradt örömjöknek kiadására egyet nyöghessenek. Melítesznek eszébe jut végre az Isteneknek tanátsa körűl nézi a' vidéket, és megpillantja Rozáliát. Ah! — itt van — mind ez vólt, a' mit mondhatott, 's meg hökkenve hátrább lépett; mint az a' Fanátikus, a' kinek saját képzése a' mennyeiek formájába jelenik meg, 's ezt kiáltja néki, te próféta vagy. Látta Melitesz az Isteneknek jelenségét, látta a' mindenható Vénuszt, az ő papjával Filánderrel, egy levegői hintóban a' mirtusoknak felibe szállani, hallotta a' boldog tűndéreknek zengitséléseket, a' kik őtet szerentsés halandónak, a' halhatatlanok barátjának szólították, 's azonban az alvó Szépségre húnyorgattak. Melítesznek soha nagyobb öröme nem volt, mint most; de ő azt nem érzette. Az ő minden kívánságinak tárgya előtte vólt, és ő azt illetni nem bátorkodott. Így áll az a' szegény kapás, ki a' sanyarú munka közben sokat fárasztotta már az egeket a nagy Urak' szerentséjéért, saját ásójára támaszkodva, reszketve habozva, a' talált kintsek felett. Ugy van, jóltévő Istenasszony, fel szollala végtére, látom a' te kedvezésedet, most érzem legelsőben, hogy te én hozzám közel vagy, elfogadom áldott sugarlásodat, 's nem késedelmezek boldog lenni. — Szünjetek meg tsevegő madárkák, a' víz mellett és e' bokrokon, hogy az én bálványom fel ne serkenjen, míg én megtsókolom: akkor osztán, akkor, ha már én meg tsókoltam, daloljátok azt a' dalt, mellyet párosságtoknak első álmatlan éjjelén daloltatok, zengedezzétek az én örömömet a' víz mellett és e' bokrokon. Elhallgatott Melítesz, és az egész vidék. Morfé egy kőlteményes Tűndér, ki szárnyalt a' berek' árnyékából, 's az aluvó Leánykának Szemére ötször-tisztált mákolajat hullatott, 's egy kis szönyegetskével bé terítette azt, a' szemőldőkétől fogva a' pilláján alól. Ezt a' szemfedelet a' leg vékonyabb estvéli homályszálakból szőtték a' bibirkáló tündérek, alsó részére pedig válogatott színnekkel Morfé illyen képetskét hímezett. Rozália egy idegen tartományba andalgott, 's valamelly ifjú egy rózsákkal körűlkoszorúzott tsészéből itatta véle az égiek' nektárját. Melítesz azomba elszánván magát egy olly próbára, melly határvonás volt néki az élet és a' halál között, tántorgó lépésekkel, és Szívének esméretlen dobogási között, ballagott a' hely felé. Igy indul meg az ő sírjának széléről a'

megéledett portest, szokatlan előtte az az új lélek, a' melly most benne uralkodik, egyenetlenűl vér benne a' még most is porzó Szív, és nem tudja ha ez a' más világi élet megegyezőleg fog é ki ütni, az ő hajdani ideájival, 's az ő prófétájának isten nevébe mondott ígéreteivel. Háromszor próbált Melítesz le hajlani a' szendergő rózsához, háromszor dobbant vissza; háromszor kerűlte körűl Rozáliát, 's mind annyiszor bizonytalan maradt, hogy merjen é? Rajta Melítesz! a' merőket segíti Ámor. Midőn már a' vakmerő Szerelmes az ő bé telt kívánságának özönében szinte el buggyant, észre veszi, hogy az ártatlan Szüzetskének ajjaka mozog, 's mintegy jóvá hagyván az ő lopott tsókjait, vissza tsókolja azokat. El bízza magát a' heves ifjú, 's kebeléhez szorítván annak még tapintatlan kebelét, minden tsókoknak tsókja vólt az a' mit a' nimfának szátskájára ragasztott. — Ki vagy te, idegen? felkiált Rozália, 's Melítesz, mintegy napsúgár, melly a' fáknak ága a' sebes széltől elébe vettetvén, máshová lövellik, bé vágta magát egy sűrű bokor lombjába. Istenek! fel ugrik tüzesen Rozália, mi lelt engemet? régen alszom é? és mindég itt aludtam é? Igen, itt kellett aludnom. Mit álmodtam én boldog Egek? sőt álmodtam é, mondjátok meg, vagy az én lelkem felragadtatván a' halandók' földéről, túl tévelygett azon, a' paraditsomba? Ki voltál te idegen fiatal? Ha istenek' gyermeke vagy, ne vesztegesd egy gyarló állatra kegyelmedet, mellyért a' Nimfák irígyeim légyenek, ha pedig egy vagy a' mi vidékünk fiatal pásztori közűl, menj most békével, ne légy többé mérész, és kímélj meg egy Szűzet. De mit érzek én magamban? hallom az én szívemnek ütéseit, és az én játzintjaim rezegnek az én mellyem felett. Mi részegítő nektárból itattál te engemet, ifjú, nem tudom, kinek is nevezzelek, bőven kellett azt nékem innom, érzem utólsó tseppjeit, még most is nedves ajjakimon. Le mosom, le mosom azt e' tiszta patak vizével, ha mindjárt istenek' ajándéka is az az édes nem tudom mi. Igy teprenkedvén magába a' kellemetes Szűz, sietett a' virágokon által a' patak megé. Le hajlott annak zöldellő partjára, hogy álmos szemeit és nedves ajjakát meg mosogassa. 'S imé a' tiszta habok elárúlák az ő belső tüzét, mellynek langja ki sütött az ő két ortzájára 's annak rozsáji között lobogott. Szégyen é vagy öröm, így tűnődik magába az el hűlt Leányzó, szégyen é vagy öröm, melly most az én ortzámat pirítja? De mi vólna az igazságos Egek, a' mit én szégyenlhetnék? Örűlök

hát? igen! örűlök én, de minn, magam sem tudom. De hiszen mássor is örűltem már én! Ha az én édes anyámhoz haza mentem, vagy az én bátyáim sípoltak én előttem, vagy Fillis új virágokat hozott én elömbe, vagy az én kis őzetském ugrált én előttem, oh mint örűltem én akkor, óh mint repesett mindég az én Szívem, 's mint érzettem, hogy én boldog vagyok, mikor engemet minden szeret. De, de most nem úgy örűlök én. Ah hogy én ki nem vethetlek az eszemből tégedet, nektáritató Ifjú! — — Itt vagyok, szerentsés leányka, mondá Chloé néki változtatott hanggal, bé fogván hátulról az ő szemeit, hatalmadba áll, hogy boldog légy, ne ellenezd az Égiek' tanátsát! Ah, botsáss el engemet, fel rijada a' szemérmes Rozália, akárki légy, te ki a' szüzek után leselkedel. Nem nem, kiáltá a' tsintalan Chloé, ki már a' bokornál Melítesszel beszélt vala, nem botsátlak el addig, míg a' Vénusz' örök hatalmára meg nem esküszöl, hogy azon nektáritató eránt háládatlan nem leszel. Háládatlan nem leszek, mondá a' Szűz, a' nektáritató eránt, esküszöm néked, tsak botsáss el engemet. Én vagyok hát az a' szerentsés ifjú, felele a' tettetes Chloé, az Isteneknek és tűndéreknek gyermeke, ki tégedet azon nektárral saját ajjakimból itattalak, mellynek ímé mostan által adom utolsó fogyatékját. E' szók után öszve tsókolá az ellenkedő Leánykát, 's ímé Rozália bosszús hanggal, ollyan hanggal, a' mellyen a' megtsalatott leánykák bosszankodnak, így kiálta ő reá: nem a' vagy, ámító, a' ki nékem az én álmomban megjelent, vidd el magadat, és többé ne kerűlj elejébe azon Szűznek, a' kinek te tsalt akartál vetni, álnok tsókoló. Ní be' mérges angyalka vagy te Rozáliám, így szól Chloé, 's elereszti őtet. Rozália meg pillantván kedves Barátnéját, örűlt é inkább, vagy neheztelt, alíg állíthatni meg. Örűlt, hogy vígkedvű Leánytársa lepte meg, 's neheztelt, hogy nem az álombeli Ifjú jöve el. Azomba meg fogván egy más karját a' gyönyörű Leánykák, lépegettek eléfelé, a' mint a' fortélyos Chloé intézte alattomba, és apró bokrétátskákat kötözgettek a' tarka part' mellyékén. De, mitsoda ifjú az, kedves Rozáliám, kérdé egyszer Chloé, a' kit te az eszedből ki nem vethetsz, mondd meg nékem és ne legyen titkod a' te barátnéd előtt. Te tsak reá érsz a' tréfára, úgymond Rozália, enyelgő leányka, és te mindég keresel 's találsz is tárgyat a' kötődésre: mire való kérdés már ez a' tiéd? Erre Chloé, ám hiszen ha terhedre vagyok, úgymond, kérdésemmel, félre állok attól;

de én el hitettem vala azt magammal, hogy tenéked vagy valami Istenség jelent meg, vagy valami olly ifjú ember árnyékozott meg, a' kire egy illy fiatal Leánykának több szűksége is volna. Tedd ki azért szíved titkát, kedvesem, 's talám tanátsadódat is fel találhatd bennem. Vaj értek ám én egy kitsinyt a' Nektárhoz is. — Rozália el pirúlt. Ah, Chloé! Chloé! ha te tudnád minő nektárból részeltettek engemet a' kedvező mennyeiek! Rakd öszve elméddel, ha tudod, az eresztett szín-méznek édességét, a' fesleni kezdő rózsa' illatját, és e' mi szigetünk borainak szívreható spiritussát, tégy még hozzá tzukrot, muskotályt, és egyebet: a' lessz ollyan forma, mint az. Olly édes erőszakkal omlott a' le az én szívemre, hogy az én szívem a' miatt egynél többet nem üthetett, és én fel rezzentem. De azon ifjú el tűnt azonnal az én tébolygó szemem elől, hamarább mint a' villám' fényje és mint az én álmom. Hát láttad é valósággal azon ifjat, kérdé valóságra szedett ortzával Chloé? Mint egy álomlátás, úgy jelent ő meg előttem, felelé Rozália, de az ő karjait érzettem magam körűl, és hallottam is az ő szívének verdéseit saját kebelemen. Óh, édes Chloém, az az álomba látszott ifjú, hasonló vólt ama' pásztor legénykéhez, ki a' múlt tavaszi innepen elég vakmerő vólt nékem az ő tüzét ki jelenteni. Istenem! hogy juthatott nékem eszembe az a' szemtelen (itt Melítesz reszketett a' bokornál) hogy álmodhattam én arról a' gyalázatosról. Fejts ki, édes Chloém, fejts ki engemet e' sok bizonytalan dologból. Ekkor Chloé így kezde szólani: Rozáliám, én úgy vélekedem, hogy tégedet valamellyik fiatal pásztor szeret, és azt néked még ki mondani általlotta, most pedig a' te álmodat szerentséjére fordítván az ő titkos szerelmének minden hevét egyszerre ki ontotta a' te ajjakidra. Mert az a' rozsa illat, az a' borerő, az a' mézíz, a' melly a' te szívedet úgy fel forralta vala, mind öszve vévődvén — tsók vólt. Tsók vólt? felkiált Rozália, te engemet elakarsz álltatni Chloé, sem az én Anyám tsókja, sem az én Bátyáimé, és leánytársaimé nem hasonlíthat ingyen is ahoz, a' mit én altomban érzettem az én ajjakimon. Még ama' deli leányzónak is, a' ki egy innepünkön elnyerte vala azó tsókjáért a' koszorút, még annak tsókja is semmi sem még ehez képest. Te nem hiszed hát, mondá Chloé mosolygósan, hogy én mind azt, a' mit te álmodban érzettél, egy pár tsókomban éreztetni tudom véled? Ám próbáljuk meg; és hogy az én látásom se tsináljon te benned változó

képzetet, kössük bé a' szemedet, 's majd én mintha te alunnál, ama' bokor mellől, mint idegen el jövök, és egy tsókot vetek a' te ajjakidra. El hitette a' tanúltabb az egyűgyűt, 's bé kötötte a' szemét. Melítesz pedig a' bokorból várta a' dolognak mire mentét. Ekkor Chloé lassú lépésekkel, mint egy leselkedő szerelmes, a' lyánykához lopakodik, meg tsókolja őtet, és azt kérdi: Mint vagy Rozália? érzed é ama' mennyei ifjútól hozott Nektárnak ízét ajakidon? Hiszen tsak megtsókoltál, felel az ártatlan leány, 's le akarja bontani a' szemkötőt. Várj még, kedvesem, kiált Chloé, még egy más módot próbálok, még is meg kell elégedned. Ekkor maga félre áll, 's int a' bokorban veszteglő szerelmesnek. Melítesz ki üti az árnyékból pelyhetlen ábrázatját, mellyen a' félelem és az öröm vegyűlt vala öszve. Ohajtott Nimfájához közelítvén által karolja kebelét, 's megtsókolja őtet. Ah, mit tsinálsz Chloé? ezt rebegé el alélva a' magán kivűl való Leányka. Nem bírt gyenge szíve ez édes erőszakkal, 's kéntelen vólt vissza tsókolni. Melítesz ezer szókkal kívánta volna örömét, hálaját, kérelmét kegyes Nimfájával közölni, de minthogy azt mivelni nem merte, minden szavait ezer tsókokba fejezte ki: és ez mind meg esett két három pertz alatt. Mert Rozália is nem tűrhetvén tovább szívének tüzes vágyásait, oldozni kezdé a' szemkőtőnek tsimbókjait. Mellyett észre vévén az örömbe el buggyant ifjú, le vévé alattomba a' Szűz övjének pántlikáját; és azonnal mint a' fiók szarvas, mint a' sebes szél és a' gondolat el tűnt véle a' sűrűbe, nem hagyván maga után egyéb jelenséget a' fején lévő koszorúnál, mellyet futtában hagyott el a' pázsiton.

43. D[ebreceni] Magyar Psyche

/I/

A' Poëtai, és Lakadalmi Felség' kegyelmével. Indúlt Páfusból. Pénteken (die Veneris) Kis Asszony Havának' 23dikán. 1795.

A' Csatázó Mezőkről.

Nussberg. (b) Decemb. 11d. irják hogy Feldmarsal Lieutenant Liebesgott maga mellé vévén a' Cziprusi Infánteriából két batalion[t] Eroszokból és egy Osztályt a' Serviai Volontérokból, még az Nap ki indúlt, és a' mi Literatúr-posztunkat addig attakirozta, hogy Generál Offerhaus, Májior Plátó, és Dragonyos Kapitány Cicero minden Officirjaival (c), 's az egész Tusculana Regementel, a' kemény tüzet nem álhatván, reterálni kéntelenittettek, 's maga is *Professeur* a' szivén igen kemény sebet kapott, mindazáltal gyógyúlását várjuk. Az Ellenség a' mi Posztunkat el foglalván, rajta mindjárt Szerelem Fáját állitott, 's nagy *Vive le Amour!* kiáltások között beljeb nyomúlt.

Mädchendorf. December 16dikán. Igy ir egy Levelező barátunk, hogy a' mult tsatába meg sebesittetett *Professeur*, halál (d) Regementyéből való apró fekete Karábélyossai a' Veisenburgi lineákon el maschirozván a' Magyar Niederlandra be ütöttek. „A' Tsata (ezek a' Privát Levél szavai) részünkről nem igen kemény vólt, 's a' Várat az Öreg Comendáns, jóllehet még tovább is tarthatta vólna, mindjárt által adta Capitulátióra, a' hol is mindent a' mi a' Várhoz tartozott Professeur nevében el foglaltunk. A' mieink Katonai Symboluma e' vólt: *Clare, ou la Mort!*" (e)

Francia Ország.

Páris. Dec. 10d. Ma tett a' Házi jóra ügyelő Commissio némely ártalmasokról panaszt a' Convent előtt. „Hazafiak! (igy szólott az egyik) Ma van az a' szerencsés Nap, melyben

jelenthetem ti néktek, hogy a' Házi bóldogságnak ellenségei, kik már a' Conciergeriebe vagynak, utólsó szándékjokat füstbe menni szemlélték. A' Respublica baráti hizelkednek magoknak azzal, hogy sem *Solitude*, sem *Morosite*, sem *La Trappe*, sem a' *Celibek' Vendéje* az ő köz-jóra való törekedéseknek el rontására elég erővel nem birhattak. Él ez a' Respublica, 's ebben sem a' Házi Dictátorság, sem a' belső Despotismus, sem semmi nem tész kárt valami a' Constitutio ellen van: Él ez a' Respublica, és ennek tagjai meg oszolhatatlanok. Éllyen az egyenlőség, és ez a' meg oszolhatatlan Respublica!"

A' Convent Decretálta 1. Hogy ez a' beszéd ki nyomtattassék. 2^{0} Hogy a' foglyok a' Hymenale forumnak által adattassanak. 3. Hogy a' kik a' Respublicába bé nem állanak, vagy ebból emigrálnak, vagy idegen Constitutiót, 's Aristocratismust vesznek be, mind azokra szorossan vigyázzon a' Házi jóra ügyelő Commissio. Ezt követte a' Népnek tapsolása, és mindenfelé illyen kiáltás hallatott: *Vive l'Egalité! Vive la Republique!*

Más nap a' fogjok a' Hymenale forum eleibe vitettek, a' hol is *St. Amour* kérdőre vonván őket Procatorúl elő állott *la Morie*, 's nagy indúlatok között fojván az egész törvény tétel, csak ugyan e' lett a' vége, hogy a' Sententia ki mondatott reájok, 's még az Nap a' Champagner Piatzon, ebéd után mindjárt le Gulotiniroztattak.

Egy el ólthatatlan tűzről van emlékezet a' külső Levelekben, melyről még eddig egyebet nem tudhatunk, hanem 1. hogy az ólthatatlan 2. mindent egyszerre emésztő lángal fut keresztűl. 3. a' Convent a' köz jóra ügyelő Commissiónak adta által a' meg visgálásra. 4. hogy az ártalmasnak itélte, 's veszedelmesnek az emberi Nemzettségre nézve! Én pedig edgy Eroticus Iró után illyen értelmemet közölhetem róla az érdemes Publicummal, hogy ez 1. minden emberbe meg van. 2. az Ifjúságnak eleitől fogva kezd éledni, és sebes tűzzel éget. 3. óltása még veszedelmesebb. 4. ezt ha óltani nem lehet, rejtegetni kell, 's csak egy hasonlóképpen égő személynek lehet ki jelenteni, annak is csak Pap hirével. 5. Ezt csak a' vénség jege ólthattya el, vagy ha valaki a' Serráilba, 's Háremben igyekezik promotiót kapni. 6. Ezzel az ólthatatlan tűzzel egész vigyázással kell járni a' más szalmája körűl. 7. Ez az Emberi nemzettségre nézve, nem csak nem ártalmas, hanem hasznos, sőt el múlhatatlanúl szükséges is.

A' Neuvidi Újság Jegyzése

(f) A' Rhédey Palotával által ellenbe egy Telegrafus, melynek ki látása Túrig határozódott. Most leg közelebb ezen irás olvastatott rajta, a' mint az ezen árkushoz ragasztott réztábla mutattya: *Klára! légy hivem, mint én tenéked.* Melyre a' Túri Paróchián lévő Telegrafuson ez látszatott: *Szeretlek! tisztán, hóltig.* A' hir igen nagy sebességgel repűlt, mindjárt tudva vólt az két szivnél. A' kis szerelmek ültek fel a' Telegrafusokra, 's kötelét ök rángatták.

(g) Meg billent az a' Telegrafus is, a' mely a' Kártigám Palotája, és a' jegenye fás Thuilleria között a' Literaire bastillének által ellenébe vagyon, és a' Szivesség látván a' Telescopiumon ama jövendő bóldog együttélésnek minden gyönyörűségekkel ki himzett Scénáját, egy bóldog ég alatt hosszason ki nyúlni, illyen Patriótai Innepi igékre rángatta annak köteleit:

„Éllyen hát Budai Ésaiás, 's vele
„Nyerjen diszt Ercsei Klárája' kebele!

A' mint mind ezeket láthatni a' réztáblán.

Niederland.

Nieuport. Már bizonyos nálunk, hogy a' Niederlandi Statusok a' Frigyes Belgium Constitutióját be vették, van is reménységünk hogy attól el nem állanak. A' Szövettség mind a' két részről a' követek előtt esküvéssel erősittetett meg, Zálogokat is váltottak mind a' két részről. A' *la Tour* (h) könnyű seregét már el is inditották, nagy készületek vagynak mindenfelé: ebből minden jókat várhatunk.

Anglia.

London. Itt a' Parlamentum még most is áll, a' Felső Ház Deputatiót rendelt az Alsó Parlamentumhoz, a' honnan várják vissza őket Januarius 26-dikára a' kivánt válasszal, és az onnan viszontag küldendő Biztosokkal. Ez jó lépés: örűlhet ennek egész Anglia.

Egy Anglus Hajós Kapitány, a' ki sok szép útazásairól már igen nevezetessé tette magát, ki indúlván a' Coock Kapitánytól fel talált *Terra Concordiae*ból (i), egy nehány Napi útazása után vigan szállott ki a' *Caput bonae Speinél*, s' ott meg tévén a' szükséges készületeket, mindeneit reparáltatta, 's a' *Terra del Fuegó*ba várván az időre, körűl járta az *Ama-*

zonum Regiót, melly az ártatlan Gyönyörűségnek Hazája, 's kellemetes szelidség lakja örökös Tavasszát. Itt talált egy ollyan kincsre, mely hosszas hajókázásival járó únalmait böv örömmel és méltó jutalommal biztatta. Fel tette ezt hajójába, meg indúlt, 's bóldog meg elégedés mozgatta fáradt kórmánnyát. Három állapodása vólt, mindenikben újj újj remét érzette szerencséjének: első vólt *Porto Santo*, második *Porto bello*, harmadik *Porto Ricco*, kedves három ki kötő helyek America Nap keleti oldalain. Innen ment ama nevezetes Promontoriumhoz, melynek neve is szent borzadással hatotta meg Lelkét: Neve *Capo Gratias a Dios*. Fellyebb hajózván Északra el jutott *Virginiába*, hol sok kincsekkel rakodva, haza felé meg indúlt öröm kiáltások között, nyájas szellők lengedeztették ki feszűlt Vitorlájit, 's a' le simúlt habok tér útat engedtek szeretet[t] hajójának. A' Vénus fija vólt rá mettzve, hatalmát esmerte Oceán. Igy el ére a' *Fortunata Insulák* közűl egybe, ott múlat most ez a' nagy Hajós, várják 26d. Januar, akkor köti ki hajóját az úgy nevezett *the Paplan* szélére. (k)

Spanyol Ország.

A' mi az Újságokban iratik, hogy *Della Union* el esett vólna, az nem igaz: sőt inkább a' rendet szépen viszi, 's most *Malagai* borral is szolgált vólna, de hallotta, hogy a' Tokaji is igen jó.

Olasz Ország.

Neápolisból irják, hogy ott vagyon egy csuda tévő szent Ereklye, — mely a' sziv fájást hathatós erejével el veszi, a' hipokondriát, Melánkóliát el űzi, vig elmét ád, Poëtai ereje is mód nélkűl nagy van, a' szegényt gazdaggá, hatalmassá tészi, sok ha iszik belőle szarva nő, (l) Cornua sumit, baráttság csinálásra is igen alkalmatos, 's a' t. Minden főbb vacsorákon, bálakba, solennitásokba, és kivált — Lakodalmakba el szokták vinni, szolgálnak belőle — mint más szencségekből, — pénzért. Árra 2 arany. A' neve — — — Lacryma Christi. (m)

Magyar Ország.

(n) Debrecen. Jan. 14dikén. Itt nálunk a' tojás oly mód nélkűl drága, hogy a' mit még Atyáink sem értek, párja 4—5 Krajtzár, a' lakodalmak sokba kerűlnek, mert a' laska,

derelye csupa ráritás (o) nálunk, a' szegénység vagy ezek nélkűl ejti meg a' lakzit, vagy csekély — — —

ból, a' mellyeket leg inkább kedvell az emlitett Lengyel Contrallor. „*Lengyel! Nótákat is vonny: Mert van Úrfi, Kis-Asszony!*" — (s)

Elegyes Jegyzések.

A' békesség a' Tóczó és Alsó Berettyói Hatalmasságok között meg van. Választatott reá a' két féltől egy a' Neutrálista Potentatorok közzül L*B* (t) Úr, ez a' két rész között örökös szövettséget csinált, és szabad Commerciumot: végre mindeniket meg eskettette, kik is kezet fogván egymással, el fogadták a' leg szentebb hitet. 's Az utánna való Napokat öröm között ülték meg.

Gróf Vartenslében ő Nagysága Fő Quártéllyánál, 's a' *Tsászári Naturae Curiosorum* Kabinéttyánál igen nevezetes' dolgok fognak történni Januarius 27.dikén. A' Fársángnak igen jeles Actáit fogjuk szemlélni, a' mint a' külső Vachterek observatoriumából tudjuk. Jelen fognak lenni e' pompás, és ritka Gyűlésen mind azok, valakiket ez közelebbről illet, mind addig, mig a' főbb Actorok a' Prosceniumba vonván magokat, a' Hymeneus kárpittya le folyik.

Egy emlékezetre méltó történetet ir egy barátunk, hogy tudni illik bizonyos Hazánkbeli Tudós Januarius 27dikén a' Gyermekeknek Diót fog hinteni. Mely végre minden Gyermekek Innepi ódákat tartoznak énekelni ő nékie. A' Magyar Psyche is sok jó szerencsét kiván e' tőlle tisztelt Nagy Embernek. Örökös háládatossággal is viseltetik azok eránt, a' kikben jó sziv, 's valódi érdem lakik: mások ha azt tőle meg nem nyerik attól van, hogy nem láttya bennek azokat.

Utópia. (u)

Narrnspielen. Kos Havának 15dikén. A' Joh. Bapt. Rousseautól (x) emlitett Morosofica Facultás most leg közelebb adott ki egy Matériát 0000 Babarus jutalomra. A' Matéria ez: *Vajon az Asszonyok Emberek é vagy nem?* Némelyek már a' mint hallyuk kezdik is mutogatni. Hanem minthogy semmi Controversiának el határozásába az Interessatus félnek szava nem lehet: tehát mint hogy itt Emberekről van a' szó, ebbe a' dologba belé nem szólhat — Ember, nem is szóllott még eddig az ideig. Egy csak ugyan Utópiában lakó *Halbernarri* Iró igyekezik ezt mostanába meg mutatni.

Óhajtyuk ennek a' Disinteressatus Irónak munkáját. Különben is nem tudjuk, melyik csinál alábbvalót, az é, a' ki tagadja, vagy a' ki árkusokba mutogattya ezt hogy: *Kétszer kettő négy.* — Erről többet várunk Utópiából: minthogy itt ebbe a' mi Világunkba, hol csak a' valóságok fordúlnak elő, illyenekhez — hálá legyen a' jó — és szép gondolkozásnak, szerencsénk nem igen van. —

Tudománybeli Hiradások

Jelentetik az Érdemes Publicumnak, hogy rövid időn igen jeles Magyar Munka fog ki jőni a' sajtó alól, melyből nagyon sokat reménylhet a' Nemzet. Ezt *elő fizetésre* nem nyomtattyák, mert a' nem igen szokott az Auctornak becsületére szolgálni. — — —

ségre nem mehetett az (z) *Auctor*nak reménytelen halála miatt, ő *Bachussal* együtt meg hólt, és el temettetett, 's végre nem vihette a' mihez fogott. Sajnálhatni hogy igy esett: de fel támadását nem várhatni, — mert már meg is büszhödt, és valósággal nem alszik, hanem meg hólt. De bizonyos reménység biztat bennünket, hogy nem csak az Autographumot rendbe szedni, hanem a' Literaturának nagyobb diszére fojtatását is fogja közleni mindnyájunkal, kik azt vóltaképen óhajtyuk, a' meg hóltnak érdemes *Successora*.. kit is ennek telyesitésére igen kérünk a' Szép Tudományok Nevébe kényszeritvén. A' jelentett Darabot meg küldöttük érdemes olvasóinknak a' Bibliothecában.

Utólsó Jegyzések.

Nyomtatott Kópertával még mostan nem szolgálhattunk érdemes olvasóinknak, jóllehet eléggé igyekeztünk benne, de nem lehetett, mint hogy a' Typographiába két sor Kópertára való betű nem találtatott. A' közönséges Typographiába kéntelenittettünk tehát próbálni, de ott ollyan feleletet kaptunk, hogy a' Communitástól instállyuk a' szabadságot (v). Farsang végin tehát Instantiát fogunk be adni, hogy Januar 27dikére szabad legyen Kópertát nyomtattatnunk. — Jegyzéseinket lásd a' Bibliótékában.

Psyche ugyan el jár az Újsággal, s' *Pillangó szárnyakon* télviz idején is el viszi a' *Farsangi* Újságokat: de olvasóinktól a' mellett meg kivánnya a' *jutalmat* (aa) és a' ki ezt tőle meg vonnya, magának tulajdonittsa, ha a' Férjének, *Cupidónak* pisztolya rásül. A' szép feleség panassza hatalmas rúgó!

Cs. V M.

MAGYAR MÚ'SA.

(I)

Nymphae, noster amor, Libethrides! aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite:— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — Aut si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu!

Fiorenza. D. 1. Gianuar. 1795.

STRENA, E FESTA EPITALAMICA.

In Occasione delle felicissime Nozze dei Nobilissimi ed Eximii Signori D. ESAIA BUDAI Dottore nell' Filosofia, e Professore della Storia ed Eloquenza nel Collegio Riformato di Debrecino, citta Ongarese, ec. e D. CHIARA ERCEI figliuola del Reverendissimo Signor Daniele Ercei, Pastor di Torino, Oppido d' Ongria.

Diva, vernanti residens Cythero,
Quae colis gratam Paphon, et virentem
Laeta cum Nymphis Amathunta lustras,
Alma Dione!

Huc ades voto properante flavos
Myrteis crines resoluta sertis,
Huc ades, nectar roseisque fundens
Basia labris.

Qualis ad pulchrum veniens Adonin
Cyprios olim petiisse saltus
Diceris, tales, Erycina ridens!
Indue vultus.

Huc pharetrati veniant Amores
Aetheris blandi vada navigantes (a)
Flore Paestano: comitetur omnis
Turba Jocorum.

Huc Voluptates veniant beatae,
Huc et optato pede Gratiarum
Laeta festivos veniat corona
Dicere cantus!

Vos Hymen doctis foribus sonare
Nunc jubet Carmen Geniale Sponsis;
Nunc ubi blandas retulit tenebras
Lucidus Hesper.

Dicite: „Aeternos agat hoc Par annos!"
Dicite: „Aeternos amet hoc Par annos,
Grata carpentes Veneris sub imo
Gaudia corde.

Lustra viventes peragant beata,
Mutuo iungant thalamos amore,
Sera sic olim genibus propago
Ludat avitis."

Haec et aurato generosa Pallas
Reddidit plectro: sonuit canorum
Barbiton Musis: sonuit sacratis
Collibus Echo!

Filidoro Benvenuto Blandusiense, Pastor Arcade

A' szépség Leánya.

A' Hajnal tsillagnak, melly az első Reggel
A' több tsillagokat hunytatja sereggel,
'S Felszedvén az Éjjnek megrongyolt Kárpitját
Ki tárja a' piros Napkeletnek nyitját,
Halvány ezüst szinnel tündőklő Udvarán,
A' Kellemetesség mosolygó pitvarán
Áll eggy ditső Templom, mellyben a' *Szépségnek*
Szíveket bájoló szővétneki égnek.
A' mesterség benne óltsitja a' drágát,
A' drága neveli annak méltóságát.
Jáspis sziklákon áll smaragd menyezete
Az arany 's a' gyémánt tsak kűlső szemete.
Körülte Myrtus fák, kasia bokrokkal
Szent árnyékot hintnek nyájas illatokkal.
A' Rózsások között szerelmes *platanok*
Zőldelnek, 's ágaik mind hervadatlanok.
Az izzadó veszszök balsammal tsepegnek,
Mellyek a' viola tőltsérbe peregnek,
A' játtzva kerengő Zefirek felvervén
E' kedves szagokat 's eggymásba kevervén
Öröm suttogással a' fát szaladozzák,
'S A' tiszta levegőt őszve balsamozzák.
Körül a' liliom és thim patikába,
Zsibognak a' méhek eggy édes munkába.
Itt tsinálnak ollyan mézzel száz kast teli,
Melly a' mi keserübb mézünket mézeli.
Ezűst szín habokkal túl eggy forrás fakad,

'S Eggy éles kőszálról víg tsergéssel szakad.
Partjait sok ezer virágok himelik,
'S Lesuhanó vizét tsókokkal tisztelik.
A' szerelmes fűzfák hűs allyát mellette
Kellemes zöld pásit bársony terítette.
Hol édesek szoktak lenni az alvások,
'S Tsak gyönyörködtetők az álmodozások.
Mellyeket még jobban édesit meszszéről
A' Gerlitze nyögés a' fák' tetejéről,
'S A' Fűlemilének ékes éneklése
A' játtzó Patsirta tzifrázott zengése
Körül Papagállyal zengenek határi,
Öröm nótát sípol a' Tenglitz 's Canári.
Mellyeket sok ezer Musikák kevernek,
'S Az Vőlgynek „Echoi" mindent viszszavernek.
E' vig Concerteken a' Szépség' Leányi,
Az érzékeny szívek' imádott bálványi
Koszorúzva járnak, 's öröm danolással
Vig tántzokat ősszve fogódzván eggymással,
Nyájas Etéziák körűltök lebegnek,
'S Ruhájoknak vékony ködén enyelegnek.
Az Örömök velek tombolnak a' fübe,
A' Szerelmek száz lest hánynak a' sűrűbe.
A' Gyönyörűségek édes bádjadással
Enyelegnek mint fél álomba eggymással
A' Tréfák 's a' vidám Nevetések sorral
Katzagva repdesnek sokféle táborral.
Amor eggy zőld szőlő lugas árnyékában
Fűzi a' szíveket hoszszú pórászszában,
Méreggel mézeli köszörűlt nyilait,
Nevetéssel veti fel calculussait
Bacchus kezet fogván vala a' lugasba,
Borát kurjongatva önti a' nagy hasba. (b)
Kivűl a' lugason fáklyákat gyújt Hymen,
Triumfál a' nőstény mellé került himenn.
Ezek közt pirosló orcával 's ajakkal
A' déltzeg Ifjúság jár felemelt nyakkal:
Kedves Mátkájának pillogat szemébe
Az újj szerelemmel gerjedező Hébe, (c)
'S Hó szinű karjait karjaiba fűzvén
Sétálgat, mosolyog az unalmat űzvén.

* * *

Maga benn a' *Szépség* Isten Aszszonykája,
Szép, mint a' felkelő reggelnek formája
Igéző súgárral fénylik mosolyogva,
'S Minden teremtést tart arany láncon fogva.
Óltáránn ég ezer szívnek áldozattya
Melly a' sohajtások fűstét haboztattya.
Fegyver nélkűl áll fel ennek köz hatalma,
Elég erre eggy szó, nem kell arany alma
Nyilait pillantás szárnyain hajitja,
Melly a' szívnek belső rejtekit megnyitja.
Térdre hullat mindent, eggy kéz szorítással,
Bőltset is megbájol fél mosojodással.
Ritka teremtésre fest ő ollyan mázat,
Hogy remek lehessen rajta az ábrázat:
De a' kire nyájas szemekkel tekintett,
'S Tisztább súgáriból reá bővön hintett:
Akarmelly fáradság azért kitsíny érdem:
(d) Sőt fáradság nélkűl lehet é, azt kérdem?
Van többek között, eggy ifjú Nimfája,
Melly szép újjainak eggy remek munkája,
Ki ha középszerű szépségekkel bírna:
Pennám róla hoszszas Oratiót írna.
De szépűljön ezzel az ollyan ábrázat
Mellyre vagy Miniom, vagy vers kent szebb mázat.
Nem alatsonyítom szépségét meg azzal,
Hogy a' dítséretet szórjam rá halmazzal.
E' legyen legnagyobb magasztalására
Hogy tsak azt mondom meg: ez — —
— — — — — — — ERTSEI KLÁRA!!!

Irta Szépligeti Édes Jósef,
minden Szépeknek igaz tisztelője
addig, a' meddig az Aesthetika kívánja.

Lakodalmi Kar.

Ifjak.

Örűlj Tanúltt Ifjú! nyugtató partjára
Értél futásodnak, örűlj: tiéd KLÁRA!
Örűlj! kösd myrtussal körűl homlokodat
Innepeld örömmel e' vídám napodat.

Álj fel az partra ért hajód árbottzára,
Tekints fáradságos útad scenájára;
'S Körülnézvén minden eddig vólt munkádon,
Nyugtasd meg elfáradt szemedet KLÁRÁdonn.
Amikor Triumfusi örvendő Énekkel
Biztasd jobb órákról ölelő kezekkel.
Bóldog vagy! 's ha mi is azt nem kedvellenénk,
Ritka szerentsédet nagyon irígylenénk.
Most pedig örűlünk; 's tőlűnk az ajándék
Leszsz eggy lakodalmi jót kívánó szándék.
Örűlj Tanúltt Ifjú! nyugtató partjára
Értél futásodnak, örűlj: tiéd KLÁRA.

Szűzek.

Szent öröm lepje meg ártatlan Lelkedet
Bóldognak mondhatunk, óh szép Szűz! Tégedet.
A' Te szűz erkőltsid díszes szépségeddel.
A' mit érdemlettek, ditsekedve vedd el.
Szerettek az Egek, 's meg van a' méltó bér,
Eggy olly bér, melly sok száz tálentumokat ér.
Mennyél kiterjesztett karral kebelébe
Igy öntsd ki ártatlan Lelkedet Lelkébe:
Eggy szűz nyájassággal rá pillantó szemmel,
Biztasd hóltig tartó igaz szerelemmel.
Örűlj velünk, mi is imé mind örűlűnk,
Rátok jót kívánó érzéssel hevűlűnk
Eddig kosaradat tőltöttük virággal,
Most már gyűmőltsökkel szagoskodó ággal.
Szent öröm lepje meg ártatlan Lelkedet
Bóldognak mondhatunk, óh szép Szűz! Tégedet.

Ifjak.

Menyaszszonnyá lettél, ki vóltál Hajadon,
Pántlika hellyett már konty van a' hajjadonn.
De azért Virtusid diszét le nem bontja,
A' Menyaszszonyságnak öszvesodrott kontja.
Sem komorabb idők reád nem borúlnak,
Hogy már a' Leányi nyájas nevek múlnak.
Eggy szőlő magába a' nedves főldre dűl,
A' Féreg is rágja, a' béka is rá űl:

De ha fához érhet ölelő kezekkel,
Magosra felfuthat piros gerezdekkel.
Akkor az fáradtra hint kedves álmokat
Édes Nectárjával meg is újjít sokat.
Mi látjuk ama szép scénát már előre
Mellyben bóldog élted foj le jövendőre
Menyaszszonnyá lettél, ki vóltál Hajadon,
Pántlika hellyett már konty van a' hajadon.

Szűzek.

Te is Férjé lettél, ki vóltál nőtelen,
Űlsz a' bársonyból font Aszszonyi kötelen,
De azért tsak benned ollyan Lélek marad,
Hogy a' kalitkádba tseveg már madarad:
Nem fogják el Házi gondjaid eszedet,
Nem unalmasabbá teszik életedet.
Mert majd a' Régiség setét éjjeléből,
A' megunt Könnyv háznak komor tömlötzéből,
Gyönyörű leszsz KLÁRÁD' hajnalára menni
'S A' Szerelem házban magad' kipihenni
Hozzá mégy; megelőz, nyájas szivel örűl,
Ott elmédről minden izzadást letörűl.
Akkor, óh melly édes lessz néked az élet,
Mikor a' munka is gyönyörűséggé lett!
Te is Férjé lettél, ki vóltál Nőtelen,
Ülsz a' bársonyból font Asszonyi kötelen.

Mindnyájan.

Örűljetek, Kedves Párok! egymásba fellelitek
Mindent, a' mi örvendésre indíthat; örvendjetek.
Gyönyörűség' kebelében tőltsétek a' napokat,
A' kőltsönös szerelemmel balsamozván azokat.
Érezzétek meg egymásba, melly nyájas tűz égeti
Azt a' szívet, a' melly más szív' lángjait érezheti.
Akkor habzó indúlattal és tisztelő hálával,
A' legforróbb szerelemnek eggy szent kézfogásával
Álljatok meg megnyugtató óltáránál Hymennek
Egymást ölelve mondjatok eggy víg éneket ennek.
Most pedig az öröm zengjen harsogtató lármával,
Vivat! Vivat! a' Völegény kedves Menyasszonyával!

Vivat! még egyttzer kiáltsák a' szép Párnak mindenek.
Vivant, a' kik ő hozzájok ide gyűlekeztenek
Örvendjetek, kedves Párok! egymásba fellelitek
Mindent, a' mi örvendésre indíthat, örvendjetek!!!

Házasodj meg: mert roszszúl jársz.
Quod potest fieri per pauca, non debet fieri per plura.

1.

Clióval szűz Pasifaë!
Pendittsed citerádat,
Bőlts Priapus ezek mellé
Szállitsd szent Músáidat!
Aganippe szent Hegyéről,
A' Helikon' vize mellől
Eljővén, segíttsetek!

2.

Elbeszélni következem
Ritmusba már magam is,
Polyfemus (e) a' Szerelem
Kis Istene melly hamis!
Melly gyilkos az a' Péterkés,
Mellyel a' szivbe vermet vés,
'S Veterani barlangot.

3.

Ezért eggy igen nagy Házon
Melly nagy gyalázat esett!
Mikor benne Báró Józon
Arany bundát keresett.
Ez a' kutyásdi gyalázat
Lángba dönté ezt a' Házat,
'S Bele égett Medea.

4.

Hát mikor a' híres Dafnét
Megszerette Minerva,
A' Bodzába bútt, de onnét
Hajde, salva venia.
Régen íllyen érte Dafnét,
Ma is éri íllyen Rafnét,
Mig firkál Raf: für Kinder. (f)

5.

Nálunk is esik Fársángba
Gyakran olly forma Román,
Ha a' Dáma Favorita
'S A' Gavar nagy Kurtizán. — —
De ha íllyeket emlitűnk
Profanus Auctorok leszűnk;
'S Ki *castral Juventius.* (g)

6.

Hát még Trója miként jára
Hajdan a' Görögöktől,
Hét esztendős háborúba
Szenvedvén kívűl belől;
Minthogy elragadta Idát,
A' Török Basa Leányát
A' Trójai Plebanus.

7.

Marchal Priam és Simois
Miként attakirozák,
De a' Trója Sodromi-is
Bástyát hogy óltalmazák.
Mig az Amazon Seregek
Császárostól elérkeztek
Az Ajax vize mellől.

8.

Végre a' Trójaiakat
Hogy verék le Festunggal,
Mikor Creusa megszaladt
Centaurus társaival;
De Akhilles a' Görögöt
A' Rátzot, Örményt, Törököt
Ki ágyúzá Trójából.

9.

Végre miképpen Helena,
A' Tengerek Istene
Az ostromlókhoz leszálla
Rátz Kalugyer képibe:
Felvettette tiz mínával
Tróját, és Trója azonnal
Eggy Falóvá változott!

10.

Illy veszedelmes Piritus
Hát a' szerelmeskedés,
Sok kárt tsinált in his rebus
Az a' gonosz Péterkés.
Nem jó ugyan magán' lenni;
De másét sem jó szeretni.
Ez, eggy Házi scrupulus — — —

11.

Megvan: Lagzi Keresztelő
Ennek legjobb Flastroma
Vőfit kell hívatni elő,
'S Ma Sógor, hólnap Koma.
A' versbe is szép módi a'
Ha van benne Cadentzia (h)
'S Eggy sor ollyan, mint másik.

MAGYAR BIBLIOTHECA.

(I)

Az Újság 'első Árkusára Jegyzések.

(a) *Psyché* Cupido felesége. Lásd. *Apul.* Met. — *Fulgent.* — *Montfaucon.* — *La Fontaine.*
(b) *Nussberg.* Sparge marite nuces! *Virgil.*
(c) Officia Ciceronis et Quaestiones Tusculanae.
(d) Fekete betűk, a' fejér papiroson, a' Levélben.
(e) Landau, ou la Mort!
(f) A' Louvre Palotával által ellenbe van a' Párisi Telegraf. *Lásd. Detsyt.*
(g) Találós Mese. Fejtse meg a' ki Oedipus!
(h) La Tour eggy Austriai nevezetes Generalis: de itt másra van a' tzélozás.
(i) Az itt meg neveztetett helyek, az Asiából, Áfrika alatt Amerika Napkeleti részén egész Ángliáig, illyen renddel vagynak helyheztetve, a' mint ezeket a' Mappákba' meg lehet látni.
(k) *The Paplan* Ánglus Kikötőhely, a' mint a' neve is mutatja.
(l) Tunc pauper cornua sumit. *Horatz.*

(m) Lacryma Christi eggy az Európának leg nevezetesebb, 's a' Nagy asztaloknak legdrágább borai közűl. Terem Neapolisba. *Lásd a' Butelliákat.*

(n) Magyar Újságok.

(o) Még sints a' Bibliotekába. Szép vólna eggy Naturalis Collectiót tsinálni. Lennék én Procuratora. —

(p) Noctis Meridies. Catachresis! *Lásd Freyert.*

(q) Orosz Birodalom. *Ερως.* Szerelem. *Lásd Anacreon'* Erosi Statistikáját.

(r) Hertzeg Amorow, mint Suvarow.

(s) Éppen mikor ezeket írtuk akkor érkezett a' F. Udvari Cancellariáról eggy sárga sínoros Kurir gyalog, jelentvén hogy az említett Lengyel Contrallor minden Muzsikai Chorusával eggyütt elérkezett. És így Futurum in Perfecto debet poni, iuxta Syntaxin Hebraicam. *Lásd Schroedert!*

(t) L. B. Ez most nem azt teszi, hogy Lector Benevole, vagy Loco Bigilli: hanem teszi azt, a' mit kívánok, hogy valaki kitaláljon. Én adtam lumentet. — Az esketó vólt Tiszt. Lévai Bálint Uram; most már találja ki valaki!

(u) Ezt az Utopiai Újságot eggy jó Barátunk közlötte velünk. Benne a' mint látszik, van tzélozás azon nevezetes Tzivódásra, melly itt ez előtt eggynehány esztendőkkel Hazánkbanis felfordúlt: *Vallyon az Asszonyok (az az: az Embereknek fele része,) Emberek é vagy nem?* — Most legközelebb fog ki jönni Bétsben a' Trattner betűivel illyen Materiájú Könyv, minteggy nyóltz vagy kilentz árkusban in 8vo. Német Országba is jött ki legközelebb eggy illyen Könyv, Pro et Contra, már negyedszer is kellett ki adni, olly kapós az illyen dibdábság! — — — Különbben ezen helységekről, *lásd az Utópia' Mappáját. Norimb. Fol.*

(x) *J. B. Rousseau* Frantz Poéta, irt eggy *Morosophie* nevű Poémát. Más ettől J. J. Rousseau Genevai Civis.

(y) Lásd alább a' Bibliotékában. Víg Játék.

(z) Én.

(v) Lásd, *Maittaire Annal. Typogr.*

(aa) A' jutalom, a' legnagyobb jutalom lessz jó emlékezet, 's szívesség, nem tsak erre a' fél esztendőre, hanem egész életünk fél esztendeire is le kell tenni: *A' K. K. Hof Lieb Amts Zeitungsexpedition.* Pro Magyar Psyche.

A' Magyar Múzsára Jegyzések.

(a) Aetheris blandi vada navigantes Flore Paestano. — A' levegő Égben rózsa virágon úszkálván. *L. Gesnert.*

(b) Önti a' Nagy hasba. Bacchust nagy potrohos hassal festik.

(c) Hébe. Az Iffjúságnak Isten asszonya: Uxor fingitur Iuventutis.

(d) Ardua, quae pulchra.

(e) A' Poétának gondolatja szerént a' kis Ámor Polifémus. Ezt vagy a' Nagy Képzelődés tsinálja, vagy a' Nescio!

(f) Rafnak Munkáji vagynak für Kinder, mint Geografia, és Naturalis Historia.

(g) Juventius S. J. Auctorum Castrator ipse incastratus. Sok van illyen!

(h) De tsak két soros legyen ám a' Cadentia.

Eggy Posthumus Töredék.

Eggy nevezetes Fragmentummal kívánok szolgálni az Érdemes Publicumnak, mellyet ha egyéb betséért nem tarthatunkis legalább azért meglehet a' miért más diribdarab Régiségeket. Eggy esmeretes Irónak halála után maradott Irásaiból való ez; a' mint látszik, közönségesen producalódott vólna. A' mi hijja van, én ki pótolni kívánom. Folytatni fóglya a' megholtnak Successora talám, talám. Hogy pedig ez, Authenticum, imé közöljük az Authentizálok neveit is.

Coram me Stefane Kovats Civem †
Coram me polo Szabo Civís. †
Extrad. per Iur. Notar.
Franc. Janótza.

Jegyzések a' Megnevezett tőredékre.

(a) Az esmeretlen magába eggy Könyvel

(b) A' Könyvet beteszi, gondolkodik, sétál.

(c) Az Ámor óltára elött áll, mellyen szagos tüzet tsinált.

(d) Szerelmes interesse.

(e) A' mint a' Meghólt kótájából kitettzik ez az Aria, azon Kártigáméra van, melly így kezdödik: „Nints szebb vigság et cet.

(f) A' meghólt Irásaiba vólt eggy kis cedula, mellyen a' nota vége ekképpen vólt:

Végre tsak szolgálok Szerelemnek
Rabja leszek már eggy Kedves Nemnek
Érzem óh Amor hatalmadat
Csókolom mézzel kent nyiladat
Tölts Nectart Szivem mélly sebére.

(g) Amor megrántja az óltárnál hátúl az Esmeretlent. Eggy kis Pisztol a' Vállán.

(h) Nepenthe Homerus után eggy ollyan fü, a' melly borba tétetvén vigasságot tsinál: Ezzel élnek az Istenek.

(i) Csajkos Morio formába, az Esmeretlennek ez mindenesse. Ez szereti Katit. Azért tette ezt ide a' meghólt, hogy a' Nemtelen Szerelemnek festése annál szebb színt adjon a' Nemes Szeretetnek. De nem vihette végre szegény, váratlan halála miatt.

(k) Amor űstőkét meghúzza.

(l) Az Esmeretlen őrőmében ugratja Csajkost: Az bolond figurákat ejt ugrásába.

(m) Itt a' vólt kitsinálva, hogy mit olvas, hogy olvassa, 's hogy logikáz belőle.

(n) Elveti a' könyvet.

(o) Ez a' Levél. Érthetetlenűl akart irni Csajkos, hogy annál derekabbnak lásson. Sok van illyen a' Világba!

Itt tovább nem lehetett olvasni a' meg hóltnak Irását, mert holmi Jegyzésekre vólt írva; tsak azt lehet belöle kihozni, hogy már itt Katit behívta: Beszélgettek eggyűtt, s' utóljára ezt énekelvén

Cs. Valld meg, szívem! szeretsz é?
Itt a' kezem tettszik é?
Tsak tégedet tisztellek.
K. Holtig, szívem! szeretlek, *Lásd Pikko*
Itt a' kezem, ha kellek *Comico Oper.*
Tsak éretted, mig élek.
Cs. Mondd még eggyszer } 2.
K. Akár kétszer. }

M. ketten. Úgy hát te hólnap enyím léssz!

Cs. Én leszek Papa. } 2. Cs. Papa! } 2.
K. Én leszek Mama. } K. Mama! }

M. k. Fiat Experientia! Fiat Experientia.

Eddig lett vólna az Első Felvonás.

A' Szeretet' Győzedelme a' Tanúltakon.
Vígjáték Felvonásban.
Szerzete Január. 24d. Napj. 1795.
Cs. V. M.
ὦ 'ναξ, πανδαμάτως ἔρως!

Anacr[eon]

Közbe-szólók.

Esmeretlen.
Esmeretlenné.
Öreg, ennek az Atyja.
Ámor.
Pallás.
Fársáng.
Bohó.

ELSŐ FELVONÁS.

1. Jelenés. (a)

Esmeretlen.

Mind igaz, mind a' legvalódibb Filozófiából van merítve. De (b) — — — Szépek a' Lelket elfogják, magokkal elragadják. Hanem (b) — — — Én ezekbe a' Tusculana Quaestiókban talám legjobban gyönyörködöm, — igen szeretem én ezeket, — óh, melly érzékeny tisztelettel áldozom én ezekért tenéked, óh ,igen — igen — mod nélkűl, óh te Nagy Lelkű Horatius! — — — vagy — Uram! majd elis felejtem az Iróját. Érzem, érzem hatalmadat, Ámor! 's bírod indulatimat. Imé áldozati tüzzel ég ez a' szív, mellyet a' tanúlt Világ remekei formáltak, ah Kegyes Kegyetlen! jutalmaztasd meg kívánságival. Akkor, majd akkor triumfális hattyúkon szálljatok be te és a' te Anyád én hozzám, 's tegyétek magatok körűl Paraditsommá az én életemet, majd akkor új tűzzel fogom az én indúlatimat e' kis oltáron (c) langszínnel ki ábrázolni, eggy pár fejér, tiszta fejér galambot áldozok mellette tinéktek, de — de nem ölöm meg az ártatlanokat. (d)

(e) *Aria.* Végre tsak szólgáljak Szerelemnek?
Rabja légyek hát eggy puha Nemnek?
„Óh Ámor! érzem hatalmadat,
Tsókolom mérggel kent nyiladat,

Tőlts Nektárt szívem' mélly sebére!
Te tudod Lelkemnek szép kínzásit,
Te tudod kellemes sóhajtásit
Mellyek eggy Szép felé repűlnek,
Élesztgető szívén enyhűlnek.

D. C. (f)

2. Jelenés.

Ámor és az Előbbeni. (g)

Nem, nem, nem igaz! Annyi história mellettis azt nem tudni, hogy a' Mai Nagy Világba nem Módi már az Apró Szerelmeknél a' Nyil, 's a' Nyilazás. Eggy könnyű pisztollal járunk már ma: ebbe ez el pisztolosodott Világba a' Nyilat fel se vennék, ki Philosophus most, ki politicus, ki Jakobinus, ki Naturalista, ki Modista, amaz a' maga képzelődéseivel elakarja magával hitetni, hogy ő ollyan machina, mellynek rugóját a' Szerelem nem billentheti, amaz semmi fő hatalmat magán esmerni nem akar, emez minden Isteni illetést tagad, 's az enyímetis, ez pedig az én sebeimet tsak módinak az „Nagy Világhoz" úgy nevezett — illő módinak tartja, mint a' pudert, figarót, Ánglus rockot 's egyéb affélét. De várj rá Nagy Világ, bizony megvettetésemért revolutziót tsinálok, minden pár ember közt revolutziót, minden pár embertől katonát kivánok: Én a' ki a' Mesés Világba a' mennyköves Jupiter kezéből is ki vertem a' Bromtes faragta tüzes mennyköveket eggy nádszálnyillal; én a' ki a' XIIId. Százig, a' világfélte Hérósok markábolis leejtettem a' halál tól kövén köszörűlt kardot; én a' ki Schvartz Benedektől fogva eggy kis pisztollal tüzelek győzedelmesen akárkireis: én — én most lennék semmi? Ágyút veszek, haubitzot, mozsarat, kartátsot, serpentinelt, szerelembombival hányatom le az ellent állókat, minden ágyúikat demontiroztatom, magam Kolini Marschot harsogtatok kis trombitámon, mellyet nekem Márs vett a' Páphusi vásárban. No nints hát nekem Nyilam, hanem puskám.

ESMERETLEN. Ah!

ÁMOR. Mit sóhajtasz?

ESMERETLEN. Ah! szánd meg kis Nagyhatalmú az én nyögésimet, 's jutalmaztasd meg tzéljokkal azokat.

ÁMOR. Mi azoknak a' tzéljok? Nagy tzélozo!

ESMERETLEN. Eggy, nem tudom minekis kelljen neveznem: az én szívem Lexicona neki száz nevet is ád a' Szerelem nyelven.

ÁMOR. No hát beszélld el a' Szerelem Naturalis Historia szerént charactereit 's így determináld.

ESMERETLEN. Az a' Szép és Ártatlan teremtések között nexus a' Mammalékra tartozik, Házi állat, igen hasonlít én hozzám, indigena, terem Túr körűl az Alföldön, de a' Debretzeni Climátis megszenvedheti, epéje nints, annál fogva nyájas állat, soha a' kihez eggyszer hozzá szokik, el nem hagyhatja, a' Szívét jó tartani, az eggy szép rejtekbe dobog, Ortzáján két felől az ártatlanság tejébe uszkál a' kellemesség rózsája, a' két szeme ollyan mint a' Phosphorus, abba szikrázik a' tiszta Szerelem legszentebb fáklyája, mellyel márvány kezén a' hűség bíztat.

ÁMOR. Tudom már; még edgyet el hagytál, az eledelét. Él mind azzal, a' mi jó vétek nélkűl. Eggyszerre megtudtam, hová tzélozol, Linne után. Én azt a' Linnét szeretem, mert ő az én Világomban új Világot talált fel, mint Columbus és Coock. A' fűvek szerelmeskedéséről le vonta azt a' szönyeget, melly alá a' Régiek olly homályosan kukuttsáltak. — — — De ne félj te semmitis, ő szeret, és hogy jobban szeressen, imé eggy ámbróziával, mézzel, ürömmel, nectárral, (h) nepenthével öszve tsinált golyobist teszek pisztolomba.

3. Jelenés.

Bohó, és az Előbbeniek

Bohó. (i)

Tsak nem vihetett tovább rá a' Lelki esméret, hogy az Urak alkúját úgy hallgassam mint egy bolond. Kettőn esik meg a' Vásár azt hallottam; de hát a' Néző-is ott van, nints hát kettő, ha tsak az Nézőt a' Vevőbe vagy Adóba nem dúgjuk. Pá, Uram philosophusom, pá! hát ez a' kis Isten Úrfi? — no már e' rendes öszve jövési aspectus, velem együtt háromszegű fény leve, no a' ki akar boldog lenni most szülessen, ha ki hazugságba tud hagyni, neki adom a' Csiziómat, meg eggy harmadévi német Kalendariomom van, 's vegye el az én bolondi kenyeremet: a' ki pedig nem születik, az magának tulajdonítsa.

ESMERETLEN. No, Tsajkos! mi jó kell?
BOHÓ. Mit kérdi azt az Úr? tsak a' mi eddig.
ÁMOR. Én már megyek. Mit izensz Tsajkos?
BOHÓ. Hová kis pullus? hová?
ÁMOR. Szerelem Országra, a' jó Főldre.
BOHÓ. Húj! biz Istók sok izenkém vólna nekem oda, Bojhos kutya oda. (k) Nempe 1⁰ Katiért eszem a' szép lelkét majd meg veszek, 4⁰ Ű ollyan, mint az ördög kötötte rókka, tudja az eblelke tsak, tsak izél. 4⁰ Kender nyövéskor lessz esztendeje kenyér ebédkor, hogy valamit érzettem bennem, azólta mindég azzal ettem kenyerem, hogy vízi bornyút nyeltem el 's a' nő bennem, vagy a' vak tetű szántja a' Lelkem házát. Ha temnak előtt olvastam eggy Poétás Könyvet, *Hat szép Világi Énekek* vóltak benné, 's abbol húztam ki per consequens az én nyavalyámat. 2⁰ Onnan Szerelem Országból a' jó főldről, ha kaphatnék eggy kis Szerelem gyökeret, meg Bolondítót a' mivel annak a' rossz hitű Katinak eszét veszthetném, meg eggy kis Natragulyát, a' mit áshatnék alá, meg adnám az árrát fa pénzből, hisz elvehetné azt eggy akaratja ellen való bolond, a' mi eggy ollyan bolondnakis jó, a' kit maga a' Természetis annak szűlt. Úgy é? kitsi! (k)
ÁMOR. Meg lessz, meg; majd küldök eggy szekérrel.
BOHÓ. Húj! eggy se lessz úgy ollyan Bolond, mint én; héj mire is kaphat az ember ha esze van. De hol lesznek az oda való szekerek? a' Veres Toronynál? vagy hún?
ÁMOR. Ott, ott.
ESMERETLEN. Ne lármázz okos! nem is beszéllhetünk miattad.
BOHÓ. Hjé! (súgva) Okos az Úr, ha nekem azt mondja. Eb okos, annak sints esze, a' ki Okos.
ÁMOR. Te pedig bízz abba, a' mit mondtam, meglessz; Ádjő! —

4. Jelenés.

Esmeretlen, Bohó

ESMERETLEN. (1) Ugordj eggyet! (Ugrik.) Meg eggy felet. (Ugrik.) Addsza a' kalapomat, az innepit.
BOHÓ. (A' magáét adja oda.) E' legesleg innepibb lessz Uram, tseggijével mondom, úgy fogják benne az Urat

betsűlni mint engemet, pedig engemet az legnagyobb Urakis nevetnek! hm!

ESMERETLEN. Ne okoskodj, mert rá szoksz, azután kenyeret se kapsz. Én megyek. Itt minden addig jól el rakva legyen. (El megyen.)

BOHÓ. Semmi sem fog, Uram, a' maga helyén lenni, semmi sem. Az eszem se lessz a' maga helyén, hidje el az Úr: most tovább nem kívánom az Urat tartóztatni, dolgaim vagynak. Mára jójtszakát! (Compliment.)

ESMERETLEN. Nó úgy legyen pedig, a' mint ki adtam.

BOHÓ. Mára jójtszakát! (Compliment.)

5. Jelenés..

Bohó egyedűl.

No most eggyszer megpihent a' házunk. Ez a' mi Urunk jó ember vólna; de nem akar az lenni, megismenten az a' sok tokos pór könyv rontja el, be nagy dolog! Uram őrizz! ki se láttzik közülök. Ütné a' jó szerentse, mind azt a' sok Istóriát, hadd veszne rajta a' Tóton mind eggy szálig, tsak Kati, tsak Kati mondaná azt nekem, édes Istókom, te vagy én tsajbókom. Ihunni, tsak ki törik belőlem a' fatalentom. Ugyan Sajó, Sajó! hogy jut eszedbe? Éj, be kolontzos kutya élet ez már, hogy az ember ehetik ihatik, dohányozhatik, mégis úgy fáj mindene, mint annak a' rendi. Éj Kati, Kati! — De most találtam ki én is. (m) Filozófiát olvasok. (Olvas graviter.) Ha! Kati zörög oda ki; a' biz a', — Kati. Húj, Filozófia! ki a' házból. (n) Be hívom, — tsak nem hívom, — mindjárt — (az ujján mondja) be hívom nem hívom etc. mégsem úgy, tovább, nem hívom, be hívom etc. No most eggy tzédulát írok neki: az én Uram is úgy tett. Tsak, jó Kati, Uriáson mindent! Majd mikor észre sem veszed a' kebeledbe dugom. (leűl, ir pipázik, graviter)

A' Levél

(o) Ne izélj már Katitzám
Ne izélj már gyöngyalak
Ha terem kukoritzám
Hidd el dosztig tartalak

Ha eggy kukta be nem tsukta
Szive szekrénnyét,
Valahára tedd poltzára túri edényjét.
Ma töredékeny a' tsupra
Vidd a' gazra vidd a' zsupra
E' lessz oltalmazó vár és Citadella
El nem törik, mint a' Rosolis butella.
Szedj szedj, lessz elég tőzekem,
Fözzél benne Katim nekem
Talám eggyikőnk se tanál
A' ki benne lenne kanál.
Mikor jól lakik legényed
Osztán tisztán tartsd edényed
Magad főzöd magad mosod
De bár a' földhöz tsapdosod
Katinak tart
Tsajkosod.
. ria

44. [Búcsúbeszéde a debreceni kollégiumi ifjúsághoz]

Uraim!

Bútsúzásomat sokan talám úgy fogják nézni, mint a' mellybe eggy köz szokásra megesküdött ember igen könnyen megütközhetik, 's eztis néminémű rendetlen elme mozdúlásának fogják tartani: de példátlan bútsúzásom melly igen hozzá illik, példátlan elválásomhoz minden a' ki engemet és az én dolgaimat esméri, nyilván általláthatja. Ne ütközzön meg tehát benne senki, Uraim! közűletek: ha e' szokatlan de jó időbe, illy szókatlan de nem vétkes módon fogom végső bútsúzásomat megtenni, minekutánna magam képemnek eggy ki színeletlen skizzetskéjével mindnyájatokat meg ajándékoználak, és elöttetek eggy keskeny eggy piperétlen eggy Rousseaui scénáját nyitnám fel az én hátra lévő életemnek. Mert rám nézve

incipient parvi procedere menses!

Talám azt nemis kell említenem, hogy a' Tudomány legkedvesebb vagyonom vólt mindenek felett, hogy én azokat jobban szerettem mint minden egyebet, hogy én azok nélkűl az életet élő ember eltemettetésének tartottam a' Philosophus Senecával: de azt kívánom mégis felfedezni, hogy a' tudományokat nem azért szerettem, hogy mondták,

nem azért kedvelettem, hogy a' pallér páltza ügyelt reám a' hátam megett, nemis azt szerettem, a' mellyik könnyebb vólt, közelebb vólt, zsirosabb vólt, hanem a' mellyet leginkább láttam alkalmatosnak az én Lelkem ki tsínosítására, és fellobbantására annak a' tűznek mellynek két három kisded szikrátskája az én iffjúi esztendeimnek hamuja alatt gyenge fénnyel pislogott. E' vólt az oka, hogy én itt ollyan póltzra nem mehettem, a' millyenre ha akartam vólna talám lehetett vólna mennem! De azért alatsony Lélek soha sem vólt bennem 's szemeten tsavargó igyekezetek nem mozgatták tselekedeteimet; ollyan pályát nyitottam meg magamnak, mellyen liliomokon Salamon ditsőségét oltsitó liliomokon, 's az édes álomnál puhább gyepen lehetett futnom, nem tsak darabos omladékos köveken, nem tsak türéssel hanem gyönyörködésselis, és a' mellynek végén állott a' Virtus a' Ditsőséggel, nem tsak méltóságos komorságú tekíntetben, hanem az érzékenységeket megbájoló a' szívet nyájasan ketsegtető a' Lelket édes andalgásba hozó ábrázatban. Itt találtam sok Nagy Lelkeket, kik közűl sokan kezdettek velem futni, sokan már a' futás közben vóltak, sokan a' pályát megfutva kellemetes lélegzet szedéssel dűltek, az őket kézen simogató nyájasabb Érdem ölébe, hol a' Hazának 's a' Tudományoknak öröm könnyei tsorogtak rájok, 's a' maradék fényes óltárral bíztatgatta. Óh, ti Nagy Lelkek! fogadjatok bé valaha, mikor majd én is az én pályámat megfutom, fogadjatok bé valaha, majd ha én azt megérdemelhetem, ebbe a' ti ditső Ermenonvillétekbe avagy tsak látójának 's bámulójának! Óh be tetézett jutalmát fogom én akkor megnyerni az én munkával telt Óráimnak, akkor, óh akkor rántzba szedett szemőldökkel suhanok el a' plebecula zavart sikoltásai mellett oda a' hol a' Nagyobb Lelkek tsak bíztató szóval tsak integető ujjokkal hívnak engemet. Hogy pedig én illyen gondolatokat hánytam magamban azt én bennem vagy az én Lelkem, az én ollyannak termett Lelkem tsinálta, vagy az én bővebb esmeretségem azokkal a' Nagy remek Lelkekkel, a' kiket Görög Ország és Róma tsudálkozással adott a' maradéknak Tanitokúl által, valamellyik tsinálta, ha nem mindenik is: nevelte pedig azon nagy Magyar Hazafiaknak minden rend és állapot nélkűl való belső szövetségek, a' kik énnekem az örökös barátság szent kézfogásával egyengették az igaz Érdem felé gyengélkedő lépésimet. Így tett engemet a' hólt

és az élő Nagyoknak barátsága tökélletesebbé, vagy a' mint Klopstock mondja szebbé válltá! Szerettem én a' dítséretet, a' tiszteletet, a' pompásabb lépéseket, szerettem, és mikor a' Szerentse: Űlj fel Német! Szállj le Német! módjára bántis velem, tettzettem magamnak 's belső meg elégedésem nem irígyeltette velem senki szerentséjét. De soha, sem alatsony Lélektől ki koholt áll utakon, szemetes planumokon férgeket vakon kergető undok vakondok túrásokon, nem kívántam arra jutni: sem a' gonosz szivű vagy ostoba lelkű emberetskék veszedelmes, és alávaló magasztalásaikat nem ohajtottam, *unitas* ez *nec multiplicat, nec dividit*, amaz zerus, tzifra, eggy tzifra is semmi, száz tzifra is tsak semmi, tzifra meg tzifra tsak semmi! Örűltem annak, mikor eggy nyíltszívű, eggy értelmes gondolkozású ember tsak feje rá ütésével jelentetteis tettszését, eggy szava több vólt előttem, mint mikor valami érdemetlen, vagy egyenességetlen ember egész Orátziót mondott is, mert annak az Oratziója pro Verre pro Catilina is lehet, ezé többnyire mind Pro domo sua vagyon! Innen soha semmi ketsegtetések olly bájoló igézéssel nem tsillámolhattak, hogy a' mitől én irtóztam azt édesgető súgárokkal színelhették vólna ki 's az által tsalhattak vólna el kedvellett ösvényemtől fél felé. Sem soha ollyan rettentés orditó hangja nem mennydöröghetett olly éles harsogással füleimbe, hogy ha színte meg rezzenthetett is, lépéseimből vagy jobbra vagy balra ugrattathatott vólna. Állottam ott, 's mentem ott; ahol állani, vagy menni jonak láttam. Néha hibáztam megvallom, de a' ki nem hibázik, Angyal az a' ki hibáját meg nem esmeri gaz ember az. Meg vólt az bennem, meg vólt, akárki mit mondjon az a' mozdúlás, hogy a' ki igaz egyenes szívvel vólt erántam, ahoz kellemetes lántzokkal kötöztem mindenemet, 's édes szempillantásaim közzé innepi veres betűkkel írtam azt, a' mellybe az illy igaz és jobb matériából készűlt szív eránt viseltetett érzékeny tiszteletemet legtisztábban megmutathattam: de megvólt ellenben az a' legtöbb veszedelmemet szűlt indúlatis, hogy a' kinek erántam vagyis inkább ellenem tettetett mázzal bé színelt barátságát, annyival inkább gonosz szándékait észre vettem, soha, bár a' Világi úgy nevezett Prudentia ellenkezőt kiáltott is, soha ki nem nyerhettem magamtól, hogy el titkoljam azt, melly undorító borzadással émelyeg az én más formán tanúlt Lelkem az ő Dórisi tselekedeteitől. Amahhoz, ha nem vonogatott is fu-

tottam 's öleltem ötet; ez ha édesgetettis magához félelmehátrálással kívántam színét kerűlni. Soha, soha titkos alats tomba való mínákat nem ástam másnak szerentséje alá, hogy a' magamét annak szomorú dűledékjein építsem fel! A' felettem valókat vagy szerettem, vagy tiszteltem, vagy kerűltem. Fáztam gyakran, de sokszor égtem tőlök. Most már fázni jobb szeretek! A' barátimmal nyájason vóltam, soha eleibek ugrani nem törekedtem. A' nálamnál kitsinyebbekkel mindég nyájason vóltam, és szereteteket megnyertem: óh, be örűlt az én lelkem akkor, óh be szerette magát, midőn látta, hogy az én nálam kissebbnek bizodalma van hozzám, 's az én gravitásra szedett szemőldököm nem üti le az övét, melly fel emelkedett az én szeretettel édesűlt tisztelésemre. Erkőltsi vétek nem undokította az én Lelkemet, és annak esmérete tsendes vólt a' maga tisztaságával való megelégedésben. Mégis látjátok, Uraim! hogy a' Szerentse engemet tett ki az ő hatalmának mutogatására, az én életemnek első idejében. De nem vólt ez barátja soha eggy philosophusnakis eggy Poétánakis, kivált az őtet kevéssé felvevő Poétának. La Poesie è la figlia d'Apolline e Povertade. Azt mondja eggy elmés olasz poéta: a' Poésis Apollónak és a' szegénységnek leánya. Bőltsen, az én ítéletem szerént! Ime minden igyekezeteim mellett is, itt állok az én habokkal zavart futásom után, itt állok az én partomhoz nem messze, eggy darab deszkáján az én szélylyel töredezett szerentsémnek, várván eggy jóltévő kéznek ki nyúlytását, melly tsak annyira segítsen hogy minden veszteségem után fáradtan, lutskosan, a' szárazra ki léphessek, táblámat ki emelhessem, melly maradványját az én szerentsétlen sorsomnak idegen partokon hordozhassam a' szánakozó szíveknek fel hevítésére. De még ezt várni sem engedték az én káromon gyönyörködve úszkáló Phocák, darab deszkámat, a' mellyen tartózkodtam, alkalmatlan farkok tsapdosásával beljebb verték. Timonná kell lennem, Uraim! Misánthrópus Timonná, látván hogy illy emberiséggel ellenkező módon bánnak velem. Kell ujjal mutatnom azt a' tselekedetet? a' ki tudni kívánja, ha illik neki azt tudni magánoson meg mondom. Most tsak azt említem, hogy Akasztófára is ítélt engemet közönséges helyen, eggy alávaló Accidense a' Collégiumnak, eggy Orangutáng forma emberetske. E' már a' nehéz, a' szivet sebhető hallás, itt a' bis videor mori.

Gestat Timon ipse ligonem,
Calcitrat asella Leonem!

Ha nagy a' bántó, az is nehezen esik, de infaustam — — hoc solabere mortem: Aeneae magni dextra cadis! E' tsak tesz valamit: hanem mikor alávalók is rugdossák a' nagy hatalomtól ejtett sebben haldokl[ót], ahoz számlálom én, a' miről Horváth Ádám így ír: [?]

Hanem most mind elnyelem én az illyeneket, philosophus leszek én, Uraim! mert a' Philosophia eggy ollyanná teszi az embert, melly az Angyali és emberi között való lelket ád mi belénk. Socrates, Plato, Cicero, Seneca, Plutárkus, és még a' kiket ti a' Régi és Újak között jól esmertek, legyenek az én mindennapi idő tőltő leg igazabb szívű barátaim, a' kikkel fel kívánom az én rövid életem napjait osztani. Tsendes békesség lakjon én velem, távol minden világi lármától, a' kevéssel való meg elégedés mondassa én velem azt, mikor a' Világot socratesi szemekkel fogom körül nézni: Quam paucis egeo! az én szívem, az én életem módja az én tudományom adjon nekem kevés de jó barátokat önként, a' ki rossz szívű, távol járjon az távol én tőlem, a' ki engem szívemért fog barátjának fogadni, éljen az vígan valódi érdemeivel a' tsendes boldogság anyai ölén, 's szent árnyék lebegjen tisztelt hamvai felett! Ti világtsudálta Nagy Lelkek! ha én a' ti nyomdokaitokon mehetek, ha én a' ti gondolkozástokat, szűk elmémmel megfoghatom, azt a' boldogságot, melly Arany idővé fogja tenni az én életemet, óh tsak tinéktek fogom köszönni. Ezért bútsúztam én legnyájasabb barátimtól el, kiknek 11 esztendős koromtól fogva eddig az ideig 10 esztendeimet fel áldoztam; ezért hagytam én el az Égnek azt a' kedves adományját a' Poesist, melly eddig az ideig, ha vígadtam édesen rezgő lantjával akkonpanyírozott öröm nótáimnak, ha szomorú vóltam, megnyitotta ámbróziás kebelét, abba öntöttem ki panaszaimat, abba tsorgattam könnyeimet, mellyeket vígasztaló Lamentók között tsókolt fel ortzáimról, 's én eggy más életbe képzeltem magamat. Ezért égettem én meg legkedvesebb gyümőltseit az én Poétai Óráimnak, mellyek a' halálos róguson is sóhajtva láttattak Attyok keménységén panaszolkodni. Ti édes rajzati az én elmémnek, ti hamuba ment productumi az én magános szorgalmomnak, midőn minekelőtte Napfényt láttatok vólna, a' születés méhéből ki ragadva égtetek meg, 's mások nevető ábrázatban, gyújto-

gatták félig megégett tetemeitekkel pipájokat: óh én akkor ti bennetek néztem az én hamuba menendő szerentsémet az ő fatalis rógusán, mellynek langjainál sokan az ő hidegtől, mitől elkénszeredett szerentséjeket örömmel élengették fel. Mostan e' rógus' szélén állok meg, 's mindeneket rendre megszólítok, valakiket én hozzám valamelly eggyesség kötött, kötelezvén arra, hogy a' szokásban vett, de nagy részént tsak szertartásból tsinált bútsúzást hozzájok megtegyem; vegyék ezt a' közönségest úgy, mint a' köz szokásnak áldozatját: magánosan nyíltabb szívvel járúlok hozzájok, 's kit kit érdemlett tíszteletével fogok illetni; vegyék azt úgy, mint a' szívnek 's indúlatnak áldozatját! Elsőbenis, Uraim! ti hozzátok szólok, ti hozzátok a' kiket a' Világi nexusok az én Igazgatóimmá tettek vala. Ha szerettek engemet, örvendeztessetek meg annak ki mutatásával: ha nem szerettek, óh legalább ne gyűlöljetek. Ha nem vétettem ellenetek, ne vonjátok meg kegyességteket, ha nem kész akarva vétettem, engedjetek meg, ha szántszá[n]dékkal bántottalak meg, engesztelődést kérek igaz megkövetésemmel. Ha mi kedvest tette[t]ek velem, hidgyétek el, hogy érzékeny ez a' szív, igen nagyon érzékeny; ha mi kedvetlent ejtettetek rajtam a' Nexusok nexusának, nem a' ti kárt tenni kívánó indúlatotoknak tulajdonítom. Jó szíveteket igaz kőltsönös szeretettel viszontagolni, érdemeiteket valódi tisztelettel hirdetni fogom, még akkor is, midőn én nem itt leszek, a' hol vagyok, nem a' leszek, a' ki vagyok; nem így leszek a' mint vagyok: akkor is kinek kinek az ő szívbeli, vagy kűlső Érdemi Characterеihez képest, híve 's tisztelője fogok lenni. — Isten hozzátok! —

Nemes Tanúlok! kikben épűl a' Tudományoknak és a' Hazának reményje, bimbódzik öröme, súgározik jövendő Ditsőségének vídító hajnala! Jól esmértek engemet, magam hordozását, tudományom' egész vóltát: ti legközelebbről néztetek engemet minden fordúlásaimban, titeket hívlak tanúknak, akkor mikor már a' tanúra nints szűkség de a' szívek tribúnáljánál, a' gondolat bírák előtt, hol a' Hír a' kínzó vagy szabadító Poroszló, a' Morál a' törvény, a' nyelv a' békókat, vagy nyakakat elvágó éles-szablya, ezen Törvény Szék előtt hívlak én tanúknak benneteket arra, hogy én vóltam é valaha rossz lelki esméretű erkőltsöket fel forgató scholasticus gaz ember, vóltam é ha sokat immel ámmal tanúltamis a' mit itt kellett vólna tanúlnom, korhel,

idő vesztegető, here? ti tegyetek erről bizonyságot a' ti szíveitekben, és mások előtt, ti a' kiknek én sem ártani sem használni nem tudok. A' ti mostani fáradozástokat boldogítsa a' Jóltévő Istenség, adjon tinéktek Nagy Lelket, hogy magatoknak nagyobb tökélletességtekre, Édes Hazánknak 's boldogtalan Nemzetünknek nagyobb ditsőségére, ember társatoknak több több segítségére lehessetek. Énis erre törekedtem, kedves idejembeli Társaim! erre is fogok utólsó lehellésemig törekedni: ah, szeressetek érte engemet. — Isten hozzátok! — — —

45. [Emlékezetnek okáért]

Az Olvasónak, Istentől Kegyelmet az Emberektől jó akaratot!

Jóllehet én az élő Istent és tulajdon Lelkem esmeretét merem tanúbizonyságúl arra hívni, hogy én az én bútsúzó Orátziómmal senkit megbántani nem akartam, 's végső kimozdúlásomkor nem vóltam ollyan tzéllal, sőt a' mit keményebbnek láttamis benne, kivontam önnön magam; mégis én, minekutánna utolsó megválásomkoris, — a' midőn legfőbb nyereségemnek tartottam vólna a' sine fine való elmenést minden beneficium nélkül 8dik esztendömre, — az én bútsúzó Orátziómért az egész Calvinistaság előtt infámissá, az egész Haza előtt boldogtalanná, minden esmerőim előtt tilalmassá tétettem vólna: körűlnéztem magamat, merre fordítsam szemeimet 's igyekezetemet, magamat megkérdeztem. Tegnap egész napon, kivévén a' melly két órát kedves eggy pár barátim tőlem elloptak, vagyis megadtak, és a' múlt éjtszaka is írtóztató hánykolódások között, mellyet jövendő gyalázatom 's szerentsétlenségem okozott, látván egészségemnek öszve bomlását, elmémnek öszve rokkanását; ma reggel, kissebbnek tartván mindennek mint sem magamnak elrontását, neki bátorítottam, neki vígasztaltam magamat, és mind eddig víg elmével lévén ílly határozást tettem: „Emlékezetnek okáért"

Junius 18dikán 1795.

Én Csokonai V. Mihály eddig minteggy 8.adfél esztendőt tőltvén a' Debretzeni Collegiumban az én tulajdon születésem földén, minekutánna az én elbútsúzó Orátziómért a'

példa nélkűl való és Coll. históriájába nem történt bűntetésre ítéltettem vólna méltónak, hogy t.i. testimóniumot, a' mit a' tolvajnak, kúnyhóverőnek, káromkodónak, részegesnek, paráznának veszekedőnek is lehet reményleni, ne nyerjek, és hogy én a' Collégiumba többé a' mi a' Czigánynakis szabad be menni ne mérészeljek, és én hozzámis eggy Deák se merjen jönni vagy szólni, ha tsak Coll. ellenségének nem akarja mondatni magát, ezen infámáltatás pedig a' Deákság előtt elolvastasson: és láttam vólna, hogy az a' Haza, mellyet Dajkámnak hívtam, tőlem írtózik; az a' Colleg. mellyet Alma Maternek tartottam kebeléből számkivetett; azok a' Fejeim, kikben Atyáimat néztem 's boldogítóimat a' kétségbe esés torkába vetni nem írtóznak; az a' Vallás, mellyet örömömnek, diszemnek, 's vígasztalásomnak reménylettem, maga előtt únalmassá, sáfárjai előtt meggyűlöltté, fiai előtt semmit nem reménylővé tett: — megírtózván magamba, hogy ezek a' Kedves Nevekis víselhetnek olly borzasztó és szívetvérző képzeleteket, meghatároztam magamba, hogy idegen főldön, idegen társaságba, idegen Szívek előtt, idegen Vallás kebelébe állítsam fel magamat; a' minthogy eggy ember, a' kinek útja mindenfelől be van vágva, árok ugrással, a' ki infámálva van, a' magánosság' falai közé való búvással etc. segíthet magánn egyedűl, mikor így Vallása 's Hazafőlde kebeléből számkivetve még a' Calvinisták között Remete és Néma baráttá tétetik a' nélkűl, hogy valaki eggy darab kenyérrel vagy eggy Krajtzárral megajándékozná illy strictioris observantiae Fraterségért, nem jobb é tehát illyen Remete és Néma rollét játszani ollyan Theátromba, a' hol a' magánosság lakik kívűl a' Világ bolond lármáján az örömmel 's jó élettel, kívűl e' Világi élet gondjain? ott sem lesznek irgalmatlanabb törvények, bűntetések és szívek! — legalább potomra. Ha az én magam és az én szerentsém felkontzoltatása nélkűl, nem lehetnek elevenek mások és az ő szerentséjek; legalább az én káromnak eggy része megfordúl, 6 pro Cento. Ha a' Collegium' java azon áll: ám legyen! De ha ez tsak az én vétkemnek bűntetése: esküszöm a' Legfőbb Jóságra, arra a' más példát hagyott emberszerető Idvezítőre, bizonyságúl hívom a' Keresztyéni szelíd szeretetet, botsánatot, és az én dolgomat Tudóknak Lelki esméretével eggyütt a' magamét, hogy én olly szörnyűt nem érdemeltem!!!

Az Orátzióért nem: a' honnan hogy az títokba az egész Világ előtt ne legyen, nyomtatásba akarom láttatni azt a' miért én megérdemlettem Földön-futóvá és Országos infamis Huntzfuttá tétetésemet. A' belőle ki húzattakért nem: minden Jurisprudentiát és Philosophiát fel kívánok hányatni! De hiszen már e' megesett és reményleni többé nem lehet; én zúgolodni, szemrehányást tenni nem akarok, és én szerentsétlen leszek. Boldogtalan jobbítása eggy iffjú embernek! Uraim! ha Ti én velem úgy bántatok vólna, mint a' kit eggy nemes illetés nemes érzésekre billent, én ember lettem vólna és szerentsés: így pedig se ti se én tzélunkat el nem értük. Ha az én Orátziómat megvető indúlattal fogadtátok vólna; ez a' következése lett vólna, hogy én alatsonyúl gondolkozván tettemről, elpirultam vólna magamtól, magam megdorgálván magamat: vagy ha elömbe raktátok vólna, melly írtóztató az én vétkem, melly eggy ember életében járó iszonyú bűntetés legyen annak következése, és Ti mégis, Ti tsak nyakatokról elmenjek nem nézitek az én vétkemet, nem akarjátok az én szerentsémet tövestől felforgatni, ha szárnyra nem repíttekis de tollaimat nem kívánjátok kiszaggattni; eggy nagy példáját adván a' Nagy Lelkűségnek, melly hatalmát láttatni akarja inkább mint éreztetni, annak tisztelésére fel indítottatok vólna, és én megátkozván a' magam balgatagságát, alávaló characteremet a' Ti Nagy szívetekből formálni tanúltam vólna. Hidjétek el, hogy vagynak ollyan szerentsétlenűl termett emberek; a' kiket haraggal, keménységgel, szemöldökkel a' helyből sem lehet ki mozdítani, nemesebb indító okokkal a' toronybólis le ugrathatni! — Hanem mind ezeken én túl járok! Azt nints kérni jussom, vagy érdemem, hogy jól emlékezzetek rólam: tsak azért esdeklem tehát elöttetek, tsak azért: hogy felejtsétek el, — ah felejtsétek el örökre a' boldogtalan Calvinista Csokonait, örökre, örökre felejtsétek el! Ő pedig szívénn fog benneteket tartani nem a' bosszú állásért: vesszen el az az alkalmatosság melly neki arra módot nyújtson, 's az a' gondolat töröltessék ki az ő elméjéből melly azt juttassa néki eszébe. Tiszt. Szilágyi Gábor Uramnak azon Élő Istenre való esküvésemet mostis és halálom Órájánnis megújítom, hogy én a' Pasquillust nem írtam, átkot kérek a' Jehovától, azon nyomorúlt teremtésre, a' ki azzal tett nekem kárt: Ő Kegyelme azt mondotta nekemis, hogy azt és mindent el felejtett, nekem még java-

mat kívánja ezutánis; azt köszönöm Ő Kegyelmének Tiszt. Prof. Uramnak, ah bár eddig éreztette vólna vélem annak hathatós erejét!

Már hát meg van határozva e' rendkivűl való; de rendkivűl valóból származott gondolat! Éljen a' Törvény, éljenek a' Törvénytevők, éljenek a' Törvény alatt valók, éljen a' Collegium. Vesszen ezeknek ellensége Elis vész, Uraim! közűletek: de fel szűli Eger, vagy Kalotsa. Ámen.

Édes Anyám Asszony! Kedves Ötsém! Szerelmes Barátim! Hív Tanítványim! Mikor láttok, nem tudom. Éljetek szerentsésen, és a' Törvény ellenis szeressétek az egyedűl titeket So verschmachten junge Rosen
Von der Mittags Sonnen schein!

óhajtó és szerető
Csokonai Mihályt.
mk.

Bővebb tudósítást első státiomról várjatok; másikat az azután valóról; mikor helybe leszek pedig, akkor eggy nagyot. Tisztelem Fő Tiszt. Superintendens Uramat: 's kérem hogy szánjon! Ez a' Generál A' Dieu!

46. [Kollégiumi beszédtöredék]

De a' mikor sok hányattatásim után eggy jóltévő hab, ha idegen partra is de tsak partra ki vetett vólna: úgy jártam énis mint ama' régi Filozofus, ki hajótörése utánn eggy esmeretlen szigetbe vettetett vólna, láta annak partjánn rajzolva mathesisi képetskéket és figurákat, mellynek első megpillantására, a' nem várt Öröm megtsókoltatta vele a' Főldet, 's így kiáltott ki belőle: Semmi baj sints, édes társaim, emberek nyomdokait szemlélem! 's örömmel fogadta el ennyi bajai utánn ez idegen főldnek barátságos bíztatását: Ha nem fejtegetemis hosszasann, általlátjátok tudom tzélozásomat. Mert énis hányattatván az én gondolatim között eggyfelé más felé bizonytalan tévelygéssel, eggy tőlünk idegen tudjátok mellyik, partra vetett ki az akkoris nem kedvező szél, körűl néztem bámúló szemekkel ez esmeretlen vidéket megláttam a' reá irt Mathematika rajzolatokat, örűltem, megéledtem, 's ezt kiáltván: Semmi baj sints, emberek nyomdokait szemlélem! elfogadtam e'

partot, mint nyugtató helyemet. A' Mathesis, Uraim! minden Vallásba minden Országba, minden rend és gondolkozás formájába eggy. Láttál é olly ostoba babonást vagy olly vakmerő Eretneket a' ki valamelly ágazatját tagadta vólna? Tudsz é olly külömböző rendtartású Országot, mellybenn a' Mathesis igazságairól ártikulusokat hoztak vólna, és vagy ez vagy más tzikkelye változást vagy tilalmat szenvedett vólna? Se Klima, se Temperamentum, sem Társalkodás, sem Nevelés, sem Praeiudicium nem fonhat olly látást változtató ködöt ennek mindenfelé kiderűlt Egén, mint a' millyennel barnúl a' Vallásnak, a' Böltselkedésnek, és a' Törvényezésnek, néha vékony homállyal néha feketés felhőkkel borongó horizonja. Ezért megérdemli ő a' tiszteletet, minden bizonytalanságot visszálkodást és tilalmazott elmélkedést kerűlni óhajtó Lélektől. Ezért lettem énis az ő felemelt gondolkozású híveinek, a' kételkedésen kívűl tét[et]ett igazságokonn, az értelem rendes nyomain, követője.

47. [Önvallomás-töredék]

Valamint az alattomos emberektől életemben ritkán tudtam őrizkedni, a' melly talám gyengeség is, úgy a' titkos és álljukakon járni soha nem telt ki tőlem, nem is vólt kívánságom, a' mit sokan balgatagságnak nevezhetnek: De mégis édes megnyúgovást érez az én lelkem abban, hogy örömöm és szomorúságom, haragom és jókedvem, tiszteletem és megvetésem, félelmem és reményem, barátomtól, ellenségemtől és a' világ esméretétől titokba nem tartatódott. Más ezt nem tselekedné, vagy magát erről lehagyná veretni:

48. Közönséges Tanittás

Text: Solt. 30:6, Estve siralom, reggel öröm

Az egész természet egy olyan játék szín a' melyben szüntelen változnak az emberi dolgok. Ugyan is most a' nap mosolyog és fényesen emeli ragyogo sugárait fejünk fölött; és pompásan jön ki a' mennyei hajlékokbol: majd egy komor, és vak éjszaka az ő fekete homályával, egy gyászos öltözettel von be, mind magunkat mind a' körülöttünk lévö dolgokat; és a leg csendesebb nappalt egy leg irtoztatobb mennydörgésekkel, villámásokkal rettenetes éjszaka váltja fel. Tavasszal fűvekkel s virágokkal, és bársony színt játzó palástal van be vonva a föld: télen pedig által menvén a' hideg szelek elveszik a' gyönyörü mosolygást; a' reá közelgetö halálnak halvány sárga szine festi be az egész természetet, nem látunk akkor egyebet száraz töviseknél. A' hol ez előtt gyönyörüséggel legeltettük a' mi szépet kíváno szemeinket, most ott irtózás vesz körül, látván azt, hogy most az egész természet vidám ábrázatbol halavány szinbe öltözött. Azok az élö fák a' mellyek szélesen ki terjedö ágaik alatt hüsitö pihenést adtak az ellankadt utasnak: most leveleiktöl meg fosztatván mezítelen tagokat mutatnak; és a' mely bércekböl a patakok zugottak; most ott a' vad állatok rettentö orditása tölti be a' térséget. E képpen változik az egész természet, nem lévén benne semmi állando, söt mi magunk is külömb külömbféleképpen változunk az idök változása szerint, mert az élet olyan tenger, a' melyben az örömnek és gyönyörüségeknek vizei találtatnak: most majd olyan el apadt kut fö lesz a' melyben semmi gyönyörüségekre nem találunk, hanem csak a' bánatnak és keserüségeknek mocsárjaira. Most azt szemléljük hogy van édes atyánk s anyánk akik minket hivdajkálkodásukba tartanak: majd meg azt látjuk hogy elölünk eltüntek, és a' mord halál prédáivá lettek, egy szoval a' mint a' szent leckében van: „estve siralom, reggel öröm". Ime tehát ilyen különbféle szinekkel van ki festve az élet táblája is; ez az a' különbbféle szineket játzo játék szín, a' melyet én most ti elibetek terjesztek.

Jertek tehát visgáljátok meg velem szorgalmatosan, hogy felkiálthassatok Szent Dáviddal „Oh Uram! mely csudálatosak a te dolgaid az emberekhez."

Hol jo, hol rossz állapotban érkezik hozzánk a' szerencse, olyan igazság ez, a' melyet közülünk minden tapasztalhat. Ugyan is születik a' kisded, és egyszerre nyitja fel szemeit mind a' Világ látására mind a' sirásra: de a' mely könyek csak postái azoknak a' nyomoruságoknak, melyek ide hátra várakoznak ö reája, és azok csak elsö 'sengéi azon siralom érzéseknek, a' mely egész életét el fogja boritani. Majd csak hamar azok az emberi mosolygások, s gyermeki örömök le törlik az ö csecsemöi könyeit, felébresztik az ö érzékenységeit a' körülötte lévö gyönyörüségekre: e' szerint tehát estve siralom reggel öröm, a' gyermekre nézve is. A' gyermekség után az emberkori idö hasonlo s különbözö szinekkel áll elö.

Ugyan is a' gyönyörüségek és bánatok osztják fel ennek részeit, szakaszait, az egésség, a betegség, a szerencsétlenség, a' sokféle atyafiság, és barátság és az egymással hirtelen összetalálkozásbol következni szokott keserüség, és öröm: ezek azok a' változó szinek, a' melyekkel van le festve az emberi élet sokféle ábrázatja. Épiti az ember éjjeli, s nappali szorgalmatossággal boldogságának bástyáját: de ennek fundamentomi szüntelen ingadoznak; összegyüjti a' sok gyönyörüségeket de egy véletlen történet hirtelen széllyel veri azokat. Magas helyen épiti az ö lakhelyét a' melyben nyughasson mind maga mind maradéka: de egy láthatatlan kéz széllyel szorja azt. Terjeszti, szaporitja gazdagságát, de hirtelen szárny csattogással elrepül, egyéb a' reménységnél nem marad a mely meg vigasztalja ötet, egy szoval itt is „estve siralom, reggel öröm."

De valyon hát csak azért teremtetett e az ember hogy e' képpen hányattasson e világon? és hogy ilyen játéka legyen a' szerencsének? azért teremtetett e hogy egy darabig itt a földön ki legyen tétetve a' nyomoruságok szélveszes történeteinek, és hogy esztendöröl esztendöre nyomorogjon a' nyomoruságok rabláncai között? mind addig, mig végre elrongált testéböl nyomorult lelkét a' halál a' semmiségbe vissza hivja? Éppen nem! hanem a' bölcs Isten rendeli ezeket a ki a' világosságot, és a' setétséget formálta, ö töle származik mind a' jó mind a' gonosz.

Ugy de hát az Isten végtelen jó? miért nem közli hát a' maga joságát a' maga teremtéseivel ezen gyáva halandokkal? Igy akarván eszekre adni minden velem egy sorsu bünös embereknek, és nyomoruságban lévöknek, hogy bölcs okai vannak a' Teremtönek azokban a változásokban a' mely alá vetette az embert. Tehát ezekre figyelmezzetek.

I^{ör} Hogy az Isten ugy bánhat velünk mint akarja mert a' vagy mondhatja é a' sár a' fazékasnak: miért csináltál igy engemet? Kicsoda szab törvényt a' mindenhatonak? hiszen teljes hatalma van az ö teremtésein, valyon hát igaz jusson panaszolkodhatunk é ö ellene? Éppen nem, mert sokkal többek azok a' gyönyörüségek a' mellyekben örömünk vagyon, és hogy azt elhigyjétek ne hallgassatok a' romlott vérü emberekre kik szüntelen panaszolkodnak a' világi élet ellen; ne hallgassátok ezen kárvallottakat a' kik a' nyomoruságokban fetrengvén még születéseket sem irtoznak meg átkozni. Ne hallgassatok azokra, ne kérjetek azoktol tanácsot a' kik minden társaságot s barátságot meg vetvén remetékké lettek, a kik sirnak ugyan a' sírókkal, de nem örülnek az örülőkkel, és vigadókkal.

Törüljétek ki azért az emberi nemzet laistromából mind azokat a' nyomoruságokat, melyek az emberek lelkét terhelik és gyötrik; mert sokan vannak olyan emberek a' kik el csüggedvén valami nyomoruságban: élni sem kivánnak. De ellenben törüljétek ki a' gyönyörüségek száma közzül azokat a' melyek vétkesek, és a' melyek az ártatlansággal és virtussal meg nem egyeznek, és a' melyet a' lelki ismeret kárhoztat. Azonban számláljátok fel azon gyönyörüségeket a' melyeket szül a' virtus, és a' melyek teremnek az igaz szív, és a' szives barátság felséges mezején; azokat a' gyönyörüségeket a' melyek be folyván a' lélekbe, azt pallerozzák és nemesitik, a' melyböl lesz aztán hogy ennek kedvellöi kegyesek lévén a' szegényt meg segitik a' mezitelent meg ruházzák; az árváknak atyjai, az özvegyeknek pártfogoi lesznek. Számláljátok fel azonban azokat a' felséges Isteni Virtusokhoz hasonlo örömöket, a' melyeket tölt az igaz Keresztyén szeretetébe s az azzal valo társalkodásba, és az ö szent beszédének hallgatásába: Nagy öröm ez! és mind meg annyi ékesség az igaz Keresztyén ember lelkén. —

Ezeket az örömöket számláljátok és vegyétek fel és vegyétek gondolora, elöre jol meg visgálván: bizonyal ha igaz ítélök vagytok; meg némultok, és nem nyitjátok fel szátó-

kat a' szent Isten ellen valo panaszolkodásra, mert sokkal többek a' mi örömeink mint a' mi siralmaink napjai. De azt kérditek talán: hogy miért nem állandok ezek a' gyönyörüségek? és miért zavarodnak össze sokszor a' kegyetlen keserüséggel? Én pedig azt kérdem: miért zavarjátok magatok önként össze?

Ez az én beszédemnek II^{ik} része az élet viszontagságai felöl.

II^{or} Ugyan is mi közönségesebb dolog mint az, hogy a' leg boldogabb emberek önként lesznek boldogtalanokká, és hogy sokan magok szereznek oly fájdalmakat magoknak, a' melyek alatt keservesen nyögnek, és a' melyekben siralmas fohászkodásokat bocsátanak a' szent Istennek 'számolyához. Tekintsetek be csak azoknak a' nyomorult ifjaknak laistromába, a' kik az ö henyélések, bujaságok miatt lettek a' nyomoruságok kegyetlen áldozatjává, s örökös mártirjokká: majd meg tapasztaljátok akkor, miképpen rohan az ember nyakra före a bajok forrására. Azt mondja egy régi bölcs „Nagy igazságtalanság ugymond hogy az ember lehet bünös": mert ha az elött az ember egy nehány esztendökkel legjobb egésséggel bírt is és vidámság ragyogott az ö orcáján, s az öröm, a' vérrel együtt csergedezett az ö erében: de csak ugyan a' fájdalmak nyilait hordozta testében és mikor ezek ki ütnek nincsen tagjában semmi épség, hanem meg háborodván tagjai nem nyughatik az ö elébbeni bünének miatta, és ime még az ilyen ember panaszolkodik így: „Estve siralom"; de majd derül az ékességgel magát kedveltetö hajnal a' melyben azonnal örömre fordul siralma.

Csudálatos Isteni munka! a vagy zugolodhatik e te ellened valaki holott te nem hagysz a nyomoruságban soká fetrengeni senkit. Látjuk hát hogy nem szüntelen valo a' nyomoruság, mert ha azok szüntelen tartanának, így panaszolkodhatnék az emberi nemzet: "Miért adatott a' világosság a' nyomorultaknak?!" — Melyik erös szivü ember nem rogyna le az inségek terhe alatt? és hol van az a békességes türés, a mely nem zugolodna? Jol tudván tehát az Isten hogy gyarlo a' mi voltunk, nem ostoroz mind szüntelen, hanem meg változtatja a' mi sorsunkat úgy hogy estve siralom volt reggel öröm lészen. — De hát örömünk mért nints örökké tartó? Jol rendelte azt az Isteni felség hogy a gyönyörüség öszve kavart légyen a nyomorusággal, mert hiszen ha sok örömük volna sohse is kevánkoznánk erröl az

alatsonyság helyéröl a' földröl a ditsöség helyére, hanem mindig itt ohajtanánk maradni és itt örülni. De tsak ugyan légyen ám bár a Világ édes, fügjenek tsak az ö Nektart okádó emlőin a világ fiai, mégis vagynak olyan kegyes emberek akik azt meg utálva kivánják el hagyni.

De légyen bár a világ olyan kegyetlen Faraho a' ki szüntelen való munkával kínozza a kegyetlen sors által elszórt Izraelitákat, még sem kívánkoznak a szolgálat házából a földről a szabad Kanaanba, a mennyek országába; és légyen az ámbár kegyetlen tigris, fenyegessen dühös mormolással még is némellyek nem kivánják el hagyni. Ugyan hát ha így sem kivánnak meg válni töle mi lenne belölök úgy ha folyna a föld tejjel mézzel és ez ha gyönyörüséggel mindég telyes volna, úgy bizonyára imádnák az emberek ezt a Világot tsak hogy itt maradhatnának.

De Keresztyének hát mi tsak a Világért vagyunk teremtve és nem a jövendö életre nézve? Éppen mert a mi hitünk egyedül való fő java a Krisztus, nem kell hát a világi hejába valósággal meg elégedni, mert valyon mitsoda is szaggathatná el azokat a ragados lántzokat, amellyekkel a' Világhoz vagyunk köttetve a szüntelen emberi változással együtt. Szenvedjük hát el az Urnak mi reánk botsájtott tsapásait és jusson eszünkbe hogy mind nyomorúság alá vettettünk, ne ragaszkodjunk ahoz a szerentsétlenségnek motsárjához, a Világhoz, hanem utáljuk meg az itt levö gyönyörüségeket és szüntelen a Virtusok gyakorlását tegyük magunknak fő célul, sirassuk meg e nyomorult Világon tett gyarloságainkat.

Sirjatok ti idök terhei alatt meg görnyedt öregek, és ti közép idejű férj fiak, sírj te ifjui rend, sirjunk mindnyájan az eddég elkövetett büneinkért; mondjuk ezt tántoritthatatlan szavakkal: Világot, mint kevély pávát meg utáltam, Tövis koszorumba mert több jót találtam. Ne engedjük már magunkat ez után meg tsalattatni e Világtol, hanem ennek tsalogato édességéröl le mondvánn járjunk az Urunk utánn. Mivel pedig ezt magunktol véghez nem vihetjük, Te igazságtalanságnak gyülölöje és igasságnak tántorithatatlan fejedelme, Édes Atyánk a' Krisztus Jézusban, aki erötlenség alá vetetted az emberi nemzetet, adj oly álhatatos és mindent könnyen ki álható szivet, hogy ha nyomoruságok érdekelnek bennünket, el ne tsüggedjünk, hanem Te hozzád és nem máshoz fojamodjunk.

Adj továbbá a' mi kezünkbe olyan kultsot, mellyel bátrann meg nyithassuk a' Te lako helyedet, ahol nints nyomoruság nints siralom és szomoruság, hanem vég nélkül valo öröm. Amen.

Praemittenda Concio

Felséges Isten a ki boldógságban és ditsősségben lakozol mivel egyedül vagy szent, Hálaadással emlékezünk a te jótéteményedről, melyeket tapasztaltattál eleitől fogva velünk mert ámbár mi a te felségedet, ditsősségedet, méltóságodat meg nem foghatjuk, és nagy a közbevetés a mely te közöted Élő Isten és mi közöttünk porók és hamvak vagyon. Adjad mindazonáltal az Egek fiának azt a boldogságot hogy ditsérhessenek tégedet és esmérhessék meg te benned mindazt ami az Idvességre szükséges. Az egész Természet bizonyságot tész Uram terolad hogy a te joságodnak erejével környül vettél minket mindenfelől és ha mindezek is elégtelenek volnának arra hogy minket a te esméretedre vezessenek megjelenteted te magadat a te Szent Fiad az Ur Jézus Krisztus által hogy ö benne esmérnénk meg tégedet mint olyat a ki merő szeretet vagy a ki megbotsátod a bünt és irgalmasságot nyujtasz mindazoknak valakik öáltala Tehozád járulnak — Oh Uram mely igen kötelez minket ez az esméret arra hogy téged szeressünk és a te parantsolatodnak örömmel engedelmeskedhessünk. Ne is enged oh Uram hogy háládatlanságunkal méltatlanoká tegyük mi magunkat enyi jo tételnyidre. Sőt megbotsátván büneinket kegyelmesen tselekedjed Szent Lelked által hogy szivünk és életünk szüntelen megegyezenek azal az esmérettel és eben esmérnénk meg tégedet, és igyekezünk Szentek lenni miképen te Szent vagy az Egekben szenteld meg azért e mostani egybegyülésünket is és igazgasad azt arra a végre a melynél fogva adj ditsőséget lelkünknek Idvességet a Jézus Krisztus által Ámmen

49. [Búcsúbeszéde csurgói tanítványaihoz]

Kedves Régi Jó Tanitványim, 's szenvedő Társaim!

Talám mikor ebbe a' rám nézve szomorú órába, a' mellybe tölletek butsút venni kivánok papirossal megjelenve szemléltek engemet, azt gondollyátok, hogy mesterségesen előre el készitett tzikornyás mondókával akarok nem annyira szivemnek, és tinéktek, mint az üres tzeremoniának tenni áldozatot: de változtassátok vélekedésteket, az igazság és a' jo indulat kevés szóval él; magam is e' kettőnek ösztönéből rövideden elmondom. — — De késem még egy kevéssé: mert ha úgy érzetek mint én (a' mint el hiszem hogy úgy is éreztek) tudhatjátok hogy az Esztendő számra érlelt szeretet, nem olly könnyen veheti magát arra, hogy egy szempillantásba vegyen bútsút soha el nem felejthető tárgyaitol. Ha tehát ez a' néma ékesenszollás, a' mellyet ábrázatomonn és szivembe olvashattok, és a' melly az erőltetett mesterségnek trutztzára akarmelly piperés Oratornál is többet szóll tőllem és reám nézve nem elégséges: meg szóllalok ámbár beszédemnek terhére vagynak egymásra duzzadó indulatim megszollalok. — De oh melly szűk és erötlen akarmelly nemzet nyelve is, egy teletőlt szivnek ki fejezésére! — Én ugyan azt a' ti erantam viseltetett önként, és tettetés nélkül valo szereteteteket, a' mellyet még ekkoráig, minden Tanitványimtól meg nyerni szerentsém vólt, nem tsak most, mikor a' hálálkodásnak tzeremoniás ideje van köszönöm; hanem minden rollatok való meg emlékezésemben is köszönni fogo[m]. Azt az egyet kérem ki, hogy a' miben saját hajlandóságomnak 's a' ti kívánságtoknak, vagy fél szerént, vagy általjában meg nem feleltem, vagyis felelhettem, mind azt vagy a' többnyire szerentsés feledékenységbe temessétek el, vagy az előttetek esmeretes gántsoknak és kivált útobbi méltatlan sziv szoritatásimnak tulajdonitsátok. Jövendő tapasztalástok, mind bővebben bővebben meg tanít rá benneteket, hogy a' hálátlanok valamint leg nagyobb, ugy leg számosabb bűnösök is e' világon! —

Ite meae felix quondam pecus ite capellae!

Non ego vos posthac viridi proiectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam non me poscente capellae,
Florentem Cytisum et salices carpens amaras

Mennyetek már hajdanába
Kedves nyájam mennyetek
Többé e' fák árnyékába
Nem Dallok már veletek.

Menjetek, vagy is én megyek: Ti pedig maradjatok, és az Isten, a' Tudományoknak és a' jó rendnek Istene viselljen úgy gondot rollatok, hogy jövendőben magatoknak boldogság[á]t ember társatoknak költsönös segéllését, a' hazánk diszét, vagy is a' hármat együvé foglalván az Ur Isten ditsőségét a' veletek együtt élő emberiség szemlélhesse, hogy én is azzal megne szégyenittessem; vagy mikor én tőllem a' szép napnak fénye és önnön tudásom a' sir halmok által el szakasztatik, az én hamvaim azon megne háborodjanak, hogy ti nekem is voltatok valaha Tanítványim. Sajnállom, hogy elkell válnom ti tölletek; jobban sajnállom hogy tsak kevés ideig tehettelek tanításom által holtig való adósimmá, legjobban sajnállom pedig, hogy e' kevés idő alatt nem oktathattalak benneteket a' mint az én tulajdon lelkem esmérete parantsollya önnön magamnak, hanem azzal az egy vigasztalással vagy ha szabad ditsekedéssel hagylak itt benneteket, hogy a' mit töllem tanúltatok, mind azoknak vagy egy vagy más hasznát a' közönséges életben az Oskolánn kívűl is használhattyátok, mellyre nézve Didónak Eneássa bútsúzó, vígasztalással és keserűséggel elegyített utolso szavait teszem magamévá.

Classem praeclaram statui mea carmina vidi
Felix heu nimium felix si littora tantum
Nunquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.

KÉPMELLÉKLETEK

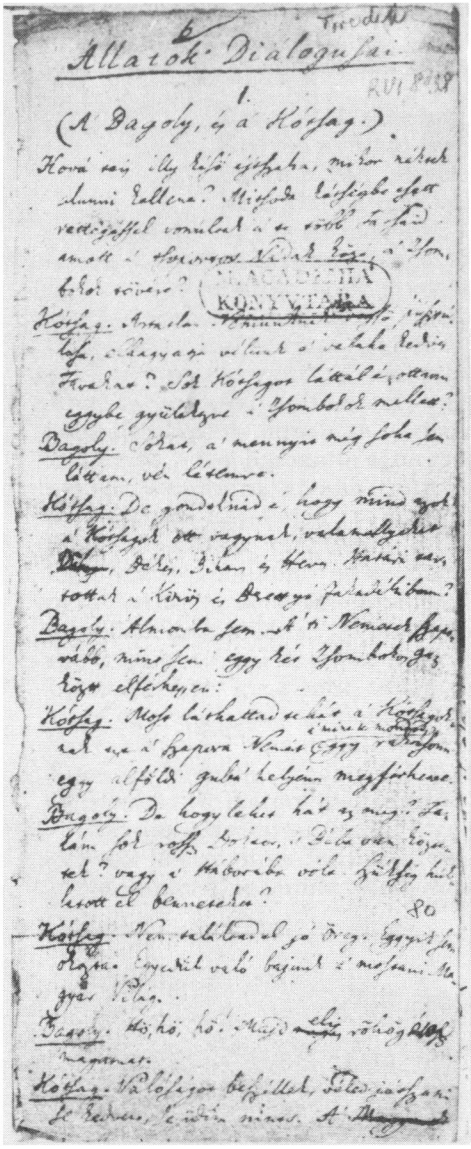

Állatok Diálogusai.

1.

(A Bagoly, és a Kótsag.)

Hová van ily késő éjtszakára, midőn rétek
lenni szállna? Miféle társaságba jött
vendégjével vonulsz a te több társaid
annak a' Hosszú Vizek Tava, a' Szom-
bathi tsőr vitéz?

Kótsag. Arra sza[illegible] Tsinálna[illegible] Tsapa
tsa, Csatagyagja vallunk a' vadaka Rendi
Hivatása? Sőt Kótsagot látsál a' ottan
egyebe gyülekezni a' Szombathi Rétekre?

Bagoly. Óhaz, a' mennyire még fohá sem
látszom, vá Létemre.

Kótsag. De gondolnád a' hogy mind ezek
a' Kótsagok ott vagynak, valamelyikek
Dóka, Dálej, Dékán, és Hetes. Nálunk van,
tottak a' Kéthly é, Bezegyo Falubéliben?

Bagoly. Akármenyi jöjjenek a' Kótsagok
válo, mind sem egy Kés Szombathoz
közel elférhetnek.

Kótsag. Most láthattad volna a' Kótsagok
sereg ese a' Hegyen Nints egy Kétsom
egy alföldi gulyát helyben megfőzhesse.

Bagoly. De hogy lehet hát az, hogy Ta-
lám sok rossz Dolgot, a' Béka vad Tészta
tel? vagy a' Háborúba vóla Külföldi hul
lasott el Bennetek?

Kótsag. Nem valóban de jó Dolog Egyet
Egyet. Egyetlen való bajunk a' mostani Ma-
gyar Világ.

Bagoly. Ho, hó, hó. Mégis [illegible] vóltok
magatok.

Kótsag. Valóssagos beszéllek, Sőt igaz is
de Tudom, és ütön nints. A' [illegible]

80

1/a. ***A' Bagoly, és a' Kótsag*** **első kidolgozásának töredékesen fennmaradt fogalmazványa (MTAK. K 675. 80a)**

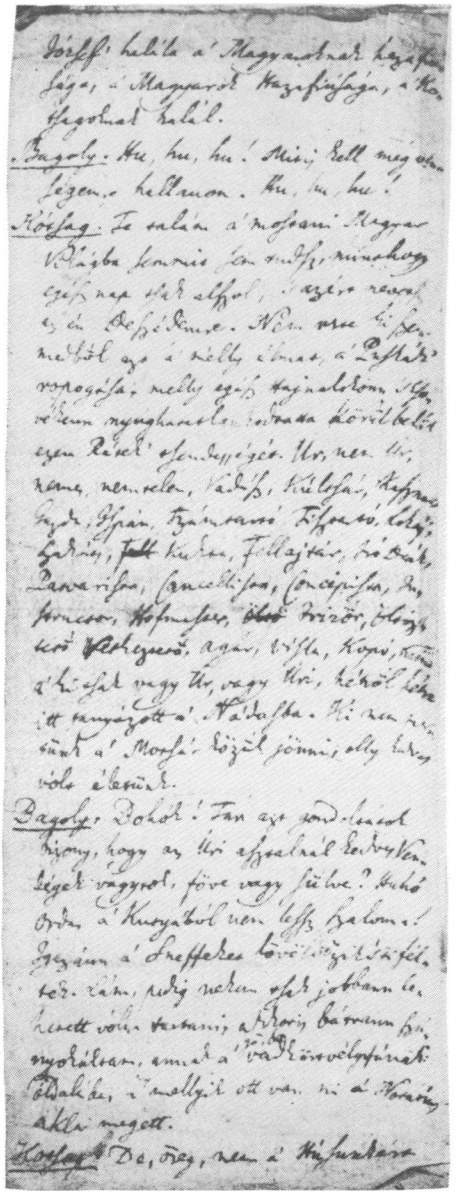

1/b. ***A' Bagoly és a' Kótsag*** **első kidolgozásának töredékesen fennmaradt fogalmazványa (MTAK. K 675. 80b)**

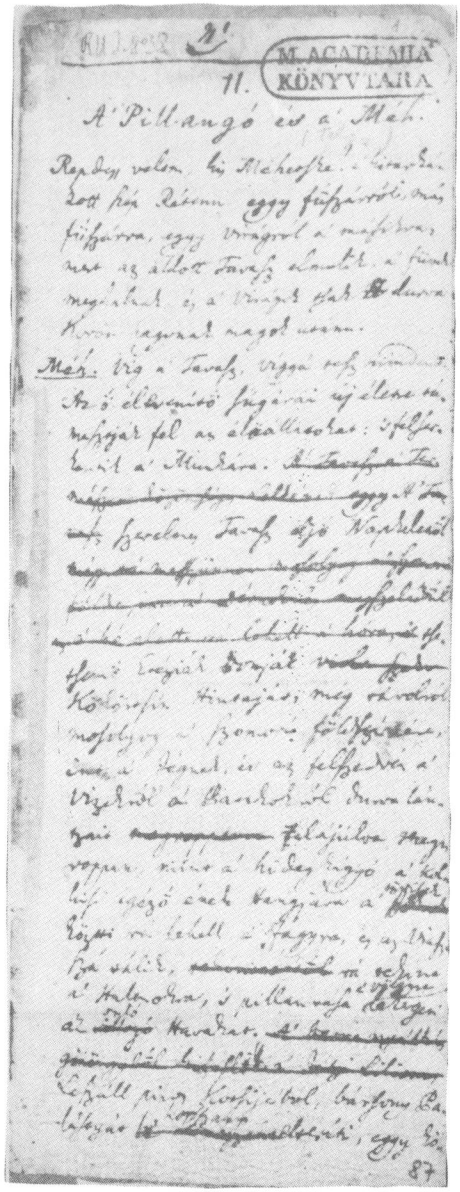

2/a. *A' Pillangó és a' Méh* fogalmazványának első lapja (MTAK. K 675. 87a)

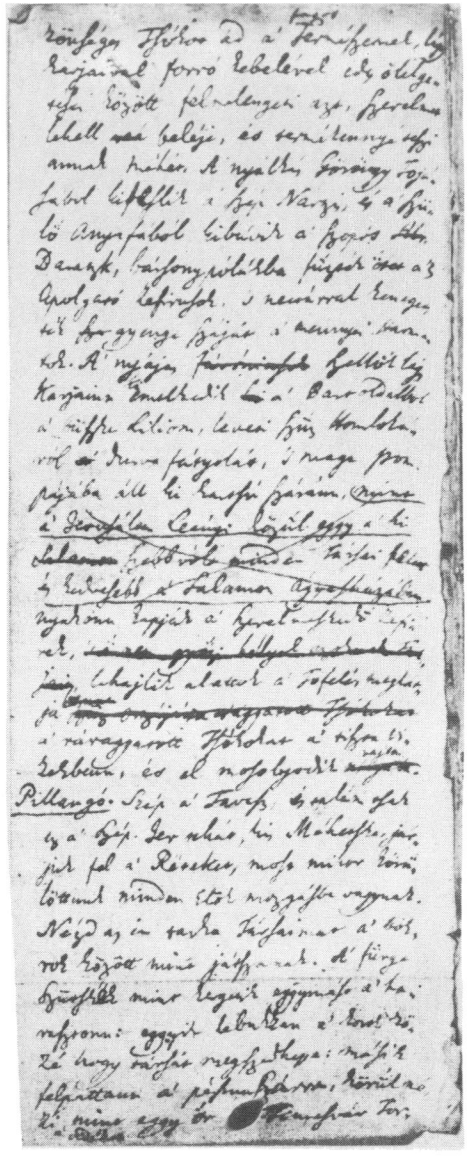

2/b. ***A' Pillangó és a' Méh*** **fogalmazványának első lapja (MTAK. K 675. 87b)**

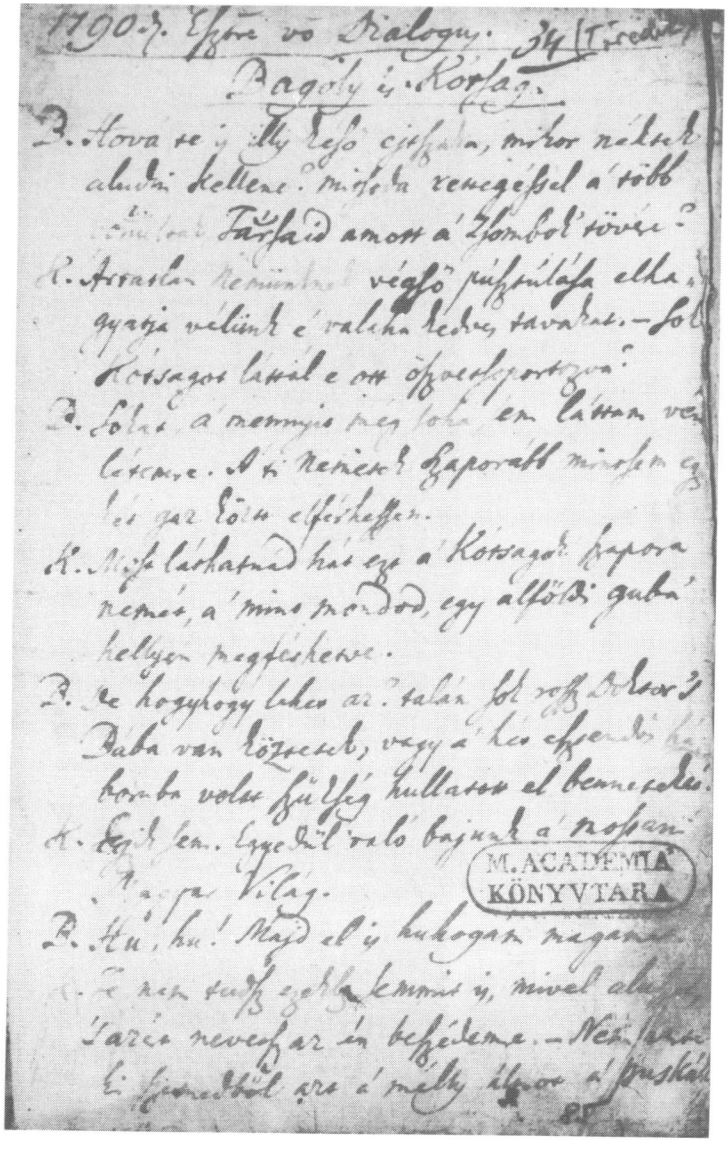
1790-ik. Eszt. vö. Dialogus. 34 [Töredék]

Bagoly és Kótsag.

B. Hova te ily késő éjtszaka, mikor mások
aludni kellene. mitsoda szerencsével a több
[illegible] Társaid amott a Zsombol' tövére
K. Arravalo tekintetből végső pihentálása elha-
gyatja velünk e valuha kedves tavaszat. — Sok
Kótsagos látsik e' ott összegyülekezni?
B. Sokat. a' mennyis még soha en láttam vé-
lekedve. A' tsendes éjszakát minekem ez
lés gaz Zaj elrettentette.
K. Mit látsatnál hát ezt a' Kótsagok kapor-
rását, a' mint mondod, egy alföldi guba'
helyen megtsekkelve.
B. de hogyhogy lehet az? talán sok vadászok
Baba van közzettek, vagy a' kis eszterlá-
konba volna fülfej hullatva el bemenekedni.
K. Egyik sem. Egyedül való bajunk a' rossz
Világ.
B. Hu, hu! Majd el ij hukogtam magamat
K. Te nem tudsz ezekről semmit ij, mivel alu-
Szóra nevetsz az én beszédemen. — Nem
[illegible] ijedtségből ere a' mely éjszaka a' puskák

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

3/a. *A' Bagoly, és a' Kótsag* második kidolgozásának töredékesen fennmaradt fogalmazványa (MTAK. K 675. 85b)

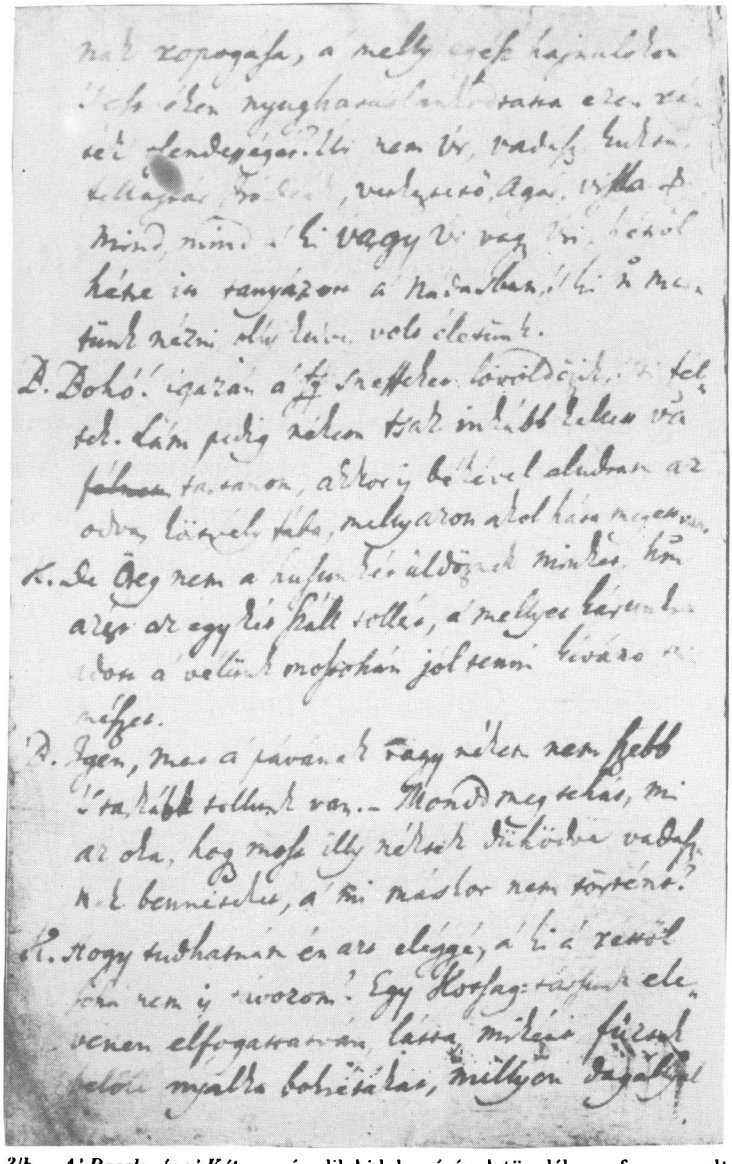

3/b. ***A' Bagoly, és a' Kótsag*** második kidolgozásának töredékesen fennmaradt fogalmazványa (MTAK. K 675 85b)

VII.

AZ OROSZLÁN és SZAMÁR.

Midőn az Aezópusz' Oroszlánja eggyütt vitte magával az erdőbe a' Szamarat, hogy rettenetes ordításával a' Vadakat meghajtsa, eggy eszelős Varjú ezt kiáltotta rá egy magos fáról: Szép mulattató társ! Nem szégyenlessz Szamárral menni? — — A' kinek hasznát veszem, felele az Oroszlán, annak, azt tartom, megengedhetem hogy mellettem járjon.

Így gondolkoznak a' Nagyok, mikor alacsony rendűeket emelnek-fel magok' társaságokba.

4/a. *Az oroszlán és szamár* című Lessing-mese Aszalay János-féle fordítása nyomtatásban

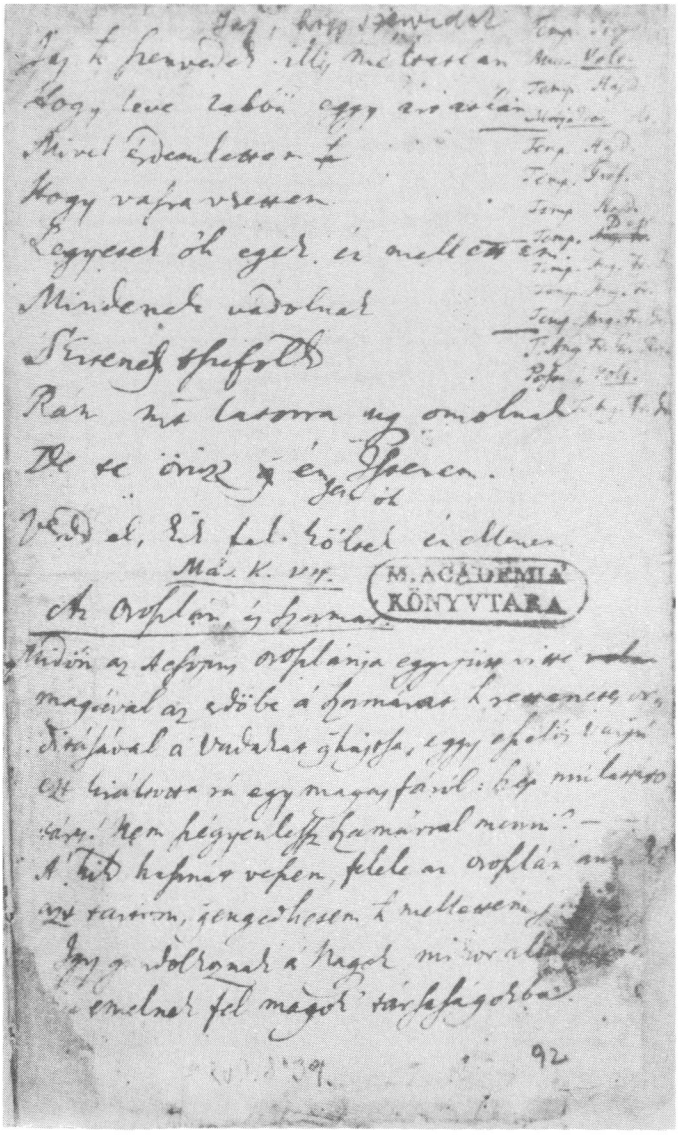

4/b. ***Az oroszlán és szamár*** **című Lessing-mese Aszalay János-féle fordítása Csokonai másolatában (MTAK. K 675. 92a)**

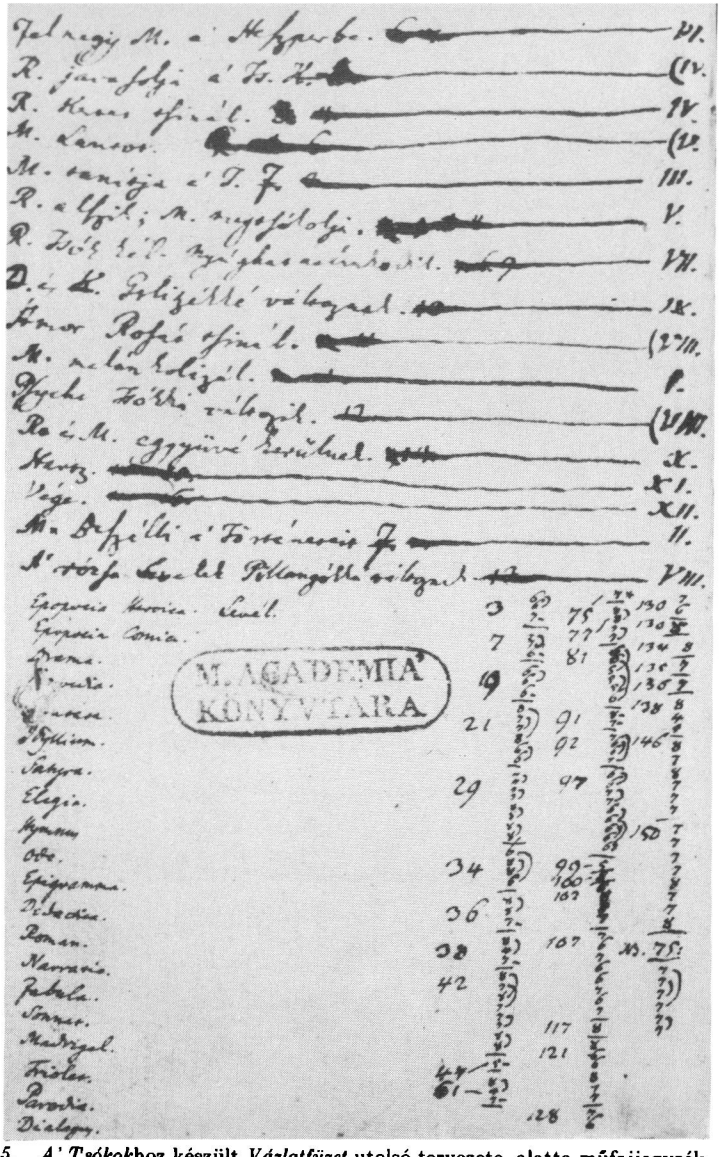

5. *A' Tsókok*hoz készült *Vázlatfüzet* utolsó tervezete, alatta műfajjegyzék és különféle számítások (MTAK. K 675. 13b)

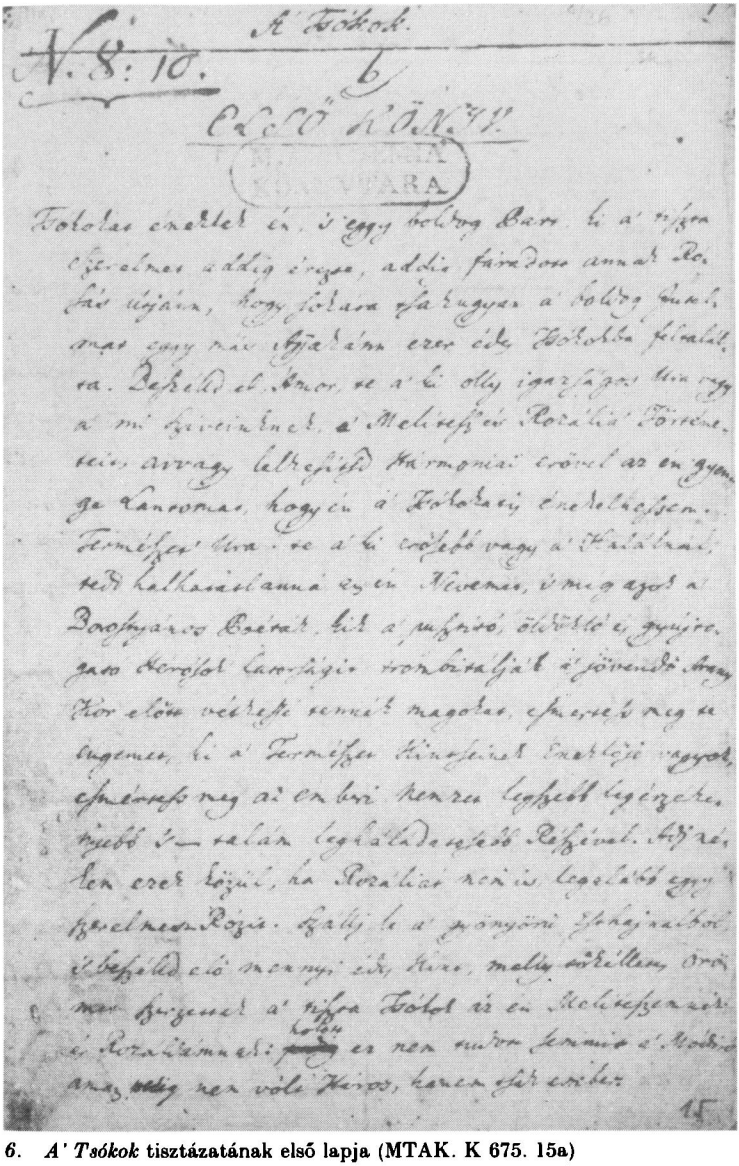

6. *A' Tsókok* tisztázatának első lapja (MTAK. K 675. 15a)

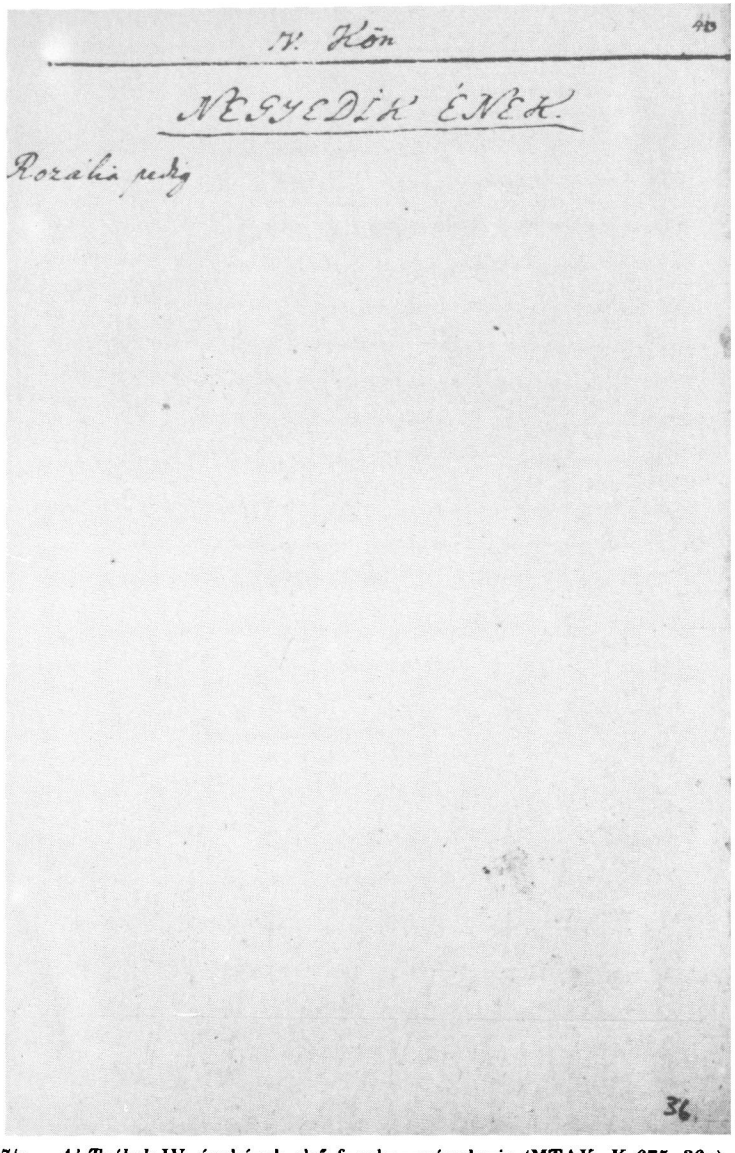

7/a. *A' Tsókok* IV. énekének első fogalmazványlapja (MTAK. K 675. 36a)

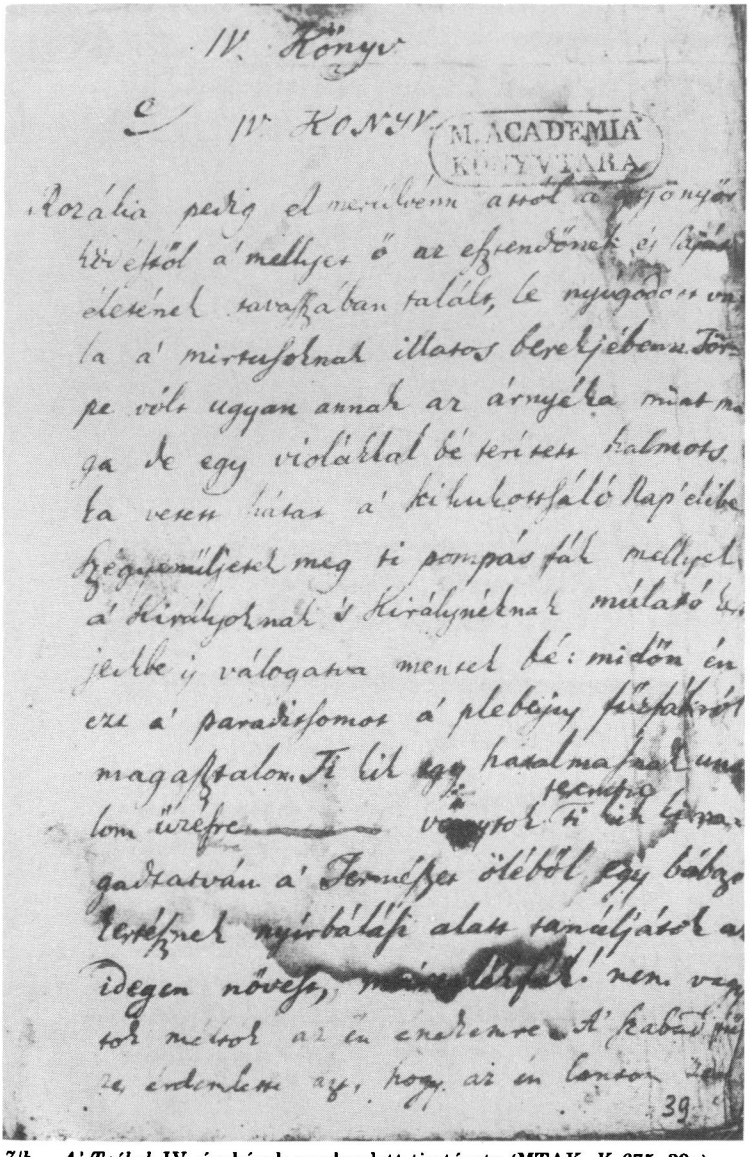

7/b. *A' Tsókok* IV. énekének megkezdett tisztázata (MTAK. K 675. 39a)

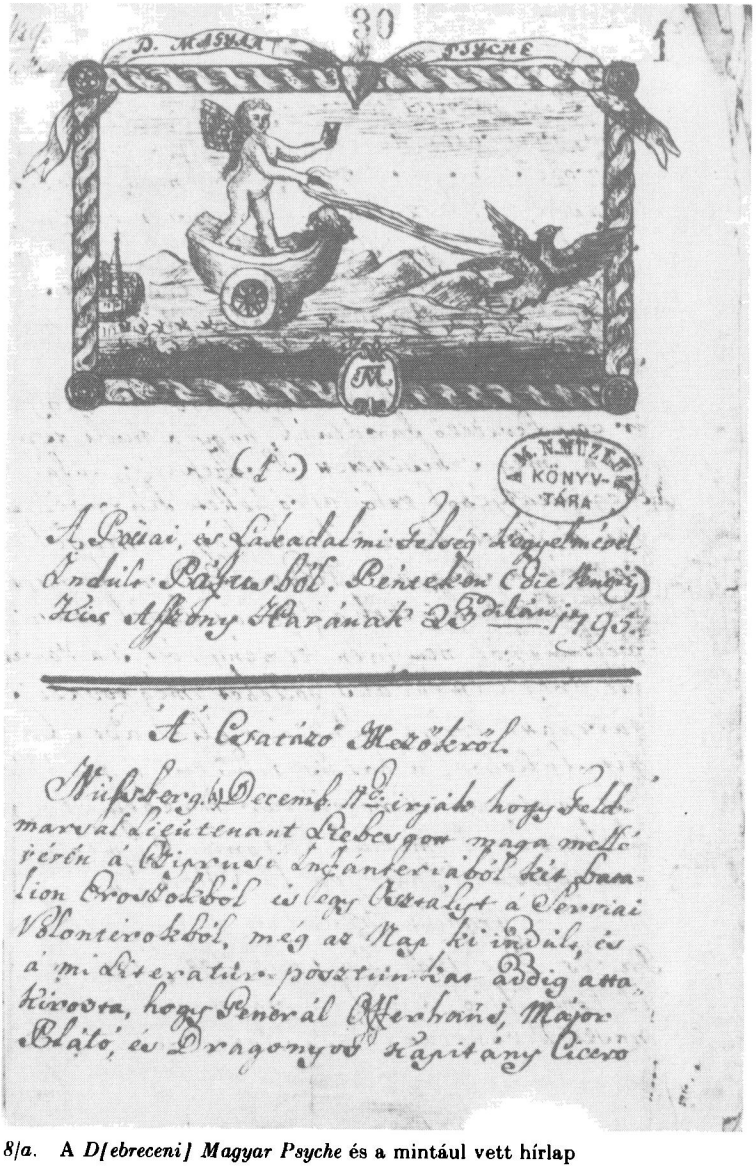

8/a. A *D[ebreceni] Magyar Psyche* és a mintául vett hírlap

8/b. A *Bétsi Magyar Merkurius* rajzos fejléce (OSzK. Oct. Hung. 429. 1a)

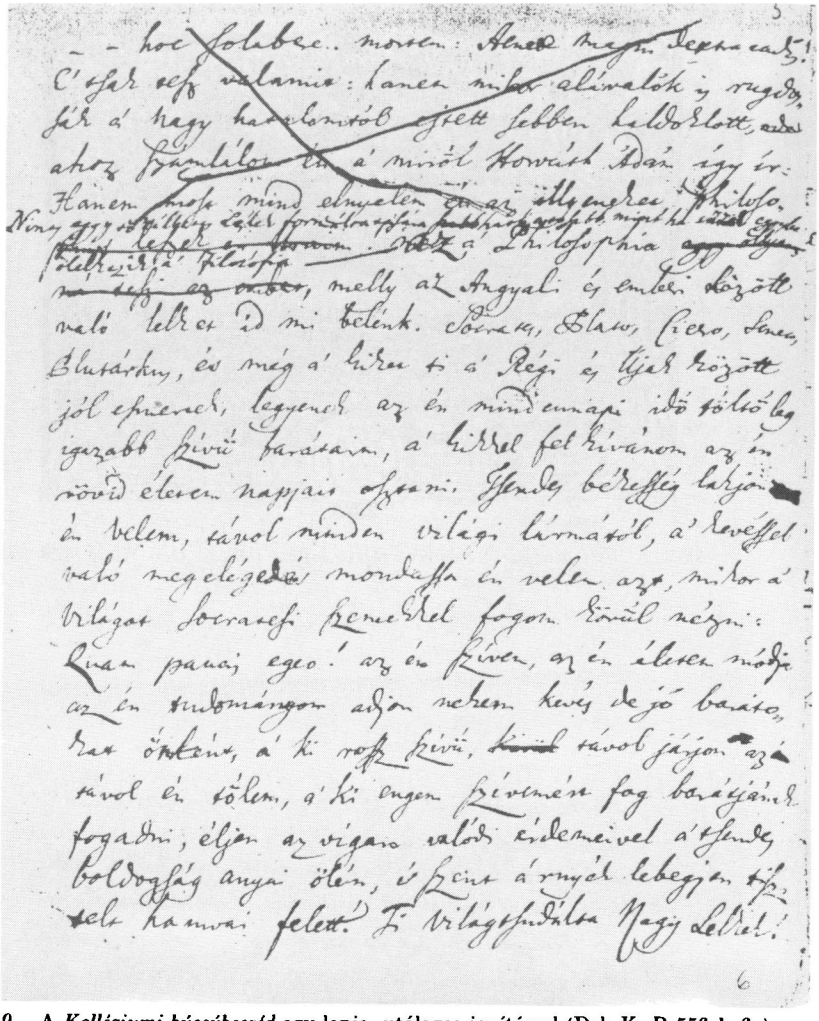

9. A *Kollégiumi búcsúbeszéd* egy lapja, utólagos javítással (DebrK. R 556 l. 6a)

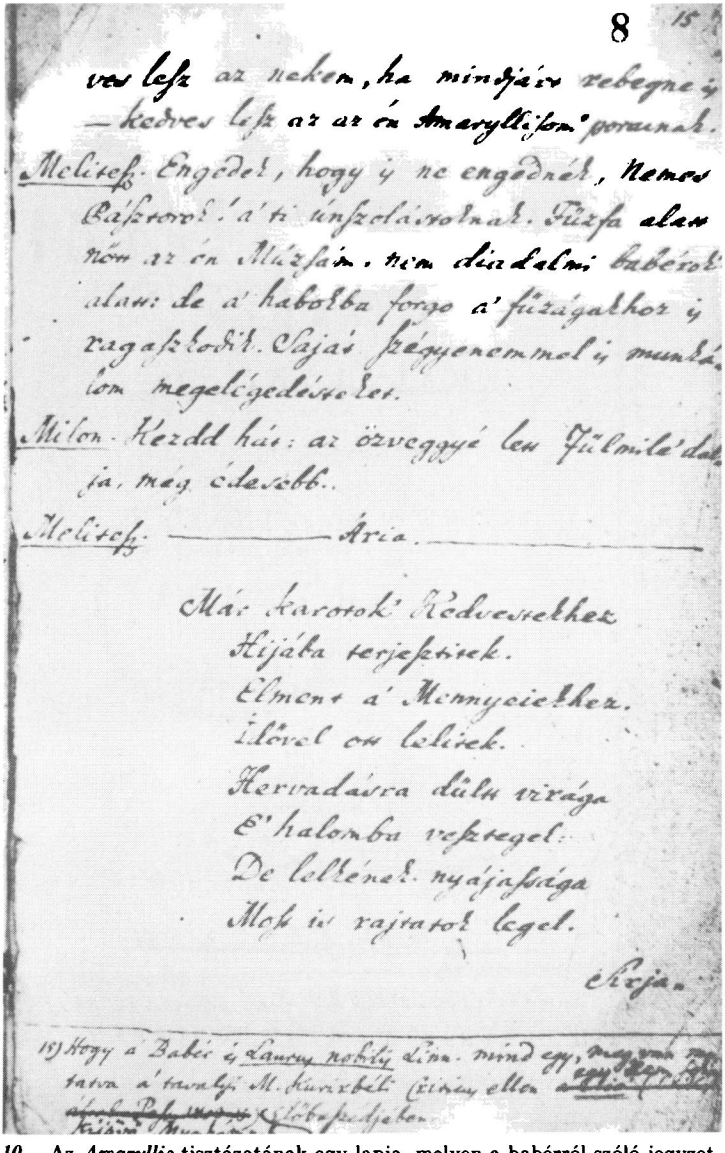

8

vesz lesz az neken, ha mindjáro rebegne ij
— kedves lesz az az ón Amaryllisom' porunak.

Melitsh. Engedel, hogy ij ne engednék, Nemes
Pásztorok! á'ti ünszolásotoknak. Füzfa alatt
nőtt az ón Múzsám. nem diszdalmi babérok
alatt: de á' habokba forgo á' fűzágakhoz ij
ragaszkodik. Clajás szégyenemmel ij munká-
tom megelégedésetekre.

Milon. Kezdd hát: az özveggyé lett Fülmile' dal-
ja, még édesebb..

Melitsh. ——— Ária. ———

Már karotok' Kedvesekhez
Hijába terjesztitek.
Elment á' Nemnyecskékhez.
Ilővel ón lelkiek.
Hervadásra dűlt virága
E' halomba rejtegel:
De lelkének nyájassága
Most is rajtatok legel.

Elvirja.

15) Hogy a Babér ij Laurus nobilis Linn. mind egy, [illegible]
tatva a' tavalyi M. Kurirbeli Czikkem ellen [illegible]
[illegible]

10. Az *Amaryllis* tisztázatának egy lapja, melyen a babérról szóló jegyzet eredeti fogalmazása található (OSzK. Oct. Hung. 71. 8a)

AMARYLLIS.

IDYLLIUM

SCHRAUD KIR. TANÁTSOSNÉ'

HALÁLÁRA.

CSOKONAI MIHÁLY

ÁLTAL.

CSORNA KÖNYVTÁRA

PESTEN,

TRATTNER MÁTYÁS BÖTÜIVEL.

1803.

11. Az *Amaryllis* első kiadásának címlapja

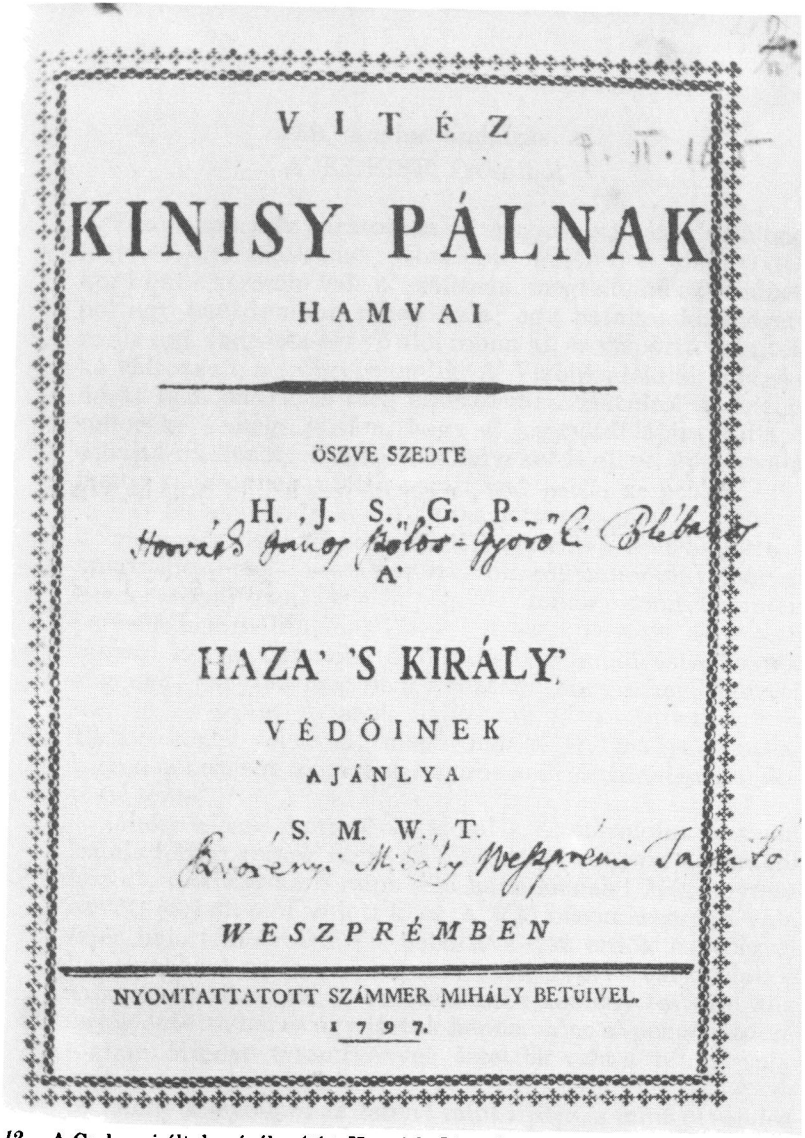

VITÉZ

KINISY PÁLNAK

HAMVAI

ÖSZVE SZEDTE

H. J. S. G. P.

A'

HAZA' 'S KIRÁLY'

VÉDŐINEK

AJÁNLYA

S. M. W. T.

WESZPRÉMBEN

NYOMTATTATOTT SZÁMMER MIHÁLY BETUIVEL.

1797.

12. **A Csokonai által prózába átírt Horváth János-költemény eredeti kiadásának címlapja**

50. Ánglus andalgás
A' KLEIST' Prósáiból

Van nékem egy barátom, a' ki Ánglus és Poéta, 's különös kedvellője a' sétálásnak. Közelébb, midőn őtet alkonyodtakor hijába keresem vala a' szállásán, megtalálám az erdőben, hol egy hantdombon pihen vala; egy patakotska megett, melly egy vadrózsa-ernyő alól rohan ki, és vízporrá 's tajtékká változván, a' vőlgybe omlik. A' Vízbukadéknak morgása miatt nem hallhatta meg érkezésemet. Hátúlról a' fejéhez sullogék, 's megsajdítám, hogy a' jegyzőtáblájára hallatos sohajtások között 's néhány könnyeket is ejtve, éppen valamelly versezetnek utólsó sorait írá. —

Már fel akar vala állani, 's megláta engemet. — „Régen itt vagy már? így szóla egy kitsit megpirúlva, nem hallottam, mikor ide jöttél." — „Már itt voltam, mikor olly nagyon kezdél sohajtozni, felelék én, 's mikor könnytseppjeid jegyzőtábládra hullának!" — „A szép Tavasz, és e' szép tavaszi Estve, úgymond ő, olly kedves andalgásba hoztak, engemet, hogy én meg nem állhatám, hogy némelly érzésimet le ne írjam, 's azok indítottak a' sohajtozásra." — Ekkor közlé velem a' maga munkáját, mellyet szabad légyen nékem egy gyengébb folyóbeszédi fordításban esméretessé tenni. —

„Melly édesen mormol a' vízomlás, és mormolni meg nem szűnik! Mint remeg végig az ő habja a' vőlgyön a' virágok között, mellyek az ő színe felé hajladoznak! Még kevéssel ezelőtt jégbolt alól omlott ki ez; a' főld búson kesergett vala, fejér halottruhával lévén béborítva. Az erdők és vőlgyek hópelyhekkel valának béretzézve, elhagyatva éneklő lakossaiktól. A' bikáknak és szarvasoknak kemény testeket zúz, és jég öntötte bé, és úgy jártak benne, mint a' pengő pántzélokban. Minden teremtvények érzették vala a' télnek sulylyát." —

„Melly kegyelmes az Isten! mint ifjítja 's mint örvendezteti meg ő, mind azt a' mi él! Mert ő volt az, a' ki mindenható karjával a' sok ezer Világokba azt az első mozgást

indította, a' mék által azok saját abrontsaikban mind örökké futnak; 's az Esztendő szakasszait változtatják." —

„A' néki-pirúltt Nap jobb kedvvel nézi most, hogy a' zőld, és virágokkal rakott Főld miképpen úszik az ő súgárinak tengerében. — A' Tzethal, úszó sziget' módjára nyugszik a' melegűlő vizekben, vagy lerohan a' tenger' méllységére, 's örvényt indít játéka kőzbe: és a' *Nautil* ismét hajó, evedző, vitorla, és kormányos önnön magának. — A' teméntelen madársereg, melly a' mi pázsitjainkat elhagyta volt, most örömmel siet hozzánk a' tengeren keresztűl, és szintúgy truppba lovagol a' levegőnek láthatatlan habjain."

„Minden erdő zeng örvendő polgárinak hangitsálásoktól. Az Eléfánt, és minden temérdek Állatdomb, a' sokféle aprómarha, és minden féregfaj, a' mi a' főldben, a' mi az erdőknek fájin, a' mi a' levegőben és a' vizekben él, mind-mind érzi hatalmát a' mindent felélesztő Kikeletnek."

„Óh adjatok hálát az Úrnak, 's magasztaljátok az ő Nevét, mindnyájan, kik az ő kegyelmét érzitek. Közönséges Kontzert emelkedjék fel tőletek az ő Királyiszékéhez! Adjátok nékem szavaitokat, óh Mendörgések; mellyek ismét a' levegőben laktok már, hogy az Úrnak ditséretét a' főldnek hírdethessem!. ."

„És óh! melly ingerelve ragyog amott a' naplementi Ég az ő bíbor- és aranyszín világával! Amott egy mezei vidékhez hasonló, rakva rétekkel, rakva erdőkkel, rakva hegyekkel, tavakkal; amott pedig egy tengerhez, mellyen lánghullámok tűndökölnek. Gyönyörű illatok lepik el a' tájékot, 's mélly Tsend uralkodik mindenfelé, mellyet tsak e' kis Patak' mormolása zavar meg, 's hébe-korba a' Fülemülének melánkóliás dalja vág ketté, 's egy mezei sápító sípotska." —

„Légy tsendes, én szívem! légy tsendes mint a' levegő, 's légy az mind örökké! Soha se lázzadjanak fel te benned zivatar indúlatok, azon a' gyűlölségen és haragon kivűl, mellyet az igazságtalanság és a' bűnök érdemelnek."

„Úram! ki az én életemnek reggelét és déltáját eltőltenem megengedted, adjad, hogy annak estvéje, melly már sebes lépésekkel közelget, ah! adjad, hogy az szebb légyen éltem' nappalánál! Adjad, hogy midőn az eljön; mint e' haldokló Nap, úgy lángoljak én azon való örömömben, hogy nékem a' te lakóhelyedet, hogy nékem a' te felséges voltodat majdan szemlélnem kell."

„És ti barátim, ti kik nékem boldogságom, betsületem, gazdagságom és mindenem valátok, kik az én hibáimat 's gyengeségeimet a' szívemért elnéztétek; ejtsetek akkor egynéhány könnyeket én mellettem, mikor az én már lankadó félben lévő pillantásim a' Menny körűl elragadtatva tántorognak."

51. A' szerelmesnek gyötrelmeiről
KLEISTNAK egy Töredéke

— A' tavasznak bőven tékozlott adományi, mellyek körűlöttünk folynak és gőzölögnek, tzudarok a' Szerelem' betegjére nézve; ő néki a' hajnal félholtan lángol, a' Nap homályosnak tetszik ő néki; nem botsát ez ő reá gyönyörködést a' maga súgárain; ő rá nézve az egész Teremtés megholt. — Örvendő barátinak zsibongása között elhagyattatottnak érzi magát, és magánosnak, nem hallja azoknak perge katzajjokat; hanem hallja a' kőszálakon és tengeren által az ő Bálványjának suttogását, a' melly őtet megvarázsolja. Az ő lelke ama' kebelnek liliomjai köztt portyász, 's ama' szátskának mézzén ragaszkodik. A' hitszegés felől való gyanúság, lidértz módra megtsalja az ő érzését, s' Őrangyalának képe messze rándúl előle: akkor rohan ki először az ő fájdalma, akkor hasonlít ő a' szélveszek és a' hideg miatt színéből kikőltt hervadozó virágszálhoz; akkor őgyeleg egy halott a' főld' színén.

Ti, harmatlepte tarka Rétek! ti félénk nyárfákkal megrakott Ösvények! ti Zefirek! és ti, kik hajdan lombos ernyőtök alatt a' virágzó lóherén sokszor hűsítettétek őtet, borzas Fenyők! ti Patakok, mellyek megett gyakran szunnyadott el rekedtt morgástokra, ezután már Istenhozzátok! többé már tsak kínját fogjátok éleszteni. — Tsak a' sivatag, homokos puszták, az Otzeán' szélveszes partjai, a' távol fekvő Czintermeknek árnyéka, az öszvedöntött várak, mellyeket már a' redvesség' foga át- 's meg-át rágott; és búson fenyegetődző szilfák' homálya borít, — tsak ezek az ő Paraditsomi, ahol nyomorúltt-volta kön[n]ytseppekben foly le sáppadtt ortzáján, ahol egész napestig tébolyog, 's gyakran a' süvöltő szelekkel együtt nyögdétsel ki a' kriptákból és kőbarlangokból, és sivákol a' magános Tsúvikokkal.

Ha, egy darabig a' szökdöső Lidértztől tsalogattatván, a' seppedékeket sokáig gázolván, végre estve felé haza vántzo-

rog; akkor bút és könnyeket önt felesleg is levelére, 's mindenik sorában meg-meghal. Tsigázó-lajtorja gyanánt van nyoszolyája, világos virradtig aggságot hereg fel megnehezedett szívéről, a' gyötrelem egy oldalról másra hentsergeti, 's dobog minden pulsusütésre. Ha sokára elnyomja az álom; akkor útálatos képek intselkednek reá nyugvóhelye körűl. Most setét boltozatok alatt tévelyeg, mellyek rakvák lelkekkel és tsontvázakkal; majd tüzes hidrák ijesztgetik. El akar szaladni; de alatta a' főld hátra vonúl, és őtet magával együtt visszarántja. Most úgy tetszik néki, hogy a' főld ótzeánná lett, a' hullámok tovább ragadják őtet; látja a' Méllységnek feltátott torkolatját, rettegve kapaszkodik a' vízbértzekre, és meghal azoknak omladékin. Majd egy Üregből, mellynek mélly voltára szédeleg, nógatva kijált hozzá Szerelmének édes tárgya: sebes lebegve száll le oda; de mikor hosszas ereszkedése után azzal ketsegteti magát, hogy hozzá juthat, a' barlangnak feneke amaz Isteni képpel együtt végképpen alásűllyed. Ijedtében felrezzen, és ébrenn folytatja álmodozását, rázattatván a' szűfájástól és sullyos bútól, 's a' gyújtvány Hideg miatt vonaglódván. —

52. A' bújálkodás
A' KLEIST' Prósáji közűl

Boldogságnak tarthatni az emberi nemzetre nézve, hogy a' benne elhatalmazott bűnök közűl sokkal közönségesebb a' gyönyörűségekre való hajlandóság, mint a' nagyravágyás és a' pénznek szerelme: úgyhogy száz bujálkodókat (a' kiknek fő hajlandóságok a' gyönyörködés) lehet addig találni, míg tíz nagyravágyót és egy fösvényt, a' kiknek t. i. fő indúlatjok a' betsűlet-vadászás, és a' pénzkuporás. A' Fukarság annyira ellenkezik a' társasággal, és az Egésznek hármóniájával 's boldogságával; hogy az emberek vagy felette nyomorúltak volnának, vagy utoljára (felteszem, hogy a' nemzés által tovább is szaporodnának) ki kellene nékik a' világból fogyni, ha még többen volnának közöttök a' zsobrákok. Irígység, gyűlölség, áskálódás, űldözés, álnokság, tsalárdság, tolvajkodás, és végre öldöklés és vérontás — ezek tennék akkor gyilkoló-barlanggá e' világot; és ekkor tűrhetőbb volna, a' kietlenben, tsupa kígyók és sokrpiók, oroszlányok és tigrisek, mintsem emberek köztt lakni. —

A' Nagyravágyás pedig minémű inségeknek szerzője, nem szükség megmutatni. A' ki a' világnak történetiben egy kevéssé jártas, úgy találja, hogy a' hatalmas birodalmaknak leomlását, a' közönséges nyomorúltságot, és a' milliomnyi embereknek vérek' kiöntését, ez az indúlat okozta.

Azomban, a' kis gonosz is tsak mindég gonosz marad, és a' gyönyörűségeknek mód nélkül való szerelme soha sem tagadja meg a' maga *bűn* természetét, és szintúgy nem kevés rossznak szokott eszköze lenni. Ha azt meg nem gondoljuk is, hogy minden mesterségek és tudományok rossz lábon állanának, hogyha a' földet tsupán ollyan gyönyörűség' fijai laknák, a' kik minden szoros munkát gyűlölvén, a' kényes életet pedig mód nélkül szeretvén, nem sokára mind azt, valami az élet' módját könnyebbíti, sőt a' mi annak fenntartására elmúlhatatlanúl szükséges, semmivé tennék; tsak ezt a' kérdést teszem fel hogy van é azoknál boldogtalanabb ember, a' kik a' kellemetes érzéseknél, 's a' legfelsöbb gyönyörüségnél egyebet nem áhítnak, nem keresnek? — Mert mihelytt a' kellemetes érzések előlök elenyésznek, azonnal szomorúságba és bús kedvbe borúlnak. És hogy is ne oszlanának el azok ő előlök egyszeribe, holott rend szerént tsak a' heves és zivatar gyönyörűségekre áhítoznak, a' mellyek az egész lelket megrázzák, és egyszerre minden érzőinakat általjárnak; az ártatlan gyönyörűségeket pedig gyávának és ízetleneknek tartják? Kínos nyavalyák, a' test' és elme' erejének megfogyatkozása, a' betsületnek, jó hírnek, és jószágnak elvesztése, sőt sokszor egész familiáknak megbukása — ezek az elmaradhatatlan következései az ő kitsapongásoknak. Akkor osztán Istennéktek kellemetes érzések! Nyughatatlanság, aggódás, és kétségbeesés szállott a' ti helyetekbe, ezek lepték meg a' bujálkodónak lelkét, a' ki már most kétszerte szerentsétlenebb, minél kevésbé volt ezekhez az ő boldogságának ellenségihez, hozzászokva. —

Igaz ugyan, hogy az ember gyönyörűségre van rendelve, mert a' jó Teremtő szeretetből hívott ki minket a' semmiségből. De hát, ez a' gyönyörködés feslettségben áll é? vagy abban, hogy testünket pintzévé, életünket szakadatlan tivornyává tégyük? nem találhatni ártatlanabb gyönyörűségekre 's örömökre? Az értelmes barátokkal való társalkodás sokkal többféle módon múlattat, és bennünket bor és játék nélkűl is örömbe meríthet. Igaz barátokra pedig kiki szert tehet, ha azoknak bírására érdemes, és maga is tud igaz

barát lenni. Ezenfelyűl, a' természetnek és mesterségeknek tágas Országai ezer szabados múlatságokkal kínálkoznak. — *Ní!* (így szól Wieland) *a' Természet integet ránk. Kibeszéllhetetlen vídámsággal lehelli ki a' megelégedést Ní, a' tsendes ég hogy tekint-alá a' hársfáknak társaságos gallyain keresztűl! Minden tsak örömöt kiált, 's a' vígságra hídogál.* — Mi érettünk párolognak a' virágok, mi értünk tsörög a' kígyódzó patak a' lombos fáknak homályos boltja alatt, melly a' madarak' énekétől zengedez. A' mezőknek és pázsitoknak tarka virágos leplei mi érettünk tündöklenek, mi érttünk festi a' Nap a' támadati eget aranynyal és bíborszínnel. Minden, ahová szemünket, ahová gondolatinkat fordítjuk, minden bétölti lelkünket örömmel és elragadtatással. Hát a' mesterségek mennyi gyönyörködtetést szolgáltatnak! Melly széles mezejét nyitják ki előttünk a' kies foglalatosságoknak! Mink nem tsak a' goromba érzésekre, hanem a' gondolkodásra és munkára is vagyunk alkotva; és egyedűl a' szorgalmatosság és az értelmes tselekedetek adják meg nékünk a' valódi és állandó Elme-tsendességet. A' munkát és a' virtust gyakorló ember mondhatja el igazságosan, 's ő viheti végbe azt, a' mit Frantzországnak a' Régense, amaz esméretes Orleáni Hertzeg mondott vala: *Az égnek legkissebb adományán is örvendeni kívánok, 's kívánom azt a' pályát, mellyet meg kell futnom, virágokkal béhinteni.*

Meg nem állhatom, hogy a' következendő levelet, mellyet a' minapában vettem, ezen alkalmatossággal ne közöljem.

Kedves Úr!

Magamnak is szintúgy szívemen feküvén az emberi nemzetnek java, mint az Úrnak, hanem olly módom nem adódhatván tzéljaimnak mindenekkel való közlésére; bátorkodom az Urat, azoknak végrehajtására, megkeresni. Én ugyan szívesen igyekeztem holmi üveg-szemeknek, fejér és piros kentséreknek, egyes és kettős Melyeknek készítésével az emberi nemnek szolgálatjára lenni: de az a' sok Kontár, az a' sok majmolója az én mesterségemnek, azt okozta, hogy az én Portékáimnak árra szembetűnőképpen alászállott. Mostanában egy találmány ötlött az eszembe, a' mellyből mind a' világnak, mind a' magam erszényjének sok szép hasznot ígérhetek. Ugyan is, láttam itt a' mi városunkban, hogy sok ember, mind férjfi mind asszony, orratlanúl őgye-

leg, azértis néminémű orrokat kezdtem könnyű fából készíteni, a' mellyeket doróttal a' boldog emlékezetű hús-orrhoz hozzá tsinálok, és hasonló színre meg is festek; úgy hogy sok ember tsegéjjével is állítaná, hogy ismét a' régi orr nőtt ki. Hogy ez a' Találmány betses és hasznos, azt az Úr maga is általlátja, 's reménylem, nem tagadja meg azt a' szívességét, hogy hathatós ajánlása által ezt az én Orrfábrikámat kelendőségbe fogja hozni. Hiszen most már kiki úgy hordozhatja megint az orrát, a' mint magának tetszik: a' mit eddig sok ember nem tselekedhetett: és ezután senkinek sem lesz az ábrázatja ollyan pökedelem, mint eddig volt sokaké. Egy némelly ember, a' kit egy némelly bujaság az orrától megfosztott vala, kitsúfoltatott e' miatt egy bizonyos bujálkodótól — egy Részegestől! Én most már ennek a' kitsúfolttnak, illendő árron, visszaszerzettem a' betsületét, és az ő kitsúfolója — ama' kézzel lábbal termett nagy boros-hordó — a' világért sem adná, ha ő ollyan szép ábrázatú lehetne. Kérem hát az Urat, adja tudtára ezt a' Világnak, és jutalmaztassa meg az által az én talentomomat: mellyet az Úr tartozik is megtenni, ha az Úr valósággal az, a' minek magát kiadja. Mondja meg az Úr nékiek azt is, hogy nem tsak az orrokvesztett emberek vásárolhatnak nálam; hanem azok is, a' kik tartanak tőle, hogy orrok nélkűl találnak maradni, igen jól teszik, ha ezt a' magok' számára jó eleve bészerzéndik. Így az a' nyereségek lesz benne, hogy a' mostani orrokhoz képest veszem le a' Modelt, és hogy a' néhai Sas-orr helyett tömpe orrat nem teszek fel. Maradok az Úrnak

kész köteles szolgája
Nikolas Postiche,
Galantéria — fábrikás.

P. s. Tudja az Úr, hogy egy gonosz nyavalya adott alkalmatosságot a' Parókák' feltalálására; 's azonban mégis ollyan nagyon Módiba jöttek, hogy én hallottam, mikor sok nagyvárosban valakinek dítséretére így szollottak: *Ez jeles személy, ő Parókát is visel, és néki minden jól áll.* Ha az Úr a' dolognak emberűl utánna lát, reménylem, hogy noha az én Találmányomra még gonosszabb nyavalya szolgáltatott okot, mégis idővel mi nálunk is meghalljuk, hogy; *Ez jeles Személy, ő Vendégorrat is visel, és néki minden jól áll.*

53. [A Lilla első dala prózában]

Maga a' Természet, mellyet úgy tudsz festeni, gyászolt körűlötted, és szánt tégedet. A' Fülemilék Atád' erdejében megtanúlták szomorú nótádat, 's a' Vadgalambok nyögéseidet. Elrejtve voltál Kastélyodba, és a' Nap sajnálta, hogy nem lát, a' Hold fájlalta, hogy búban sírva szemlél. Kerted virági hervadoztak, mint az Ortzáidé, Etelkád sohajtott sohajtásîdon. És maga a' Sír sokallotta áldozato[d]. A' Halál megbánta vakmerőségét, 's gyakor hívásodra félt megjelenni. A' Grátziák reszkető kézzel törölgették könnyeidet, Hébe a' te rózsáidat reszketve védelmezte, Ámor a' térdére könyökölt, 's könyökére eresztette fejét, Hymen lefordította füstölgő fáklyáját. A' bánatok asztalodról a' sír fenekéig sereglettek, az Ekhó panaszolt, te sohajtoztál és egyéb minden hallgatott. — Én pedig Lillát, ama' Szép kegyetlent, sírattam, elhagyattatva tőle és mindenektől, a' vadon erdőben hol senki sem látott, senki sem hallott panaszkodtam ő felőle, esmért már az Ekhó, 's emlékezvén szerentsétlen szerelméről még keservesebben felelt keservimre, 's tán könnyeket is hullatott érettem, mert a' fák boltozatiról tseppek hullottak égre emelt kezeimre. Nem is hallotta tőlem a' Lilla nevét semmi érzékeny, tsak a' hegyek, a' bükkök, a' vőlgyek, a' folyások. A' reménység szaladt előlem, sebessebben mint a' hirtelen támadt Szél. Az élet lebegett ajakomon mint a' repűlni készűlő madár. Nyájasságom, eleven elmém, setét ködbe borúlt, elvadúlt. Lillát kerestem mindenütt, de őtet nem találtam 's előttem az emberek kövekké, a' Világ pusztasággá változott. A' Vértes és Bakony szirtjei bétöltek kétes tűnődésemmel, 's mikor sorsom elvált egyet jajdúlt a' Balaton. Örök számkivetésre kárhoztattam magamat, és tzél és reménység és minden nélkűl elbúttam a' rengeteg Somogyba. Itt semmi se, még a' Músák se találtak fel, tsak magok a' bánatok. Lillát szívembe hordoztam: 's kértem az Időt, hogy törőlje ki belőlle, de ő futott 's reám nem hallgatott. Keresztűl jött vélem ez a' halálos nyil és Horváth Országtól

Erdély széléig kergetett. Már most a' Tisza is esméri könynyeimet, az Alföldi búzás tenger is, hol semmi Ekhó nem lakik hallotta nyögésimet. Láthattam volna azolta Lillát: de kinek van az a' gyönyörködése, hogy kedvesét halva látni szeresse? Ő nékem élve megholt: 's ez az, hogy én halva élek. Múzsák kössetek Cupressust az én lankadó fejemre, Hymen felejts el engemet, és te zavarhatatlan álom, mellynek nyoszolyáját koporsónak nevezik, oldozd meg kötésimet, hogy testem érezni megszűnjék, lelkem pedig egy nagy egy hideg egy végső sohajtássá válva szállongjon el a' Lilla kebelén. Te pedig, ha szinte örömre fordúlt is siralmad, ne vedd nehezen, ha talám Eratóm jajjai édes örömidnek nyugodalmát megháborítják. —

1803

54. Amaryllis

Idyllium *Schraud Kir. Tanátsosné'* halálára

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit silvas habitare Thalia.
VIRGILIUS

MONDANIVALÓ.

A' lázzadó érzések és indúlatok vagy a' *barbarismus*nak következései, vagy a' *luxus*nak. A' Természetben, és a' szelíd érzésben való gyönyörködés a' józan *culturá*nak jelensége! — A' ki egy éneklő madarat, egy kinyílt virágot, vagy egy ártatlan és szép gyermeket lát, és ezekre a' szívét repesésben érezi, abban az Emberiség ki is van már fejtve, el sints temetve. — Illyen *Character* kell arra, hogy valaki kedvelhesse az IDYLLIUMOT.

Most szerentséltettem először Múzsámat a' pásztori *Poesis*ban. Kétséges voltam Elsőszülöttemnek szerentséje felől, és ezen az okon nem is bátorkodtam azt a' Versmértékkel megszorítani.

Eredeti Magyar példa előttem nem volt, a' mellyet követésre felvehettem volna. Mert a' *Gr. Zrinyi Miklós' Violántillája*, és a' *Faludi Ferentz' Pásztori Énekei* sok magános szép Vonásaik mellett is, durvábbak, mintsem őket a' *Gessneri* Században mustráúl lehetne felállítani. Ha ez az én első Próbám — nem Ménali vadolajágkoszorút — hanem tsak bátorító szíves bíztatást nyerhet is magának Magyarimtól: ösztön lesz nékem, hogy Lantomat ollykor ollykor meghagyván ereszkedni, Zabszársípommal tanítsam ekhózni tőlgyes erdeinket; és akkor talám — bizonyos tekíntetben — jussom lesz az *Andesi Pásztorral* elmondani: *Prima Syracosio* —

Ez az első Idylliumom alkalmatosságra készűle. Nem azért, mintha az Allegóriás Eclogáknak barátja volnék; hanem azért, mivel a' történet Idylliumos érzésekbe hozott, 's eszembe jutott *Pópénak* Daphne nevű téli Eclogája, mellyet Mad. Tempes tnek halálára szerzett. — A' történet ez:

Amaryllis, az az, Kir. Tanáts. és Magy. Orsz. Fő Orvosának, SCHRAUD Úrnak, ki itt *Mílon* név alatt jön elő, a' Felesége, Debretzeni Patikárius ZEININGER Úrnak, a' kit *Thyrsis* név alatt beszélltetek, a' Leánya Városunkban az ó

esztendő végén meghalálozott. Én *(Melitesz)* éppen a' temetés' napján érkeztem haza faluról; 's még azon friss mezei képzelődésemben mertem *Pásztorálra* botsátkozni.

A' ki Mílonnak Meliteszhez való intését felyűl ítéli lenni a' Pásztori gondolkodás' modján, annak ezt a' kettőt juttatom eszébe. 1) Enyhítődik ez a' *Delphisi sugarlással*, 's azzal, hogy Mílon *tudja az Égiek' tanátsát*, 's a' t. 2) Illetlennek tartottam egy nagy Philosophust vígasztalni, 's ezen okon az ő szájába adtam azt, mint *Phoebus' Főpapjának;* a' mit én kívántam volna mondani — köz pásztor: mert több nem is vagyok. Ezzel zárom bé mondanivalómat.

Debretzenben Jan. [8 d. 1803.]

AMARYLLIS

Thyrsis, Mílon, Melitesz.

THYRSIS. MELLY szomorú éjtszaka ez! (1) ködděl borúlva, és hideg fellegekkel! Óh, Mílon, mint eggyez ennek képe az én méltó bánatommal!

MÍLON. A' szelíd Hold elhalványodott, mint az én életemnek áldott fényje, és ímé egészen eltűnék, mint az én örömöm. Botsáss meg, Atya! hogy nem vígasztalhatlak, botsáss meg méltó bánatomnak.

THYRSIS. Jó volt Ő — a' ki itt fekszik — jó volt Amaryllis mint a' borongótlan Ég, 's nyájas mint az innepi Hajnal. Megérdemli Ő a' mi könyűinket e' Cyprusok' barna zöldje alatt.

MÍLON. Az ő szíve jutalmam volt nékem a' Mennyeiektől. Fogadjátok el hűvös éjjeli párák az én sohajtásimat itt e' gyászos Kápolnánál.

THYRSIS. Tizenhatszor (2) zöldűltek ki kertemben Apollónak orvosló fűvei, míg Amaryllis az én nevelésem alatt: annyi tavaszon adtam hálákat ő érette a' Földfelettieknek. Első tavaszán életének annyit ígért, a' mennyit a' tizenhatodikban benne találtunk, és ez utólsón is olly kellemetes

(1) A' temetés napját, az az Dec. 31-dik 1802. követő Éj; mellynek természeti jelenése itt a' valóság után van festve.

(2) Zeininger Anna, férjhez ment Jún. 15-dik napj. 1788-dik Eszt. született Május 11-dik napján 1772-dik Eszt.

volt, mint az elsőn. Ollyan tisztán adtam az ő Lelkét a' te birtokodba, a' millyen tisztán vettem azt az Égiek' kezéből.

MÍLON. És a' millyen tisztán szállott az ismét vissza a' tsillagokra. Tizennégy tél dúlta el a' tizennégy nyárnak ékességét: és a' mi életünk mégis szakadatlanúl tavaszlott. Amaryllis jó lelke sem nem érzett, sem nem szerzett homályt, vagy fergeteget.

THYRSIS. Édes dísze az én kertemnek! úgy virítál te mint a' Májusi Rózsa, (3) nem érhetted az Őszt; 's úgy hervadál el, mint ama' Rózsa (4), melly sárga mint a' Nártzis, és balzsamos mint a' Viola. A' halál' színe alól is illatozott Virtusod.

MÍLON. Boldog Lakossai a' virtusok' Másvilágának! Ha én azt mondom, hogy Amaryllist szeretem, hidjétek el azt Mílonnak, 's ha azt mondom, hogy szánom őtet, ne légyetek reám nehezteléssel. Szánom őtet, és irígylem néktek az ő társaságát. — Óh adjátok vissza nékem őtet, vagy hívjatok engem is örök Lugassaitokba! Amaryllistól függ, hol légyen a' Paraditsom.

THYRSIS. Tartóztasd panaszidat, tartóztasd, Apollónak kedvese! — Mikor már az ő szeme a' tsillagokon függött, 's tsendes lelke ajakának partján [l]ebegett, — óh Istenek! hogy' húnyik el a' Jámbor! — „Én halok, ezt mondá, Mílon! berkeinkben virágzott szövetségünk; de amott — oda fenn — az Istenek között szedjük majd gyümöltseit. Óh Mílon! Óh jó Atya! Istenhozzátok! — Szeressetek, túl is a' síron, mint én is szeretlek, a' síron túl is. Istenhozzátok! — már — már — halok. . ." Alig mondá, 's elszunnyadott — örökre elszunnyadott. — Ez atyai ujjak — ezek fogták bé félig lezártt szemeit, 's óh Mílon! hidegebbek voltak ezek, mint az elszunnyadttnak ortzái. — Lelkem' fele! Amaryllisom! Akkor úgy álltam feletted mint egy kő: most sírathatlak legelőször.

MÍLON. Sírhatsz Atya! sírjál is, és hullas[s] könyűket: ha kifakadhat, tágúl a' fájdalom. Boldog vagy, hogy sírhatsz,

(3) Már itt akár a' *R. Cinnamomea*, akár a' *R. Damascena* értetődjék mind egy, mert a' Rózsák többnyire Májusban virágzanak, kivévén a' hónapos Rózsát, *R. omnium Calendarum*.

(4) *Rósa lutea*. Sárga Rózsa.

's még boldogabb, hogy szemeiddel meríthetted bútsúzó lélekzetét. A' kő-egek mind a' kettőt megtagadták én tőlem, 's ezzel az én keserűségemnek kelyhét egészen megtöltötték. — (5) Mit ér nékem, Délusnak sárga Istene! (6) mit ér nékem a' te gyógyító hatalmad, mellyet nékem adtál: ha, midőn szívemnek egyik fele a' bú, és nyavalyák között sorvad, akkor a' másik fele a' halálnak keze köztt enyészik el, 's egyikén sem segíthetek? — Óh Végezés! óh te erőssebb a' fűvek' seregénél, 's keményebb mint a' világgal egyhasi kövek!

THYRSIS. Ki gyűjtött öszve több füveit Apollónak nálamnál? A' rózsaszínű Horák (7) kertembe rakták vala a' Tengeren túl lévő két világnak termésit, mind onnan, ahol a' Nap' Lovai felkelőre legelnek; mind, ahol súgározó szűgyöket nyugtatják meg a' partokon. Mit értem velek? látta a' Halál őket, 's gúnyoló fogait rájok vigyorítá. — A' hűséges Daphnis is (8) — Arkadiának orvosa, kit Apolló olly igen szeret, 's az arany Egésség nyomban szokott kíséreni — ama' hűségesDaphnis is kéntelen volt engedni a' végezésnek. Könyűkkel kísérte hideg sírjába Amaryllist: egyebet már nem tehetett. Jó szívén a' végezés, és a' halál nem vehettek diadalmat! — —

De ki az, a' ki néma Lantjával felénk közelít az éjnek homályában?

MÍLON. Melitesz ő, ha jól jut eszembe, Arkádiának Lantosa. Vígan láttam őtet egyébkor; most setét gond űl a' homlokán, mint az elestveledett holló a' nyírfának síma fejérén.

THYRSIS. Mondj éneket vidékünknek Pásztora! mondj bús éneket a' szomorodtaknak. A' bús ének kedvelteti a' bút. — E' sírhalom, 's a' mit ebbe takartunk, nem méltatlan tárgy lesz a' te Énekedre.

(5) T. Cons. Schraud Úr, sem beteg ágya, sem koporsója mellett nem lehetett jelen az Asszonynak Debretzenben.

(6) A' mythusokra való tzélozásokat itt nem lehet hoszszan elbeszéllni; itt Apolló értetik, ki az orvoslásnak is Istene.

(7) A' Hórák, vagy Orák a' Napnak (időnek) Nymphái.

(8) M. Dr. és Debretzen' városának Rend. Physicusa Szent-Györgyi József Úr, a' ki a' beteg Consiliáriusnét curálta.

MELITESZ. Az én Lantom még nem zendűlt meg méltatlanra. Vajha e' méltót is énekelhetném! De — Arkádiának emberi! az én húrjaim talán nem is ekhóztat[j]ák többé a' ti halmaitokat.

MÍLON. Vétkes fogadástétel rád nézve, háládatlan Arkádiára nézve; mi ránk nézve pedig érzéketlen. (9)

MELITESZ. Volt az idő, mellyben az én Dalom is vígan zengett a' hegyekben, 's magához tsalta a' Nimfákat, a' Zefireket és az Ekhót. Tavasz — öröknek látszó tavasz vonta fel sátorát körűlöttem; alattam virágok nyíltak; felettem az Ég mosolygott; Paraditsom nyúlt el előttem, 's annak Királynéja maga kínált az örömmel, az ifjúsággal, önnön magával. Tudtam érezni, tudtam boldog lenni, tudtam *Lillát* szeretni: most, ah! most nem tudok fájdalmimmal bírni:

A' setétség az én sétáló lugasom, és az én hajnalom az éjfél: még a' Holdat sem tűrhetem, ha nagyon tiszta, inkább alszom addig nagyravágyó világánál. A' sírhalmot tsókolom, és a' Cyprusfákat jól esik nékem ölelnem; jól esik, ha myrtusviselte homlokomon, ligeti Estikék (10) hervadoznak. Most az én képzelődésem setét, mint az égallyai felhők, mellyek a' leszálló napot elnyelik, és az én zengésem bús, mint azokban a' távolról hallatszó menydörgések, mellyekre a' Titán' lovai horkolnak; gondolatim kacskaringós villámfarkok, mellyeknek rövid fényjek után még borzasztóbb az elsetétedés. Rettenetes Csend fekszi elpusztúltt világomat, mint a' föld indúlástól öszved[ú]ltt tartományt: és tsak a' *Czenki* NAP teheti jóltévő súgárával azt, ha ollykor egy bádgyadtt Pacsirta zendűl meg, vagy egy bokor halvány Viola keshed ki dűledékimnek magános ormozatján.

MÍLON. Fija a' Pusztának! szavaidnál többet mond ábrázatod. Szeretlek, mert tudsz búsúlni. A' magokon búsúlni tudók nem gonoszok. De, midőn a' setét ködön keresztűl olvasom csüggedésedet; megbotsáss, ha féltelek. Az eltsüggedő Lélek, ha mást látszik is sajnálni, magán töprenke-

(9) Debretzen vidékét, 's a' lapályos marhatartó Alföldet itt is Arcadiának nevezem, mint már másutt is az Odáimban, p. o. Gr. SZÉCHÉNYI Fer. Ő Excellentiajához, kit alább, mint fő Pártfogómat, lakóhelyéről *Czenki Napnak* nevez[e]k.

(10) *Hesperis tristis.* Linnei.

dik, és, ha a' szellők más felől kedvezőn fúnának, aligha büszkévé nem tudna lenni. — Végy részt a' magad', és a' más bánatiban: de jusson eszedbe, hogy felette kell lenned bajaidnak, felette magának a' Sírhalomnak! A' ki maga vesztén nevet, bolond az; a' ki a' másén tapsol, gonosz az: de a' ki magát elrontja, az is gonosz, és ha másért rontja magát, gonosz is, bolond is. — Légy érzékeny, és erős: olvaszd öszve az állatot az Istennel, 's úgy válik belőled egy nemes valóság, úgy leszel EMBER! (11)

MELITESZ. Főpapja Phoebusnak egész tartományunkban! tudom, érted az Égiek' tanátsát; tudom, hogy a' titkok nintsenek rejtve előtted, és a' Delphisi súgarlásból mondod azokat, a' mikkel inkább magadat kívánod felébreszteni.

Patarának Védistene a' hegyek fűveit tenéked adta: nékem pedig a' lantot; hogy gyógyíts, és hogy daloljak. — Illő áldanunk az Éginek malasztját!

Te a' Fekete Hegyekről, (12) és a' sárga parlagokról, (13) túl űzéd a' gugás halált (14), túl ama' nagy vízen, melly osztán megszűnik a' miénk lenni. Eddig ő külön külön leselkedett; most táborral járt, mint az Auróra útján a' Sáska. Te gátat raktál néki, 's midőn ezt mondtad, *Ne menj tovább!* vissza hátrált, 's a' Szávába fúlt. Én a' Tátrát ekhóztattam, a' búzatermő síkra ekhót kecsegtettem, a' vad Bakonyt sohajtani, a' nagy vizet jajgatódzni tanítottam, 's Bárdusa lettem az Árpád' örö[k]jének. — Nem lettünk volna é jobb sorsra érdemesek?

Te híjába fárasztád tudományiddal az Eskuláp' Attyát, az idvességes Kígyó a' rögökbe bújt előled: Én hasztalan esdekl[é]m az Aonidák' barátjának, húrjaim a' siket Szépnek ingottak. Hogy' ne szomorkodnánk? — Nem azt

(11) Ennek a' vídításnak, 's a' Melitesz' előbbi csüggedésének poétai historiája van. Lásd: *Lilla, vagy az Érzékeny Dalok, Cs. V. M. által. Kassán. 1803. 12*

(12) A' Fekete Hegyek keresztűl dűlnek Slávonián.

(13) Itt értem a' Bácskasági homoktéreket.

(14) Célozás van az 1795, 1796 Eszt. harapózni kezdett Pestisre, mellyet megszűntetett T. Cons. Schraud Úr. Lásd a' Munkájit e' czím alatt: Geschichte der Pest in Sirmien. Pest. 1801. 2. Baende 8. ismét: Historia pestis Sirmiensis Annorum 1795 et 1796. Jussu Regio scripsit Franc. Schraud. Budae. 1802. Tom. III. 4.

mondhatom é magam is néked, a' mivel előbb magad intettél?

THYRSIS. E' boldog Arkádiára, hol Faunusok is többen vannak, mint másutt gőbölyök, e' zöld pusztára, melly néked lételt, 's a' mi Amaryllisunknak gyászhalmot adott, e' betses hamvakra — ez elmúltt gyászos esztendőre, 's a' jövőnek reménységére, — e' Cyprusfákra — e' férji elmerűlésre, 's ez Atyai könyűkre kérlek, éjnek Barátja, esméretlen Lantos! sőt Czenki Napodnak boldogító fényjére kénszerítlek! lármázd fel néma keservimet hazabéli zengzeteddel. Óh! kedves lesz az nékem, ha mindjárt rebegne is — kedves lesz az az én Amaryllisom' porainak.

MELITESZ. Engedek, hogy is ne engednék, Nemes Pásztorok! a' ti únszolástoknak. Fűzfa alatt nőtt az én Múzsám, nem diadalmi babérok (15) alatt: de a' habokba forgó a' fűzágokhoz is ragaszkodik. Saját szégyenemmel is munkálom megelégedésteket.

MÍLON. Kezdd hát: az özveggyé lett Fülmile' dalja még édesebb.

MELITESZ. Ária.

Már karotok' kedvestekhez
Híjába terjesztitek.
Elment a' Mennyeiekhez.
Idővel ott lelitek.
Hervadásra dűltt virága
E' halomba vesztegel:
De lelkének nyájassága
Most is rajtatok legel.
Sírjatok! óh méltó sírni;
Mert nem tsekély veszteség,
A' mit tsak kevésnek bírni,
'S kevéssé hagyott az Ég.
Majd bútok' tágulásában
Mondjátok: „Ő boldog már!
Partra jutott: e' pályában
Minket több több bánat vár."

THYRSIS. Szerentsétlen esztendő! haldokló karod ragadta el

(15) Hogy *Babér* és *Laurus nobilis* Linn. mindegy, másutt megmutatom.

tőlem a' kedvellttet. De ti szerentsés Cyprusok, kik ez édes maradványt feditek, ez áldott tárgyát az én könyű-
imnek.

MÍLON. Szerentsés hantok! mellyekhez ragad holtig az én szívem: szerentsés hantok! megérdemlitek végcsókomat.

MELITESZ. Boldogtalan szerentsék: mint minden szerencse a' világon!

FÜGGELÉK

Kinizsi Pál Hamvai
[Csokonai átirata Horváth János költeményéről]

Vásony' Kőhalmai alól feltántorodott bús Szellő! mit sugdosol? mire kiszteted Músámat? ő feszegesse fel azt a' márványt, a' melly alatt a' haza' volt bajnokának elsenyvedt pora nyúgoszik? — Látd az én Fejemet borostyán nem övezi: gond-bú lepi Szívemet, 's annak nyögése hasonlatos a' Tenger Zúgásához. — Talán a' Mátyás ditső Árnyéka körűl lebegtél? talán az ő sohajtása valál, 's azért botsátott, hogy sírjából Kinisyt fel serkentsed? talán érez ő 's félti Hazámat? Ő kisztet oh Músám tégedet! indúlj tehát, szedd fel Kinisy' hamvait, 's hintsd a' Magyarok' kebelébe; feléled majd hajdani tüzök.

Mindenek mélly álomba szunnyadtanak. Én ledültem a' pázsitra, szabadon botsátván gondolatimat a' halaványHold' világánál; míg egyszer a' friss Szellő lengedezése, a' mélly Tsendesség, 's a' nagy éjtszaka, lágy szenderedésbe merít vala. Egy halkal való Zúgástol, melly is éppen ihlés volt, felébredvén gyenge Múzsám, azonnal dalra fakad. Minthogy Révai, Rajnis, Szabó, 's az egész koszorús Kar elhallgatott, azt véli, netalám kihallik az ő rebegése. De légy kérlek az ő segédje, Calliope!

Nem olly büszkének pora senyved itt, a' ki már régen elhúnyt Őseinek karjai által nyert Tzimereire dülvén henyélkedik; hanem a' Kinizs fiáé, kit hajdan egy rengő Kalibának zúgása között lisztpor fedett. Tapsolj ezen Mező: ditsekedhetel. A' kit a Természet, kortsosság nélkül szült remeknek; a' kit izmos Test, győző Karok, deli termet, értz melly, nagy homlok, tüzes Szemek, komoly tekintet, bajnoki forró tűz, és az erkölts ritka szerelme, külön választottak a' gyáva nép' tsoportjától. Hirdessen többet a' Rege ő felőle. Gyakorta eszet és hadi virtust rejteget a' kunyhó ő magában. Szolj nagy Szívének 's erős Karjának szemmel látott Tanúja, szolj Magyarom! vert é hazájához hívebb szív egy Magyarban? — — Hallja hazájának nyögését? kész annak sebére tulajdon vérét tsepegtetni, kész annak oltárán saját életét feláldozni, tsak az éljen. Nem rettenti a' Veszély, ő szórja

Vitéz Kinisy Pálnak Hamvai
[Horváth János költeménye]

Vásonynak Kőhalmi alól fel-tántorodott bús
Szellő! mit súgdolsz? o! Músámat mire kíszted?
Ő feszegesse-fel a' Márványt, a' mellynek alatta
Volt Ura, és Haza' Bajnoka' el-senyved't Pora nyúgszik?
Lásd nem övedzi Fejem' Laurus; Gond, Bú lepi Szivem',
'S mint a' Tengernek Zúggása, Nyögése hasonló!
Tán *Máttyás'* dítső Árnyéka' körűl'tte lebegtél?
Sóhajtása valál hihető serkentni botsátva
Sirjából *Kinisyt!* — Tán érez, 's félti Hazámat?
Ő kísztet Músám, o! szedd-fel Hamvait, indúlj,
Hintsd Magyarok' Keblébe, fel-éll majd hajdani Tűzök. —
Álmábann szúnnyad't minden, Pázsintra le-döltem
A' Hóldnak halavány Fénnyébe szabadra botsátván
Gondolatim'; míg a' friss Szellő, Lengedezése,
A' mélj Tsend, az Éj, lágy Szenderedésbe merített.
Egy halk Zúggástól — Ihlés vólt — gyenge Poétám
Serkenvén, ott Dallra fakad: mert *Révaj Rájnis,*
Dáviddal, 's koszorús Kar halgat, véli ki-hallik
Tán Rebegése. De légy, esdek, Kaliópé Segédje!
Nem, már rég el-húnyt Ősöknek Karjai által
Nyert Tzímerre henyénn dőlt Büszkének Pora senyved
Itt; de *Kinis'* Zúggása között rengő Kalibának
Tapsolj rajta Mező! — hajdan lisztfedte Fiáé:
A' kit Természet, Korts nélkűl, — szűlte Remeknek;
'S ízmos Test deli Termettel, győző Karok, értz Melj,
Nagy Homlok, tűzes Szemek, és komoly Artza Tekéntet,
Bajnoki forró Tűz, Erköltsnek ritka Szerelme —
Tőbbet hírdessen Rege — váltott gyáva Tsoporttól.
Gyakran rejtve vagyon Kúnyóbann Ész, 's hadi Virtus. —
Szóllj nagy Szivének, 's Karjának látva Tanúja,
Szóllj *Magyarom!* Honnyához hűbb Szív vert-e' Magyarbann?
Hallja Nyögését? kész Vérét tsepegetni Sebére;
Éltét Oltáránn ott' kész áldozni tsak élljen.
Nem rettenti Veszély, Ő szórja körűl'tte Halállal.

azt maga körül a' halállal. Tudják a' Német' ,Cseh', Lengyel' halmai, ki légyen ő. Saját vére nevelte bajnoki Díszének azt a' zöld ágát, mellyet előbb Márs övedzett e' fijának homlokára.

Vaj mitsoda borzasztó Felleget látok ismét hazámra nyomúlni! — Hát soha sem lesz már nyugodalma Napkeletről? — Ah, hogy a' Nap homályosítsa meg örökre a' vérengző Holdat! — — Jaj dúl már a' Hold Hazám' hét Hegyein, és a' veszélyt tüzzel okádja, reá. Futnak az ő bértzeiről a' Músák, és a' gyenge Napeáknak bús Kara, a' Flora' leányi keservesen zokognak; jaj hangzatokat ád vissza sikoltó ekhója; a' Keserűség Szélnek eresztvén hajait tévelyeg a' pusztán hagyot[t] Kalibák töredékein. Az Osmán dühös keze által gyászba borúlt Erdély, egy meredek szirton elalélva így sírankozik: *Oh rokonim! hát elhagytok é senyvedni a' magam vérébe? hát nints é, a' ki a' tőrt vérző mellyemből kiragadja?* — Még panaszit el nem végzé, már Kinisi készen áll Bátorival, hogy Szívének nyögésit megszüntesse, 's Szemeinek bús harmatját jobb kezével szárogassa. Elérkeztek, láttak, de kétes a' Márs' kotzkája! —

Miként sír-rí Kaukazus bértzein a' kölke-vesztett Oroszlány, olly Szív-iszonyíto Halla kiáltással, olly magát elszánva rohan ki Mahomet a' viadalra. Mit tsinálsz itt Magyar? ímé Kardján van írva halálod! *Bajra vitéz Fijaim! hazánkért meghalni ditsőség, él még a' Magyarok' Istene:* igy szollott Bátori, 's azonnal Szíveknek olajt kapott Szikrája fellobban. Ki-ki kész most régi adósságát lefizetni a' hazának. —

Spárta szállj ki hideg Sírodból, 's leld fel itt vitézidet! Összve tsap a' két tábor, azt gondolnád Zajjáról, hogy ítélet van. Húll a' Török, jaj de a' Magyart sem kímélli a' rettenetes fegyver. Mit látok? — talán tsalatkozom, — Báthori vérbe keverve festi vérével a' Kenyér' Mezejét, fegyvere elhúll, tábora bomlik. Megvan hát! — Ah kétes hadi Kotzka! — Zsákmány leszel rokonom, 's örökre elfog veszni Szépséged? — Nem! jő már Kinizsi, 's a' haldokló Bajnok, mintegy hajdani sírjából, feléled e' Szóra: *Hol vagy? jer Bátori!* Drága Vitézeinknek már halálba merűlt Szemeik ismét fénybe emelkednek, 's mind új életre hozattatnak.

Tudják Német', Cseh', Lengyel' sok Halmi ki légyen:
Bajnoki Díszének zőld Gallyát Vére nevelte,
Mellyet Márs elsőbb fel-övedze Fejére Fiának.

Vaj ki komor Felleg látszik Honnyomra nyomúlni
Újdon! — Hát soha nem lészen már Nyúgta Keletről?
Vérengző *Holdat* Nap hozza Homályba örökre! —
Hét Hegyein jaj! már dúl, 's Tűzzel okádja Veszélyjét.
Músák Bértzeiről futnak, hullatja Virágát
Gyenge Napéák' bús Kara, Flóra' Leányi zokognak;
Jaj, jaj Hangzatokat ád el-keseredve Ekója;
A' Keserűség széllyel, Fűrtjei Szélnek eresztve,
Tévelyeg a' pusztánn hagyatott Kalibák' Töredékinn.
Gyászba borúlt *Erdély* — Osmán' ádáz Keze által —
Egy meredek Szírtenn lankadván sírja Keservét:
O Rokonim! — hát Véremben el-hagytok epedni? —
Vérző Meljemből hát nints ki, ragadja- ki Tőrőm?
Nem végzé Panaszit Rokonom, *Báthor, Kinisymmel*
Már készenn áll: Szivének szűntetni Nyögését,
'S jobb Kézzel bús Harmatját száríttni Szeméből.
Érkeztek, láttak, Mávors' Kotzkája *de kétes!*
Mint sí rí Kaukaz' Bértzénn a' mérges Oroszlány
Kőlkeit el-vesztvén, *Mahomet* olly Sziv' iszonyíttó
Halla Kiáltással rohan, a' Viadalra ki-szánva.
Mit mivelsz Magyar itt, ím! Kardjánn írva Halálod?
Bajra Vitéz Fiaim! Honnyunkért halni Ditsősség;
A' Magyarok vólt Istene él még; Báthori igy szóllt:
'S gyúl Sziveknek Olajt vett Szikrája sebessen;
Régi Adósságát, kész, most le-fizetni Hazának. —
Spárta hideg Sírodból szállj-ki, 's Vitézidet itt leld! —
Öszve-kap a' két Had, vélnéd; hogy Zajja Itélet.
Húll Török, o! de Magyart sem kéméll a' fene Fegyver.
Mit látok! — tsalatom tán! — *Báthori* Vérbe keverve
Festi *Kenyér' Mezejét* Vérével, Fegyvere el-hull,
Tábora bomlik. — Meg hát. — Ah kétes hadi Kotzka!
Préda leszel Rokonom, Szépséged örökre veszendő?
Nem! jő már *Kinisím*, 's haldokló Bajnokom élled,
Mint hajdann Sírból, *Hol vagy? Jer Báthori!* Szóra.
Drága Vitézink' már a' Halálba merűlt Szemök újra
Fényre emelkednek, 's mind új Életre hozódnak.

Mint mikor a' felhőknek öléből záporként hullanak a' Menkövek, réműlést szórván és halált, 's mikor a' zordon észak' pusztító Szele megindúlván a' hegyek oldalain álló tölgyfákra szakad, dönt, tör, 's a' fák iszonyú ropogással a' földre terűlnek: így szórja tsapásait Kinisi, vitézeink valóságos képe. Vérpatakok nyílnak; a szörnyű Törökök szanaszét fetrengenek: ki hergett lelkeik szinte megtolúltak a' Paraditsom' kapuin, a' kiket Kinizsi Fegyverrel le nem vág, rabszíjjain függenek.

Már a' bús Hölgy' artzájiról hull a' szomorú Ősznek sárgája, 's a' tavaszi Rózsák nyilnak ki azokon; már a' Siralom helyeit gyenge mosolygások lakják, 's a' hét hegyekre vissza térnek az elrettent Múzsa-szüzetskék. A' koszorús bajnok pedig öröm-tort tart a' holttest halmokon, 's víg tántzra hevíti a' bor elfáradt inait.

A' háládatos Haza is tapsolt véle örömében, 's ellenségettört Kardját örökre felvéste, felvéste a' Holdnak általa lett homályba borúlását, 's fényes tsillagjának az éjjeli setétségből ismét egére lett derűlését. Bajnokjának homlokát borostyánnal koszorúzta.

Oh szerentsés Temes! hogy kies Kebeledbe foga[d] hatod. Ha ő a' Vezéred, bilintsben lesz a' Hold fél szarva. Szánthatsz az ő Szárnya alatt, 's bátorságban boronálhatsz, 's biztos Földednek szabadon ajánlhatod magvadat. Nem száll Kardra az Osmán, elrettenti ő Nevének hatalmával.

De jaj, te nyögdétselsz! mi véletlen homályba borúltál? mit réműlsz Temes? hová tűnt az édes öröm' repesése vidúlt Ortzádról? mi fatsarja Szemedből könnyeidet? Mit? a' kinek kezébe volt, azt keverte porba a' halál? — Kegyetlen Halál! mi dolog vitt annyira, hogy Szívén illy sebet tegyél, egy illy bajnokot, egy illy oszlopot eldöntsél? Tudom már azt irígyletted, hogy ő erősebb tenáladnál. De lásd, mégis sokan megtisztelték. Édes Hazám is Vásonynak gyászdombján Záporral önti keserveit; a' Vallás is sír, 's bágyadt fejét letsüggeszti; még maga Márs is búson hint Sírjára zöldágakat. Méllyen hallgatva nyögdétsel a' Hüség és a' tiszta Igasság, fájlalván gondos Neveléseknek e' ritka remekjét. És hogy éljen ő, ha szinte sárházát porrá senyveszted is; felvésték nevét a' Szirtre. Ezt a' te férged nem rághatja le.

'S mint mikor a' Felhők' Kebeléből, Mennykövek húllnak
Záporként, szörnyű Réműlést hintve Halállal;
És komor Éjszaknak dúló Szele a' mikor índúl
A' Hegyek' Oldalainn álló Tőlgyfákra szakadván,
Dönt, tör, 's Fák iszonyú Ropogással Főldre terűlnek:
Képe Vitézinknek, *Kinisym* igy szórja Tsapásit.
Vér patakok nyílnak; Török' otsmány Kölkei széllyel
Fetrengnek; Káron fáradtann hordja ki-hergett
Lelkek'; Rab-sziján függ, a' kit Fegyvere nem győz.
A' bús Hőlgy' Artzájáról, Sárgája le-húll már
A' szomorú Ősznek, 's nyílnak Rósái Tavasznak:
Gyenge Mosolygások lakják Sírás' Helyeit már:
Érkeznek Hegyeinn el-rettent Músa Szüzetskék.
A' koszorus Bajnok Test-halmonn tartja Öröm-tort,
'S el-fárad't Inait Bákhus víg Tántzra hevítti.
Véle a' háladatos Haza-is tapsolt Örömébenn:
Ellenséget tört Karját fel-véste örökre,
Általa a' Hóldnak fel véste Homályba Borúlttát,
'S éjji Homályjából fényes Tsillagja Egére
Mint szakadott-ki. Borostyánnal koszorúzta Vitézét.
O! boldog *Temes*, a' ki kies Kebledbe fogadhat'd.
Ő ha Vezéred, lesz' Hóldnak fél szarva Bilintsben;
Szánthatsz szárnya alatt, 's boronálhatsz bátor Ekékkel,
Magvadat-is szabadonn bíztos Főldednek ajánlhat'd:
Nem jő Kardra Pogány, rettenti Hatalma Nevének.

Jaj, de te nyögdétselsz! mi hamarja Homályba borúltál,
Mit réműlsz *Temes?* Édes Öröm' Repesése hová tűnt
Vidúlt Artzádról? Könnyed' mi fatsarja Szemedből?
Mit? — Ki' kezébenn vólt a' Halál, Azt Porba keverte?
Durva Halál! mi Dolog vitt annyira hogy te kegyetlen!
Illy Sebet ejts Szivénn, illy Bajnokot, oszlopot eldönts?
Irígységedtől vagyon ez: mert nálad *erőssebb.*
Meg-tisztelték, lásd, még-is sokann: Édes *Hazám-is*
Vásony Gyászdombján Záporral önti Keservét:
Sír a' *Relligió*, 's bádjad't Feje tsüggve le-esdik:
Még *Márs*-is búsonn hint Gallyat Sírja felébe:
Méljenn halgat, nyög *Hívséggel* tiszta *Igasság:*
Fájlalják gondos Nevelések ritka Remekjét,
'S hogy ha Borítékját Porrá senyveszted-is, éljen:
Szírtre Nevét fel-vésték, Ezt nem rágja -le Férged.

Elvégzé Múzsám a' maga dalját, 's már indúlt, hogy vederbe szedje Hamvait; de a' sírt felfeszegetve találta. Késő! már valami kaján Kéz eltsipte drága porait. — Szünj meg óh tsetsemő Múzsám panaszra fakadni, nem férkezett ide dúló kéz, ezt sugta Fülembe a' vígan lebegő Szellőtske, a' te vitézednek szép örökségébe méltán szállott ősi onokája, ez hintette az ő porát a' Veszprém hű kebelébe. Hallá ez, mint nyöge árva módra kedves hazája, látá, mint ássa a' Dühösség Királyának trónusát, Fülébe hatottak a' stájer Szűzeinek Zokogásai: én ajakin űltem, mikor Megyéjét ekképen biztatta: *Hív Nép! a' ki Hazádról bátran tudod űzni a' veszélyt, 's a' ki Fejedelmidnek hűséggel szoktál adózni. Most a' haza hív és sok bajjal megterhelt Királyod; rajta hát Vitéz! Kinisink' szent pora, ez a' drága ereklye soha ne hagyja Mellyedben a' tüzedet elaludni.* És, már ötszázat láték nyeregbe űlni, 's ugyan annyit Bajonéttal indúlni; mindnyáját nemes Tűz gerjedeztetvén. A' szeretett Amadé repesett e' szép ezred előtt.

Ezt hallván így fejezte örömét, remegvén könytsepjei mind a' két szemébe: Veszprémnek most nyíló Szűzei szedjetek rózsákat, oh talán a' Nyár sárga Kalássza meghozza hű védőit drága virágaitoknak; 's ha majd azok elgyengülve anyjoknak kebelébe dűlnek, szépen fog az ő homlokaikon a' bajnoki ággal állani a' ti koszorutok; elenyésznek a' hadnak eltűrt tenger bajai, 's megédesednek.

El-végzé Dallját Músám, 's már Hamvait indúlt
Szedni Vederbe, de a' Sírt fel-feszegetve találta.
Késő! drága Porát immár el-tsipte kaján Kéz!
Szűnnyél o! tsetsemő Músám te Panaszra fakadni,
Dúló Kéz nem fért ide, ezt súgarlta Fülembe
A' vigonn lebegett kis Szellő, szép Örökébe
A' te Vitézednek méltán száll't Ős' Onokája,
Ez hintette Porát *Weszprémnek* hű Kebelébe.
Hallá, el-hagyatott Árvákként mint nyöge Honnya;
Látja Királyjának Székét mint ássa Dühösség;
Stájer' Szűzeinek Zokogási Fülébe hatottak;
Én Ajakinn űltem, mikor így bíztatta Megyéjét:
Hív Nép! a' ki Veszélyt bártann tudsz űzni Hazádtól,
'S a' ki Királyidnak szoktál Hívséggel adózni!
Most Ő hív: Haza és sok Bajjal terhes Királyod
Rajta Vitéz! 's Kiniisnk' e' szent Pora — drága Ereklye!—
Meljedben Tűzed' soha el-lankadni ne hagyja.
És már öt százat szemlélek űlni Nyeregbenn,
Gyúlva nemes Tűztől, annyit Bajonéttal eredni.
A' szeretett *Amadé* repesett e' szép Ezerednek előtte.
Ezt hallván Örömét — Könnytsepje Szemébe remegve —
Igy fejezé: *Weszprém'* most nyíló Szűzei Rósát
Szedjetek; o! meg-hozza talán Nyár' sárga Kalászsza,
Drága Virágtoknak hű Védőit: Koszorútok —
El-gyengülve ha majd Annyok' Keblébe le-dőlnek —
Bajággal szépenn ál Homlokokonn; el-enyésznek,
Édessé lésznek tűrt tenger Bajjai Hadnak.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

AD.	=	Cs. Vitéz M.: *Anakreoni dalok.* Bécs, 1803. (Megjelent: 1806.)
AD/j.	=	Az Anakreoni dalok 1803-i bécsi kiadásának külön lapszámozású jegyzetei.
Amar.	=	Csokonai Mihály: *Amaryllis.* Idyllium Schraud kir. tanátsosné' halálára. Pest, 1803.
áth.	=	áthúzva
AV.	=	Csokonai Vitéz Mihály: *Alkalmatosságra írt versek.* Nagy-Várad, 1806.
Bán—Julow.	=	Bán Imre—Julow Viktor: Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában. Bp., 1964.
Baróti: Árny.	=	Baróti Dezső: Árnyékban éles fény. Bp., 1980. (Irodalmi tanulmányok)
Baróti: Mest.	=	Baróti Dezső: Szerelem az ifjú Csokonai lírájában. Mesterség és alkotás. (Szerk.: Mezei Márta—Wéber Antal) Bp., 1972. 137—170.
Benda	=	Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. I—III. Bp., 1952. (II., III.), 1957. (I.)
Borzsák	=	Borzsák István: Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei. Bp., 1955.
Császár: Némk.	=	Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Bp., 1913.
Cs/Beszédei.	=	Csokonai Vitéz Mihály Beszédei. (Sajtó alá rendezte: Szigethy Gábor) Bp., 1982. (Gondolkodó magyarok)
CsEml.	=	Csokonai emlékek. Összeállította és a jegyzeteket írta Vargha Balázs. Bp., 1960. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 1.)
Cs/ÖM. I.	=	Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Költemények. I. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat írta: Szilágyi Ferenc. Bp., 1975.
Cs/Színm.	=	Csokonai Vitéz Mihály: Színművek. I—II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Pukánszkyné Kádár Jolán. Bp., 1978.
DebrK.	=	a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen.
DMÉ.	=	a debreceni Déri Múzeum Évkönyve
DMM.	=	Csokonai Mihály: *Diétai Magyar Múzsa.* I—XI. Pozsony. (1796. nov. 1. — dec. 15.)
Domby	=	Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái. Domby Márton által. Pesten, 1817.
Dorottya/j.	=	Cs. Vitéz Mihály: Dorottya. Nagy-Váradon, és Vátzon, 1804. Jegyzések a' Dorottyára. 103—126.

Écsy = Écsy Ödön István: Csokonai és Csurgó. Debrecen, 1940. Függelék: Csokonai Vitéz Mihály prédikációja.

ED. = Csokonai „Első Darab" elnevezésű autográf verstiszta-tázata, ill. annak tartalomjegyzéke 1795-ből, (MTAK. K 672/IV. 126b—127b; lásd Cs/ÖM. I. 214—216.)

EK. = Első katalógus. — Csokonai kiadásra szánt munkáinak 1795 első negyedében összeállított autográf címjegyzéke (MTAK. K 679/II. 27a—30b; lásd Cs/ÖM. I. 208—214.)

em. = emendálva, emendáltuk

EPhK. = Egyetemes Philológiai Közlöny. Folyóirat. Bp., 1877—1948.

EPM. = Csokonai Vitéz Mihály elegyes poétai munkái. Szerkesztette és a szükséges jegyzeteket írta: Juhász Géza. Debrecen, 1955.

Esch. = Johann Joachim Eschenburg: Beispiel-Sammlung zur Entwurf einer Theorie und Litteratur der schönen Wissenschaften. I—VIII. Berlin und Stettin, 1788—1795.

FM/ÖM. = Fazekas Mihály összes művei. I—II. Sajtó alá rendezte Julow Viktor és Kéry László. Bp., 1955.

Ferenczi = Ferenczi Zoltán: Csokonai. Bp., 1907.

FK. = Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Franklin-Társulat. Bp., évszám nélkül [1942]

ford. = fordította

fr. = francia

Gessner = Geszner Idylliumi Kazinczy Ferencz fordításában. Kassa, 1788.

gör. = görög

Gulyás = Gulyás József: Csokonai-tanulmányok. Sárospatak, 1926.

h. = hasáb

Haraszti = Haraszti Gyula: Csokonai Vitéz Mihály. Bp., 1880.

HG. = Csokonai Vitéz Mihály összes művei. I—III. Bevezetéssel ellátva kiadták: Harsányi István és Gulyás József. Bp., évszám nélkül [1922]

Horváth = Horváth János: Csokonai. Bp. 1936.

i. h. = idézett helyen

i. m. = idézett mű

IrFelv. = Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok. Szerkesztette: Szauder József és Tarnai Andor. Bp., 1974.

It. = Irodalomtörténet. Folyóirat. Bp., 1912—1962. és 1969—

ItK. = Irodalomtörténeti Közlemények. Folyóirat. Bp., 1891—

jav. = javítva

Juhász = Juhász Géza: Csokonai-tanulmányok. Bp., 1977.

Julow: Árk. = Julow Viktor: Árkádia körül. Bp., 1975.

Julow: Csok. = Julow Viktor: Csokonai Vitéz Mihály. Bp., 1975.

Julow: Faz. = Julow Viktor: Fazekas Mihály. Bp., 1982.

K = kézirat

k. = kötet vagy könyv, illetőleg: körül.

KazLev. = Kazinczy Ferenc levelezése. I—XXI. Közzéteszi

Váczy János. Bp., 1890–1911. – XXII. (I. pótkötet) Bp., 1927. – XXIII. (II. pótkötet) Bp., 1960.

Kcj. = Kései címjegyzék. Csokonai műveinek részben autográf címjegyzéke (MTAK. K 679/II. 38b; lásd Cs/ÖM. I. 245–246.)

Kcsj. = Kéziratcsomók jegyzékei. Csokonai kéziratcsomóinak autográf jegyzékei (MTAK. K 679/II. 31a–33b; lásd Cs/ÖM. I. 96–102.)

Kcsl. = Kéziratcsomók leltárlapjai. Csokonai kéziratcsomóinak idegen kezektől származó leltárai. (MTAK. K 679/II. 17a, 26a, 39a, 40ab; lásd Cs/ÖM. I. 108–113.)

Kföldy = Csokonai Vitéz Mihály munkái. I–III. Közli Kelemföldy. Lipcse, 1843–1845.

KiM. = Csokonainak *Kézírásban levő Munkátskáimnak megnevezése* című autográf címjegyzéke (MTAK. K 679/II. 15–16.; lásd Cs/ÖM. I. 221–222.)

Kjt. = Kéziratjegyzék-töredék. Csokonai saját kezű katalógusa kéziratos munkáiról (MTAK. K 679/II. 18a–19a; lásd Cs/ÖM. I. 103–105.)

kk. = és a következők

Kleist = Die Sämmtlichen Werke des Herrn Ewald Christian von Kleist. Wien, MDCCLXXXIX.

Kókay = Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795). Bp., 1970.

Ktl. = Kötegmaradványok leltára. Idegen kéztől származó jegyzék Csokonai kéziratkötegeiről (MTAK. K 679/II. 46b–47b; lásd Cs/ÖM. I. 105–107.)

l. = lap

lat. = latin

Márton = Csokonai Vitéz Mihály Poétai munkái. Kiadta Márton Jó'sef. Bétsben, 1813.

Metastasio = Poesie del signor abate Pietro Metastasio. Torino, MDCCLVII.

Mf. = Mikrofilmtár

Mfj. = Csokonai műfajok szerint összeállított autográf címjegyzéke (MTAK. K 672/II. 17a; lásd Cs/ÖM. I. 231–236.)

MHírm. = Magyar Hírmondó. Hírlap. Pozsony, 1780–1788. – Bécs, 1792–1803.

MindGy. = Mindenes Gyűjtemény. Folyóirat. Komárom. 1789–1792.

MIrT. = A magyar irodalom története. I–VI. Bp., 1964–1966.

MKsz. = Magyar Könyvszemle. Folyóirat. Bp., 1876–

MKur. = Magyar Kurir. Hírlap. Pozsony. 1786. Bécs, 1786–1834.

MM. = Csokonai Vitéz Mihály minden munkája. I–II. Sajtó alá rendezte: Vargha Balázs. Bp., 1973.

MM². = Csokonai Vitéz Mihály minden munkája. I–III. Sajtó alá rendezte: Vargha Balázs. Bp., 1981 Versek [I.], Prózai művek [II.], Műfordítások [III.].

MMerk. = Magyar Merkurius. Hírlap. Pest, 1788—1790. Bétsi Magyar Merkurius. Hírlap. Bécs, 1793—1798.

MMerk/j. = Csokonai kiadásra szánt műveinek jegyzéke a Bétsi Magyar Merkurius című hírlap 1794. LXXXIV. számában (1293—1294.)

MMus. = Magyar Museum. Folyóirat. Kassa, 1788—1792.

MMusa. = Magyar Musa. A Magyar Kurir melléklapja. Pozsony. 1786. Bécs, 1786—1789.

MNy. = Magyar Nyelv. Folyóirat. Bp., 1905—

MTAK. = a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára

Nagy Sándor = Nagy Sándor: A debreceni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig. Debrecen, 1940.

ném. = német

nép. = népnyelvi

Nyr. = Magyar Nyelvőr. Folyóirat. Bp., 1872—

ol. = olasz

Oláh = Oláh Gábor: Csokonai és a latin költők. Bp., 1904.

olvhtl. = olvashatatlan

Orph. = Orpheus. Folyóirat. Kassa, 1790—1791.

OSzK. = Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

ÖV. = Csokonai Vitéz Mihály összes versei. I—II. Sajtó alá rendezte Vargha Balázs. Bp., 1956.

ÖV^2. = Csokonai Vitéz Mihály összes versei. I—II. Sajtó alá rendezte Vargha Balázs. Bp., 1967.

Pelle = Pelle Erzsébet: Un poète cosmopolite du XVIIIe siècle: Michael Csokonai et la litterature française. Szeged, 1933.

Pomey = Franciscus Pomey: Pantheum Mythicum. Ultrajecti, 1697.

Puky/j. = Puky István kéziratjegyzéke Csokonai műveiről (MTAK. K 4/34; lásd Cs/ÖM. I. 113—114.)

rég. = régi(es)

Rokokó. = A rokokó. (A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta Baróti Dezső) Bp., 1986.

röv. = rövidítése, rövidítve

Sinkó = Sinkó Ervin: Csokonai életműve. Novi Sad, 1965.

sp. = spanyol

SpK. = a Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak

Stoll = A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565—1840). Összeállította Stoll Béla. Bp., 1963.

StudLit. = Studia Litteraria. Folyóirat. Debrecen, 1963—

Sz = szövegváltozat

Szauder: = Szauder József: Az éj és a csillagok. Bp., 1980.

V. Szendrei = V. Szendrei Júlia: „mely széles poétai mező . . .” Kolozsvár, 1970.

Szilágyi: CsMűv. = Szilágyi Ferenc: Csokonai művei nyomában. Bp.,1981.

Szilágyi: CsSzók. = Szilágyi Ferenc: Csokonai költői szókincséről. Dolgo-

zatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből. Szerk.: Pais Dezső. Bp., 1960.

Szv_1, Szv_2	=	Csokonai számvetése kiadandó műveiről 1795—1796 tájáról (MTAK. K. 672/IV. 77ab, 147a; lásd Cs/ÖM. I. 216—219.)
táj.	=	tájnyelvi
Tápay-Szabó	=	Tápay-Szabó László: Csokonai. Bp., 1941.
Tav.	=	*A' Tavasz.* Írta Kleiszt. Fordította Csokonai Vitéz Mihály. Komárom, 1802.
Tav/j.	=	*A' Tavasz.* Írta Kleist. Fordította Csokonai Vitéz Mihály. Második kiadás. Nagy-Váradon, 1806. Szükséges Jegyzések. 81—86.
TESz.	=	A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I—III. Bp., 1967., 1970., 1976.
Toldy	=	Csokonai Mihály minden munkái. Kiadta Schedel [Toldy] Ferenc. Pest, 1844.
ÚK.	=	Új katalógus. — Csokonai műveinek részben autográf kéziratos katalógusa 1802 tájáról (MTAK. K 679/II. 41a—44a; lásd Cs/ÖM. I. 225—230.)
uo.	=	ugyanott
Vargha: ArcV.	=	Vargha Balázs: Csokonai Vitéz Mihály. Bp., 1974.
Vargha: Szent.	=	Vargha Balázs: A szentimentális Csokonai. Vitéz Mihály ébresztése. Kaposvár, 1985. 21—34.
Vargha: Melyik.	=	Melyik a legjobb csók? (Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Vargha Balázs.) Bp., 1984.
Vkt.	=	Vázlatos kiadási terv. Csokonai autográf címjegyzéke 1801 utánról (MTAK. K 679/II. 45b; Cs/ÖM. I. 223—225.)
vö.	=	vesd össze!
Waldapfel	=	Waldapfel József: A magyar irodalom a felvilágosodás korában. Bp., 1954.
ZC.	=	Zöld-kódex. Csokonai zsengéinek s későbbi hozzátoldásainak autográf gyűjteménye (MTAK. K 672/IV. 32a—102a)
Zsoldos	=	Zsoldos Jenő: Bibliai vonatkozások Csokonai költészetében. Különlenyomat a Magyar Zsidó Szemle 1929. évfolyamából.

EGYÉB JELÖLÉSEK

⟨ ⟩	Csúcsos zárójel jelöli a kéziratban áthúzott részeket.
[ ]	Szögletes zárójel jelöli a nem Csokonaitól származó műcímeket, a főszövegben az emendációt, mindenféle idézetben a sajtó alá rendezőtől való megjegyzéseket, kiegészítéseket.
	Fél idézőjelben közöljük a sajátos jelentéstani adatokat a jegyzetekben (pl. a fordításoknak az eredetivel való egybevetésekor az eredetiben szereplő kifejezés pontos magyar megfelelőjét, ha az eltér a Csokonai által megadott jelentéstől).
	Pontok jelzik az olvashatatlan részeket a kéziratban.

BEVEZETÉS

A széppróżai művek köre

Körülhatárolásuk

A kritikai kiadás széppróżai kötetébe tartozó művek körének meghatározásakor több probléma is fölvetődik: nem egy, most a széppróżához sorolandó írás szerepelt az eddigi kiadásokban a színművek, a tanulmányok, vagy esetleg a levelek között. Az *Amaryllis* a HG.-tól kezdve, két Metastasio-fordítás *(A' Tántz, A' Tziklops)* pedig a MM.-ban és a MM².-ben került a színművek közé. Pukánszkyné Kádár Jolán azonban e műveket nem vette fel a kritikai kiadás drámakötetébe, mivel azok „tisztán lírai tartalom hordozói" (Cs/Színm. 1. 246. l.), jóllehet párbeszédesek. Az *Amaryllis* esetében még hozzátette, hogy a Csokonai által mintaként megnevezett művek sem tekinthetők színműveknek: pásztorjáték, idillium valahány (uo.). A két Metastasio-fordítás esetében pedig azzal egészíthetjük ki a fenti érvelést, hogy maga Csokonai is *Kántáta* megjelölést alkalmazott az EK.-on ezen műveknél, s ezek egyébként sem igen választhatók el a többi prózában készült nyersfordítástól: a későbbi verses kidolgozás volt velük a célja, mint ahogy ez *A' Tziklops* esetében meg is történt. (A MM. még a színművek között adta ki az *Antiqua Geographia* című latin nyelvű dialógust is, de a MM².-ben már nem ott szerepel, helyesen.)

A' Szeretet és a *Melyik a' legjobb Csók?* című írásokat a HG. és a FK. az értekezések közé sorolta. Tárgyuk, hangnemük folytán azonban inkább széppróżai jellegűeknek tarthatjuk ezeket, még az egyébként határesetnek tekinthető *A' Szeretet*et is, mintsem tanulmányoknak. Nem jellemzi őket az érvelő, rendszerező kifejtés, ami egyébként Csokonai más, sokszor tényleg emelkedett és lírai hevületű tanulmányainak is a sajátja. Egy ihletűek ezek *A' Tsókok*kal, ugyanazt a gondolatvilágot képviselik, s mintáik (a *Melyik a' legjobb Csók?* esetében konkrét forrásról, eredetiről beszélhetünk) is jobbára az olasz pásztorköltészetből valók (Marino, Tasso, Guarini).

A *Melitesz Rozáliához* címen ismert levelek esetében az a kérdés, hogy valódi vagy költői levelekről van-e szó. Juhász Géza (233—235. l.) valóságos életrajzi tényeket keresett mögöttük (különösen a másodiknál), s a MM. és a MM². is a levelek között adta ki. Az első levél folyóiratbeli közlésénél azonban már ott állt a megjegyzés: „Ez a töredékes írás műlevélnek látszik." (ItK. 1936. 474. l.) Ezt a meglátást támasztja alá az a tény is, hogy mind az EK.-on, mind az ED.-ban szerepelnek e művek *Levél* megnevezéssel, márpedig Csokonai nem lajstromozta leveleit kiadandó munkái között. E rövid írások tehát költői leveleknek, esetleg későbbi kidolgozásra szánt nyersfogalmazványoknak tekintendők, s mint ilyenek, egyértelműen a széppróza körébe tartoznak.

Különleges eset a *D[ebreceni] Magyar Psyche* című újságparódia. Ez ugyanis három részből áll: az első tréfás újságimitáció, prózában, a második verses lakodalmi köszöntők füzére, a harmadik pedig jegyzeteket és egy színműparódiát tartalmaz. A mű besorolásának kérdését nem kerül-

hetjük meg azzal, hogy szétválasztjuk az egyes részeket, s azokat a megfelelő kötetekben közöljük. Ez az írás három részből álló egységes egész, ezt számtalan szövegszerű ténnyel is lehet bizonyítani; s mivel újságparódiáról van szó, amely legközelebb mégis a szépprózai művek csoportjához áll, ezért a teljes műnek e kötetben kell szerepelnie.

Hitelességük

A szépprózai kötetbe sorolandó művek körét a műfaji szempontok érvényesítése után a hitelesség vizsgálata tovább pontosíthatja. A számba vett Csokonai-írások többségénél eredeti kézirat maradt fenn, néhány más esetben pedig, ahol csak másolatok ismeretesek *(Melitesz Rozáliához [I.], [II.], A' Szeretet, Melyik a' legjobb Csók?)*, a költő címjegyzékeivel történő azonosítás nyújt biztos eligazítást hitelességüket illetően.

Az *Antiqua Geographia* azonban — érthetően — nem szerepel a címjegyzékeken, s eddig csak egy másolatból volt ismeretes, így hitelessége is bizonytalan volt (vö. Cs/Színm. 1. 246. l.). Csokonai szerzősége ellen azonban semmi nem látszik szólni, jól illik ez az életmű egy vonulatába, az ún. dévaj-nembe. Ezt az álláspontot erősítette meg a mű újonnan felfedezett másik másolata is, amely egy igen pontosnak mondható, forrásértékű másolatgyűjteményben, az ún Makói-gyűjteményben található. A kétely Csokonai szerzőségét illetően ezek alapján nem látszik indokoltnak.

Az eleddig szintén csak egy forrásból ismert *Csurgói prédikáció* (kötetünkben: *Közönséges Tanittás)* hitelességét szintén megerősítette egy újonnan előkerült másolat. A *Halotti versek*kel kimutatható motívumegyezések, fogalmi, gondolati párhuzamok mellett tehát már filológiai érv is alátámasztja Csokonai szerzőségét; ráadásul e másolat megőrizte azt az imát is, amelyet a Pordány-féle másolat csak töredékesen tartalmazott (vö. Écsy 21. l.).

Csak egy másolata ismeretes *Csurgói búcsúbeszédé*nek is, s nem szerepel ez a címjegyzékeken sem, de mivel — a csurgói vígjátékokkal együtt — forrásértékű másolatgyűjteményben maradt fenn, így hitelessége nem kérdéses. Megerősíti még ezt a vélekedést Gál László emlékezése is, amely szövegszerű idézeteket is tartalmaz e beszédből.

Ál Csokonai-művek

Bizonyosan ki kell viszont zárnunk az életműből *Az oroszlán és szamár* című állatmesét, amely Toldy 1844-es kiadása óta szerepel a költő írásai között, sokáig mint eredeti mű, majd legutoljára (MM².) már Lessingből való fordításként. Való igaz, hogy *Az oroszlán és szamár* Lessing meséjének a fordítása, s az is, hogy autográf lejegyzésben szerepel Csokonai kéziratai között, de a mesét Aszalay János fordította, s ez meg is jelent 1793-ban *(Lesszingnek m e s é i három könyvben.* Aszalay János által. Bécsbenn Hummel Dávidnál. 1793. 42. l.). Csokonai innen másolta ki. Persze felmerülhet rögtön a kérdés, nem fordítva történt-e a dolog, vagyis hogy Aszalay vette át Csokonai fordítását. Ez azonban kizárható, mert 1792—1793-ban Csokonai még nem volt nyomdakész fordító, s Aszalayval sem igen volt kapcsolatban. Kapcsolatban volt viszont Aszalay Kazinczyval, mindketten részt vettek a jakobinus mozgalomban is. Aszalay Lessing-fordításaiból már az Orph.-ban is megjelent néhány, s meghirdették a teljes fordítást is (I. 43., 46., 310., ill. 441. l.). Ez kötetben Kazinczy Herderből „általtett" *Paramythionjai*val egybekötve jelent meg (Herdernek PA-

PARAMYTHIONJAI. Általtette KAZINCZY FERENC. Széphalom, Széphalmy Vincénél. 1793.; vö. StudLit. 1986. 62. l.), s köztudomású, hogy Kazinczy éppen e könyvecskét küldte Csokonainak, okulásképpen (vö. KazLev. II. 304. l.), így az feltétlenül ismerte az Aszalay-féle fordítást is. Felvetődhet még, hogy miért éppen ezt a mesét jegyezte ki a költő abból a kötetből. Válaszolni nem, csak találgatni lehet: esetleg találónak érezte ezt a maga és Kazinczy között kialakuló kapcsolatra.

Kiderült még egy másik Csokonainak tulajdonított műről is, hogy az valójában másolat. A *Kinizsi Pál Hamvai* című írás kéziratának a végén a következő utalás található: *Vitéz Kinizsi Pálnak Hamvai. ⟨Sze⟩ Összeszedte H. J. S. G. P. — A' Haza' 's Király' Védőinek ajánlja S. M. W. T. Weszprém. 1797. 4.* (MTAK. K 668. 32a) A rövidítések Horváth János szőllős-györöki plébánost és Szvorényi Mihály veszprémi tanítót takarják. Horváth János (1769—1835), a későbbi püspök e korai műve az 1797. évi nemesi felkelés üdvözlésére készült, s önálló füzetként meg is jelent. Csokonai címleírása ennek a címlapját követi. Minderre a kiadások közül egyedül a mű első közlője, Toldy utal: „Létezik egy illy című kicsiny versezet: [idézi a címet], de mellyet soha sem láthattam, s így a két hason című munkácskának egymáshozi viszonyát meg nem határozhatom." (Toldy 959. h.) Az összevetés során pedig rögtön kiderül, hogy Csokonai írása nem más, mint Horváth János hexameteres költeményének a prózai átirata. Nem pontos másolatról van tehát szó, hanem a döcögős eredeti simulékony prózába való átírásáról. Mindemellett is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a *Kinizsi Pál Hamvai* így sem tekinthető Csokonai eredeti művének. Maga a költő, bár kéziratainak jegyzékein (Kjt., Kcsl., Kcj.) haláláig lajstromozta, kiadási tervezeteiben egyszer sem említi. Mivel azonban az átirat is jellemzi valamelyest költőnket, ezért ezt és az eredeti költeményt egymás mellett közreadjuk, függelékként.

De vajon mi volt a célja Csokonainak, miért készítette el prózai változatát e hazafias költeménynek? Azt tudjuk, hogy a költő 1798 tavaszán kétszer is járt Nagyvázsonyban, Édes Gergely vendégszerető házánál (vö. Alföld 1965/2 66—67. l. és Somogy 1980/4 3—10. l.). A Lilla-szerelem történetét is felidéző versében *(Gróf Erdődyné ő nagyságához)* így eleveníti fel vázsonyi időzését: *„Vázsony szent omladékában | A Napra heveredém. | S még reményem divatjában | A violákat szedém"* | (MM². I. 586.). Ezzel egybehangzóan emlékezik vendéglátója is: „... azt az időt ama' hires Kinizsi Pál temetése' helyénél egy klastrom dűledékjei között és a' Bakony' erdeje szélében a' tavasz kellemeit ifjúi érzéssel szemlélgetvénn" töltötte (CsEml. 231. l.). Mindez arra utal, hogy a „szent omladék", Kinizsi szelleme nagy hatással volt rá. Nem véletlen e fogékonyság: Csokonai ekkor már érzékeny a kor nagy témája, a nemzeti múlt iránt, már készülődik benne az *Árpádiász* írója. Nem csodálkozhatunk hát azon, ha Horváth János versét — a hely szellemétől is ihletetten — figyelemre méltatta: lehetséges, hogy valami újonnan fogamzott, Kinizsiről írandó mű terve készíttette vele ezt az átiratot, de az is lehet, hogy csak az egyébként is benne élő történeti érdeklődés talált ebben újabb forrásmunkára (vö. dolgozatunkat Studlit. 1986. 49—51. l. Hasonló eredményre jutott Regös Géza még Juhász Géza vezetésével készített szakdolgozatában; ezt azonban csak kéziratunk lezárása után kaptuk meg Szilágyi Ferenctől, akinek a birtokában volt a tízlapos munka).

A szépprózai művek tárgykörei és időrendje

Tematikus csoportok

A kötetünkbe tartozó írások rendkívül különbözőek, különösen a készültségi fok és a költői szándék tekintetében. A költő életében csak öt kisebb fordítás jelent meg ezek közül (a két Baldi-mese és a három Kleist-darab), valamint az *Amaryllis* című alkalmi szerzemény. A kiadás szándéka is csak a három állatdialógus és *A' Tsókok*, valamint az ihletkörében keletkezett kisebb írások esetében volt meg. A másfajta nyilvánosság még megadatott ugyan a beszédek többségének, de a kinyomtatásra ezek nem számíthattak. Eredeti művei között még két tréfás alkalmi rögtönzés *(Antiqua Geographia, D[ebreceni] Magyar Psyche)*, továbbá egy vers prózai nyersfogalmazványa *([A Lilla első dala prózában])* található. Ez utóbbi, szándéka szerint már a fordításokkal kerül egy nevezőre: eme (olasz, francia, német) nyersfordítások is a későbbi kidolgozás, verssé formálás gondolatával készültek.

Felmerült az eredeti munkák közé sorolt néhány műről is, hogy fordítás lenne. *A'-szamár és a' szarvast* Szilágyi Ferenc (It. 1973. 819—847. l.) egy francia röpirat fordításának tartja. E bizonyos francia eredeti azonban mindeddig nem került elő, a felsorakoztatott érvek pedig nem nyújtanak döntő bizonyítékot a kérdést illetően, ezért erről az állatdialógusról nem mondhatunk többet, mint hogy esetleg fordítás is lehet. Két másik mű esetében azonban az eredetiket is megjelölte Kastner Jenő (ItK. 1922. 45. l.), mikor a fordítás tényét regisztrálta. Igaz, *A' Szeretet*re nézve igen óvatosan csak motívumegyezést, szabad adaptációt tételez fel, de a *Melyik a' legjobb Csók?* című írás nagyobb részét tényleges fordításnak tartja (Guarini: *Il pastor fido)*. A mű nem egészen kétharmada valóban innen való (szabad fordítás, adaptáció), de a bevezető harmad eredeti összefüggésbe helyezi mindezt, s a teljes szöveg valamely nagyobb kompozíció töredékének tűnik. Felvetődött még a *Fillis Monumentuma* című szösszenetről is, hogy fordítás (ItK. 1973. 731. l.). Esetleges eredetije ennek sem került elő, de minden jel arra mutat, hogy valóban fordítással állunk szemben. A fenti esetekben tehát a további kutatások eredményei módosíthatják jelen besorolásunkat.

A kötetünkbe tartozó művek tehát alapvetően két fő csoportra oszthatók: eredeti alkotásokra és fordításokra. Ezeken belül a következő hozzávetőleges tematikus csoportok különböztethetők meg:

I. Eredeti művek

1. Állatdialógusok

— A' Bagoly, és a' Kótsag
— A' Pillangó és a' Méh
— A' szamár és a' szarvas

2. A' Tsókok és ihletköre

— Melitesz Rozáliához [I.], [II.]
— Melyik a' legjobb Csók?
— A' Szeretet
— A' Tsókok és az előmunkálatait tartalmazó Vázlatfüzet

3. Beszédek, önvallomások

— [Vizsgai oráció] (latin nyelvű)
— [Búcsúbeszéde a debreceni kollégiumi ifjúsághoz]

— [Emlékezetnek okáért]
— [Kollégiumi beszédtöredék]
— [Önvallomás-töredék]
— Közönséges Tanittás
— [Búcsúbeszéde csurgói tanítványaihoz]

4. Egyéb eredeti művek

— Antiqua Geographia (latin nyelvű)
— D[ebreceni] Magyar Psyche
— [A Lilla első dala prózában]
— Amaryllis

II. Fordítások

— Fillis Monumentuma (?)

1. *Olaszból*

— A' Tántz, A' Tziklops, XVII Kántáta, I Sonett, IV Canzonetta (Metastasio)
— A' Hazug epitaphiuma (Goldoni)
— A' figefa és mondolafa, Szitzília és Neptún (Baldi)

2. Franciából

— [Francia versek prózafordításai] (XV kisebb vers különböző szerzőktől)
— [Prózafordítás töredéke Berquin VIII. idilljéből]

3. Németből

— A' Kellemek (Wieland)
— Ánglus andalgás, A' szerelmesnek gyötrelmeiről, A' bújálkodás (Kleist)

Időrendi csoportok

Áttekintve a művek tematikus megoszlását, egyszersmind képet kapunk Csokonai szépprózai munkásságának időrendi rétegeiről is, anélkül hogy részletesebb vizsgálódásba bocsátkoznánk. Legkorábbra, a zsengék keletkezésével egy időre tehetőek a latin nyelvű írások. A dialógusok közül az első kettő a közvetlenül ez után, a II. József halálával kibontakozó nemesi mozgalomhoz kapcsolható időben, míg *A' szamár és a' szarvas* 1794-hez, de szintén politikai mozgalomhoz kötődve. Ez utóbbi tehát már abba az időszakba tartozik (1793—1795), amely szépprózai tekintetben is legtermékenyebb Csokonainál. Az első dialógusok után kezdi belevetni magát a fordítói munkába is, ennek eredményeképpen jönnek létre előbb olasz, majd német és francia fordításai, amelyek — s ez a két Baldi-mese kivételével közös bennük — nyersfordítások. E tevékenység hatása is, hogy megpróbálkozik önállóan a pásztori-szerelmi tematika feldolgozásával *A' Tsókok*ban, s az ennek ihletkörében íródott egyéb darabokban. Ekkoriak még beszédei és önvallomásai közül a kicsapatáshoz kapcsolódóak, valamint a nem sokkal az első pör lezárása előtt készült alkalmi darab, a *D[ebreceni] Magyar Psyche* is. E termékeny két-három év után már csak néhány kisebb német fordítás keletkezett (Kleisttől), igaz, ezek már kiadási szándékkal készültek, s meg is jelentek. Eredeti mű pedig két csurgói beszéd, egy Lilla-dal nyersfogalmazványa, valamint egy halotti búcsúztató *(Amaryllis)* maradt fenn.

Kötetünkben tehát vegyes prózai írásokat közlünk *Szépprózа* összefoglaló címen, időrendben. A Csokonai kritikai kiadás lírasorozatában is tapasztalható természetszerűleg némi műfaji keveredés (pl. az előadott *Serkentes a nemes magyarokhoz* című kantátafordítás, vagy az *Árpád-eposz* fennmaradt töredéke és vázlata), de e probléma igazából inkább a prózai

művek sajtó alá rendezésekor jelentkezik. A levelezés-kötet még megőrizhető egyneműnek, de a többi írást — a szétaprózás veszélyét elkerülendő, s a sorozat egészének arányosságát szem előtt tartva — szükségszerűen össze kellett vonni, méghozzá célszerűen két kötetbe (Szépprózа, Tanulmányok), melyekre azonban így bizonyos műfaji kevertség a jellemző.

A vegyes írások köteten belüli elrendezése további kérdéseket vetett fel: célszerű-e megkísérelni a sokféleség visszaadását csoportokra bontással, esetleg terjedelmesebb függelék beiktatásával, vagy az időrend szerinti közlés kínál megnyugtatóbb megoldást. Kötetünkben ez utóbbi mellett döntöttünk, mivel a művek csoportosítása (mint fentebb olvasható) csak hozzávetőlegesen végezhető el, s ez is túlzottan szétaprózná az anyagot; a függelék beiktatása (a nem kimondottan szépprózai jellegű művek közlésére) pedig azért nem tűnik megnyugtató megoldásnak, mert ezek száma és terjedelme aránytalanul nagy a szépprózával szemben, s önmagukban is igen különböző darabok. A legoptimálisabbnak tehát az időrend követése látszott: a textológiai szabályzat is ezt részesíti előnyben, s e megoldás az általános kiadásunk gyakorlatában is.

Lappangó és tervezett szépprózai művek

Szükséges egy pillantást vetnünk Csokonai prózaírói tevékenységének csak nyomokból ismert területeire: a tervezett, illetve az el is készült, de elveszett művek igen nagy körére. A figyelmet ezek nemcsak számszerűségük folytán érdemlik meg, de fontos adalékot szolgáltatnak az életmű egészének vizsgálatához is.

Tervezett művek

Csokonai a MMerk/j.-én 20 pontban sorolta fel kiadni szándékozott műveit. A sejthetően prózai darabok közül három feltehetően nem volt több tervnél:

[1.] *13. Cupido és Psyche, Román formára ki készítve.*
[2.] *14. A' Bolondság' Ditsérete. Roterdámi Rézmánból.*
[3.] *16. Az én szerentsétlenségemnek históriája, és okai. Magyarosan, minden tettetés nélkül.*

Juhász Géza (304. l.) az Erasmus-mű nyomát *A' szamár és a' szarvas* bevezetőjének a hangvételén felfedezni véli, de hogy a fordítás tényleg elkészült volna, nem állítja. A másik két művet *A' Szeretet* és a *Melyik a' legjobb Csók?* című töredékekkel hozza kapcsolatba, mondván, hogy „talán maradt is belőlük egy-két töredék más címen" (uo.). Szilágyi Ferenc felveti, hogy ezek talán el is készülhettek, de az a tény, hogy sehol máshol nem találkozunk velük, illetve rájuk történő utalással, óvatos megfogalmazásra készteti: „A 13. alkalmasint Apuleius *Asinus aureus*ának híres Cupido és Psyche részletét—annak fordítását vagy szabad átdolgozását — fedi. Erasmus antiklerikális munkájának fordítása is több lehetett puszta tervnél: 1793 nyarutóján a *Békaegérharc* apológiájául írt »tractamentecské«-jének egyik szereplője is a rotterdámi tudós volt. A 16. tételben szereplő mű alkalmasint prózában írt önéletrajznak készült, s kiadási gondjait, érvényesülése gátjait fejtegette benne a költő — ha egyáltalán elkészült." (Szilágyi: CsMűv. 501. l.) A fentiek alapján

nemigen mondhatunk többet annál, hogy ezek a költő tervezett, de el nem készült művei voltak.

[4.] *9. Goldoni Olasz Poéta Hazugja. Egy 'a fő fő Vig Játékok közül.* (MMerk/j.)

Ez sem igen készült el, lásd *A' Hazug epitaphiuma* jegyzeteit.

[5.] *Il Pastor Fido, Tragicommedia Pastorale, di Giambattista Guarini. Olaszból.* (KiM.)

A teljes mű fordítása csak terv maradt, de részletek készültek el belőle, lásd a *Melyik a' legjobb Csók?* és *A' Tsókok* jegyzeteit.

(Goldoni és Guarini drámai műveinek fordítását azért lajstromozzuk itt, mert a belőlük fennmaradt részek kötetünkben találhatók.)

[6.] *Idylles par Mr Berquin. Frantziából.* (KiM.)

Csak terv maradt, egyedül a VIII. idillből maradt fenn egy fordítástöredék, lásd a *[Fordítástöredék Berquin VIII. idilljéből]* jegyzeteit.

[7.] *Le Temple de Gnide de Monsieur de Montesquieu*
(levél Márton Józsefnek, 1801. márc. 19.)

Itt szintén csak egy fordítás tervét jelentette be a költő, ennek tényleges elkészültére egyéb utalás nem lelhető fel (vö. még *A' Tsókok* keletkezéséről írottakat).

Elveszett művek

Ezek egy részéről egykori meglétükön kívül mást nem tudunk. Ilyenek a Puky István másolatgyűjteményében volt írások, amelyeket a kéziratos kötet felfedezője, Gulyás József csak említett, de nem közölt, s amelyek aztán a másolatgyűjtemény elkallódásával hozzáférhetetlenekké váltak.

[8.] *A spanyol király esküje.*

[9.] *A' Mercato Prattza.*

[10.] *Szent Antal. (Nápolyról)* (ItK. 1936. 86. l.)

Gulyás József a címükön kívül még annyit jegyzett fel róluk, hogy ezek „Csokonai földrajzi tanulmányainak gyümölcsei" (uo.), így lehet, hogy nem is szépprózai jellegűek.

[11.] *A' Kanári és a' Balha* (EK.)

Ez az állatmese feltétlenül készen volt, mert az EK.-on a címe mellett, mely csaknem olvashatatlanul ki van törölve, a *Szatíra* műfajmegjelölésen túl ott áll a *Kitsinálni* megjegyzés is. Más lajstromain szintén feltüntette (Ktl., Kcsl.), sőt kéziratai között is megvan a helye, igaz a cím után egy vers került a papírra (vö. Cs/ÖM. I. 122. l.). E mű is valószínűleg radikális tartalma miatt töröltetett az EK.-ról, s jutott az elkallódás sorsára, amitől pártdarabja, *A' szamár és a' szarvas* csak véletlenül menekült meg.

[12.] *A' szállongó Ámor. Idyllium Bionból. Kitsinálni.* (EK.)

A *Kitsinálni* megjegyzésből arra következtethetünk, hogy ez is prózai nyersfordítás lehetett, későbbi kidolgozásra szánva. (Az előtte álló Moszkus-idyllium, *A' szántó Ámor* el is készülhetett, mert ott nem szerepel e megjegyzés.) E művekről egyébként másutt nem esik szó, de — a jegyzék tanúsága szerint — ennek ellenére elkészült művekre kell ez esetben gondolnunk.

[13.] *Dafnis. Idyllium. Revideálni.* (EK.)

Nem tudunk róla közelebbit, lásd még a *[Fordítástöredék Berquin VIII. idilljéből]* jegyzeteit.

[14.] *Enim sole mihi placuere cacumina. Prózáb[an].* (ÚK.)

Ennek mibenlétéről sem tudunk semmit, de mivel valóban elkészült művek sorában áll, fel kell tételeznünk, hogy ez is létezett, s nemcsak terv

formájában. Az ÚK. jele szerint alkalmi műnek készült, s volt verses változata is.

[15.] *A Gratziák: Consiliarius Wiländ Versezetje hat Könyvben. Németből fordítódott Prosában és Versb[en]* (ÚK.)

Feltehetően elveszett e fordítás, fennmaradt töredéke korábbi keletkezésűnek tűnik a teljes mű feltételezett fordításához képest; lásd erről *A' Kellemek* jegyzeteit.

[16.] *A' Szerelmek. Két Könyvb[en] Originál versbe, és folyó Beszédbe.* (ÚK.)

Bizonytalan, hogy elkészült-e egyáltalán; lásd *A' Szeretet* jegyzetét.

[17.] *La Partenza* (MTAK. K 674. 81b—82a)

Metastasio V. canzonettájának verses fordítása ránk maradt, de ez minden bizonnyal előbb, a többihez hasonlóan, prózai nyersfordításban készült el, mint ahogy az a költő utalásából is kivehető; e nyersfordítás azonban elveszett. Lásd minderről részletesebben *A' Tavasz. Canzonetta* jegyzetét.

[18.] *Az elragadtatott haj fürt. Vitézi Versezet öt Könyvben irta az Anglus Pópe: fordítódott folyó Beszédbe.* (ÚK.)

E Pope-fordításáról maga Csokonai beszél *Az epopeáról közönségesen* című tanulmányában. Miután ismerteti a komikus eposzt, ezt írja: „Láttam én ennek egy folyóbeszédi fordítását, illy cím alatt. *Az ellopott Bukli, fordította ánglus nyelvből egy valaki az Ipoly mellett;* egy darabja nálam meg is van, és az előbeszédjében azt jelenti a fordító, hogy ő e versezetet az ánglus nyelvben való gyakorlás kedvéért fordítgatta; *abban tehát szerencsésebb nálam, hogy az eredetiből egyenesen tehette által nyelvünkre, amidőn én csak a francia folyóbeszédből boldogúlhattam.*" (MM².- II. 276. l.) Itt tehát nem kell pusztán a különböző lajstromok tanúságára hagyatkoznunk, mikor megállapítjuk, hogy Csokonai elkészült, de lappangó művéről van szó. (Újabban előkerült Pope művének két fordítása is, de egyik sem tulajdonítható Csokonainak; vö. DMÉ. 1957. 119—143. l. és Szilágyi: CsMűv. 173—183. l.).

[19.] *Clio* (Kjt.)

E rejtélyes írás a Kjt.-en elkészült művek, kötetek *(Dorottya, Lilla)* között szerepel, azzal a megjegyzéssel, hogy *Praefa[ti]o, Dedica[ti]o,* és *Purizáltatása Clionak.* (E bizonyos *Praefatio* egy érdekes összefüggéséről lásd az *Amaryllis* 277—278. sorainak jegyzetét.) A *Clio* névről Juhász Géza úgy vélekedik, hogy Csokonai „a *Debreceni Krónikát* jelölte ezzel, amelyet 1804-ben szándékozott volna világ elé bocsátani: bizonyára Barta Boldizsár műve újranyomatásával." (386. l.) Az 1801-es Vkt. utolsó előtti tételeként már szerepelt az említett név, s a *Debreceni Krónikáról* is esik szó másutt. 1804. június 14-én ezt írta Kazinczynak: „Ha az a tőlem legközelébb kiadandó manuscriptum, mellynek titulussa: *Debreczen Krónikája, és Debreczeni Miscellák,* a purizáló által a héten elkészűltek volna, magam is annak kedvéért Váradra felmenék vala." (MM². II. 507. l.) A fentiekben emlegetett *Clio, Barta Boldizsár* és a *Debrecen Krónikája* azonos műre vonatkozhat, ugyanis Csokonai az apjától örökölt egy kéziratos kötetet, „amelyben egyéb dokumentumok között olvasható volt Bartha Boldizsár XVI—XVII. századi debreceni krónikája, II. Rákóczi Ferenc kiáltványa: a *Recrudescunt,* továbbá feljegyzése a város nevezetes eseményeiről." (Vargha: ArcV. 11. l.) *Clió* mint a történetírás múzsája válhatott a mű címévé; felvethető persze eme írásról, hogy mennyiben tekinthető ez valójában Csokonai eredeti munkájának. Amit tudunk róla, az mindenestre a létrejöttét bizonyítja.

Kiadásunkról

Kötetünk a textológiai szabályzat (A magyar klasszikusok kritikai kiadásainak szabályzata. Bp., 1962.) és a sajátosan a Csokonai-kiadás számára rögzített alapelvek (ItK. 1967. 709. l.) szerint készült. A szépprózа körébe sorolható műveket a fentebb mondottak értelmében szoros kronológiai rendben közöljük, tekintet nélkül arra, hogy fordítások vagy eredeti művek, illetve, hogy magyar vagy latin nyelvűek. A művek számozása önálló, független a többi kötetétől. Az egyes műveken belüli sorszámozás — alkalmazkodva a KLTE Magyar Nyelvészeti Tanszékén, Jakab László szerkesztésében készülő Csokonai-szótár igényeihez — a címen kívül minden külön sorban álló részt (szót, jelet, alcímet) figyelembe vesz. A címhez tartozónak tekintjük viszont egy nagyobb egységen belül az egyes daraboknak a költőtől eredő számozását (az állatdialógusok és a kantáták esetében), még ha az külön sorban áll is. A címek után a mai helyesírási gyakorlatnak megfelelően nem teszünk pontot, ha a kéziratban az van, akkor ezt a jegyzetekben jelezzük. A művek szövegében azonban az alcímek, a részek megjelölése, valamint a beszélők nevei után meghagytuk a pontot, ahol az a kéziratban is megvolt.

Kiadásunkban a lehető legteljesebb betűhűségre törekedtünk, akár autográf kézirat, akár csak másolat állt rendelkezésünkre; pusztán a ma már nem használatos jeleket írtuk át (pl. ſ ~ s, ő̈, ű̈ ~ ő, ű). Autográf kéziratok esetében a nyilvánvaló tollhibából eredő ékezési tévedések javítását, valamint a ligaturák feloldását a főszövegben nem, csak a jegyzetekben jelöljük: a betűnagyságrendű emendációt azonban, akár tollhiba, helyesírási tévesztés, vagy sajtóhiba miatt vált szükségessé, a főszövegben is szögletes zárójelben közöljük. A központozáson, helyesíráson csak értelemzavaró hibák esetén javítottunk. Meghagytuk a közismert rövidítéseket is eredeti formájukban, feloldásukat a jegyzetekben adjuk meg. Ha alapszövegünk másolat, az ezen végzett emendációkat a főszövegben csak akkor jelöljük, ha az nem egy másik másolat alapján történt, hanem a sajtó alá rendezőtől származik. A soronkénti jegyzetekben azonban minden esetet feltüntetünk, a jelentősebbekre (a szónagyságrendűekre) pedig a jegyzetek élén, jellegük és helyük megnevezésével összefoglalóan is felhívjuk a figyelmet.

A szövegkritikai részben autográf kézirat esetén minden javítást, törlést feltüntetünk, ami a költőtől származik, több eredeti kézirat összevetésekor pedig megadunk minden változatot, beleértve a helyesírási, központozási eltéréseket is. A főszöveget kurzív szedéssel idézzük ez esetben, az ettől való eltéréseket pedig félkövér betűtípus jelzi. Csokonai javításainak leírásában betűpontosságra törekedtünk: ez megkívánta, hogy a javításokat ne csak a szavak egészében jelöljük meg, hanem betűnként írjuk le. E módszer, mely fellelhető kiadásunk más köteteiben is, úgy vélem, pontosabb, részletesebb, s a tömör mondatok alkalmazása következtében talán áttekinthetőbb is a megkívántnál, ugyanakkor nem okoz fölös terjedelemnövekedést.

Ha a kéziratok önálló szövegváltozatoknak tekinthetők (pl. *A' Bagoly, és a' Kótsag* esetében), vagy ha a javításokban lelhető fel két változat (*A' Pillangó és a' Méh*, kollégiumi *Búcsúbeszéde*), úgy a variánst a jegyzetekben közöljük, illetve önállóan ismertetjük. Autográf kézirat birtokában a másolatok eltéréseit nem tüntetjük fel. Ha csak másolatok maradtak fenn, ezek szónagyságrendű eltéréseit adjuk meg, kivéve a nyil-

ványalóan romlott szövegűekét. A variánsok leírásában (pl. K_7: *köztt* helyett *alatt)* az első szó mindig a főszöveg adott részét azonosítja, a második pedig a másolatban lévő variánst nevezi meg.

Jegyzeteink nem térnek ki az eszmei-stilisztikai értékelésre, legfeljebb csak keletkezéstörténeti összefüggésben érintik e kérdéseket, viszont bibliográfiailag számba veszik az egyes művekre vonatkozó jelentősebb szakirodalmat. Fordítások esetén közöljük az eredeti mű szövegét is, minthogy azok ma már nehezen hozzáférhető kiadásokban találhatók. Az esetleges mintákat, forrásokat szintén csak hasonló esetekben idézzük, s akkor, ha azok jelentős hatással voltak a költőre. A jegyzetekben csak kivételesen idézzük a kötetünkben szereplő műveket, egyébként a sorok számának megnevezésével utalunk az adott részletre. Nem közöljük a prózai nyersfordítások későbbi verses kidolgozását sem, hiszen ezek hiteles szövege szerepel kiadásunk megfelelő köteteiben. Tárgyi és nyelvi magyarázataink kiterjednek a motívumegyezések, konkordanciák feltérképezésére, valamint fordítások esetében a nyelvi színvonal leírására is. Csokonai latin nyelvű műveihez a versek esetében is szabatos prózafordítást közlünk.

Végül ezúton is köszönetet mondok mindazoknak, akik valamilyen módon és mértékben elősegítették e kötet elkészítését. Először is azoknak, akik folyamatosan figyelemmel kísérték munkámat: Szilágyi Ferenc és Szuromi Lajos sorozatszerkesztőként sok segítséget nyújtott mind szakmai, mind gyakorlati kérdésekben, Bitskey István pedig — kutatóhelyi vezetőként — minden szükséges feltételt biztosított a kötet munkálataihoz. Bíró Ferenc a kötet lektorálása során sok fontos észrevétellel, bírálattal segítette a végleges változat kialakítását. Bárczi Ildikó a belső lektorálási munkákban működött közre. Az idegen nyelvű anyagok feldolgozásához külső segítséget is igénybe kellett venni: a német fordítások nyelvi elemzését Baksai Sarolta, a franciákét Halász Katalin, az olaszokét pedig — a *Melyik a legjobb Csók?* kivételével, amely Sárközy Péter munkája — Kovács Zsuzsa végezte. A latin nyelvű művek és szövegek Borzsák István és Tegyey Imre gondozásában kerültek kötetünkbe. Az eddig fel nem tárt görög és latin forrásokat Tegyey Imre kutatta fel. A munkálatok során felvetődött egyéb, rendkívül szerteágazó problémák megoldásához — a már említetteken kívül — Bán Imre, Fekete Csaba és Gesztelyi Tamás is segítséget nyújtott.

JEGYZETEK A SZÉPPRÓZAI MŰVEKHEZ

1. [Vizsgai oráció]

Kézirata

MTAK. K 672/IV. 86a—88a (ZC.). Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először Szilágyi Ferenc közölte (ItK. 1973. 729—730. l.), e közlés nyomán adta ki kötetben először a MM². az első kötet latin nyelvű művei között.

Keletkezése

E búcsúbeszéd a kéziratos kötetben a latin versgyakorlatok után következik: ez a tény, valamint a beszéd tárgya arra enged következtetni, hogy e munka a poétai osztály nyilvános vizsgájára készülhetett; nem egy hasonló verses vagy prózai oráció maradt fenn ezen kívül is (vö. Szilágyi: CsMűv. 216. l.). Mint vizsgára készült beszéd a poétai osztályban tanultak összegzésére, lezárására szolgál (ekkori tanulmányairól, versgyakorlatairól lásd (Cs/ÖM. I. 323—349. l.). Iskolás szemlélettel hangsúlyozza a haszon, a józan önérdek szerepét, kiemelve, hogy ettől várható a közjó, a haza üdve. Juhász Géza szerint döntően önálló munka eredménye e beszéd, préceptora legfeljebb csak átnézhette, csiszolhatott rajta (Juhász 97—98. l.; vö. Szilágyi: CsMűv. 216—217. l.) Mivel Csokonai 1786 tavaszán fejezte be tanulmányait a poétai osztályban, így e beszéd keletkezési ideje is ekkorra tehető.

Szövegkritika

A fogalmazvány cím nélküli, mi a MM². címét vettük át. A szöveg után számvetés található a Joannes Secundus és Joannes Bonefonius műveiből készített másolatokhoz, melyek a következő lapokon vannak. A beszéd helyesírásán csak értelemzavaró központozási hibák esetén javítottunk; az *u* jelölése néha *v*-vel történik, mi egységesen *u*-t írunk.
(Köszönöm Borzsák István és Tegyey Imre szöveggondozáshoz nyújtott segítségét.)

1. K: *vō [= vero]*
2. K: ***invenit, ad*** *⟨quibus ad⟩ ad*
3. K: ***scopum*** A *c o*-ból jav.
4. K: ***mentis*** Az *i u*-ból jav.
5. K: ***ad*** *⟨omnia⟩ quaevis*
6. K: *c̄modi [= commodi]*

6—7. K: *Themistocli⟨. . excitat⟩ pectore* A *Themistoclis*-ban az utolsó *s* a szó áth. vége fölött van betoldva.
11. K: *magni,* A vesszőt elhagytuk.
12. K: *Tolle hoc* A vessző hiányzik, em.
13. K: *C̄tates [= Civitates]*
14. K: *c̄mittunt [= committunt]*
14—15. K: *splendidēs [= splendidiores]*
16. K: *utilitatem* A vessző hiányzik, em.
17. K: *im̄o [= immo]*
18. K: *Palingenitus ⟨Iuvenalis⟩* Az áth. szó fölé írva.
19. K: *negabunt* A vessző hiányzik, em. Az idézet nincs kiemelve.
21. K: *sacerdotibus ⟨dici⟩ intelligi*
24. K: *quae ⟨tum⟩ Parentes*
25. K: *permovit; ⟨tum v̄ etiam⟩ ut*
26. K: *D̄ni [= Domini]* A megszólítás előtti és utáni vesszők hiányzik, em.
28. K: *studium ⟨ā volis⟩ non solum, ⟨ad⟩ sed ad*
29. K: *r̄onem [= rationem]*
30. K: *v̄ eām [= vero etiam]*
31. K: *cui ⟨. . .⟩ ōia [= omnia] referendum* A vesszők hiányzik, em.
35. K: *valebunt,* A vesszőt elhagytuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A szöveg latinsága iskolás, de korrekt. Az egész beszéd gyermeki szemléletével van összhangban a közhelyes kifejezésmód, amely különösen a vers esetében szembetűnő. A mű magyarul így hangzik (a prózai részt Szepessy Tibor, a verseket Tegyey Imre fordította):
„Azt tartanám én valóban bölcsnek, aki nemcsak kiválasztja a legnemesebb eszményeket, hanem alkalmas eszközöket is talál céljának elérésére. A személyes haszon szeretetét bizonyára egyetlen épeszű ember sem merné bűnnek nyilvánítani, hiszen ez az a mozgatóerő, mely az emberekben bármely nagyszerű feladat iránt vállalkozó kedvet ébreszt. Önnön érdekének ez a keresése ébresztette fel, táplálta Themistocles keblében a hazaszeretetet; Iulius Caesart álmából is felébresztette, hogy a makedon Sándor, inkább ellensége ugyan, mint barátja az emberi nemnek, fiatalon is ragyogóbb hadjáratokat fejezett be, mint ő idős korában. És, hogy röviden kimondjam, ezen a földkerekségen semmi nagy dolgot végbe nem vittek, ahol ez a serkentő hiányzott volna. Vedd el ezt, megbénulnak az emberek. Olyan államok, melyek most a tengerek urai, törékeny deszkára bizzák rá életüket; amelyek virágzanak, inkább a komor temetőknél fényesebbek, semmint a mai metropolisokkal lesznek egyenlők. Vedd el a hasznot, a végtelen szántóföldek műveletlenül fognak elnyúlni, a művészetek száműzetésbe vonulnak, sőt, ahogyan a nagytehetségű Újraszületett Költő megfigyelte:

Ha elveszed a hasznot, isteneket és vallást senkise ismer,
A templomok összeomlanak, nem lesznek művészetek és nem lesz Jupiter sem

amit a pogányok papjaira vonatkoztatnék legkivált. De, mint ahogyan a középutat megtartani a legnehezebb, úgy azt is igen nehéz meghatározni, mi mozdítja elő valóban a mi boldogságunkat. Csakugyan, nyilván ez az a megfontolás, ami szüleinket arra indította, hogy bennünket a ti makulátlanul hívséges gondotokra bízzanak, Nagytiszteletű Professzor Urak: hogy azt, ami mindnyájunk igaz boldogságához tartozik, vagyis a tudásszomjat, ne csak megtanuljuk tőletek, hanem életfelfogásunkra is alkalmazzuk. Hogy a nemes erénynek ebből a veteményeskertjéből utoljára kikerülve, részint önmagunknak, részint azonban másoknak is, végül a hazának, melynek a kapottak arányában mindent visszafizetni tartozunk, hasznára lehessünk.

Ha szerencsés akarsz lenni, lehetsz egyúttal boldog is;
Ne feledd el, hogy amíg élsz, ezt a szabályt megtartsd;
Semmi olyat nem tegyél, ami nem válik a javadra,
És előnyösségüknél fogva nem hajtanak neked hasznot:
Mert különben szerencsétlen, mindenki által szánandó ember leszel, amíg bús lelkedet nem küldöd a sápasztó Alvilágba."

6. *Themistocles* (i. e. 528—462) — Themisztoklész: athéni államférfi, a perzsák elleni győztes szalamiszi csata hadvezére.
7. *Iulius Caesar* (i. e. 100—44): római hadvezér, politikus.
8. *Alexander Macedo:* Nagy Sándor (i. e. 356—323).
18. *Palingenitus Poeta:* Csokonai áth. korábbi változata Juvenalist nevezi meg az idézet szerzőjeként; ez azonban nem tőle való, s más antik auktornál sem leltük nyomát.

2. Antiqua Geographia

Kézirata

1. OSzK. Oct. Hung. 1669. 111ab (K_1). Másolat. 1812.
2. SpK. Kt. 1722. 173—175. (K_2). Másolat.

Hitelessége

A költő — érthetően — nem regisztrálta e játékos, s nem kevéssé vaskos latin nyelvű rögtönzését műveinek sorában; nem egy hasonlóan pajkos írása ismert, amelyeket szintén nem lajstromozott (pl. *A pendelbergai vár formája és megvétele, A tolvaj isten* stb.).

E darabot a HG. szerkesztői fedezték föl: „... Csokonainak ily című párbeszédes, latin nyelvű prózájára bukkantunk: *Geographia Antiqua. Lusus ingenii Csokonaiani.* Ezt azonban sikamlós tartalma miatt nem vettük fel eddig kiadatlan és eddig ismeretlen műveinek csoportjába." (HG. I. XXIV.) Pukánszkyné Kádár Jolán viszont — részletesen ki nem fejtett — kétségének adott hangot Csokonai szerzőségét illetően (Cs/Színm. I. 246. l.). Kiadásunk előmunkálatai során azonban megerősítést nyert a HG. szerkesztőinek véleménye: előkerült egy újabb másolat is, amelyet az ún. Makói-gyűjtemény őrzött meg. E gyűjtemény megbízhatóan jelöli, hogy mely művek származnak Csokonaitól, s melyek nem, s az itt található másolat jobbnak, pontosabbnak is tűnik a másiknál. Mindez alapos érvet jelent Csokonai szerzősége mellett.

Megjelenése

Először a MM. adta ki, a színművek között. A MM². a latin nyelvű művek közé sorolta. Mindkétszer a sárospataki másolat (K_2) szerint jelent meg.

Keletkezése

Az írás keletkezési idejére konkrét adat nem utal, viszont rendkívül vaskos humora folytán a kéziratos diákirodalom trágár műveinek a sorába illik. „Ez a játszadozó, fordulatosan tréfálkozó, formai nehézségekben kedvét lelő ízlés gyakran hanyatlik alantas durvaságokba, vaskos, sőt trágár élcelődésbe vagy gúnyolódásba, mint messzi középkori elődje, a vágáns diákok költészete. Az ilyfajta szerzeményekben népies szabadszájúság egyesül a kollégiumi cőtusok kamaszerotikájával, az eredmény azonban többnyire nem tűr nyomdafestéket." (Bán—Julow 15. l.) E „pad alatti poézis" igen elterjedt volt a debreceni kollégiumban, a tanári kar minden tiltása ellenére is virágkorát élte ekkoriban. Csokonainak számos műve képviseli, élteti tovább ezt a hagyományt, csak elődeinél magasabb színvonalon, a trágárságban is meg-megcsillanó szellemességgel. Ezek alapján ezt az írást a kollégiumi évekre tesszük, viszonylag gyenge latinsága alapján azok első felére.

A „vulva földrajzának" „ál-iskolai párbeszédben" (Vargha: Melyik. 14. l.) való megírásához a mintát a poétai osztály tantervében is szereplő antik földrajzi ismeretek tárgya szolgáltatta (CsEml. 38. l.) — ezt Csokonai maga is oktatta préceptor korában (vö. MM². II. 361. l.). Lehetséges, hogy épp e feladat elvégzéséhez készültek bőséges jegyzetei e tárgyból: több szerző művének gondos áttanulmányozását bizonyítja kéziratos hagyatéka (MTAK. K 669. 1a—22a). A tréfás írás tehát általa és mások által is jól ismert témára épül, így biztosítva a viccek elevenségét, csattanósságát. Ezt egyébként csak fokozhatta, hogy éppen az iskolai tananyag lett tréfálkozás tárgya.

Szövegkritika

A két másolat közül a K_1 a pontosabb, bővebb, ezt választottuk alapszövegül. Az ebben található hibákat a K_2 szerint em. A két változat eltéréseit alább részletesen jelezzük. A kérdés-felelet jelzése rövidítésekkel történik a másolatokban: *Q.*, *Qu.* [= *Quaestio*], ill. *R.* [= *Responsum*], ezeket feloldottuk. (A szöveggondozásért Borzsák Istvánnak mondok köszönetet.)

Cím. K_2: ***Geographia Antiqua*** Alatta a K_1-ben a következő megjegyzés áll: *per allegoriam conscripta pr̄* [= *per*] *M. V. Cs.* A K_2-ben ugyanez így hangzik: *Lusus ingenii Csokonaiani.* Mivel egyik sem lehet a költő eredeti szövege, ezeket elhagytuk a címből.

1. K_1: *vocabatr̄* [= *vocabatur*]
2. K_2: *Potta, a Patto*

2—4. K_1: A számok helyett *α*, *β*, *γ* áll. Mivel a későbbiekben e másolat is számokat használ, itt is em.

6—9. K_2: *A septemtrione Montem Veneris; ab* ***Oriente*** *Sylvam Herciniam; a Meridie Imperium* ***Medardi;*** *ab occasu litora Oceani Urinarii.* A K_1-ben a pontosvesszők hiányoznak, esetenként pont áll a helyükön, em.
8. K_1: *Inperium* em.
9. K_1: *Littora* em.
11. K_1: *evaporaõnibus [= evaporationibus]*
12. K_2: *et*
13. K_1: *Hgris [= Hungaris]*
K_2: *varsája*
15. K_2: *rapidus*
K_1: *gna hnum [= magna hominum]*
17. K_2: *Caput bonae spei flatibus*
19. K_2: *fusco*
20. K_1: *medicatr [= medicatur]* Innentől, az 5—8. válaszok folyamatosan, új sor kezdése nélkül vannak írva.
23. K_2: *homini fodina*
K_1: *hnum [= hominum]*
24. K_1: *Veretrum [= Veretrorum]* A K_2-ben hiányzik a 8. felelet.
25. K_2: *Regimen*
26. K_1: *inperio gni [= magni]* em.
27. K_1: *vocatr [= vocatur]*
29. K_1: *Chalibs* em.
K_2: *turcicus*
30. K_1: *sĩ [= sunt]*
31. K_2: *acido* A K_1-ben a válaszok folyamatosan vannak írva.
33. K_1: *adhibetr [= adhibetur]*
34. K_2: *scabritiam* Az *et* hiányzik.
35. K_1: *stomachiq [= stomachique]*
K_1: *corroboraõnem [= corroborationem]*
36—40. K_2: A következő három válasz sorrendje (a K_1 számaival): *4., 5., 3.*
36. K_2: *quae* ***etiam in alias***
38—39. K_2: ***Provinciae Kenoh*** ***ni Angliae*** A másoló nem értette a szöveget, értelmetlenül másolt.
42. K_1: *Majorem* em.
43. K_2: *habent*
K_1: *comercium [= commercium]*
44. K_2: *Testiculis*
45. K_1: *n [= non]*
46. K_2: *Regno Semen quod Indigenis*
46—47. K_1: *dicitr [= dicitur]*
48. K_2: *Geographia* Az *antiquae* hiányzik.
50. K_1: *Comentariis Illustrimi [= Commentariis Illustrissimi]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A dialógus latinsága több helyütt még kívánnivalót hagy maga után. A szöveg magyarul így hangzik (Tegyey Imre fordítása):

„Ókori földrajz

Kérdés: Hogyan nevezték hajdan a vulvát?

Felelet: 1. Pattának, az ott rejtőzködő nyílásról.

2. Pinának az ürgelyukról mint pinalyukról.
3. Vulvának, azaz bejáratnak.

Kérdés: Mik a határai?

Felelet: Északról a Vénusz-dombja;
keletről a Hercynai erdő;
délről a Szar birodalma;
nyugatról a Vizelet óceánja.

Kérdés: Mik itt a nevezetes helyek?

Felelet: 1. A Holt-tenger, bűzös kigőzölgéseiről és nagy sótartalmáról hírhedt.
2. Feneketlen mélység (magyarul: Kárhozat varsája).
3. A bűzösen gőzölgő kikötő, amelyet nagy embertömeg látogat.
4. A Jóreménység-foka, mely ki van téve a folytonos szeleknek.
5. A Havibaj folyója, telve sötétes folyadékkal, igen jó ízű, vele betegeket gyógyítanak.
6. A Szemérem szakadéka, hosszú vonulatával veszi körül e vidéket.
7. A Szaros-hegy, ahol az emberbányák vannak.
8. A Nemiszerv vára, nem nehéz ostrommal bevenni.

Kérdés: Milyen itt a kormányforma?

Felelet: Zsarnoki a Nagy Kakás uralma alatt, akit Penisnek is neveznek, a nadrág házából származik.

Kérdés: Mi a címere?

Felelet: Török szablya, vörös mezőn átszúrva.

Kérdés: Mik a terményei?

Felelet: 1. Sós-savanyú vizelet finom falatok befőzéséhez.
2. A havi tisztulás váladéka, amit naponta limonádéként használnak fogszuvasodás ellen és gyomorerősítésre.
3. Rüh, amelyet más vidékekre is elszállítanak.
4. Hatalmas, az angliai Kent tartomány lovainak nagyságához hasonló bolhák, fürgék és magasra ugranak.
5. Gyerekek.

Kérdés: Milyen népek lakják?

Felelet: Nagyobb részét franciák.

Kérdés: Kikkel vannak kereskedelmi kapcsolatban?

Felelet: A herékkel vagy a tökökkel, akiknek azonban tilos belépniük, csak a kikötő előtt állva küldik be a birodalomba a magot, amit a helyi lakosok gecinek neveznek.

Kérdés: Milyen forrásokból merítették ezt a földrajzot?

Felelet: Szüry a neves stossenbergi professzor kommentárjaiból."

(A magyarázatok Borzsák István és Tegyey Imre útmutatásai alapján készültek.)

1. *Vulva* (lat.): a női nemi szerv.
2. *Patta:* feltehetően a *patet* ('nyitva van') szóból eredeztethető, *tt*-s formája azonban hibás.
6. *Montem Veneris:* a Vénusz dombja egyszerre jelenti a szeméremdombot és a német monda szerinti Vénusz-hegyet, ahol az istennő lakik udvartartásával.
7. *Silvam Hercyniam:* Hercynai erdőnek az ókorban azt a hegységet nevezték, amely a Dunától északra Germániát keleti és nyugati részre osztotta.

11. *Lacus Asphaltites:* a Holt-tengert az ókorban kátrány-telepei miatt nevezték Lacus Asphaltites-nek (asphaltus: 'kátrány').
13. *Varsa* (nép.): vesszőből font, tölcsér alakú halászeszköz.
26. *Magni Cacatus:* Nagy-Kánság helyett Nagy Kakás; szójáték a *chacanus* ('nagykán') vagy a *chaganus* ('kagán') szóval.
42. *Galli:* utalás a „francia betegség"-re, a vérbajra; lásd még a következő jegyzetet. (Szilágyi Ferenc adata)
50. *Szüry:* talán a kankóra utal, szójáték formában: szűr — szűrkankó ('ujjas, rövid posztó felsőruha') — kankó ('gonorrhoea'). Hasonló szójáték olvasható a *Militat omnis amans*ban is: *Kankóba és cifra francia ruhába* (MM². I. 260. l.; Szilágyi Ferenc adata).
51. *Stossenberg:* szójáték a német *stossen* ('lök, toszik') és a *berg* ('hegy') szavakkal.

3. A' Bagoly, és a' Kótsag

Kézirata

1. MTAK. K 675. 80ab (K_1). Autográf fogalmazvány töredéke.
2. MTAK. K 675. 85ab (K_2). Autográf fogalmazvány töredéke.
3. MTAK. K 675. 81a—84a (K_3). Másolat.
4. MTAK. Mf. A 4051/I. 146—157. (K_4). Sarkadi Nagy Zsigmond másolata. 1810. (Maga a kézirat magántulajdonban van.)
5. DebrK. R 783. 155—162. (K_5). Onody Péter másolata. 1826.
6. Debreceni Irodalmi Múzeum. K. X. 74. 169. l. (K_6). Másolat.
7. Prága, Egyetemi Könyvtár. Kubelik (Széll) gyűjtemény č 21. (Mf.: MTAK. A 162/V. 89—97.). Szántó Dániel másolata. 1807. (K_7)
8. OSzK. Oct. Hung. 1669. (ún. Makói-gyűjtemény) 1a—3b (K_8). Másolat. 1811—12.
9. DebrK. R 556a. 31—40. (K_9). Másolat.
10. MTAK. K 673. 120—127. (K_{10}). Kecskeméthy Csapó Dániel másolata. 1827.
11. Puky István másolata. Ismeretlen helyen. (Lásd Puky/j. 14.; Cs/ÖM. I. 114.) A K_3 — a helyesírás alapján ítélve — talán erről készült.
12. Zilahi Sámuel másolata. 1808. Ismeretlen helyen. (Lásd Stoll 600.)
13. DebrK. R 789. Másolat. Ismeretlen helyen. (Lásd HG. II. 403—411. l.; szövegvariánsként, lapalji jegyzetben.) Felvetődik a kérdés, hogy e másolat nem azonos-e az Onody-féle másolattal (K_5), hiszen jelzetük majdnem egyezik (R 789 — R 783), az eltérés sajtóhiba, elírás következménye is lehetne. Tovább erősíti a gyanút, hogy egyik másolatban sem található meg *A' Pillangó és a' Méh*, valamint hogy igen nagy a hasonlóság a K_5 szövege és a HG. feltüntette variánsok között. Mégsem igen azonosítható a két másolat, mert variánsaik nem esnek teljesen egybe: néhányszor a HG. egyedi változatot közöl, s a K_5-ben a közös szövegeltéréseken túl is számos változat található még. Mindezek miatt a HG. közölte másolatot is külön számba vesszük, s közöljük szövegkritikai jegyzeteinkben (HG.).

Megjelenése

A költő címjegyzékein mindvégig szerepel, de életében nem jelent meg. Először Toldy adta ki a K_{10}-ből, de ismerte a K_9-t is. A múlt században még a Csokonai Naptárban jelent meg (1876. 65—71. l.; vö. Szilágyi: CsMűv. 385. l.). A HG. (II. 403—411. l.) Toldyt követte, bár jegyzetben szól az eredeti kéziratról, és — mint említettük — feltünteti egy debreceni másolat eltéréseit is. A FK. a HG. nyomán járt el. Az EPM. a K_2 és K_3 szövegét, a MM. a K_1 és K_4 bővebb változatát adta ki. A MM.[2] ezen túl közölte a K_2 autográf töredékét is. A művel mind a címjegyzékeken, mind a kiadásokban együtt szerepel *A' Pillangó és a' Méh Állatok dialógusai* (vagy csak *Dialógusok)* címen.

Keletkezése

Csokonai nagy hagyományokkal rendelkező műfaj felé fordult, mikor állatbeszélgetéseket kezdett írni. Iskolai tanulmányaiból jól ismerte már a klasszikus mintákat (Aesopus, Phaedrus), de a korabeli újság- és folyóirat-irodalom is ontotta e műfaj korszerűsített, aktualizált változatait (pl. MKur. 1790. II. 937., 1065., 1083., 1089., 1113., 1241. l., stb.; vagy Orph. I. 43., 46., 310., 441. l., stb.). Mindemellett Péczeli a MindGy.-ben elméleti jellegű írást is szentelt az oktatómese műfajának, mint arra már Szauder József is felhívta a figyelmet (MindGy. 1790. IV. 401—408. l.; vö. Szauder 130—131. l.). Csokonai állatdialógusai a fabula korszerűsített változatát, a költői dialógust képviselik. „Míg a fabula megmaradt az általános emberi, erkölcsi eszmények körében, a költői dialógus korszerű, publicisztikai jellegű vagy filozofikus, költészeti témákról szólt, s a felvilágosodás eszméit vitatta vagy terjesztette annak a vitaformának lemásolásával, melyet a XVIII. századi szalonok alakítottak ki: a közvetlen, szellemes társalgás, párbeszéd alakjában." (Szauder 129—130. l.; vö. még Vörös Imre: *Állat-jelképek a felvilágosodás magyar irodalmában.* ItK. 1985. 154. l.)

Fentebb, a korabeli minták említésekor nem véletlenül maradtunk meg az 1790-es év termésénél: ezeket Csokonai még olvashatta saját dialógusainak formálódása, megírása idején. Ekkoriban keletkezett ugyanis összetartozó két műve, melyeket *Állatok' Dialógusai* közös címmel és *I.*, ill. *II.* sorszámmal látott el. Későbbi időszak, amit Juhász Géza (EPM. 314. l., Juhász 200. l.) és Szilágyi Ferenc (Cs/ÖM. I. 347. l.) említ, inkább csak az átdolgozás idejeként jöhet számításba, merthogy a műnek két változata létezik (lásd erről részletesen szövegkritikai jegyzeteinkben).

Az első változat megírásának idejét maga Csokonai adja meg az átdolgozás címében: *1790dik Esztre vö [= 1790dik Esztendőre való] Dialógus.* A mű értelmezése szempontjából azonban fontos a konkrétabb időmeghatározás is. Felmerülhet e tekintetben, hogy a csak az első változatban szereplő helymegjelölések *(Békés, Bihar és Heves Határi, a' Körös és Berettyó Fakadéki, Ványa)* nem utalnak-e esetleg valamely konkrét eseményre, aminek felderítése az időpont meghatározásában is támpontot jelenthet. A krónikák azonban nem tudnak efféle nevezetes eseményről, bár e tény nem jelenti azt, hogy nem is volt ilyen. A földrajzi konkrétságot így feltehetően másként kell értelmeznünk: arról ugyanis már megemlékeznek a krónikaírók (Markovicz Mátyás 1748, Petrik Ambrus 1784.; idézi eze-

ket Implom József: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez* II. Békéscsaba, 1971. 34. l.), hogy a jelzett területen akkoriban nagy számban éltek a kócsagok, s ezek vadászása, tollazatuk értékesítése a megye fontos bevételi forrása volt; még 1797-ben is 103 kócsagtollat küldtek a bécsi nemesi testőrségnek (Karácsonyi János: *Békésvármegye története.* Gyula, 1896. I. 305. l.). A megjelölt terület a korban valószínűleg önkéntelenül is asszociálta a nagy kócsagvadászatokat — ez lehet az a többletjelentés, amiért a konkrét helymeghatározás a műbe kerülhetett.

A szövegben azonban más jellegű utalások is találhatók, amelyek segítenek a megírás idejének közelebbi meghatározásában. E dialógusban a költő elfordul a hazafiság külsőségekben való tetszelgésétől, attól a patriotista eufóriától, amely korábban őt is jellemezte a *Magyar Hajnal hasad* és az *Eggy Magyar Gavallér* című versekben. Ezek a korona hazahozatalának időszakában keletkeztek, vagyis tavasszal, pontosabban március körül (vö. Cs/ÖM. I. 604., 611. l.), a dialógus tehát csak ennél későbbi lehet. További útmutatást ad, hogy a mű végén a *Bagoly* az *új Királyt* említi: a koronázás 1790. november 15-én volt, a dialógus tehát ez időszakban íródhatott, legnagyobb valószínűséggel az ezt megelőző időben. Még célszerűbbnek tűnik azonban ezt a „megelőző időszakot" egy adott politikai szituációként értelmeznünk. Csokonai politikai tájékozódása a nem-nemesi értelmiség programjához kötődött (erről részletesen lásd StudLit. 1986. 53—57. l.). 1790 őszén e csoport már nem vállalt teljes mértékben közösséget az ellenzéki mozgalom gerincét adó széles nemesi rétegekkel, s felerősödtek a kritikai hangok is egymás irányában. A végleges szakítás azonban még nem következett be: a koronázás, bár jelentős lépés volt az ellenzék erejének megtörésében, nem zárta le a küzdelmet, a nemesség ekkor még jelentős erőkifejtésre volt képes és hajlandó. Ugyanakkor a demokrata értelmiség az uralkodóval szemben is táplált illúziókat: Lipót felvilágosult uralkodó hírében állott, s ezt a hírét maga sem győzte eléggé terjeszteni, továbbá az elmúlt időszak politikai harcaiban is hajlékonyabbnak mutatkozott, s néha inkább pozitív szerepet játszott (pl. éppen a nyelvkérdésben), mint a hangadó nemesség. A helyzet tehát cseppfolyós, nyitott, még nincs helye a lehetséges szövetségesekkel való szakításnak, még ha lényegi is az egyet nem értés, s nyilvános a polémia. Ez tehát az az aktuális politikai helyzet, amelyre a dialógus vonatkozik: időben pedig ez a nyár második felétől a koronázás időszakáig tart. A mű első változatának megszületését a fentiek alapján ekkorra tesszük.

Az átdolgozás jóval későbbi lehet. Ennek autográfja egy 1801-ből származó, szintén autográf versmásolattal van egy íven (vö. MTAK. K 675. 85a—86b), s az EK-on is még ott áll a mű címe mellett a megjegyzés: *Revideálni.* Mindezek alapján annyit mondhatunk, hogy ha Csokonai egyáltalán meg is kezdte az átdolgozást 1795 nyara előtt, befejezettnek ekkor még bizonyosan nem tartotta.

Szövegkritika

Két eredeti kézirat töredéke maradt ránk, tehát a műnek két változata volt, melyek közül a K_1 a korábbi, a teljesebb, a K_2 a rövidebb, a később készült. Ennek későbbi keletkezése mellett szól a stilisztikai kidolgozottságon túl a helyesírás tanúsága is, valamint az, hogy a szövegből kima-

radván a konkrét helyhez, időhöz kötött utalások, a cím jelzi a keletkezés pontos idejét, természetesen a korábbi változatra érvényesen.

A másolatok közül csak a K_3 követi a későbbi változatot, meglehetős hűséggel. A többi az első kidolgozásról készült. A K_4, K_5, K_6, K_7 pontos másolat. Az eredetihez legközelebb a K_4 áll, a többi erről készülhetett: a K_5 és a K_7 (valamint a HG.-ben között variáns) összefüggése nyilvánvaló, s világosan látszik az is, hogy a K_6 ez utóbbi kettőtől függetlenül jött létre. A K_8 a K_6-tal rokonítható, de hiányzik belőle mintegy harminc sornyi rész (81—112. sor). A K_9 és a K_{10} romlott szövegű másolat. A jegyzetekben a szónagyságrendű variációkat részletesen feltüntetjük, a K_8, K_9 és a K_{10} kivételével.

Főszövegül a korábbi, teljesebb változatot választottuk, mert ez mutatja hívebben a költő reakcióit a mű megszületését inspiráló helyzetre — ez egy aktuális érdekű, politikai jellegű írás esetén nem mellékes körülmény. A két kidolgozás között jelentősek az eltérések (a nagyobb változtatások, főleg kihagyások mellett számtalan apró javítás, csiszolás található), ezért indokoltnak tűnik a második variánst a jegyzetekben önállóan közreadnunk. A jelentősebb változtatások helyei a következők (az első szám a főszöveg, a második a szövegváltozat megfelelő részének kezdő sorát jelöli): 10.—6., 24.—15., 34.—18., 42.—22., 53.—28., 68.—36., 96.—37.

Mindkét esetben az autográf kéziratot közöljük, ameddig az tart. A főszöveget ezután a K_4 alapján adjuk, amely Sarkadi Nagy Zsigmond forrásértékű másolatgyűjteményében maradt fenn. Szövege — összehasonlítva az eredeti töredékkel — rendkívül pontosnak mondható, helyesírása is hasonló, bár következetlenebb. A K_4 szövegén csak néhányszor változtattunk jelentősebben: szókihagyás és értelmi zavar esetén 5 alkalommal (72., 151., 201., 204., 209., sorok), valamint kétszer a szöveg értelmetlen tagolása miatt (119., 156. sorok) — mindezt a többi másolat tanúsága szerint. A többi emendáció apróbb központozási és ékezési hibák esetén történt; jegyzeteinkben mindezeket részletesen feltüntetjük, kivéve a kettőzött mássalhangzók jelölésének Csokonai gyakorlata szerinti átalakítását (pl. *szsz*-ről *ssz*-re). A jegyzetben közölt második kidolgozás esetében a K_3-ból folytatjuk az autográf töredékét. E másolaton, eltekintve néhány ékezethiba javításától (pl. *éggy — eggy)*, nem változtattunk. Utána következő jegyzetünk csak az autográffal való összevetést, illetve ez utóbbi leírását tartalmazza.

Cím. K_1: A fő- és az alcím után is pont van, ez utóbbi zárójelbe van téve, ezt elhagytuk.

1. K_1: Az első beszélő neve (itt a *Bagoly)* Csokonai párbeszédes műveiben rendszerint elmarad, a másolatok tartalmazzák. A továbbiakban a beszélők nevei kisbetűvel, aláhúzva szerepelnek.
2. K_4: *a' te* hiányzik.
3. $K_{4,5,7}$: ***közt*** (HG. is)
4. $K_{4,6}$: ***Zsombok***
6. K_1: *Tavakat?* A kérdőjel itt értelmetlen, a másolatokban nincs is meg, elhagytuk.
7. K_5: ***osztán*** *egybe gyűlekezni e Sombékok* ***között?*** (HG. is)
   $K_{4,6}$: ***Zsombok***
11. K_5: *ott* ***volnának***
    K_1: *valamellyeket* ⟨...⟩, *Békés* A vesszőt elhagytuk. A K_4 és K_5 *a'* névelőt illesztett a *Békés* elé.

12. K_7: *Körös és* hiányzik.
14. K_5: *két* hiányzik.
K_7: *között* helyett *alatt*
16. K_1: *a' mint te mondod.* Sor fölötti betoldás.
17. $K_{4,5,7}$: *guba* helyett *gulya* (HG. is) A K_5-ben *megférni* áll.
19. K_6: *köztetek* helyett *köztök*
21—23. K_6: Ez a rész hiányzik.
23. K_1: *elis* ⟨*megis*⟩ Az áth. szó fölé írva.
röhögém Az *ém tetsz*-ből jav.
A *Hö, hö, hö* ! helyett a K_4-ben *Hü*, a K_5-ben *Hu*, a K_7-ben *Ho* szerepel. A K_5-ben és a K_7-ben *röhögém* helyett *röhögöm* van. A HG. a K_5-tel azonos.
25. K_1: *A' ⟨Magyarok⟩ József'*
26. K_6: *a' Magyarok Hazafiúsága* hiányzik.
30. K_5: *'s* ***csak*** *azért*
31. $K_{5,6,7}$: *azt* hiányzik
33. K_1: *Körülbelől* A *K* olvhtl. betűből jav.
K_6: *ezen* helyett *a'*
35. $K_{4,5,7}$: *Gazda, Ispán* Fordított sorrendben. (HG. is)
36. K_1: *Szakáts, ⟨Fell⟩ Kukta*
37. $K_{5,7}$: *Instructor* hiányzik.
K_1: *Hofmester, ⟨Öltö⟩ Frizőr*
38. K_1: *Vetkeztető* A *V* olvhtl. betűből jav.
$K_{4,5,7}$: *Agár* hiányzik.
39. $K_{4,5,7}$: Az első *vagy* hiányzik.
42. K_7: *gondolnátok*
44. $K_{4,7}$: *Hahó* helyett *Ho hó;* a K_5-ben és a HG.-ban *hu! hu! hu!*, a K_6-ban *Huho* van.
46. $K_{4,5,7}$: *tartan****om***
47. K_1: *görbe* Sor fölötti betoldás. A K_5-ben és a K_7-ben hiányzik.
48. $K_{5,6}$: *ni* hiányzik. Az *ott van ni* a HG.-ban hiányzik.
49. K_1: *De, öreg, nem a' Húsunkért* A szöveg itt megszakad.
$K_{5,7}$: *üldöznek* (HG. is)
50. K_6: *Sneffeket* ***miket,*** *hanem* ***csak*** A K_5-ben a *szál* hiányzik.
51. K_4: *adott,* A vessző felesleges, elhagytuk.
53. K_7: *vagy* helyett *'s*
55. K_6: *érte* ***soha*** *az*
58. K_6: *mi* hiányzik.
62. K_5: *gyűlésünkbenn* helyett *gyülekezetünkbe*
63. K_6: *dagályal* helyett *fa gajjal*
64. K_6: *éretlen* helyett *el szaradot*
65. K_6: *húllott* helyett *szállot*
K_7: *hullott* ***levele*** *virág szála*
66. K_7: *vólt* hiányzik.
68. K_7: *el kellett* ***halnotok,*** *vesznetek*
72. K_4: *fel* hiányzik. A K_5, a K_6, a K_7 tartalmazza az igekötőt, amely értelmesebbé teszi a mondatot; ezek szerint em.
K_7: *a' **sok** golyóbisok*
73. K_5: *Nemes* hiányzik.
74. K_6: *ő* hiányzik.
78. K_5: *párája* helyett *Párja*
79. K_4 *bokretátlan* em.

83. K_5: *eldöglött* helyett *hólt*
85. K_5: *fészkemből a'* hiányzik. (HG. is)
K_5: *mikor* helyett *midőn*
87. K_4: ***nadak*** em.
89. K_5: *örvendő* helyett *öldöklő*
94. HG.: *nektek* helyett *neki*
96. K_6: *én* hiányzik.
98. K_6: *belőlle* helyett *felölle*
100. $K_{4,6}$: *közzűl, Apolgató* A vesszőt értelemszerűen pontra javítottuk, így van a K_7-ben is; a K_5 vesszőt és kisbetűt ír.
102. K_7: *katsák* helyett *kótsag*
104—105. $K_{5,7}$: *mellytől* ***siseregtek*** *a hajlékony nádszálak,* ***és a nádak bolyhainak árnyékok ugrott*** *a tónak* (HG. is)
108. K_5: *magánosann* helyett *magába*
109. K_7: ***dúdolgatta***
111. K_4: *Sinter* em.
112. K_7: *vontam* helyett *húztam*
113. K_6: *szép* hiányzik.
114. K_6: A *hatzukás* és *kabátos* fordított sorrendben van.
115. $K_{4,7}$: *3szegű* em.
117. K_5: *tengvénn* helyett *fetrengvén*
118—119. $K_{4,7}$: Az idézet után pont van, de a következő mondat kisbetűvel kezdődik; ezt nagyra javítottuk. A K_5-ben is így van, a K_6-ban nincs írásjel.
119. K_4: *kövétkezésképpen* em.
121. K_6: *a' vállán* helyett *magával*
123. $K_{5,7}$: *mikor* helyett *a midőn.* Előtte a *mondom* hiányzik.
128. $K_{5,7}$: *egy Sonetnél* helyett *Sonettadi;* előtte gondolatjel, valamint a K_5-ben kérdőjel.
130. K_4: *kez* em.
136. K_7: ***míg*** *a' nyájas*
138. $K_{5,6,7}$: *Inyemre* helyett *Musámra*
139. K_6: *egy* hiányzik.
142. K_6: ***ez*** *Tónak* ***melly tsendes***
143. K_5: *önként* hiányzik.
144. K_4: *keresni,* A vessző fölösleges, elhagytuk.
146. K_5: *a' min* helyett *a' mennyinn*
148. K_7: *minden* helyett *jókor*
K_4: *hajnál* em.
149. K_4: *rétesteket* em.
151. K_4: ***midön*** *a' szálló nap* A *midőn* helyett a $K_{5,6,7}$ egyaránt *mikor*-t ír, e szerint em. A *le* itt hiányzik, s a szövegösszefüggésbe is szükséges, a K_6 tartalmazza, em.
155. K_4: *szélinn* Itt ez után kezdődik az új mondat, nem a *Kedvessel*; ezt a szövegösszefüggés szerint javítottuk. Így található a $K_{5,7}$-ben is, a K_6-ban nincs központozás.
156. K_6: *lehet* ***vagy*** A K_5-ben *lehetett.*
157. K_6: *keskeny* helyett *kedves*
158. K_5: *vezet* helyett *viszen*
159—160. $K_{5,7}$: — *egy pár gyönyörű Kótsag* — helyett , *gyönyörűk voltak,*
162. $K_{5,7}$: *láttára* hiányzik.
165. K_4: *Artatlanok* em.

167. K_5: *két* $\overline{v}$ *három*
169. K_6: *elsenvedt* helyett *elveszett*
174. K_6: *tapodjuk*
175. $K_{4,6}$: *Az én* em.
177. K_5: *ínségekre*
184. K_4: *Az Hóld* em.
186. K_7: *lágy* hiányzik.
K_6: *örömmel* a tagmondat végén.
187. K_5: *hajnal* helyett *nappal*
188. K_7: *forditott* helyett *függesztett*
189. HG.: *kőlt fel* helyett *felkölt*
189—190. K_5: *mert akkor talán már én is el aludtam.* (HG. is)
K_6: $\overline{m}$ *én már akkor elis alutam.*
K_7: *mert akkor talám már én el is aludtam.*
191. $K_{5,7}$: *nekem bizony* fordított sorrendben. (HG. is)
192. $K_{5,7}$: *ebből* ***gondoltam és vettem észre***
195. K_4: *Ertem* em.
$K_{5,7}$: *tsúffá* helyett *bolondá*
196. $K_{5,7}$: *mint a' bolondot* és az *én soha* hiányzik.
197. K_6: *éppen* hiányzik.
198. K_7: *nemes* hiányzik.
201. $K_{4,5,7}$: ***szép*** *ajjakokat* (HG. is) A mondatba inkább a *sejp* illik, ez szerepel a K_6-ban, valamint a $K_{8,9,10}$-ben is, em. A K_4-ben nincs sem vessző, sem *'s* ez után, em. A K_7-ben előtte *putyteztették* helyett *biggyesztették* áll, a K_6-ból teljesen hiányzik e szó.
202. HG.: *látásomra* helyett *látásomon*
203. K_6: *helyesenn* hiányzik. A K_7-ben az *is* a szó után áll.
204. $K_{4,5,7,8}$: *barangolnak* Mivel az egész mondat múlt idejű, itt is ez az alak látszik helyénvalónak; így szerepel a $K_{6,9,10}$-ben is, em.
206. K_4: *Arpád* em.
209. K_4: *a'* hiányzik, a többi másolatban szerepel, em.
213. K_6: *tsontjait* ***békével***
214. $K_{5,7}$: *Bagolyom!* ***Édess Szerette Földemenn!!*** *eddig* (HG. is)
K_7: *talán* ***már*** *tsak*
K_4: A mondat végéről hiányzik a pont, em.
215. K_5: *Menj!* ***ránk talám a kik itt maradunk*** *boldogabb*
K_7: *ha* ***mint***
reménylem helyett *rám*
216. K_4: *tamaszt* em.

Szövegváltozat

1790dik Esztendőre való Dialogus.
Bagoly és Kótsag.

B. Hová te is illy késő éjtszaka, mikor néktek aludni kellene? mitsoda rettegéssel vonúltak a' több Társaid amott a' Zsombok' tövére?

K. Ártatlan Nemünknek végső pusztúlása elhagyatja vélünk e' valaha kedves tavakat. — Sok Kótsagot láttál é ott öszvetsoportozva?

B. Sokat, a' mennyit még soha sem láttam vén létemre. A' ti Nemetek szaporább mintsem egy két gaz köztt elférhessen.

K. Most láthatnád hát ezt a' Kótsagok' szapora nemét, a' mint mondod, egy alföldi guba' hellyén megférhetve.

B. De hogyhogy lehet az? talám sok rossz Doktor 's Bába van köztetek, vagy a' hét esztendős háborúba voltt szűkség hullatott el benneteket?

K. Egyik sem. Egyedűl való bajunk a' mostani Magyar Világ.

B. Hu, hu! Majd el is huhogám magamat.

K. Te nem tudsz ezekben semmit is, mivel aluszol, 's azért nevetsz az én beszédemre. — Nem verte ki szemedből azt a' mélly álmot a' puskáknak ropogása, a' melly egész hajnalokon 's estvéken nyughatatlankodtatta ezen rétek' tsendességét? Úr nem Úr, vadász, kukta, fellajtár, Iró Deák, vetkeztető, agár, visla etc. mind, mind a' ki vagy Úr vagy Úri, hétről hétre itt tanyázott a' Nádasban, 's ki nem mertünk nézni, olly kedves volt életünk.

B. Bohó! igazán a' sneffeket lövöldözik, 's ti féltek. Lám pedig nékem tsak inkább kellett volna tartanom, akkor is békével aludtam az odvas körtvély fába, melly azon akol háta megett van.

K. De Öreg nem a' húsunkért űldöznek minket, hanem azért az egy két száll tollért, a' mellyet kárunkra adott a' vélünk mostohán jól tenni kívánó természet.

B. Igen, mert a' pávának vagy nékem nem szebb 's tarkább tollunk van. — Mondd meg tehát, mi az oka, hogy most illy néktek Jühödve vadásznak benneteket, a' mi máskor nem történt?

K. Hogy tudhatnám én azt eléggé, a' ki a' réttől soha nem is távozom? Egy Kotsag-társunk elevenen elfogattatván, látta, miként fűztek belőle nyalka bokrétákat, millyen dagállyal logott sok üres főkön, éppen mint a' Tökvirág szál, 's a' vólt leg derekabb ember a' kinek leg hosszabb, 's leg vastagabb bokrétája vólt.

B. Hú! Hú! Hú!

K. El mondom azt-is mi történt ez előtt harmad nappal. — „Csendes nyári estve vólt, eggy a' leg szebbek közzűl, apolgató nyugodalom űlt a' környékenn, csendes halgatás a' tóban és a' Tó felett; — csak néha rezzentette azt meg a' vad kacsák bukkanása, mellyek a' sás kőzőtt jádzottak, vagy az estvéli szellők tzitzája, mellyről sziszergettek a' hajlékony Nádszálak; és violák, Árnyékok pedig ingott a' Tónak szikrázó Márványán a' sombokok oldalain, a' Halavány Hóld világánál melly ki kukucsált a' sás ritkáján. — A' Harmatos Porcsinba sétálgatott egy Ifiú, és az áldott szegénységgel dudolgatott a' viz szélénn. — Gondoltam magamban ez-is Kócsag sintér. — Illyen tzéllal eggy rakás liliom mellé vontam magamat, 's onnan sandaltam elé, mi féle szerzet dudolja azt a' szép vespertinumot. Hát látok eggy fejér hatzukás, tarka kabátos suhantzot, három szegű kalap a fejébe, pugillaris a' kezébe, puska a' vállán. — Mindjárt jutott eszembe *si manus vacuas, plenas tamen ceras.* Éppen azon tünődék, valahogy ez valami Deákos, és annál fogva nem bokrétázgató ember vólna, ha szintén puskát hordoz-is, mert attól magát-is inkább félni látom; igy tünődék mondom, a' midőn igy kezdett eleven búslakodással danolni. — „Te ki az én életemet

melly másokba szánakozást csinál, nékem magamnak kellemessé 's Úrivá tészed Édes Nevendék Músám! szállj le a' Parnassus kies hegyéről vélem kócsagot lövöldözni, mert ma eggy Kócsag többet ér száz sonnetnél. — Add vissza Apollónak az ő Parasztos lantját, és kérd helyébe az ő hibázhatatlan ivét, mellyel a' Te Hazádfiai közzűl valamellyiknél becsülletet érdemeljen: ma midön a' Kócsag bokréta kedvesebb az Aganippe Partjain termő Babér koszorúnál, melly hajdan a' Hérósok dissze vólt 's a' Világ Naggyait bélyegezte el a' Halhatatlanságra. — Vajha én mig Apollónak titkait tanúlgattam; mig a' Músák mennyei énekléseit otromba számmal ki rebegni szerencséltettem, addig az én eggyik Hazámfia Jágerének lettem vólna Tanitványa, 's eggy Tóbeli Madárnak meg lövésével el érhetném azt a' szerencsét, mellyet reménylenem sem lehet. „Ti ártatlan lakosi e' csendes Tónak szelid Kócsagok, adjatok énnékem a' Ti tollaitokbol eggy eggy szálat; (— szabadság keresni ugy sem mentek) hadd nyerjek én a' Ti adományotok által annyit, a' mennyin eggy hét hurú lantotskát vehessek; — nem leszek eráncatok háládatlan — eggy Poëta sem szokott lenni háládatlan. — Ki jövök mindenkor még hajnal hasadta előtt, és a' Ti réteteket hangoztatni fogom — Fillisnek az én Fillisemnek nevével: — ezt cselekszem még akkor-is, mikor a' le szálló nap e' Nádasnak csak felső bolyhokra tekinget. — Adjátok meg vér nélkül a' mit kérek, titeket halhatatlanokká foglak énekelni, és verseimet néktek dedicalom."

Igy énekelgetett ő a' porcsinba — édesdeden repesett az ő énekére minden rét. Kedves embere lehet az Egeknek, mert alig ment ama róna mellé, melly a' szigetbe vezet, 's azonnal eggy tarisznyát talált a' Haraszton. — Rá vólt kötve eggy pár Kócsag, eggy pár gyönyörű Kócsag, a' mellyet a' Kegyetlen vadász talám szerelmes nyájaskodásai között gvilkolt meg. — Óh mint örült ő ennek láttára, hogy a' más vétkével ő lehet ártatlanúl nyertes. Körül nézte a' szerencsétleneket, 's öröme rendkivül való lett vólna, ha az érzékeny szánakozás nem mérsékelte vólna ki rohanását. — Ártatlanok! igy szólla szánakodo mosolygással, be gazdagon nött rajtatok a' Magyar Patriotismus, e' két-három fejér szálacskák ragadják tehát ki kedves Hazánkat az Inség torkából. — Ah eggyügyü szálacskák! — Ti adjátok é meg az el senyvedt Pannoniának elébbi diszét?? — — Ti nállatok nélkül nem lehetne tehát sással fedett kunyhóinkból a' közhaszonra ki lépni, mint meg dicsőült Öseink, kiknek szemre-hányó Porain, mi el fajult Unokák piross sarkú sárga csizmákkal tapodunk. — Tibennetek állanak gyermeki csecsebecsék, az én drága Nemzetemnek virtusai, mellyeket az ellenséges századok-is sérthetetlen bocsátottak által az ősze eskűdt Inségekenn. — Ám úgy légyen! — Készitsétek el nékem azt a' szerencsét, a' mellyet talám valamelly szurtos kukta vár az ö Urától, pedig ebbe a' Táskába egyebet-is vesztett el! Ekkor ki nyitja a' tarisznyát, hát imé eggy kulats bor, 's czipó vala benne. A' Poëta ugrott örömébe, ki rakta véletlen szerencséjét a' Pásiton, danolgatván egész éjszaka, mig a' hajnalnak nedves sugárai bé nem kukucsáltak oldalra forditott üress kulatsába. —

B. Hát osztán mikor költ fel, mert én akkor talán aludtam? —

K. Azt nem tudom, nemis vólt gondom reá, elég az hogy ebből észrevettem, hogy a' Magyaroknak mostani Hazafiúsága az ő Tavaikba a' mi fejünkön terem! —

B. Értem . Hát engem hallod hogy tettek csuffá vén létemre. — A' Tarsolyokra varrattak mint a' bolondot, pedig én a' félékbe soha nem gyönyörködtem, eggy illy meg alacsonyitás nem férhet olly Nemzethez, mellynek én vagyok eggyik vénje. — A' Németek Pesten, Budán 's Posonyba, rám pittyeztették ajakokat, 's tubákkal abrakolt orraikat fintorgatták látásomra. —

K. De sokakra reá-is illet a' bagoly czimer, kik éjszaka barangoltak a' Haza dicsőségére 's méltóságára, nappal osztán hortyogtak mint Árpád és Lehel, mig Trési nem kérte a' siklusokat, mellyeknek a' Vármegyéébőll kellett ki telni — de tovább vélled nem beszélhetek, mert menni kell. —

B. Hová a' Tatárba?

K. Boldogabb Országba, hol az emberek nem olly buzgó Hazafiak, hogy a' miatt rakásra öllyenek bennünket. — Kedves Rétek! Isten hozzátok! — nyugtassátok szerelmeseink el szorott csontjait. — — Aludj szerencsésen édes baglyom!! —

B. Menj! — de ha mit a' setétbe látok, reménylem boldogabb időket támaszt az újj Király, és a' le ülepedett Hazafiúság!! —

K. Adná a' Magyarok ISTENE !!!!

Cím. K_2: *1790d̄ Eszīre vō [= 1790dik Esztendőre való]*
K_3: *Dialógus az 1790dik Esztendőre.* —
1. K_2: *ejtszaka* em.
2. K_2: *a' több vonúltak Társaid* A *vonúltak* fölé *2.*, a *Társaid* fölé *1.* van írva, sorrendi cserét jelezve. A szórend azonban így sem lett jó, ezért — a K_3-t is követve — az egyetlen helyes szórendre javítottuk ki.
4. K_3: Az *e'* helyett *a'* szerepel.
5. K_3: *öszve csoportozni*
10. K_3: *hogyhogy* Az egyik fele hiányzik.
13. K_2: *Egyik* Az *E* olvhtl. betűvől jav.
15. K_2: *ezekb̄ [= ezekben]*
K_3: *is* hiányzik.
17. K_3: *egész* hiányzik.
19. K_2: *visla* Utána *etc.* jel, a K_3-ban *'s a' t.*
K_3: A második *mind* hiányzik.
21. K_2: *n̄ [= nem]*
22. K_2: *a' ⟨sſ⟩ sneffeket*
K_3: *— lám pedigh*
23. K_2: *vā [= volna] ⟨félnem⟩ tartanom*
25. K_2: *hn̄ [= hanem]*
28. K_2: *tarkább* A *bb* olvhtl. betűkből jav.
30. K_3: *történt* helyett *esett*
31. K_3: *eléggé* hiányzik.
33. K_2: *millyen dagállyal* A szöveg itt megszakad.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A dialógus műfaji sajátosságaira nézve lásd: Ember Nándor: *A magyar oktatómese története* 1786—1807. Bp., 1918. 29. l.; Voigt Vilmos: *A folklór és az irodalom kapcsolata az állatmesében.* DMÉ. 1979. 317—318. l.; Császár:

NémK. 38. l. A mű politikai tendenciájának értelmezéséről lásd Waldapfel 267. l., Sinkó 35 kk., Julow: Csok. 97. l., V. Szendrei 27—31., 36. l., Szauder 133—137. l., Szilágyi: CsMűv. 415. l., Vargha: ArcV. 43. l., StudLit. 1986. 53—57. l.; stilisztikai jellemzéséről főleg Julow: Árk. 167. l., Sinkó 32 kk., Szauder 133. l., Vargha: Szent. 27. l.

3. *zsombok* (táj.): zsombék, mocsaras talajból kiemelkedő gyepes dombocska.

12. *Fakadék* (rég.): forrás.

17. *guba* (nép., rég.): durva posztóból készített, fürtösre szőtt kabát.

19. *a' Háborúba vólt Szükség:* II. József 1787-ben háborút indított a török ellen; ez csak az 1791-es szisztovói békével zárult le. Csokonai két verse is kapcsolódik e háború eseményeihez *(Az ősz Laudonra, Belgrádra).*

25. *A' Józsefʼ halála:* a király 1790. február 20-án bekövetkezett halálával az egyre erősödő magyar ellenzéki mozgalom új erőre kapott.

34—39. Julow Viktor e részt a *Ludas Matyi* egy részletéhez hasonlítja (az izgatottan szétfutó háznép leírásához a harmadik levonásból, FM/ÖM. I. 172. l.), népmesei szelleműnek tartva mindkettőt (Julow: Faz. 293—294. l.).

35. *Kúltsár* (rég.): nagyobb földbirtokon alkalmazott személy, aki felügyel a cselédségre és a gazdasági épületekre.
Kasznár (rég.): képesítéssel rendelkező uradalmi alkalmazott.
Gazda (rég.): uradalmi ügyintéző, vagyonkezelő.
Ispán (rég.): munkafelügyelő az uradalomban.
Számtartó (rég.): a könyvelést vezető tisztviselő a birtokon.
Tisztartó (rég.): magas rangú gazdasági tiszt a nagybirtokon.

36. *Lokáj* (rég.): libériás urasági inas, lakáj.
Fellajtár (rég.): az uraság kocsija előtt ügető lovas; Fazekasnál is ebben az értelemben szerepel.
Patvarista (rég.): ügyvédbojtár.

37. *Cancellista* (rég.): írnok.
Concipista (rég.): fogalmazó.
Instructor (rég.): házitanító.
Hofmester (ném., rég.): udvarmester.
Frizőr (ném.): fodrász; a magyarban akkoriban meghonosodott divatszó (vö. Szauder 92. l. és Cs/ÖM. I. 386. l.).

45. *Snej* (ném., rég.): szalonka.

48. *Nótárius* (rég.): jegyző.

54. *figurás* (nép.): mókás, tréfás.

60. *fitogatás* (nép., rég.): fitogtatás.

63—67. A nemzeti öltözet és a kócsagtollas fejfedő az 1790-es nemesi ellenzéki mozgalom fontos jelképei voltak (vö. Bíró Ferenc: *Nemzet, nyelv, irodalom.* ItK. 1984. 558—577. l.). A magyar urak semmi pénzt nem sajnáltak a minél pompásabb öltözetekért; egy korabeli újságcikk például nem kis keserűséggel állapítja meg, hogy egy ismert úrnak „vitézi Öltözete olly pompás, hogy olly kettőnek az árrán, könnyen fel lehetne egy Tudós Társaságot állítani. — Tsupán a' T s á k ó j a *negyvenkét ezer* Forintra betsűltetik. —" (MHírm. 1790. 3. szakasz 109.

l.) Csokonai az *Eggy Magyar Gavallér*ban még büszkélkedve írja le a hazafiság eme külsőséges formáit, de e dialógusban már „szánakozva beszél a kócsagtollról, a hiú nemesség patriotizmusát szinte egyedül mutogató díszről." (Szauder 132. l.)

63. *bokréta:* sisakforgó (vö. Cs/ÖM. I. 392. l.).
dagály (nép., rég.): gőg, büszkeség.

68. *Per consequens* (lat.): következésképpen.

69. *fávor* (lat.): itt 'odaadás, buzgalom' jelentésben szerepel.

73. *familia* (lat.): háznép.

99—110. E természetfestő lírai betét kapcsán több párhuzam is felvetődött más művekkel. Vargha Balázs Kazinczy Gessner-fordítását, ill. *A' Tsókok* egy részletét (47—57. sorok) említi (Vargha: Szent. 27. l.) Szauder József pedig *A' híves estve* alaphelyzetét látja itt megismétlődni (Szauder 131. l.). Sinkó Ervin (33. l.) és Julow Viktor (Julow: Csok. 99. l.) arra mutat rá, hogy e rész minden értéke ellenére is némileg szervetlen betétnek tűnik. A magánosan andalgó Poéta alakjáról Tempefői és *A' Tsókok* Melíteszének jellegzetes vonásai juthatnak eszünkbe (Vargha: ArcV. 41—42. l., Sinkó 33. l.).

100. *Apolgat* (rég.): itt 'ápolgat' jelentésben szerepel (lásd *A' Pillangó és a' Méh* 21. sorának jegyzetét).

101. *Ványa:* Dévaványa; akkoriban Heves, ma Békés megye.

107. *kukutsál* (táj.): kukucskál. E motívum párhuzamaira nézve lásd *A' szeretet* 28—34. sorainak jegyzetét.

112. *sandal* (táj.): sandít.

113. *Vespertinum* (lat.): vecsernye, esti liturgikus ének.

113—116. A Poéta „tüntetően németes" öltözékét Vargha Balázs Tempefőiével veti egybe (Vargha: ArcV. 42. l.; lásd a *Tempefői* 58—61. sorát, Cs/Színm. I. 8. l.).

114. *hatzuka* (táj.): könnyű felső kabát.

115—116. *Pugilláris* (lat.): jegyzetkönyv.

118. *Si manus vacuas plenas tamen ceras* (lat.): Ha üres kézzel is, de teleírt táblával. (MM². II. 525. l.) Juhász Géza ezt Quintilianus-idézetnek mondja (EPM. 308. l.), de forrását sem az említett, sem más antik, ill. újlatin auktornál nem sikerült megtalálnunk.

119—122. Sinkó (33. l.) e sorok kapcsán utal a „durva hérosokat" elítélő *(A' Tsókok, A' szeretet, A had)* és a békét ünneplő *(A békekötésre)* költői, emberi magatartásra.

126. *Parnassus* (gör.): „A' Parnaszszus' hegye, melly Phocisban volt, és két tetejét az ég felé botsátván, maga pedig teátrom formán borzasztó meredekséggel nyúlván el, a' nézőbe szent rémzést okozott; [. . .] Apollónak, a' Múzsáknak, és a' Poétáknak" volt szentelve (AD/j.).

128—130. *Apolló* itt a költészet isteneként jelenik meg. A *lant* és a *kéz ív* ('nyíl') említése az istenség két jellemzőjére utal; így szól Apolló a homéroszi himnuszban: „Mindig a lant meg a szép hajlott íj töltse be kedvem" (Devecseri Gábor fordítása).

133. *Aganippe* (gör.): a múzsák szent forrása, amely „a' Parnaszszus Hegyének a' tövében feküdtt" (AD/j.).

135. *Helikon* (gör.): a múzsák szent hegysége Görögországban.

154. *dedical* (lat.): ajánl.

157. *Róna* (táj.): Mészöly Gedeon 'rétségi út' értelműnek véli (Nyr. 1951. 255. l.), Veres Péter pedig sajátos tájnyelvi jelentésére hívja fel a figyelmet: „A nádas, gyékényes, sáros, hínáros rétekben azok a helyek mind *rónák*, ahol tiszta a víz, nincsen semmi gaz." (Nyr. 1952. 73. l.)

159. *haraszt* (nép.): száraz fű, avar (vö. *A' Pillangó és a' Méh* 35. sorának jegyzetével).

169. *egyűgyű* (rég): gyermeteg.

173—174. *piross sarkú sárga tsizmákkal:* „Lehet, hogy itt az akkor már közismert nemzeti menetelő nótára céloz: »Sárga csizmás Miska sárban jár . . .«" (Vargha: ArcV. 43. l.).

183—184. *portsin* (nép.): a Portulaca nemzetségbe tartozó gyomnövény (TESz. III. 255. l.).

196—197. „. . . íme közelítő lókopogást hallok, a lobogó kalpag, a súgár kólcsagtoll, az idegen szabású tóga helyett felöltött katonás sagum, a csillámló széles kard, s tarsolyain visszanyert koronánk képe vagy az őr-bagoly, a tárogatósíp keserves emlékezetű hangja, a kardcsörtetés, az ágaskodó lovak nyerítése . . ." *(Kazinczy Ferenc külföldi játszószínje.* Kazinczy Ferenc művei. Bp., 1979. I. 719. l.) A bagoly tehát az éberség jelképe volt akkoriban, s a tarisznyára, vagy a formaruhára varrva hordták e jelvényt (vö. Marczali Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés.* Bp., 1907. I. 45. l.).

200—201. *pittyeztették* (táj.): biggyesztették.

201. *tubákkal abrakolt:* vö. a *Cultura* 748—752. sorait (Cs/Színm. II. 162. l.). (Szilágyi Ferenc adata)

203—207. A magyar nemesi osztály kicsapongó életmódjára történik itt utalás. Megemlékezik erről Marczali Henrik is (i. m. 43. l.), de a korabeli sajtóban is jelentek meg rosszalló hangvételű írások: „Mert ha tsak a' *Pozsoni Casino*' óldal szobái szóllhatnának is: majd meg mondanák azok, hányat buktatott-meg a' közelébb el múlt tzeremoniák' alkalmatosságával, tsak eggy estve is a *Fárózás!*" (MHírm. 1790. 3. szakasz 715. l.)

206. *hortyogtak mint Árpád és Lehel:* „Az ütközetek után solennis örvendező pompát csináltak vitéz eleink, amelly mintegy triumphus gyanánt szolgált. A vezér a kapitányoknak és vitézeknek ajándékokat osztogatott és földeket. Sőt a jó hírt megvivő is gazdagon kapott. Azután az egész tábor örömnapot tartott. Áldomást ittak. Ez a név még akkor nemcsak a kupecek borozására ruháztatott. Béla királynak nevetlen íródeákja minden nevezetes dolgaik után a kapitányoknak odaveti: *Et biberunt magnum Áldumás*" — írta Csokonai később, *A nemes magyarságnak felülésére* jegyzeteiben. E fordulat tehát feltehetően Anonymusra vezethető vissza a költőnél; vö. még *A' borital mellett* című verset.
Thrési: Mária Terézia.

207. *Siklus:* zsidó pénznem, itt 'adó, pénz' jelentésben szerepel.

208. *Hová a' Tatárba* : a *tatár* szitokszóként nagyon sok korabeli szólásban megtalálható (vö. Dugonics András: *Magyar Példabeszédek.* I. Kegyetlenek. 41—42. l. és FM/ÖM. I. 108. l.). Így szerepel a *Tempefői*ben is (2185. sor, Cs/Színm. I. 61. l.).

216. *új Király:* II. Lipót.

4. A' Pillangó és a' Méh

Kézirata

1. MTAK. K 675. 87a—91b (K_1). Autográf fogalmazvány.
2. MTAK. Mf. A 4051/I. 161—171. (K_2). Sarkadi Nagy Zsigmond másolata. 1810. (Maga a kézirat magántulajdonban van.)
3. Debreceni Irodalmi Múzeum K. X. 74. 169. l. (K_3). Ismeretlen kéztől származó másolat.
4. DebrK. R 556a. 61—72. (K_4). Másolat, Sárváry Pál javításaival.
5. MTAK. K. 673. 127—134. (K_5). Kecskeméthy Csapó Dániel másolata. 1827.
6. DebrK. R 817. 56a—63a (K_6). Somosi Mihály másolata. 1808.
7. DebrK. R 1025. 3—13. (K_7). Másolat. 1814 k.
8. Debreceni Egyetemi Könyvtár Ms 92/1. 29b—33a (K_8) Borbély János másolata.

Megjelenése

A költő címjegyzékein mindvégig szerepel, de életében nem jelent meg. Domby is említi, bár maga nem adja közre ;„Az itt kiadott Munkáin kívűl vannak még Csokonainak mások is, részt szerént kötött, rész szerént kötetlen Beszédbenn, p. o. [. . .] a' Méh és Pillangó együtt Beszélése." (Domby VII.) Toldy, bár birtokában volt a Sárváry-féle példány is (vö. Toldy 946. h.), Kecskeméthy Csapó Dániel másolata szerint adta ki. A HG. (II. 411—418.) és a FK. már az eredetit követte, de elhagyta az utólag kihúzott részeket. Az EPM., a MM. és MM². az eredeti kézirat teljes szövegét adta ki. Részleteket közölt a műből két válogatás: Vargha Balázsé az 58—117. sorokat (Vargha: Melyik. 176—178. l.), a Baróti Dezsőé pedig a 77—121. sorokat (Rokokó. 234—235. l.). A mű mind a címjegyzékeken, mind a kiadásokban együtt szerepel *A' Bagoly, és a' Kótsaggal Állatok dialógusai*, vagy csak *Dialógusok* összefoglaló címen.

Keletkezése

Általában elfogadott Csokonai első két állatdialógusának 1790-ből való keltezése, csak Techert József dolgozatában (lásd a 172. sor jegyzetét) és kiadásunk első kötetének egy helyén történik utalás az 1791—92-es évekre, valamint Juhász Géza nevez meg későbbi időszakot: szövegkiadásában 1793-ból keltezi a művet (vö. Cs/ÖM. I. 347. l., ill. EPM. 314. l.). Másutt azonban a mű azon részére hivatkozva, ahol a méhek füsttel, tűzzel való elpusztításáról, valamint Tessedik Sámuel ezt elkerülendő kialakított új méhészeti módszeréről van szó (180—201. sorok), megállapítja, hogy Csokonai ezt „1794-nél korábban nem írhatta. Tessedik maga jegyezte föl, hogy ez évtől fogja tudni a méhektől elpusztulásuk nélkül szedni el a mézet." (Juhász 209. l.) Rögtön fel kell azonban hívnunk a figyelmet eme állítás önellentmondására. Nem elsősorban arra gondolunk, hogy Juhász Géza maga is mindig 1794 előttről keltezte e

művet, hanem arra, hogy elfogadva ezt az állítást 1797-re kell tennünk e dialógus megszületésének az idejét. Csokonai ugyanis egy helyütt ezt írja: *Én a' Teschedik Úr' Kassába lakom már három esztendeje* (192—193. sorok). 1797 azonban számba sem jöhet, legyen elég csak az EK. (1795) tanúságára hivatkoznunk, melyen már ott áll a mű címe.

De ha nem vesszük is szó szerint Csokonai szavait, akkor sem meggyőző Juhász Géza érvelése. Tessedik — mint azt a róla szóló szakirodalom is egybehangzóan bizonyítja — csak egy helyen tesz említést évszám megnevezésével az új méhészeti módszer(ek) bevezetéséről: *Memorabilia Szarvaschiensia* . . . című 1805-ben lezárt, német nyelvű gazdasági krónikájában, ahol ezt írja: „1794. [. . .] Megkezdték a méz és viaszk fölöslegének háromszori és négyszeri kivágatását, valamint a kaptározást, s megakadályozták a méhek elpusztítását." (Tessedik Sámuel: *Szarvasi nevezetességek.* Fordította és kiadta: Nádor Jenő. Bp., 1938. 77. l.) Csokonai e megjegyzést nyilvánvalóan nem ismerhette, s hasonló, bár évszám nélküli utalás is csak 1804-ben látott napvilágot Tessediktől (vö. Tóth Lajos: *Tessedik Sámuel.* Szarvas, 1976. 248. l., valamint Agrártörténeti Szemle 1961/2. 308. l.). Ez azonban nem jelenti azt, hogy más módon nem juthatott e dolgok tudtára: a debreceni kollégium országot járó diákjai feltehetően már korábban is hírét hozták Tessedik szarvasi iskolájának, és az ott elért eredményeknek.

A probléma igazán tehát nem is abban áll, hogy Csokonai nem ismerhette Tessedik fenti megjegyzéseit, hanem abban, hogy a dialógus szövege maga nem vonatkoztatható közvetlenül a Tessedik utalásaiban jelzett méhészeti újdonságokra, így ezek kormeghatározó szerepe is kétes. Tessedik ugyanis nemcsak és nem elsősorban a méhek megóvásáról beszél, hanem két másik, szintén újszerű méhészeti módszerről is: a méz többszöri kivágatásában rejlő többtermelési módszerről és a kaptározásról. Csokonai nemcsak nem beszél ez utóbbi kettőről, hanem *kast* emleget, amit éppen a kaptár volt hivatva felváltani. Ezen túlmenően: 1794-hez legfeljebb e két utóbbi módszer bevezetése köthető, mert a méhek elpusztítása nélküli mézhez jutást már korábban ismerte Tessedik. Toldi József királyi kamarai méhészeti felügyelő már 1770-ben méhészeti társaságot alapított, 1789-ben pedig részletes tanulmányban foglalkozott a méhekkel való korszerű bánásmód kérdéseivel, kiemelt helyen említve ezek között a méhek megölése nélküli méznyerést (vö. Eckhart Ferenc: *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780—1815.* Bp., 1958. 116—117. l.). Hogy ezt Tessedik ismerte, azt fent idézett gazdasági krónikájának egy másik bejegyzése bizonyítja: „1800. [. . .] A méhészetnél megfogadták és alkalmazták Toldy zombori kincstári méhészeti felügyelő úrnak még 1789-ben közzétett szép és alapos javaslatait. Ezek 1805-ig hasznosaknak bizonyultak, még olyankor is, amikor a másképp kezelt méhek majdnem teljesen kipusztultak." (Tessedik i. m. 82. l.) Amit pedig Tessedik ismert, annak gyakorlati bevezetésével nem várt hosszú éveket, különösen, ha ilyen viszonylag egyszerű módszerről volt szó, amelyet az országban néhol már jó ideje alkalmaztak is. Debrecenben például e dobolásnak nevezett módszert régóta használták a méhészek (lásd Csáti Szabó György: *Magyar-országi Méhes Gazda.* Nyomtattatott Debreczenben, 1792. Esztendőben; vö. erről Szabó Károly: *Csáti Szabó György, Debrecen hírneves méhesgazdája a XVIII. században.* Agrártörténeti Szemle 1976/1—2. 163—178. l.). Hogy Csokonai mégis Tessedikre hivatkozott, az nyilván annak debreceni diák múltjával és nemzetközi hírne-

vével függ össze, fogadta őt II. József is (vö. Tóth Lajos i. m. 409. l.) — a fiatal költő ezzel is tájékozottságának akarhatta tanújelét adni.

A' Pillangó és a' Méh nem keletkezhetett tehát 1794-ben. További kérdés azonban, hogy 1790-et, vagy az 1791—93-as időszakot fogadjuk-e el a megírás idejének. Kisebb pontosítással mindkettő igaznak mondható: Csokonai ugyanis e dialógusán (is) — mint a kéziratban lévő javításokból kitetszik — legalább két szakaszban dolgozott (lásd erről részletesen a szövegkritikai magyarázatokat). Annyi bizonyos, hogy már az átdolgozás is elkészült 1795 tavaszára, mivel az EK.-on a mű címe minden megjegyzés nélkül áll, míg például *A' Bagoly, és a' Kótsag* mellett ott látható még a jelzés: *Revideálni.* Az átdolgozás elvégzésére nézve tehát igaz lehet az 1791—93-as időszak feltételezése.

Az első változat azonban a másik dialógussal közel egy időben, tehát 1790-ben keletkezett (lásd még ehhez *A' Bagoly, és a' Kótsag* keletkezéséről mondottakat). A két állatbeszélgetés teljesen egyforma — sajátos méretű és minőségű — lapokon, egyező színű tintával, azonos helyesírási gyakorlat szerint készült. További tény, hogy *A' Bagoly, és a' Kótsag* címe előtt *Állatok' Diálógusai* főcím áll, az egyes darabok pedig *I.*, ill. *II.* sorszámot kaptak. Összetartozó, időben is közeli művekről van tehát szó, ezt erősíti meg egyébként a tematikai rokonság is. Még Szauder József is, aki pedig a két dialógus különbözőségét hangsúlyozza, elismeri, „hogy a pillangó gondtalan cifrálkodása, örömkergetése külsőleg is hasonlít a magyar gavallérok kócsagtollas léhaságához, s valami társadalmi jelentést is belop alakjába, hogy parasztállatnak nevezi a dolgozó méhet. [...] S még elgondolkoztatóbb a két állat tavaszdicséretére következő pompás fordulat a méh szavaiban: »Én véled tovább nem mulathatok, mert illy üres időtöltésemmel a Közönséget megcsalnám, mellynek minden tagjai a köz haszonra fáradoznak, hogy annak idejébe a köz jóból éljenek.« Oly gondolat ez a közhaszonról, mellyel már *A bagoly és a kócsag* című dialógusban is találkoztunk futólag." (Szauder 134—135. l.) A fentiek alapján a két állatbeszélgetés első változatait közel egykorúaknak tartjuk, tehát *A' Pillangó és a' Méh* is 1790 őszén keletkezhetett, míg átjavításával 1795 nyaráig készült el Csokonai.

Az állatdialógus műfajáról, s a korabeli mintákról általában lásd *A' Bagoly, és a' Kótsag* jegyzeteiben írottakat. *A' Pillangó és a' Méh* esetében azonban ezeken túlmenően más minták megléte is feltehető. Julow Viktor a tücsök és hangya meséjének a változatát látja benne (vö. Julow: Csok. 98. l.), de forrásul szolgálhatott Gessner Idylliumai Kazinczy-féle fordításának egyik részlete is (A Füves, lásd Gessner 258—260. l.).

A költő iratai között (MTAK. K 679/I. 22a) található egy német nyelvű vers, amelyet a *Musenalmanach* 1783. évfolyamából másolt ki. Blumauer cím nélkül kijegyzett verse fölé Csokonai magyarul írta oda: *A' Méh, és a' Pillangó.* Persze e másolat későbbi is lehet, hiszen német nyelvű, így nem bizonyos, hogy tényleg a dialógus egyik forrása, de tartalmilag mindenképpen nagyon hasonlít annak egy részére (131—142. sorok).

Es wundert dich, dass ein so garstig Ding,
Als eine Raupe, ist, zum schönsten Schmetterling
In wenig Wachen wird; — mich wundert's nicht.
Denn wiss', auch manche Schöne Kriecht
Als Raupe morgens aus dem Bette,
Und Kömmt als Schmetterling von ihrer Toialette.

(A vers címe: *Die Verwandlung.* Nach dem Francősischen. Lásd Blumauer: *Gedicht.* Wien, 1787. bey Rudolph Grasser und Compagnie. I. 188. l.) E motívum további párhuzamaira (Ovidius, Apuleius, Holbach, Voss, Kis János stb.) nézve ld. Fried István tanulmányát (ItK. 1979. 579—581. l.).

Bizonyosan ismerte azonban Csokonai azt a művet, amelyre már Szauder József felhívta a figyelmet. Péczeli József Hervey-fordításának a következő része „alaprajz vagy vázlat tekintetében a mintája" lehetett Csokonai dialógusának (Szauder 134.): „Imé ezek a' munkás méhek, nem gondolván a' napnak égető melegével, seregestül repdesnek körültem, hogy el ragadozzák a' virágok' ki nyílt bimbóinak kintseit. Ezek a' serény munkások, a' kiket a' természet meg-tanított arra a' nagy titokra, miképpen gazdagítsák magok másoknak meg-szegénvítések nélkül . . . felserkentenek engem hasznos elmélkedésekre, 's arra ösztönöznek, hogy például tégyem őket magamnak foglalatosságimban. Hadd mozgassák körültem a' lepkék sok színekkel ékeskedő kevély szárnyaikat, 's hadd találjanak gyönyörűséget a' szüntelen ide 's tova való repdesésben 's állhatatlanságban. . . Kövessük a' vigyázó és serény méhetskét . . . Szedjünk az előttünk kedves virágokról olly gondolatokat, mellyek a' tiszta virtusnak gyámoli légyenek. —" *(Hervey' Sírhalmai és Elmélkedései.* Fordíttattak *Pétzeli József* által . . . Pozsonban, 1970. 247—248. l.)

Szövegkritika

Rendelkezésünkre áll az autográf kézirat (K_1), így alapszövegünk természetesen ez. A K_2, K_3 és a K_6 megbízható másolat, a K_5 és a K_7 viszonylag pontos, míg a K_4 és a K_8 romlott szövegű. A másolatok eltéréseit a jegyzetekben nem jelezzük.

Az autográf kézirat javításokkal teletűzdelt fogalmazvány. A javítások keletkezésük ideje szerint két csoportba oszthatók: nagyobb részük a fogalmazással egyidejű, kisebbik részük pedig későbbi, a kiadás szempontjaira is tekintettel lévő változtatás (pl. néhány pajzánabb részlet kihúzása). A javításokról egyértelműen eldönthető, hogy melyik a korábbi, s melyik későbbi, mert az utólagos javítások feltűnően világosabb színű tintával készültek. Emellett még eligazítást adnak a másolatok is: mindegyik tartalmazza a teljes szöveget, vagyis az autográf példányban Csokonai által utóbb kihúzott hosszabb részeket is, tehát a másolatok még erről a javítás előtti változatról készültek. Ebből következik, hogy ha a másolatokban nem jelenik meg az autográf kéziratban levő javítás, akkor az csak utólag történhetett — e kritérium tanúsága egyébként minden esetben azonos a tinta színéből levonható következtetéssel. Mivel tehát a javítások két csoportja egyértelműen elkülöníthető és a későbbi változtatások a kiadás szempontjait szem előtt tartó „öncenzúrázásnak" tűnnek, az első, teljesebb változatot választottuk főszövegül. Ezt indokolja még a dialógus párdarabjánál, *A' Bagoly, és a' Kótsag*nál is érvényesített szempont: aktuálpolitikai műről lévén szó nem vonatkoztatható el keletkezési idejétől, helyzetétől, még ha tartalmilag jóval túl is nő azon. Az utólag végrehajtott változtatásokat (3 kihúzás, 6 javítás) külön tüntetjük fel jegyzeteinkben. A cím után a kéziratban pont van, a beszélők nevei kisbetűvel, aláhúzva szerepelnek.

4. K_1: *tsak* ⟨. . .⟩ *durva*
5. K_1: *élevenítő* Az *ev te*-ből jav., az ékezetet elhagytuk.
6. K_1 : *élöállatokat* Az *ö* olvhtl. betűből jav., az ékezetet em., a két szót különválasztottuk.
7—8. K_1: *Munkára.* ⟨*A' Tavasz a' Természet közönséges Lelkének eggy*⟩ *A'* ⟨*Tavasz*⟩ *szerelmes Tavasz eljő Napkeletről* ⟨*míg tá*⟩ ⟨*meszszünnen mosolyog a' szomorú földre, int a' Dérnek és megszelídül az a' hó alatt, rá lehell a' hóra, 's*⟩ *tsetsemő Etéziák vonják* ⟨*viola szeker*⟩ *Kökörtsín Hintaját,* A *vonják v*-je olvhtl. betűből jav.
10. K_1: *lántzait* ⟨*megroppanva*⟩ ⟨*ſ*⟩ *elájulva*
12. K_1: *tövisek* ⟨*Bokrok*⟩ Az áth. szó fölé írva.
13. K_1: *válik,* ⟨*tekintetéből*⟩ *rá e' völgyre* Sor fölötti betoldás.
14. K_1: *omló* ⟨*villogó*⟩ Az áth. szó fölé írva, előtte a névelőben a *z* utólagos betoldás.
Havakat. ⟨*A' barna nyálkás göröngyből kifeslik a' Jatzin Liliom,*⟩ *Leszáll*
15. K_1: *hosszann* ⟨*bé*⟩ ⟨*Természetre*⟩ *elteríti* A *hosszann* az áth. szavak fölé írva, a *bé* korábban *a'*-ból jav., az *el* utólag betoldva.
16. K_1: *fagyos* Sor fölötti betoldás.
18. K_1: *lehell* ⟨*reá*⟩ *beléje*
19. K_1: *kifeslik* A *fe bú*-ból jav.
20. K_1: *szopós* ⟨. . .⟩ *Baratzk*
21—22. K_1: *kenegették* ⟨*sza*⟩ *gyenge*
22. K_1: *nyájas* ⟨*Fávóriusok*⟩ *Szellők*
23. K_1: *kiemelkedik* ⟨*ki*⟩ *a'* Az igekötő a sor fölött betoldva.
24. K_1: *Homlokáról* ⟨*a'*⟩ *durva*
26. K_1: *a' ki* ⟨*Salamon*⟩ *szebb*
28—29. K_1: *Zefirek,* ⟨*'s ő nem győzi hellyel azoknak Tsókjait,*⟩ *lehajlik alattok a' Tófelé, meglátja* ⟨*szűz Ortzájára raggatott Tsókokat*⟩ *a'* A *szűz* fölött szintén áth. szó áll: *benne.*
30. K_1: *rajta* ⟨*magába*⟩ Az áth. szó fölé írva.
33. K_1: *körűlöttunk* em.
35. K_1: *Szütskék* Az *é* olvhtl. betűből jav.
37. K_1: *a' vidéket* A sor alatt betoldva.
38. K_1: *Temesvár* A *Te* olvhtl. betűkből jav.
39. K_1: *fekete* ⟨*tsörgő*⟩ Az áth. szó fölé írva.
39—40. K_1: *Ptrütsök* ⟨*kibúvik téli Lyukából a'*⟩ *zőld ketskerágóra* Az *a* olvhtl. betűből jav.
40. K_1: *felett,* ⟨*a'*⟩ *tiszta*
43. K_1: *verő* A *v* olvhtl. betűből jav.
45. K_1: *Nap ez:* A kettőspont felkiáltójelből jav.
47. K_1: ⟨*ſ*⟩*elő* Az *ő* utólag hozzátoldva.
52. K_1: *pazérlaná* A *la ol*-ból jav.
56. K_1: *mellyk* [= *mellynek*] A *k* utólagos hozzátoldás.
58. K_1: *Tréfaság* ⟨*az*⟩ *valakinek*
68. K_1: ⟨*Ne*⟩ *Járatlan*
74. K_1: *olly* Sor fölötti betoldás.
76. K_1: *a'* ⟨*virá*⟩ *Zanótok*
83. K_1: *finom* Az *o t*-ből jav.

84. K_1: ⟨*Tsápj*⟩*aimat* A *Szarv* az áth. rész fölé írva.
90. K_1: *tisztelőketis* Az *is* utólagos hozzátoldás.
találok Az *ok na*-ból jav.
95—96. K_1: *repkedek, ⟨fut⟩ tzitzázok*
97. K_1: *ereszkekedek* em.
98. K_1: *fiatal ⟨iffjú⟩* Az áth. szó fölé írva.
Pillangó A *P á*-ból jav.
100. K_1: *emberségből ⟨ált⟩ körűl*
eztis Az *is* utólagos hozzátoldás.
101. K_1: *tisztelet ⟨betsület⟩* Az áth. szó fölé írva.
102. K_1: *kell ⟨adni⟩ néha*
105. K_1: *ǧȳ [= nagy] tréfa ⟨Nevetés-⟩* Az áth. szó fölé írva. A következő sor elején levő rag *(-be)* elé betoldba: *köz.*
106. K_1: *önként* és *és ismét* Sor fölötti betoldások.
111. K_1: *el* A sor fölé betoldva.
113. K_1: *Vigasságnak ⟨s⟩ legkisebb*
119. K_1: *jó* Utólag betoldva a szó elé.
125. K_1: *az ő* A *z* és az *ő* utólag betoldva.
126. K_1: *komor ⟨puszta⟩* Az áth. szó fölé írva.
temetőinkké Az *n* utólag betoldva.
128. K_1: *terhes ⟨já⟩ izzadásokonn*
váltanánk ⟨vennénk⟩ Az áth. szó fölé írva.
133—134. K_1: *földnek ⟨leg⟩ akármellyik*
134. K_1: *mikor* A nagy kezdőbetűt em.
136. K_1: *magadba* Az *ad uk*-ból jav.
mindened ⟨meg⟩ alkalmasint
140. K_1: *éled* Az *ed* olvhtl. betűkből jav.
142. K_1: *harmattsepp ⟨a' fü⟩ délre*
143. K_1: *tzifrákodsz* em.
144. K_1: *tojsz, ⟨elszívodsz⟩ Kankot*
152. K_1: *sőt* A *sö ts*-ből jav.
153. K_1: *sok ⟨. . .⟩ szives intések ⟨kel⟩ között ki ⟨. . .⟩ eresztjük*
154. K_1: *már* Sor fölötti betoldás.
162—163. K_1: *indítom ⟨őket⟩ az ő*
164. K_1: *hamar* A *h* olvhtl. betűből jav.
166. K_1: *elsikoltjak magokat ⟨fél . . .⟩* A *jak va*-ból, a *magokat* olvhtl. szóból jav. A javítás miatt az írásjel hiányzik; em.
171—172. K_1: *és a' vígály Tippannál* A zárójeles megjegyzés fölé írva.
172. K_1: *NB. [= nota bene]*
173. K_1: *Oroszlánfogfűnek ⟨. . . .⟩* Az olvhtl. áth. szó fölé írva.
178. K_1: *ártalomra* Az első *r l*-ből jav.
184. K_1: *fel, ⟨. . .⟩ az*
186. K_1: *Éhséget, ⟨illyen⟩ tsupán*
az Az *a n*-ből jav.
187. K_1: *vassal ⟨el⟩ elpusztítja*
192. K_1: *a' Teschedik Úr' ⟨Méhe vagy⟩ Kassába*
194. K_1: *NB. [= nota bene]*
felesleg Az *f h*-ból jav.
195. K_1: *nélkűl* A *né* olvhtl. betűkből jav.
196. K_1: *tölunk* em.
200. K_1: *háládatos ⟨Par⟩ és* A második *á* olvhtl. betűből jav.
208. K_1: *a'⟨z⟩ friss*

211. K_1: *a' ⟨Kegy⟩ Kövekenn*
212. K_1: *szép, a' szép* A vesszőt a megfelelő helyre tettük át.
216. K_1: *tavaly ⟨a' minap⟩* Az áth. rész fölé írva.
219. K_1: *Pillangók ⟨Lepkék⟩* Az áth. szó fölé írva.
222. K_1: *imádhatom* Az *m d*-ből jav.
Az *és de*-ből jav.
225. K_1: *el ⟨el⟩* Az áth. szó fölé írva, *ki*-ből jav.
226. K_1: *Nectárral* Utána idézőjel, pedig az idézet még folytatódik; elhagytuk.
227. K_1: *magának* Sor fölötti betoldás.
227—228. K_1: *Mint* és *kívánok* Az *nt* és a *vá* a lap sérülése miatt olvhtl., értelemszerűen, a másolatokat is figyelembe véve em.

Utólagos javítások

25—27. K_1: *száránn, ⟨mint a' Jerusálem Leányi közül eggy a' ki szebb vólt minden Társai felett és kedvesebb a' Salamon Ágyasházában,⟩ nyakonn*
97—109. K_1: E sorok áth.
120. K_1: *⟨'s Kitsinyeimnek⟩* Az áth. szó fölé írva: *NB Perézseimnek;* jelentése: 'kukac'.
140—141. K_1 *míg ⟨a' sok tisztelő a' sok tréfáló tele rakja a' hasadat,⟩ eltojod*
160. K_1: *fejér* Az áth. szó fölé írva: *pöszke;* jelentése: 'szőke'.
171. K_1: *ingóbb ⟨teremtések⟩ a'* Az *ingóbb*-hoz utólag hozzátoldva: *-ak.*
173. K_1: *Oroszlánfogfűnek pappusa* Az *Oroszlánfogfűnek,* mely maga is sor fölötti betoldás, fölé írva: *Apotz',* alá pedig: *véjfű.* A *pappusa* fölé írva: *koszorúja.*
192. K_1: *a' Teschedik Úr' ⟨Méhe vagy⟩ Kassába* A korábbi javítás alkalmával áth. szavak fölé most ez került: *NB Debretzenb[en].*
220. K_1: *báboz⟨ott a' Német⟩ Fársángosok* Az *-osok* utólag toldva a szóhoz, az áth. rész fölé írva: *-tak a' külföldi.*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A dialógus műfaji jellemzőire nézve lásd *A' Bagoly és a' Kótsag* jegyzeteiben mondottakat. A mű értelmezéséhez lásd: Julow: Csok. 98—100. l., Baróti: Mest. 150—151. l., Szauder 133—137. l.

5—18. E tavaszleírás, különösen a nyitó motívum (a hintón érkező tavasz képe) több más műben is megtalálható, pl. az *Ének a' Tavaszhoz* című versben, a prózák közül pedig *A szeretet*ben (34—38. sorok), *A' Tsókok*ban (348—351. sorok), vagy *A' Tavasz* című Metastasio-canzonetta fordításában (1—14. sorok). A stíluspárhuzamok kimutatását lásd részletesen Szauder 175. l. Julow Viktor *A tavasz eleje* című Fazekas-mű egy részletével állítja párhuzamba e sorokat (vö. Julow: Faz. 210. l.).
8. *Etéziák:* „Kanikula' idején lengedező szelek." (Dorottya/j.)

11—12. *a' Kolkisi igéző ének:* Kolkhisz város volt a mai Grúzia területén, innen hozták el az argonauták az aranygyapjút a királylány, Médea varázserejének a segítségével (vö. Pomey 254. l.).

21. *Apolgató Zefirusok:* A *zefir* nyugati szellőt jelent, az *apolgat* eredeti jelentése 'csókol', de itt már 'ápolgat' az értelme (vö. Cs/ÖM. I. 404. l.; a szó hasonló jelentésben szerepel *A' Bagoly, és a' Kótsag*ban is, lásd 100. sorát).
nectár: „az istenek itala, Homér és több poéták szerént" (Tav/j.).

22—27. Hasonló kép szerepel a költő kollégiumi *Búcsúbeszédében* (32—35. sorok), valamint *A Poëta csak gyönyörködni szeret* cmű zsengében (53—56. sorok; vö. Cs/ÖM. I. 17. és 414. l.). Míg azonban e helyek Máté, ill. Lukács evangéliumára vezethetők vissza (6: 28, ill. 12: 27), addig az itteni inkább az Énekek énekére (főleg 2: 2).
Salamon Ágyasházában: Salamon királynak (i. e. 970—931.) a biblia tanúsága szerint hétszáz fejedelmi asszonya és háromszáz ágyasa volt (Királyok első könyve 11: 3).

35. *haraszt* (nép.): száraz fű, avar. A szónak a Dunántúlon sajátos jelentése is van ('tölgy'), ezt azonban a költő csak vándorlásai során ismerte meg (vö. Szilágyi: CsMűv. 615. l.; e szó szerepel Csokonai másik két dialógusában is).

37. *pézsma:* zöldes virágokat hozó, este illatozó növény (Adoxa moschatellina).

38. *Temesvár Tornyainn:* Temesvár határőrhely volt; itt rendezték meg 1790. aug. 21. és nov. 22. között a magyar nemesi mozgalommal szembeforduló szerb nemzeti-egyházi erők kongresszusát, melyen vezető szerepet játszottak a radikális határőr tisztek (vö. Magyarország története 1790—1848. Bp. 1983. 124—129.).

39. *Ptrütsök* (táj.): tücsök.

52. *pazérol* (táj.): pazarol.

53. *Közönség* (rég.): közösség.

63. *Pimpó* (nép., rég.): barka (TESz. III. 196. l.).

76. *Zanót:* sárga vagy fehér virágú cserje (Cytisus). Techert József szerint Csokonai Kazinczy nyomán kezdte e szót használni (vö. MNy. 1936. 240. l.).

78. E részhez vö. a *Tempefői* 2233—2250. sorait (Cs/Színm. I. 62—63. l.).

83. *Katulya* (nép.): skatulya.

87. *régula* (lat., rég.): rend, szabály.

112. *piperézés* (rég.): szépítkezés.

114. *tereh* (rég.): teher.

116. *rabotás* (rég.): robotos.

137—139. Szauder József e sorokat *A pillangóhoz* című kései nagy vers 14. szakaszával állítja párhuzamba (Szauder 136—137. l.).

140. *fársángos* (nép., rég.): rövid ideig tartó, vidám, mulatozással teli időszakasz.

144. *Kankot vet* (szólás, táj.): felfordul, kimúlik.

170—171. *Spárgatsira:* a spárga évelő konyhakerti növény (Asparagus officinalis).

171. *ingóbb teremtések a' nyárfa levélnél:* a *nyárfa levél* a gyengeség

jelképeként másutt is előfordul Csokonainál, pl. a *Szűntelen közel van a' halál* című zsengében is (vö. Cs/ÖM. I. 6. és 361. l., valamint Szauder 92. l.).

172. *vígály Tippan (Hatházi gracilis fű):* gyermekláncfű (vö. EPM. 310. l.). Techert József e növénynév alapján a mű keletkezési idejére is következtetett: „A Linné rendszerére emlékeztető kettős (faji és nemi) név megint csak Földire mutat; különben is ő volt tudtunkkal az egyetlen botanikus, aki ezidőtájt Hadházon élt. Így tehát elég nagy valószínűséggel feltehető, hogy ez az elnevezés is Földitől ered. Ez pedig azért fontos, mert Földi csak 1791 végén költözött Szatmárról Hadházra, a fenti elnevezésnek tehát a műben kormeghatározó szerepe van. Vagy az egész »Állatok beszélgetése« 1791 után keletkezett, s a rajta levő évszám téves jelzés, vagy legalábbis maga a növénynév s a hozzátartozó jegyzet csak egy későbbi kiegészítésnél került a szövegbe." (MNy. 1936. 187. l.) Mint azt azonban már láttuk, sem egyik, sem másik eset nem történhetett: az itt említett bizonyíték (Földi szerepe) maga is csak puszta feltevés.

173. *Oroszlánfogfű:* sárga virágú réti gyomnövény (Leontodon). *pappus* (lat.): Csokonai ezt javításakor a 'koszorú' szóval helyettesítette.

180—182. Szauder József e sorokra nézve jegyezte meg, hogy „a pillangónak van egy érve, amelyre a méh alig tud kielégítően válaszolni." (135. l.)

183. *p. o.:* példának okáért.

192. *Teschedik Úr:* Tessedik Sámuel (1742—1820), a magyar mezőgazdaság fejlesztésének kiemelkedő munkása, felvilágosodott pedagógus (lásd még a mű keletkezéséről írottakat). A későbbi átdolgozás alkalmával Csokonai ezt toldotta ide: *NB. Debretzenb[en].* A jegyzet értelme nem teljesen világos, feltehetően Tessedik módszerének Debrecenben való elterjedésére utal.

194. *Dobolás:* Csáti Szabó György már említett 1792-es könyvében így írja le e méhészeti műveletet: „A' mi földünkön így szoktak a' dobolással bánni, hogy mikor annak ideje elkövetkezik, a' mennyi kas Méhekkel bír a' Gazda, ahoz-képest, tsinál egymás' sorjában, öt, hat és több vermetskéket, a' méheskasokat, azoknak tsútstsával le felé forditván, egy arasznyira a' vermekbe belé botsátja, más üres kasokat, azoknak a' szájára helyheztetvén, ruhákkal környül-kötvén, az alsó kason lévö lyukon által, egy kevés, valamelly rongyból tsinált füstöt belé fújnak, és így a' kasnak mind a' két óldalát, valamelly kisded fátskákkal, mind addig veregetik, míg nem a' benne lévő Méhek, a' felső üres kasba; töbnyire belé szállanak. Az ollyan újj kasokat, a' mellyekbe a' ki-dobolt Méhek már felszállottak; ismét viszsza helyheztetik az előbbi hellyekre, mind addig, míg az ez előtt meg-mondott kasokból, fijas, és üres lépek szegeztetnek az újj kasokba." (Csáti Szabó i. m. 41—42. l.)

199—201. E részre nézve lásd Julow: Csok. 99. l.

216—227. Az *ifjú ember A' Bagoly, és a' Kótsag* Poétájára emlékeztet.

Szilágyi Ferenc hasonlóságot vél felfedezni Phaedrus egyik oktatómeséje (*Apes et fuci vespa iudice*, Lib. III. Fab. XIII.) és az *ifjú ember* énekének jelképrendszere között (vö. Cs/ÖM. I. 460. l.).

222. *Amarillis* (gör., lat.): pásztorlány neve; szó szerint: 'liliom'.

227. *Lesbia:* e névvel Catullusnál találkozhatott gyakran Csokonai.

230. *Paraszt állat* (rég.): durva, faragatlan lény.

5. A' Tántz

Kézirata

MTAK. K 674. 45a—48b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Az EK.-on CII. sorszámmal szerepel, *Kitsinálni* megjegyzéssel. Toldy jegyzékében a 75. pontban regisztrálta, elveszettként. Először a HG. adta ki, a II. kötetben (614—617. l.), a „Csokonai életére vonatkozó írásai" című fejezet végén, *A' Tziklopsal* együtt. Mindkettőnek, mint a jegyzetekben közlik a szerkesztők, „a canzonetták után kellett volna következnie, de akkor kerültek elő, mikor az említett csoport már ki volt nyomtatva" (HG. II. 619. l.). A FK. a prózai fordításoknál közölte, a MM. és a MM². pedig a színműfordítások között.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudását Domby Márton emlékezései óta szokták az iskolai önképzőkörhöz kapcsolni, melyet a költő néhány barátjával együtt alakított a modern nyelvek tanulmányozására (vö. Domby 10. l.). Ez az olvasókör, melyet Csokonai egy 1794-es, Nagy Gáborhoz szóló levélkéjében „studium communio"-ként emleget, a „collatio"-nak nevezett kollégiumi oktatási forma szabadabb, rugalmasabb változatának tekinthető (Nagy S. 63. l.). Csokonait a nyelv tanulásában igen hátráltatta a megfelelő szótár hiánya. Mint Domby írja, „gyakran nagy részvétellel beszélte, melly nehezen tudott boldogulni, nem kapván ollyan Olasz Szó könyvet, melly az ő előtte egyedűl esmeretes Deák nyelvenn magyarázná az Olasz szókat, míg végre az ő kérésére a' Venétziai Könyvnyomtató nem küldött" (Domby 10. l.). Arra nézve, hogy végül is hogyan jutott szótárhoz, Gál László emlékezése pontosabbnak tűnik: Csokonai 1795 májusában, Pesten „vette *Annibale Antonini* olasz, deák, frantzia, és frantzia, deák, olasz nagyszerű Dictionariumát, mely Venetiában jött ki in 4° 1793ban" (CsEml. 414. l.; vö. még 417. l. is). Hogy valóban komolyan hátráltatta a költőt a szótár hiánya a nyelvtanulásban, valamint a fordításban, arról ő maga is megemlékezik egy későbbi levelében: „*Az olasz dictionariumot én Bethleni Uramnak hamar bevittem, miért? mert némettel vagy franciával magyarázta, s csak ollyan volt, mint a Vocabularium Malabarico — Sinicum, Obscura per obscura!*" (MM². II. 377. l.)

E levélrészlet azonban megerősíti Dombynak azt a másik állítását is, amely szerint Csokonai először az olaszt kezdte tanulni, s csak később a franciát és a németet (vö. Domby 10. l.). Hasonlóképpen emlékezik Lengyel József is (CsEml. 221. l.; ezért nemigen használhatta a kollégium német és francia nyelvű olasz nyelvtanait a tanuláshoz, mint azt Kastner Jenő feltételezi, ItK. 1922. 40. l.). Még később is, amikor már azt írja a költő: *„Olaszul igen jól értek"*, német és francia nyelvismeretét *„közép-szerű"*-nek tartja (MM². II. 422. l.). Német és francia nyelvtudásáról bővebben lásd a *[Francia versek prózafordításai]* és *A' Kellemek* jegyzetét.

Hogy Csokonai az olasszal kezdett először foglalkozni, általában nem is vitatott kérdés, abban viszont, hogy ez időben mikorra tehető, eltérőek a vélemények. Szauder József már 1790-től kezdve valószínűnek tartja a nyelvekkel való foglalkozást, mondván: „Annyi bizonyos, hogy a latinul és görögül jól tudó Csokonainak nem kellett éveken át megküzdenie az olasszal, majd a franciával s a némettel, s csak 1795-re érkeznie el odáig, hogy e nyelveken is olvasson." (Szauder 188. l.) Pukánszkyné Kádár Jolán viszont nem tartja elképzelhetőnek, hogy Csokonai 1793 előtt már tudott volna olaszul (Cs/Színm. II. 271. l.). A költő 1793 őszén többek között ezt írta Kazinczynak: *„Tanúlok olaszt, amelly a poézisnek tulajdona."* (MM². II. 358. l.) Már önmagában a megfogalmazás is mintha a nyelvtanulás kezdeti stádiumára utalna, de ha figyelembe vesszük a szövegkörnyezetet is, akkor még bizonyosabbak lehetünk ebben: Csokonai felsorolja azon műveit, amelyeket találkozásuk elmaradása miatt nem tudott átadni Kazinczynak — a *Békaegérhartzot*, a *Tempefőit* és egyéb versei között latin fordításait (!) is. Ezután jön az idézett mondat. Ha a költő már ekkor tudott volna annyira olaszul, hogy kimunkált fordításai is lettek volna, akkor nem ezt írja, hanem magukkal a fordításokkal kedveskedik mesterének. Ez a mondat így úgy hangzik, mint egy ígéret. Hiszen éppen Kazinczy biztatta nem is olyan régen a fiatal költőt, hogy „dallja a szív szelíd érzékenységeit" (KazLev. II. 297. l., vö. Szilágyi: CsMűv. 492. l.), s tudvalevő, hogy Kazinczy a német mellett éppen az olaszt tartotta követendő mintának. Kapcsolatfelvételük pedig 1792-ben történt, így ez is a fenti levél alapján mondottakat erősíti meg: Csokonai olasz nyelvtanulásának a kezdete, majd az első, kezdetleges próbálkozásai prózai fordításokkal 1792—93-ra tehetők (vö. még kiadásunk második verskötetének bevezető tanulmányát). A nyersfordítás készítése azonban munkamódszere is volt, tehát nemcsak nyelvtanulásának kezdetén élt vele, hanem később is. Ehhez filológiai adalékot épp *A' Tántz* esetében szolgáltathatunk. E fordítás fogalmazványa az *[Aranka Györgyhöz]* című verstöredék kéziratának papírján, részben annak szövegét felülírva maradt ránk (lásd szövegkritikai jegyzeteinket; vö. Cs/ÖM. II. 728. l.). E vers kiadásunkban az 1793-as művek utolsó előtti darabjaként szerepel, de minden bizonnyal inkább 1794-hez köthető. Ugyanis a szerveződő Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, amelynek egyik vezetője volt a címzett Aranka György, alakuló ülését 1793. dec. 3-án tartotta, tagszervezéshez Magyarországon *csak ezután*, pontosan 1794 tavaszától fogott (Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955. 121—129., 153., 171. l.; vö. minderről részletesen dolgozatunkat: *Csokonai és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*. Erdélyi Tükör 1989. május, 16—18. l.). Ha pedig az *[Aranka Györgyhöz]* című töredék 1794-es, az utóbb a papírra került, részben a versre ráírt *A' Tántz* sem készülhetett előbb.

A Metastasio-fordítások, s azon belül is e prózai nyersfordítások szigorú, részletes belső időrendjének a meghatározását a kérdésta laposan vizsgáló Szauder József sem tartja elképzelhetőnek; csak a hozzávetőleges egymásután felvázolását végzi el, a következő szempontok szerint: „Két szempont szerint igyekeztünk rögzíteni a fordítások mai szövegével is feltérképezhető fejlődés útját. Az egyik az idegen nyelv tudása volt; ennek megszilárdulása az önállóan tanuló fiatal költőnél fokról fokra megállapítható, ha azonos szinten (nyersfordításban) fennmaradt fogalmazványait vetjük össze egymással; a másik szempontot az eredeti szöveg kezelésében feltűnő változás adta, amely az eredeti szintjére emelkedni képes önálló költőiség kibontakozásával azonos: ahhoz ugyanis, hogy Metastasio igazán költői értékű s versbe kívánkozó szövegeit el tudja különíteni az átlagosabb színvonalúaktól, és a kiválasztott legjobbakra a formahűség követelményével tudja koncentrálni fordítói tehetségét, Csokonainak időre, gyakorlásra, tudatosodásra volt szüksége. S e kettő — a nyelvtudás elmélyülése és a válogatni tudó esztétikai érzékenységgel párosult költői kifejező erő — szorosan össze is függ egymással." (Szauder 192—193. l.) Ezen szempontok alapján azonban főleg a műfajok, valamint a prózai és a verses változatok közötti sorrend valószínűsíthető, a nagyjából azonos szintű prózai nyersfordítások belső időrendje nem — ezek együttesen képezik az olasz fordítások első szintjét (Szauder 191. l.). E művek közlési sorrendjét kötetünkben tehát nem az időrend szabja meg: a költő eredeti lapszámozásával kialakított sorrendjét érvényesítjük.

Szövegkritika

A lapok felső sarkaiban Csokonai eredeti lapszámozása (1—7.), melylyel Metastasióból készült prózai fordításait rendezte utólag sorba. A cím után pont van, a 4. oldalon (46b) az [*Aranka Györgyhöz*] című vers autográf töredéke látható *A' Tántz* szövege alatt. A beszélők nevei a K-ban középen, kisbetűvel, aláhúzva szerepelnek.

1. K: *Nítze* Az *e* fölött áth. ékezet.
4. K: *Székulumok* Az első *u* olvhtl. betűből jav.
6. K: *a' itt*-ből jav.
itt van Utólagos betoldás a sor fölött.
késő⟨n⟩ estvét Az *estvét* utólag betoldva a sor elé.
10. K: *Nitze* Az *i í*-ből jav., az *e* fölött áth. ékezet.
12. K: *Szükséges* Utána áth. vessző.
13. K: *elrejti* Az *r j*-ből jav.
18. K: *sécurusok* A *sé* olvhtl. betűkből jav.
18—19. K: *eggyik⟨ünk se⟩* Az áth. rész fölött: *a' másik felől,* .
19. K: *is* Utólag betoldva a szó elé.
22. K: *Nitze* Az *i í*-ből jav.
24. K: *Gyanúdért ⟨(pur)⟩ én* Az *ért at*-ból jav.
épenn Sor fölötti betoldás.
25. K: *jegy⟨et⟩*
27. K: *a' te* Sor fölötti betoldás.
37. K: *Nimfának* Az *N F*-ből jav.
38. K: *melletted* A *mel* olvhtl. betűkből jav.
sohajt⟨son⟩

41. K: *Leselkedőt* A *k* olvhtl. betűből jav.
43. K: *Kedvesem* Az *m* olvhtl. betűből jav.
44. K: *a' millyent* Az *n t*-ből jav., a *t* utólag hozzátoldva.
45. K: *Nintsk [= Nintsenek]* A *k* utólagos hozzátoldás.
50. K: *rettegek* ⟨*félek*⟩ Az áth. szó fölé írva.
55. K: *Ajakamk [= Ajakamnak]* ⟨*Számnak*⟩ Az áth. szó fölé írva, előtte a _névelő *z*-je utólagos betoldás.
55—56. K: *Szememk [= Szememnek]*
57. K: *Tetszésid*⟨*nek*⟩'
68. K: *el* A sor elé betoldva.
72. K: *én* **H***iszek* Az *én* utólag betoldva a sor fölött, a **H**-t és előtte a pontot em.
78. K: *végtére* ⟨*legalább*⟩ Az áth. szó fölé írva.
79. K: *mennem* Az első *m n*-ből jav.
80. K: ***D****e* em.
mondd Olvhtl. betűkből jav.
nékem, ⟨*val*⟩ *ha*
82. K: A kettőspont vesszőből jav.
85. K: *replicálnátok* A *ná* olvhtl. betűkből jav.
87. K: *egyedül* ⟨*enyim*⟩ *vagy* ⟨*te*⟩ Az *enyim* fölé írva: *te*.
88. K: *tudnám* Az *m* olvhtl. betűből jav.
90. K: *és* Az olasz eredeti szerint em.
90—91. K: *elhagyni*. Az idézőjel hiányzik, pótoltuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasio, Pietro Antonio Trapassi (1698—1782) az olasz árkádikus költészet egyik legjelentősebb képviselője. „Az »Árkádia« terminus tulajdonképpen két — igaz egymással szorosan összefüggő — jelenségcsoportot jelöl. Egyfelől a barokk költészet túlzásaival szemben kialakult, a költői jó ízlés visszaállítását célzó pásztorköltői gyakorlatot, másrészt evvel egy időben és egyenlő fontossággal egy, az egész olasz félszigetet átfogó kulturális mozgalmat, melynek célja az olasz szellemi élet korábbi európai vezető szerepének visszaállítása volt. (Sárközy Péter: *Et in Arcadia ego*. ItK. 1983/1—3. 241. l. Az Árkádia-mozgalomra nézve lásd még Sárközy Péter két másik tanulmányát is: Fil. Közl. 1977/1. 65—75. l. és 1979/1—2. 67—75. l.) Metastasio pályáját Nápolyban kezdte, majd 1730-tól Bécsbe került udvari költőnek. Itt élt és dolgozott haláláig, óriási népszerűségre téve szert. Melodrámáiban az opera szövegkönyvét emelte irodalmi szintre, librettói a legnagyobb zeneszerzőket ihlették meg. Lírájában, különösen canzonettáiban dallamosságra, a kifejezés egyszerűségére, tisztaságára törekedett, finom egyensúlyt teremtve a szentenciózus bölcselkedés és a lélek érzelmi hullámzásainak pontos tükrözése között. Kantátái az udvari élethez kötődnek, 1730 után, Bécsben írta őket. A kantáta olasz eredetű vokális műfaj, amely az operával szoros kapcsolatban fejlődött, de annak drámaiságával szemben ezekben inkább a lírai jelleg dominál.

Metastasio rendkívül erőteljes hatást gyakorolt a magyar irodalomra. Ez nemcsak a nagyszámú fordításban nyilvánult meg (vö. Zambra Alajos: *Metastasio „poeta cesareo" és a magyarországi iskoladráma a 18. század második felében*. EPhK. 1919. 1—74. l.), hanem az átvétel intenzitásában

is: olyan jelentős írók, költők, mint Kazinczy és Csokonai, komolyan foglalkoztak Metastasio munkásságával, sok lényeges elemét áthasonították, beépítették saját művészetükbe. Kazinczy egyébként az olasz Árkádia-társaság mintájára itthon is tervezett hasonlót az 1790-es évek elején, ez azonban nem valósult meg (vö. KazLev. XXIII. 28. l.; StudLit. 1986. 16. l.).

A Csokonai költészetében meglévő olaszos vonatkozásokkal először Imre Sándor foglalkozott, de ő még nem tulajdonított ezeknek különösebb jelentőséget (vö. Imre Sándor: *Az olasz költészet hatása a magyarra.* Irodalmi tanulmányok. Bp., 1897. 70—81. l.). Kastner Jenő már jelentősnek tartja az olasz mintát Csokonai esetében, de vizsgálata főleg a konkrét átvételek kimutatására korlátozódik (ItK. 1922. 39—55. l.). Újabban Szauder József foglalkozott e kérdéssel (141—223. l.; vö. még Peter Sárközy: *Il collegio protestante di Debrecen e la formazione „all'italiana" di Mihály Csokonai-Vitéz.* Roma e l'Italia nel contesto della storia delle universita' Ungheresi. Roma, 1985. 127—154. l., főleg a 147. oldaltól). Ezen újabb kutatások már nem elsősorban a konkrét átvételek kérdéseit vizsgálták, hanem azt, hogy milyen lényegi mozzanatokban alakította Metastasio hatása Csokonai költészetét. „Csokonai nagy költővé érlelődésének legjobb iskolája volt a metastasiói fordításgyakorlat: megoldotta szavát, lírai stílus tudatos alakítására bírta, jellegzetes költői társadalomkritikáját is a rousseau-i világkép befogadására fejlesztette fel, s formai tömörség, zeneiségben is ökonómia megteremtésére kényszerítette." (Szauder 178. l.)

LA DANZA.

INTERLOCUTORI. Nice, e Tirsi.

TIR. Ah ! Nice, ah ! già rosseggia
In occidente il Sole. Ecco il momento,
Che abbandonar mi dei. Va, cara. Oh Dio !
Son secoli i miei pianti;
Le mie felicità son sempre istanti.
Va: della danza è l'ora:
Già siamo, o Nice, a sera:
Già la festiva schiera
Si lagnerà di te.
Se ogn'altra è lungi ancora,
Nessun pastor ne chiede:
Se Nice no si vede,
Cerca ciascun, dov'è.

NIC. E sola andar degg'io
Senza il mio Tirsi ?

TIR. È necessario, o cara,
Questo crudel ritegno,
Che asconde il nostro amor. Va; già sospetta
Sarà la tua dimora.

NIC. Addío. Sovvienti
Della tua pastorella.

TIR. Ah ! mia tu parti:
Ma se mia tornerai, lo sanno i Numi.

NIC. Strano timor ! Mai non sarem sicuri
L'und dell'altro, be mio, se ancor nol siamo.

TIR. Ah tu vuoi, ch'io non tema, e sai, ch'io t'amo!
NIC. Se tu non vedi
Tutto il cor mio;
Se tu non credi,
Se tua sonio;
Chi del suo bene
Si fiderà?
Del tuo sospetto
Pur non mi sdegno,
Un picciol segno
Se in me si trova,
Che non sia prova
Di fedeltà.
TIR. Vedo tutto il tuo cor; che mia tu sei,
Bella Nice, conosco; ho mille prove
Della tua fedeltà; ma pur . . . perdona;
Ma pur . . .
NIC. Spiegati.
TIR. Oh Dio! Troppi rivali
Mi fa quel bel sembiante. Io so per prova,
Quai desta in sen dolci tumulti un solo
Girar di tue pupille. Ove tu sei,
Veggo sol nel tuo volto
Fisso ogni sguardo; ove mi volgo, io sento
Parlar di tua beltà; d'ogni pastore
Tu la cura, e il desío, tu d'ogni ninfa
Sei l'invidia, e il timor; sempre hai vicino,
Chi sospira per te, chi t'offre il core,
Chi dimanda pietà. Ma chi potrebbe
Veder tranquillo al suo tesoro intorno
Sempre alcun altro insidiator novello?
Ah! sev'è, chi può farlo, io non son quello.
NIC. Troppo, o mio caro, eccede,
Credimi, il tuo timor. Nice è men bella
Di quel, che sembra a te. Tutti non hanno
Per lei gli occhi di Tirsi. E quando ancora
Gli avesse ognuno, ad un amato amante
Dispiacer non dovría,
Che la fida sua ninfa amabil sia.
TIR. Che ciascun per te sospiri,
Bella Nice, io son contento:
Ma per altri, oh Dio! pavento,
Che tu impari a sospirar.
Un bel cor, da chi l'adora,
So, che ogn'or non si difende:
So, che spesso s'innamora,
Chi pretende innamorar.
NIC. E ben qualunque legge
Al labbro, al ciglio, al mio pensier prescrivi.
L'esser de'cenni tuoi
Fedele esecutrice
Il più caro dover sarà per Nice.

Che chiedi? Che brami?
Ti spiega, se m'ami,
Mio dolce tesoro,
Mio solo pensier.
Se l'idol, che adoro,
Non lascio contento,
Mi sembra tormento
L'istesso piacer.

TIR. Ah! non più, mia speranza,
Ah! non farmi arrossir. Le mie, perdona,
Follíe gelose. Io merito il tuo sdegno
Per eccesso d'amor. Va, reca ormai
Alla lieta adunanza
L'ornamento più grande.

NIC. E con qual core
Andar poss'io, se in mille dubbi avvolto
So, che lascio il mio ben?

TIR. Va, son tranquillo.
Addío. Di te mi fido.

NIC. Addío mi dici,
Vuoi, ch'io parta a momenti,
E la man non rallenti? A me ti fidi;
Detesti i tuoi deliri;
Giuri d'esser tranquillo; e pur sospiri?
Spiegati al fin. Degg'io
Rimanere, o partir? Parla. Che brami?

TIR. Va, mia pria di partir, dimmi, se m'ami.

NIC. Mille volte, mio tesoro,
Se ti dissi, io per te moro,
Perchè torni a dubitar?

TIR. Care labbra, lo rammento:
Ma vorrei, ch'ogni momento
Lo tornaste a replicar.

NIC. Sì, mio ben, sol tua son io.

TIR. L'idol mio sola tu sei.

NIC. E volendo, io non potrei
Il mio Tirsi abbandonar.

TIR. E potendo, io non vorrei
La mia Nice abbandonar.

NIC. Sol quel volto è il mio periglio.

TIR. Sol quel ciglio il cor m'invola.

NIC. Per te solo . . .

TIR. Per te sola . . .

NIC. Io son nata
TIR. Io son nato } a sospirar.

(Metastasio II. 435—440. l.)

4. *Óh Egek:* az eredetiben 'Óh Istenem'. (Lásd még a 31. és az 50. sort.)
Székulum (lat.): század.
5. *Pertzetskék:* az eredetiben: 'pillanatok'.
6. *késő:* az olaszban nem szerepel.

12. *Ritegno:* 'önmérséklet'; fordítatlanul maradt.
15. *Pásztornétskádról:* az eredetiben: 'pásztorlánykádról'.
18. *sécurus* (lat.): biztos.
29. *(pur):* 'mégis'; fordítatlanul maradt. (Lásd még a 77. sort.)
31. *rivalis* (lat.): szerelmi vetélytárs, Csokonai máskor 'szerelemtárs'-nak fordítja.
32. *per próbám* (lat.): gyakorlatból.
32—33. *tumultus* (lat.): háborgás, zavar.
33. *gyrálás* (lat.): forgatás.
39. *pietà:* 'kegyelem'; fordítatlanul maradt.
43. *excédál* (lat.): túloz.
47. *displiceál* (lat.): kifogásol.
50. *Contentum* (lat.): megelégedés.
56. *praescribál* (lat.): előír.
67. *excessus* (lat.): túlkapás, szertelenség.
69. *ornamentum* (lat.): díszítmény, ékesség.
70. *ezer:* előtte az olaszban 'ha' áll.
76. *usilod:* a szó eredetét, jelentését nem ismerjük.
85. *replicál* (lat.): ismétel.

6. A' Tziklops

Kézirata

MTAK. K 674. 78a—79a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Az EK.-on CI. sorszámmal szerepel, de a *Megigazítni* megjegyzés arra utal, hogy itt már az ekkorra elkészült verses kidogozásról van szó. A KiM.-ben már nem is szerepel önállóan, valószínűleg a kantátákhoz sorolta a költő, 15. darabként (vö. még a *II. Kántáta* jegyzetét). Toldy jegyzékén a 77. tétel, először a HG. II. kötetében jelent meg (617—619. l.), a „Csokonai életére vonatkozó írásai" című fejezet végén, *A' Tántz* mellett. A FK., a MM. és a MM². a színműfordításoknál közli, együtt a verses kidolgozással.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti lapszámozás szerinti 8—10. oldalakon. A cím után pont van. A beszélők nevei a K-ban középen, kisbetűvel, aláhúzva szerepelnek

4. K: *beszéllíték* em.
Szempillantásba', ⟨az én⟩ Kegyetlenek Az *S s*-ből jav.
5—6. K: *Gyötrelmeimet* és *Gyönyörködéstek* Mindkét *G g*-ből jav.

6. K: *már* Sor fölötti betoldás.
7. K: *Szeretője* Az *S s*-ből jav.
10. K: *Én ⟨magamnak elválasztom a'⟩ elfelejtem* A *nak hoz*-ból, az *elfelejtem* olvhtl. szóból jav.
11. K: *a' Bosszúllást.* — Az *a'* utólag betoldva a szó elé, az első *l á*-ból jav.
Ezután a 12—16. sorokban olvasható rész verssorokba tördelt változata következik, de ezt utóbb kétszer áthúzta a költő. Az áthúzás előtt azonban javított rajta: ezeket itt, soronként tüntetjük fel. Az így kapott szöveg nem azonos a 12—16. sorokéval, a további javítások jelzése ott található.
1. sor.: *Én Szívem, te ⟨eggy⟩ Tsúfolás ⟨ellen⟩*
Az *⟨eggy⟩* fölé írva: *benned a'.*
2. sor.: *Villámokat, Szélveszeket tud támasztani:*
Az *S s*-ből, a *támasztani támasztasz*-ból jav., a *tud* sor fölötti betoldás.
3. sor.: *És majd két gyönyörű Szemek*
4. sor.: *Téged' meg tudnak dobogtatni ⟨k⟩.*
A *tudnak* a sor fölött betoldva, az *i a*-ból jav.
5. sor.: *Mitsoda új Mozgást ⟨kezdesz⟩ tsinál*
A második *M m*-ből jav.
6. sor.: *Benned azon Ábrázat⟨tól⟩ ?*
A *Benned Belől*-ből jav.
7. sor.: *Mitsoda szokatlan Ígézések*
Az *Í í*-ből jav.
8. sor.: *Tanítnak reszketni Tégedet.*
13—14. K: *Szemek ⟨meg⟩ Téged meg⟨tudnak⟩ dobogtatnak.* A *T t*-ből, a *dobogtatnak dobogtatni*-ból jav. Utána 2./ és a sor alatt betoldott gondolatjel jelzi a versszakhatárt.
14. K: *belső* Sor fölötti betoldás.
15. K: *tanítnak* Az első *t T*-ből jav.
16. K: *téged'* Sor fölötti betoldás.
reszketni ? — Utána hiányzik az idézőjel, pótoltuk.
19. K: *szűntelen* A második *n* a lap sérülése miatt hiányzik, em.
Habok A *H h*-ból jav.
hánykolódol A *h* olvhtl. betűből jav.
20. K: *A' te ⟨s⟩ Szépséged*
21. K: *annak ⟨az⟩* Az áth. szó fölé írva.
súgári⟨k⟩tól Az *i o*-ból jav.
22—23. K: *Álmaidat Énekkel⟨mel⟩* Az *Á á*-ból, az *ai o*-ból, a *kel em*-ből jav.
23—24. K: *Keménységed, ⟨nem tűr⟩ óh*
24. K: *én ⟨a'⟩* Az áth. névelő fölé írva.
25. K: *hozzád* A *d* olvhtl. betűből jav.
27. K: *De Mi*-ből jav.
Szépségere em. Az *r d*-ből jav., a végén az *e* utólagos hozzátoldás.
vágysz⟨at arra, hogy⟩ szeressen Az első *sz h*-ból jav., az áth. rész fölött: *a' mellyet*
28. K: *Az a' ⟨temer⟩ kietlen*
30. K: *tsapzott ⟨borzasztott⟩* Az áth. szó fölé írva.
borzas bolyhos-ból jav.

szakáll Az *á* olvhtl. betűből jav.
31. K: *Én* Az *É* *é*-ből jav.
tenni Sor fölötti betoldás.
tudok találok-ból jav.
32. K: *vallyon bőg⟨és⟩ é, vagy menydörög⟨és⟩* A *vallyon* a sor fölé írva, a *b B*-ből, az *m M*-ből jav., a *dörög* második *ö*-je utólag betoldva.
35. K: *gondolatodbann* A *g G*-ből jav.
37—39. K: *az igaz.* 1.) *⟨Nekem⟩ Az igaz*
2.) *Tsak* A *T* alatt gondolatjel van betoldva. A számok itt is a versbetét egységeire utalnak.
40. K: *Lántzokból* Az *L l*-ből jav.
változtatok." ***Po***
42. K: *Szerelemtársat* Az *em* olvhtl. betűkből jav.
46. K: *felferdítom* em.
47. K: *azon mélly Útak között* Sor fölötti betoldás.
Mind Tetist em.
50. K: *többé ⟨a' par⟩ vissza*
tevéled A sor fölé írva.
51. K: *az* Az *a A*-ból jav.
58. K: *indítjak* em. *meg⟨emet⟩* A *j n*-ből, a *meg engemet*-ből jav.
59. K: *kegyetlennek⟨et⟩* A *k K*-ból, a *nek ség*-ből jav.
magadat Sor fölötti betoldás.
63. K: *tsökkenni* A *t T*-ből jav.
64. K:. *Hívséged* Az *iv ű*-ből jav.
66. K: *az én ⟨nyájas⟩ kellemes*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. *A' Tziklops* eredetije szerepel Esch.-ban (I. 364—366. l.), innen is ismerhette a költő, hiszen az általa fordított Baldi-mesék eredetije szintén itt található. Az *Il Ciclope* (1754) a *Galatea* (1722) című szerenáta témájának ismételt feldolgozása, „Ferenc császár kívánságára, aki evvel a zenés duettel egyik bizalmasának kitűnő basszus hangját akarta kipróbálni." (Cs/Színm. I. 353. l.) A mű mitológiai történetet dolgoz fel, amelyet Csokonai jól ismerhetett már Ovidiusból is (*Metamorphoses* XIII. 750—896. sorok). Polüphémosz, a küklopsz beleszeret Galateiába, a néreiszbe, aki viszont Pán fiának, Akisznak a szeretője. Polüphémosz egyszer rajtakapja őket, s egy sziklával agyonsújtja Akiszt, aki folyóvízzé változik.

IL CICLOPE.
INTERLOCUTORI. Polifemo, e Galatea.

POL. Deh tacete una volta,
Garrule Ninfe. A che narrarmi ogn'ora,
Barbare, i torti miei? Qual inumano
Diletto mai nel tormentarmi avete?
Galatea d'Aci è amante, il so; tacete.

Ma l'empia del mio duolo
Non riderà gran tempo. Eccola. Oh Dei!
Quel volto sì mi alletta,
Ch'io mi scordo l'offesa, e la vendetta.
Mio cor, tu prendi a scherno
E folgori, e procelle;
E poi due luci belle
Ti fanno palpitar.
Qual nuovo moto interno
Prendi da quei sembianti?
Quai non usati incanti
T'insegnano a tremar?
Galatea, dove fuggi? Ah senti, ah lascia
Quell'onde amare. E qual piacer ritrovi
Fra'procellosi flutti
Sempre a guizzar? La tua beltà non merta
Di nascondersi al Sol. Ne temi forse
Gli ardenti raggi? All'ombra mia potrai
Posar sicura. Io lusingar col canto
Voglio i tuoi sonni; e se d'amor non soffre,
Ch'io ti parli, o tiranna, il tuo rigore,
Il giuro a te, non parlerò d'amore.

GAL. Ma qual beltà pretendi,
Ch'ami in te Galatea? Quel vasto ciglio,
Che t'ingombra la fronte?
Quelle rivali al monte
Selvose spalle? Il rabbuffato crine,
L'ispido mento, o la terrebil voce,
Ch'io distinguer non so, se mugge, o tuona,
Che fa tremar, quando d'amor ragiona?

POL. Ah ingrata! agli occhi tuoi
Meno orribil sarei, se nel pensiero
Aci ogn'or non avessi.

GAL. È vero, è vero.
È ver, mi piace
Quel volto amato,
E ad altra face
Non arderò.
Purchè il mio bene
Non trovi ingrato,
Mai di catene
Non cangerò.

POL. A Polifemo in faccia
Parli, o stolta, così? Vantarmi ardisci
Dunque il rival? Sai, che un offeso amore
Furor si fa? Che mal sicuro asilo
È il mar per te? Che svelta
Dalle radici sue l'Etna fumante
Rovescerò? Che opprimerò, s'io voglio,
Fra quelle vie profonde
E Teti, e Dori, e quanti Numi han l'onde?
Trema per Aci, ingrata,

Trema, ingrata, per te. S'ei più ritorna
Teco a scherzar sul lido,
Del mio furor . . .
GAL. Del tuo furor mi rido.
POL. Dal mio sdegno il tuo diletto
Dove mai fuggir potrà?
GAL. Nel mio seno avrà ricetto;
Ed Amor l'assisterà.
POL. E il mio duol? Le mie querele?
GAL. Non mi muovono a pietà.
POL.) a me
Con mostrarti crudele,
GAL.) a lui
A 2. Tu m'insegni crudeltà.
A 2. Credi a me, cangia consiglio;
POL. Mancherà)
nel suo periglio
GAL. Crescerà)
POL. La tua stolta)
fedeltà.
GAL. La mia bella)
(Metastasio IV. 467—470. l.)

Cím. *Tziklops* (gör.): küklopsz, egyszemű óriás a mitológiában.
9. *vonszon* (rég.): vonz.
12—13. *Én Szívem Tebenned a' Tsúfolás Villámokat, Szélveszeket tud támasztani:* az eredetiben: 'Szívem, te villámokból, szélvészekből űzöl csúfot'.
27—31. *De mitsoda . . . a' rettentő szó:* az eredetiben: 'De micsoda szépséget tulajdonítasz magadnak, amelyet szeressen benned Galateia? Azt a vastag szemöldököt, mely homlokodat elborítja? Azokat az erdős hegyekkel vetélkedő bozontos vállakat? Azt az összecsapzott hajat, a borzas szakállt vagy a rettentő szót'.
42. *Szerelemtárs:* szerelmi vetélytárs.
44. *bátorságos* (rég.): biztonságos.
46. *Etna:* vulkán Sziciliában, a történet színhelye, ennek oldalában ered az Acis folyócska.
47. *Tetis:* Néreusz tengeri isten lánya, Akhilleusz anyja.
47—48. *Dóris:* Néreusz felesége, Thetisz és Galateia anyja.
61. *Hozzám:* az eredetiben: 'hozzá'.

7. A' Tavasz. Canzonetta

Kézirata

MTAK. K 674. 82ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

A MMerk/j. 10. pontja a következő: *Metastasionak XVII. Cantátái, és II. Canzonettái Olaszból.* Mivel a canzonetták közül csak kettőnek készült el a verses kidolgozása is *(A' Szabadúlás, Az Elmenetel)*, s ezek a

költő későbbi lajstromain önállóan szerepelnek, így már a MMerk/j. -én is ezekről lehet szó. A nyersfogalmazványokat Toldy a 74. sorszám alatt sorolja fel. Először a HG. közölte őket (II. 479—486. l.), majd a FK., a MM. és a MM².

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetét. Szauder József *A' Tavaszt* a Metastasio-fordítások legelső rétegébe sorolja: „Ahogy a cantaták közül is az első számú mutatja a legtöbb nyelvi bizonytalankodást, úgy a metastasiói canzonetták közül is az elsőnek, a *La primavera*nak fordítása árulkodik a legnagyobb, s Csokonainál szinte szokatlan félreértésekről." (Szauder 162. l.) A fenti állítás jogosságát a nyelvi hibák mellett még a költői megoldások differenciálatlansága is bizonyítja. (vö. Szauder 167—168. l.)

Szövegkritika

Nincs a lapokon eredeti sorszámozás, ami a Metastasio-prózafordításokat egyébként sorba szedi. A lap tetején látható viszont egy felírás: *La Partenza.*, alatta: *Lásd más helytt.*; az e lap elé kötött 81b oldalon alul pedig ez áll: *Következik La Partenza.* Ennek verses fordítása *(Az elmenetel)* ránk is maradt, így feltehető, hogy Metastasio eme ötödik canzonettájának is megvolt a prózai nyersfordítása, csak elkallódott. A cím után pont van.

3. K: *Megjőnek Összetérnek*-ből jav.
Fákra a' A *ra* olvhtl. betűkből jav., s utólag betoldva a sor alatt, csakúgy, mint az *a'*.
Zőld ⟨*szi*⟩ *Ágák* em. ⟨*és*⟩ *a'* ⟨*Mező*⟩ *Fűvek*
4. K: *egyedűl* Az első *e E*-ből jav.
5. K: *Szívemk* [= *Szivemnek*]
6. K: *Súgárival* Az *S s*-ből jav.
9. K: *Nedvességével* Az *N n*-ből jav.
10. K: *Szélét* ⟨*Mellyékét*⟩ Az áth. szó fölé írva, előtte a névelő olvhtl. betűből jav.
11. K: *Az iszonyú* Az *isz bo*-ból jav., a névelőben a *z* utólagos betoldás.
már Az *m* olvhtl. betűből jav.
12. K: *bogos* ⟨*fürtös*⟩ Az áth. szó fölé írva.
Gallyaikról A *G g*-ből jav.
Mezők Az *M m*-ből jav.
16. K: *fogva* Sor fölötti betoldás.
17. K: *Repülését* Az *R r*-ből jav.
19. K: *Pásztorleány* Az *l* olvhtl. betűből jav.
21. K: *Partot* A *Fövényt* fölé írva. Csokonai az ilyen változatokat gyakran zárójelesen illesztette egymás mellé, mi is így járunk el.
22. K: ⟨*és*⟩ *az*
Árnyékot A *Fát* fölé írva, a zárójelre nézve lásd előbbi jegyzetünket.

23. K: *ki a'⟨z ő Hazája⟩ Part⟨ok⟩ra* A *Hazája* fölött: *szülötte*, a *P* *p*-ből jav.
27. K: *néked* Az *n te*-ből jav.
Eszedbe Az *E* olvhtl. betűből jav.
29. K: *Békóimat* A *B b*-ből jav.
34—35. K: *Szolgálatomért* Az *S s*-ből jav.
36. K: *Szókat* Az *S s*-ből jav.
37. K: *Szerelemk̄ [= Szerelemnek]* A *k̄* utólagos hozzátoldás.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

LA PRIMAVERA.
CANZONETTA PRIMA.

Già riede primavera
Col suo fiorito aspetto;
Già il grato zeffiretto
Scherza fra l'erbe, e i fior.
Tornan le frondi agli alberi,
L'erbette al prato tornano;
Sol non ritorna a me
La pace del mio cor.

Febo col puro raggio
Su i monti il gel discioglie;
E quei le verdi spoglie
Veggonsi rivestir.
E il fiumicel, che placido
Fra le sue sponde mormora,
Fa col disciolto umor
Il margine fiorir.

L'orride querce annose
Su le pendici alpine
Già dal ramoso crine
Scuotono i tardo gel.
A gara i campi adornano
Mille fioretti tremuli,
Non violati ancor
Da vomere crudel.

Al caro antico nido
Fin dalle Egizie arene
La rondinella viene,
Che ha valicato il mar.
Che mentre il volo accelera,
Non vede il laccio pendere,
E va del cacciator
L'infidie ad incontrar.

L'amante pastorella
Già più serena in fronte
Corre all' usata fonte
A ricomporsi il crin.
Escon le greggie a i pascoli;
D'abbandonar s'affrettano
L'arene il pescator,
L'albergo il pellegrin.

Fin quel nocchier dolente,
Che sul paterno lido,
Scherno del flutto infido,
Naufrago ritornò,
Nel rivederlo placido
Lieto discioglie l'ancore;
E rammentar non sa
L'orror, che in lui trovò.

E tu non curi intanto,
Fille, di darmi aita;
Come la mia ferita
Colpa non sia di te.
Ma se ritorno libero
Gli antichi lacci a sciogliere,
No, che non stringerò
Più fra catene il piè.

Del tuo bel nome amato,
Cinto del verde alloro,
Spesso le corde d'oro
Ho fatto risonar.
Or, se mi sei più rigida,
Vo', che i miei sdegni apprendano
Del fido mio servir
Gli oltraggi a vendicar.

Ah no; ben mio, perdona
Questi sdegnosi accenti;
Che sono i miei lamenti
Segni d'un vero amor.
S'è tuo piacer, gradiscimi;
Se così vuoi, disprezzami;
O pietosa, o crudel,
Sei l'alma del mio cor.
(Metastasio VI. 443—446. l.)

Cím. Az eredetiben: 'Első canzonetta'.
1—14. E tavasz-kép párhuzamairól lásd *A' Pillangó és a' Méh* 5—18. sorainak jegyzetét (vö. még Szauder 174. l.).
1. *mosolyog:* az eredetiben: 'visszatér'. Az olaszban nem *ridere* ('mosolyog'), hanem *riede* ('visszatér') szerepel.
2. *Zeffiretske:* enyhe nyugati szellő.

6. *Fébus:* Phoibosz a nap istene, gyakran Apollónnal azonosítják
6—7. *eloszlatta:* az eredetiben: 'eloszlatja'.
12. *Zúzmaráz* (nép.): zúzmara.
13. *piperéz* (rég.): szépít(kezik).
15. *Fészkéből:* az eredetiben: 'fészkébe'.
22. *Fát (Árnyékot):* az eredetiben: 'szállást'. Az olaszban nem *albero* ('fa'), hanem *albergo* ('szállás') szerepel.
23. *Az a' bús Hajós:* az eredetiben: 'Még az a bús hajós is'.
26. *melly ő benne vólt:* az eredetiben: 'melyet benne tapasztalt'.
28. *Vadságom:* az eredetiben: 'sebem'. Az olaszban nem *ferità* ('vadság'), hanem *ferita* ('seb') szerepel.
33—35. *Most ha . . . bosszút állani:* az eredetiben: 'Most ha keményebb vagy hozzám, azt akarom, hogy haragom megtanuljon a hűséges szolgálatommal szembeni igazságtalanságokért bosszút állani.'
39. *akár kegyes, akár kegyetlen légy az én Szívemnek Lelke:* az eredetiben: 'akár kegyesen, akár kegyetlenül, az én szívemnek lelke vagy'.

8. A' Nyár. Canzonetta

Kézirata

MTAK. K 674. 83a—84b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd *A' Tavasz* című canzonetta jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Nincs besorolva eredeti lapszámozással a Metastasio-prózafordítások közé. A cím után pont van, a mű végén *Következik a'* megjegyzés olvasható, pontos megnevezés nélkül.

1. K: *Adomanyit* em.
2. K: *sárga* Az *s S*-ből jav.
3. K: *Lábait* Az *L l*-ből jav.
4. K: *Fövény⟨szem⟩ek*
sem sints-ből jav.
5. K: *nintsenek* A *nek* olvhtl. betűkből jav.
Hajnalnak ⟨többé⟩ az ő

8. K: ⟨*Éltetőt*⟩ *A' forrás*
9. K: *Kívánásától* ⟨*miatt*⟩ A *tól* utólag betoldva a sor alatt, a pont hiányzik, em.
11. K: *Zöldáginak zöldségének*-ből jav.
13. K: *sem a'* ⟨*a'*⟩ *Naptol* Az *s S*-ből jav.
14. K. *Folyamatk* [= *Folyamatnak*]
15. K: *Gyengűlt Ábrázattal* A *Gyen* olvhtl. betűkből, az *Á á*-ból jav.
16. K: *Gabonánn* A *G g*-ből jav.
17. K: *'s kész* Sor fölötti betoldás.
jön ⟨*ötet*⟩ *a' szép*
19. K: *Mezőn* Az *M m*-ből jav.
elevenségétől Az *e E*-ből jav.
20. K: *mér* Sor fölötti betoldás.
21. K: *szűntelen* A sor fölött betoldva.
24. K: *jól* ⟨*Böföléshez*⟩ *öklelődzéshez*
28. K: *Prütsköknek* A *P p*-ből jav.
29. K: *pettyezett* ⟨*pettyezett*⟩ Az áth. szó fölé írva.
vén ⟨*tarka*⟩ *Kígyók*
32. K: *Melegénél* Az *M m*-ből jav.
36. K: *Nappal* ⟨*melegetől*⟩ *Súgáritól*
37. K: *szemlélem* Az *sz* olvhtl. betűből jav.
37—38. K: *a' te* ⟨*nyájas*⟩ *kellemetes*
38. K: *nem* Sor fölötti betoldás.
terhes ⟨*nints*⟩ *énnékem*
42. K: *elsűltt*⟨*n*⟩ *Homlokom* A *tt jö*-ből, a *H h*-ból jav.
46. K: *táplálva*⟨*n*⟩ Az *a* fölött áth. ékezet.
48. K: *Nyájjat oda* Az *N n*-ből, a *d tt*-ből jav.
51. K: *Ott* Az *O I*-ből jav.
52. K: *Unalmaktól való* Az első *l* olvhtl. betűből, a *való* olvhtl. szóból jav.
felelem em. A második *le* olvhtl. betűkből jav.
54. K: *béketelen* em. *Szemekkel* ⟨*fut*⟩ *a'*
57. K: ⟨ . ⟩*ma* Az *a* olvhtl. betűből jav.
azutan em.
61. K: *bádgyatt* A *lomha* fölé írva. Csokonai az ilyen változatokat zárójelesen illesztette egymás mellé máskor, ezt tesszük mi is.
Hidege A *H h*-ból jav.
62. K: *állam* Az *á* olvhtl. betűből jav.
venni A *v* olvhtl. betűből jav.
66. K: *fogok* Sor fölötti betoldás.
68. K: *Nyújtsa* ⟨*Fonja akkor*⟩ Az áth. szavak fölé írva.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. Szauder József a melodrámák és a kantáták, canzonetták rokonságát hangsúlyozva megemlíti, hogy „*A nyár* c. canzonetta »elsült homlokú, görbe vállú« panaszkodójában nem nehéz felismerni Galatea Polifémoszát." (Szauder 172. l.) Utal még arra is, hogy *A' dél* című 1794-es versnek két mintája közül az egyik Metastasio e canzonettája lehetett, míg a másik Vergilius 2. eclogája:

Csokonai azonban „fölényesen szakad el mind a kettőtől". (Szauder 206. l.) Igaz ugyan, hogy *A'dél* korai első változatában is megtalálhatók már a Metastasiónál fellelhető motívumok, pedig ekkor Metastasio hatása még kizárható — nyilvánvalónak tűnik tehát, az „olasz költő is Vergiliust vette alapul". (Uo.; vö. még Cs/ÖM. I. 623. l.)

L'ESTATE.
CANZONETTA II.

Or, che niega i doni suoi
La stagion de'fiori amica,
Cinta il crin di bionda spica
Volge a noi
L'estate il piè.
E già sotto al raggio ardente
Così bollono l'arene,
Che alla barbara Cirene
Più cocente
Il Sol non è.

Più non hanno i primi albori
Le lor gelide rugiade;
Più dal Ciel pioggia non cade,
Che ristori
E l'erba, e 'l fior.
Alimento il fonte, il rio
Al terren più non comparte,
Che si fende in ogni parte
Per desío
Di nuovo umor.

Polveroso al Sole in faccia
Si scolora il verde faggio,
Che di frondi al nuovo maggio
Le sue braccia
Rivestì;
Ed ingrato al suol natío
Fuor del tronco ombra non stende,
Nè dal Sol l'acque difende
Di quel rio
Che lo nutrì.

Molle il volto, il sen bagnato
Dorme steso in strana guisa
Su la messe già recisa
L'affannato
Mietitor;
E con man pietose, e pronte
Va tergendogli la bella
Amorosa villanella
Dalla fronte
Il suo sudor.

Là su l'arido terreno
Scemo il can d'ogni vigore
Langue accanto al suo Signore,
E nè meno
Osa latrar;
Ma tramanda al seno oppresso
Per le fauci inaridite
Nuove sempre aure gradite
Con lo spesso
Respirar

Quel torel, che innamorava
Del suo ardir ninfe, e pastori,
Se ne'tronchi degli allori
S'avvezzava
A ben ferir,
Del ruscello or su le sponde
Lento giace, e mugge, e guata
La giovenca innamorata,
Che risponde
Al suo muggir.

Per timor del caldo raggio
L'augellin non batte l'ale;
Alle stridule cicale
Cede il faggio
L'usignuol.
Mostran già spoglie novelle
Le macchiate antiche serpi,
Che ravvolte a'nudi sterpi
Si fan belle
In faccia al Sol.

Al calor del lungo giorno
Senton là ne'salsi umori
Anche i muti abitatori,
Che il soggiorno
Intiepidì;
E da'loro antri muscosi
Più non van scorrendo il mare;
Ma fra'sassi, e l'alghe amare
Stanno ascosi
A'rai del dì.

Pur l'estate tormentosa,
S'io rimiro, amata Fille,
Le tue placide pupille,
Sì penosa
A me non è.
Mi conduca il cieco Dio
Fra'Numidi, o al mar gelato,
Io farò sempre beato,
Idol mio,
Vicino a te.

Benchè adusta abbia la fronte,
Con le curve opposte spalle
Una ombrosa opaca valle
Cela il monte
Al caldo Sol.
Là dall'alto in giù cadendo
Serpe un rio limpido, e vago,
Che raccolto in picciol lago
Va nutrendo
Il verde suol.

Là de Sol dubbia è la luce,
Come suol notturna Luna;
Nè pastor greggia importuna
Vi conduce
A pascolar.
E se v'entra il Sol furtivo,
Vedi l'ombra delle piante
Al variar d'aura incostante
Dentro il rivo
Tremolar.

Là, mia vita, uniti andiamo;
Là cantando il dì s'inganni;
Per timor di nuovi affanni
Non lasciamo
Di gioir.
Che raddoppia i suoi tormenti,
Chi con occhio mal sicuro
Fra la nebbia del futuro
Va gli eventi
A prevenir.

Me non sdegni il biondo Dio,
Me con Fille unisca Amore;
E poi sfoghi il suo rigore
Fato rio,
Nemico Ciel.
Che il desío non mi tormenta
O di fasto, o di ricchezza;
Nè d'incomoda vecchiezza
Mi spaventa
Il pigro gel.

Curvo il tergo, e bianco il mento
Toccherò le corde usate,
E alle corde mal temprate
Roco accento
Accoppierò.
E a que'rai non più vivaci
Rivolgendomi talora,
Su la man, che m'innamora,
Freddi baci
Imprimerò.

Giusti Dei, che riposate
Placidissimi sull'etra,
La mia Fille, e la mia cetra
Deh serbate
Per pietà.
Fili poi la Parca avara
I miei dì mill'anni, e mille,
La mia cetra, e la mia Fille
Sempre cara
A me sarà.
(Metastasio VI. 447—457. l.)

Cím. (Az eredetiben: 'II. Canzonetta'.
4. *Cirenébe:* Küréné afrikai város.
8. *Folyamat:* patak, folyócska.
11. *melly az ő Zöldáginak új Díszéből gallyait kivetkezteti:* az eredetiben: 'mely lombokkal az új májuson karjait felöltöztette újra'. — *Zöldág:* lomb (vö. AD/j.).
14. *táplálja:* az eredetiben: 'táplálta'.
15. *parasztosann:* az eredetiben: 'furcsán'.
18. *Forrásról:* az eredetiben: 'homlokáról'. Az olaszban nem *fonte* ('forrás'), hanem *fronte* ('homlok') van.
18—20. *Itt a' leapritott száraz Mezőn minden elevenségétől lankad az ő Ura mellett a' Kutya:* az eredetiben: 'ott a száraz mezőn erőtlenül lankadoz a kutya az ura mellett'.
23. *Tüzével:* az eredetiben: 'merészségével'. Az olaszban nem *ardore* ('tűz, szerelmi vágy'), hanem *ardir* ('merészség') áll.
28. *Prütsök* (táj.): tücsök.
30. *összetekergődzvén a' mezítelen tövisek alatt:* az eredetiben: 'rátekergődzvén a mezítelen tövisekre'.
33. *melegszik:* az eredetiben: 'felmelegedett'.
37. *szerelmes:* az eredetiben: 'szeretett'.
39. *Numidák:* afrikai törzs, i. e. 46-ban Julius Caesar leigázta őket.
42—43. *Ámbár elsűlt . . . a' Nap' melegétől:* az eredetiben: 'Bár napégette a homloka, egymással szembe hajló vállaival árnyékos, sötét völgyet rejt a hegy a meleg naptól.'
46. *az ő Zöldségit:* az eredetiben: 'a zöld talajt'. Az olaszban *Il verde suol* áll, nem pedig *suo* ('övé').
49—51. *a' Fűvek' Árnyékit az állhatatlan Szellőtől mozogni, belől a' Patakot tsillámlani, reszketni:* az eredetiben: 'látod a növények árnyékát az állhatatlan szellő változása szerint a patakban reszketni'.
53. *Hadd kettőztesse:* az eredetiben: 'Mert megkettőzi'.
56. *Sárga Isten:* Phoibosz Apollón (vö. *Amaryllis* 120. sor és Csokonai hozzáírott jegyzete).
57. *ma:* az olaszban nincs.
58. *Fátum* (lat.): végzet.
58—60. *Vajha engem ne gyötrene . . . nem rettentene:* az eredetiben: 'Mert engem nem gyötör . . . nem rettent'.
64—65. *És e' többé nem eleven Súgároknál emlékezvén ollykor magamra:*

az eredetiben: 'És azokhoz a többé nem eleven **sugarak**hoz fordulva olykor'.

69. *Párka* (lat.): az élet fonalát szövő, mérő és elvágó három istennő közös neve.

9. A' Szabadság. Nitzéhez eggy Kántzonetta

Kézirata

MTAK. K 674. 79b, 80b és a 81b oldalon a bal felső sarokban. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd *A' Tavasz* című canzonetta jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. Szauder József, miután részletesen összeveti e canzonetta prózai és verses fordítását, megállapítja: „A próza körülírogató stílusa tömörré-feszessé változott át, a jobb szinonimák a jelenséget pontossá, finoman árnyalttá teszik a versben, nem is beszélve a lírikus oly kiváló fogásairól, mint amilyen az ismétlődések elhelyezése vagy az okhatározó mellékmondat költőietlenségének megszüntetése." (Szauder 166. l.) Ezek alapján helyezi el a két változatot a Metastasio-fordítások fejlődési rendjében: „Valószínű, hogy már e prózai fordítás is későbbi időre esik — mert nem árul el semmiféle nyelvi bizonytalankodást [. . .] *A' szabadúlás* c. verses fordítás pedig [. . .] mindenesetre a legkésőbbi, legfejlettebb Metastasio-fordítások sorába kívánkozik." (Uo.)

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 11., 13. és 15. oldalakon található e canzonetta, a cím után pont van.

1. K: *óh* A *h* utólag hozzátoldva.
2. K: *szerentsétlenhez* ⟨*megkönyörül*⟩ *kegyelmesek* A *hez* olvhtl. betűkből jav.
3. K: *Tőreiből* Az *e i*-ből jav.
4. K: *álmodok Álom*-ból jav., az *ok* a sor alatt betoldva, a *k m*-ből jav.
6. K: *hajdani* ⟨*Szerelmem*⟩ *Tüzem*

6—7. K: *és tsendes vagyok* ⟨*ollyan*⟩ ⟨*Jegynek felvételére*⟩ ⟨*a'*⟩ *mert* Az ⟨*ollyan*⟩ fölött: ⟨*valami*⟩; a *nyilván* az áth. rész fölé írva, a *mert mellyet*-ből jav.

7. K: ⟨. . .⟩ *Neheztelést* Utána vonás látható, amit nem a szöveghez tartozónak vélünk.
elrejtse magát ⟨maskarázzon⟩ Az áth. szó fölé írva.
8—9. K: *változtatom többé ⟨Színt⟩ Színemet, mikor ⟨N⟩ a' te Nevedet* A *változtatom m*-je *k*-ból jav.
9. K: *mikor ⟨Tégedet⟩ szemlélem ⟨Ábra⟩ Ortzádat, többe* em.
11. K: *Álmodom* Az első *m sz*-ből jav.
az én Sor fölötti betoldás.
12. K: *felserkenek* Az *f F*-ből jav.
13. K: *'s* Utólag betoldva a szó elé.
14—15. K: *se Gyötrelmet, se Gyönyörűséget* Mindkét *G g*-ből jav.
16—17. K: *h [= hogy] ⟨El⟩gyengűlök* A *h* sor fölötti betoldás.
17. K: *Az én ⟨Gyö⟩* Az áth. betűk fölé írva.
19. K: *magaval* em. A *va m*-ből jav.
20. K: *Rólad* Az *R r*-ből jav.
22. K: Az első *semmisem* áth. szó fölé írva: *⟨haszontalan⟩*.
23—24. K: *tartják fog*-ból jav.
24. K: *Ajakak ⟨tartani⟩; azon* Az *A a*-ból jav.
tudják ⟨lesznek⟩ Az áth. szó fölé írva.
26. K: *⟨Mind⟩az* em.
és ⟨vagy⟩ Az áth. szó fölé írva.
27. K: *Ájándékod* em. Az *Á á*-ból jav.
28. K: *Vétséged:* — A *ge sé*-ből jav., a gondolatjel utólag betoldva.
Nálad Az *N n*-ből jav.
29—30. K: ***Szállás kedvetlen,*** A szavak sorrendjének felcserélését a föléjük írott számok *(1., 2.)* jelzik; a vessző így feleslegessé, zavaróvá vált, elhagytuk.
30. K: *nékem* A sor elé betoldva.
31. K: *szép vagy ⟨láttatol⟩ Előttem* A *vagy* a *szép nek* ragjából jav.
32. K: *⟨a'⟩kinek*
34. K: *Fogyatkozást, melly* Az *F f*-ből, az *e* olvhtl. betűből jav.
37. K: *nékem* Utólagos betoldás. A *látszott* után a sor fölött *n* betű látható: a *nékem* először ide került volna.
38—39. K: *De, ⟨hogy kimenjek⟩ a' Jajokból,* A fölöslegessé vált vesszőket elhagytuk.
ki menni, a' ⟨hogy ne lássam⟩ Az áth. rész fölé írva.
Magat em. *Magam'*-ból jav. Korábban az *M m*-ből jav., az új jelentésben azonban az *M* már nem indokolt.
n̄ [= nem] látni, a' Sor fölötti betoldás.
magát A sor elé betoldva.
visszanyerni A *nyerni nyerjen*-ből jav.
kívánó ⟨Magamat⟩ Az áth. szó fölé írva.
mind el⟨lehet⟩ tűrhetni
A mondat a javítások előtt így hangzott: *De, hogy kimenjek a' Jajokból, hogy ne lássam Magam' elnyomva, hogy visszanyerjem Magamat, mind ellehet tűrhetni.*
40. K: *ollykor ⟨gyakran⟩* Az áth. szó fölé írva.
41. K: *de ⟨tsak⟩* Az áth. szó fölé írva.
jut⟨son⟩ A *t s*-ből jav.
42. K: *Napra ⟨visszasz⟩ megújjítja*
vigyázóvá Az *ó* utólag toldva a szóba.
43. K: *többé ⟨elárultatni⟩ meg*

46—47. K: ***Nitze, a' Beszédre Engem ösztönöz,*** A szavak sorrendjének felcserélését a sor fölött beírt számok jelzik, a vesszőket értelem szerint em.
47. K: *mellyért ⟨valakit⟩* Az *ért* az áth. szó fölé írva.
mñ [= minden] A sor elé betoldva.
ő Utólagos betoldás.
47—48. K: *Veszedelmeiről beszéll⟨tet⟩* Az *eiről ekről*-ből jav.
50. K: *Sebeinek ⟨Vadságának⟩* Az áth. szó fölé írva.
53. K: *Magamnak* Az *M m*-ből jav.
54—55. K: *de ⟨eggy ortzara sints⟩ gondom, ⟨mellyet te adsz Nékem.⟩* A *semmi* a *sints* fölé írva, a *rá ñ [= nints]* a *gondom* után a sor fölött betoldva. A második áth. rész fölött olvhtl. áth. szó áll, mellette * jelzi, hogy a befejező tagmondat a lap alján olvasható: *⟨...⟩ h̄ [= hogy] hiszel é nékem.* —
56. K: *helyb̄ [= helyben]*
Mondásimat Az *M m*-ből jav.
57. K: *Rólam* Az *R r*-ből jav.
59. K: *először* em.
61. K: *míg* Az *m* és a *g* olvhtl. betűkből jav.
Asszonyt Az *A a*-ból jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. E canzonettát Csokonai ismerte már az Esch.-ból: az ott közvetlenül az általa később fordított francia versek előtt található (V. 37—40. l.).

LA LIBERTÀ A NICE.
CANZONETTA III.

Grazie agl'inganni tuoi
Al fin respiro, o Nice,
Al fin d'un infelice,
Ebber gli Dei pietà.
Sento da'lacci suoi,
Sento, che l'alma è sciolta;
Non sogno questa volta,
Non sogno libertà.

Mancò l'antico ardore,
E son tranquillo a segno,
Che in me non trova sdegno
Per mascherarsi amor.
Non cangio più colore,
Quando il tuo nome ascolto;
Quando ti miro in volto,
Più non mi batte il cor.

Sogno, ma te non miro
Sempre ne'sogni miei;
Mi desto, e tu non sei
Il primo mio pensier.
Lungi da te m'aggiro,
Senza bramarti mai;
Sonteco, e non mi fai
Nè pena, nè piacer.

Di tua beltà ragiono,
Nè intenerir mi sento;
I torti miei rammento,
E non mi so sdegnar.
Confuso più non sono,
Quando mi vieni appresso;
Col mio rivale istesso
Posso di te parlar.

Volgimi il guardo altero,
Parlami in volto umano;
Il tuo disprezzo è vano,
È vano il tuo favor;
Che più l'usato impero
Quei labbri in me non hanno;
Quegli occhi più non sanno
La via di questo cor.

Quel, che or m'alletta, o spiace,
Se lieto, o mesto or sono,
Già non è più tuo dono,
Già colpa tua non è.
Che senza te mi piace
La selva, il colle, il prato;
Ogni soggiorno ingrato
M'annoia ancor con te.

Odi, s'io son sincero;
Ancor mi sembri bella,
Ma non mi sembri quella,
Che paragon non ha.
E (non t'offenda il vero)
Nel tuo leggiardo aspetto
Or vedo alcun disetto,
Che mi parea beltà.

Quando lo stral spezzai,
Confesso il mio rossore,
Spezzar m'intesi il core,
Mi parve di morir.
Ma per uscir di guai,
Per non vedersi oppresso,
Per racquistar se stesso,
Tutto si può soffrir.

Nel visco, in cui s'avvenne,
Quell'augellin talora
Lascia le penne ancora,
Ma torna in libertà.
Poi le perdute penne
In pochi dì rinnova,
Cauto divien per prova,
Nè più tradir si fa.

So, che non credi estinto
In me l'incendio antico,
Perchè sì spesso il dico,
Perchè tacer non so.
Quel naturale istinto,
Nice, a parlar mi sprona,
Per cui ciascun ragiona
De'rischi, che passò.

Dopo il crudel cimento
Narra i passati sdegni,
Di sue ferite i segni
Mostra il guerrier così.
Mostra così contento
Schiavo, che uscì di pena,
La barbara catena,
Che strascinava un dì.

Parlo, ma sol parlando
Me soddisfar procuro;
Parlo, ma nulla io curo,
Che tu mi presti fè.
Parlo, ma non dimando,
Se approvi i detti miei,
Nè se tranquilla sei
Nel ragionar di me.

Io lascio un incostante;
Tu perdi un cor sincero;
Non so di noi primiero,
Chi s'abbia a consolar.
So, che un sì fido amante
Non troverà più Nice,
Che un'altra ingannatrice
È facile a trovar.
(Metastasio VI. 455—459. l.)

Cím. Az eredetiben: 'Nicéhez. III. Canzonetta'. E mű párdarabja a *Palinódia*.
6—7. *nyilván, mert:* az eredetiben: 'olyannyira, hogy'.
13. *Messze tőled el megyek:* az eredetiben: 'Messze járok tőled'.
17—18. *nem tudok neheztelni magamra:* az eredetiben: 'nem tudok felháborodni'.

19. *Szerelemtárs:* szerelmi vetélytárs.
26. *és:* az eredetiben: 'vagy'.
46. *Ingerlet* (rég.): inger.
51. *Martalék* (rég.): rab. (Lásd még a *Melitesz Rozáliához [I.]* 29. sorának jegyzetét.)

10. Palinódia. Nitzéhez eggy Canzonetta

Kézirata

MTAK. K 674. 80a, 81a és a 81b oldal jobb felső sarkában, valamint az alatta lévő három sor. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd *A' Tavasz* című canzonetta jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 12., 14. és 15. oldalakon. A cím után pont van.

1. K: *a' te* Sor fölötti betoldás.
Haragodat Utána a pont kettőspontból jav.
2. K: *szerentsétleñek⟨.⟩ [= szerentsétlennek] szerentsétlen'*-ből először többes számú alakká, majd ebből újra birtokos jelzővé jav.
3. K: *⟨Az⟩ Igaz, hogy* Az *I i*-ből jav., a *hogy* a sor fölé betoldva.
Tőreiből Az *ei é*-ből jav.
Lelkem Az *L l*-ből jav.
4. K: A névelő utólagos betoldás.
5. K: *⟨Az⟩ Igaz* Az *I i*-ből jav.
jelesenn ⟨a' Jeğyel⟩ Az áth. szó fölé írva.
mert Az első alak *mellyel*, ez *mellyb̄*-re, majd ez pedig *mert*-re jav.
6. K: *⟨mint⟩ maskaráztam Haragot, h̄ [= hogy]* A *tam* olvhtl. betűkből jav., az *ot* és a *h̄* utólag betoldva.
6—7. K: *változtassam* A *ssa to*-ból jav.
7. K: *vagy ne ⟨maga⟩* Az áth. szó fölé írva.
8. K: *Szívembenn* Az *S s*-ből jav.
9. K: *⟨Mikor felkelek⟩ Ébrenn*
bizony ⟨tsak⟩ Az áth. szó fölé írva.
Szempillantásba Az *S s*-ből jav.

10. K: *tš̄ [= tsak]* ⟨*úgy mint*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
Álmomban Az *Á á*-ból jav.
Te A sor fölé írva.
11. K: *az én* Sor fölötti betoldás.
16. K: ⟨*a'*⟩ *kihez* A *k* olvhtl. betűből jav., az ⟨*a'*⟩ fölött: *annak*,.
17. K: *Szerelemtársammal* A *mal nak*-ból jav.
magaval A *va m*-ből jav., az ékezet rossz helyre került, em.
20. K: *megutálás* A *me ki*-ből jav.
21. K: A gondolatjel előtt pont, értelemszerűen elhagytuk.
Hatalmadonn A *H h*-ból, az *onn at*-ból jav.
Fátumjok ⟨*Parantso*⟩ Az áth. szó fölé írva.
23. K: *Mozdúlati* A *Moz In*-ből jav.
24. K: *Tenéked* A *T t*-ből jav.
25. K: *az* Az *a A*-ból jav.
26—27. K: *Hallom* em., *Érdő* A *H h*-ból, az *E e*-ből jav.
30. K: *nintsen: —* ⟨*hanem gyakrann Ma spesso, ingiusto al vero, Condanno ogn'altro aspetto*⟩ *hanem* A gondolatjel az áth. rész kezdete alatt betoldva, az utóbbi *hanem h*-ja olvhtl. betűből jav.
31. K: *Igazságtalan*⟨*ság*⟩ Az *I i*-ből jav.
kárhoztatok A *k K*-ból jav.
31—32. K: *mn̄ [= minden] más Ábrázatokat: mn̄ [= minden] Fogyatkozásnak* Az *Á á*-ból, az *F f*-ből jav.
34. K: *Nyilat* Az *N n*-ből jav.
35. K: Az első *azt* sor fölötti betoldás, az *és é*-je utólag hozzáírva a szóhoz.
36. K: *ḡ halok [= meg halok]*
36—37. K: A *tudtam* és a *láttam* fölött az olasz *ne* szócska van zárójelesen betoldva.
37—38. K: *ah ūan [= ugyan] annak Megprobálásáért* Az *ah a*-ja *A*-ból, az *M m*-ből jav., a rövidítés az *annak* fölött betoldva.
38. K: *el nem tudnám eltűrni* Az *el* a sor fölé betoldva, de megmaradt hátrébb, a régi helyén is, elhagytuk. Az *ám ék*-ből jav.
39. K: *Madárka* Az *M m*-ből jav.
ollykor ⟨*gyakran*⟩ Az áth. szó fölé írva.
40. K: *Tollaitis* Az *is* utólag hozzátoldva.
de A-ból jav.
41. K: *Bajait* Az *Akadékjait* fölé írva. Csokonai az ilyen változatokat máskor zárójelesen illesztette egymás mellé, mi is ezt tesszük.
többször A *tö* olvhtl. betűből jav., majd a sor alatt betoldva: *ször*.
41—42. K: *facit periculum fugiendi* ⟨*Veszedelmet tsinál a' Futásért*⟩ Az áth. rész fölé írva.
43. K: *Tudom,* ⟨*hogy*⟩ *én*
45. K: *h̄ [= hogy]*
tsátsogő em. *fetsegö*-ből jav.
48. K: ⟨*Istentelen*⟩ *Vétkes Bajtétele* A *B b*-ből jav.
50—51. K: *ḡvídúlt [= megvídúlt]* A *d g*-ből jav., a *ḡ* utólag betoldva a szó elé.
52. K: *Lántzoknak* Az *L l*-ből jav.
53. K: *beszéllvén* A *v i*-ből jav., az *én* a sor alatt hozzátoldva.

55. K: *Kegyelmet* A *K k*-ból jav.
56. K: *vagy* ⟨*az*⟩ *Birám* A *Bí* olvhtl. betűkből jav.
56—57. K: *mn̄ pontb [= minden pontban]*
59. K: *ah* Az *a A*-ból jav.
60. K: *vétkét* Sor fölötti betoldás.
szép Az *sz* olvhtl. betűből jav.
61. K: *Nitze* ⟨*tudom, nem*⟩ *eggy*
tudja A *ja on*-ból jav.
h̄ [= hogy] Sor fölötti betoldás, a *tud* szintén.
találni A *ni hat*-ból jav.
64. K: *énekelni* Olvhtl. szóból jav.
én Sor fölötti betoldás.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

PALINODIA A NICE.
CANZONETTA IV.

Placa gli sdegni tuoi,
Perdono, amata Nice;
L'error d'un infelice
È degno di pietà.
È ver, da'lacci suoi
Vantai, che l'alma è sciolta;
Ma fu l'estrema volta,
Ch'io vanti libertà.

È ver, l'antico ardore
Celar pretesi a segno,
Che mascherai lo sdegno,
Per non scoprir l'amor.
Ma cangi, o no colore,
Se nominar t'ascolto,
Ognun mi legge in volto,
Come si sta nel cor.

Pur desto ognor ti miro,
Non che ne'sogni miei;
Che ovunque tu non sei,
Ti pinge il mio pensier.
Tu, se con te m'aggiro,
Tu, se ti lascio mai,
Tu delirar mi fai
Di pena, o di piacer.

Di te s'io non ragiono,
Infastidir mi sento,
Di nulla mi rammento,
Tutto mi fa sdegnar.

A nominarti io sono
Sì avvezzo a chi m'appresso;
Che al mio rivale istesso
Soglio di te parlar.

Da un sol tuo sguardo altero,
Da un sol tuo detto umano
Io mi difendo in vano,
Sia sprezzo, o sia favor.
Fuor che il tuo dolce impero,
Altro destin non hanno,
Che secondar non sanno,
I moti del mio cor.

Ogni piacer mi spiace,
Se grato a te non sono;
Ciò, che non è tuo dono,
Contento mio non è.
Tutto con te mi piace,
Sia colle, o selva, o prato;
Tutto è soggiorno ingrato
Lungi, ben mio, da te.

Or parlerò sincero;
Non sol mi sembri bella,
Non sol mi sembri quella,
Che paragon non ha;
Ma spesso ingiusto al vero
Condanno ogn'altro aspetto;
Tutto mi par difetto,
Fuor che la tua beltà.

Lo stral già non spezzai;
Che in van per mio rossore
Trarlo tentai dal core,
E ne credei morir.
Ah per uscir di guai,
Più me ne vidi oppresso;
Ah di tentar l'istesso
Più non potrei soffrir.

Nel visco, in cui s'avvenne,
Quell'augellin talora
Scuote le penne ancora,
Cercando libertà;
Ma in agitar le penne
Gl'impacci suoi rinnova;
Più di fuggir fa prova,
Più prigionier si fa.

Non, ch'io non bramo estinto
Il caro incendio antico;
Quanto più spesso il dico,

Meno bramar lo so.
Sai, che un loquace istinto
Gli amanti a'detti sprona;
Ma fin che si ragiona,
La fiamma non passò.

Biasma nel rio cimento
Di Marte ognor gli sdegni,
E ognor di Marte ai segni
Torna il guerrier così.
Torna così contento
Schiavo, che uscì di pena
Per uso alla catena,
Che detestava un dì.

Parlo, ma ognor parlando
Di te parlar procuro;
Ma nuovo amor non curo,
Non so cambiar di fè.
Parlo, ma poi dimando
Pietà de'detti miei;
Parlo, ma sol tu sei
L'arbitra ognor di me.

Un cor non incostante,
Un reo così sincero
Ah l'amor tuo primiero
Ritorni a consolar.
Nel suo pentito amante
Almen la bella Nice
Un'alma ingannatrice
Sa, che non può trovar.

Se mi dai di pace un pegno,
Se mi rendi, o Nice, il cor,
Quanto gia cantai di sdegno,
Ricantar vogl'io d'amor.
(Metastasio VI. 461—465. l.)

Cím. *Palinódia* (gör., lat.): olyan irodalmi mű, amelyben a szerző egy korábbi művének mondandóját megmásítja; ez *A' szabadság* párdarabja.
Nitzéhez eggy Canzonetta: az eredetiben: 'Nicéhez. IV. Canzonetta'.
4. *de végtére tsak:* az eredetiben: 'de ez volt az utolsó alkalom, hogy'.
hánytat (rég.): hányattat.
5. *jelesenn, mert:* az eredetiben: 'olyannyira, hogy'.
6. *maskaráz* (rég.): színlel.
11. *első:* az eredetiben nem szerepel.
12. *őröng* (táj.): őrjöng.
17. *Szerelemtárs:* szerelmi vetélytárs.

21. *Fátum* (lat.): végzet.
34. *A' Nyilat már nem törtem el:* az eredetiben: 'A nyilat, persze, hogy nem törtem el'.
41. *Akadékjait (Bajait):* az első a pontos fordítás.
41—42. *facit periculum fugiendi* (lat.): menekülvén veszélyt teremt.
43. *Tudom:* az eredetiben: 'Nem'. Az olaszban *No* áll, nem *so*.
45. *Ingerlet* (rég.): inger.
47. *Lang* (táj.): láng.
49. *Márs* (lat.): a hadisten.
50—52. *Igy megy . . . viseletére azon Lántzoknak:* az eredetiben: 'Igy tér vissza . . . megszokásból a lánchoz'.
51. *Martalék* (rég.): rab (lásd még a *Melitesz Rozáliához [I.]* 29. sorának jegyzetét).
54—55. *nem változtathatom Hívségem miatt:* az eredetiben: 'nem tudok hitet változtatni'.

11. Metasztázio' Sonettje . . .

Kézirata

MTAK. K 674. 81b. Autográf fogalmazvány, függőleges vonallal áthúzva.

Megjelenése

Toldy jegyzékén a 76. szám alatt található. Először a HG. adta ki *Az elhagyatott Dido* fordításánál (III. 372.), majd ezt a gyakorlatot követte a FK., a MM. és a MM^2. is.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti lapszámozás szerinti 15. lapon, de ez az áthúzás miatt inkább a lap tetején olvasható két canzonetta-befejezést sorolja be a fordítások rendjébe; ezektől vízszintes vonallal el is van választva. A címül választott megnevezés a szöveg alá van írva, utána pont áll. Mellette a következő utalás: *Következik La Partenza;* erre nézve lásd *A' Tavasz* jegyzetét.

4. K: *Hérórósoknak* em. A *H h*-ból jav.
7. K: *az* em.
8—9. K: *Hozzátok* A *H h*-ból jav.
hasonlíttatván, ⟨*annyi mindazáltal*⟩ *az, a'*⟨*z*⟩ *mit* Az áth. rész fölé írva: ⟨*egésszenn*⟩ *pedig mind.*
9. K: *Bámúlást*⟨*a*⟩ A *t r*-ből jav.
13. K: *Látásakor* Az *L l*-ből jav.
14. K: *ezt* Olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetét. Csokonai egyébként lefordította magát *Az elhagyatott Didót* is, melyhez e szonett ajánlásul íródott (erről bővebben Cs/Színm. II. 270. l. és Szauder 158—161, 168. l.). Egyik zsengéje szintén e Vergiliustól ismert témát dolgozza fel *(Dido Aeneastól való bútsúzása)*.

D'Italia onor, non che del suol natio,[1]
Figlie di Semidei, madri d'Eroi,
Dive dell'Adria, che accendete in noi
Di gloria, e di virtù nobil desio,
Questo consacra a voi l'ingegno mio
Non tardo frutto de'sudori suoi.
Picciolo è il dono a paragon di voi;
Tutto è però quel che donar poss'io.
Stupor già non pretendo e meraviglia
Destar nell'alme; il fece in miglior guisa
Penna, a cui troppo mal la mia somiglia.
Mi basta sol, che in riveder divisa
Dal Frigio pellegrin la Tiria figlia,
Dica alcuna di voi, povera Elisa!

[1] Alle Dame Veneziane nel rappresentarsi la Didone abbandonata, primo Dramma dell'Autore.(Metastasio VI. 433. l.)

1. *Venetzia:* Velence.
7. *jókori* (nép., rég.): korai.
az én Izzadásimnak: az eredetiben: 'az ő izzadásainak'.
10—11. *azt jobb móddal vitte véghez az a' Toll:* a szerző itt arra utal, hogy a történet Vergiliustól való.
12—13. *Frígiai Vándor:* Aeneas; Phrygia tartomány Kisázsiában, itt található Trója, ahonnan Aeneas származott.
Tirusi Leány: Dido, Karthágo királynője, aki a föníciai Tyrus városából való: férjét meggyilkolták, ő maga népével elmenekült, s megalapította Karthágót.

12. A' Ditsőség' Triumfja. Első Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 90ab, 93b, és 91a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Mindvégig szerepel a költő címjegyzékein a többi kantátával együtt; Toldy jegyzékén a 73. sorszám alatt említi. Először a HG. adta ki (II. 458—478. l.), majd a FK. A MM. és a MM². a verses fordításokkal együtt közölte.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

E kantátának elkészült a verses kidolgozása is, *A' Ditsőség' Triumfusa* címen, ezt kiadásunk harmadik verskötete az 1794-es év termésénél közli. Szauder József részletesen összevetette a két változatot, s ez alapján következtetett keletkezési idejükre: „Abból, hogy a versbe tördelt s egy-két suta fogással megrímelt *A dicsőség triumfusa* nyelvileg-stiliszti-kailag oly közel áll *A dicsőség triumfja* c. prózához, időbeli közelségük is nyilvánvaló — később, fejlettebb fokon Csokonai nem hagyta volna meg a próza nyers fordulatait, s nem érte volna be azzal, hogy egyszerűen verssorokba rendezze át a prózát." (Szauder 164. l.) Így tehát e két változat a korai Metastasio-fordítások első két rétegébe tartozik (vö. Szauder 168. l.).

Szövegkritika

A lapok tetején Csokonai eredeti számozása (16—19), a cím után pont van.

1—2. K: *Scyrus' ⟨gyöny⟩ kedveltető Számkivetésébenn ⟨vígann puhúlt⟩* A ⟨*vígann*⟩ fölött áth. szó: ⟨*örömmel*⟩, majd alá írva a végleges változat: *Kedvére.* A *lankadtt* a ⟨*puhúlt*⟩ fölé betoldva.
3. K: *Foglyot* A *ly o*-ból jav.
4. K: *kevélykedvén* A második *v* olvhtl. betűből jav.
Megőrizésére Az *M m*-ből jav.
6. K: *valami ⟨több⟩* Az áth. szó fölé írva.
Szépséget Az *S s-ből* jav.
7. K: *Mozdúlásábann* Az *M m*-ből jav.
8. K: *eggy ⟨dárdat⟩ Tőrt* A *T t*-ből jav.
10. K: *Lesekkel* Az *L l*-ből jav.
11—13. K: A *szerelmes* jelző négy előfordulása közül az első három utólagos betoldás a sor fölött. A második és harmadik esetben rövidített alakban szerepel: *sz.*, em.
13. K: *Suttogások* Az *S s*-ből jav.
És az ⟨kedves⟩ édes Titkok A *z* utólagos betoldás, a *T t*-ből jav.
14. K: *az ⟨báj elragadtató⟩ tsalfa* A *z* véletlenül maradt a névelőben, elhagytuk.
16. K: *Fetsegések* Az *F f*-ből jav.
a' ⟨kav⟩ tsergő
a' Partokonn ⟨Partjakonn⟩ Az áth. szó fölé írva, melyben a *P p*-ből jav.
17. K: *Eltördelőzése* Az *E e*-ből jav.
Szerelmet Az *S s*-ből jav.
20. K: *Haragok* A *H h*-ból jav.
és ⟨Gy⟩ Triumfok
22. K: *Repulsák, ⟨ki⟩kuntsorgó⟨tt⟩ Panaszok* A *P p*-ből, az *R r*-ből jav.
25. K: *Seriumok ⟨Valódi⟩* Az áth. szó alá írva.
26. K: *Életem* A *tem* olvhtl. betűkből jav.
27. K: *Reményem* Az utolsó *e s*-ből jav.

31. K: *De hogy ⟨sokáig⟩ bírjon*
34. K: *Szeme'* Az *S s*-ből jav.
34—35. K: *Hívására* A *H h*-ból jav.
36. K: *Bosszankodás* A *B b*-ből jav.
37. K: *méltátlan* em.
leszaggatta A *tt* olvhtl. betűkből jav.
38. K: *Vétkeinek ⟨megjobbí⟩ helyrehozására* A *V v*-ből jav.
39. K: *g̃indult [= megindult]* A *g̃* utólagos betoldás.
Deidámia Az első *a* fölött áth. ékezet.
40. K: *lehegve* Az első *e i*-ből jav.
41. K: *tudott ⟨a'⟩ Zokogásában* A *Z z*-ből jav.
⟨sz⟩ Szót
43—44. K: *Igazságtalanok* Az *ok* utólag hozzátoldva a szóhoz.
45. K: A pont hiányzik, em.
46. K: *engemet* Az első *e* és a *g* olvhtl. betűkből jav.
47. K: *Hérósk [= Hérósnak]*
a' légyek ⟨elmenjek⟩ Az áth. szó fölé írva.
49. K: *érzette* Az *é* és a *tt* olvhtl. betűkből jav.
50. K: Az *elfojtódni* a *szorongattatni* fölé írva, annak változataként. Csokonai az ilyen változatokat máskor zárójelesen illesztette egymás mellé, ezt a gyakorlatot követjük mi is. A *Szivét*-ben az *S s*-ből jav.
53. K: *eggyik* Az *eg* olvhtl. betűkből jav.
a' Hérós Az *a A*-ból jav.
59. K: *néki* Az *éki* olvhtl. betűkből jav.
62. K: *Siralmat* Az *S s*-ből jav.
64. K: A *káprázó* a *szemfényvesztő* fölé írva, a zárójelre nézve lásd a 50. sor jegyzetét.
64—65. K: *Ingerlete* Az *I i*-ből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

A metastasiói kantáták és canzonetták szoros rokonságban vannak a melodrámákkal, így az I. kantátának a lírai alaphelyzete megegyezik az *Achille in Sciro*éval, melyet Csokonai is fordított *Achilles Scyrusban* címmel (vö. Szauder 159—161. l. és 168. l., valamint Cs/Színm. I. 360. l.). Akhilleuszt anyja leányruhába öltöztetve Szkürosz királyának a gondjaira bízza, mivel óvni akarja a Trója elleni hadba szállástól, tudván, hogy ha elmegy, ott dicsőséget szerez, de meghal. Akhilleusz azonban titokban beleszeret a király lányába, Déidameiába, aki a kedvese lesz. Végül az érte küldött görög vezérek közül Odüsszeusz fedezi fel csellel, s bírja rá a Trója elleni harcra.

IL TRIONFO DELLA GLORIA.
CANTATA PRIMA.

Dell'oziosa Sciro
Lieto languía nel dilettoso esiglio,
Prigioniero d'Amor, di Teti il figlio;

D'Amor, che al par geloso
Di sì gran prigionier, quanto superbo,
A custodirlo ogni arte
Poneva in opra. In Deidamia a lui
Scaltro additava ognora
Qualche nuova beltà; d'ogni suo moto,
D'ogni accento di lei, d'ogni negletto
Suo girar di pupille
Subito ordiva un laccio al cor d'Achille.
Avea d'infidie intorno
Tutto pieno il soggiorno; in ogni parte
Della splendida reggia
Non s'udían, che sospiri,
Che voci, che lamenti,
Che susurri d'amore; e nelle chete
Ombre de'boschi, a'dolci furti amici,
Dell'aure seduttrici
Il dolce vaneggiar, de'lieti augelli
Il lascivo garrir, fra sasso, e sasso
Il franger nelle rive onde sonore,
La terra, il Ciel, tutto inspirava amore.
In femminili spoglie
Là scordato di se traeva i giorni
L'innamorato Eroe. Non armi, ed ire,
Non battaglie, e trionfi
Eran le cure sue, ma dolci inviti,
Ma languide repulse,
Mendicate querele,
Replicate promesse,
E perdoni, e contese,
E lusinghe, ed offese, e cento, e cento
A queste somiglianti
Fanciullesche follie, serie agli amanti.
Sol tu sei, dicea talora,
La mia vita, e la mia speme;
E chiudea le voci estreme
Con un tenero sospir.
Io languisco, io vengo meno
Sol per te, talor dicea;
E stringea frattanto al seno
La cagion del suo languir.
Ma che usurpasse Amore
Un cor promesso a lei gran tempo in pace,
La Gloria non soffrì; venne ad Achille,
L'avvertì del suo stato,
E gli trasse su gli occhi Ulisse armato.
Alla vista, all' invito
Achille si destò, vide il suo fallo,
Arrossì di vergogna,
Di sdegno impallidì, le vesti indegne
Si lacerò d'intorno, armi richiese,
E ad emendar le colpe sue trascorse

Già ne partía; ma Deidamia accorse.
Pallida, semiviva,
Disperata, anelante, in van più volte
Tentò parlar, nè mai potè nel pianto
Formar parole. Ah se parlar potea,
L'infelice in quel punto ancor vincea.
Ingiusti, o Principessa,
Ei disse a lei, son que' trasporti tuoi.
Se vile ancor mi vuoi, perdita io sono
Facile a riparar; s'eroe mi brami,
Soffri, ch'io lo divenga. Addío; sarai
Tu sola ognor . . . Quel risoluto addío
La bella non sostenne;
Senti stringersi il cor, gelossi, e svenne.
Ah che farà d'Achille? Allori, e palme
Gli promette la Gloria; Amor gli addita
Moribondo il suo bene; una codardo,
L'altro il chiama crudel; l'eroe, l'amante
Si confondono in lui, pugnano insieme.
Piange in un punto, e freme;
Vuol partire, e soggiorna;
S'incammina, e ritorna. Al fin raccoglie
Tutta la sua virtù, preme nel seno
La tenera pietà, che'l cor gli strugge,
Tace, pensa, risolve, ardisce, e fugge.
Fuggì piangendo, è vero,
Ma con la Gloria accanto,
Che rasciugò quel pianto,
Che trionfò d'Amor.
Questo del Nume arciero
È il capriccioso instinto;
Chi lo disfida, è vinto,
Chi fugge, è vincitor.
(Metastasio VII. 373—377. l.)

Cím. *Triumf* (lat.): győzedelem.
1. *Scyrus:* Szkürosz sziget Kisázsia és Görögország között.
2. *Ámor foglya, Tétisnek a' Fia:* Akhilleusz anyja, Thetisz Néreusz tengeri isten lánya, a halandó Péleusz felesége.
6—9. *minden ő Mozdúlásában. . . az Ákilles Szívébe:* az eredetiben: 'minden mozdulatával, az ő minden hangsúlyával, minden hanyag szemefordulásával azonnal kelepcét szőtt Akhilleusz szívének'.
19. *itten:* az eredetiben: 'ottan'.
21. *Invitátzió* (lat.): itt 'biztatás' értelemben szerepel.
22. *Repulsa* (lat.): visszautasítás.
25. *Serium* (lat.): komolyság, komoly dolog.
31. *bírjon:* az eredetiben: 'bitoroljon'.
33. *ment:* az eredetiben: 'jött'.
34. *Ulisszes:* Odüsszeusz.
35. *az ő Balgatagságát (gyermekségét):* az eredetiben: 'hibáját'.
37. *méltatlan (illetlen):* a *méltatlan* a pontosabb (indegne).

40. *lehegve* (táj.): lihegve.
41. *planctus:* az olasz 'pianto' latin megfelelője.
45. *commozione d'animo:* olasz szinoníma az eredeti 'que' trasporti tuoi' kifejezéshez.
Vilis (lat.): hitvány, alávaló.
49. *resolutus* (lat): határozott.
50. *szorongattatni (elfojtódni):* ez utóbbi a pontosabb (stringersi).
57—58. *a' lágy Szerelmet (pieta jó indulat):* az eredetiben: 'a gyengéd szánalmat' (La tenera pietà).
58. *olvasztotta:* az eredetiben: 'olvasztja'.
64. *a' Nyilas Isten:* Ámor.
szemfényvesztő (káprázó) Ingerlete: az eredetiben: 'szeszélyes természete'.
65. *provocat:* az olasz 'disfida' latin megfelelője.

13.. II. Kántáta. Mária Terésia' Neve Napjára

Kézirata

MTAK. K 674. 91a—92a. Autográf fogalmazvány, függőleges vonallal áthúzva.

Megjelenése

A költő jegyzékei közül az Szv_1-en szerepel utoljára 17 kantáta, s így köztük ez is, a KiM. már csak 15-nek tervezi a kiadását. Csokonai a K-ban hármat utólag áthúzott, s ezeket be sem számozta, mikor Metastasio-fordításainak lapszámozását végezte. Hogy a KiM.-ben mégsem 14 kantátát regisztrál, azzal magyarázható, hogy *A' Tziklops* című kantáta, amelynek verses kidolgozása el is készült, itt már nem szerepel külön tételként, mint minden eddigi jegyzékén. Valószínű, hogy ezt sorolta a többi kantátához tizenötödiknek, miután, hármat a tizenhétből kihúzott.

Toldy a 73. sorszám alatt említi, a kantáták között. Először a HG. adta ki, majd a FK. A MM. és a MM^2. a verses fordításokkal együtt közölte.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

Szövegkritika

Cím. K: Utána pont van.
2. K: *Asszonyért* Az *é* olvhtl. betűvől jav.
Naponn Az *N n*-ből jav.

3. K: *Fels. [= Felséges]*
4. K: *méltánn ⟨sirhattok⟩ fájhat⟨tok⟩ ez*
7. K: *ne⟨m⟩*
9. K: *I⟨.⟩gazságtevő*
11. K: *próbáljatok* em.
tánátslom em.
12. K: *Szemeldőkönn* em.
14. K: *Szólásra* Az *S s*-ből jav.
vō [= való]
16. K: *Fels. [= Felséges]*
20. K: *illyen* Az *ll g*-ből jav.
20—21. K: *amúgy ⟨fogtok⟩ az ő tropaeumik [= tropaeuminak] beszélésébenn ⟨láttatni⟩ mások*
23. K: *Nevét* Az *N n*-ből jav.
24. K: *mñt [= mindent]*
25—26. K: *Fels. [= Felséges]*
26. K: *annak ⟨előadá⟩ megtsínálására*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. A költő e kantátafordítását utóbb feltehetőleg témája miatt húzta át.

PEL NOME GLORIOSO DI MARIA TERESA IMPERATRICE REGNANTE. CANTATA II.

Silenzio, o Muse. Ognum esalta, è vero,
D'Augusta i pregi in questo dì felice,
E a voi lo vieta Augusta, e a voi non lice.
È ver, dura è la legge; è ver, potreste
Lagnarvene a ragion; ma chi frattanto,
Chi ragion vi farà? Gli Dei? Son tutti
Dichiarati per lei. Gli uomini? E dove
Trovar chi non l'adori? In vostro danno,
Qualunque in terra, o in Cielo
L'arbitro sia, ricaderan le accuse.
Ah conviene ubbidir; silenzio, o Muse.
Non provate, io vel consiglio,
Quanto possa in su quel ciglio
Uno sdegno passeggier;
Su quel ciglio, onde il coraggio
De'più intrepidi dipende,
Che l'arbitrio o toglie, o rende
Di parlare, o di tacer.
Consolatevi al fine. Al fin vi toglie
Il divieto d'Augusta a un gran cimento.
Che direste di lei? Chi può dir tanto,
Che al ver s'appressi? È chi può dir sì poco,

Ch'ella il sopporti? O in questa guisa, o in quella
Voi parreste, in narrando i suoi trofei,
Maligne agli altri, o adulatrici a lei.
Può degnamente ognuno
Lodarla, ed ubbidir. Chi di Teresa
L'invitto esprime sol nome sublime,
Eseguisce il comando, e tutto esprime.
A dir, di quanti allori
S'ornin l'Auguste chiome;
A far, ch'ognun l'adori,
Quel nome basterà;
Nome, che in se comprende
Più di qualunque lode;
Nome, che altera rende
Questa felice età.
(Metastasio VII. 379—380. l.)

Cím. Az eredetiben: 'Mária Terézia az uralkodó császárnő dicsőséges nèvére. II. kantáta.'
1—2. *Minden felemeli (az igaz) a' Felséges Asszonyért az ő Könyörgéseit:* az eredetiben: 'Mindenki magasztalja, az igaz, a Felséges Asszony érdemeit'.
3. *megtiltotta:* az eredetiben: 'megtiltja'.
9. *Arbiter:* az olasz 'arbitro' latin megfelelője.
12. *eggy Bosszankodás:* a 'múló' (sdegno) fordítása hiányzik.
20. *tropaeum* (lat.): győzedelmi jel.
21. *'s:* az eredetiben: 'vagy'.
22. *Méltábban ditséri meg ötet akárki, és engedelmeskedik:* az eredetiben: 'Mindenki méltón dicsérheti őt és engedelmeskedhet'.
23. *Felséges Nevét:* az invitto ('győzhetetlen') jelző fordítása hiányzik.

14. III. Kántáta. Mária Terézia' Születése' Napjára

Kézirata

MTAK. K 674. 92a—93a. Autográf fogalmazvány, függőleges vonallal áthúzva.

Megjelenése, Keletkezése

Lásd a *II. Kántáta* jegyzeteiben mondottakat.

Szövegkritika

Cím. K: Utána pont áll.
4. K: *visszások*⟨. . .⟩ Az *ok* olvhtl. betűkből jav.
5. K: *eggy* Az *y g*-ből jav.

7. K: *vólt, ⟨ez,⟩ óh*
8. K: *elhagytok* Az *el* a szó elé betoldva.
10. K: *tette⟨d⟩*
11. K: *mñ [= minden]*
15. K: *háladatlan* em.
16. K: *mindenkor ⟨tisztábbá⟩ fényesebbé*
17. K: *Napokonn ⟨és⟩ 's Éjtszákonnként* A *Napokonn Nappal*-ból jav., a másik szóból kimaradt egy szótag, az első *n* pedig a kétszer szereplő *ko* szótag másodikjából jav. (eredetileg tehát *Éjtszákokonként* állt itt). A költő a kétszeres elírásból csak az egyiket javította ki, a másikat em.
18. K: *elsáppadtam* Az *el* utólagos betoldás.
feledékenységb̄ [= feledékenységben]
19. K: *(tener)* A sor elé betoldva, alatta: *NB.*
22—23. K: *haszontalan* A *h* olvhtl. betűből jav.
23. K: *tenéked* Az *n* olvhtl. betűből jav.
30. K: *Éneklőnek* A második szótag olvhtl. betűkből jav.
az Hozzáfogásbann A *H* olvhtl. betűből jav.
33. K: *h̄ [= hogy]*
36. K: *Lakosiḱ [= Lakosinak]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. A költő e kantátafordítását utóbb feltehetően témája miatt húzta át.

PEL GIORNO NATALIZIO DI MARIA TERESA IMPERATRICE REGNANTE. CANTATA III.

Giusti Dei, che farà? Qual si nasconde
Oggi nella mia cerra
Genio maligno? Inutilmente io sudo
Già lung'ora a temprarla; in van le corde
Cangio, vibro, e rallento; esse ritrose
Sempre alla man, sempre all'orecchio infide
Rendono un suon, che mi confonde, e stride.
Ma dono vostro, o Muse,
Fu questa cetra. Ah se in un dì sì grande
Mi lascia in abbandono,
Ripigliate, io nol curo, il vostro dono.
Quella cetra ah pur tu sei,
Che addolcì gli affanni miei;
Che d'ogni alma a suo talento,
D'ogni cor la via s'aprì.
Ah sei tu, tu sei pur quella,
Che nel sen della mia bella
Tante volte, io lo rammento,
La fierezza intenerì.

Di quanto, o cetra ingrata,
Debitrice mi sei! Per fatri ogn'ora
Più illustre, più sonora, a te d'intorno
I dì, le notti impallidii; me stesso
Posi in obblìo per te; fra le più care
Tenere cure mie tal luogo avesti,
Che Nice istessa a ingelosir giungesti.
Ed oggi . . . oh tradimento! . . . ed oggi . . . oh Dei!
Nel bisogno più grande . . . Ah vanne al suolo,
Inutile stromento;
Te calpesti l'armento;
Te insulti ogni pastor; sua fragil tela
Nel tuo sen polveroso Aracne ordisca;
Nè dell'onore antico
Orma restando in te . . . Folle, che dico?
Tutta la colpa è mia. Punisce il Cielo
Un temerario ardir. Perdono, Augusta;
Errai; mi pento; io tacerò; soggetto
Sia questo dì felice
A più degno cantor. Sarà più saggio
In avvenir, chi nel cimento apprese
Col suo valore a misurar l'imprese.
Non vada un picciol legno
A contrastar col vento,
A provocar lo sdegno
D'un procelloso mar.
Sia nobil suo cimento
L'andar de' salsi umori
Ai muti abitatori
La pace a disturbar.
(Metastasio VII. 381—383. l.)

Cím. Az eredetiben: 'Mária Terézia az uralkodó császárnő születése napjára. III. kantáta.'

6. *stridet* (lat.): sziszeg.

8. *engemet magamnak elhagytok:* az eredetiben: 'engemet elhagy'.

17. *tisztábbá:* az eredetiben: 'zengőbbé'.

19. *tener:* az olasz 'tenero' latin megfelelője.

21. *kötötted:* az eredetiben: 'juttattad'.

24. *insultál* (lat.): támad.

25. *Arákne:* egy kelmefestő lánya volt a lüdiai Kolophonban, olyan ügyesen szőtt, hogy Pallasz Athéné sem vetekedhetett vele; az istennő ezért pókká változtatta (Arakhné görögül 'pók').
onore: az eredeti olasz szó.

29. *subiectum* (lat.): alany. Az olasz 'soggetto' nyelvtani fogalomként ezt is jelenti, de itt másik jelentésében ('tárgy, téma') értendő.

30—32. A mondat az eredetiben: 'Okosabb lesz a jövőben, aki a próbatételben megtanulta erejét a kezdett vállalkozáshoz mérni.'

33. *Nem megy:* az eredetiben: 'Ne menjen'.

15. IV. Kántáta. I. Ferentz Tsászár Születése' Napjára

Kézirata

MTAK. K 674. 93a. Autográf fogalmazvány, függőleges vonallal áthúzva.

Megjelenése, Keletkezése

Lásd a *II. Kántáta* jegyzeteiben mondottakat.

Szövegkritika

Cím. K: Utána pont van.
3. K: *Ez⟨t⟩ a' Nap⟨ot⟩*
4. K: *Súgáraira* Az *S s*-ből, a második *ra nál*-ból jav.
Szemeidet A *d t*-ből jav., az *et* utólagos hozzátoldás-
6. K: *Széknek* Az *S s*-ből jav.
⟨a' te⟩ meg ⟨kell⟩ illik
6—7. K: *magadat ⟨tenéked⟩* Az áth. szó fölé írva.
7. K: *külömböztet⟨őd⟩ned* Az utolsó *e* ö-ből jav.
köz⟨önséges⟩ örvendezéstől A *től által*-ból jav.
mindenekk [= mindeneknek]
9. K: *emlékezetetet*
10. K: *te⟨tőled⟩* A *nálad* az áth. szó fölé írva.
a' Az *a te*-ből, az aposztrof *z*-ből jav.
Szelveszek em.
11—12. K: *tévelygettél* A *tté* olvhtl. betűkből jav.
14. K: *tudod* A *do* olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. A költő e kantátafordítását utóbb feltehetően témája miatt húzta át.

PEL GIORNO NATALIZIO DI FRANCESCO PRIMO
IMPERATORE DE'ROMANI SEMPRE AUGUSTO.
CANTATA IV.

Già fra l'ombre il Sol prevale:
Spiega i vanni, augel reale,
E saluta il nuovo dì.
Questo dì, che fa ritorno,
È il gran dì, che a'rai del giorno
Il tuo Giove i lumi aprì.

Oggi, o del soglio augusto augel custode,
Il tuo distinguer dei
Dal giubbilo comun. Se a tutti è sacro
D'un Cesare il natal, da cui la terra
Tanto ottien, tanto spera, ein non è meno
Memorabil per te. Sai, che smarrito
Fra'nembi, e le procelle
Con volo incerto, e mal sicuro errasti;
Sai, quanto allor provasti
Nero il Ciel, gli astri avversi, il vento insido;
E sai, qual man t'ha ricondotto al nido.
Su quella man baleni
Oggi uno stral per te,
Che aduni al regio piè
Nuovi trofei.
Che degli Augusti sdegni
Lasciando i segni impressi
E vendichi gli oppressi,
E oprima i rei.
(Metastasio VII. 385—386. l.)

Cím. Az eredetiben: 'Első Ferenc a rómaiak mindig felséges császára születése napjára. IV. kantáta.'
1. *praevaleál* (lat.): uralkodik.
2. *Augel Reale:* királyi madár. Csokonai fordítatlanul hagyta.
14. A vers fordítatlanul maradt utolsó nyolc sora így hangzik: 'Abban a kézben villámoljon ma egy nyíl teérted, hogy gyűjtsön a királyi lábhoz új trófeákat, hogy a felséges haragok jelét bevésve hagyva, bosszulja meg az elnyomottakat, és nyomja el a bűnösöket.'

16. A' Mentség. V. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 94ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetében mondottakat.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. E kantátát Csokonai nem tette át versbe, de felhasználta a *Megkövetés* című Lilla-dalhoz; Kastner Jenő megállapítja, hogy „Metastasio cantataját tiszta, egyfogású dallá alakítja" azáltal, hogy elhagyja az eredeti melléktémáját (ItK. 1922. 50. l.).

Szövegkritika

A lapok felső sarkában a Metastasio-prózafordításokat rendező eredeti sorszámozás (20—21), a cím után pont van. A 94b oldalon haránt irányban Csokonai versmásolata látszik a szöveg alatt (főszövegünk 22. sorától kezdve). A 31—35. sorok vízszintes vonallal el vannak választva a fentebbiektől.

2. K: *'S Mit* Az *'S* utólag betoldva a mondat elé, a nagy kezdőbetű javítatlan maradt; em.
3. K: ⟨*Azt*⟩ *Mondtam* A második *én*-ben az *é É*-ből jav.
16. K: *Megesmerhetd* A *t* olvhtl. betűből jav.
Az a' ⟨fus . . .⟩ fuscum
18—19. K: *a' ⟨te⟩ magadnak*
20. K: *azt* Az *a te*-ből jav., az első *én*-ben az *é É*-ből jav.
22. K: *Elfogom* Az *l* olvhtl. betűből jav.
23. K: *ellop⟨sz⟩*
27. K: *Ábrázatk [= Ábrázatnak]* Utána áth. *a'* a sor fölött.
28. K: *a' Vantoja* Az *a'* utólagos betoldás, a *ja* olvhtl. betűkből jav.
29. K: *másik* Az *ik* utólag hozzátoldva a sor alatt.
31. K: *ha* Sor fölötti betoldás.
34. K: ⟨*Ortzádo*⟩ *Ábrázatodonn*
35. K: *azon* Az *n k*-ból jav.
ékes ⟨a' vétkes⟩ Az áth. szó fölé írva.
⟨. . .⟩ *Súgárokat* Az áth. szó felett másik áth. szó is áll.
zavarni A *ni* olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

LA SCUSA.
CANTATA V.

No, perdonami, o Clori, io non intendo
Quest'ingiusta ira tua. Che dissi al fine?
Qual è la colpa mia? Dissi, ch' io t'amo;
Il mio ben ti chiamai. Questo ti sembra
Un delitto sì nero? Ah se l'amarti
Rende un cor delinquente,
Chi mai non ti mirò, solo è innocente.
Trova un sol, mia bella Clori,
Che ti parli, e non sospiri,
Che ti vegga, e non t'adori;
E poi sdegnati con me.
Ma perchè fra tanti rei
Sol con me perchè t'adiri?
Ah se amabile tu sei,
Colpa mia, crudel, non è.
Placati, o pastorella,
Ritorna a farti bella. Ah non sai, come

Ti sfigura quell'ira. A me nol credi?
Specchiati in questa fonte. È ver? T'inganno?
Riconoscer ti puoi? Quel fosco ciglio,
Quella rugosa fronte,
Quell'aria di fierezza
Non scema per metà la tua bellezza?
Vi son per vendicarti,
Vi son pure altre vie; se il dirti io t'amo,
Se il chiamarti mio bene oltraggi sono,
Oltraggiami tu ancora; io ti perdono.
Sopporterò con pace
Anch'io da te . . . Ma tu sorridi? Oh riso,
Che m'invola a me stesso!
Specchiati, Clori mia, specchiati adesso.
Guarda, quanta bellezza
Quel riso accresce al tuo sembiante; or pensa,
Che faría la pietà. Confesso anch'io,
Che d'un volto ridente è grande il vanto,
Ma un bel volto pietoso è un altro incanto.
Torna in quell'onda chiara
Solo una volta ancora,
Torna a mirarti, o cara,
Ma in atto di pietà.
Mille nel volto allora
Nuove bellezze avrai;
Più que'vezzosi rai
Sdegno non turberà.
(Metastasio VII. 387—389. l.)

16—17. *fuscum Cilium* (lat.): fekete szempilla.
22. *Elfogom szenvedni:* az eredetiben: 'Békével el fogom szenvedni'.
26. *che faria la pieta:* mit tenne a kegyesség; fordítatlan maradt.
27—29. *eggy mosolygó Ábrázatnak nagy a' Vantoja: a' mi magáról sokat igér, sokkal bíztat, kevéllyé tehet, gloria, laus:* A kettőspont utáni rész Csokonai — egyébként helyes — értelmező körülírása, az eredetiben nem szerepel. A latin *gloria, laus* szavak a *Vanto* ('dics') megfelelői.
29—30. *eggy pietosus Ábrázat eggy másik bájoló (hódító, igéző):* az eredetiben: 'egy szép kegyes ábrázat egy másik igézet'.
32—33. *a' Pietás' Actusábann* (lat.): a kegyelem állapotában.

17. A' Tanáts. VI. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 94b—95b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására nézve, valamint a prózafordítások keletkezési idejéről lásd *A' Tántz* jegyzeteit.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 21—23. oldalakon, a cím után pont van.

2. K: *Szívből* Az *S s*-ből jav.
Szánakoztatsz engemet ⟨*Jóltészel velem*⟩ Az áth. szavak fölé írva. A *reszketek r*-je *R*-ből jav.
5. K: *az ő Tőrei* jav. *a' Tőrök*-ből.
7. K: *eggy* Sorelőtti betoldás.
8. K: *a' mellyk* [= *a'mellynek*] A *k et*-ből jav.
8—9. K: *követésére* A sor fölött betoldva, a *re benn*-ből jav.
9. K: *járasztja* Az *s d*-ből jav.
15—16. K: *tanúltak* em.
16. K: *visszadogatni* A *g b*-ből jav.
17. K: *(adescar)* A *ketsegtetődni* föié írva.
20. K: *Beszédre* A *re* olvhtl. betűkből jav.
22. K: *ah* Az *a H*-ból jav.
23. K: ⟨*,és*⟩ *Ketsegtetés*, ⟨*és*⟩ A *tés ttem*-ből jav.
tsak A *t a*-ból jav.
25. K: *azt* ⟨*ő Látására*⟩ Az *azt*-ban a *t* utólag betoldva, az áth. szavak fölött másik áth. szó: ⟨*lássuk*⟩, mellette a végleges változat: *látni, hogy.*
nevelkedik A szóvégi *k* utólagos hozzátoldás.
25—26. K: *Boldogtalanok'* Az utolsó *o* olvhtl. betűből jav.
26. K: *Számát* A *nevelkedik*-en végzett javítás szerint itt is em.
az újakat A növelő utólag betoldva.
régiekenn Az első *n t*-ből jav.
26—29. *kikap* ⟨*tsúfolja*⟩ Az áth. szó fölé írva.
29. K: *a' mellyel* Az *el* utólag hozzátoldva.
31. K: *gerjedsz* A *fellobbansz* fölé írva. Csokonai az ilyen változatokat gyakran zárójelesen illesztette a szövegbe, ezt a gyakorlatot követjük mi is.
34. K: *akarni* A *ni* olvhtl. betűkből jav.
Nyúgodalmad Az *N n*-ből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

IL CONSIGLIO.
CANTATA VI.

Ascolta, amico Tirsi, ascolta, e credi,
Ch'io ti parlo col cor. Pietà mi fai,
Tremo per te. Chi ti consiglia, o stolto,

A fissar le pupille in volto a Nice?
Ah guardati, infelice;
Cedrai ne'lacci suoi. Nice è vezzosa,
Pur troppo anch'io lo so. Nice ha nel viso
Un dolce non so che, che a tutti è grato,
Che nessun sa spiegar, che in vano ogn'altra
Emula ninfa ad imitar s'affanna.
Ma quanto, ah tu nol sai, quanto è tiranna,
Io lo so, che il bel sembiante
Un istante, oh Dio! mirai;
E mai più da quell'istante
Non lasciai di sospirar.
Io lo so; lo sanno queste
Valli ombrose, erme foreste,
Che han da me quel nome amato
Imparato a replicar.
Se credi a que'soavi
Atti cortesi, onde adescar ti vedi,
Se a quegli sguardi credi,
Che languidi, e furtivi
Fissa ne'tuoi, se a quel parlar ti fidi,
Che sì poco promette,
E fa tanto sperar pietosa, amante,
Già tu la crederai.
Ah pur io l'ho creduto, e m'ingannai
È lusinga, è follía. Nice non ama,
Che de'begli occhi sui
Il trionfo in altrui; Nice non gode
Che al vedersi ogni dì crescer d'intorno
De'miseri la schiera; i nuovi alletta,
Gli antichi insulta; e pur non v'è, chi possa
Uscir di servitù. Non so, qual sia
L'incognita magía, l'arte, che impiega;
So, che sprezza, e innamora, offende, e lega.
Mai, se di lei t'accendi,
Mai non sperar più bene;
Sempre le tue catene,
Sempre dovrai soffrir.
Se vorrai fido amarla,
Riposo non avrai;
Se penserai lasciarla,
Ti sentirai morir.
(Metastasio VII. 391—393. l.)

3. *fixe* (lat.): merőn.
10. *tiranna* (gör., lat.): zsarnok(nő).
17. *adescar:* az olasz eredeti.
21. *pietosa:* kegyes; fordítatlanul maradt.
24. *Triumfus* (lat.): győzedelem.
26—27. *kikap* (rég.): kigúnyol, nevetségessé tesz. (Szilágyi Ferenc adata).

31—32. *Valaha, ha tőle fellobbansz (gerjedsz), valaha, nem reménylni többé jól:* az eredetiben: 'Soha, ha tőle lángra gyúlsz, soha ne remélj többé jót'.

18. A' Zivatar. VII. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 96b és 105a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására, valamint a prózafordítások keletkezés idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetét. A költő e nyersfogalmazványt utóbb versbe is áttette *A' háborús Zivatar* címen (lásd kiadásunk második verskötetében), ami az *Urániá*ban aztán meg is jelent (III. 213—216. l.).

Szövegkritika

A *VI. Kántáta* szövege után, eme *VII.* helyén a következő megjegyzés olvasható: *A' Zivatar.*, alatta: *VII. Kántáta.*, alatta: *Lásd Versekbenn.* Ezután következik a *VIII. Kántáta* szövege, a cím előtt a lap szélén *26.* oldalszám van. Mivel a lap tetején *23*-as áll, ez jelzi, hogy itt a *24—25.* oldalak következnek, amelyek meg is találhatók a kéziratos kötet fentebb jelzett helyein, a *VII. Kántáta* szövegének prózai változatával. A cím után pont van.

8. K: *tévelygő* A *té ka*-ból jav.
14. K: *Ezen* ⟨*Kőszi*⟩ *Barlangba*
16—17. K: *Szívem* Az *em* olvhtl. betűkből jav.
17. K: *Szerelemről* Az utolsó *e* utólag betoldva, a *rő et*-ből jav.
27. K: *akarok* Az *ar* olvhtl. betűkből jav.
Kezeid Az *ei* olvhtl. betűkből jav.
31. K: *ah* Sor fölötti betoldás.
36. K: Az első felkiáltójel kérdőjelből jav.
38. K: *Mosolyás* em.
40. K: *Nap* Az *N n*-ből jav.
41. K: *Napjaimnál* ⟨*között*⟩ A *nál* utólag van betoldva a sor alatt. *ez* ⟨ . . .⟩ *a'*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

LA TEMPESTA.
CANTATA VII.

No, non turbarti, o Nice; io non ritorno
A parlarti d'amor. So, che ti spiace,
Basta così. Vedi, che il Ciel minaccia
Improvvisa tempesta; alle capanne
Se vuoi ridurre il gregge, io vengo solo
Ad offrir l'opra mia. Che! Non paventi?
Osserva, che a momenti
Tutto s'oscura il Ciel, che il vento in giro
La polve innalza, e le cadute foglie.
Al fremer della selva, al volo incerto
Degli augelli smarriti, a queste rare,
Che ci cadon sul volto, umide stille,
Nice, io preveggo . . . Ah non tel dissi, o Nice,
Ecco il lampo, ecco il tuono. Or che farai?
Vieni, senti; ove vai? Non è più tempo
Di pensare alla greggia. In questo speco
Riparati frattanto; io sarò teco.
Ma tu tremi, o mio tesoro?
Ma tu palpiti, cor mio?
Non temer, con te son io,
Nè d'amor ti parlerò.
Mentre folgori, e baleni,
Sarò teco, amata Nice;
Quando il Ciel si rassereni,
Nice ingrata, io partirò.
Siedi, sicura sei. Nel sen di questa
Concava rupe in fin ad or giammai
Fulmine non percosse,
Lampo non penetrò. L'adombra intorno
Folta selva d'allori,
Che prescrive del Ciel limiti all'ira.
Siedi, bell'idol mio, siedi, e respira.
Ma tu pure al mio fianco
Timorosa ti stringi, e, come io voglia
Fuggir da te per trattenermi annodi
Fra le tue la mia man? Rovini il Cielo,
Non dubitar, non partirò. Bramai
Sempre un sì dolce istante. Ah così fosse
Frutto dell'amor tuo, non del timore!
Ah lascia, o Nice, ah lascia
Lusingarmene almen. Chi fa? Mi amasti
Sempre forse fin or. Fu il tuo rigore
Modestia, e non disprezzo; e forse questo
Eccessivo spavento
È pretesto all'amor. Parla, che dici?
M'appongo al ver? Tu non rispondi? Abbassi
Vergognosa lo sguardo?
Arrossisci? Sorridi? Intendo, intendo.
Non parlar, mia speranza;

Quel riso, quel rossor dice abbastanza.
E pur fra le tempeste
La calma ritrovai;
Ah non ritorni mai
Mai più sereno il dì!
Questo de'giorni miei,
Questo è il più chiaro giorno.
Viver così vorrei,
Vorrei morir così.
(Metastasio VII. 395—397. l.)

5—6. *mit félsz* : az eredetiben: 'Nem félsz?'.
12. *Villámás* (táj.): villámlás.
21. *bátorság* (rég.): biztonság.
26—27. *mihelyt én te tőled futni akarok:* az eredetiben: 'mintha tőled futni akarnék'.
28. *Rohan az Ég:* az eredetiben: 'Dőljön össze az ég!'
35. *Praetextus* (lat.): ürügy.
Szólj utána a *che dici* ('mit mondasz') fordítatlan maradt.

19. A' Szerelemféltőség. VIII. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 95b és 97b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

A Metastasio-prózafordításokat rendszerező eredeti sorszámozás szerint a 26—27. oldalakon. A 26-os a lap közepén található a cím elé írva, a 27. oldal pedig egy lap kimaradásával következik. A cím után pont van.

6. K: *Fátumaimk [= Fátumaimnak]*
8. K: ⟨. . .⟩ *hiszek néktek* A *te ed*-ből jav.
9. K: *megeskűdtetek* Az *ek él*-ből jav.
13. K: *ha akarsz.* Utána * jelöli, hogy a következő mondat az egyik fogalmazványlap (97a) hátoldalán található.
14. K: ***azt én** tudom: **azt te** tudod* Az *én* és a *te* fölött *1.*, mindkét *azt* fölött *2.* jelzi a sorrendi cserét.
15. K: *teged* em.

16. K: *leszél* Az *sz tt*-ből jav., a javítatlanul maradt *é* ékezését elhagytuk.
halavánnya em. Utána a *lesz* sor fölötti betoldás.
17. K: *kóldúljátok* A *j t*-ből jav.
néz⟨ett⟩
18. K: *véletlen* A sor fölött betoldva, előtte az *a' az*-ból jav.
19. K: *tudom* A *tu* olvhtl. betűkből jav.
22. K: *Kinomba? ⟨Gyötrelmem miatt?⟩* Az áth. szavak fölé írva.
Hivségtelen Hitetlen-ből jav.
22—23. K: *Háládatlan! Barbara* A *H* és a *B h*-ból, ill. *b*-ből jav.
26. K: *végtére ⟨legalább⟩* Az áth. szó fölé írva.
27. K: *én* Az *é* olvhtl. betűből jav.
31. K: *többe* em.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

LA GELOSIA.
CANTATA VIII.

Perdono, amata Nice,
Bella Nice, perdono. A torto, è vero,
Dissi, che infida sei;
Detesto i miei sospetti, i dubbi miei.
Mai più della tua fede,
Mai più non temerò. Per que'bei labbri
Lo giuro, o mio tesoro,
In cui del mio destin le leggi adoro.
Bei labbri, che Amore
Formò per suo nido,
Non ho più timore;
Vi credo, mi fido;
Giuraste d'amarmi;
Mi basta così.
Se torno a lagnarmi,
Che Nice m'offenda,
Per me più non splenda
La luce del dì.
Son reo, non mi difendo.
Puniscimi, se vuoi. Pur qualche scusa
Merita il mio timor. Tirsi t'adora;
Io lo so; tu lo sai; seco in disparte
Ragionando ti trovo; al venir mio
Tu vermiglia diventi,
Ei pallido si fa; confusi entrambi
Mendicate gli accenti; egli furtivo
Ti guarda, e tu sorridi . . . Ah quel sorriso,
Quel rossore improvviso,

So, che vuol dir! La prima volta appunto,
Ch'io d'amor ti parlai, così arrossisti,
Sorridesti così, Nice crudele.
Ed io mi lagno a torto?
E tu non mi tradisci? Infida! Ingrata!
Barbara! . . . Ahimè! Giurai fidarmi, ed ecco
Ritorno a dubitar. Pietà, mio bene,
Son folle; in van giurai; ma pensa al fine,
Che amor mi rende insano,
Che il primo non son io, che giuri in vano.
Giura il nocchier, che al mare
Non presterà più fede;
Ma se tranquillo il vede,
Corre di nuovo al mar.
Di non trattar più l'armi
Giura il guerrier tal volta;
Ma se una tromba ascolta,
Già non si sa frenar.
(Metastasio VII. 399—401. l.)

Cím. *Szerelemféltőség:* féltékenység.
1—2. *Gyötrelmemből (az igaz) mondottam:* az eredetiben: 'Alaptalanul mondtam, igaz'.
10—11. *megbántott:* az eredetiben: 'bánt'.
16. *karmazsin* (nép.): vörös.
21—22. *én panaszolkodom Kínomba* az eredetiben: 'én alaptalanul panaszkodom?'.
23. *Barbara* (gör., lat.): barbár(nő).

20. Az Akadály IX. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 97b és 98b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd a *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 27—28. oldalakon; a cím után pont van.

1. K: *nevelte* A *te* olvhtl. betűkből jav.
3. K: *Általmenetelt* Az *Á á*-ból jav.
4. K: *vár* A *vigyáz* fölé írva; Csokonai az ilyen változatokat más-

kor zárójelesen illesztette egymás mellé, mi is ezt a gyakorlatot követjük.

5—6. K: *borítsd el Özönöddel* Aláhúzva, a *borít* olvhtl. szóból jav.
10. K: *Partodtól ⟨messze⟩ eltávoztattam*
11. K: *megtiltottam ⟨egyedűl szedtem⟩* Az áth. szavak fölé írva. *tsak* Utólag betoldva a sor fölött.
11—12. K: *Széled⟨től a'⟩ Virágait* Az *ai oka*-ból jav.
13. K: *két* A *k* olvhtl. betűből jav.
16. K: *nyári Hévségek⟨benn⟩ alatt* Az *n H*-ból jav.
17. K: *nehezenn ⟨alig⟩* Az áth. szó fölé írva.
18. K: *az* em. *kisded* A *ded* utólag betoldva a sor alatt.
21. K: *Habbal ⟨dagadván⟩ duzzadván (strepitoso)* A *tsörögve* fölé írva.
23. K: *Partokra* Az *o ra*-ból jav. *hallgasz* em.
25. K: *a' ⟨...⟩ poros* A *p F*-ből jav.
26. K: *széllyel fogom* Az eredetileg egybeírt alak utólag választva külön.
27. K: *Partjaid* A *P p*-ből jav.
28. K: *Tenger* A *T t*-ből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. **Csokonaira** gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

L'INCIAMPO.
CANTATA IX.

Orgoglioso fiumicello,
Chi t'accrebbe i nuovi umori?
Ferma il corso, io vado a Clori;
Scopri il varco, a Clori io vo.
Già m'attende all'altra sponda;
Lascia sol, ch'io vada a lei.
Poscia inonda i campi miei,
Nè di te mi lagnerò.
Ma tu cresci frattanto;
Il giorno s'avvicina, ecco l'aurora,
Clori m'attende, ed io m'arresto ancora.
Invido fiume! E quando
Meritai tanto sdegno? Io dal tuo letto
Allontanai gli armenti; io sol contesi
A Filli, ed a Licori
Del tuo margine i fiori; io spesso, ingrato,
Per non scemarti umor, Numi-il sapete,
Poche stille ho negate alla mia sete.
Se ignoto altrui non sei,
Opra è de'versi miei. Se passi ombroso

Infra gli estivi ardori,
Io su le sponde io t'educai gli allori.
Allor bagnavi appena
La più depressa arena; un picciol ramo
Svelto dal vento a un arboscel vicino
Era impaccio bastante al tuo cammino
Ed or cangiato in fiume,
Gonsio d'acque, e di spume,
Strepitoso rivolgi arbori, e sassi,
Sdegni le sponde, e non m'ascolti, e passi.
Ma tornerai fra poco,
Povero ruscelletto,
Del polveroso letto
Fra'sassi a mormorar.
Ti varcherò per gioco,
Disturberò quell'onde;
Torbido fra le sponde
Farò, che vadi al mar.
(Metastasio VII. 403—404. l.)

1. *mi:* az eredetiben: 'ki'.
4. *vigyáz (vár):* a *vár* a pontosabb fordítás (attende).
4—5. *tsak engedd meg, (botsáss el):* az első a pontosabb fordítás (Lascia sol).
18. *a' kevéssé lejjebb nyomatott Fövényt:* az eredetiben: 'a legmélyebb fövenyt'.
21—22. *strepitoso tsörgő lármával:* az eredeti olasz szó mellett egy variáns szerepel.
24. *pauper rivulus* (lat.): szegény patakocska.
26. *per jocum* (lat.): csúfságból.

21. A' Halászat. X. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 99ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

A Metastasióból készült prózafordításokat rendszerező eredeti sorszámozás szerint a 29—30. lapokon. A cím után pont van, a 99b lapon haránt irányban Csokonai versmásolata látszik a szöveg alatt.

1. K: *oh* A *h* utólagos hozzátoldás.
2. K: *Szellőjit⟨ől⟩ megújjúlni (? respóvere)⟩* Az *ismét szívni* az áth. rész fölött betoldva.
3. K: *mondhatja* Az *n s*-ből jav.
6. K: *a' te ⟨Áklaidat⟩ Kunyhóidat* A *K* előtt zárójel kezdődött, utóbb áth.

6—7. K: *Szállás* Az *S s*-ből jav.

7. K: *a' ⟨Múlat⟩ Gyönyörködésnek*

9—10. K: *Tengerbenn ⟨fé⟩ tündöklőbb*

14. K: *akarod* Az *o* olvhtl. betűből lav.

15. K: *⟨é⟩s* Az aposztrof utólag betoldva.

16. K: *a' Szerelmeit* Az *a'* utólag betoldva a szó elé.

18. K: *mellyeknek* A *nek et*-ből jav.
a A hiányjel elmaradt, pótoltuk.

19. K: *Ágak* Az *Á á*-ból jav.
a' Kákával Az *a'* utólag betoldva a szó elé.

20. K: *fogod* A *d l*-ből jav.
fog⟨sz⟩az én A névelő utólag betoldva a sor fölött.

21. K: *éggyszerre* Az első *g s*-ből jav., az ékezetet elhagytuk.

26—27. K: *halaványy* A *h* olvhtl. betűből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. **Csokonaira** gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat.

LA PESCA.
CANTATA X.

Già la notte s'avvicina.
Vieni, o Nice, amato bene;
Della placida marina
Le fresch'aure a respirar.
Non sa dir, che sia diletto,
Chi non posa in queste arene,
Or che un lento zeffiretto
Dolcemente increspa il mar.
Lascia una volta, o Nice,
Lascia le tue capanne. Unico albergo
Non è già del piacere
La selvaggia dimora;
Hanno quest'onde i lor diletti ancora.
Qui, se spiega la notte il fosco velo,
Nel mare emulo al Cielo
Più lucide, più belle
Moltiplicar le stelle,
E per l'onda vedrai gelida, e bruna
Rompere i raggi, e scintillar la Luna.
Il giorno al suon d'una ritorta conca,
Che nulla cede alle incerate avene,

Se non vuoi le mie pene,
Di Teti, e Galatea, di Glauce, e Dori
Ti canterò gli amori.
Tu dal mar scorgerai sul vicin prato
Pascer le molli erbette
Le tue care agnellette,
Non offese dal Sol fra ramo, e ramo:
E con la canna, e l'amo
E pesci intanto insidiar potrai;
E sarà la mia Nice
Pastorella in un punto, e pescatrice.
Non più fra'sassi algosi
Staranno i pesci alsosi;
Tutti per l'onda amara,
Tutti verranno a gara
Fra'lacci del mio ben.
E l'umidette figlie
De' tremuli cristalli
Di pallide conchiglie,
Di lucidi coralli
Le colmeranno il sen.
(Metastasio VII. 405—406. l.)

2. *Szellőjit ismét szívni:* az eredetiben: 'szellőit belélegezni'.
5. *Zefiretske:* enyhe nyugati szellő.
7—8. *ezek a' Habok bírják azoknak Kedveltetősségeketis:* az eredetiben: 'ezeknek a haboknak is megvan a maguk öröme'.
9. *fuscus* (lat.): fekete.
11. *általrumpálódni* (lat.): áttörni.
12. *Szűnetlen:* az eredetiben: 'Nappal'.
retorta Concha: kagylókürt (vö. *A búkergető* című vers jegyzetét az AD/j. között, valamint MM². II. 378.).
14—15. *Dóris* Néreusz felesége, lányaik a néreiszek, ezek közül való *Thétisz* és *Galatéia*, *Glaukosz* pedig Néreusz szolgálója, mindnyájan tengeri istenek.
21. *eggy szempillantásba, (pertzbe, eggyszerre):* az *egyszerre* a legpontosabb fordítás (in un punto).
27. *V. Dizzion.* (lat., ol.): Vide Dizzionario ('lásd a szótárt'); Csokonai betoldása. (MM². III. 26.)

22. A' Tavasz. XI. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 99b—100b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 30—32. oldalakon. A cím után pont van, a 99b és a 100b oldalakon haránt irányban Csokonai versmásolata látszik a szöveg alatt.

1. K: *óh* Előtte áth. gondolatjel.
4. K: *A'* *a*'-ból jav.
5. K: *újdon* ⟨*Ta*⟩ *ki kelet*
7. K: *Barattságos* em.
8. K: *oh kedves* Az *oh* utólag betoldva a szó elé, a *h* egybemosódik a *k* felső szárával.
10. K: *virágk* [= *virágnak*] és *Zefirk* [= *Zefirnek*] A *k* mindkétszer utólag betoldva.
11. K: *a' mellyk* A rövidítés itt értelmetlen, az előző kettő hatására kerülhetett ide, elhagytuk.
kell A sor fölött betoldva.
13. K: *De* Itt és a kézirat következő három sora előtt áth. idézőjel áll.
formált⟨*a*⟩
14. K: *atzélból* A *ból* utólag hozzátoldva, a *b* *t*-ből jav.
szerszámáit em. Az *áit ának*-ból jav.
16. K: *érzéseivel* em. Utána a vessző pontra jav.
Mitsoda ⟨*bolond*⟩ *eszelősség!* Az *M* *m*-ből jav.
18. K: *Ah* Az *A* *a*-ból jav.
19. K: *Ha* A *H* *h*-ból, a pont vesszőből jav.
már Sor fölötti betoldás.
21. K: *Szeretet*⟨*tol*⟩ *miatt is fáz*⟨*hat*⟩*ni és izzad*⟨*ha* ⟩*ni*
22. K: *v.* [= *vagy*]
23. K: *ám* Sor fölötti betoldás.
24. K: ⟨. . .⟩*ostromok*
25. K: *Cládesek* Az *l* olvhtl. betűből jav.
26. K: ⟨*d*⟩ *De* Előtte a vessző pontra jav.
28. K: *győzottet* em.
28—29. K: *Söt magok az* ⟨*ugyan egy*⟩ *győtrelmek — — — ah* A *magok* a sor fölött betoldva, a névelő *z*-jét elhagytuk, az *ah* *a*-ja *A*-ból jav.
29—31. K: A kérdőjel felkiáltójelből jav.
38. K: *és* Az *é* *a*-ból jav.
ha Sor fölötti betoldás.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. Kastner Jenő utal rá (ItK. 1922. 52. l.), hogy a várostrom antikvitásból felújított közhelye Csokonai műveiben is gyakori (pl. *A szerelmes szemek, Vénusi harc, A csókok* stb.).

LA PRIMAVERA.
CANTATA XI.

Oh Dio, Fileno, oh Dio! Comincia il prato
Di nuovo a verdeggiar. Le usate spoglie
Riveste il bosco, e già spirar si sente
Nunzio di Primavera
Un zeffiro importuno. Al campo, all'armi
Oh Dio, già ti richiama
La novella stagion! Senza il tuo bene
Come viver potrai, povera Irene?
  Aure amiche, ah non spirate
    Per pietà d'Irene amante;
    Care piante, ah non tornate
    Così presto a germogliar.
  Ogni fior, che si colori,
    Ogni zeffiro, che spiri,
    Quanti, oh Dio, quanti sospiri
    Al mio core ha da costar!
Ma chi fu mai quell'empio,
Che pria formò dell'innocente acciaro
Istromenti di morte, e rese un'arte
La crudeltà? No, non avea quel core
Idee d'umanità, senso d'amore.
Che insania! Che furor! Posporre i vezzi
D'una tenera amante alle minacce
D'un feroce nemico! Ah no, Fileno,
Non lasciarti sedur. Se vago tanto
Sei pur di guerra, ha le sue guerre amore.
Ogni amante è guerriero. Ancora amando
E si gela, e si suda; amando ancora
Esperienza, ingegno,
Ardir bisogna. Anche in amor vi sono
Ed insidie, e sorprese,
Ed assalti, e difese,
E trionfi, e sconfitte, e paci, ed ire.
Ma l'ire son fugaci;
Ma son care le paci;
Ma un trionfo indistinto
Giova egualmente al vincitore, e al vinto.
Anzi le pene istesse . . . Ahimè! Che ascolto?
Ecco la tromba. Ah questo
È il segno di partir. Fermati, ingrato.
Perchè fuggi così? No, le tue palme
Non pretendo involarti;
Poco chiedo, o crudel; guardami, e parti.
  Va, ma conserva i miei,
    Caro, ne'giorni tuoi;
    Va; torna mio, se puoi;
    Ma torna vincitor.
  Pensa, dovunque sei,
    Tal volta alle mie pene;

E di'; la fida Irene,
Chi sa, se vive ancor!
(Metastasio VII. 407—409. l.)

3. *Zefir* (gör.): enyhe nyugati szellő.
8. *plánta* (rég.): növény.
9. *germinálni* (lat.): rügyezni.
14—15. *és egy mesterséget kegyetlenséggé tett:* az eredetiben: 'és mesterséggé tette a kegyetlenséget'.
15—16. *Emberiség ideájával, szeretet érzéseivel:* az eredetiben: 'emberiség ideáival, szeretet érzésével'.
20—21. *minden szerető katona:* utalás Ovidiusra: *Militat omnis amans* (*Amores* I. 9.). Csokonai e címmel verset is rögtönzött 1795-ben, ha a keletkezést illetően hinni lehet Gál László emlékezéseinek (vö. CsEml. 419—420. l.).
22. *elmésség (vagy fortélyosság):* az első a pontosabb fordítás (ingegno).
24. *deprehensio* (lat.): rajtaütés.
25. *Triumfus* (lat.): győzedelem.
Cládes (lat.): vereség.
26. *fugaces:* az eredeti olasz szó latin alakja.
28. *juval* (lat.): megörvendeztet.
38. *ha* (nép.): vajon.

23. Az Álom. XII. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 100b—101a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 32—33. oldalakon. A cím után pont van, a 100b oldalon haránt irányban Csokonai versmásolata látszik a szöveg alatt.

2. K: *Gyötrelmimk̃ [= Gyötrelmimnek]*
8. K: *álmodok.* Utána (*) jelöli, hogy a következő mondat a lap alján olvasható.
9. K: *tördelődzésését* em.

10—11. K: *Szemeidnek* ⟨*Vi*⟩ *Fényjére* A *re nél*-ből jav.
14—15. K: *álmodok.* A pontot vesszőre jav. a szövegösszefüggés szerint.
16. K: *Mitsoda* ⟨*kedves*⟩ *édes*
17. K: *puha* ⟨*lá gyenge*⟩ Az áth. rész fölé írva.
Érzéseket Az *É é*-ből jav.
18. K: *szemlélhetnéd* Az *sz f*-ből jav.
19. K: *Kegyesség'* Az *ég* olvhtl. betűkből jav.
20. K: *lennél* ⟨*volnál*⟩ Az áth. szó fölé írva.
22. K: *nem tudom:* ⟨*hogy*⟩ *tudom*
24. K: *Pirossággal* A *P f*-ből jav.
Mikor ⟨*hírtelen*⟩ *véletlen*
25—26. K: *Bokornak az Ágait* ⟨*öszve*⟩ *verődni:* ⟨*hát*⟩ *arra* A *B b*-ből jav.
26. K: *kapom* ⟨*találom*⟩ Az áth. szó fölé írva.
27—28. K: *Ábrazatjában* em.
31. K: *Tsalattatás* A második *a la*-ból jav.
34. K: *Pillantatig* Az *ig* olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. Kastner Jenő felveti (ItK. 1922. 50. l.), hogy az *Álomlátás* című Csokonai-vers „valószínűleg Metastasio *Il sogno*jának (XII. cantata) paródiája". Ez azonban kevéssé valószínű, hiszen csak az álommotívum kapcsolja össze e műveket. (Szilágyi Ferenc adata.)

IL SOGNO.
CANTATA XII.

Pur nel sonno almen talora
Vien colei, che m'innamora,
Le mie pene a consolar.
Rendi Amor, se giusto sei,
Più veraci i sogni miei,
O non farmi risvegliar.
Di solitaria fonte
Sul margo assiso, al primo albore, o Fille,
Sognai d'esser con te. Sognai, ma in guisa,
Che sognar non credei. Garrir gli augelli,
Frangersi l'acque, e susurrar le foglie
Pareami udir. De'tuoi begli occhi al lume,
Come suol per costume,
Fra'suoi palpiti usati era il cor mio.
Sol nel vederti, oh Dio!
Pietosa a me, qual non ti vidi mai,
Di sognar qualche volta io dubitai.
Quai voci udii! Che dolci nomi ottenni,
Cara, da'labbri tuoi! Quali in quei molli
Tremuli rai teneri sensi io lessi!
Ah se mirar potessi,
Quanto splendan più belle

Fra i lampi di pietà le tue pupille,
Mai più crudel non mi saresti, o Fille.
Qual io divenni allora,
Quel, che allora io pensai, ciò, che allor dissi,
Ridir non so; so, che sul vivo latte
Della tua mano io mille baci impressi;
Tu d'un vago rossor tingesti il volto.
Quando improvviso ascolto
D'un cespuglio vicin scuoter le fronde;
Mi volgo, e mezzo ascoso
Scopro il rival Fileno,
Che d'invido veleno
Livido in faccia i furti miei rimira.
Fra la sorpresa, e l'ira
Avvampai, mi riscossi in un momento,
E fu breve anche in sogno il mio contento.
Partì con l'ombra, è ver,
L'inganno, ed il piacer;
Ma la mia fiamma, oh Dio!
Idolo del cor mio,
Con l'ombra non partì.
Se mai per un momento
Sognando io son felice,
Poi cresce il mio tormento,
Quando ritorna il dì.
(Metastasio VII. 411—413. l.)

27. *szerelemtárs:* szerelmi vetélytárs.
29. *lángal* (táj.): lángol.

24. A' Név. XIII. Kántáta

Kézirata

MTAK. K. 674. 101b—102a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 34—35. oldalakon. A cím után pont van.

1. K: *én* Sor fölötti betoldás.
3. K: *v. [= vagy]*
4. K: *tartson* Az *on* utólag hozzátoldva.

10. K: *a' ⟨bértzes⟩ meredek*
11—12. K: *megtisztelni* Az *n* olvhtl. betűből jav.
14. K: *Róburok ⟨Tserek⟩* Az áth. szó fölé írva.
16—17. K: *énekelni, ⟨tsak⟩ hanemha*
19—20. K: *te fogod tudni az én Vigságimat* ***tudni,*** A szóismétlés nyilvánvalóan véletlen, elhagytuk, a vesszőt jav.
24. K: *Ruhájú* Az *R r*-ből jav.
25. K: *rakja⟨n⟩* A második *a o*-ból jav., utána a névelő sor fölötti betoldás.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzeteiben mondottakat. Szauder József (152. l.) e kantáta alapmotívumának a továbbélésére *A' Tsókok*at és tervezeteit említi (a mű 138. sora körül és a *Vázlatfüzet* 166—170. sorai), valamint *Az eleven rózsához* és *A muzsikáló szépség* című későbbi verseket.

IL NOME.
CANTATA XIII.

Scrivo in te l'amato nome
Di colei, per cui mi moro,
Caro al Sol felice alloro,
Come amor l'impresse in me.
Qual tu serbi ogni tua fronda,
Serbi Clori a me costanza:
Ma non sia la mia speranza
Infeconda al par di te.
Or, pianta avventurosa,
Or sì potrai fastosa
L'aria ingombrar con le novelle chiome;
Or crescerà col tronco il dolce nome.
Te delle chiare linfe
Le abitatrici Ninfe;
Te dell'erte pendici
Le Ninfe abitatrici, e gli altri tutti
Agresti Numi al rinnovar dell'anno
Con lieta danza ad onorar verranno.
Del popolo frondoso
A te sommessi or cederan l'impero
Non sol gli elci, gli abeti,
Le roveri nodose, i pini audaci,
Ma le palme Idumee, le querce alpine.
Io d'altra fronda il crine
Non cingerò; non canterò, che assiso
All'ombra tua; dell'amor mio gli arcani
Solo a te siderò; tu sola i doni,
Tu l'ire del mio bene,
Tu saprai le mie gioie, e le mie pene.

Per te d'amico aprile
Sempre s'adorni il Ciel;
Nè all'ombra tua gentile
Posi Ninfa crudel,
Pastore infido.
Fra le tue verdi foglie
Augel di nere spoglie
Mai non raccolga il vol;
E Filomena sol
Vi faccia il nido.
(Metastasio VII. 415—416. l.)

3. *én belém. (vagy nékem):* az első a pontosabb fordítás.
14. *Róbur* (lat.): kocsányos tölgy.
15. *Édom:* a Holt-tengertől délre fekvő terület, az edomitáknak nevezett szemita nép lakta az i. e. XIII. században.
17. *hanemha* (rég.): hacsaknem.

25. A' Visszatérés. XIV. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 102 ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudásáról és a nyersfordítások keletkezési idejéről lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 35—36. oldalakon. A cím után pont van, a 102 b oldalon haránt irányban Csokonai versmásolata látszik a szöveg alatt.

2. K: *barbarus* ⟨*Távollétel*⟩ *Eltávozása*
7. K: *Nyelve* Az *N n*-ből jav.
9. K: *Iréne* A *megesmér* fölé írva.
10. K: *többet* ⟨. . .⟩ *hidgyél*
10—11. K: *a' Szerelemtársaknak* Az *a'* utólag betoldva a szó elé, az első *k m*-ből jav.
11. K: *sokkal* ⟨*elég*⟩ Az áth. szó fölé írva.
12. K: *jígáld azokat (mereszd)* ⟨*nézd meg jól ötet*⟩ Az áth. rész fölé írva.

13. K: *ítéld* A *d j*-ből jav.
14. K: *fogja* A *fog tud*-ból jav.
15. K: *azokat* Sor fölötti betoldás.
16. K: *Szempillantástól fogva* A *tól* olvhtl. betűkből jav., a *fogva* a sor alatt betoldva.
18. K: *Ah, ⟨melly⟩ eggyűgyű ⟨. . .⟩ ⟨. . .⟩ vagyok én! ⟨. . .⟩*
19. K: *másokb [= másokban]* Az *okb ban*-ból jav.
keresgélem Az *élem etem*-ből jav.
azt és *fel* Utólagos betoldások.
19—20. K: *szer. féltő [= szerelemféltő]* A rövidítés a sor fölé betoldva.
21. K: *I⟨s⟩réne*
22. K: *utolsó ⟨az⟩ vólt*
23. K: *Szerentsétlenségemre ⟨miatt⟩* Az *S s*-ből jav., a *re* a sor alatt hozzátoldva a szóhoz.
24. K: *serege ⟨száma⟩* Az áth. szó fölé írva.
25. K: *maga* Sor fölötti betoldás.
26. K: *nevezi⟨e⟩* Az *i t*-ből jav.
eggyik ⟨más⟩ Az áth. szó fölé írva.
27. K: *beh ⟨g⟩ kínoz*
másik Az *ik* utólag hozzátoldva.
(halok) A *fogyatkozom* fölé írva.
dítsérik Az *ik ték*-ből jav.
28. K: *(hószín)* A *fejér* fölé írva.
29. K: *ezeret ⟨fojt⟩ szorít*
30—31. K: *Észre veszi ⟨Ha ez⟩* Az áth. szavak fölé írva.
31. K: *Hatalmát: ⟨ha⟩ tetszik:*
míg ⟨tsak⟩ Az áth. szó fölé írva.
32. K: *tsak* A sor fölötti betoldás.
33. K: *alig* Előtte a sor fölé betoldva, majd utóbb áth.: *⟨tsẽ⟩*
34. K: *rá* Sor fölötti betoldás.
⟨á⟩ Állandóságot Az *Á l*-ből jav.
37. K: *vigasztalás⟨t⟩ ⟨nyerjek⟩, óh Isten* Az áth. szó felett: *marad ⟨nékem⟩*
nékem ⟨magamk⟩ Az áth. szó fölé írva: *Ki.* A *K k*-ból jav.
38. K: *kell ⟨már⟩ nékem élnem többe* em.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

IL RITORNO.
CANTATA XIV.

Qual nuova, Irene, è questa
Insolita freddezza? Il tuo Fileno
Dopo una tormentosa
Barbara lontananza a te ritorna;
E l'accogli così? L'istesso io sono,

Tu l'istessa non sei. Nel tuo sembiante
V'è un non so che di nuovo;
Pietosa ti lasciai, crudel ti trovo.
Che fu? Dubiti forse
Della mia fedeltà? Lingua mendace
Di maligno rivale
Forse a te m'accusò? Ma Irene a tante
Prove della mia fede,
Irene mi conosce, e Irene il crede?
Ah no! Più che a'rivali,
Credi a'begli occhi tuoi. Son di quest'alma
Quegli occhi esploratori assai più fidi.
Fissagli nel mio volto, e poi decidi.
  Chi mai di questo core
    Saprà le vie segrete,
    Se voi non le sapete,
    Begli occhi del mio ben?
  Voi, che dal primo istante,
    Quando divenni amante,
    Il mio nascosto amore
    Mi conosceste in sen.
Ah semplice ch'io sono! Io la cagione
Vado de'mali miei
Cercando in altri, e l'ho presente in lei.
Non è geloso sdegno,
È fasto il suo rigore. Era men bella
Irene al mio partir. Pensava allora
A custodir le sue conquiste, e forse
Non l'ultima fra quelle era Fileno.
Ora per mia sventura
Crebbe tanto in beltà, che degli amanti
La schiera diventò quasi infinita.
Chi suo ben, chi sua vita,
Chi suo Nume la chiama; altri, che pena,
Altri dice, che muor; lodano a gara
Questo i labbri vermigli,
Quello il candido sen; giri uno sguardo,
Mille costringe a impallidir; sorrida,
Sforza mill'altri a sospirar. S'avvede
Del suo poter, se ne compiace; e mentre
A dilatar l'impero
Attende, sol del fasto suo ripiena,
Il povero Filen rammenta appena.
  Ah rammenta, o bella Irene,
    Che giurasti a me costanza;
    Ah ritorna, amato bene,
    Ah ritorna al primo amor.
  Qual conforto, oh Dio, m'avanza?
    Chi farà la mia speranza?
    Per chi viver più degg'io,
    Se più mio non è quel cor?
      (Metastasio VII. 417—419. I.)

2. *barbarus* (gör., lat.): barbár.
7. *Szerelemtárs:* szerelmi vetélytárs.
12. *figál:* a latin megfelelővel fordított a költő, de utána a magyar jelentést is odaírta zárójelben.
13. *ítéld meg. (végezz):* az első a pontosabb fordítás.
20—21. *Igen szép volt:* az eredetiben: 'kevésbé volt szép'.
28. *certatim* (lat.): vetélkedve (a gara).
fejér (hószín): az eredetiben: 'ragyogó fehér'.
31—32. *az alatt míg Birodalmának Terjesztésére adja tsak magát Kevélységgel lévén tele:* az eredetiben: 'míg birodalmának terjesztésére tör, csak a saját kevélységével lévén tele'.

26. Az első Szerelem. XV. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 102b és 103b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 36—37. oldalakon, a cím után pont van.

2. K: *először* em.
3. K: *alszik* ⟨*te*⟩ *egésszenn*
4. K: *Kényjére* A *K k*-ból jav.
5. K: *Sérelem* Az *S s*-ből jav.
maradjon ⟨*maradjon*⟩ *fenn* Az áth. szó felett: *supersit;* Csokonai a változatokat zárójelesen illesztette egymás mellé, ezt a gyakorlatot követjük mi is. Az áth. szó alatt: *miatta.*
7. K: *felgerjed*⟨*t*⟩
8. K: *Szempillantásig* A *g k*-ból jav.
9. K: *Kebelembe* ⟨*feljejtődni*⟩ *kifesleni* A *fel* fölött másik igekötő: *ki,* ez a második javításkor véletlenül áthúzás nélkül maradt, értelemszerűen elhagytuk.
13. K: *Kintsemk [= Kintsemnek]*
15. K: *mikor* ⟨*mimódonn*⟩ Az áth. szó fölé írva.
15—16. K: *szerelmesített* Az *ített edtem*-ből jav.
16. K: *engemet* Sor fölötti betoldás.
17. K: *eggyik* Az *ik* utólag hozzátoldva.

20. K: *Magok azok a' ⟨Éppen . . .⟩* Az áth. szavak fölé írva.
22. K: *ǧtsalhassam [= megtsalhassam⟩* Az *eláltathassam* fölé írva.
23. K: *vagy* Sor fölötti betoldás.
Klórisnak ⟨neh⟩ Kellemeit
24. K: *a' Haját* A névelő utólag betoldva.
24—25. K: *de ⟨a⟩hanyszor* em. A *vala* az ⟨*a*⟩ fölé írva.
25. K: *Ajjakom* Az *A a*-ból jav.
gyönyörű. Utána a pontot vesszőre jav.
26. K: *N. [= Nitze]*
28. K: *én* Sor fölötti betoldás.
29. K: *születni⟨k⟩ ⟨len⟩* A *születni szeretőnek*-ből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

IL PRIMO AMORE.
CANTATA XV.

Ah troppo è ver! Quell'amoroso ardore,
Che altrui scaldò la prima volta il seno
Mai per eta, mai non s'estingue appieno.
È un fuoco insidioso
Sotto il cenere ascoso. A suo talento
Sembra talor, che possa
Trattarlo ognun, senza restarne offeso;
Ma se un'aura lo scuote, eccolo acceso.
Sol che un istante io miri
La bella mia nemica,
La dolce fiamma antica
Sento svegliarmi in sen.
Ritorno a'miei sospiri,
D'amor per lei mi moro;
Il mio destino adoro
Negli occhi del mio ben.
Nè sol, quando la miro,
Ardo per Nice; ove mi volga, io trovo
Esca all'incendio mio. Là mi ricordo,
Quando m'innamorò: quì mi sovviene,
Come giurommi fede. Un luogo, oh Dio,
I suoi rigori, un mi riduce in mente
Le tenerezze sue; questo al pensiero
Tornar l'idea vivace
D'una guerra mi fa, quei d'una pace.
Che più? Le Ninfe istesse,
Che a vagheggiar per ingannarmi io torno,
Fan, ch'io pensi al mio ben. Di Silvia, o Clori
Talor le grazie ammiro, il crin, la fronte
Lodo talor; ma quante volte il labbro

Dice, questa è gentil, vezzosa è quella,
Nice, risponde il cor, Nice è più bella.
Bella fiamma del mio core,
Sol per te conobbi amore,
E te sola io voglio amar.
Non mi lagno del mio fato;
Dolce sorte è l'esser nato
Sol per Nice a sospirar.
(Metastasio VII. 421—423. l.)

6. *supersit:* az olasz 'restarne' latin megfelelője.
16. *ott:* az eredetiben: 'itt'.
21. *eláltathassam (megtsalhassam):* az első a pontosabb fordítás.

27. A' félénk Szerelem. XVI. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 105b—106a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudásáról és a nyersfordítások keletkezési idejéről lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. A költő e prózafordítás második felét (13. sortól) versbe is áttette *(A' félelmes Szerető)*, majd átdolgozva *A' Tsókok*ba is beépítette (456—467. sorok). A kantáta befejező részét (25—30. sorok) egyébként már Kazinczy fordításából ismerhette. Ez először az *Orpheus*ban jelent meg *Sohajtás* címen (I. 48. l.), az olasz eredetivel együtt, Kazinczy fontos jegyzetei kíséretében (minderről lásd Szauder 143—144. l. és 149—151. l.). Kastner Jenő *A bátortalan szerelmes* című Csokonai-verset is „világos Metastasio-utánzat"-nak tartja, az *Amor timidó*ban jelölve meg ennek gyökerét (ItK. 1922. 50. l.), ez azonban kevéssé valószínű (vö. Szilágyi: CsMűv. 584—586. l.).

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 38—39. oldalakon, de a kéziratos kötetben nem a XV. kantáta után, hanem a XVII. lapjai közé ékelődve található. A cím után pont van.

3. K: *Kebelém* em.
4. K: *találak* em.
5. K: *Kebelembenn* Utána áth. kérdőjel.
6. K: ⟨*meg*⟩ *eggyesedett*
7. K: *tapasztalod* A *p* olvhtl. betűből jav.

10—11. K: *az Fáklyát* em.
12. K: *Szivem* Utána a pont vesszőből jav.
14. K: *hogy panaszolkodol* A *h* és az utolsó *o* olvhtl. betűkből jav.
17. K: *lankadnod* Az *o a*-ból jav.
18. K: *merőknek* ⟨*segí*⟩ *kedvez* A *nek et*-ből jav.
20. K: *Mérészségembe* ⟨*Égésembe*⟩ Az áth. szó fölé írva.
23—24. K: *gmondani [= megmondani]*
25. K: *Tsendes* Az első *e* utólag betoldva a szóba.
Zeffiretske A *t* olvhtl. betűből jav
27. K: A *néki*-ben a *k* olvhtl. betűből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

AMOR TIMIDO.
CANTATA XVI.

Che vuoi, mio cor? Chi desta
In te questi fin ora
Tumulti ignoti? Or ti dilati, e angusto
Il sen non basta a contenerti appieno;
Or ti ristringi, e non ti trovo in seno.
Or geli, or ardi, or provi
Mirabilmente uniti
Delle fiamme, e del gel gli effetti estermi.
Ma che vuoi? Peni, o godi? Ardisci, o temi?
Ah lo so; mi ramento
Quel giorno, quel momento,
Ch'io vidi incauto in un leggiadro ciglio
Scintillar quella face, ond'or m'accendo.
Ah pur troppo lo so. Cor mio, t'intendo.
T'intendo sì, mio cor;
Con tanto palpitar
So, che ti vuoi lagnar,
Che amante sei.
Ah taci il tuo dolor;
Ah soffri il tuo martir;
Tacilo, e non tradir
Gli affetti miei.
Ma che! Languir tacendo
Sempre così dovrassi? Ah no; gli audaci
Seconda Amor. Sappia il mio ben, ch'io l'amo,
E lo sappia da me. Dirò, che rei
Son gli occhi suoi dell'ardir mio; che legge
È di natura il dimandar pietade.
Dirò . . . Ma se l'altera
Con me si sdegna, e se mi scaccia? Oh Dei!
Vorrei dirle, ch'io l'amo, e non vorrei.

Placido zeffiretto,
Se trovi il caro oggetto,
Digli, che sei sospiro;
Ma non gli dir, di chi.
Limpido ruscelletto,
Se mai t'incontri in lei,
Dille, che pianto sei:
Ma non le dir, qual ciglio
Crescer ti fe' così.
(Metastasio VII. 425—427. l.)

1. *azon:* az eredetiben: 'ezen'.
6—7. *extremum Effectumit* (lat.): szélsőségeit ('végletes hatásait').
14. *panaszolkodol:* az eredetiben: 'panaszkodni akarsz'.
18. *a' merőknek kedvez Ámor:* e fordulat többször szerepel *A' Tsókok*ban is (492., 1017.).
25. *Zeffiretske:* enyhe nyugati szellő.

28. A' Szerelmek Fészke. XVII. Kántáta

Kézirata

MTAK. K 674. 103b, 104b és 107b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Lásd az *I. Kántáta* jegyzetét.

Keletkezése

Csokonai olasz nyelvtudására és a nyersfordítások keletkezési idejére nézve lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Az eredeti sorszámozás szerinti 40—42. oldalakon. A 40. szám a 103b oldal alján, a cím előtt található, a lapon felül 37-es olvasható. E kantáta rögtön a XV. után következik, a kimaradt XVI. szövegét eme XVII. lapjai között találjuk meg. Ide került még a kéziratos kötetben a *VII. Kántáta* befejezése, két versmásolat és a *Melitesz Rozáliához* című vers fogalmazványa is.

A cím után pont van, a szöveg vége után pedig a következő utalás olvasható: *Szonétek.*, alatta: *I.*; mindkettő többször át van húzva.

3—4. K: *(hijába)* A *Haszontalanság* fölé írva.
7. K: *az ⟨Gyo⟩ Ékesség* Az idézőjel bezárása hiányzik; em.
10. K: *Szerelmeknek ⟨kom⟩ rendkívül*
11. K: *Szárnyainn* Az *S s*-ből jav.
12. K: *a' másik ⟨kez⟩ siet*
13. K: *és ⟨lessz⟩ bizony ezek⟨nek⟩ is* Az *is* utólag betoldva.
14. K: *lesznek ⟨azoknak⟩ álumnusi*
annyira ⟨a s.g. . .⟩ Az áth. rész fölé írva.

16. K: *Van Minden⟨iknek van⟩ Színű* Az *ű e*-ből jav., a *Van* utólag betoldva a mondat elé, az *M* javítás nélkül maradt; em. *Violákat* Az *at kal*-ból jav.
17. K: *készíti, látszik, hogy fejti ki ⟨egyenlő, mellyeket hogy kifejtse⟩* Az áth. rész fölé írva.
a' Liliomokat A nevelő utólag betoldva a sor elé, a második *o* olvhtl. betűből jav.
19. K: *Látni h̄ n̄ [= hogy nem]* A sor fölött betoldva.
19—20. K: *Szebbek ⟨nïntsenek, mint⟩ az Aranyosok, ⟨hanem⟩ ezeknek minden⟨ik⟩ enged* A mondatkezdő nagybetű az előző javítás után is megmaradt; em. A *de* a *⟨hanem⟩*, a *más* az *⟨ik⟩* fölé írva.
20—21. K: *ellenkezők Húmorókra nézve* Az *ellenkezők k*-ja utólagos hozzátoldás, az *ókra úak*-ból jav., az ékezetet, mely feleslegessé vált, de javítatlan maradt, elhagytuk. A *nézve* sor fölötti betoldás.
24. K: *le festve ⟨Ort⟩ Tekinteténn*
25. K: *n̄ [= nem] ki*-ből jav.
26. K: *lopja* A *ragadja* fölé írva. Csokonai az ilyen változatokat gyakran zárójelesen illesztette egymás mellé, ezt a gyakorlatot követjük mi is.
Társá⟨tó⟩tól
27. K: *Leselkednek* Az *L l*-ből jav.
29. K: *És ⟨illy nagy⟩ ennyi*
32. K: *az szűntelen* em.
34. K: *tudnám majd ⟨fogom⟩* Az áth. szó fölé írva, a *fogom fognám*-ból jav.
szenved⟨het⟩ni
35. K: *lessz ⟨el⟩ külön*
37—36. K: *(continuet)* Az *igyekezze* fölé írva.
39. K: *meg⟨adnak⟩* Az *e a*-ból jav.
40. K: *Sokkal ⟨Eléggé⟩* Az áth. szó fölé írva.
(Fátumod) Az *Állapotod* fölé írva.
41—42. K: *(kifizetheted)* A *meg elégitheted* fölé írva.
43. K: *Te ⟨eg⟩ a' ⟨te⟩ Szeretőket* A *k d*-ből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Metastasióról és Metastasio magyarországi, ill. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tántz* jegyzetében mondottakat. E kantáta alapmotívumának a továbbélésére (pl. *A' Tsókok*ban, a *Chloé Dafnishoz* című versben) hívja fel a figyelmet Kastner Jenő (ItK. 1922. 52. l.) és Szauder József (175. l.).

IL NIDO DEGLI AMORI.
CANTATA XVII.

Se ti basta, ch'io t'ammiri,
L'ottenesti, amica Irene.
Se d'amor vuoi, ch'io sospiri,
Non tentarlo; è vanità.

Sei vezzosa, amabil sei,
Sembri bella agli occhi miei;
Ma per me non son catene
Solo i vezzi, e la beltà.
S'io non accetto il loco,
Che m'offri nel tuo cor, Ninfa cortese,
Condannar non mi dei. D'Amori un nido
Stranamente fecondo
D'Irene è il core. Un s'incomincia appena
Su l'ali a sostener; l'altro s'affretta
Già dal guscio a spuntar. Porgon gli adulti
Esca a i nascenti; ed han pur questi in breve
Gli alunni lor. Cresce la turba a segno,
Che già quasi è infinita,
Che a numerarla impazzerebbe Archita.
Ve n'ha d'ogni colore. Un le viole
Par, che spieghi ne'vanni; un altro i gigli;
Ve n'ha bruni, e vermigli;
Fin de'bigi ve n'ha. Sempre i più belli
Gli aurei non son, ma cede ogn'altro a quelli.
Son poi d'umor costoro
Tutti opposti fra loro. Un pensa, e tace;
L'altro è franco, e loquace. I suoi sospetti
Uno ha dipinti; un le sue gioie in faccia.
Chi prega, chi minaccia,
Chi chiede, chi rapisce,
Chi brama, e non ardisce; un l'arco invola,
Un la face al rival, l'altro lá benda.
S'infidiano a vicenda,
E s'abbracciano ognor. L'un l'altro teme,
S'abborriscono a morte, e stanno insieme.
E fra tanto tumulto
Me sperasti albergar? Sperasti in vano;
Io non amo sì poco il mio riposo.
Quel pigolar noioso,
Quell'eterno garrir, quell'importuno
Svolazzarmi su gli occhi un solo istante
Tollerar non saprei. Credimi; entrambi
Meglio sceglier dobbiam. Di me tu cerca
Ospiti men ritorsi; un più tranquillo
Albergo io cercherò. Ciascuno attenda
Quello stile a seguir, che più gli piace;
Tu conserva il tuo nido, io la mia pace.
Sarà più dolce assai
Il tuo destin del mio;
Tu il genio tuo potrai
Meglio appagar di me.
Semplici tu gli amanti,
Fido il mio ben vogl'io.
E i semplici son tanti;
Ma la fedel dov'è?
(Metastasio VII. 429—431. l.)

3—4. *nem probálom (ne probáld) azt: Haszontalanság (hijába):* a *ne próbáld azt: hijába* a pontos fordítás.
14. *álumnus* (lat.): növendék.
16. *Árkitás:* Arkhütász (i. e. 400. — i. e. 365 k.) görög matematikus, filozófus, a püthagoreusok egyik vezetőegyénisége.
19. *Látni, hogy nem szebbek az Aranyosok:* az eredetiben: 'Nem mindig az aranyosok a legszebbek'. Az olaszban *sempre* ('mindig') áll, nem pedig *sembra* ('látni').
21. *Húmor* (lat.): emberi természet, vérmérséklet.
25. *Ív* (rég.): íj.
26. *ragadja (lopja):* mindkét változat helyes fordítás.
29. *zsinat* (nép.): lárma, zűrzavar.
35. *mind ketten jobb lessz külön lennünk:* az eredetiben: 'mindkettőnknek jobban kell választanunk'.
37—38. *igyekezze (continuet) azt a' módot követni:* a *continuet* a *követni* latin megfelelője.
40. *Állapotod (Fátumod):* az utóbbi a pontosabb fordítás.
41. *Genius* (lat.): (védő)szellem.
41—42. *meg elégitheted (kifizetheted):* az előbbi a pontosabb fordítás.

29. A' Hazug Epitaphiuma

Kézirata

MTAK. K 679/I. 22a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először a HG. adta ki (II. 491.), majd a FK., a MM. és a MM². Kiadásunk drámakötete is közli bevezető tanulmányában (Cs/Színm. I. 255. l.), Csokonai feltételezett Goldoni-fordításáról szólván.

Keletkezése

Nem valószínű, hogy e rövidke töredékre nézve igaz lehet az a megfogalmazás, mely szerint ez Goldoni *A hazug* című vígjátéka elveszett fordításának ránk maradt töredéke (vö. Gulyás József EPhK. 1927. 165. l.; CsMűv. 500. l.). Csokonai tervezte Goldoni e darabjának a lefordítását, de a MMerk/j.-én kívül másutt nem találkozunk vele. A ránk maradt pár sorról Pukánszkyné Kádár Jolán úgy vélekedik, hogy az valamiféle „nekirugaszkodás, vagy még inkább csődöt mondott próba" (Cs/Színm. I. 255. l.), semmint egy elkészült fordítás ránk maradt részlete. De lehet, hogy még ennyit sem kell látnunk benne — Csokonainak megtetszett Goldoni frappáns ötlete, szellemes megfogalmazása, s feljegyezte a keze ügyébe eső papírra. Ezt a feltételezést támasztja alá a fordítás rendkívül rövid volta, s az is, hogy kézirata különböző művekből való másolatok, kijegyzések között, a lap aljára szorítva található.

A fordítás, vagy inkább parafrázis nyelvi pontatlansága, s az, hogy egy részét latinul adja vissza, arra enged következtetni, hogy ez is az első olasz fordítások között, 1792—93-ban keletkezett. (Csokonai olasz nyelvtudására nézve lásd *A' Tántz* jegyzeteit.)

Szövegkritika

Cím. K: *Epitaph. [= Epitaphiuma]*
2. K: *tsalárd⟨sag⟩kodtak ⟨s' Laelius lesz⟩ még* Az *m a'*-ból jav.
3. K: *meggondoljunk* Értelemszerűen jav.
4. K: *Confictā [= Confictam]*
5. K: *necem? Goldoni* A szerzőre való utalást elhagytuk, mert nem tartozik magához a szöveghez.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Goldoni, Carlo (1707—1793) olasz vígjátékíró, hatása egész Európában jelentős, Magyarországon a XVIII. század végén kezdik fordítani műveit. Csokonai hozzájuthatott Goldoni művéhez a kollégiumban is (vö. ItK. 1922. 40. l.), de hogy pontosan melyik kiadást használta, nem ismeretes.

Az olasz szöveg a következő:

Qui giace Lelio, per voler del fato,
Che per piantar carote a prima vista,
Ne sapeva assai più d'un avvocato
E ne inventava più d'un novellista.
Ancorché morto, in questa tomba il vedi:
Fai molto, passegier, se morto il credi.

(Goldoni: *Comedie.* ed. Mondadori. 1954. III. 142. l., 2. felv. 21. jel.)

Csokonai magyar és latin nyelvű fordítása meglehetősen szabad, olyannyira, hogy már inkább átdolgozásnak tekintendő. Az eredeti pontos fordítása így hangzik: „Itt fekszik Lelio a sors akaratából, ki kapásból hazudni sokkal jobban tudott, mint egy ügyvéd, s többet kitalált, mint egy novellista. Bár holtan látod e sírban, vándor, ne vedd bizonyosra, hogy meghalt.' (Kovács Zsuzsa fordítása)

Cím. *Epitaphium* (gör., lat.): sírfelirat, sírvers.
1. *Novellista* (rég.): regényíró.
Prokátor (rég.): ügyvéd.
2—3. *Laelius:* Goldoni darabjának a főhőse.
3—5. A latin mondat magyarul: 'Ki hinné, hogy a hűtlenség ennyi bizonyítéka után még a meggyilkoltatást is színleli?' (Tegyey Imre ford.)

30. Fillis Monumentuma

Kézirata

MTAK. K 679/I. 22b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először Szilágyi Ferenc adta ki (ItK. 1973. 731. l.), majd ez alapján közölte már a MM². is.

Keletkezése

E kis epigrammáról első közreadója megjegyezte, hogy „nyilvánvalóan fordítás, mégpedig bizonyára nyersfordítás, amelyből később akarhatott verset formálni." (CsMűv. 220. l.) Bár a feltételezett eredetit nem sikerült megtalálni, a fenti megállapítás mégis nagyon valószínűnek tűnik: e két sor a költő jegyzetei, másolatai között, a lap aljára szorítva található, a Goldoniból készült kijegyzés hátoldalán; jellegében, keletkezési idejében is ahhoz hasonlónak tarthatjuk (vö. *A' Hazug Epitaphiuma* jegyzetét).

Szövegkritika

Cím. K: Utána pont van.
1. K: *tsak* A *ts* olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Cím. *Monumentum* (lat.): emlékmű.
1. *Statua* (lat.): szobor.

31. A' Figefa és Mondolafa

Kézirata

Eredeti kézirata nem maradt fent, hiteles szövegét a DMM.-ból ismerjük. Fellelhető két másolata: 1. DebrK. R 783. 202. Onody Péter másolata (K_1). 2. MTAK. K 672/III. 102a (K_2).

Megjelenése

Az EK.-on XXXIV-es, ill. XXXV-ös sorszámmal szerepelnek a Baldi-mesék, s később meg is jelentek a DMM. VIII. számában (125. l.). Csokonai halála után névtelenül közölte ezeket Márton József *Sokféle* című folyóirata (1832. XLIX. október 19.; vö. Cs/ÖM. I. 291. l.). Kötetbe először Kföldy vette fel, kiszakítva a DMM. anyagából, Mesék alcím alatt (III. 60. l.). Toldy az Elegyes költemények között, a HG. újra a DMM. műveivel együtt közölte (I. 122—123. l.). Az EPM. időrendben, a FK., a MM. és a MM^2. a prózai fordítások között adta ki.

Keletkezése

Juhász Géza, s nyomán Szauder József 1791 körülre teszi a két Baldi-mese fordításának az idejét (EPM. 313., Szauder 193. l.), feltéve, hogy azok — egyszerűségük folytán — az olaszul tanulni kezdő költő nyelvtanulási gyakorlataként az olasz fordítások első rétegébe tartoznak. Csokonai azonban feltehetően csak később, 1792—93 táján foghatott bele az olasz tanulásába (lásd erről *A' Tántz* jegyzeteit), így e valóban korainak tűnő műfordítások sem keletkezhettek ennél előbb.

Szövegkritika

A főszöveg a DMM. hiteles szövege, a K_2 erről készült másolat, míg a K_1 kisebb eltéréseket mutat. Jegyzeteinkben csak ez utóbbiakat jelezzük. A DMM.-ben a cím után pont van, a fák nevei nagybetűsek.

2. K_1: *között* helyett ***közzül a'***
3. K_1: *gyümöltsöt hoznak* helyett ***gyümöltsöznek***
3—4. K_1: ***ezt kérdé***
4. K_1: ***mondolafa***

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Baldi, Bernardino (1553—1617) nagyműveltségű olasz író, költő. Hatalmas munkásságából kiemelkedik történeti prózája, magas színvonalú stílusával. Egy magyar—olasz szótárt is tulajdonítanak neki (vö. EPhK. 1881. 110—118. l.). E művét Csokonai az Esch.-ból ismerte és fordította.

IL FICO E IL MANDORLO.

Diceva il Mandorlo al Fico: onde viene, che fra tutti gli altri alberi, che nell'autunno fanno frutti, tu solo nella primavera non hai fiori? A cui il Fico: per non far come te, che spesso di primavera fiorisci, per non fruttificar nell'autunno.

Dà precetto alla Gioventù, accioche prima del tempo non tenti far pompa di sapere. (Esch. I. 10. l.)

Cím. *Figefa* (rég.): fügefa.
Mondolafa (rég.): mandulafa.
2—4. Az eredetiben: 'Kérdte a mondolafa a figefától: honnan esik . . .'
4—5. Az eredetiben: 'Felele a figefa: azért, hogy úgy ne tégyek . . .'
7. Csokonai saját leleménye e szabad átköltés; a vértelenebb eredeti pontos magyar fordítása így hangzik: 'Arra tanítja az ifjúságot, hogy idő előtt ne próbálja a tudását fitogtatni.'

32. Szitzília és Neptún

Kézirata

Eredeti kézirata nem maradt fent, szövege a DMM.-ból ismeretes. Egy másolatát tartjuk számon: DebrK. R 783. 202. Onody Péter másolata (K).

Megjelenése, Keletkezése

Lásd *A' figefa és mondolafa* jegyzetében mondottakat.

Szövegkritika

Cím. DMM: Utána pont van, a nevek nagybetűsek.
2. K: *már* hiányzik.
5. K: ***e vólt a felelet.***
6. K: ***Ezt akkor hallottam mikor*** *edj fejér*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Baldiról lásd *A' figefa és mondolafa* jegyzetében mondottakat.

LA SICILIA, E NETTUNO.

La Sicilia facca instanza à Nettuno di ricongi gersi con l'Italia; a cui disse il Dio: tu sei pazza, unnon sapendo, quanto sia meglio l'esser picciol capo, che gran piede.

Mostra, che è meglio esser Signor povro che Servo ricco. (Esch. I. 11. l.)

Cím. *Neptun:* a tenger istene.

3—5. Az eredetiben: 'Mire azt válaszolta az isten: balgatag vagy, hisz mindenki tudja, hogy mennyivel jobb kicsiny főnek lenni, mint nagy lábnak.'

6—7. Csokonai sajátos, „magyarosított" megoldása; az eredeti pontos fordítása a következő: 'Azt mutatja, hogy jobb szegény úrnak lenni, mint gazdag szolgának.' (vö. Szauder 193. l.)

mente (rég.): régi magyar viselet, zsinóros felsőkabát.

paszamánt (rég.): a kabátot díszítő zsinór.

33. A' Kellemek

Kézirata

MTAK. K 674. 86a—89b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Toldy jegyzékén az 52. szám alatt említi. Először a HG. adta ki (II. 487—491. l.), majd a FK., a MM. és a MM². a szépprózai fordítások között.

Keletkezése

Csokonai először olaszul kezdett tanulni, majd csak utána németül és franciául (vö. *A' Tántz* jegyzetét). Szauder József Csokonainak a modern nyelvekkel való megismerkedését viszonylag korainak tartja (Szauder 188. l.), az iskolai sedes jegyzőkönyvében azonban még 1794-ben, préceptorrá történt kinevezése alkalmával is csak „a görög, latin, olasz és magyar költészetben" való jártasságáról esik szó (CsEml. 37. l.), s Kövy Sándor sárospataki professzor elbocsátó bizonyítványában (1796) is az áll: Csokonai azzal a céllal ment el Sárospatakról, „hogy a német nyelvben gyakorolja magát" (CsEml. 71. l.). A költő maga 1801-ben sem tartja kielégítőnek német nyelvtudását: „A német nyelven értem a könyveket, sőt ezekből poétai fordításokat is tettem: de beszéllni és levelezni, kivált tudóssal és characterisatus emberrel nem tudok." (MM². II. 422. l.)

Az önmaga által még nem kielégítőnek tartott nyelvtudás azonban már kezdetben sem akadályozta meg fordítói tevékenységében. 1793-ban Kazinczytól egy Kleist- és egy Bürger-kötetet kapott ajándékba azzal a felszólítással, hogy „dallja a' szív szelíd érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit" e minták nyomán (KazLev. II. 297. l.). Hogy e köteteket forgatta, nemcsak fordításai bizonyítják, hanem a

Kleist-darabokhoz készült részletes, főleg nyelvi jellegű jegyzetei is (vö. MTAK. K 669. 131b—133a és 141ab). Esch. német nyelvű kommentárokkal ellátott szöveggyűjteménye szintén gyakori olvasmányai közé tartozott, sokat fordított, jegyzetelt innen (vö. MTAK. K 677. 7a—19a és 80b—118a). 1793 körül pedig többen nekiláttak *A varázsfuvola* szövegkönyvének a fordításához (Cs/Színm. I. 306—313. l.), s 1794-ben a MMerk/j.-én Csokonai már meg is hirdeti e munkát.

Wielandból készült fordításának ránk maradt töredéke is ekkoriban készülhetett (vö. Császár Elemér: NémK. 121. l. és Cs/Színm. II. 273. l.). Meggondolásra késztet azonban az a tény, hogy e mű először csak 1800 decemberében fordul elő egy előfizetési felhíváson és egy levélben (Cs/ÖM. I. 261. l. és MM². II. 417. l.). Ezután aztán rendszeresen lajstromozza: az 1800 körüli Kcsj.-n áthúzva áll, majd 1801-ben a Vkt.-ben, 1802-ben az Mfj.-en, 1803-ban a Kjt.-en szerepel. Az ÚK.-on a 3. helyen, részletes címleírással található: *A Gratziák: Consiliarius Wiländ Versezetje hat Könyvben. Németből fordítódott Prosában és Versb̄ [= Versben].* Arra kell azonban gondolnunk, hogy a címjegyzékek már az elkészült, teljes fordításra vonatkoznak, nem pedig a ránk maradt hiányos, töredékes fogalmazványra, amely inkább a nekirugaszkodást, a kezdeti próbálkozást jelentheti, s munkapéldánynak tűnik. A Vkt.-ben egyébként az a megjegyzés áll a mű címe mellett, hogy *Schedius*, a Kjt.-en pedig, hogy *Fazekas Urnál*, továbbá Domby szintén azt állítja, hogy Csokonai Wieland-fordítása „esmeretlen kezek közt hever" (142—143. l.). Már Juhász Géza is levonta az e tényekből adódó következtetést, mely szerint el kellett készülnie a teljes fordításnak, „különben hogyan került volna éppen Schedius professzorhoz ez a műve". (Juhász 376. l.) Ebből persze az is következik, hogy a címjegyzékek nem a ránk maradt töredékre vonatkoznak, így az készülhetett korábban is. Ezt valószínűsíti több más tényező szintén. Csokonai bizonyosan 1793-ból származó kéziratos füzetének elején a különböző fordításokra vonatkozó számítások között Wieland neve is szerepel (vö. MTAK. K 677. la). Magában a fordításban Csokonai üresen hagyta azon részek helyét, amelyeket nem tudott lefordítani, s a lefordított részekre is jellemző még a nyelvi bizonytalanság. Ez a kollégiumi időszak után már nemigen tehető fel a költőről, mert a pozsonyi országgyűlés idején német fordításokat publikál, s hamarosan belefog Kleist műveinek a fordításába is, amelyeket azonban csak 1802-ben ad ki (vö. Ferenczi 65. l.). Tematikailag is jól illeszkedik *A' Kellemek* az 1793—94-es művek sorába: az aranykor-mítosz ekkor, *A' Tsókok* formálódásának időszakában komolyan foglalkoztatta Csokonait. Mindezek alapján véljük e töredékes Wieland-fordítást korai, 1793—94-ből származó munkának.

Szövegkritika

A kéziratban üresen hagyott helyeket mi is jelezzük főszövegünkben, mivel ezek a nyelvi bizonytalanság tükrözésével a mű fontos részét képezik. A cím után pont van.

2. K: *Pyrrha* ⟨. . .⟩ *a' régi*
3. K: *tevének* A *t* olvhtl. betűből jav.
4. K: *ollyanoktól* ⟨*emberektől*⟩ Az *októl* utólag betoldva a sor alatt.

5. K: *bolyongottak ⟨ők⟩ vadbőrökkel*
7. K: *'s és*-ből jav.
9. K: *őket bé ⟨. . .⟩* Az áth. szó fölé írva.
10. K: *odvas ⟨f⟩ volt*
12. K: *Nem* Az *N É*-ből jav.
13. K: *Heloisnak* Az *s* olvhtl. betűből jav.
14. K: *a' mellyre* A *re et*-ből jav.
rendelt ⟨szánt⟩ Az áth. szó fölé írva.
15. K: *mn̄ [= minden]*
16. K: *n̄ [= nem]*
17—18. K: *h̄ [= hogy] ⟨nékiek⟩ legálább* em.
21. K: *Környúlást⟨.⟩* Az *st* olvhtl. betűkből jav., a kimaradt részt értelemszerűen em.
26. K: *eredeti ⟨más⟩ Képet*
31. K: *Vadakk [= Vadaknak]*
41—42. K: *és ⟨Szabad . . .⟩ Szabaddá mn̄ Törvény⟨ek⟩től* A *mn̄ [= minden]* utólagos betoldás.
45. K: *tetszetesebb* Az első *t b*-ből jav.
46. K: *leszállottak ⟨az ő⟩ saját*
49. K: *a' az*-ból jav.
52. K: *pg̃ [= pedig]*
53. K: *Nymphák* Az *N n*-ből jav.
labyrinthusi Az *y i*-ből jav.
54. K: *barlangokba ⟨menn⟩ heverednek*
56. K: *tenyészővé* A *v k*-ból jav.
rakott ⟨Ves⟩ Szőlőkről
61. K: *Poétákk [= Poétáknak]*
62. K: *a' az*-ból jav.
63. K: *Admét' ⟨nyá⟩ tsordájit*
64. K: *megszeretteti* A *tt* olvhtl. betűkből jav.
65. K: *mert* Az *m M*-ből, előtte az *is* pontból jav., a vessző utólagos betoldás.
66. K: *sokra* Az *r b*-ből jav.
67. K: Az első *holmi* áth. szó fölé írva: *⟨néhány⟩*.
68. K: *h̄ [= hogy] keljen ⟨fogadásból nyerni⟩ csókot*
69. K: *rakna.* A *na* olvhtl. betűkből jav.
72. K: *n̄ [= nem]*
73. K: *h̄ ezt n̄ [= hogy ezt nem]*
hogy ⟨az ő Állapotjokon kivűl⟩ van boldog élet⟨:⟩
74. K: *és ⟨az ő lét⟩ ekként*
veszik A *szi tté*-ből jav.
80. K: *n̄ [= nem] igen külömbözhettek* A *hett nek*-ből jav.
83. K: *jobbak valamivel,* A sorrend felcserélését a szavak fölötti számok *(1., 2.)* jelzik, a vessző fölött olvhtl. áth. betű van.
84. K: *n̄ [= nem]*
86. K: *azon* A *zon* utólag hozzátoldva az *a'*-hoz.
90. K: *nyissanak* A *nyi* olvhtl. betűkből jav.
92. K: *oldott* Az *ol* olvhtl. betűkből jav.
93. K: *partjánál; ⟨még⟩ elvonta még*
96. K: *dolog* A *d* olvhtl. betűből jav.
99. K: *mindent ⟨fogsz⟩ tudni fogsz*
100. K: *h̄ a' Grátiákk [= hogy a' Grátiáknak]*

101. K: *n̄ mn̄ [= nem minden]*
102. K: *beszéllk [= beszéllnek]*
103. K: *merítve* Az *m sz*-ből jav.
106. K: *n̄ [= nem] egyezni⟨ttek⟩* A *ni he*-ből jav., a szó fölé írva: *tudtak ḡ [= meg]*
h̄ [= hogy] ő A *kié legyen* elé betoldva.
107. K: *h̄ [= hogy] ⟨engedték vā⟩ a' fiatal* Az *a'* fölött utólag betoldva, majd áth.: *⟨áll⟩*.
107—108. K: *Istenasszonykának ⟨az ő saját⟩* A *ká* utólag toldva a szóba, a *hagyták vā ḡ [= vala meg]* az áth. rész fölé írva, a *ḡ* olvhtl. betűből jav.
109. K: *h̄ [= hogy]*
110. K: *hogy ⟨az ő⟩ vetélkedő*
110—111. K: *ő ⟨el⟩nyerhesse el a'* Az *ő* utólag betoldva, az *el a'*-ból jav.
113. K: *állott ⟨maradt⟩* Az áth. szó fölé írva.
114. K: *n̄ adta vn̄ [= nem adta volna]*
115. K: *senki* A *se* olvhtl. betűkből jav.
n̄ [= nem]
116. K: *legéktelenebbk̄ [= legéktelenebbnek]*
118. K: *l. szerentsésebb [= legszerentsésebb]*
120. K: *Vulcanus* A *c l*-ből jav.
magának — Utána a pont hiányzik, pótoltuk.
120—121. K: *mi⟨nő⟩ fundamentoma⟨n tudott⟩* Az utolsó *a o*-ból jav., az áth. rész fölé írva: *is lehetett néki;* az új sor elé betoldva: *arra, h̄ [= hogy]*
121—122. K: *hízelkedjen* A *jen ni*-ből jav.
122. K: *Szerelem'⟨.⟩*
123. K: *⟨Ha annyival⟩ jó⟨bb volt az ő⟩ rá nézve, h̄ [= hogy]* Az első áth. rész fölött: *⟨De éppen . . .⟩*, előtte a sor elé betoldva: *De még.* A második áth. rész fölött: *vólt ő.*
125. K: *n̄ [= nem]*
127. K: *h̄ [= hogy⟩ ő a' Grátiákk̄ [= Grátiáknak]* Az *ő* a sor fölött betoldva.
h̄ [= hogy]
129. K: *n̄ [= nem]*
131. K: *ő* Utólag betoldva a sor fölött.
⟨é⟩s, a' mī [= a' mint] Az *a' mī* sor fölötti betoldás.
132. K: *esik, ⟨kettő láttassék⟩ az is* A *ke lá*-ból jav., fölötte: *⟨ő is⟩*.
134. K: *h̄ mn̄ [= hogy minden]*
135. K: *mn̄ [= minden]*
fördől, ⟨a' hol⟩ mellybe
136. K: *ḡenyhíti [= megenyhíti]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Wieland, Christoph Martin (1733—1813) német író, munkásságának jelentős szerepe volt a német irodalom felvirágoztatásában. Kazinczynak is egyik kedvelt író-példaképe volt, gyakran hivatkozott rá nyelvújítási harcaiban. Elkészítette a *Die Grazien* fordítását is még 1793-ban, de az több más művel együtt elveszett (KazLev. II. 298—300. és 384. l.). Más magyar írók is kedvelték Wielandot, általában ismert volt hazánkban

(vö. Fried István: *Stílustörekvések a XVIII. század végén.* ItK. 1979. 581—583. l.), nem csoda hát, hogy Csokonai is már korán találkozott műveivel, s fordításukba is kezdett. Több ízben említi Wielandot a későbbiekben is: *A Szépség ereje a bajnoki szíven* című verse előszavában éppen a *Die Grazien* bevezetéséből idéz két sort „kedves Wielandom"-nak nevezvén a szerzőt.

Csokonai a ránk maradt töredékes fordításban az eredeti mű első könyvének valamivel több mint a felét fordította le (vö. Gulyás József EPhK. 1927. 164. l.).

Die Grazien
Erstes Buch.

Die Menschen, womit *Deukalion* und *Pyrrha* das alte Grächen bevölkerten, waren ansänglich ein sehr rohes Völkchen; so, wie man es von Leuten erwarten mag, die aus Steinen Menschen geworden waren.

Sie irrten, mit Fellen bedeckt, in dunkeln Eichenhainen,
Der Mann mit der Keule bewehrt, das Weib mit ihren Kleinen
Nach Affenweise behangen; und sank die Sonne, so blieb
Ein jedes liegen, wohin der Zufall es trieb.

Der Baum der ihnen Schatten gab,
Warf ihre Mahlzeit auch in ihren Schoss herab;
Und war er hohl, so wurde bey Nacht
Aus seinem Laub ihr Bett in seine Höhle gemacht.

Ich weiss nicht, *Danae*, wie geneigt Sie Sich fühlen, es dem Verfasser der *Neuen Heloise* zu glauben, dass dieses der selige Stand sey, den uns die Natur zugedacht habe. Aber, wenn wir alle die Übel zusammen rechnen, wovon diese Kinder der rohen Natur keinen Begriff hatten, so ist es unmöglich, ihnen wenigstens eine Art von *negativer* Glückseligkeit abzusprechen.

Und ein Dichter — was können wir Dichter nicht, wenn wir uns in den Kopf gesetzt haben, einen Gegenstand zu verschönern?

Auch, hätte nicht der Mahler und Poet
Das Recht, ins Schönere zu mahlen,
Wo bliebe die Magie des *schönen Idealen*,
Das *Übermenschliche*, wovon die Werke strahlen,
Vor denen still entzückt der ernste Kenner steht?
Der *Reitz*, wozu die rohe Majestät
Und Einfält der Natur das Urbild nie gegeben,
Die *Danaen*, die *Galatheen* und *Heben?*

Das heisst ein wenig ausgeschweist, shöne Freundin; denn ich wollte Ihnen nur sagen, das Original zum *goldnen Alter* der Dichter sey vielleicht nichts besseres gewesen, als der Stand socher *Wilden*,

Die ohne zu pflanzen, zu ackern, zu säen,
Mit Müssiggang sich, auf Kosten der Götter, begehen; wie *Homer* von den alten Bewohnern des schönen Siciliens sagt.

Soll ich Ihnen eine Probe geben, wie ein diesen Dichter Stand verschönern würde?

Wo ist der Mann, der sich in seinem Stande
Zu wohl gefällt,

Um, wenigstens im Nachtgewande,
Sich nicht ganz leise zurück in eine Welt
Zu sehnen, wo Mutter Natur, wohlthätig wie *Urgande*,
Die beste der Feen, es auf sich selbst noch nahm,
Das Glück von ihren Kindern zu machen;
Wo frey von Gesetzen, Bedürfniss und Gram,
Den Glücklichen, unter geselligem Lachen,
Beym ewigen Fest, in Lauben von wildem Schasmin,
Der Stunden zirkelnder Tanz Ein seliger Augenblick schien?

Die Götter selbst, gelockt von sanfterm Glücke, stiegen
Aus ihren Sfären herab, und theilten ihr Vegnügen.
Zuschens verschönerte sich die Gegend unterm Mond,
Und lange blieb der Himmel unbewohnt.
Die Götter eisern in die Wette,
Wer zur Begabung der Natur
Am meisten beyzutragen hätte.
Die blonde *Ceres* deckt mit goldnen Ähren die Flur,
Mit Blumen *Zefyr* und *Flora* der Schäferinnen Bette;
Die *Nymfen* pflanzen für sie den labyrinthischen Hain,
Und laden die Schäfer — zum Schlummern in stille Grotten ein;
Arkadiens *Pan* beschützt die silberwolligen Herden,
Und lässt sie oft vervielfacht werden;
Indess von traubenvollen Höh'n
Der neu erfund'ne Wein, der Erde Nektar, rauschet,
Und *Bacchus*, unterstützt vom lachenden *Silen*,
Der Hirten frohes Erstaunen belauschet.
Dem *Gott* der *Dichter* kam sogar
Die Grille, die seitdem den Dichtern eigen war,
Als *Seladon* sich zu verkleiden,
Und, unerkannt,in blonder Hirten Schaar,
Die Herden des *Admet*, der schönste Hirt, zu weiden.
Ihn macht sein Witz, der ihren rohen Freuden
Veränderung und Feinheit giebt,
Den guten Schäfern bald beliebt,
Vermuthlich auch den Schäferinnen;
Er lehrte sie der schönen Künste viel,
Manch liedchen, manchen Tanz, und manches kleine Spiel
Mit Pfändern Küsse zu gewinnen.

Wie sagen Sie, *Danae?* Wie manch liebliches Gemählde würd' uns nicht ein poetischer *Watteau* aus diesen ohne Ordnung hingeworfnen Bildern zusammen setzen? — Was für glückliche Leute die Menschen des goldnen Alters waren!

Ihr ganzes Leben ist Geniessen!
Sie wissen nicht, (beglückt, es nicht zu wissen!)
Dass ausser ihrem Stand ein glücklich Leben sey;
Und träumen, scherzen, singen, küssen
Ihr Daseyn unvermerkt vorbey.

Wer sollte denken, dass jene *Autochthonen*, (erschrekken Sie nicht vor dem gefährlichen *Worte!*) jene rohen *Kinder der Mutter Erde*, die wir,

mit zottigen Fellen bedeckt, unter Eichen und Nussbäumen herum liegen sahen, — Geschöpfe, die in diesem Zustande den grossen Affen in Ostindien und Afrika nicht so gar ungleich sehen mochten, — und diese glücklichen Kinder des goldnen Alters, eben dieselben seyn sollten?

Aber wie hätten sie auch etwas besseres seyn können, ehe sich die *Grazien* mit den *Musen* vereinten, um Geschöpfe, welche die Natur nur *angefangen* hatte, zu *Menschen* auszubilden; sie die *Künste* zu lehren, die das Leben *erleichtern, verschönern, veredeln;* ihren *Witz* zugleich mit ihrem *Gefühl* zu verfeinern und tausend *neue Sinne* dem edlern Vergnügen in ihrem Busen zu eröffnen?

Die *Grazien* waren in diesen Zeiten noch unbekannt.
Kein Dichter hatte sie noch mit aufgelöstem Gürtel
Am stillen Peneus tanzen gesehn!
Im schönsten Thale der Welt entzog sie die ländliche Hütte
Den Augen der Götter und Sterblichen noch.

„Und wie so?" Fragen Sie —

In der That war die Sache ein Geheimniss. Ihre *Mutter* hatte vermuthlich Ursachen. Aber, da diese Ursachen längst aufgehört haben, und da ich Ihnen, schöne Danae, vielleicht noch geheimere Dinge verrathen werde, so sollen Sie alles wissen.

Sie müssen von den Dichtern oft gehört haben, dass *Venus* die Mutter der Grazien sey; aber nicht jedermann kennt ihren Vater. Man hat verschiedentlich von der Sache gesprochen. Hier haben Sie die Anekdote frisch von der Quelle.

Als die neu entstandene Venus, von Himmel und Erde mit verliebtem Entzücken angeschaut, den Wellen entstieg, konnten die Götter nicht einig werden, welchem von ihnen sie zugehören sollte. Das kürzeste wäre gewesen, die junge Göttin der Wahl ihres eigenen Herzens zu überlassen. Aber so schüchtern macht die Liebe, dass keiner von den Göttern sich liebenswürdig genug glaubte, den Vorzug vor seinen Nebenbuhlern zu erhalten. Eben so wenig konnten sie sich entschliessen, das Loos den Ausspruch thun zu lassen. Die Sache blieb also eine geraume Zeit unentschieden, und würde vielleicht immer so geblieben seyn, wenn nicht endlich *Momus* den Einfall gehabt hätte: um *Alle* zufrieden zu stellen, könnte man nichts besseres thun, als sie dem *Hässlichsten* geben.

Der Einfall wurde mit allgemeinem Klatschen ausgenommen. *Vulkan* war der Glückliche; und die Götter machten sich an seiner Hochzeit so lustig, als ob jeder seine eigene beginge.

Der gute Vulkan! Er schmeichelte sich — Aber was für einen Grund konnt' er auch haben, sich zu schmeicheln? — *Die Tugend der Liebesgöttin? Welch ein Grund!* Doch desto besser für ihn, dass er in diesem Stücke wie viele Sterbliche dachte!

Venus hatte indessen dass die Götter unschlüssig waren ihre Zeit nicht verloren. Sie war ganz heimlich — *Mutter der Grazien* geworden. Hören Sie, wie es zuging!

Noch hatte sie Amathunt nicht zu ihrem Sitz erkiest;
Zu jung sich die Lust des Wechsels zu versagen,
Liess sie, die Welt zu sehn, und, wie natürlich ist,
Gesehn zu werden von ihr, auf einem schönen Wagen
Bald da bald dorten hin
Von ihren Schwanen sich ziehn.

Die Zefyrn flattern voran, mit Blumen jedes Gestad,
Wohin sie absteigt, dicht zu bedecken,
Und jedes einsame Bad,
Worin sich die Göttin erfrischt, umweben Rosenhecken.
(Wieland: *Die Grazien.* Leipzig, 1770. 15—28. l.)

Cím. *Kellemek:* „Gratziák; Charites a' Kellemesség' három Isten asszonykáji" (Tav/j.; vö. Pomey 102. l.).

2. *Deucalion és Pyrrha:* Deukalión és Pürrha az özönvíz utáni emberpár a mitológiában, ők termtették újjá az emberiséget: köveket (a Földanya csontjait) kellett a hátuk mögé dobálniuk a jóslat szerint, s e kövekből férfiak és nők keltek életre (vö. Pomey 269. l.).
Graecia (lat.): Görögország.

5. *tölgyfák:* az eredetiben: 'tölgyfaligetekben'.

6. Fordítatlan: 'bunkóval felfegyverkezve'.

8. *történet:* az eredetiben: 'véletlen'.

9. *étkeket:* utána az eredetiben 'is' áll.

11. *vatzkot:* az eredetiben: 'ágyat'.

12. *Danae:* a mitológiából a pásztorköltészetbe átemelt leánynév (lásd még a 27. sor jegyzetét). Az eredetiben itt és a továbbiakban nem tegező forma szerepel.

13. *az Új Heloisnak Szerzője:* Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), e műve, a *La Nouvelle Heloise* (1761) szentimentális levélregény.

21. *Környűllállást* (rég.): körülményt; az eredetiben: 'tárgyat, dolgot'.

24. Fordítatlan: 'amitől a művek sugároznak'.

26. *Reiz:* 'báj'; fordítatlanul maradt.

26—27. A tagmondat az eredetiben: 'amelyhez sohasem adott mintát a természet nyers fensége és egyszerűsége'.

27—28. *Danaé* az aranyeső formában megjelenő Zeusz kedvese lett; *Galateiá*ról lásd *A'Tziklops* jegyzetét; *Hébe* az ifjúság istennője. Ez utóbbi név előtt az eredetiben 'és' áll.

29. Fordítatlan: 'Vagyis hát egy kicsit kikerekítve'; az *Ez* felesleges.

31. *Originál* (lat.): eredeti.

32. *plántál* (rég.): ültet.

33. Fordítatlan: 'csak henyélnek'.

34. A laisztrügonokról van szó *(Odüsszeia* X. 100 kk.).

36—39. Az itt következő tagmondatok a fordítatlan részek beillesztésével így hangzanak helyesen: 'Hol van az az ember, akinek annyira tetszik az állapota, hogy legalább az éjkárpitjába vissza ne vágyna egy oly világba'.

40. Fordítatlan: 'az ősi kegy'.
Az eredetiben: 'még magára vállalta'.

41. Az eredetiben: 'szabadon'.

42. Fordítatlan: 'bútól'.

43. *Karikós tántz* (rég.): körtánc. Ez azonban téves fordítás, helyesen: 'az örökös ünnepben a vad jázmin lombjai alatt az órák karikás tánca [vagyis az idő múlása] egy boldog szempillantásnak tetszett'.

46. *kináltatván:* az eredetiben: 'csábítva'.
Sphaera (lat.): szféra, az eredetiben többes számú alak van.
50. *ki adhat többet a' Természet ajándékihoz:* az eredetiben: 'ki adhatna többet a természet tehetségéhez'.
51. *sárga:* az eredetiben itt és a továbbiakban: 'szőke'.
Ceres (lat.): Démétér, a földművelés, a gabona istennője (vö. Pomey 149. l.).
gyepet: az eredetiben: 'határt'.
51—52. *Zephyrus* (gör., lat.): enyhe nyugati szellő.
52. *Flora:* „a' Virágok Istenasszonya a' Rómaiaknál" (Tav/j.).
53. Fordítatlan: 'ligetet ültetnek nekik'.
54. Az eredetiben: 'és csendes barlangokba hívják szenderegni a pásztorokat'.
Pán: pásztoristen, kecskelábbal és szarvval ábrázolják (vö. Pomey 164. l.). Az eredetiben 'Árkádia Pánja' áll.
56—57. A tagmondat az eredetiben: 'közben a fürtökkel teli magasokból csergedez az újonnan feltalált bor'.
57—59. A tagmondat az eredetiben: 'és Bakkhosz támogatva a kacagó Szilénosztól, a pásztorok vidám csodálkozását meglesi'.
Bacchus (gör.): a bor, a mámor istene (vö. Pomey 47kk.).
Silenus (lat.): Bakkhosz nevelője és kísérője, a szatírok vezetője (vö. Pomey 169. l.).
60. *A' Poéták Istene:* Apollón. Utána fordítatlan: 'az az ötlete támadt'.
61. *Seladon:* Urfé, Honoré d' (1568—1625) pásztorregényének *(Astrée)* a főhőse. A mű népszerűsége folytán *Céladon* neve köznevesült 'érzelgős, epekedő ifjú szerelmes' jelentésben.
61—62. *öltözködjön:* az eredetiben: 'álruhát öltsön'.
63. *Admét tsordáját:* Apollónt egyszer egy évre száműzték az Olümposzról, s ezalatt a thesszaliai Pheraiban a király, Admétosz csordáit kellett őriznie (vö. Pomey 25kk.).
68. *fogadásdiból:* az eredetiben: 'zálogosdiból'.
71. *Watteau,* Antoine (1684—1721), francia rokokó festő.
72. *Geniessen:* 'élvezet'; fordítatlanul maradt.
76. *Autochthon* (gör.): bennszülött, őslakos.
77. Fordítatlan: 'a Földanyának azon nyers gyemekei, akiket mi bolyhos bőrökkel'.
78. *között körül fekünni:* az eredetiben: 'alatt heverészni'.
86. *Mesterség* (rég.): művészet.
87. *a' Tudományt:* az eredetiben: 'az életet'.
89. Fordítatlan: 'érzéket'.
93. *Pontus:* a Fekete-tenger. Az eredetiben *Péneus* áll, ami Thesszália főfolyójának a neve.
94. *a' Világnak legszebbb völgyében:* a Tempe, a Péneiosz folyó völgye a Parnasszosz hegyének tövében, a múzsák lakóhelye.
99. *a' szerént te mindent tudni fogsz:* az eredetiben: 'ajánlatos mindent megtudnod'.
101. *Vénus* (lat.): a szerelem istennője.
105. *fellábbad* (nép.): kikel.
108. Fordítatlan: 'félénkké'.
110—111. *ő nyerhesse el a':* az eredetiben: 'ő részesüljön előnyben'.

112. *hogy kimondassák véle:* az eredetiben: 'hogy a sorsra bízzák a döntést'.

114. *Mómus:* Mómosz, örökösen gáncsoskodó isten, ostobasága miatt véglegesen száműzték az Olümposzról (vö. Pomey 138—139. l.).
A tagmondat az eredetiben: „ha végre Momosznak nem támadt volna egy ötlete'.

117. A mondat az eredetiben: 'Az ötletet mindenki általános tapssal fogadta.'

117—118. *Vulcanus* (lat.): a sánta kovácsisten (vö. Pomey 130kk.).

123. *még jó:* az eredetiben: 'annál jobb'.

126—127. A mondat az eredetiben: 'Ő egészen titokban a grácziák anyja lett.'

129. *Amathus:* hegy Ciprus szigetén, híres Aphrodité templom áll ott.

129—130. A tagmondat az eredetiben: 'Túl ifjú lévén, hogy a változás gyönyöréről lemondjon'.

133. *hattyújin:* a 'hattyúival' alak régies változata.

135. *virágokkal:* utána fordítatlanul maradt a 'gazdagon' szó.

136. *rózsafalakkal:* az eredetiben: 'rózsasövényekkel'.

34. [Francia versek prózafordításai]

Kézirata

MTAK. K 755. 28a—30a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

E nyersfordításokat először a HG. adta ki *Prózai fordítások* összefoglaló címen (II. 494—500. l.). A továbbiakban (FK., MM., MM².) *Kisebb prózai fordítások* összefoglaló címmel jelentek meg, mindig együttesen. Két darab (XI., XV.) külön is kiadásra került, szemelvényként (Rokokó. 198—199., 281. l.).

Keletkezése

Csokonai a francia nyelvet az olasz után, a némettel körülbelül egy időben kezdhette tanulni (vö. *A' Tántz* jegyzetét). Szauder József az e nyelvekkel való ismerkedést korainak tartja, francia tanulásának kezdetét 1791 körülről, első prózai fordításait 1792-ből keltezi (Szauder 188. l.). Pukánszkyné Kádár Jolán szerint viszont még 1796-ban is „kevéssé tudott franciául" Csokonai (Cs/Színm. II. 300. l.); a korábbi összetéveszthetetlen Rousseau-hatást német közvetítésnek és Nagy Gábor fordítói segítségének tudja be (Cs/Színm. II. 272. l.). Tény, két levél is tanúsítja, hogy a költő 1794-ben még segítséget kér Nagy Gábortól bizonyos francia szövegek feldolgozásához, fordításához (MM². II. 359. l.), s az iskolai sedes hivatalos feljegyzésében (préceptorrá történt kinevezése alkalmával) is csak „a görög, latin, olasz és magyar költészetben" való jártasságáról

esik szó (CsEml. 37. l.). S bár 1798-ban mecénásainak már francia fordításairól beszél (MM². II. 396., 397. l.), nyelvtudásának valódi szintjéről még 1801-ben is óvatosan nyilatkozik: „A francia nyelv értésében középszerű vagyok: de az ezen a nyelven való literaturához legjobban vonszó tüzem sebes előmenetellel mér magamat is biztatni." (MM². II. 422. l.)

Ha tehát Csokonainak az olasszal való megismerkedését legvalószínűbben 1792—93-ra tehetjük, úgy a franciával sem kezdhetett 1793—94-nél később foglalkozni (Szilágyi: CsMűv. 305. l.), még ha ekkor néha külső segítséget kért is a bonyolultabb szövegek precíz értelmezéséhez. Az olyan egyszerűekkel azonban, mint amilyenek e kis dalocskák, maga is elboldogulhatott már ekkoriban. S ne feledjük, a forrásul használt szöveggyűjteményt (Esch.) tudomásunk szerint itt a kollégiumban forgatta, utána nemigen tudott huzamosabb időre hozzájutni. (A fordítások nyelvi színvonalára nézve vö. Gulyás József EPhK. 1927. 162—163. l.)

Szövegkritika

A nyersfordítások három, mindkét oldalán teleírt lapon találhatók, melyeken Csokonai eredeti számozása látható. A 30a oldalon, a szöveg után héber írásjelek állnak. Bár 15 önálló vers fordításáról van szó a jelen esetben, külön-külön való közlésük nem látszik szerencsésnek, minthogy ezek további kidolgozásra szánt, a költő által is csak gyakorlati szempontok szerint elkülönített, igen rövid nyersfordítások. További problémát jelentene az egyes darabok címének a meghatározása. Csokonai csak két címet fordított le, egyet pedig eredeti formájában vett át, a többi vers fordítása előtt vagy a szerző neve áll, vagy csak egy szám, ha egyazon költőtől több darab is szerepel. Az Esch. megfelelő helyén (II. 41—55. l.) és Csokonai ez alapján készült autográf címjegyzékén (MTAK. K 677. 7a) sem azonosítható pontosan minden cím: öt esetben ez hiányzik az Esch.-ból is, ilyenkor Csokonai a kezdősort írta ki. Mindezek miatt az eddigi kiadások gyakorlatát követve együtt adjuk e fordításokat *[Francia versek prózafordításai]* összefoglaló cím alatt. Az egyes darabok önálló voltát azonban római számmal való külön-külön megjelölésük hangsúlyozza.

[I.]

1. Címe Esch.-ben sincs, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
2. K: *Mintʰ [= Minthogy] ⟨tőled nintsen⟩ más*
4. K: *ollyan okosann ⟨úgy⟩* Az áth. szó fölé írva.
7—8. K: *a' mellyekk tš [= a' mellyeknek tsak]*
9. K: *n̄ [= nem]*

[II.]

11. Címe Esch.-ban sincs, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
12. K: *részetskéi, ⟨heves Kívánságai⟩* Az áth. szavak fölé írva.
13. K: *gyászomk [= gyászomnak]*
h̄ [= hogy]
15. K: *engem ⟨hallgassatok⟩ várjatok*
16. K: *áil [= által]*
18. K: *akarok* A második *k m*-ből jav.

[III.]

19. A címe Esch.-ban és a jegyzéken: *Printems.*
21. K: *Szerelemk̄ [= Szerelemnek]*
22. K: *Hadd* és *Henyélésnek* A *H* olvhtl. betűből jav. mindkétszer.
24. K: *g̈koronázni [= megkoronázni]*

[IV.]

25. K: *Kampagnai* A *K* olvhtl. betűből jav. A cím Esch.-ban és a jegyzéken: *Les pressoirs de Champagne.*
26. K: *A' Mese, ⟨a' több⟩ ezer gyönyörűségek ⟨között⟩ és ⟨az⟩ Zefír*
27. K: *szűlt ⟨eg⟩ a'*
28. K: *a' mellyet a' kit-ből* jav.
Görög A *G g*-ből jav.
29. K: *Chámpagna* A *Ch K*-ból jav.
30. K: *pesgéséből* A *p* olvhtl. betűből jav.

[V.]

32. A címe Esch.-ban és a jegyzéken: *Stances.*
36. K: *h̄ [= hogy]*
40. K: *n̄ [= nem]*
vn̄ [= volna]
41. K: *szívemb̄ [= szívemben]*
tsalárd A *t h*-ból jav.
42. K: *Szépségedk̄ [= Szépségednek]*
n̄ [= nem]
43. K: *Állhatatlanságodk̄ [= Állhatatlanságodnak]*

[VI.]

45. A címe Esch.-ban és a jegyzéken: *Chanson.*, ez utóbbin szerepel még a kezdősor is.
46. K: *Szerelemk̄ [= Szerelemnek]*
49. K: *Atyádk̄ [= Atyádnak] ⟨vak⟩ nints szeme* A *k̄* utólag betoldva.
50. K: *pg̃ [= pedig]*

[VII.]

51. Az Esch.-ban *Autre.* megnevezés áll, a jegyzéken pedig a kezdősor.
54. K: *h̄ [= hogy]*
55. K: *mn̄ tzivódásunkk̄ [= minden tzivódásunknak]* Az *u n*-ből jav.
56. K: *g̃ [= meg]*
h̄ [= hogy]
Szeretetűnk Utána ⋕ jel mutatja, hogy a szöveg végénél található két szó *(akaratunk ellen)* ide tartozik.
K: *h̄ [= hogy]*

[VIII.]

59. K: Az Esch.-ban *Chanson.* a címe, a jegyzéken csak a kezdősor szerepel.
60. K: *iszom ⟨fájdal⟩ nyúghatatlanságomnak*
61. K: *elűzesére* em.
62. K: *Irisimk̄ [= Irisemnek]* em.

[IX].

64. A címe Esch.-ban és a jegyzéken: *La Fantaisie.*
65. K: *bennem ⟨igaz szeretet . . .⟩ gyenge*
67. K: *n̄ [= nem]*
68. K: *Szerelemk̄ [= Szerelemnek]*
72. K: *ah! h [= hogy]* Az *a A*-ból jav.
75. K: *n̄ [= nem]*
76. K: *ḡkoronázva [= megkoronázva]*
79. K: *ḡláttam, h [= megláttam, hogy]*
81. K: *Szeretők! ⟨Ás⟩ szép*
81—82. K: *körűlte ⟨szelídenn⟩ viseljétek*
82. K: *ne kívánjatok ⟨meg⟩ Fantáziájának* A *kívánjatok a*-ja fölött áth. ékezet.
83. K: *n̄ [= nem]*

[X.]

85. A cím előtt a K-ban *2.*, áll, ami arra utal, hogy az Esch.-ban ez előtt van még egy Panard-vers, amelyet azonban nem fordított le a költő.
86—87. K: *tömlötzökből* A *k* olvhtl. betűből jav.
88. K: *mitsoda ⟨Süvő⟩ Dühösség*
89. K: *fénnyei ⟨. . .⟩ az*
90. K: *teszi! ⟨De⟩ Ó*
91. K: *engesztelésedre* Az *é l*-ből jav.
92. K: *pḡ [= pedig]*

[XI.]

93. Az Esch.-ban *Chanson.* olvasható címként, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
94. K: Másodjára is *Lisette Colinért* van; értelemszerűen em.
95. K: *és ⟨játszi⟩ Lisette pḡ [= pedig]*
96. K: *pḡ [= pedig⟩*
97. K: *elsőködik* A *ls̄* olvhtl. betűkből jav.
pḡ [= pedig]
98. K: *múlattat* Fölötte olvhtl. áth. szó.
98—99. K: *mn̄ szépeket. Md̄ [= minden szépeket. Mind]*
99. K: *szeretet⟨é⟩be*
md̄ [= mind]
100. K: *Ő leg legszebb* A szóismétlést elhagytuk.
103. K: *Emlékezésk̄ [= Emlékezésnek] és ⟨Gyönyö⟩ Reménységnek*
104. K: *áīl [= által]*
104—105. K: *szeretete áīl [= által]* A *szeretete* olvhtl. szóból jav.
106. K: *valami ⟨dif⟩ kótzódás*
tš̄ [= tsak]
107. K: *n̄ [= nem]*
108. K: *ḡ [= meg]*
110. K: *h̄ eggymásk̄ ḡ ⟨tš̄⟩ botsássanak [= hogy eggymásnak meg]* A *ss* olvhtl. betűkből jav., utána az *a* fölött áth. ékezet.
111. K: *n̄ [= nem]*
ḡ [= meg] ⟨az ő⟩ Szereteteket Az áth. szavak fölött szintén áth. szó áll.
112. K: *h̄ [= hogy]*
114. K: *varrjatok* A *v* olvhtl. betűből jav.

[XII.]

116. Címe Esch.-ban sincs, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
117. K: *gyenge* Sor fölötti betoldás.
119. K: *n̄ [= nem]*
édes ⟨. . .⟩ névnek
120. K: *aztigen* A két szót különválasztottuk.
irígyelném Utána hiányzik a pont, em.
121. K: *h̄ szeretetünkk̄ [= hogy szeretetünknek]*
122. K: *ḡ [= meg]*
l. inkább [= leginkább]
124. K: *én nyájamat ⟨enyémet⟩* Az áth. szó fölé írva.
125. K: *ha* Sor fölötti betoldás.
126. K: *ḡ n̄ [= meg nem]*
Tik a'kiket, A vesszőt a megfelelő helyre tettük.
127. K: *jobb̄ [= jobban]*
128. K: *h̄ [= hogy]*
pḡ [= pedig]
131. K: *h̄ [= hogy]*
133. K: *pḡ [= pedig]* A sor fölött betoldva.
135. K: *eresztvén ⟨. . .⟩ magát*
135—136. K: *h̄ [= hogy]* Mindkétszer rövidítés van, az *ő* sor fölötti betoldás.

[XIII.]

137. Címe Esch.-ban sincs, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
138. K: *n̄ [= nem]*
a' mellyen ⟨eggy⟩ az én
138—139. K: *Juhászném ⟨jekszik⟩ nyugszik*
139—140. K: *Napk̄ [= Napnak] az estvéjénn ⟨eggy⟩ a' Szerelemk̄ [= Szerelemnek]*
140. K: Itt a szöveg alatt háromszögek látszanak, nyilván már korábban a lapon voltak, mert jel szerepük nincsen.
n̄ [= nem]
142. K: *n̄ [= nem]*
142—143. K: *tiszta ⟨Sz⟩ Víz*
143. K: *n̄ [= nem]*
145. K: *n̄ [= nem]*
146. K: *Abrázatját* Az *A áb*-ból jav., az ékezetet pótoltuk.
147. K: *n̄ [= nem]*
147—148. K: *az a' ⟨gyenge⟩ gyenge*
148. K: *a' mellyk [= a' mellynek]* A *k̄* olvhtl. betűből jav.
149. K: *n̄ [= nem]*
151. K: *eggy ⟨ul⟩ újj*
hodító Sor fölötti betoldás.
Gyönyörűséget Az *et k̄*-ból jav.
152. K: *n̄ [= nem]*
átl [= által]
153. K: *n̄ [= nem]*
154. K: *adtak* Az első *a* olvhtl. betűből jav.
155. K: *a' ki ⟨mivel én⟩* Az áth. szavak fölé írva.
155—156. K: *szemeik̄ [= szemeinek]*

[XIV.]

157. Címe Esch.-ban sincs, a jegyzéken a kezdősor szerepel.
159. K: *ér annyit, mint* ⟨*megérdemli*⟩ Az áth. szó fölé írva.
az⟨*t*⟩ *a' betsületet* A második tárgyragot is elhagytuk.
160. K: *h̄ [= hogy]*
vagy legyél-ből jav.
n̄ [= nem]
160—161. K: *az ő* ⟨*Győz*⟩ *Triumfusa*
162. K: *az Hajnal* em.
163. K: *Iffjú Eglé,* ⟨*az*⟩ *a' Gyönyörűség ez* Az *Iffjú* előtt áth. vessző, az *ez ben*-ből jav.
164. K: *festi.* Utána a pont vesszőből jav.
n̄ [= nem]
164—165. K: *nyughatatlanságomk̄ [= nyughatatlanságomnak]*
165. K: *celebrálja* ⟨*hirdeti*⟩ Az áth. szó alá írva.
166. K: *tš [= tsak]*
168. K: *hagyj g̃ [= meg]*
169. K: *Ez az* ⟨*a' mit*⟩ *végre*

[XV.]

171. A cím Esch.-ban és a jegyzékben: *Portrait d'une Maitresse.*
172. K: Az első *az* utólagos betoldás.
173. K: *színek* Az *ek* olvhtl. betűkből jav.
etset, ⟨*fesd S*⟩ *rajzold*
174. K: *Képével* A *vel* olvhtl. betűkből jav.
175. K: *Eggy* Az *E* olvhtl. betűből jav.
Homlokk [= Homloknak] alabastromába em.
176. K: *gyönyörűséges* ⟨*elefánt*⟩ *eben* Az *e* olvhtl. betűből jav., az ékezetet pótoltuk.
177. K: *szép* ⟨*kik egy*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
kemény Az *én* olvhtl. betűkből jav.
178. K: *érdeklő,* ⟨*melly*⟩ *meg*
180. K: *most* ⟨*ki*⟩ *nyílt*
Hogy Előtte vessző áll, értelemszerűen em.
182. K: *f. [= fel]*
184—185. K: *lejtősségét* A második *s ő*-ből jav.
185. K: *l. agilisebb [= legagilisebb]*
189. K: *fugax* ⟨*fugax repeső*⟩ Az áth. szavak fölé írva, előtte a névelő *z*-jét elhagytuk.
190. K: *is* ⟨*meg*⟩ *figálhatná* Utána áth. vessző.
191. K: *g̃ [= meg]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

[I.]

1. *Clement Marot* (1496—1544) hányatott életű humanista, a gáláns érzelmesség költője. A „marot-i stílus" még sokáig követendő példának számított, kedvelte Voltaire és Rousseau is.

Puisque de vous je n' ai autre visage
Je m' en vais rendre Hermite en un désert,
Pour prier Dieu, si un autre vous sert,
Qu' autant que moi en votre honneur soit sage,
Je m' en vais rendre Hermite en un désert.

Adieu Amour, adieu gentil corsage,
Adieu ce rire, adieu ces si beaux yeux,
Dont un regard sembloit m' ouvrir les cieux:
Je n' ai pas eu de vous grand avantage;
Un moins aimant aura peut-être mieux.
(Esch. II. 41. l.)

2. *Képem:* az eredetiben: 'fogadtatásom'.
3. *Kietlen* (rég.): pusztaság, sivatag.
6. *corsage:* 'keblek'; fordítatlanul maradt.
8. *az Egeket felnyitotta:* az eredetiben: 'az Egeket megnyitni látszott'.

[II.]

11. *Melin de Saint Gelais* (1491—1558) francia költő, királyi könyvtáros. Költészete nem jelentős, verseiben sajátosan keverednek az erotikus töltésű képek a vallásos áhítattal.

Soupirs ardens, parcelles de mon ame,
Qui de mon deuil seuls la cause entendez,
Si vous voyez ma fin plaire à ma Dame,
Volez au ciel, et là haut m' attendez:
Mais si son oeil, comme vous pretendez,
De quelque espoir nous daigne secourir,
Tournez à moi et l' ésprit me rendez;
Je n' aurai plus volonté de mourir.
(Esch. II. 41. l.)

Csokonai fordítása elég jól sikerült, talán ezért is használta fel a későbbiekben: beépítette a *Melitesz Rozáliához [II.]* című költői levélbe (26—31. sorok), majd pedig *Rózsim sírja felett* címen verssé is formálta, átforrósítva ott az „idegen költő okoskodó leleményét" (Horváth 47. l.). E versnek egyébként két dallama is ismeretes (vö. ItK. 1926. 234—237. l.). A mű antikvitásból származó alapmotívuma, amelyet egyébként Herder is közvetíthetett a költő számára (lásd a *Vázlatfüzet* 265. sorát), másutt is gyakran felbukkan: *A' Tsókokon* (131—135. és 144. sorok) kívül megtalálható a *Lilla első dalának prózai változatában* (43—45. sorok), a versek közül pedig a *Haljunk meg* és *A feléledt pásztor* címűeket említhetjük példaként.

16. *védelmezni:* az eredetiben: 'megsegíteni'.

[III.]

19. *Lainez*, Alexendre (1650—1710), francia költő, főleg a pásztorköltészet világában otthonos. Versei kevéssé jelentősek.

PRINTEMS.

Que tout refleurisse
Dans ce beau séjour,
Jonquille et Narcisse,
Que tout rajeunisse
Aux yeux de l' Amour!
Que la Faveur repose
Dans les bras du Loisir;
Que FLORE, sur la rose,
Pour elle seul éclose,
Vienne avec le Plaisir,
Couronner le ZEPHYR!
(Esch. II., 42. l.)

20. *Hogy:* az eredetiben: 'Hadd'; a továbbiakban Csokonai is így fordítja.
22. *Grátzia:* Wieland-fordításában a költő 'kellem'-nek fordítja.
Henyélés: az eredeti *loisir* ('szabad idő') szabad fordítása.
23. *Flora:* „a' Virágok Istenasszonya a' Rómaiaknál" (Tav/j.).
24. *nyílik ki:* az eredetiben: 'nyilt ki'.
Zefír: enyhe nyugati szellő.

[IV.]

25. Lainez e dalának az eredetije a következő:

LES PRESSOIRS DE CHAMPAGNE.

La Fable, entre mille plaisirs,
Et mille flots badins conduits par des Zéphyrs,
Fit naître une Vénus de l'écume de l' Onde;
Que la Gréce murmure, ou que la Fable gronde.
La Champagne, le verre en main,
A l'aspect des pressoirs que sa liqueur inonde,
La fait naître aujourd' hui de la mousse du Vin.
(Esch. II. 42. l.)

Ez az egyetlen az itteni versek között, amelyet teljesen félreértett a költő: éppen a poént nem értette meg.
Kampagna: „Champagne, város és egész kerület Franciaországban, ahol a híres borok teremnek" — írja Csokonai a *Békaegérhartz* jegyzetében (vö. Cs/ÖM. II. 435—440.).
Sajtó (rég.): prés.
26. *Mese:* mitológiai történet; Vénusz születésére nézve lásd a *Vázlatfüzet* 142—145. sorainak jegyzetét.
28. *Vénust, a' mellyet:* a vonatkozó névmás helytelen, itt új gondolat kezdődik; helyesen: 'Vénust. Még ha'.
mormorál (táj.): mormol; helyesen azonban: 'morog'.
Fabula (lat.): mese, itt: mítosz.
29. *zeng:* helyesen: 'zúgolódik'; utána pont helyett vessző kell.
Chámpagna Sajtó: helyesen: csak *Champagne.*
üveg: helyesen: 'pohár'.
29—30. *nedvességtől:* helyesen: 'nedűtől'

28—31. E rész helyesen így hangzik tehát: '. . . Vénust. Még ha morog is Görögország és zúgolódik is a Fabula, Champagne, pohárral a kézben, a nedűtől eláradt Sajtónak láttára a bornak pezsgéséből szüli ma őt.'

[V.]

32. *Chaulieu*, Guillaume Amfrye, abbe de (1639—1720) A nagyurak pártfogoltjaként, kiegyensúlyozottan élő költő az élet derűs élvezetét énekelte meg dalaiban, melyeket Kazinczy is „édes lágyságú"-aknak nevezett Gessner-fordítása bevezetőjében.

STANCES.

Que de chagrins, de tourmens et d' alarmes,
Ingrate Iris, tes rigueurs m' ont couté!
Faut-il encor que je verse des larmes,
Pour déplorer ton infidelité?

Tu me jurois une amour éternelle,
Et cependant tu me manques de foi;
Crois-tu trouver un Amant plus fidele?
Il n' en est point qui t' aime autant que moi.

Ce beau Berger, à qui te veux tant plaire,
Sent pour Philis et pour toi même ardeur;
Quand tu m'aimois, la Reine de Cythere
N'eut pas trouvé de place dans mon coeur.

Tes faux sermens, ni tes trompeuses larmes
N' ont pû ternir l'éclat de ta beauté;
Reviens, Iris, en faveur de tes charmes
Je ferai grace à ta legéreté.
(Esch. II. 43. l.)

33—34. Nem fordította az *alarmes* és az *ingrate* szavakat, a *rigueurs*-t pedig 'kegyetlenség' helyett 'háládatlanság'-gal adta vissza. A mondat az eredetiben: 'Micsoda fájdalmat, gyötrelmet és nyugtalanságot okoztál te nékem, hálátlan Iris, a te kegyetlenségeddel!'

36. *mégis:* Csokonai betoldása.

37. *nálamnál:* az eredetiben utána kérdőjel áll és új mondat kezdődik.

38. *szeressen:* utána az eredetiben új mondat kezdődik.

40. *Vénus:* az eredetiben 'Cythere királynője' áll.

41. *szívemben:* utána az eredetiben új mondat kezdődik.

42. *hervaszthatták:* az eredetiben: 'homályosíthatták'.

[VI.]

45. Chaulieu dalának az eredetije a következő:

CHANSON.

Vous êtes fille de l' Amour,
Cruelle Jalousie!
Mais, hélas! vos soupçons font languir nuit et jour,

Sitôt que l' ame en est saisie
Sans vos soins ennuyeux
L' Amour seroit tranquille;
Votre pere est sans yeux,
Et vous en avez mille.
(Esch. II. 43—44. l.)

46. *Irigybánás:* féltékenység.
48. *únalmas:* az eredetiben: 'kellemetlen'.
49. *tsendes:* az eredetiben: 'nyugodt, nyugalmas'.

[VII.]

51. Chaulieu másik dalának az eredeti szövege így hangzik:

AUTRE.

Mon Iris m' est toujours fidéle,
Nôus sommes l' un et l'autre également contens;
Je n' ai lieu de me plaindre d' elle,
Que de l' aimer depuis dix ans.
Cependant cela seul fait toutes nos querelles;
Hélas! faut-il donc voir ainsi
S' échaper malgré nous nos ardeurs mutuelles?
N' étoit-ce point assez que le tems eût des ailes?
Pourquoi, volage amour, en avez-vous aussi?
(Esch II. 44. l.)

58. *fugax:* a *volage* ('állhatatlan, tünékeny') szót latin megfelelővel fordítja.

[VIII.]

59. *La Fare*, Charles Auguste, marquis de (1644?—1712) züllött életű katonatiszt, csekély irodalmi értékű gáláns költemények szerzője. Fő műve a XIV. Lajos koráról írott emlékirata.

CHANSON.

En vain je bois pour calmer mes allarmes,
Et pour chasser l' amour qui m' a surpris;
Ce sont des armes
Pour mon Iris;
Le Vin me fait oublier ses mépris,
Et m' entretient seulement de ses charmes.
(Esch. II. 44. l.)

62. *az ő Megvettetését:* az eredetiben: 'az ő megvető pillantásait'.

[IX.]

64. *Moncrif*, François-Auguste Paradis de (1687—1770) francia költő, muzsikus, az Akadémia tagja. Rendkívül sokoldalú volt, írt verseket, komédiákat, regényeket, sőt paródiákat is a korabeli irodalom elavult jelenségeiről.

LA FANTAISIE.

Elle m' aima, cette belle Aspasie,
Et bien en moi trouva tendre retour.
Elle m' aima, ce fut sa fantaisie,
Mais celle-là ne lui dura qu' un jour

Le jour d' après cette belle Aspasie
Entend Myrtil chanter l' Hymne d' Amour;
Elle l' aima, ce fut sa fantaisie,
Et celle-là ne lui dura qu' un jour.

Toujours aimant, cette belle Aspasie
A pris, quitté nos Bergers tour à tour.
Ils sont fachés; moi je la remercie,
Las! elle fait passer un si beau jour!

Pour ramener une belle Aspasie,
C' est grand abus de montrer du courroux;
Si reclamez sa douce fantaisie,
Elle dira: Que ne l' inspirez-vous?

J'ai vû depuis cette belle Aspasie,
La couronnant de roses, je lui dis:
Quand reviendra la douce fantaisie?
Car ce jour-là c' est le seul où je vis.

Lors j' apperçus cette belle Aspasie,
Qu' un doux souris colorit ses attraits!
Elle repris sa douce fantaisie,
Et me donna même le jour d' après.

Amans, quittés d' une belle Aspasie
Ayez près d' elle un modeste maintien;
Ne prétendez gêner sa fantaisie:
Qui plaît est Roi, qui ne plaît plus n' est rien.
(Esch. II. 45—46. l.)

65. *gyenge* (rég.): gyengéd.
65—66. *viszontaglás* (rég.): viszonzás.
67. *Eggy nap eggyszer:* az eredetiben: 'A következő nap'.
67—68. *e' szép Aspasia mellett Mirtil hallja:* az eredetiben: 'e szép Aspasia Mirtilt hallja'.
72. *én néki köszönöm:* az eredetiben: 'én néki megköszönöm'.
74. *abusus:* az *abus* itt a túlzó fok kifejezésére szolgál.
74—75. *vissza kiáltod:* az eredetiben: 'visszakövetteled'.
75. *sugarlasz* (rég.): sugalmazol; az eredetiben: 'Miért nem ébresztted fel bennem azt?'
Miolta: az eredetiben: 'azóta, újból'.
78. *Mikor:* az eredetiben: 'Akkor'.
80. *és engem megélesztett:* az eredetiben: 'és még a következő nap is nékem adta azt'.
82. *modeste:* 'illedelmesen, szerényen'; fordítatlanul maradt.

[X.]

85. *Panard*, Charles François (1674—1765) francia költő, drámaíró, kora irodalmi életének népszerű egyénisége. Kezdetben dalokat, szatírákat, később főleg színpadi műveket írt.

CHANSON A BOIRE.

De quel bruit effrayant retentissent les airs!
Les vents, échappés de leurs fers,
Se font une terrible guerre!
Quels sifflemens! quelles fureurs!
La grêle, les éclairs, les éclats du Tonnerre,
Vout détruire en ce jour tout l' espoir des Buveurs.
O Jupiter, calmez votre colere!
Bacchus, pour vous fléchir se joint à nos accens,
Souvenez-vous, grand Dieu, que vous êtes son pere,
Et que nous sommes ses enfans!
(Esch. II. 48. l.)

Chanson a Boir: bordal.

88. *villámás* (táj.): villámlás
89. *mennykő fénnyei:* az eredetiben: 'mennydörgések'.
90. *Jupiter:* a villámokkal bíró főisten.
Bacchus: a bor és a mámor istene.
91. *hozzánk tsatlotta magát:* az eredetiben: 'esdő hangjainkra csatlakozott hozzánk'.

[XI.]

93. *L' Attaignant*, Gabriel-Charles de (1697—1779) francia költő, egyházi karriert futott be, kanonok lett Reimsben, de a szalonok nagyvilági életét élte. Versei is könnyedek, e nagyvilági életformában gyökereznek. Némely dala nagy népszerűségre tett szert a maga korában.

CHANSON.

Lisette est faite pour Colin,
Et Colin pour Lisette.
Il est volage, il est badin,
Elle est vive et coquette.
Colin tolere ses rivaux,
Lisette ses rivales;
Il prime parmi ses égaux,
Elle, entre ses égales.

Lisette amuse mille Amans,
Colin, toutes les Belles;
Tous deux en Amour sont constans,
Et tous deux infideles.
Il est le plus beau du Hameau,
Ellen en est la plus belle;
Colin ressemble au franc-Moineau,
Lisette à l' Hirondelle.

Sans soupirer et sans languir,
Ils amusent l' absence
Par les plaisirs du souvenir,
Et ceux de l'espérance;
Ou, s' ils dissipent leur chagrin
Par quelqu' autre amourette,
Lisette revient à Colin,
Et Colin à Lisette.

S' il naît quelque dispute entre eux,
C' est un leger orage,
Qui, bien loin de briser leurs noeuds,
Les serre davantage:
Quel tort pourroient ils se donner,
Egalement coupables?
Ah! pour ne pas se pardonner,
Tous deux sont trop aimables.

Les soupçons jaloux, les soupirs
Ne troublent point leurs chaînes;
D' amour ils goutent les plaisirs,
Sans' en sentir les peines.
Amans, qui voulez vivre heureux,
Pren'ez les pour modele;
Et n' imitez plus dans vos feux
La triste Tourterelle.
(Esch II. 49—50. l.)

Csokonai egyik legjobban sikerült fordítása ez, annak ellenére, hogy találhatók benne apróbb pontatlanságok, s egyes szavakat latin megfelelővel ad vissza. Felhagy viszont az eredeti szolgai követésével, így szellemes megoldásai, találó fordulatai élővé teszik átköltését még prózai formában is.

94. *változó:* az eredetiben: 'állhatatlan és huncut'.
95. *tsapzi* (nép., rég.): csapodár.
96. *rivalis* (lat.): szerelmi vetélytárs, olasz fordításaiban Csokonai ezt *szerelemtárs*nak fordította.
100. *puszta falu* (rég.): tanya, szállás. (Szilágyi Ferenc adata.)
101. *szabad Veréhhez:* az eredetiben: 'házi verébhez'.
102—103. *a' távollételbe múlatnak:* az eredetiben: 'feledtetik a távollétet'.
106. *kótzódás* (nép.): kisebb veszekedés, civódás.
109—110. A mondat az eredetiben: 'Ah, mind a ketten túl szeretetre méltók ahhoz, hogy egymásnak meg ne bocsássanak.'
111. *Zelotypia* (gör.): féltékenység.
Szereteteket: az eredetiben: 'láncukat'.
114. *varrjatok hímet:* az eredetit ('vegyétek mintául őket') szólással adja vissza.
Szerelmetekbe: az eredetiben: 'tüzetekbe'.

[XII.]

116. *Bernard,* Pierre-Joseph vagy Gentil-Bernard (1708—1775) francia költő, drámaíró, versei gyakran pusztán intellektuális játékok. Fő műve *(L' art d' aimer)* szerelmi témájú.

Sur une écorce légère,
Amans, tracez vos ardeurs;
Le beau nom de ma bergère
N' est gravé que dans mon coeur.
Je n' ose occuper ma Lyre
A chanter un nom si doux;
Echo pourroit le rédire,
Et j'aurois trop de jaloux.

Corinne à seindre m' engage,
Pour mieux tromper les témoins!
Ce que lui plaît davantage,
Semble me plaire le moins:
L' herbe où son troupeau va paître,
Voit le mien s' en écarter,
Et je semble mécconoître
Son Chien qui veut me flatter.

Vous qu' un fol amour inspire,
Connoissez mieux le plaisir,
Vous n' aimez que pour le dire,
Nous n' aimons que pour jouir:
Corinne, que ce mystère
Dure autant que nos amours.
L' Amant content doit se taire,
Fais moi taire pour toujours.

L' Amant frivole et volage
Chante partout ses plaisirs;
Le Berger discret et sage
Cache jusqu' à ses desirs.
Telle est mon ardeur extrême:
Mon coeur soumis à ta loi
Te dit sans cesse qu' il aime,
Pour ne le dire qu' à toi.
(Esch. II. 50—51. l.)

118. *bé nyomva:* az eredetiben: 'bevésve'. Előtte a *neve* jelzője (beau: 'szép') fordítatlanul maradt.
119. *múlathatom:* az eredetiben: 'merem múlatni'.
120. *és azt igen irígyelném:* az eredetiben: 'és sok irigyem támadna'.
123. *kevésbbé:* az eredetiben: 'legkevésbé'.
128. *hogy azt mondhassátok:* az eredetiben: 'hogy beszéljetek róla'.
128—129. *hogy véle élhessünk:* az eredetiben: 'hogy élvezzük'.
132. *frivolus* (lat.): léha.
Szeretet: az eredetiben: 'Szerető'.
133. *discretus* (lat.): tapintatos

[XIII.]

137. *Riboutté,* Charles-Henri (1708—1740) kalandos életű francia dalszerző. Művei közül a leghíresebb épp a Csokonai által is fordított *Les Souhaits* című dal.

Que ne suis-je la fougère,
Où sur le soir d' un beau jour
Se repose ma Bergère
Sous la garde de l' Amour !
Que ne suis-je le Zéphire
Qui rafraîchit ses appas,
L'air que sa bouche respire,
La fleur qui naît sous ses pas !

Que ne suis-je l'onde pure
Qui la reçoit dans son sein !
Que ne suis-je la parure
Qu' elle met sortant du bain !
Que ne suis-je cette glace,
Où son minois répeté
Ofrre à nos yeux une Grace
Qui sourit à la Beauté !

Que ne suis-je l' oiseau tendre
Dont le ramage est si doux,
Qui lui-même vient l' entendre,
Et mourir à ses genoux !
Que ne suis-je le caprice
Qui caresse son désir,
Et lui porte en sacrifice
L' attrait d' un nouveau plaisir !

Que ne puis-je par un songe
Tenir son coeur enchanté !
Que ne puis-je du mensonge
Passer à la vérité !
Les Dieux, qui m' ont donné l' être,
M' ont fait trop ambitieux,
Car enfin je voudrois être
Tout ce qui plaît à ses yeux.
(Esch. II. 51—52.)

140—141. *a' melly kellemetességével játszik:* az eredetiben: 'mely bájait felfrissíti'.

145—146. A két tagmondat az eredetiben: 'Miért nem vagyok az a tükör, amelyben bájos arcocskájának képe szemeinknek egy oly gráciát mutat'.

149—151. A mondat az eredetiben: 'Miért nem vagyok az a szeszély, amely az ő vágyának hízeleg, és néki áldozatul egy új gyönyörűség varázsát hozza !'

154—155. *ambitiósus* (lat.): becsvágyó.

155. *a' ki:* az eredetiben: 'hiszen'.

[XIV.]

157. *Dorat,* Claude Joseph (1734—1780) költő, nagyszámú írásával nem aratott sohasem jelentős sikereket, s szembekerült az enciklopedisták körével is.

Tes yeux promettent le bonheur,
Confirme leur langage.
Va, le plaisir vaut bien l' honneur
D' être fiere et sauvage:
Quand l' Amant n' est point trompeur
Son triomphe est un hommage.

Sous l' aîle du tendre Zéphir
Vois cette rose éclore;
Vois son incarnat s' embellir
Des baisers de l' Aurore.
Jeune Eglé, c' est le plaisir
Qui l' anime et la colore.

Combien de fois ai-je chanté
L' objet de mes allarmes!
Mais célébre-t-on la beauté,
En répandant des larmes?
Ce n' est que la volupté
Qui pourroit peindre tes charmes.

Amour, prends soin de mon destin,
Rends Eglé moins cruelle;
Laisse-moi mourir sur son sein,
Et renaître pour elle:
C' est là que je veux enfin
M' écrier, Dieux! qu' elle est belle!
(Esch. II. 53. l.)

158. *confirmál* (lat.): megerősít.
159. *betsület:* az eredetiben: 'dicsőség'.
161. *Triumfus* (lat.): győzedelem.
Homagium (lat.): hódolat.
165. *celebrál* (lat.): magasztal.
166. *Könyveket* (rég.): könnyeket.
169. *és életre visszajönni:* az eredetiben: 'és újjászületni érte'.
169—170. A mondat az eredetiben: 'És ott akarok végre felkiáltani'.

[XV.]

171. Dorat e versének az eredetije a következő:

PORTRAIT D' UNE MAITRESSE.

Am'our, commence le tableau:
Qu' il sera beau, s' il est fidelle!
Voilà les couleurs, le pinceau.
Dessine, Amour, sois mon Apelle.

L' ouvrage est digne de ta main;
Il s' agit du portrait d' Ismène.
Sur l' albâtre d' une front serein
Trace deux jolis arcs d' ébène.

Peins sous leur voûte un oeil charmant,
Cet oeil trop rigoreux peut-être,
Qui, tour-à-tour fier et touchant,
Défend le desir qu' il fait naître.

Peins sur ses lévres de corail
Les fleurs nouvellement écloses;
De ses dents pour rendre l' émail,
Peins des perles parmi les roses.

Avec art suspens ses cheveux,
Et tresse-les en diadême . . .
Laisse-les flotter, si tu veux;
Ce désordre lui sied de même.

Pour m' offrir les brillans contours
De sa taille souple et legere,
Peins la plus agile Bergere
Qui cherche ou qui fuit les amours.

De son doux et tendre sourirs
Exprime le charme secret:
Peins ce qu' il dit, ce qu' il promet;
Moi, je peindrai ce qu' il inspire,

Acheve, arrondis ce beau sein,
Qui fixeroit l' amour volage . . .
Le pinceau tombe de ta main . . .
Arrête, et baise ton ouvrage.
(Esch. II. 54—55. l.)

171. A címben fordítatlanul maradt a *Maitresse* ('szerető, kedves').
172. *tableau:* 'festmény, kép'; fordítatlanul maradt.
174. *Apelles* (i. e. IV. sz.): Nagy Sándor udvari festője.
174—175. *Isménének Képével van a' dolog:* az eredetiben: 'hiszen Isméne portréjáról van szó'.
175. *tiszta:* az eredetiben 'derűs'.
176. *szivárvány:* az eredetiben: 'ív'.
178. *kegyetlen:* az eredetiben: 'büszke'.
szíveket érdeklő (rég.): megindító.
179—180. A mondat az eredetiben: 'Fess kláris ('korall') ajakira csak most nyílt virágokat!'
182. *diadéma:* itt 'korona' a jelentése.
183. *rendetlenség:* utána az eredetiben 'is' áll, ez fordítatlanul maradt.
184—185. A tagmondat az eredetiben: 'Hogy nékem hajlékony és könnyű termetének pompás vonalait megmutasd'.
185. *fess eggy legagilisebb:* az eredetiben: 'fesd le a legfürgébb'.
186. *a' ki keresi avvagy futja a' Szeretetet:* az eredetiben: 'aki keresi a szerelmet, vagy aki menekül előle'.
gyenge (rég.): gyengéd.
187. *exprimál* (lat.): ábrázol.

188. *ő:* a *mosolygás*ra vonatkozik.
188—189. *inspirál* (lat.): sugall.
189—190. *a' fugax szeretetet is fígálhatná:* 'a csapodár szerelmet is állhatatossá tenné'.

35. [Prózafordítás töredéke Berquin VIII. idilljéből]

Kézirata

MTAK. K 675. 79a. Autográf fogalmazvány, *A' Tsókok* másolati példánya után kötve.

Megjelenése

Először a HG. adta ki *Töredék* címmel, a prózai írások között (II. 493—494. l.) A FK. és a MM. egy másik prózai töredékkel vonta egybe *Két töredék*, ill. *Töredékek* címen. A MM². ismét magában közölte, de kétszer: mind a fordításoknál, mind az eredeti művek között.

Keletkezése

E töredékben maradt fordítás valószínűleg még a kollégiumban, a többi francia fordítással egy időben keletkezett, de nem zárható ki teljesen az sem, hogy csak 1796-ban, Sárospatakon készült. Tény, a sárospataki kollégium könyvtárának kiviteli naplója tanúsítja, hogy Csokonai ott Boccaccio és Apuleius mellett Berquin könyvét is forgatta (EPhK. 1927. 164. l.), de ez persze nem jelenti egyben azt is, hogy korábban nem találkozott Berquin műveivel (az egyik idillt pl. Esch.-ból is ismerhette, lásd I. 403—404. l.). Az is tény, hogy Berquin idilljeinek fordítását csak 1797-ben, a KiM.-ben jelenti be, s az idillek másolata meg is található a költő kéziratos hagyatékában (MTAK. K 674. 108a—113b és 123a—151b). Mindez azonban azt még nem bizonyítja, hogy e töredékben maradt fordítás is ekkoriban készült — elképzelhető az is, hogy ez nem egyéb mint egy korai, elvetélt próbálkozás, s a teljes Berquin lefordításának a terve csak később, ettől függetlenül fogamzott meg a költőben. (A terv azonban csak terv maradhatott, mert a KiM.-én kívül más jegyzékén nem szerepel, egyéb nyom pedig nem utal elkészültére.) A korai keltezést látszik igazolni az a tény is, hogy e töredék kézirata eredetileg *A' boszorkánysíp* című Schikaneder-fordítás lapjai között volt. E fogalmazványlapon felül *47.* szám látható, szintén Csokonai keze írásával; *A' boszorkánysíp* autográf számozással ellátott kéziratos anyagában az azonos nagyságú és minőségű lapok sorában a *46.* után rögtön a *48.* sorszámmal jelölt lap következik (MTAK. K 676. 96—97. lapok) — e Berquin-fordítás tehát eredetileg ide való, s csak a későbbi átrendezéskor került — nyilván tematikai szempont szerint — mai helyére. Persze az is elképzelhető, hogy a költő, szokása szerint, utóbb felhasználta korábbi kéziratos füzetének üresen maradt lapját, s így került oda e töredék. De a korai keletkezést támasztja alá még a fentieken túl az is, hogy az eredeti verset prózában adja vissza, csakúgy mint többi francia dalfordításában, s nyelvi,

megértési szintje is azokéhoz hasonló (Csokonai francia nyelvtudására nézve egyébként lásd a nevezett művek jegyzetében mondottakat). S éppen ez az, ami valószínűtleníti, hogy a ránk maradt töredéket azonosítsuk az EK. CLX. tételével: *Daphnis. Idyllium. Revideálni.* A címként használt név és a műfajmegjelölés ugyan illik erre is, de a *Revideálni.* megjegyzés már nem: a későbbi kidolgozásra szánt nyersfordításokat Csokonai *Kitsinálni* utalással regisztrálta, ráadásul ez esetben még nem is teljes fordításról, csak töredékről van szó. S ezen túlmenően: az EK.-on a fordítások címe mellett mindenütt ott áll az eredeti szerzőjének a neve. Nemigen azonosíthatjuk tehát e fordítástöredéket a *Daphnis* című idilliummal, amelyet ezek szerint az elveszett művek közé kell sorolnunk.

Szövegkritika

2. K: *e' a'*-ból jav.
10. K: *kietlen* ⟨*temérdek*⟩ Az áth. szó fölé írva.
13. K: *nem* ⟨*elég*⟩ *nagy*
14. K: *mást* ⟨. . .⟩ Az áth. szó fölé írva.
valakit ⟨*más*⟩, *ohjaj!* A *k* olvhtl. betűből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Berquin, Arnaud (1747—1791) francia író, a naív idillek, az érzelmes szépprózа tipikus képviselője; műveivel megteremtette a *berquinade* műfaját. Idilljei bevezetőjében kiemeli, hogy ő maga tudatosan követi, utánozza Gessner és Gresset műveit. Berquin Csokonaira gyakorolt hatását általában a pásztorköltészet közvetítésében szokták megjelölni, de Kastner Jenő (ItK. 1922. 56. l.) két esetben konkrét mintát is felfedezni vél Berquin művei között: *A' Patyolat* és *A' Feredés* rokokó erotikájának ihletét a *Les bergeres au bain* című versre vezeti vissza.

E VIII. idill nemcsak a belőle lefordított rész miatt érdemli meg a figyelmünket; folytatása sem érdektelen: Chloé vízbe akarja veszejteni magát, a nimfák azonban kimentik, s arra a szigetre viszik, ahová a hajótörést szenvedett Daphnis is kimenekedett. Mindez nagyon hasonló *A' Tsókok* I. Énekének azon részéhez (156—168. sorok), amelyben Melitesz akarja eldobni magától az életet. Csokonai persze Kazinczy Gessner-fordításában is találkozhatott e motívum hasonló kidolgozásával, de mint mondtuk, Berquin maga is vállalja, hogy VIII. idillje Gessner-imitáció. Mindenesetre tanulságos összehasonlítani a téma három megvalósítását: Berquin — Csokonai és Gessner—Kazinczy változatát, valamint *A' Tsókok*ba illesztett variációt.

„Jajgassatok utánnam, magas köszikla-falak! Szomorúan zengjen-vissza bús énekem a' partról és a' ligetenn!

Tsendesen fénylett a' Hóld, midön Chloe a' víz partonn magánosan állott, szív-szakadva várván a' tsónakot, mellynek Daphnist kellett általhozni hozzá. Soká múlat az én Kedvesem, monda; el-hallgatott a' Fülemile, 's szerelmes esdeklésire figyelmezett. Soká múlat az én Kedvesem! — — de — — halld! tsapkodást hallok, mint mikor a' habok a' tsónak' óldalát tsapdossák. Te vagy az, Édesem! Igen — — de nem! — — Meddig fogtok még tsalogatni álnok habok? Ó ne üzzetek nevettséget a' legérzékenyebben szerető Leány' epedéséből! Hol múlatsz Kedves? Nem

füz é szárnyakat lábaidra a' nyughatatlanság? Talám most sietsz a' ligetenn a' parthoz. Ó ne sértse-meg gyors lépésidet a' tövisk, vagy sarkadat a' tsúszó kígyó. Szüz Istenasszony Lúna, avagy Dianna, hibázhatatlan íveddel! hints, kérlek, eggynehányat súgarid közzül ösvénnyére. Ó mint ölelem majd által ha ki-száll a' tsónakból! — — De most, már nem tsaltok többet hamis habok! Tsapkodjátok gyengén óldalát, vigyázva hozzátok azt hátatokonn ide! — — Ah Nymphák, ha valaha szerettetek, ha tudjátok millyen nehéz a' várakozás — — — — — — már látom! — — hozott Isten! — — — — de — — miért nem felelsz? — — Istenek! — — — Ájúlva dült-el a' partonn.

Jajgassatok utánnam magas köszikla-falak! Szomorúan zengjen-vissza bús énekem a' partról és a' ligetenn!

Eggy fel-fordúltt tsónak úszott a' part felé; 's a' Hóld világította a' gyászos esetet. Ájulva feküdt Chloe a' partonn 's a' környéket borzasztó tsendesség lepte-el. Fel-ébrede ájúlásából — — rettenetes ébredés! némán és reszketve ült a' partonn. A' Hóld a' felhök mellé rejtette magát. El-fojtódott melje, 's dobogva fohászkodott. Azután el-fakadt jajgatva; az Ecchó pedig újra kiáltotta jajgatását a' gyászba borúltt környéknek 's siralmas fuvallat járta-keresztül az erdöt és a' ligetet. Öszve-kaptsoltt kézzel verte meljét, 's le-tépte szép haj-fürtjeit. Ah Daphnis, Daphnis! kegyetlen habok! — — Nymphák, ah, mit kések én bóldogtalan a' habokba' keresni halálomat, mellyek életem' gyönyörüségét el-ragadták? — — Igy szólla, 's a' vízbe ugra a' partról.

Jajgassatok utánnam magas köszikla-falak! szomorúan zengjen-vissza bús énekem a' partról és a' ligetenn!

De a' Nymphák meg-hagyták a' haboknak, hogy vigyázva vigyék a hátakonn. — — Kegyetlen Nymphák, kiálta, mit késleltetitek halálomat? Ah nyeljetek-el éh habok! — — De a' habok nem nyelték-el; vigyázva vitték hátakonn eggy keskeny sziget' széléhez. Daphnis úszva kapaszkodott-oda. Millyen el-gyengüléssel vetette néki karjai közzé magát Chloe, és örömét el nem tudom énekelni. Illyen a' fülemile' öröme, mikor ki-szabadul fogságából. Éjtszakákat töltött hív párja siralmas zengéssel a' fák' magas tetejénn. Örvendezve repül most el-íjedtt hímjéhez, sohajtoznak, tsípkedik eggymást, 's öszve-verik kis szárnyokat, 's egész éjtzakákat töltenek örvendetes tsattogással.

Ne jajgassatok többé magas köszikla-falak. Öröm zengjen-vissza a' partról és a' ligetenn!" (Gessner 59—64. l.)

Csokonai fordítástöredékének a nyelvi szintje megfelel a többi korabeli franciából készült fordítás átlagos színvonalának, néhány félreértés mellett a szöveg korrekt tolmácsolását kapjuk (vö. Gulyás József EPhK. 1927. 164. l.). A francia eredeti a következő (Berquin: VIII. idill: *La Naufrage* — A hajótörés):

Échos de ces roches sauvages,
Sensibles au deuil de mes chants,
Renvoyez mes tristes accens,
Dans ces bois et sur ces rivages.
Vesper fermoit les Cieux aux derniers feux du jour.
Assise aux bords d'un fleuve, Églé, seule et plaintive,
L'oeil fixé tristement sur l'onde fugitive,
Du bateau de Daphnis attendoit le retour.

Qu'il tarde mon Amant ! Daphnis, s'écrioit-elle !
Et la sensible Philomele
Se taisoit, attentive aux voeux de son amour.
Cruel ! . . . mais, tout a' coup, dans ce vaste silence,
Ne croi-je pas entedre . . . Écoutons . . . oui, c'est lui.
Il vient . . . Dieux ! . . . trompeuse espérance !
Et pourquoi, flots menteurs, irriter mon ennui ?
N'est ce donc pas assez du tourment de l'absence ?
Mais si quelqu'autre, hélas ! . . . loin d'ici noirs soupçons
Il m'aime . . .
(MTAK. K 674. 151ab. Csokonai autográf kijegyzése.)

1. *erdei:* az eredetiben: 'vad'.
2—3. *e' fákról és e' partokról:* 'e ligetekben és e partokon'.
4. *Veszper* (lat.): esthajnalcsillag (vö. *A' Tsókok* 58. sorának jegyzetét).
7. *Mi késlelteti:* az eredetiben: 'Hogy elmarad'; a francia *que* itt nem kérdőszó, hanem a felkiáltás jele.
10. *kietlen:* az eredetiben: 'hatalmas'.
10—11. *semmit sem érthetek:* az eredetiben: 'mintha hallanám'.
11. *Ő jön:* az eredetiben: 'Jön'.
13. *Hát nem nagy fájdalom é:* az eredetiben: 'Hát nem elég fájdalom é'.

36. [Vázlatfüzet A' Tsókokhoz]

Kézirata

MTAK K 675. 1a—14b. Tarkamintás borítójú 165×108 mm nagyságú önálló füzet, a költő autográf fogalmazványával és jegyzeteivel. A 7. lap aljáról és a 9. lap közepéből hiányzik egy-egy sáv.

Megjelenése

Teljes, hiteles kiadása nincs. Először a HG. (s nyomán a FK.) közölt belőle részeket (két vázlatot a 6b—7a, valamint a 13b oldalakról), s lapalji jegyzetként utalt egy a végleges szövegből már kimaradt fogalmazványrészletre (ez a 4a oldalon van). A MM. a 6b—10a és a 13b oldalakon található feljegyzéseket adta ki (nem teljes egészében, sorrendjüket felcserélve) *Vázlatok és jegyzetek a csókról* címmel. A MM². és a Vargha: Melyik. megismételte e közlést, kiegészítve azt a füzet elején, a 3a—6a oldalakon olvasható korai kidolgozással.

Keletkezése

E *Vázlatfüzet A' Tsókok* keletkezésének folyamatára derít fényt. Erről szólván először is arra kell felhívnunk a figyelmet, hogy e mű a legszorosabb tematikai rokonságban van az 1793—94-es szerelmi lírával, valamint a szintén ekkortájt keletkezett apróbb, töredékes prózai írásokkal. Már Horváth János is úgy vélte, hogy *A' Tsókok* "a kulcs Csokonai sze-

relmi költészetéhez" (42. l.). Valóban úgy látszik, hogy Csokonai *A' Tsókok*ban a szerelem lényegét akarta megragadni, mintegy a summázatát adva korabeli szerelmi versköltésének; kisebb prózai töredékei pedig egyenesen *A' Tsókok* műhelyéhez tartozónak tűnnek: önálló életüket csak később, a nagy terv elvetélésével kezdték meg (lásd erről még *A' Szeretet* jegyzeteit). *A' Tsókok* ugyanis eredetileg nem annak indult, ami végül is lett, ez világosan látszik a mű előmunkálatait tartalmazó ene *Vázlatfüzet*ből. Ennek vizsgálatával felderíthetők a koncepció formálódásának stádiumai, s a konkrét tervek, tervezetek változásai is.

Először is azt kell leszögeznünk, hogy *önálló* füzetről van szó, amelynek anyaga rendezetten, a füzet elejétől kezdve szoros egymásutánban következik. A füzetbeli sorrend tehát időbeli egymásutánt is jelent. Másik fontos megállapításunk, hogy a 3a—7a oldalakon olvasható részlet eredetileg nem a III. Énekhez készült fogalmazvány, hanem önálló műkezdet, s inkább tisztázatnak tűnik. A téma első megközelítése érhető itt tetten, amelyben egy „nagyobb terjedelmű, mitikus poéma" (Szauder 216. l.) körvonalazódik. Egyfajta teremtésmítosz körvonalai bontakoznak ki a különböző készültségi szintű részekből: a 3a—6a oldalakon olvasható történet a tündérek emberek előtti világáról szól, kidolgozottan, dús fantáziával, erős erotikus töltéssel — Guarini alapján. Utána a 6b—7a oldalakon már az antikvitás egyik teremtésmítosza veszi át a főszerepet, de csak jelzések, utalások formájában. Ebbe szövődik bele Melitesz és Rozália — mintegy az első emberpár — története, szintén utalásszerűen. A nyitórészlet kivételével tehát csak tervek maradtak fenn ebből az első nekirugaszkodásból, s e tervek is egyre vázlatosabban készültek, míg végül — jóformán lezáratlanul — abba is maradtak. Ami a „mitikus poémából" elkészült, azt használta fel Csokonai később a III. Énekhez, Filander monológjaként.

Az első nekifutás sikertelensége után, úgy tűnik, komoly előkészületekbe fogott a költő; ezt bizonyítják a 7b—10b oldalakon sorban következő feljegyzései. Ekkor még mindig a „mitikus poéma" terve foglalkoztatta, csakúgy mint a téma formálódásának következő szakaszában, amiről egy tervezet tanúskodik. Ez a füzet végén található (13b), s mintegy odavetetten, az előzőktől eltérő, rendezetlen írással van írva. E vázlatból kiderül, hogy itt a terv formálódásának nem is csak egy, hanem legalább két szakasza érhető tetten. Nem valószínű, hogy e feljegyzés sorrendje maga valamiféle tervet érzékeltetne, inkább csak az eddigiekből hasznosíthatónak ítélt elemeket jegyezgette ide fel rendezetlenül a költő, legalábbis erre utal a nagyszámú egyezés: 153—155. — 291—292. sorok; 167—170. — 274—275. — 299. és 304. sorok; 171—173. — 297. és 300. sorok; 161—163. — 301—302. sorok. Feljegyzését azonban számozással sorrendbe igyekezett szedni a költő, de a sok javítás és a helyenkénti átfedések bizonytalankodásra utalnak. Az áttekinthetetlenné vált számozást végül áthúzta, s a lap szélén római számokkal alakította ki a véglegesnek szánt sorrendet, amely 12 egységet jelöl meg. E műveleteket elemezve az kelti fel legelőször is a figyelmünket, hogy az első három rész sorrendje már kezdettől fogva változatlan: *M. melánkolizál., M. Beszélli a' Történeteit F., M. tanítja a' T. F.* Ez nem más, mint a ránk maradt mű első három énekének a tömör megjelölése. S rögtön ott következik a negyedikre való utalás is: *R. javasolja a' Ts. K.* A tervezet két másik, szorosan idetartozó pontjából (291—292. sorok) pedig úgy tűnik, hogy Melitesz és Rozália ekkor már össze is kerültek volna. Ezután újabb

bonyodalmak következtek volna, mibenlétük azonban nem tűnik ki pontosan a vázlatpontokból. Annyi mindenesetre, látszik, hogy Melitesz és Rozália sorsa itt felsőbb hatalmak viaskodásaival fonódott volna össze, s nagyobb szerepet kaptak volna a különböző csodás elemek. A felsorakoztatott motívumokban egyébként a pásztori történetekből jól ismert rekvizítumokra ismerhetünk; mint láttuk, épp ezeknek van meg leginkább az előképük a korábbi tervezetekben. Kiválasztásuk arról tanúskodik, hogy e vázlat készítésekor Csokonai már letett arról, hogy történetét egybeszője az antik teremtésmítosszal. Megmaradt annál, hogy pásztorjátékot ír, de ezt valamiféle szerelmi eposszá szándékozhatott kitágítani, felvonultatva benne a műfaj összes rekvizítumát (e kérdéskörről lásd még Szűk Balázs: *Szintézis és prózai forma Csokonai A Csókok című pásztoridilljében.* Kézirat. Irodalmi Tanszékek Könyvtára, KLTE.). A vázlatból határozottan kirajzolódó műkezdet mellett azonban a további részek körvonalai jóval bizonytalanabbul állnak előttünk.

Az elkészült mű befejezetlensége mellett egyébként a fő érv éppen az szokott lenni, hogy ezek a tervezett részek nem készültek el (vö. Szauder 216. l., a szerző még egy további, stilisztikai érvet is felhozott *A' Tsókok* befejezetlen voltának igazolására, i. m. 151., 216. l.). Ezen a véleményen vannak a HG. szerkesztői (II. 457. l.), valamint Sinkó Ervin (66. l.), Ferenczi Zoltán (54. l.) és Vargha Balázs (ArcV. 69. l.), míg Toldy Ferenc (946. h.) és Kastner Jenő (ItK. 1922. 45. l.) szerint a mű befejezett. Még ha a tervekhez mérjük is az elkészült alkotást, akkor is elgondolkoztató azonban, hogy nem inkább a költői szándék megváltozásáról beszélhetünk-e ez esetben: talán saját maga sem akarta később megírni a további részeket. Ezt látszik alátámasztani néhány további tény is. A ránk maradt kézirat két kidolgozási stádiumról vall: a IV. Ének fogalmazvány, míg az első három már tisztázat. A letisztázás ténye maga, s az előszó, ajánló vers írása is a kiadás előkészítését jelzi, aminek szándékára címjegyzékei is utalnak. Feltehető tehát, hogy ha esetleg nem is beszélhetünk a terv megírás előtti tudatos megváltoztatásáról, arról viszont igen, hogy félbehagyott-félbemaradt művét abban a formájában is lezártnak, s így kiadhatónak találta a költő.

A *Vázlatfüzet* azonban nemcsak a mű kiformálódásának, az egyes szakaszok egymásutánjának felderítéséhez szolgáltat támpontokat, hanem a pontos keletkezési idő meghatározásához is, alátámasztva ezzel Domby (74. l.) emlékezését, mely szerint *A' Tsókok* 1794-ből való. A *Vázlatfüzet*ben található egy „idegen test", amely nem tartozik *A' Tsókok*hoz: a 11b oldalon olvasható *A mezei gyönyörűségről* című vers 17 sora *(Jertek a mezőt szemlélni . . .)*. E versfogalmazvány nyilvánvalóan azután került ide, hogy az első oldalakon már megkezdte az írást a költő, — nem valószínű ugyanis, hogy egy teljesen üres füzetnek éppen a közepébe firkantotta volna bele sebtiben szerzett versét. Viszont így *A' Tsókok* első kidolgozása korábbi kell legyen *A mezei gyönyörűség* című versnél. E fizikoteológiai szemléletű verset (lásd erről Szauder 241—292. l. és Szilágyi: CsMűv. 132—154. l.) Szilágyi Ferenc 1792—93-ból keltezi (Szilágyi: CsMűv. 132. l.), s kiadásunk második verskötetében is az 1792-es év termésének utolsó darabjaként szerepel. Felmerül azonban ezzel kapcsolatban egy probléma. A *Vázlatfüzet*ben három olyan könyvre is történik utalás, amelyek kiadási ideje pontosan ismert: a *Magyar Játékszin* III. kötete (7b) 1793 áprilisában jelent meg, Herder *Paramythionjait* (10a) Csokonai Kazinczytól kapta 1793 júliusában (vö. KazLev. II. 304. l.),

Mátyási József *Semminél több valami* című kötete (10a) pedig 1794 nyarán jelent meg. E feljegyzések a füzetben megelőzik *A mezei gyönyörűségről* című vers töredékét, időben viszont későbbinek tűnnek. Így tehát vagy mégis a vers került legelőbb a füzetbe — ez, mint láttuk, nemigen képzelhető el —, vagy a vers keletkezett 1794 nyara körül. Ezt sem nagyon gondolhatjuk azonban, hiszen ekkoriak nagy toldalékos versei is, s így a szemléleti ellentmondás nehezen lenne megmagyarázható. 1793 inkább elfogadhatónak tűnik e fiziko-teológiai vers keletkezési idejéül. Leginkább azonban azt tehetjük fel, hogy a *Vázlatfüzet* anyaga több részletben került lejegyzésre, de a lapokon szoros egymásutánban. A hátrébb található versfogalmazványt valamikor eközben jegyezhette a füzetbe a költő, tehát *időben* nem teljesen a 3a—10b oldalak teleírása előtt, s nem is teljesen ez után. *A' Tsókok* témájával való foglalkozás a fentiek szerint tehát 1794 nyaránál nem később, minden bizonnyal 1793-ban kezdődött.

A fenti adatok további pontosítást is lehetővé tesznek. Mint láttuk, a feljegyzések vége felé 1794-ből való adat szerepel, s azt is láttuk, hogy a füzetben leghátul található vázlat e feljegyzések után készült. Ebből az is következik, hogy e tervezet, s természetesen a még csak azután történhetett megírás nem tehető 1794 őszénél előbbre. E megállapítással feltűnő összhangot mutat több más adat is. A MMerk/j.-én, mely 1794. október 21-én jelent meg, nem esik szó e műről, pedig tudjuk, milyen jelentősnek vélte a költő; e jegyzéken kevésbé fontos, sőt még csak terv formájában létező írások címe is szerepel, továbbá műfajilag is illik azok vonulatába. Kastner Jenő (ItK. 1922. 41. l.) és Szauder József (148. l.) felvetették, hogy a 7. sorszám alatti *Egy eredeti Énekes Pásztori Játék* esetleg *A' Tsókok*ra utal. Hogy ez így van-e, nehéz lenne eldönteni, de értsük bár ez alatt *A' Tsókok*at, nem kerülünk akkor sem ellentmondásba korábbi megállapításunkkal, mely szerint a mű ebben az időben még nem jutott túl a tervezés fázisán. (Még azt lehetne ellenérvként felhozni, hogy a költő szándékosan nem vette fel jegyzékére e darabot, de ennek minden ismert tény ellentmondani látszik, a kiadásra való előkészítéstől kezdve a meghirdetett művek hasonló tematikájáig.)

Legkorábban tehát 1794 őszén kezdhette el a mű tulajdonképpeni megírását, az pedig az EK. bizonysága szerint állítható, hogy még a kollégiumból való kicsapatása, tehát 1795 nyara előtt be is fejezte azt. Ez az időszak egybeesik az ország politikai horizontjának elkomorodásával, s a költő személyes veszélyérzetének a fokozódásával. Biztosan nem véletlen, s e keletkezési idő feltevését is támogatja az, hogy *A' Tsókok* autográf kéziratának a végén a következő kétsoros töredék olvasható:

„Az ártatlan látod hogy elnyomattatik
Egy helyből más helybe miképp hányattatik"

S nézzük meg, milyen műveket írt még ebben az időszakban! Versei szinte kivétel nélkül alkalmiak, hasonló darab a *D[ebreceni] Magyar Psyche* is, 1795-ben májusig pedig egyáltalán nem ismerünk tőle verset. Az 1795 elejéről keltezhető *Gerson*, lelkiállapota hű tükreként, igen zaklatott; s ekkoriak Tasso- és Guarini-fordításai is, melyek eredetijei köztudomásúan *A' Tsókok* közvetlen forrásainak tekinthetők. Tasso *Amintájának Arany Időről* szóló kórusát is ekkor dolgozza ki versben. Nyilván nem véletlen, hogy a *Vázlatfüzet* egyik feljegyzésében is éppen ezek a nevek szerepelnek együtt (lásd a 277—278. sorokat). A filológiai adatok mellett

tehát az életrajz és az életmű egyéb összefüggései is azt látszanak bizonyítani, hogy *A' Tsókok* ránk maradt változata 1794 őszén, vagy 1795 tavaszán keletkezett.

Szövegkritika

A *Vázlatfüzet* nem önálló műalkotás, mégis főszövegként, a művek időrendjébe sorolva közöljük, mivel bepillantást enged a költő műhelyébe, fényt vet műveltségének bizonyos összetevőire, s nélkülözhetetlen támpontokat ad a mű világának pontosabb megértéséhez. Szövegközlésünkben megőriztük az összes rövidítést, mivel javarészt feljegyzésekről, utalásokról van itt szó, amelyeknek e módszer lényegi eleme; mindezeket azonban soronkénti jegyzeteinkben részletes magyarázattal értelmezzük. Egy helyütt, a 289—304. soroknál áthúzott részeket is közlünk a főszövegben, mivel ezek a vázlat formálódására vetnek fényt. A kéziratban áthúzott részeket csúcsos zárójelbe tettük. Megadjuk továbbá a füzet eredeti számozását is, mert ennek ismerete szükséges a keletkezési idő meghatározásának ismertetésekor.

7. K: *megtsókollt ⟨tsóko⟩ Szájʼ*
14. K: *Nap-Súgárinál* A szó a *Nap* után el van választva, a *Súgárinál* új sorban következik. A birtokos szerkezet azonban a különírást indokolja, e szerint em.
25. K: *Birodalmát, ⟨kéz⟩ és*
39. K: *harmatos* A *ha vi*-ből jav.
41. K: *szálatskáit* Az *l r*-ből jav.
Kopasz Az *o ö*-ből jav.
44. K: *vagy a' ⟨lengő⟩ Zefirusoktól*
47. K: *Súgáriból ⟨tsi⟩ apró*
Összel a' ⟨lágy⟩ szagos
55. K: *lehordják. ⟨. . . az édes Furmintot tsókolgatják, annak mn édessége az ő Szájokra ragad, 's az ő Szájok' Tsókjának édessége a' Furminton.⟩ Télenn* Az áth. részben *a' Furminton* már előbb áth., fölé betoldva: *asszú.*
hóra ⟨szánkáznak⟩ űlnek A *hóra havonn*-ból jav.
57. K: *Ezerenn ⟨sereg⟩ 's meg*
62. K: *Szemöldökének ⟨setétes⟩ árnyékos*
63. K: *mezejénn ⟨kifeszítik⟩ fónják* A *fónják ó-ja* olvhtl. betűből jav., az ékezet innen eredhet, elhagytuk.
69. K: *Szívet. ⟨Hány⟩ Ah*
70. K: *ah* Utólag betoldva a sor fölött.
ezer Az *ez* olvhtl. betűkből jav.
71. K: *'s ⟨ezer⟩ azonnal*
73. K: *sohajtait* em.
75. K: *Gödrötskéjébe* A *j s*-ből jav.
77. K: *tsó⟨kolódván⟩kokká*
a' Hajnaltsillag- ⟨legkiesebb Rózássá⟩ba A kötőjel utólag került a sor végén álló szó után.
84. K: *annak ⟨szép⟩ kies*
sima A sor fölött betoldva.
tetejéből A *ből nn*-ből jav.

85. K: *nőtt ki*-ből jav.
mellybenn A *benn ből*-ből jav.
86. K: *édes* A sor elé betoldva.
91. K: *a' ⟨pirosló⟩ Bértzeskének* A *t* elmaradt a *ts*-ből, em.
93. K: *tusakodtak* Az *u s*-ből jav.
98. K: *Nagyot* Az *N* olvhtl. betűből jav.
98—99. K: *Bimbótská ⟨forrásá⟩ról ⟨a' róza-⟩ elrepült*
107. K: *sok ⟨az⟩* Az áth. szó fölé írva.
108. K: *Kendőzö⟨tt⟩* A *K s*-ből jav.
109. K: *⟨é⟩s a' ⟨Lélek⟩ Fő* Az *F* olvhtl. betűből jav.
112. K: *pillantásokkal ⟨tsábitsák el⟩ hódítsák*
113. K: *idő* Utána *etc.*-jel áll.
115. K: *abba ⟨terem⟩ nőnek*
119. K: *elhagyattatott ⟨ők⟩ társalkodnak* Az *ott tak*-ból jav.
120. K: *ötet* Az első *t k*-ból jav.
121. K: *a' Szükségnek* A növelő sor fölötti betoldás.
123. K: *melly a' ⟨tör⟩ megrontsólt*
124. K: *balgatagokat* Utána a vessző kettőspontból jav.
126. K: *durva ⟨durva⟩* Az áth. szó fölé írva.
126—127. K: *'s ⟨harm⟩ fáradtt*
129. K: *Lelkeket* Az *et kel*-ből jav.
131. K: *útálással, ⟨hány⟩ hogy*
132. K: *homályba lévő ⟨esmeretlen⟩* Az áth. szó fölé írva, előtte a növelő *z*-je megmaradt, elhagytuk.
Virtust! ⟨hánys⟩ melly
134. K: *a' Hálóját* A növelő a sor fölött betoldva.
137. K: *mn̄ [= minden]*
138. K: *pillantottak ⟨néztek⟩* Az áth. szó fölé írva.
140. K: *Szaturnusz* A *Sza* olvhtl. betűkből jav.
144. K: *Zefirus* A *Z z*-ből jav.
146. K: *élétek* Az ékezetet elhagytuk.
152. K: A *Vénus* és a *Cupidó* után *etc.*-jel áll.
156. K: *változik* Utána *etc.*-jel áll.
157. K: *Mezejét, ⟨hog⟩ Iónn*
160. K: *ők* A *k* olvhtl. betűből jav.
169. K: *Fülemilévé* Az *m* olvhtl. betűből jav.
173. K: *Ezekk [= Ezeknek]* Az *Ezek Ennek*-ből jav.
174. K: *Szivet* Az *et be*-ből jav.
180. K: *legjobb a' ⟨melly⟩ szájat*
193. K: *Homlokát* A *H* olvhtl. betűből jav., a növelő *z*-je javítatlan maradt, elhagytuk.
194. K: *M. [= Magyar]*
196. K: A lap aljából vékony sáv le van tépve, ezen — a tintanyomok tanúsága szerint — volt írás.
222. K: *Tanulo társak közt valo csok* Más színű tintával utólag betoldva, a *valo vō*-val rövidítve.
229. K: *Poémát* Az *m t*-ből jav.
235. K: *Dámák'* A *D K*-ból jav.
236. K: *fellászkor* em.
237. K: A lap közepéből ezután hiányzik egy kis sáv.
257. K: *mihi* Utána *etc.*-jel áll.
260. K: *L. [= Lásd]*

262. K: *motskátis* Utána *etc.*-jel áll.
265. K: *el⟨ha⟩ haldokló* E sortól halványabb a tinta színe.
267. K: *tűnder* Az e olvhtl. betűből jav., az ékezetet em.
269. K: *Udvarāb [= Udvarában]*
269—270. K: *társaságāb [= társaságában]*
277. K: *Secundus* Utána *etc.*-jel áll.
296. K: A *D.* és a *K.* olvhtl. betűkből jav.
304. K: A vázlat alatt a lapon műfajok felsorolása és különféle számítások találhatók.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A' Tsókok mintáiról, forrásairól itteni magyarázatainkon túl összefoglalóan lásd a mű jegyzetében mondottakat.

1—139. E rész Guarinin alapul *(Il pastor fido,* IV. felvonás, kórus; vö. ItK. 1922. 44. l.), később ez lett Philander monológja *A' Tsókok* III. Énekében (748—889. sorok), részletes magyarázatainkat lásd ott.

O Bella età dell'oro,
Quand'era cibo il latte
Del pargoletto mondo, e culla il bosco:
E i cari parti loro
Godean le gregge intatte,
Nè temea il mondo ancor ferro, nè tosco.
Pensier torbido, e fosco
Allor non facea velo
Al sol di luce eterna.
Or la ragion, che verna
Tra le nubi del senso, ha chiuso il cielo,
Ond'è che pellegrino
Va l'altrui terra, e'l mar turbando il pino.
Quel suon fastoso e vano,
Quell'inutil soggetto
Di lusinghe, di titeli, e d'inganno,
Ch'onor dal volgo insano
Indegnamente è detto,
Non era ancor degli animi tiranno:
Ma sostener affanno
Per le vere dolcezze,
Tra i boschi, e tra le gregge,
La fede aver per legge,
Fu di duell'alme al ben oprar avvezze
Cura d'onor felice,
Cui dettava o nestà: Piaccia se lice.
Allor tra prati, e linfe
Gli scherzi, e le carole
Di legittimo amor furon le faci:
Avean pastori, e ninfe
Il cor nelle parole:

Dava loro Imeneo le gioie, e'baci
Più dolci, e più tenaci:
Un sol godeva ignude
D'amor le vive rose:
Furtivo amante ascose
Le trovò sempre, ed aspre voglie, e crude,
O in antro, o in selva, o in lago;
Ed era un nome sol marito, e vago.
Se col rio, che velasti
Co'tuoi sozzi diletti
Il bel dell'alma, ed a nudrir la sete
De'desiri insegnasti
Co'sembianti ristretti,
Sfrenando poi l'impurità segrete.
Così qual tesa rete
Tra fiori, e fronde sparte
E co'pensier lascivi,
Con atti santi, e schivi
Bontà stimi il parer, la vita un'arte,
Nè curi (e parti onore)
Che furto sia, purchè s'asconda amore.
Ma tu de'spirti egregi
Forma ne'petti nostri
Verace *Onor* delle grand'alme donno
O regnator de'Regi
Deh torna in questi chiostri
Che senza te beati esser non ponno.
Destin dal mortal sono
Tuoi stimoli potenti,
Chi per indegna, e bassa
Voglia seguir te lassa,
E lassa il pregio dell'antiche genti.
„Speriam che'l mar fa tregna
„Talor, se speme in noi non si dilegna.
„Speriam che'l sol cadente anco rinasce,
„E'l Ciel quando men luce
„L'aspettato seren spesso ne adduce.
(Il pastor fido. In Venezia, 1742. 162—164. l.)

27. *A' Hajnaltsillagnak leírása.* Ez megtalálható *A' Tsókok* 773—780. soraiban.

82—99. E rész *A' Tsókok* III. Énekében már nem szerepel: Philander monológjába már nem illett bele Rozália egyes szám első személyű emlegetése. Vargha Balázs rámutat e részlet hasonlóságára *A szeplő* című verssel (ArcV. 201. l.), a motívum eredetére nézve pedig Joannes Secundus és Albrecht Altdorfer műveit idézi (Melyik. 26—27. l.), míg Kastner Jenő Tassót, Tassónit és Marinit említi inkább (ItK. 1922. 52. l.).

113. *Eljön még az az idő etc.:* utalás egy nyilván önállóan létezett szövegegységre (Guarininél a *Verace Onor* . . . kezdetű rész), amely *A' Tsókok* 849—863. soraiban meg is található (vö. ehhez ItK. 1922. 44. l. és Szauder 221. l.).

140—141. *Szaturnus* (lat.): vagy Kronosz, az aranykori istennemzedék főistene (vö. Pomey 114 kk.).
Prometheus: Prométheusz titán, az egyik teremtésmítosz szerint ő alkotta meg az első embert (Deukalion), a testét vízből és agyagból formálta, a lelke pedig az űrben keringő isteni elemekből jött létre, s költözött e testbe (vö. Pomey 267. és 269. l.).

142. *Bé-hozta az Arany Időt. Ennek leírása.* Az arany idő az emberiség legelső korszaka, ami a legtökéletesebb harmóniában telt: az embereknek nem kellett dolgozniuk, mégis megvolt mindenük; nem öregedtek meg, nem féltek a haláltól, stb. Az aranykor-mítosz az emberi gondolkozásban és a művészetekben hatalmas hagyományt teremtett.

142—145. *Calus* (lat): vagy Uranosz, Szaturnus apja, akit az a hatalomért vívott harc során álmában meglepve megcsonkított. Vénusz nem magából a tengerbe dobott nemi szervből született, hanem a körülötte verődött tajtékból (Aphrodite: 'tajtékból született'). Születése után kiemelkedett a habokból, meglovagolt egy kagylót, s *Zefirus* ('nyugati szél') partra vezette. Először Küthére szigetére került, majd később továbbment Ciprusra, amely az Aphrodité-kultusz központja lett (vö. *A' Tsókok* 269—273. sorait és Pomey 90. l.).

147. *Cupidó* (Ámor, Erosz): az érzéki szerelem kisfiú formájú, nyilas istene (vö. Pomey 101 kk.). A különféle mítoszok abban megegyeznek, hogy *Cupidó* anyja *Vénusz* volt, az apát illetően azonban felmerült Hermész, Árész, Zeusz neve is a Szivárvány *(Irisz)* és a Nyugati Szél *(Zephürosz)* mellett.

149—151. A *Titánok Szaturnusz* testvérei, apjuk, *Calus* a Tartaroszba száműzte őket. *Szaturnusz* a segítségükkel döntötte meg apja uralmát, de utána visszaküldte őket az alvilágba. Ennek ellenére kiálltak mellette a *Jupiter* istennemzedéke elleni tízéves küzdelemben, de alulmaradtak (vö. Pomey 219. l.). A *Gigászok* kígyólábú óriások, akik *Jupiter* uralma ellen törtek, boszszúból a titánok bukása miatt (vö. Pomey 217. l.). A *Gigantomachia* tehát nem azonos a titanomachiával.

152. *a' rossz Vénus etc. és Cupidó etc.:* az antik gondolkodás megkettőzte a szerelem isteneit a tiszta és a fajtalan szerelem megjelenítésére.

153. *Bé áll az Ezüst Idő. Ennek leírása.:* Az ezüstkor emberei még sokáig éltek, de már durvák, erőszakosak voltak. Társadalmukra a matriarchátus volt jellemző. Ezek az emberek nem áldoztak az isteneknek sem, így végül Zeusz a föld alá száműzte őket.

153—155. *Melitesz és Rozália Házat építenek. Az Éneket és a' Lantot feltalálják. Kertet tsinálnak.:* A cselekmény ezen fordulatai szerepeltek a későbbi tervezetekben is (lásd a 291—292. sorokat), de a végső változatban már nem kaptak helyet. E motívumokat egyébként minden bizonnyal Kazinczy Gessner-fordításából kölcsönözte a költő *(Lycás avagy a' Kert' fel-találása, Az Ének' és Lant-verés' fel-találása;* lásd Gessner 49—52. l., ill. 88—96. l.).

155—156. *Jupiter megszereti Iót, az tehénné változik etc.:* a főisten meg-

szereti Héra papnőjét, Iót, de tehénné kénytelen változtatni Héra féltékenysége miatt: Ió tehén formában vándorol végig a világon, míg végül Egyiptomban megpihenve nyeri vissza emberi alakját (vö. *A' Tsókok* 275. sorát és Pomey 9. l.).

156. *Elragadja Európát.:* Jupiter megszereti Agenor király lányát, Európát. Jámbor bika formáját ölti, a királylány játszani kezd vele, a hátára ül, s ekkor Jupiter a tengert átúszván Kréta szigetére viszi. Itt sas alakot öltvén magáévá teszi; e nászból három fiú, három későbbi nagy király született. E témát dolgozza fel később Csokonai a Bürgertől fordított *A' Tolvaj Isten* című pajzán versben is (vö. még *A' Tsókok* 275. sorát és Pomey 14. l.).

159. *Pájusi Vénus:* „Az *Uránia*, vagy mennyei *Vénus* a lelkek és elmék szeretetének vólt istenasszonya, minden testi gerjedezés nélkűl: az *amathusi* pedig a két nem között való testi, de mégis törvényes szerelemnek: *A pájusi Vénusnak* a fajtalanok áldoztak" — írja Csokonai *A szélhez* című költeménye jegyzetei között.

159—160. *Anterosz:* Erosz testvére és ellentétpárja ('viszontszerelem').

160—163. Az argonauták történetének egyik eleme rémlik fel itt a háttérben: Iászón érclábú bikákkal felszántja Árész mezejét, sárkányfogakkal veti be azt, majd megütközik az innen kikelő óriásokkal. Ennek analógiájára születhetett a szerelem megkettőzött istenségei közötti küzdelem gondolata (vö. még a 300—301. sorokat).

163—167. Ez az utalás szerepel a *Melyik a' legjobb Csók?* gondolatmenetében is (29—31. sorok).

Nectár és Ambrózia: az istenek itala, ill. eledele.

Hébe: „az ifjúság istenasszonya, ki az istenek asztalán adogatja fel a halhatatlanító nektárt s ambróziát" — írja Csokonai *A szépség ereje a bajnoki szíven* jegyzetei között (vö. még Pomey 71. l.).

Quinta essentia (lat.): a legfinomabb kivonat.

tetem (rég.): testrész.

167—170. E motívum mindvégig szerepel a tervezetekben (lásd a 274—275. és a 299., 304. sorokat); jelentőségére, jelentésére nézve Csokonai a következőket fogalmazza meg Dayka-bírálatában, egy verstani probléma kapcsán: „Sok bajunk van nekünk, metrizáló embereknek a *fülemülé*vel, melly a poézisben a madarak közt az, ami a virágok közt a *rózsa*, ami a tavasz, a hold, a hajnal, a csörgő patak, a szép orcák, szemek, és maga az ezerképű Ámor." E motívum fejlődését Szauder József (151. l.) Metastasio *XIII. Kántátájának* fordításától *A' Tsókok*on keresztül *Az eleven rózsához* és *A muzsikáló szépség* című versekig vezeti végig.

171—175. E rész a későbbi tervezet két pontjával mutat rokonságot (lásd a 297. és 300. sorokat).

Elizium: a boldogult lelkek hazája, a mitológia szerint az alvilágban van (vö. *A' Tsókok* 146. sorát és Pomey 227. l.).

177—178. *Cátó*, Marcus Porcius (i. e. 234—149.) plebejus származású római író, politikus, szigorú, rigorózus erkölcsiségéről híres, hírhedt. Az itt említett eset cenzorsága idején (i. e. 184.)

történt; Csokonai ezt Plutarkhoszból ismerhette *(Párhuzamos életrajzok.* Bp., 1965. 407. l.)

179. *J[oannes] Secundus* (1511—1536) újlatin költő, Csokonai a *Liber basiorum* című versgyűjteményére hivatkozik (ez magyarul Mészöly Gedeon fordításában olvasható: *Csókok könyve.* Bp., 1922.). Secundusról már az Orph.-ban is olvashatott ismertetést a költő (II. 129. l.).
Bonefonius: Bonnefons, Jean (1554—1614) latinul alkotó francia költő, ő is írt egy *Basium* című versgyűjteményt. A ZC.-ban (88a—94a) megtalálható néhány vers másolata az említett művekből: Secundustól a II., IV., V., VI., IX., Bonefoniustól a XI., XVIII., XXIV., XXXIII. vers.

180—181. Utalás Guarini *Il pastor fido* című pásztorjátékára, amelyből az itt említett témát kidolgozó részt le is fordította a költő *(Melyik a' legjobb Csók?;* Guariniről s a nevezett témáról bővebben lásd ott).
vitat (rég.): védelmez.

182—185. *Longi Pastoralia.:* A nevezett könyv Longosz *Daphnis és Chloéja;* Csokonai a Boden kommentárjaival ellátott kiadást használta (Lipsiae, MDCCLXXVII.), erről készültek kéziratos jegyzetei is (MTAK. K 669. 130a—131a és 134a—140b). A Csokonai által hivatkozott Boden-kommentár így szól (i. m. 52—53. l.): „Tria sunt, teste Donato, osculandi genera: osculum, basium, et suavium; oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum, vel amorum. Addidit non sine causa pronomen *TŌTO.* Est enim in pronominibus magnum dicendi pondus, magnusque ex his intellectus nascitur. Nam dicendo *TŌTO φέλημα* vult intelligi illud dulcissimum suavium, quod amatori amaria, sine amica ardenter, vel vice versa insignit: illud, quo labella labellis ferruminantur: illud, quod Venus quinta parte sui nectaris imbuit: denique illud, quod libidinis est suscitabulum, et suavagitantis anteludium. Cor pulsat basium, quod basio conturbatum salit: ac nisi visceribus nexum haereret, attractum basia sequeretur. Veteres amatoria quadam dementia excoecati, animas credebant inspirari posse, et amatorio osculo in aliud transfundi corpus." (Csokonai a második és harmadik mondatot nem jegyezte ki, lásd i. h. 135a.) A csókok három neme közül tehát az *osculum* a tisztelet, a megbecsülés jele, a *basium* a házastársi, rokoni szeretteté, a *suavium* pedig a tisztátalan szerelem megnyilvánulása. Boden a következő antik írókat említi: Eustathius, Phavorius, Petronius Arbiter, Moschus, Raphael Colombanius, Vergilius.
A lelkek csókban történő összekapcsolódásának motívumát Csokonai felhasználta mind *A' Tsókok*ban (583—586. sorok, e rész egyébként Guarini-adaptáció), mind az ennek ihletkörében keletkezett apróbb prózai írásokban *(Melitesz Rozáliához [I.]* 45—46., *Melyik a' legjobb Csók?* 49—50. sorok).

186. *Orbilius,* Pupillus: nagytekintélyű tanító Rómában (i. e. 63-tól), Horatius *plagosus*nak ('verekedő') nevezi (Epist. 1, 70.). Csokonai másutt is említi (MM². II. 405. l.)

187. *lasnakol* (nép.): ver, püföl.

188. *Virga* (lat.): vessző, az iskolai fenyítés eszközét nevezték így.
190. *módi* (ném., rég.): divat.
192—194. A *M[agyar] Játékszín* című háromkötetes kiadvány a hazai színházi mozgalmat kívánta felvirágoztatni az 1790-es évek elején, darabok közlésével is. Ennek III. kötetében jelent meg A' nemzeti játszó Társaságnak Alkotványa, aminek C. 9. pontjára történik itt utalás: „a., A' szerzőnek tudósításán kívűl nem szabad a' tsókolódás. b., Nem engedtetik a' férjfinak, hogy a' Fejér-személynek száját tsókollya. Ha ezt a' Játék meg-kívánnya, a' homlokát tsókollya. c., A' férjfiak között való tsókolódás a' víg-játékokban ízetlen. Egyedül az affectusokban engedtetik meg." *(A' Magyar Játék-szín.* Pesten, Nyomtatt. Trattner Mátyás betűivel. 1793. III. XXVI.) E színházi alkotmány jórészt Kármán József munkája (vö. Gálos Rezső: *Kármán József.* Bp., 1954. 47. l.).
195. *Pégu:* Burma.
214. *Visita* (rég.): látogatás.
222. Lásd a 192—194. sorok jegyzetét.
227. *Freymaurer* (ném.): szabadkőműves.
229. Lásd a 258—260. sorok jegyzetét.
230. Lásd a 261—262. sorok jegyzetét.
232. Lásd a 195—196. sorok jegyzetét.
237. *Pudli* (ném.): uszkár.
244—249. *A' Hajnaltsillagról* szóló mitológiai történetet Csokonai a következőképpen írta le vegyes jegyzetei között: „*Hesperus.* Jápetusnak fia, Atlásnak öccse, kit bátyja kiűzvén az országból, Itáliába ment, és azt a maga nevéről Hesperiának nevezte. Diodorus azt mondja, hogy ez a Hesperus az Atlás hegyének tetejére felment, hogy a magosságról jobban észrevehetné a csillagok forgását. De azután többé senki se látta. Ahonnan a nép azt gondolta, hogy ő azzá az igen fényes csillaggá változott, amelly a napot reggel megelőzvén Lucifernek, este pedig azt kísérvén Hesperusnak mondatik az ő nevéről. Ahonnan ezt a csillagot Aurora fiának kőltik." (MM². II. 326. l.; vö. még *A' Tsókok* 58. és 773—780. sorainak jegyzetét, valamint Pomey 272. l.)
255—256. *Mátyási* József (1768—1849) ügyvéd, műkedvelő költő, a debreceni kollégium neveltje. Csokonai kecskeméti megismerkedésük után, 1795 májusának elején együtt utazott vele Pestre, aminek emlékét verses levelében örökítette meg *(Mátyási J. úrnak, Semminél több valami).* A *Mi a' Tsók?* utalás Mátyási versére (Felelet egy bizonyos személlynek azon kérdésére, hogy: *Mi a' Tsók?),* amely a *Semminél több valami* című versgyűjtemény első kötetében jelent meg (1. Darab 234—237. l.; lásd újabban Figyelő 1885. XIX. 156—159. l. és 316., valamint *Magyar költők — 18. század.* Bp. 1983. 434. l.). Csokonai említett üdvözlő versében céloz e költeményre is:

„Maga a Csók méltó volna,
Hogy minden szép rádhajolna,
Megcsókolna."
(MM². I. 250.)

257. Catullus VII. versének kezdősorát idézi itt a költő („Kérded, Lesbia, csókot adni hányszor /kívánok, hogy elég legyen s beteljek . . ." Devecseri Gábor ford. Bp. 1967. 10—11. l.).

258—260. Csokonai itt Kleist, Ewald Christian von (1715—1759) *Elizához* című epigrammájára céloz, amelyet később maga is lefordított, s megjelentetett *A' Tavasz*ban (Lásd MM². III. 213. l.).

261—262. Lásd még a 230. sort.

263. E motívum feltűnik majd *A' Tsókok*ban is (958—970.); vö. még a 269—270. sort.

264. A lapithák királya, Ixion szemet vetett Jupiter feleségére, Júnóra, Jupiter azonban tőrbe csalta: Ixion lerészegedve a Júnó képét öltött Nephelét csábította el. Büntetése az lett, hogy egy tüzes kerékhez kötözve örökké forog (vö. Pomey 70. l.).

265—273. *pag.*, ill. *H. p. [= pagina,* ill. *Herder, pagina]:* lap, oldal. A költő itt Herder *Paramythionjai*ra utal (Herdernek *Paramythionjai.* Általtette Kazinczy Ferenc. Széphalom, Széphalmy Vincénél, 1793.). E kötetet Kazinczy maga küldte Csokonainak ajándékba (vö. KazLev. II. 304. l.).

265. A nevezett rész: *V. A' Gerlice.*

„Két Szerelmes kívánságának első bóldog álmodozásaibann űlt eggyütt; de, ah! el vala végezve hogy kívánságok csak álmodozás maradjon. Irígyen metszé-el fonalokat a' kérlelhetetlen Párka, 's lelkeik egy csókbann, egy sóhajtásbann együtt bujdosának-el.

Testeikből való elkőltözések után a Szerelem Istennéjének óltára körűl ismértek egymásra. Panaszos esdekléssel bukának-meg a' felettek lebegő Istenné előtt. «Ah! nem fogád pártunkat kegyes Anya! Láttad szíveink' kívánságát, 's nem engedted hogy az emberi életben teljesedést érjen. De mi még az árnyékok' országábann is együtt maradunk; mi még itt is fogjuk egymást szeretni!»"

(Folytatása a 269—270. sorok jegyzetében olvasható.) E motívum egyéb előfordulásaira nézve lásd a *[Francia versek próza-fordításai]* 11. sorának jegyzetét, valamint *A' Tsókok* 131—135. sorait.

266. A nevezett rész: *II. Az Alvás.*

„. . . [Jupiter az Alvás Tündéréhez] Ok nélkűl búsongassz, felele néki az Embereknek 's Tündéreknek Atyja; komor alakod mellett is tégedet fog leginkább szeretni minden; mert a' Vígadás és Játékok is fáradást szereznek. Sőt hamarább fárasztják-el azt, a' kit bóldogítani akartak, mint a' Nyomorgót a' Gond és Viszontagságok. A' Gyönyörűségek végre eltűrhetetlen únatkozásokká válnak a' kedvetőltt Bóldog előtt.

Azonban téged sem hagylak gyönyörködtetés nélkűl; sőt gyönyörködtetéseid feljűl fogják haladni azokat, a' mellyeket embereimnek Társaid nyújtanak. E' szókkal eggy ezüstszín szarut adott néki Jupiter, teli rakva édes álmodozásokkal. Ebből öntsd altató mákszemeidet, monda, 's téged fog minden Testvéreid felett óhajtani mind a' Bóldog, mind a' Bóldogtalan. A' benne lévő Reményt, Vígságot és Játékokat húgaid,

a' Grátziák, bájoló kezekkel szedték a' mennyei vőlgyekbenn. Az a' levegői harmat, melly rajtok ragyog, a' kit bóldogítani akarándassz, szíve' kívánságainak képzéseivel fogja örvendeztetni; 's minthogy belé a' Szerelem' Istennéje a' mi nektárunkból néhány cseppet öntött, az a' gyönyörűség, mellyet ez fog szerezni, édesbb lessz és gyengédedebb, mint mind az, a' mit az embereknek a' szűk értékű Valóság fog adhatni. Kívánkozva fognak ők a' legtömöttebb Vígságoknak karjai közzűl repűlni a' tiéid közzé; a' Poéták Hymnuszokat énekelnek tiszteletedre, 's dalaikba a' néked tulajdon ígézést fogják lehellni igyekezni. Még az ártatlan 's csak félve kívánó Lyányka is néked fogja kinyújtani karjait; 's pillácskáin fogsz függeni, az éreztetésbenn érezvén isteniséged' édes míveit! — . . ."

Az álom-motívum Csokonainál is gyakran feltűnik, elég csak *Az Álom* című versre, vagy *A' Tsókok* megfelelő részére utalnunk (872—879. sorok).

267. A nevezett rész: *III. A' Halál. Egy Beszélgetés Lesszignek sírja mellett.*

„ÉN. Mennyei Ifjú, mit keresel te itt? El-alvó szövétneked földnek vagyon fordítva: de ambróziai válladon lobogó lánggal ég a' másik. Szebb ragyogást, szebb bíborszínnel égést még nem láttak szemeim. — Ámor vagy?

AZ IFJÚ. Az vagyok! de e' leplőzés alatt, bár Ámor légyek, Halálnak hívnak az emberek. A' Tündérek' seregébenn eggyet sem leltek az Istenek, a' ki az emberi szívet olly lágyann, olly szelíden tudja felóldani. 'S magok mártották nyilaimat, mellyekkel e' Nyomorúlttakat láncaikból kifejtem, és a' mellyeket ezek eggyűgyűen keserűknek állítanak, a' Gyönyörűség' édes kelyhébe. Én vezetem az elváló lelket a' legédesbb csók alatt a' menyasszonyi örömök' teljességéhez. . . ."

E motívum párhuzamaira nézve lásd előbbi két jegyzetünket, valamint *[A Lilla első dala prózában]* 10—12. sorait. Herder itt egyébként Lessing *Wie die alten den Tod Gebildet?* (Hogyan ábrázolták a régiek a halált?) című tanulmányára utal. A halál e felfogását és ábrázolását az újabb szakirodalom a neoklasszicista ízlés megnyilvánulásának tartja (vö. Szauder József: *Az Estve és Az Álom.* Bp., 1970. 378—390. l.; Pál József: *Canova és Kazinczy* ItK. 1978. 187—194. l.; Fried István: *Stílustörekvések a XVIII. század végén* ItK. 1979. 579—581. l.). A fenti összefüggésekre, melyek Csokonai életműve szempontjából is lényegesek, Bíró Ferenc hívta fel figyelmemet.

268. A nevezett rész: *IV. Flórának választása.* „Midőn a' teremteni szándékozó Jupiter azon Valóságokat, mellyeket alkotandó vala, ideális alakokban szólítgatá magához, a' többiek közt a' virágzó Flóra is megjelent az Isten előtt. Ki írhatná-le szépségeinek gazdagságát? ki beszéllhetné-el kellemeit? A' mit szűz méhéből szűlt valaha a' Föld mind az ő arcúlatjábann, az ő színében, 's az ő lepleiben gyűlt vala eggyűvé. Rá nézének minden Istenek; mindenik Istenné irígylé szépségét. . . ." A továbbiakban Flóra és Zephyr története következik:

Flóra a halhatalanságot is kínáló Phoebusz helyett meggondolatlanul a csapodár Zephyrt választja párjául. Mikor az átöleli, virágporrá változik, s ezután minden tavasszal ő szüli újjá a természetet, Zephyr és Phoebusz segítségével.

269—270. A költő itt a 265. sorban már említett rész folytatására utal: . . . „Az Árnyékok' szeretete szomorú szeretet, monda a' szánakodó Istenné. Emberi élteteket vissz'adni nincs hatalmombann: de, hogy benneteket Országomnak valamelly lakosává változtassalak, azt az örök végezések nékem megengedik. Jertek, innepi szekeremet vonó galambjaimmá öltöztetlek-által, 's udvarombann a' Vigság' és Hiúság' társaságábann ambróziával fogtok élni. Állhatatos Szerelmetek megérdemli e' jutalmot.

»Ne, ó ne, jóltévő Anya! — mondának egy szájjal az Egymást-szeretők — ne add nékünk ezt az irígységet szerző, veszélyes jutalmot! A' Vígság' és Hiúság' seregében, győzedelmes Udvarod' örök ragyogásában, ki felelhet szerelmünknek állandósága felől? Ha galambokká akarsz tenni, küldj magános környékekre, hogy szegény fészünkben mi légyünk, mi maradjunk mindene egymásnak!«

Az Istenné kimondá az Elváltoztatás' ígéjét, 's ime felrepűlt az első gerlice pár! Elbuliklák Jóltevőjöknek háládásokat, 's sírjok felé siettek, hogy ott hűségek-előmutatásával, érdeklő panaszaikkal lágyíthassák-el a' Párkát el nem éltt élteknek vissz'adására. De viszontaglott nyögdécseléseikbenn is vígasztalást lelnek; az a' hű és érzékeny Szerelem, mellyel fel nem háborítva élnek magános ligetekbenn, édesbb nékik a' Vígság' és Játékok' úntató társaságainál a' Vénusz thrónusa körűl." E motívumra nézve lásd *A' Tsókok* 958—970., valamint e *Vázlatfüzet* 263. és 296. sorait.

271—273. E három mitológiai mese motívumkincsében nem állítható közvetlen párhuzamba a tervezetekkel, sem magával az elkészült művel; maguk az utalások is a történetek egészére vonatkoznak. A nevezett három történet a következő:
VI. A' Liliom és Rozsa. (i. m. 26—28. l.)
X. Az Echo. (i. m. 35—37. l.)
XI. A' haldokló hattyú. (i. m. 38—40. l.)

274—275. Lásd a 167—170. és a 299., 304. sorokat.

276. *A' jó Tsók neve Zsidó.*: „Sándor István: *Toldalék a magyardeák szókönyvhöz* című, 1808-ban megjelent munkájában zsidó csóknak nevezik a halált hozó mézes bort, a mulsum lethale-t" — világítja meg Vargha Balázs Scheiber Sándor kutatása nyomán a zsidó csók vélhető jelentését, majd a továbbiakban még más értelmezési lehetőségeket is megvizsgál (Vargha: Melyik. 12. l.).

277. *Kleist:* lásd a 258—260. sorok jegyzetét, valamint az *Anglus andalgás*hoz fűzött magyarázatokat.
Guarini: lásd a 180—181. sorok, valamint a *Melyik a' legjobb Csók?* és *A' Tsókok* jegyzetében mondottakat.
Tasso, Torquato (1544—1595) olasz költő. Csokonaira gyakorolt hatásáról lásd *A' Tsókok* jegyzetében mondottakat.
Secundus: lásd a 179. sor jegyzetét.

Hyde, Thomas D. D. (1636—1703) neves orientalista; Csokonai kéziratai között tőle kijegyzett részek is találhatók (MTAK. K 679/I. 71a).

278. *Jones*, William (1746—1794) angol orientalista; Csokonai által is jól ismert, nevezetes munkája, amelyből az *Ázsiai poézisről* címen ismert tanulmányát fordította: *Poeseos Asiaticae Commentariorum Libri Sex* cum appendice auctore Guilielmi Jones. Lipsia, 1777. (vö. *A' Tsókok* jegyzetét, továbbá Stud-Lit. 1986. 79—88. l.).

Meursius, Johannes (1579—1639) holland klasszika-filológus. A kollégiumban is jól ismerték a neve alatt fennmaradt, de valószínűleg nem tőle származó szerelmi témájú párbeszédeket: *Elegantiae Latini sermonis*, seu Aloisia Sigaea Toletana de arcanis Amaris et Veneris. 1680.

279—286. E ritmusképletek eredetére és céljára nem sikerült fényt deríteni. (Szauder József kérdőjelesen felveti, hogy ezek esetleg *A' Tsókok* későbbi megverseléséhez készültek volna; lásd Szauder 216. l.)

289—304. E vázlatra nézve lásd a keletkezésről mondottakat.

291—292. Lásd a 153—155. sorokat.

296. Lásd a 263. és 269—270. sorokat.

297—300. Lásd a 171—175. sorokat.

299—304. Lásd a 167—170. és a 274—275. sorokat.

301—302. Lásd a 161—163. sorokat.

37. Melyik a' legjobb Csók?

Kézirata

1. MTAK. Mf. A 4051/I. 158—161. (K_1). Sarkadi Nagy Zsigmond másolata. 1810. (Maga a kézirat magántulajdonban van.)

2. DebrK. R 556a. 46—48. (K_2). Másolat, Sárváry Pál szöveggondozásában.

3. MTAK. K 673. 134—136. (K_3). Kecskeméthy Csapó Dániel másolata. 1827.

4. Prága, Egyetemi Könyvtár. Kubelik (Széll) gyűjtemény č 21. (Mf.: MTAK. A 162/V. 84—87.) Szántó Dániel másolata. 1807. (K_4)

5. DebrK. R 1025. 1—3. (K_5). Másolat. 1814 k.

6. DebrK. R 817. 23a—25a (K_6). Somosi Mihály másolata. 1808.

7. Debreceni Egyetemi Könyvtár Ms 92/1. 28b—29b (K_7). Borbély János másolata.

8. Zilahi Sámuel másolata. 1808. Ismeretlen helyen (vö. Stoll 600.).

Megjelenése

A költő életében nem jelent meg. Először Toldy adta közre a K_3-ból, ezt követte a HG. (II. 571—572. l.) és a FK., az értekezések közé sorolván a művet. Ugyanezen másolat szerint, de már a szépprózai művek között közölte a MM. és a MM^2., ill. a mű címét kölcsönző válogatás is (Vargha: Melyik.).

Keletkezése

A mű keletkezését többen valamiféle valóságos szerelmi élményt feltételezve képzelték el. Juhász Géza (226—227. l.) Földinével hozta kapcsolatba, s Vargha Balázs is valóságos Rozáliát keresett a *Madám* mögött (Vargha: ArcV. 72—73. l.). Baróti Dezső is utal az élmény esetleges meglétére, de a hangsúlyt a filozofikus indíttatásra helyezi (Baróti: Mest. 146. l.). Valóban kevéssé tűnik valószínűnek, hogy valóságos szerelmi románc a mű ihletője háttere, csakúgy, mint a korabeli szerelmi költészetnél sem (vö. Szilágyi: CsMűv. 319. l.), annál is inkább, mivel ez esetben fordítással állunk szemben. Már Kastner Jenő (ItK. 1922. 45. l.) figyelmeztetett rá, hogy „az ajak csókolásának e bőbeszédű dicsérete, 25 soros bevezetés után Guariniből van fordítva."

Valóban, a *Vak halandók!* kezdetű résztől kezdve (21. sor) Guarini *Il pastor fido*ja egy részletének (II. felvonás, kórus) többé-kevésbé pontos fordítását olvashatjuk. Pukánszkyné Kádár Jolán e fordítás kapcsán úgy vélekedik, „hogy Csokonai elkészítette Guarini teljes művének a fordítását is". (Cs/Színm. I. 256. l.) Ez azonban nem tűnik valószínűnek, mert a költő munkalajstromain mindössze kétszer szerepel ez az írás (EK., KiM.), ráadásul az EK.-on még *Lefordítni* megjegyzés áll mellette. Leveleiben sem említi munka alatt lévő vagy tervezett művei sorában, sem mint elkészültet. Kétségtelen azonban, hogy foglalkozott a fordítás gondolatával, s Guarini e darabja egyébként is jelentős hatást gyakorolt *A' Tsókokra*, annak több részlete innen eredeztethető, gyakran mint követendő minta, ill. motívumátvétel, néhány esetben pedig mint a szövegszerű adaptáció forrása. De ezeken, valamint a *Melyik a' legjobb Csók?*-on kívül más fordítást nem ismerünk Guarini pásztorjátékából, így kétséges, hogy megtörtént volna a teljes darab fordítása. Az elkészült részletek közül pedig ez az egyetlen, amely nem épült be *A' Tsókok*ba, hanem önálló életet kezdett: az is lehet, bár ezt nem tudhatjuk pontosan, hogy a Csokonaitól származó bevezető húsz sor esetleg valamiféle későbbi terv kapcsán került az újra elővett Guarini-szöveg elé (vö. *A' Szeretet* jegyzetét).

A jelen fordítás keletkezési idejére nézve a munkalajstromok nem adnak eligazítást. E mű önállóan csak egyszer szerepel ezeken: az 1803-ból való Kjt.-en a *Nagy Gábor Úrnál* lévő írások között van egy *Madám* megjelölésű is — ez minden bizonnyal a *Melyik a' legjobb Csók?*-ot takarja. (Megjegyzendő még, hogy együtt említődik itt az állatdialógusokkal, vagyis azon művekkel, amelyek vele együtt találhatók több másolatgyűjteményben is.) 1803-nál azonban nyilvánvalóan jóval korábbról való ez az írás, hiszen az EK. és a KiM. tanúsága szerint is Csokonai már korán, kollégiumi évei vége felé foglalkozott Guarini művével. Nagy Gáborhoz ezt írja 1794-es levelében: „A franc Guarini keresésére kikérem egy órának feláldozását és egy kis unalmat." (MM². II. 359. l.) A *Vázlatfüzet* több utalása szintén felhívja a figyelmet az *Il pastor fido*ra (lásd pl. 113., 180—181., 277. sorok), s tudjuk, hogy e feljegyzések 1793—94 körül készültek. Az egyik utalás egyébként kimondottan az itt fordított részre vonatkozik *(Guarini vitatja, hogy a' Tsókok közt legjobb a' szájat tsókolni meg;* 180—181. sorok). Ezen adatok alapján e mű keletkezését az 1793—94-es időszakra tesszük.

A Nagy Gáborhoz szóló, fentebb idézett levél azonban más szempontból is érdekes. Miért *franc Guarini*t emleget itt Csokonai, talán valójában nem

is olaszból, hanem franciából fordított volna ez esetben? Mintha erre mutatna a *Madám* megszólítás, hiszen ennek olasz megfelelője sem szerepel az eredeti szövegben . . . Komoly érvek szólnak azonban e gondolat ellen: Csokonai Guariniről szólván csak olasz nyelvű kiadásokat emleget (vö. AD/j. és Kastner Jenő megjegyzése: ItK. 1922. 40. l.), s a kollégium könyvtárában ma is megtalálható francia nyelvű kiadás többek között épp a Csokonai által itt fordított részt nem tartalmazza. S ezeken túlmenően: miért fordított volna franciából, mikor azt még kevésbé tudhatta, mint az olaszt, amelyben már gyakorlott fordító volt? A *franc Guariniről* tett megjegyzés tehát önmagában nem jogosít fel arra, hogy francia nyelvű kiadás használatát tételezzük el ez esetben.

Szövegkritika

Főszövegül — autográf kézirat nem lévén — a K_1-t választottuk, mivel ez viszonylag korai, s a Sarkadi-féle másolatgyűjteményben található, ahol a másolatok egy része ellenőrizhetően hiteles (lásd erről a két állatdialógus jegyzetét, valamint Cs/ÖM. I. 176—177. l.). Forrásértékű másolat még a K_2 is, amely Sárváry Pál szöveggondozásában maradt fenn: az ismeretlen másoló által ejtett hibákat Sárváry utólag korrigálta, s így a szöveg jórészt egyezik a K_1 variánsával. A K_4 ezekhez képest már több eltérést mutat, de még így is jó másolatnak tekinthető, akárcsak a K_7.

A másik három már jóval több pontatlanságot, eltérést tartalmaz az előzőek viszonylag egybehangzó szövegéhez képest. A K_5 a K_7-en, az pedig a K_1-en alapul, míg a K_3 és K_6 a K_4-re vezethető vissza.

Az alapszövegül választott K_1-en három jelentősebb emendálást végeztünk (szókihagyás esetén a 30. sorban és szóelírás miatt a 24., ill. 54. sorban) — minden esetben a többi másolat tanúsága szerint. Ezeken kívül csak apróbb helyesírási kiigazításokat tettünk (a *j*-t két esetben átírtuk *ly*-re, valamint az *szsz*-t *ssz*-re változtattuk).

Cím. K_7: ***Kérdés?*** *Mellyik a' legjobb csók?*
3. K_4: *azt* helyett *ezt*
5—6. K_6: *csóknál* többes számban; az *ezeket* a *nem is* után jön.
6. $K_{5,6}$: *Te* hiányzik.
7. K_4: *csókokról* egyes számban.
8. K_3: ***meg*** *magyarázza* A K_7-ben *mutatja* szerepel.
$K_{5,7}$: ***énnékem***
9. K_1: *Philosophusi* A Ph *φ*-vel jelölve.
$K_{4,6}$: *tőllem* előtte az *én* hiányzik.
11. K_2: ***fájának tudásáról***
18. K_6: *nem* hiányzik. A K_3-ban előtte *'s* áll.
20. K_2: *a' melyet* helyett *a' mit*
K_3: *támaszthatnak* helyett *támasztanak*
22. $K_{3,4,6}$: *nézzétek el ezt*
24. $K_{4,6}$: *gyönyörködést* helyett *gyönyörűséget*
24—25. K_1: *a' ti szivetek, és oly hólt szépségbenn* A vessző és az *és* nem illik a mondatba. A másolatok e helyén nem is ez szerepel, hanem *egy*, ami összhangban van a mondat értelmével; e szerint em. (A K_2-ben sem *és*, sem *egy* nincs.)
K_5: *oly* helyett *illy;* a K_7-ben *illyen.*

25. K_1: *tévejgés* em.
26. K_3: *ez* helyett *a'*
28. $K_{2,5,7}$: *adaja* helyett *adója*
29. $K_{3,6}$: *az* hiányzik.
30. $K_{1,5,7}$: *és ambróziájának* hiányzik; a többi másolat szerint em.
31. K_4: *egy dolog* helyett *maradvány*
33. K_3: *valaki* helyett *a' ki*
K_1: *érte* em.
33—34. K_3: ***szerelmes** szerentsés szeretők*
38. $K_{3,4}$: *nem tud visszaadni* helyett *nem ád vissza*
38—39. K_2: *összetzuppanásai*
K_3: *összetzuppanásaik*
$K_{5,7}$: *összve **tsapások***
39. K_3: *mikor* helyett *midőn*
40. K_1: ***amor*** em.
45. $K_{3,6}$: *válogatós* helyett *válogatott* A K_3-ban az *akar* hiányzik.
47—48. $K_{3,6}$: *egyébb részét* helyett *egyebét*
51. $K_{3,6}$: *eleven* hiányzik.
54. $K_{1,5}$: *titkokat* helyett *tsókokat* Értelemszerűen, a többi másolat változatát követve em.
55. $K_{3,6}$: *felőlle* helyett *belőle*
K_6: *semmit sem **értenek**, tudnak*
57. K_6: *tsókot* többes számban; *másikba ütődvén*
$K_{5,7}$: *érez* hiányzik.
59. $K_{3,6}$: *viszont* helyett *vissza*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Guariniről maga Csokonai ad részletes ismertetést az AD. jegyzetei között: „Giambattista Guarini született Ferrárában, 1538. Eszt. Sokáig vólt az odavaló Hertzegnek II. Alfonznak Titoknokja, azután Státustanátsosa, a' kinek sok hasznos szolgálatot tett a' Velentzei, Római, és Lengyel követségekben. Minekutánna Florentziában is és egyébütt, ékesenszóllását, hűségét, és Politikai tálentomait kimutatta vólna; tsendes életre kívánván magát adni, hazájába viszszaindúlt: de Velentzében véletlenűl kimúlt, 1613. Eszt. Azt a' különöst jegyzették fel róla a' baráti, hogy a' *Poéta* nevet gyűlőlte, a' melly inkább megvetést, mint tiszteletet okozna az embernek. De az jól esett néki, ha a' Fejedelmek, nagy emberek, és a' túdós Académiák pompás titulusokkal tisztelték meg. — Gyönyörű, és könnyen menő versei vagynak; képzelődése termékeny és tűzes. Fő poétai munkája az a' Pásztori Dráma, mellynek neve *Il Pastor fido*, vagy A' hű Pásztor. Vagynak apróbb versei is felesen."
Az itt fordított részlet eredetije a következő:

CORO
[14 sor fordítatlan]

Ciechi mortali voi, che tanta sete
Di possedere avete
L'urna amata guardando

D'un cadavere d'or, quasi nud'ombra
Che vada intorno al suo sepolcro errãdo;
Qual'amore, o vaghezza
D'una morta bellezza il cor v'ingombra?
„Le ricchezze, e i tesori
„Son insensati amori; il vero, e vivo
„Amor dell'alma è l'alma; ogni altr'oggetto;
„Perchè d'amore è privo
„Degno non è dell'amoroso affetto;
„L'anima perchè sola è riamante
„Sola è degna d'amor, degna d'amante.
Ben è soave cosa
Quel bacio, che si prende
Da una vermiglia, e delicata rosa
Di bella guancia, e pur, chi'l vero intẽde
Come intendete voi
Avventurosi amanti, che'l provate;
Dirà, che quello è morto bacio, a cui
La baciata beltà bacio non rende;
Ma i colpi di due labbra innamorate
Quando a ferirsi va bocca con bocca,
E che in un punto scocca
Amor con soavissima vendetta
L'una, e l'altra saetta,
Son veri baci, ove con giuste voglie
Tanto si dona altrui, quanto si toglie.
Baci pur bocca curiosa, e scaltra
O seno, o fronte, o mano, unqua non sia
Che parte alcuna in bella donna baci,
Che baciatrice sia
Se non la bocca: ove l'un'alma, e l'altra
Corre, e si bacia anch'ella, e con vivaci
Spiriti pellegrini
Da vita al bel tesoro
De' bacianti rubini:
Sicchè parlan tra loro
Quegli animati, e spiritosi baci
Gran cose in picciol suono,
E segreti dolcissimi, che sono
Allora sol palesi, altrui celati.
Tal gioia amando prova, anzi tal vita,
Alma con alma unita:
„E son come d'amor baci baciati
„Gl'incontri di due cori amanti amati.
(Il pastor fido, In Venezia 1742. 75—77. l.)

Csokonai meglehetősen szabadon kezelte Guarini szövegét és több pontatlanság, félreértés is található fordításában. (A nyelvi összevetés Sárközy Péter munkája.)

1. *Madám!* (fr.): Asszonyom!

10—11. Zsoldos Jenő (103. l.) e kép bibliai eredetére hívja fel a figyelmet (Móz. I. 3,4).

16—17. E gondolatmenet — filozófikusabb összefüggésben — szerepe. *A' Szeretet*ben (7—15. sorok) és *A' Tsókok*ban is (729—740. sorok).

17. *szívódik* (rég.): vonzódik.
viszontaglás (rég.): viszonzás.

22. *záros koporsót:* Csokonai betoldása.

23. *szégyenüljetek el:* Csokonai betoldása.

23—25. A mondat az eredetiben: 'Mondjátok, milyen érzés él bennetek, milyen szerelem, milyen halott érzés hajt benneteket?'

25—27. *Szomorú tévelygés!:* Csokonai betoldása. Az itt következő mondat az eredeti öt sorának értelemszerű, de tömörített fordítása. Az eredeti így hangzik: 'A gazdagság és a kincs nem igazi tárgya a szerelemnek. A lélek szeretete maga is lélek. A lelken kívül minden más dolog, mivel nincs benne Ámor, nem méltó a szerelemre.'

28—31. E két mondat Csokonai betoldása; e motívum szerepel a *Vázlatfüzet* feljegyzései között is (163—167. sorok).

28. *adaja* (rég.): adója.

30. *nectár* (gör.): az istenek itala.
ambrózia (gör.): az istenek étele és illatos kenőcse.

31. *Valósággal kellemetes egy dolog:* az eredetiben csak *soave* ('emelkedett') szerepel.

34. *meg hólt állat az a' Csók:* az eredetiben: 'halott csók'. E motívum szerepel *A' Tsókok*ban is (578—581. sorok), de e rész szintén Guarini-fordítás.

35. *megtsókoltatott szépség:* szó szerinti fordítás (La baciata beltà), de az eredeti stílusértékét nem éri el.

38—39. *édes összetzuppanások:* az eredetiben: 'két száj összekapcsolódása'.

39—40. *egyik száj a' másikat verdesi:* az eredetiben: 'a szájak egymást sebesre sebzik'.

45. *válogatós:* az eredetiben: 'kíváncsi, kalandvágyó'.
akar (táj.): akár.

46. *de rám nézve:* itt és a továbbiakban az eredeti általános alanyt használ.

49—50. E motívum antik forrásairól lásd a *Vázlatfüzet* 182—185. sorait és jegyzetüket.

52—54. A két tagmondat az eredetiben: 'Ily módon beszélgetnek egymással a lélekkel felruházott csókok'.

55. Az eredetiben: 'mások előtt rejtve maradnak'.

57—60. A mondat az eredetiben: 'A viszonzott csók maga Ámor, két szeretett és szerető szív találkozása.'

38. Melitesz Rozáliához [I.]

Kézirata

1. OSzK. Anal. 966. 2ab (K_1). Másolat, a lapok széle sérült.

2. Puky István másolata, amelyet Gulyás József adott ki az ItK.-ban (1936. 473—474. l.) (K_2). Az eredeti kéziratos kötet, amely Gesztelyben, a Zmeskál család birtokában volt, a II. világháború alatt elveszett.

Megjelenése

E költői levél kiadásra készült, szerepel a költő címjegyzékein is, párdarabjával együtt (az EK.-on a LIV., ill. a LV. sorszám alatt találhatók). A Kcj.-en *Melitesz Rozáliához versben* megnevezés olvasható, amely nyilván a hasonló című versnek e prózai daraboktól való elkülönítésére szolgál. Toldy a 112. szám alatt említi mint elveszettet, de „Három poétai levél"-ről beszél. Gulyás József közlése után először Juhász Géza vette fel kötetbe (EPM.), párdarabjával együtt. Ő mindkét levelet a K_1 sérült példánya szerint közölte, de a hiányzó részeket saját kiegészítésekkel pótolva, valamint felcserélve a két levél sorrendjét. A MM. és a MM^2. e levélnél Gulyás József kiadását, míg párdarabjánál a K_1-t vette alapul, s a levelek és személyes írások közé sorolta be mindkettőt.

Keletkezése

A két levél keltezéséhez fontos eligazítást ad az a tény, hogy kronológiai értékű másolatgyűjtemény (az ún. Sérült-másolat) tartalmazza mindkettőt: ebben 1794 körüli művek találhatók (vö. Cs/ÖM. I. 166., 200. l.). Az 1794-es időhatárnak ez esetben az sem mond ellent, hogy létezik a Puky-féle másolat is, amely általában 1796-ból datálható művek között maradt fenn (vö. Szilágyi: CsMűv. 278. l.): mivel az EK.-on már szerepelnek e levelek, így 1795 első felében már bizonyosan készen kellett lenniük. E mellett szól még egy sor kimutatható kapcsolat biztos keltezésű művekkel. Ekkoriak a Melitesz és Rozália felelgetésére épülő kettős dalok; a második prózai Melitesz-levél befejező része (25—30. sorok) Melin de Saint Gelais Esch.-ból prózában fordított versének az átdolgozása, amely nyersfordítás pedig éppen ebben az időszakban készült (lásd a *[Francia versek prózafordításai]* jegyzetében mondottakat, valamint a 11. sor jegyzetét külön is); a lelkek csókban való egyesülésének a motívuma, amely a korabeli művekben rendkívül gyakori, itt is megtalálható, a *Vázlatfüzetben* pedig ennek forrásai vannak feltárva (lásd a 265. sor jegyzetét). A fentiek alapján e költői levelek keletkezési idejét 1793—94-re tesszük.

Levélről lévén szó, felmerülhet a kérdés, hogy nem valóságos személyt kell-e keresnünk a címzett mögött. Juhász Géza Földinével hozta kapcsolatba ezt az első Melitesz-levelet, *A távolról kínzó* és a *Habozás* című versekből levont következtetések alapján (Juhász 234. l.). Szilágyi Ferenc — maga is kérdőjelesen — egy másik levéllel (lásd Szilágyi: CsMűv. 270—271. l.) mutat ki rokonságot. Mivel e nevezett levél is megvolt Puky másolatgyűjteményében, feltette, hogy mindkettő egyazon ismeretlen hölgyhöz szólt (Szilágyi: CsMűv. 278. l.). Ama bizonyos másik levél címzettje azonban nemigen lehetett nő, már csak a többszöri *barátom*-megszólítás és a tegező forma miatt sem, nem is beszélve arról, hogy udvarlásnak a levélben nyoma sincs. Leginkább az a megjegyzés fogadható el tehát, amely már a folyóiratbeli első közlésnél ott állt: „Ez a töredékes írás műlevélnek látszik." (ItK. 1936. 474. l.) Ezt igazolja, hogy címjegyzékeire is felvette a költő, s hogy a Puky-féle másolatban *Rózi* helyett mindenütt *M — —* áll: ez mintha a *Manci* névre, s ezáltal Kazinczy Bácsmegyevjének Surányi Mancijára utalna (vö. Szilágyi: CsMűv 328. l.), de legalábbis azt az érzést sugallja, hogy e mű is egy nagyobb kompozíció részeként született meg, s csak később, e terv elvetélésével kezdte meg önálló életét (lásd erről még *A' Szeretet* jegyzetét).

Szövegkritika

A két másolat között kevés a szövegszerű eltérés, a lényeges különbség abban áll, hogy a K_2-ben sem megszólítás, sem aláírás nincs, s a *Rózi* név helyett is csak a rejtélyes *M — —* szerepel. Mivel a címjegyzékekre — csakúgy, mint párdarabja — *Rozália* névvel került fel, a K_1 őrizhette meg a végleges változatot, ez tehát alapszövegünk is. A két változat hasonlósága folytán a K_1-ből a sérülés miatt hiányzó részeket a K_2-ből pótolhattuk, ezekre a jegyzetekben mindig utalunk. A K_1 írása sok helyütt elmosódott, így főleg az írásjelek, ékezetek olvasata néha bizonytalanná vált. A K_1-ben mindkét költői levélnek *Melitesz Rozáliához* a címe, az EK. a második darabnál az *Ugyanő ugyanahhoz* megjelöléssel él. Ez azonban nem alkalmazható önálló címként, ezért [I.], ill. [II.] jelzéssel különítjük el a két művet. A K_1-ben a cím után pont van.

1. K_1: *Rósikám!* A cím mellé írva, a K_2-ben hiányzik.
3. K_2: A második *én* hiányzik.
5. K_2: Az ***Igen-is*** kezdi az új mondatot.
6. K_2: *e'* helyett *a'*
7. K_1: ***fel találhatom*** em.
8. K_2: ***meg*** *emlékezel*
8—9. K_1: . . . ***A' Te Köszöntésed ollyan vólt*** *nékem* em. A K_2-ben *köszöntésed* áll, em.
10. K_1: ***azt tsak a' mézhez hasonlítom*** em.
11. K_1: ***tsókod, mikor szerelmes szavaidban*** em.
11—12. K_2: *tett* ***fogadásidat*** *hév ajakkal*
13. K_1: ***'S Te én*** *rólam* em.
K_2: *róllam* ***meg*** *emlékezel?* ?? ***'S*** *Te*
13—14. K_1: ***Oh! kedves köszöntés,*** *melly* em.
15. K_1: ***bóldog lehetnék,*** *hogy* em.
16. K_1: *vagy* ***oh!*** . . ***Akkor tudnám*** em.
17. K_1: *a'* ***kik a' halandók*** em.
18. K_1: *oltsárolják.* — em.
20. K_1: ***és az én szeretetem*** *nem* em.
21. K_1: *a' mellyet* ***a' Te köszöntésednek*** em.
22. K_2: *Olly* Itt új mondat kezdődik.
K_1: *képzeltette* ***vélem*** em.
23. K_2: *szép* hiányzik.
24. K_1: *a'* ***néma falokon*** em.
K_2: *Rózimat* helyett *M . . .*
25. K_1: *Esmérd* ***meg itt,*** em.
28. K_1: ***Leveledre*** em.
29. K_2: *tett* ***tisztelődet*** ***kevésnek***
30. K_2: *arra* hiányzik.
31. K_2: *Rozimat* helyett *M . . .*
32. K_2: *száz annyival* helyett *százszerte szíves* hiányzik.
34. K_2: *Rozim* helyett *M . . .*
37—38. K_1: *gyülölségemet,* em.
41. K_1: *a' mellyb [= a' mellyben]*
42. K_2: *az én* ***életem szerentséjét***
44. K_2: *szeretet* helyett *szerelem*
48. K_1: *mgk. [= maga kezével]* A K_2-ből hiányzik.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Cím. A nevek jelképes értelmére nézve lásd *A' Tsókok* 31—32. sorainak jegyzetében mondottakat.

17. *fekete vérű komorok:* ez a kifejezés előfordul még *A' Szeretet*ben is (3—4. sorok), de a *fekete* önmagában is gyakran jelöli Csokonainál a papokat, mint pl. *A' szamár és a' szarvas*ban (305—306. sorok).

18. *oltsárolják* (rég.): ócsárolják.

23. *biztosod* (rég.): híved.

29. *martalék:* „a' régi magyaroknál tett hadban elfogott rabot, mancipium, örökös szolgát, vagy sclávot." (AD/j.)

31. *minden betűiben:* e motívum megtalálható még a Vajda Júliához szóló 1797. okt. 2-i levélben is (MM². II. 389.).

44—46. E motívum párhuzamaira, forrásaira nézve lásd a *Vázlatfüzet* 182—185. sorainak jegyzetét.

39. Melitesz Rozáliához [II.]

Kézirata

OSzK. Anal. 966. 3a (K). Másolat, a széleken sérült lapokkal.

Megjelenése

Lásd a *Melitesz Rozáliához [I.]* jegyzetét.

Keletkezése

Juhász Géza, míg az első Melitesz-levelet Földinével hozta kapcsolatba, ezt „puszta képzelgés"-nek minősíti (Juhász 233. l.). Valóban — csakúgy, mint párdarabja — ez is a levélregény műfajában tett próbálkozásnak tűnik (erről, valamint a megírás pontos idejéről lásd az első *Melitesz-levél* jegyzetében mondottakat).

Szövegkritika

A hiányzó részek helyét szögletes zárójelbe tett pontokkal jelöltük viszont a jegyzetekben utalunk az EPM. kiegészítéseire. A hiányok egyébként csak öt esetben pótolhatók egyértelműen (10., 11., 14., 31., 33. sorok), vagyis a szöveg túlnyomó többségében ez nem valósítható meg. A mű címéről és a K leírásáról lásd az első *Melitesz-levél* esetében mondottakat.

2. EPM.: *örökké*
   EPM.: *szívnek boldogságát,*
3. K: *Szivünkb [= Szívünkben]*
   EPM.: *-eni, hogy szerettetünk.*
4. EPM.: *Az én*
5. EPM.: *, olly kevéssé*
6. EPM.: *-em csak képzelt ör-*

7. EPM.: *-julásban ejtették,*
8. EPM.: *-tette velem, melly*
9. EPM.: *dajkája mellyé-*
10. EPM.: *-mem.*
11. EPM.: *-kodna-*
12. EPM.: *szemeid,*
13. EPM.: *-en*
14. EPM.: *-ett*
31. EPM.: *-váno-*
33. EPM.: *-llyne-*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Cím. A nevekről lásd *A' Tsókok* 31—32. sorainak jegyzetét.
17. *szcéna* (rég.): jelenet.
26—31. Lásd az első *Melitesz-levél* keletkezéséről írottakat.
35. *fűszerszámos* (rég.): illatos. Szauder József e kifejezést Pétzeli József Hervey-fordításából való átvételnek tartja (Szauder 98. l.; vö. még Cs/ÖM. I. 369. l.).

40. A' Szeretet

Kézirata

1. Domby 65—72. (Domby). Domby Márton szövegkiadása; minden bizonnyal a Gál László birtokában volt eredeti kézirat szerint.
2. MTAK. Mf. A 4051/I. 249—259. (K_2). Sarkadi Nagy Zsigmond másolata. 1810. (A kézirat magántulajdonban van.)
3. DebrK. R 556a. 73—83. (K_3). Másolat, Sárváry Pál szöveggondozásában, saját bejegyzéseivel; az első két oldal tőle való.
4. SpK. Kt. 1666. 371—379. (K_4). Batta Bálint másolata.
5. SpK. Kt. 1716. 5a—8b (K_5). Dusza Lajos másolata. 1808 k.
6. DebrK. R 817. 78a—83a (K_6). Somosi Mihály másolata. 1808.
7. DebrK. R 803. 4a—6b (K_7). Másolat.
8. OSzK. Oct. Hung. 1669. (ún. Makói-gyűjtemény) 113b—117a (K_8). Másolat. 1811—12.

Megjelenése

A költő életében nem jelent meg. Először Domby közölte, a későbbi kiadások mind e szöveget követték. Toldy és Földy után közreadta a Csokonai Naptár is (1875. 62—64. l. vö. Szilágyi: CsMűv. 385. l.). A HG. (összevetve a K_4 szövegével; II. 565—570. l.) és a FK. az értekezések, a MM. és a MM². a szépprózai művek között adta ki.

Keletkezése

Domby Márton, a mű első kiadója ezt a magyarázó szöveget illesztette *A' Szeretet* elé, eligazítást adva egyúttal a keletkezés idejére nézve is: „Ez a' Darab már 1795-benn 's 1796-bann kézen forgott Debretzenbenn,

és így húsz esztendős kora körül került Csokonaitól, 's a' mint nyilván kitetszik, csupán egy Poëtai felhevülésének gyönyörű példája." (Domby 64. l.) E közlést igazolják a ránk maradt másolatok is: mind a kollégiumi időkből való művek másolatai között találhatók, s igen gyakran együtt szerepelnek a *Melyik a' legjobb Csók?*, *A' Bagoly, és a' Kótsag*, *A' Pillangó és a' Méh* című prózai írásokkal. Mindezek, valamint *A' Tsókok* ihletkörével való szoros rokonsága alapján a mű megírásának idejéül legvalószínűbben 1794-et jelölhetjük meg.

Ekkori írásait lajstromozó jegyzékein azonban nem maradt nyoma, s később is csak egyszer, a Kcsl.-n (1805 k.) fordul elő. Található viszont 1802 körüli jegyzékein (Kcsj., Mfj., Kjt.) egy *A' Szerelmek* című munka, amely az ÚK. 7. pontja alatt a következő pontos megnevezéssel áll: *A' Szerelmek. Két könyvb [= Könyvben] Originál versbe, és folyó Beszédbe.* Ismeretes, hogy a költő a *szerelem* és a *szeretet* szavakat szinonímaként használta (vö. CsMűv. 298. l.), így már Toldy is felvetette, hogy a két cím esetleg egyazon műre utal (Toldy 946. h.). Juhász Géza mást látott e címek mögött: *A' Szerelmek*ről azt „lehet hinnünk, hogy a Mfj. és az ÚK. összeállításakor (még mindig?) prózakeretbe foglaltan szándékozott kiadni szerelmi költeményeit." (Juhász 382. l.) *A' Szeretet*et viszont egy helyütt Csokonai Földinéhez fűződő állítólagos viszonyával hozza kapcsolatba (vö. Juhász 226. l.), másutt pedig ugyanezt a darabot a MMerk/j. egyik tételével azonosítja, annak töredékeként (364. l.). Töredéknek vélte *A' Szeretet*et már Domby is (72. l.), Kastner Jenő szintén (ItK. 1922. 45. l.), de erre vonatkozóan Vargha Balázs megfogalmazása tűnik a legpontosabbnak: szerinte e mű, csakúgy, mint a *Melyik a' legjobb Csók?*, töredéke „egy gigantikus műnek, a szerelem hősi eposzának", amelynek még „A csókok négy könyvben megírt, de félbemaradt regénye" is csak egyik oldalhajtása (Vargha: ArcV. 69. l.). Hogy *A' Tsókok* milyen viszonyban állt Csokonai tervezett szerelmi eposzával, az külön problémakör, de az bizonyosnak tűnik, hogy létezett egy ilyen eposz terve (lásd a *Vázlatfüzet* jegyzeteit). A töredékességet tehát nem feltétlenül abban az értelemben kell felfognunk, hogy egy elkészült műből csak ez maradt fenn, a többit nem ismerjük; ez esetben inkább az előmunkálat, a műhelyforgács kifejezések tűnnek találónak. *A' Tsókok* és az ihletkörében keletkezett kisebb prózai írások mind egy tervezett „mitikus poéma" (Szauder 216. l.) előmunkálatainak látszanak, e műhely előterében pedig megszületnek az első szerelmi versciklus darabjai. Csokonai tehát e szerelmi verskölteménnyel párhuzamosan meg akarta írni a szerelem mítoszát is, de e terve nem vált valóra. A ránk maradt művek, melyek lehet, hogy tényleg e poéma részeként készültek, de lehet, hogy csak az ihlet azonos bennük, a nagy terv elvetélésével közös sorsra jutottak: önálló életet kezdtek (a másolatokban, a jegyzékeken és az utókor értékelésében egyaránt).

A' Szeretet esetében is ez képzelhető el leginkább: valamiféle invokáció lehetett eredetileg, legalábbis hangnemének pátosza és konkrét utalásai erre engednek következtetni (lásd a 140. és 149—152. sorokat). A későbbiekben, 1800 után aztán talán új műhöz akarta felhasználni e töredéket is, erről azonban nem tudjuk, hogy milyennek is készült, s hogy valóra vált-e egyáltalán. De hogy ez az új mű, vagy csak ennek az ihlető eszméje szoros kapcsolatban volt *A' Tsókok* világával, az bizonyosnak látszik: együtt fordulnak ezek elő a jegyzékeken, valamint Sárváry Pál tervezett kiadásában is együtt szerepeltek volna, mint erre a cím is utal: „A' Csókok és A' Szerelem Rozáliához" (MTAK. K 675. 47a). Megjegyzendő azon-

ban, hogy Sárváry másolatában is csak *A' Szeretet* szövege van meg a *Szerelem* cím alatt, azt pedig nem tudhatjuk, hogy a Kcsl. tanúsága szerint *Rhédei Urnál* volt kézirat több volt-e a ma ismeretes műnél. Úgy tűnik tehát, hogy a két cím mögött egyazon műre gondolhatunk, mivel a későbbi, meg is hirdetett nagyobb alkotás nemigen valósult meg.

A' Szeretet esetében is, a korabeli azonos ihletű darabokhoz hasonlóan, felvetődött az olaszos hatás kérdésköre. Kastner Jenő írja: „Benne a szerelem általános hatalmát a csillagok forgásával, a bika, fülemile, galamb, vipera példájával; a fák, növények, a zefir szerelmével példázza. Ez a motivum — mely Petrarcától származik — annyira el volt terjedve az olasz pásztorköltésben, hogy a *Sampogna* egyik pásztorleánya, mikor a kedves ily érvekkel áll elő, azzal felel: valami újabbat találjon ki, mert ezek igen elcsépelt dolgok; Silviát is így akarták rábírni, hogy Aminta iránt engedékenyebbnek mutatkozzék. *(Aminta* I. 1. [lásd Cs/Színm. I. 199—203. l.] — Marini *Sampognájában* a »Ninfa avara«.) Ezért — bár a fölsorolás rendje Marini ép e költeményében azonos a Csokonaiéval — elégedjünk meg azzal, hogy itt az olasz költészet egy vándormotívuma esett kezeügyébe." (ItK. 1922. 45. l.) Valóban nemigen lehet itt szó többről egyszerű motívumegyezésnél, hozzá kell tennünk azonban, hogy e mű jóval több e motívum puszta variációjánál.

Szövegkritika

Eredeti kézirat nem áll rendelkezésünkre, viszont bizonyosnak látszik, hogy Domby Márton kiadása a Gál László birtokában volt eredeti kézirat szerint készült (vö. Domby VII. és 142—143. l., valamint Cs/ÖM I. 91—93. és 290. l.), ezért mi is ezt választottuk alapszövegnek. A másolatok közül a K_2 és a K_6 e szöveggel rendkívüli hasonlóságot mutat, így valószínű, hogy ezek is az eredetire vezethetők vissza, de legalábbis forrásértékű másolatok. A K_4, K_5 és K_7 egytípusúak, míg a K_3 és a K_8 csak alkalmi egyezést mutat ezekkel — egyik sem mondható azonban pontos másolatnak, igaz, romlott szövegűnek sem.

Domby szövegén a nyilvánvaló sajtóhibákon kívül csak ott változtattunk, ahol azt a forrásértékű másolatok egybehangzóan igazolták, s ezt megerősítette néhány a többi másolat közül is: egy mondat és két szó emendálásakor a 20—21., ill. a 91. és 151. sorokban. A főszövegtől eltérő változatokat a jegyzetekben részletesen feltüntetjük, kivéve a rendkívül eltérő központozási és helyesírási gyakorlatot.

Cím. $K_{3,8}$: ***Szerelem*** A K_1-ben a cím után pont van.
1. K_2: *tsak* hiányzik.
1—2. $K_{4,5}$: *felelhettek* ***megboldog és érzékeny Lelkek!*** A K_7-ben az *érzékeny* helyett ***érzéketlen*** áll.
2—3. K_8: ***indulataira*** helyett *érzésire*
3. $K_{4,5,7}$: ***vérű*** hiányzik.
5. K_8: *ugyan* hiányzik.
$K_{4,5,7}$: *nem futok* ***el azoktól és azon*** *ösztön elől* A K_7-ben *ösztöntől* áll.
6. K_3: *magambann hordoztat* helyett ***belém adott***
8. K_8: ***középpontjánn***
Domby, K_8: *abrontsánn* em.

9—11. K_7: *Mikor még ... Lételeket* hiányzik.
9. $K_{4,5}$: *még a'* helyett *maga*
10. K_3: *egymásba* hiányzik.
11. $K_{4,8}$: *Lételeket* helyett *lelkeket*
13. K_4: *máig* helyett *mais* A K_7-ben *nem* szerepel.
13—14. K_3: *kedvellik* helyett *szeretik*
14. K_8: *Isteni* helyett *rendszerető*
15—16. K_3: *mely* ***mennyei*** *lételt* ***ád és elevenséget***
17. K_4: *mozdulásba* helyett *mozgásba*
18. K_7: *kedve* ***(talán kezdete)***
18—19. $K_{4,5,7}$: *és azon felül* hiányzik.
20—21. Domby, $K_{4,5,7,8}$: *Mind Te vagy ez oh Szeretet! Te! ki minden vagy mindenekben.* E mondat hiányzik, de Domby kivételével a leghívebb másolatok tartalmazzák, s a szövegbe határozottan beleillik, ezért a K_2 szerint em.
22. K_7: *a'* helyett *ő* Itt, valamint a K_8-ben *öröm* helyett *örök* van.
23. $K_{4,5,7}$: *nagy* hiányzik.
24. $K_{5,7}$: *bátorságos* helyett *baráttságos*
K_8: *mértéketlen* helyett *mérhetetlen*
25. $K_{4,5,7}$: *oldala* hiányzik.
29. $K_{4,5,7}$: *lopva* hiányzik.
30. K_8: *dugja ki* ***elszenderedett*** *ábrázatját*
K_3: *ama'* helyett *a' mellől*
33. K_3: ***sárga*** *képpel* ***kacsingat, és*** *kukucsálgat*
$K_{4,5}$: *sűrű bokrok* fordított sorrendben.
Domby: *homályából;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
35. $K_{2,3}$: *szerelmes* helyett *szerelmetes*
39. K_2: *óltottad* helyett *óltod*
41. $K_{4,5}$: ***külömb*** *külömbféle*
K_7: *annyi* ***féle*** *milliom*
41—42. $K_{3,8}$: *külömb****özö*** *nemeiben*
K_4: *külömb* ***különbféle*** *nemeiben*
K_5: *külömb****féle*** *nemeiben*
K_7: *külömb****féle állatoknak*** *nemeiben*
42. $K_{4,5}$: *mind egyaránt* helyett *mindjárt*
46. K_7: *felfortyant* helyett *fel forralt*
47. $K_{4,5}$: *midőn* helyett *mikor*
K_4: ***fel*** $\overline{v}$ *meg aratt*
48. K_4: *lebukdosik* hiányzik.
51. K_5: *tsontjait* helyett *tsomójait*
K_3: ***nagy*** *tornyok*
53. K_3: *mint valami oszlopokat* hiányzik.
$K_{4,5,7}$: *mint valame****lly nagy*** *oszlopokat*
54. $K_{5,7}$: *zöld* hiányzik.
56. Domby: *lát;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
57. $K_{4,5,7,8}$: *lenni* a *kell* után következik.
58. Domby: *vékonyságnak,* Utána a vessző felesleges, a másolatokban sincs meg, elhagytuk.
58—59. $K_{4,5,7}$: *még is* a *befurod* után következik.
59. K_3: *megtöltvén* A tagmondat végére került; a K_4-ből és a K_5-ből az egész tagmondat hiányzik.
60. K_8: *Midőn* helyett *mikor*

65. Domby: A vessző a *felvévén* után van, értelemszerűen, a másolatok szerint a *hátára* után tettük.
K_7: ***meg hódíthatatlan***
69. K_4: ***Szivénél*** $\overline{v}$ *vérénél*
K_8: *tűz,* $\overline{n}$ *tsergedez* A *száraz* hiányzik.
73. K_7: *csudatévő* hiányzik.
K_3: *Szerelem* helyett *Szeretet*
74. K_3: *pg̃* ***g̃át*** *még*
74—75. K_3: *a' tűznél magánál* fordított sorrendben. A $K_{7,8}$-ból a *magánál* hiányzik, a K_7-ből a *Te* is.
76. K_7: *mennyei* hiányzik.
K_3: *mikor* helyett *midőn*
77. $K_{4,5}$: *halak* hiányzik.
78. K_8: *örülnek* hiányzik.
80. $K_{4,5,6,7}$: *világon* helyett *földön*
83—84. $K_{3,4,5,7,8}$: *tarka köntösbe* hiányzik.
85. K_8: *hív* hiányzik.
90. Domby: *postaivá* em.
91. K_8: *enyelgő* ***lépésekkel*** *repkedéssel*
Domby: *repkedéssel* helyett *reszketéssel* Ez itt értelmetlen, az összes többi másolatban a helyes variáns var., em.
92. K_7: *belopják azt* helyett *bé oltják g̃okat* A K_4-ből az *azt* hiányzik.
93. $K_{4,5,7}$: *egyedűl* hiányzik.
94. K_3: *Te birod* hiányzik.
95. K_7: *tehát* helyett *téteti*
98. $K_{5,6}$: *változnak* helyett *válnak*
99. K_4: ***oh*** *örök*
99—100. $K_{4,5,7}$: *sőt minden munka a' Te munkád*/hiányzik. A K_4-ben viszont kétszer szerepel a *mint szintén az is.*
100. K_3: *szintén* hiányzik.
101—102. $K_{5,7,8}$: *engemet* a *Te segítts* után következik.
103. $K_{4,5}$: *nemnek* helyett *Nemzet*
105. K_3: *a' te* hiányzik.
107. K_5: *abban* helyett *az az* A K_4-ből hiányzik.
108. K_5: *midőn* ***a' Földről***
K_7: *midőn* ***a' Földről f̃ emelted***
111. Domby: *hatalom* Utána nincs felkiáltójel, em.
114. $K_{4,7}$: *fűvei* helyett *nedvei*
115. K_8: *Te* hiányzik.
K_3: *a' mellyet Te élesztettél* hiányzik.
119. K_3: *mert annak nemes indulatit éneklem* hiányzik.
122. K_4: *gyalázóit* helyett *gyilkosait*
123. K_7: *szedett* ***Virágokból*** *Violákból*
124. $K_{5,8}$: *az apró Játzintokból* hiányzik.
126. Domby: *levelein;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
127. $K_{4,5,7}$: *Szép* hiányzik.
128. K_3: *Menyetskék* hiányzik. A helyén álló *hölgyek* áth., s egy jel utal arra, hogy más szónak kell ide kerülnie.
129. $K_{2,5,7}$: *is* hiányzik. A K_7-ben nincs meg a *ki* sem, viszont az *ollykor* kettőzve szerepel.
130. K_7: *az én* ***Verseimről 's*** *énekeimről*
131. K_3: *bemohodzott* hiányzik. Az *akkor* kétszer szerepel.

9—11. K_7: *Mikor még ... Lételeket* hiányzik.
9. $K_{4,5}$: *még a'* helyett *maga*
10. K_3: *egymásba* hiányzik.
11. $K_{4,8}$: *Lételeket* helyett *lelkeket*
13. K_4: *máig* helyett *mais* A K_7-ben *nem* szerepel.
13—14. K_3: *kedvellik* helyett *szeretik*
14. K_6: *Isteni* helyett *rendszerető*
15—16. K_3: *mely* ***mennyei*** *lételt* ***ád és elevenséget***
17. K_4: *mozdulásba* helyett *mozgásba*
18. K_7: *kedve* ***(talán kezdete)***
18—19. $K_{4,5,7}$: *és azon felül* hiányzik.
20—21. Domby, $K_{4,5,7,8}$: *Mind Te vagy ez oh Szeretet! Te! ki minden vagy mindenekben.* E mondat hiányzik, de Domby kivételével a leghívebb másolatok tartalmazzák, s a szövegbe határozottan beleillik, ezért a K_2 szerint em.
22. K_7: *a'* helyett *ő* Itt, valamint a K_8-ben *öröm* helyett *örök* van.
23. $K_{4,5,7}$: *nagy* hiányzik.
24. $K_{5,7}$: *bátorságos* helyett *baráttságos*
K_8: *mértéketlen* helyett *mérhetetlen*
25. $K_{4,5,7}$: *oldala* hiányzik.
29. $K_{4,5,7}$: *lopva* hiányzik.
30. K_8: *dugja ki* ***elszenderedett*** *ábrázatját*
K_3: *ama'* helyett *a' mellől*
33. K_3: ***sárga*** *képpel* ***kacsingat, és*** *kukucsálgat*
$K_{4,5}$: *sűrű bokrok* fordított sorrendben.
Domby: *homályából;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
35. $K_{2,3}$: *szerelmes* helyett *szerelmetes*
39. K_2: *óltottad* helyett *óltod*
41. $K_{4,5}$: ***külömb*** *külömbféle*
K_7: *annyi* ***féle*** *milliom*
41—42. $K_{3,8}$: *külömbözö nemeiben*
K_4: *külömb* ***különbféle*** *nemeiben*
K_5: *külömb****féle*** *nemeiben*
K_7: *külömb****féle állatoknak*** *nemeiben*
42. $K_{4,5}$: *mind egyaránt* helyett *mindjárt*
46. K_7: *felfortyant* helyett *fel forralt*
47. $K_{4,5}$: *midőn* helyett *mikor*
K_4: ***fel*** $\overline{v}$ *meg aratt*
48. K_4: *lebukdosik* hiányzik.
51. K_5: *tsontjait* helyett *tsomójait*
K_3: ***nagy*** *tornyok*
53. K_3: *mint valami oszlopokat* hiányzik.
$K_{4,5,7}$: *mint valame****lly nagy*** *oszlopokat*
54. $K_{5,7}$: *zöld* hiányzik.
56. Domby: *lát;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
57. $K_{4,5,7,8}$: *lenni* a *kell* után következik.
58. Domby: *vékonyságnak,* Utána a vessző felesleges, a másolatokban sincs meg, elhagytuk.
58—59. $K_{4,5,7}$: *még is* a *befurod* után következik.
59. K_3: *megtöltvén* A tagmondat végére került; a K_4-ből és a K_5-ből az egész tagmondat hiányzik.
60. K_8: *Midőn* helyett *mikor*

65. Domby: A vessző a *felvévén* után van, értelemszerűen, a másolatok szerint a *hátára* után tettük.
K_7: ***meg hódíthatatlan***
69. K_4: ***Szivénél*** $\overline{v}$ *vérénél*
K_8: *tűz,* $\overline{n}$ *tsergedez* A *száraz* hiányzik.
73. K_7: *csudatévő* hiányzik.
K_3: *Szerelem* helyett *Szeretet*
74. K_3: *pg̃* ***g̃át*** *még*
74—75. K_3: *a' tűznél magánál* fordított sorrendben. A $K_{7,8}$-ból a *magánál* hiányzik, a K_7-ből a *Te* is.
76. K_7: *mennyei* hiányzik.
K_3: *mikor* helyett *midőn*
77. $K_{4,5}$: *halak* hiányzik.
78. K_8: *örülnek* hiányzik.
80. $K_{4,5,6,7}$: *világon* helyett *földön*
83—84. $K_{3,4,5,7,8}$: *tarka köntösbe* hiányzik.
85. K_8: *hív* hiányzik.
90. Domby: *postaivá* em.
91. K_8: *enyelgő* ***lépésekkel*** *repkedéssel*
Domby: *repkedéssel* helyett *reszketéssel* Ez itt értelmetlen, az összes többi másolatban a helyes variáns var., em.
92. K_7: *belopják azt* helyett *bé oltják g̃okat* A K_4-ből az *azt* hiányzik.
93. $K_{4,5,7}$: *egyedűl* hiányzik.
94. K_3: *Te birod* hiányzik.
95. K_7: *tehát* helyett *téteti*
98. $K_{5,6}$: *változnak* helyett *válnak*
99. K_4: ***oh*** *örök*
99—100. $K_{4,5,7}$: *sőt minden munka a' Te munkád*/hiányzik. A K_4-ben viszont kétszer szerepel a *mint szintén az is.*
100. K_3: *szintén* hiányzik.
101—102. $K_{5,7,8}$: *engemet a Te segítts* után következik.
103. $K_{4,5}$: *nemnek* helyett *Nemzet*
105. K_3: *a' te* hiányzik.
107. K_5: *abban* helyett *az az* A K_4-ből hiányzik.
108. K_5: *midőn* ***a' Földről*** _
K_7: *midőn* ***a' Földről f emelted***
111. Domby: *hatalom* Utána nincs felkiáltójel, em.
114. $K_{4,7}$: *fűvei* helyett *nedvei*
115. K_5: *Te* hiányzik.
K_3: *a' mellyet Te élesztettél* hiányzik.
119. K_3: *mert annak nemes indulatit éneklem* hiányzik.
122. K_4: *gyalázóit* helyett *gyilkosait*
123. K_7: *szedett* ***Virágokból*** *Violákból*
124. $K_{5,8}$: *az apró Játzintokból* hiányzik.
126. Domby: *levelein;* Utána a pontosvesszőt pontra javítottuk.
127. $K_{4,5,7}$: *Szép* hiányzik.
128. K_3: *Menyetskék* hiányzik. A helyén álló *hölgyek* áth., s egy jel utal arra, hogy más szónak kell ide kerülnie.
129. $K_{2,5,7}$: *is* hiányzik. A K_7-ben nincs meg a *ki* sem, viszont az *ollykor* kettőzve szerepel.
130. K_7: *az én* ***Verseimről 's*** *énekeimről*
131. K_3: *bemohodzott* hiányzik. Az *akkor* kétszer szerepel.

132. K_3: *völgyébe* helyett *méllyébe*
134. K_3: *nekiek* ***hálásan*** *meg köszönhetem*
136. K_4: *Szépeknek* helyett *Szép Nemnek*
a' szép ***érzékeny*** *Nemet*
K_7: *Szép* hiányzik.
141—142. K_3: *részecskéje* ***vagy,*** *vagy valamely*
144. K_2: *és* helyett *akár az én*
K_3: *és* helyett *vagy*
145. K_3: *megelőzvén a'* ***könnyű*** *nyúgoti*
147. K_3: *azon* ***szerencsés*** *partjaira*
149. K_3: *a'* ***jáczint*** *bokrok* ***közzt.*** —
149—150. K_4: *a' Szerel****met,*** *'****s annak*** *édes*
150. K_2: *és telj* hiányzik, a *meg* helyett *még* szerepel.
150—151. K_7: *azzal az édes illetéssel* helyett *azokkal az illetésekkel*
Domby: *illetéssel* helyett *ihletéssel* A másolatok szerint em.
154. K_4: *jeles* helyett *jó*
155. K_3: *sokszor* helyett *gyakran*
157. $K_{4,5,7}$: *egyébb* helyett *az*
158. K_6: *e'* helyett *'s*
Domby: ***(s e' földi*** *keskeny golyóbison* ***felül lebegteti a' gondolatokat)*** A *földi* és a zárójel egyik másolatban sem szerepel, elhagytuk. A K_3-ból az egész tagmondat hiányzik.
160. K_3: *álló* helyett *vő*
K_7: *félelem* hiányzik.
161. K_3: *tarthatják* helyett *tartóztathatják*
162. $K_{7,8}$: *kalyibába* ***is***
163—164. K_8: A két tagmondat fordított sorrendben következik.
164—165. $K_{4,5,7}$: *feltöri a' koporsók' zárjait* hiányzik.
165. K_3: *kitördeli* helyett *kiszaggatja*
168. K_8: *olly* helyett *az az*
169. K_3: *'s gyakorta* hiányzik; a K_8-ban *gyakrann* van helyette, s az *ah* hiányzik.
170. K_3: *magát* hiányzik.
171. K_7: *Szemhéjjatskák* helyett *szemek*
172—173. K_7: *a'* ***szép*** *mosolyodás*
177. $K_{5,7}$: *mikor* helyett *midőn* A K_7-ben az *egyenlő* hiányzik.
179. $K_{4,5}$: *mikor* helyett *midőn*
180. $K_{4,5,7}$: *bényújtott* hiányzik.
182. Domby: *ressét* em. Domby a szöveg végére ezt írta: „Tovább vinni ezen nagyot jövendölő Kezdetet vagy az Iró nem akarta, vagy a Halál nem engedte." (72. l.)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

E műről szólván a leggyakrabban *Az álom* című verssel való rokonság gondolata vetődött fel (Haraszti 72., 92. l.; Gulyás József: *Csokonai a lélek halhatatlanságáról.* Debreceni Szemle 1927. 164. l.; Bíró Ferenc: *Csokonai: A boldogság.* Miért szép? Bp., 1975. 38—39. l.). Az eszmei forrásvidéket kutatva Baróti Dezső a felvilágosodás gondolatvilágára utal (Mest. 147—148. l. és Árny. 161 kk.). Fel kell azonban tételeznünk az antik-reneszánsz hagyományok továbbélését is ez esetben (e szerelem-

filozófiáról részletesen lásd Klaniczay Tibor: *A neoplatonizmus szépség- és szerelemfilozófiája a reneszánsz irodalomban.* Hagyományok ébresztése. Bp., 1976. 316. vö. még ItK 1979. 359—361. l.).; Vargha Balázs a *chria* műfajának profanizált változatát látja e műben (ArcV. 70. l.).

3—4. *fekete vérű Komorok:* e kifejezést lásd még a *Melitesz Rozáliához [I.]* 17. sorában is.

4. *Fantaszta* (gör., lat.): túlfűtött gondolatvilágú, megszállottan képzelődő.

7—15. Hasonló a gondolatmenet *A' Tsókok*ban (729—740. sorok.), a fogalomhasználat pedig a *Melyik a' legjobb Csók?* 16—17. és az *Anglus andalgás* 34—37. sorában (vö. Baróti: Mest. 148—149. l.).

9. *Chaos* (gör.): a világ rendezetlen ősállapota.

24. *bátorságos* (rég.): biztonságos.

28—34. Gyakran használt motívum gazdagon kibontott formája (lásd még *A' Bagoly, és a' Kótsag* 107., *A' Tsókok* 931. sorát, valamint a *Siralom* című verset, s egy levelet: Szilágyi: CsMűv. 270. l.).

29. *katsongat* (táj.): kacsintgat.

33. *kukutsál* (táj.): kukucskál.

34—38. A hintón érkező tavasz motívuma szerepel *A' Pillangó és a' Méh*, valamint *A' Tsókok* hasonló tavaszleírásában is (5—18., ill. 348—351. sorok).

39—98. A *Dorottya* IV. könyvében hasonló fejtegetést hallunk Vénustól (MM². I. 487—488. l.; vö. Vargha: ArcV. 70. l.).

47. *Abissinia:* Etiópia.

48. *Catarakta* (gör.): zuhatag, vízesés.

49—50. *Egyiptomi Tenger:* a Földközi-tenger.

51. *a' hadakozók, és a' rá épített tornyok:* utalás a hadi elefántokra (pl. Hannibálnál).

57—58. *elgondolatlan* (rég.): elgondolhatatlan.

70. *fűszerszámos* (rég.): illatos (vö. Szauder 98. l. és Cs/ÖM. I. 369. l.).

71. *geleszta* (táj.): giliszta.

82. *Éden:* a Paradicsom (Móz. I. 2, 8; vö. Zsoldos 104. l.).

83—84. A *liliom* motívumának sajátos előfordulásaira nézve lásd a költő kollégiumi *Búcsúbeszéd*ének 32—35. soraihoz fűzött jegyzeteinket.

85—93. Csokonai a *Dorottya* hasonló gondolatmenetét érdekes kommentárral látja el (vö. MM². I. 487. l.).

86. *törzsök* (rég.): ősi, tősgyökeres.

91. *hím por:* Ezt az akkoriban újszerű szakkifejezést Csokonai — Techert József szerint — Földitől vette át (MNy. 1936. 186. l.).

113—117. Rendkívüli a hasonlóság itt, s még a 137—139. sorokban *Az álom* című verssel:

„Ó, halál, a szelíd álomnak testvére!
Mikor vetsz örök zárt szemem fedelére,
Hogy a semmiségbe testem visszaszálljon,
S belőlem csak egy por és csak egy név váljon?";

az elbomló test részecskéit pedig

„. . . felszívják a fűnek gyökeri,
Mellyből azt a kövér nedvességet nyeri." (MM². I. 189. l.)
Természetszerű a gondolati párhuzam a *Halotti versek*kel is, de ezen túlmenően még terminológiai egyezésre is felfigyelhetünk: „. . . ott győz a lerontó halál,
Ahol megoszthatő részecskékre talál,
Amellyeket külön szedvén vas újjával,
Egyesíti önnön elementumával." (MM². I. 658. l.)

117. *Anakreon* (i. e. 572 k.—487 k.) görög költő, Csokonai maga is írt anakreoni dalokat.

119—123. E gondolat megismétlődik *A' Tsókok* legelején (35—38. sorok; vö. még Gessner 1. l. és Benda I. 1025. l.), de hasonló *A' Had* című vers alapeszméje is (lásd MM². I. 145. l.).

123. *Helikon* (gör.): a költészetnek szentelt hegy, a múzsák lakhelye.

127—131. Csokonai itt „annak az ünnepnek prózai változatát fogalmazza meg, amelyet az anakreóni dalok befejező darabjában, *A Háfiz sírhalmá*ban olyan tökéletes költőiséggel tesz át versesformába" (Bíró F. i. m. 39. l.).

129. *midőn az ember emberebb lesz:* e keserűséggel teli gondolat vissza-visszatér Csokonai írásaiban (lásd a *Dr. Földi sírhalma felett* című vers utolsó versszakát és a Bessenyei Sándorhoz szóló levelet; MM². I. 569. l., ill. II. 380. l.).

140—144. A lélek természetéről itt mintegy mellékesen felvázolt nagy dilemma lesz majd a *Halotti versek* egyik alapkérdése. A lélek megnevezésére alkalmazott terminológia már itt is sokban hasonlít az akkorira; itt: *nemesebbé tettél egy tsomó sárt — Halotti versek: mozgó sár, lekes sár, nemes valóság, igazgatója e pormakhinának*, stb.

141. *Ether* (gör., lat.): az űr.

146. *Cziprus:* Vénusz lakóhelye.

147. *Grátziák:* „a' Kellemesség' három Isten asszonykáji" (Tav/j.). *Naránts Alma:* narancs.

148. *a' Majoránna gyepen:* e különös összetétel előfordul még *A' Tsókok*ban is (310. sor.).

181. *szövétnek* (rég.): fáklya.

41. A' szamár és a' szarvas

Kézirata

Nem maradt fenn.

Megjelenése

Az EK.-on CIX. sorszám alatt szerepelt, innen később a költő kitörölte, csakúgy, mint az utána következő két darabot — ma alig olvasható e három bejegyzés (vö. Cs/ÖM. I. 210., 212. l.). Puky/j.-én e megnevezéssel található: „Van még égy Dialogusa a' *Szamár és Szarvas* de ennek kinyomtatását a' mostani és múlt század környül allasi meg nem engedik." Eme utalás alapján vette fel jegyzékére Toldy, a 84. sorszám

alatt. Először Gulyás József adta ki Puky István másolatából (ItK. 1936. 86—95. l.). Kötetben először a FK. közölte a prózai fordítások között. Az EPM. az állatdialógusokhoz sorolta, s a MM. és a MM². is az eredeti írások sorában adta közre. A kiadások mind Gulyás József folyóiratbeli közlésén alapulnak, mert a Puky-féle másolat a II. világháború alatt elveszett.

Keletkezése

Ezt az állatdialógust — a másik kettőtől eltérően — állandóan kíséri az a feltételezés, hogy esetleg fordítást kell látnunk benne. Így közölte már a FK. is, a műben említett *Van Koopert* nevezve meg szerzőként, igaz, csak kérdőjelesen. E feltevés természetszerűleg adódik a dialógus első két bekezdéséből, ugyanakkor azonban rögtön kétségeket is ébreszt bennünk, szó szerint vehetjük-e egyáltalán az ott mondottakat. A FK. kérdőjele után Juhász Géza már határozottan kijelentette, hogy a bevezetés egyszerűen ködösítés (Juhász 35., 203. l.). Valóban ez látszik a legvalószínűbbnek: először arról esik szó ott, hogy a művet egy *Magyar Hadi Tiszt* fordította bizonyos *Van Kooper* belga nyelvű (ilyen nyelv nincs is) eredetijéből, majd a következő bekezdésben már egy franciára fordított Lessing-mesegyűjtemény van megnevezve forrásként. Túl sokszoros és logikus összefüggés nélküli az áttétel itt ahhoz, hogy szó szerint lehessen mindezt venni. Az ugyan még felvetődhet, elfogadva a fordítás fikcióját, hogy az első bekezdést a magyar átültető önállóan írta a műhöz, míg a második bekezdés már az eredetihez tartozik; az adatokat megvizsgálva azonban e lehetőség kizárható. Lessingnek nincs ilyen meséje (vö. It. 1973. 835—836. l.), s nem akadtunk nyomára sem az említett kiadásnak, sem a fordítóként megjelölt *Tourneur* ügyvédnek. A Hervey-fordító íróval (Le Tourneur, Pierre, 1736—1788), ill. a politikussal (Letourneur, Charles-Louis-François-Honoré, 1751—1817) való összefüggésre sem találtunk adatot eddig.

Szilágyi Ferenc, bár a bevezetés szerinte is misztifikáció, más meggondolások alapján mégis fordításnak véli a művet (It. 1973. 833—847. l.). Állítását stilisztikai érvekkel támasztja alá (nyelvtani idegenszerűségek, a magyarban szokatlan szavak, fordulatok dialógusbeli előfordulásával). E felvetés elgondolkoztató, de a felhozott érvek végül is nem tűnnek elegendőnek fenntartás nélküli elfogadásához. Egyrészt pusztán nyelvi-stilisztikai jellegű bizonyítékokról (és egy történeti analógiáról) van szó, más típusú érvek nem merülnek fel, nem is beszélve a feltételezett eredeti előkerüléséről, (ennek nem sikerült nyomára bukkannunk kiadásunk előmunkálatai során sem). Másrészt pedig a felhozott nyelvi-stilisztikai érvek (lásd It. 1973. 837. l.) sem megfellebbezhetetlenek: az idegenszerűségekre idézett példákhoz hasonlókat Csokonai eredeti műveiben is találhatunk szép számmal (harmadik személyű birtokos névmás használata — lásd pl. *A' Tsókok* 67., 70., 91., 148. sorait; fordított birtokos szerkezet — lásd pl. *A 'Tsókok* 281. sorát; indulatszavak — lásd pl. *A' Bagoly, és a' Kótsag* 23., 27. sorait és a másolatok változatait ezekről; onager — vö. földrajzi jegyzetek, MM². II. 326. l.). A fentiek alapján nem tűnik bizonyosnak, hogy a jelen esetben fordítással állunk szemben, de a rendelkezésünkre álló minimális filológiai adat birtokában ezt teljességgel nem is zárhatjuk ki.

A filológiai adatok hiányossága a mű keletkezési idejének meghatározásában is gondokat okoz. Már az eddigiekben is alapvetően tartalmi jegyek alapján lehetett próbálkozni ezzel, s most sincs ez másképpen. Waldapfel József (267. l.) és Szauder József (137—140. l.), összhangban a műben is említett 1790-es dátummal, az ekkor zajló nemesi mozgalomból való kiábrándulás termékének tartják. Juhász Géza, a dialógus radikális megnyilatkozásait véve alapul, a jakobinus mozgalommal hozza összefüggésbe. Véleménye szerint azonban — éppen a mozgalom alakulásának megfelelően — két lépcsőben született a mű: az első részt még mindenképpen Martinovics elfogatása előtt, a másodikat pedig csak ősszel írhatta a költő (Juhász 210. l.). E megközelítések azonban a mű kormeghatározó jelentőségű tartalmi elemei közül csak egyet-egyet emelnek ki, nem helyezve talán kellő súlyt a többi motívumhoz való kapcsolat elemzésére. A „szabadság szamár heroldjainak gyilkos kigúnyolása" (Szauder József 138. l.) — minősítés jogos ugyan, de nem szükségszerű, hogy csak az 1790-es évek nemességének szalmaláng-lelkesedését értsük ez alatt: az 1790-es keltezés ellen szólnak ugyanis a dialógus radikális részletei, melyek egyenként és összességükben is túlmennek a 90-es évek elejének radikalizmusán, hiszen gyakran már A Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéját juttatják eszünkbe, gondolunk itt például a szervezkedés módjának a leírására (lásd részletesen soronkénti jegyzeteinket). A kétlépcsős keletkezés feltevése pedig a mű alapgondolatát megjelenítő kompozíciós egységet nem veszi figyelembe, vagyis külön-külön értelmezi a két részt, holott épp azok szembeállítása a lényeg, amint az a zárómondatokból is világosan kitetszik (lásd a 338—339., ill. a 494—495. sorokat; vö. Julow: Csok. 101. l.).

A dialógus tehát nem a radikális gondolatok *rendszeres* kifejtése, „kátéihlet" (Juhász 200. l.), hanem egy aktuális politikai helyzet (s az abban elfoglalt saját pozíció) poentírozott megragadása — hasonlóan *A' Bagoly, és a' Kótsag*hoz, csak négy évvel az után. A ki kivel tart kérdése ekkor, a felívelő radikális mozgalom időszakában ugyancsak aktuális problémaként jelentkezhetett egy demokrata gondolkodású értelmiségi előtt, amilyen Csokonai is volt (vö. StudLit. 1986. 53—57. l.). Számvetése egyúttal mozgósító funkciójú is: az összetartozás érzését erősíti a hasonlóan gondolkodókban, az ingadozókat pedig meggyőzni kívánja és kitartásra szólítja fel. A mű rövidre zárása a jakobinus mozgalommal, annak eszmekörével más szempontokból is jogosultnak tűnik. Bár Csokonainak a szervezkedésben való közvetlen részvételére nincsen közvetlen bizonyíték, néhány tényező egybehangzó jelzése felkeltheti ez irányú gyanakvásunkat is, elegendő itt utalnunk a Goráni-levélre, Sárospatakra kerülésének körülményeire, baráti körére, néhány korabeli levelező partnerére stb. (e kérdéskörről részletesen lásd Juhász 200—212., 269—276. l.; It. 1973. 819—847. l.; Szilágyi: CsMűv. 267—286. l.). A dialógus lényegi tartalmi jegyeit vizsgálva tehát arra a következtetésre jutunk, hogy a mű a jakobinus szervezkedés első időszakában, 1794 nyarának az elején keletkezhetett.

Szövegkritika

Mivel sem autográf kézirat, sem a Puky-féle másolat nem áll rendelkezésünkre, így szöveközlésünk alapja az első kiadó, Gulyás József szövege, amely Puky István másolatáról készült. Ez Gesztelyben volt talál-

ható, egy „sárga színű, börkötéses kötet"-ben, amely nagyobbrészt Csokonai műveket tartalmazott: „Puky másolta őket a költő eredeti kézírásából, — erre mutat a *Militat omnis amans* elején levő ez a pár sor: »Ezen következő versei Csokonainak a' maga tulajdon Jegyző könyvében veress betűkkel írattak, a' mint az ajánló levelek bizonyítják.«" (ItK. 1936. 86. l.)

Gulyás József „lehető betűhíven" közölte Puky másolatából a művet, viszont a nyomtatáskor több sajtóhiba került a szövegbe, ezeket javítottuk. Maga az alapul szolgáló másolat egyébként következetlen helyesírású (pl. az *egy — eggy* váltakozása, a magánhangzók hosszúságának a jelölése, az *é* kérdőszócska s az *is* külön, ill. kötőjeles írása miatt). A helyesíráson az értelemzavaró hibák kivételével nem változtattunk. A cím után pont van, a beszélők nevei kisbetűvel, kurzív szedéssel szerepelnek.

10—11. ItK.: *által tettem.* ***Csokonai.*** Az eddigi kiadásokhoz hasonlóan mi sem tekintjük ezt az aláírást eredetinek. Nemcsak azért nem, mert Csokonai az előszavait rendszerint nem írta alá, (különösen ilyen formán nem), de azért sem, mert az ellentmondana e bevezető sorok óvatos, rejtőzködő szerepjátszásának is (lásd a mű keletkezéséről mondottakat).

86. ItK.: *Eunye* em.

185. ItK.: *pusztutásba* em.

208. ItK.: *kell e'* em.

263. ItK.: *harmadik* A toldalék hiányzik, em.

298. ItK.: *enne-é* Az *l* hiányzik a szó elejéről, em.

324. ItK.: *felet* em.

409. ItK.: *előte* em. Ezt a sajtóhibát másként is lehet javítani: *előtte.* A mondat értelme így azonban más lesz: *De minek fejtegetem, én szamár, előtte a' régi idők történeteit* (MM². II. 28. l.). Ez az ironikus önmegszólítás azonban nemigen illik a szövegbe, s zavaró is, mert nem sokkal később már ténylegesen a szamarat szólítja meg: *Édes szamaram!* A két vessző hiánya szintén ellentmond eme értelmezésnek.

476. ItK.: *rejtegebb* em.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

1. *A' Niderlandi zenebona:* utalás az 1790-es belgiumi Habsburg-ellenes felkelésre.

4. *Van Kooper:* feltehetően kitalált név (lásd fentebb).

5. *kaputzinus:* ferencesrendi szerzetes.

5—6. *Belga nyelv:* nem létezik ilyen, Belgiumban csak a flamand és a francia használatos.

6—9. E rész kapcsán állapítja meg Egyey Tibor, akire aztán Juhász Géza is hivatkozik (203. l.), hogy „kicsendül a sorokból Erasmus hangja" (Egyey Tibor: *Csokonai: Állati beszélgetések, különös tekintettel A szamár és a szarvas című dialógusra.* Debrecen, 1963. Kézirat. Irodalmi Tanszékek Könyvtára, KLTE.). *A balgaság dícséretének* a végén valóban hasonló hangnemű megjegyzés olvasható: „Ha azonban úgy tűnne fel, hogy kissé szemtelen voltam és szájas, gondoljátok

csak meg, hogy én a Balgaság vagyok, mégpedig asszony képében." (Erasmus: *A Balgaság dicsérete*. Bp. 1958. 159. l.) Szilágyi Ferenc azonban, utalva az első két bekezdés szándékolt zavarosságára, megállapítja, hogy „az ilyesfajta misztifikáció egészen bevált gyakorlata volt a tiltott gondolatokat tartalmazó röpiratok szerzőinek" (It. 1973. 836. l.).

12. *Lessing*, Gotthold Ephraim (1729—1781) német író, esztéta, fabuláit Csokonai is jól ismerte, ezek Aszalay János-féle fordításából másolta ki *Az oroszlán és szamár* című (lásd a bevezetőben mondottakat erre nézve.)

12—14. A francia szöveg magyarul: 'Lessing úr meséi. Franciára fordította és versbe szedte Tourneur ügyvéd, Hága, 1787. tizenkettedrét'.

18. *Panegirus* (gör., lat.): hosszabb dicsőítő költemény.

27. *rabota* (rég.): robot.

48. *bogláros* (rég.): ékítményekkel díszített.

48—49. *paszomántos* (rég.): zsinórokkal ékesített.

57. *módi* (ném., rég.): divat.

59. *martalék* (rég.): rab.

110—143. Egyey Tibor a Reformátorok Kátéjának a szervezkedés módjára utaló gondolataival hozza kapcsolatba e részt (i. m. 7. l.).

118. *Onager:* indiai vadszamár (Equus onager).

118—119. *a' Majmoknak ama szőrtelen neméből való két lábuak:* E részlet Vörös Imre szerint „egyrészt ironikus utalás az embernek és a majomnak a »létezők láncá«-ban elfoglalt közeli helyére, másrészt azt idézheti föl a kor olvasója számára, hogy a XVIII. századi terminológiában az orángutánt sokáig »erdei ember«-nek, Homo silvestris-nek nevezték" (ItK. 1985. 154. l.). Csokonainál előfordul maga az *orangutan* szó (kollégiumi *Búcsúbeszéde* 146. sorában), de az ittenivel nagyon rokon megnyilatkozás *A tengeri háború* című versben olvasható:

„De ez a majmoknak legkevélyebb fajja
Szívével az egész világot felfalja." (MM². I. 193.)

142. *vemhe* (nép.): magzat.

146. *petzér* (rég.): csatlós, poroszló.

169. *el tepedt* (táj.): eltépett.

169—170. *tisztelt sírhalmodat:* gyakori fordulat Csokonainál, olvasható a kollégiumi búcsúbeszédben (170. sor) és *A Tihanyi ekhóhoz* című versben is.

170. *széna-murha:* szénatörmelék.

190. *tereh* (rég.): teher.

210—219. A királyokról szóló részt Egyey Tibor (7. l.) és Szilágyi Ferenc (It. 1973. 843. l.) A Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéjának megfelelő részével vetik egybe (lásd Benda I. 1028. l.).

218. *szagláló:* a francia *mouchard* ('kém, besúgó') alapján alkalmazott szó (moucharder: 'szagol, szimatol'). (Szilágyi Ferenc szíves szóbeli közlése.)

228. *tergenye* (nép.): a teherhordó szamárra való nyereg.

266. *monstrum* (rég.): szörnyeteg.

280. *fájin* (nép.): finom, nagyszerű.

284. *gyim-gyom* (táj.): hitvány.

306. *fekete társait:* a papokat (vö. *A' Szeretet* 3—4. és a *Melitesz Rozáliához [I.]* 17. sorát).

314—322. E részt Szilágyi Ferenc (It. 1973. 844. l.) A Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéjának megfelelő részével vetette egybe (lásd Benda I. 1033. l.).

348. *haraszt* (nép.): száraz fű, avar (vö. *A Pillangó és a' Méh* 35. sorának jegyzetét).

349. *Gözü:* güzü (Mus spicilegus), mezei rágcsáló. A népnyelv e néven emlegette a többi hasonló rágcsálót is (pl. pocok, ürge).

369. *enyhős* (rég.): széltől védett (TESz. I. 492. l.; a szó eredetére nézve lásd még MNy. 1936. 313—314. l. és 1937. 14. l.).

373—374. *Az is bolond, a' ki a' szabadságot fel vállalja:* Szauder József (139. l.) utal e mondat és a *Tempefői* alcímének rokonságára.

387. *ízék* (nép.): a takarmány hulladéka, főleg a kukorica szára.

394. *törék:* cséplőskor keletkező törmelék, takarmánynak használják.

399. *túros* (rég.): kisebesedett, feltört.

438. *jövés* (táj.): rügy.

487. *hagymáz* (rég.): lázas, önkívületi állapot.

42. A' Tsókok

Kézirata

MTAK. K 675. 15a—35b az első három ének autográf tisztázata; 39a—46b a negyedik ének autográf fogalmazványa (K_1); 47a—78b a teljes mű másolata, kiadásra előkészítve (K_2).

Megjelenése

Csokonai tervei között mindvégig szerepelt *A' Tsókok* megjelentetése, de erre életében nem került sor. Halála után Sárváry Pál a költő anyja nevében ki akarta adni, mint ezt a másolati példány címlapja is mutatja: „A' Csókok és A' Szerelem, Rozáliához. Szerzette Csokonai V. Mihály. Halála utánn ⟨kiadta az Édes Annya⟩. Nagy-Váradonn Máramarosi Gotlieb Antal betűivel. 1806." E kiadás nem valósult meg, így először Domby Márton Csokonai-életrajzához csatoltan jelent meg a mű, de a másolati példányból; ezt követte Kföldy is. Az eredeti kéziratból először Toldy adta ki, majd a HG. (II. 418—456. l.), a FK., a MM. és a MM². Több egyedi kiadása is van: megjelent a Tevan amatőr könyvek sorozatban (Bp., 1920.), majd ennek hasonmás kiadásában (Bp., 1978.), valamint lásd még Vargha: Melyik.

Keletkezése

A' Tsókok formálódásának szakaszairól, a megírás pontos idejéről, valamint a mű befejezetlenségének a kérdéséről lásd a *Vázlatfüzet* jegyzeteiben mondottakat.

A közvetlen forrásokat illetően három fő csomópontot jelölt ki korábbi irodalomtörténetírásunk. Oláh Gábor az antik minták szerepét hangsúlyozta: „Ebben a költői cifrázatokkal túltömött pásztori történetben Ver-

gilius, Ovidius és Catullus szelleme kergeti egymást." (Oláh 35. l.) Ferenczi Zoltán szerint *A 'Tsókok* „Gessner modorában" készült (55. l.), s hasonlóan vélekedik Császár Elemér is, aki azonban megállapítja, hogy a mű csak szellemében, nem pedig konkrét megvalósításában gessneri (Császár: NémK. 59., 99. l.). Kastner Jenő a fentiekkel szemben az olasz hatást tartja döntőnek, s kimutatja Guarini, Tasso és Marini műveinek motívumait, cselekményfordulatait *A' Tsókok* történetében (ItK. 1922. 42. l.). A források, minták vizsgálatakor azonban elöljáróban le kell szögeznünk (Szauder József szavaival élve): „A pozitivista összehasonlítás e tanulságos eredményei alapján sem lehet elvitatni Csokonaitól az eszmei és stilisztikai önállóságot. Egyrészt azért nem, mert [. . .] a pásztori költészet, főleg a regény hagyományosan épült tovább az előzők anyagából: s ez tökéletesen megegyezett a klasszicista poétika alapelveivel; másrészt *A csókok* legszebb részei éppenséggel Csokonai saját leleményéből származnak, s lírájának eddigi érzelmeivel-gondolataival, az ő sajátos világképével harmonizálnak bensőségesen." (217. l.) A fentiek értelmében hasznosítjuk tehát az egyébként valóban nagyon fontos forráskutatás eredményeit. A mintákat persze nem lehet sommásan az antikos, a németes, vagy az olaszos hatás megnevezésével leírni. Meg kell mondanunk, mi az, ami szellemében, mi az, ami a konkrét cselekményfordulatok, motívumok szintjén volt hatással Csokonaira, s ezen túlmenően el kell különítenünk a mű formálódásának egyes szakaszaiban domináns hatásokat is.

A' Tsókok koncepciójának legelső formája egy többrétegű „mitikus poémát" (Szauder 216. l.) körvonalazott. Ennek magja az antik hagyományokat feleleventő reneszánsz csókmítosz egy kései változata lett volna, Guarini *Il pastor fido*ja alapján: az elkészült fogalmazványban (lásd a *Vázlatfüzet* 1—139. sorait) Csokonai e pásztorjáték IV. felvonásának kórusát dolgozta át. E tündérvilág fonódott volna össze a tervek első variációja szerint egy antik teremtésmítosszal, valamint egy pásztori történettel. A teremtésmítosz végső soron Hésziodoszon alapul, de lehet, hogy Csokonai más, közvetítő forrásból vette át. A pásztortörténet, mely ekkor még mint az első emberpár története fogalmazódott meg, két döntő hatás alatt formálódott. Mindenekelőtt Longosz *Daphnis és Chloé*jának a szelleme hatotta át. Hogy Csokonait mennyire foglalkoztatta e mű, részletes feljegyzései bizonyítják (MTAK. K 669. 130a—131a és 134a—140b). S a csókban egymásba fonódó lelkeknek a csókmítoszban oly fontos motívuma kapcsán pedig szintén Longosz idilljére, annak Boden kommentárjaival ellátott kiadására hivatkozik (Lipsia 1777.; lásd a *Vázlatfüzet* 182—185. sorait). A másik alapvető hatást Gessner *Idylliumai*, ill. annak Kazinczy-féle fordítása gyakorolta a költőre. „Lehet poézis vers nélkül, van is. A *Gessner* idylliumi, azért, hogy versben nincsenek, az emberi elmének legszebb szüleményi a poézisba" — írta Csokonai későbbi tanulmányában is (MM². II. 279. l.). Gessner egyébként még konkrét fordulatokban is szolgáltatott egy-két mintát a tervezett cselekményhez (lásd a *Vázlatfüzet* 153—155. sorait).

A mű koncepciója azonban jelentősen átalakult a későbbiekben; a teremtésmítosz kimaradt belőle, így Melitesz és Rozália története került a középpontba, de értelemszerűen már nem az első emberpár történeteként. Az ő sorsuk fonódott volna össze valamilyen, ma már pontosan nem rekonstruálható módon a csókmítosz tündérvilágával. Longosz és Gessner szelleme itt is meghatározó, s Gessner közvetlen hatása továbbra

is jelen van (összefonódva a Herder *Paramythionjai* jelentette mintával), de inkább csak a tervezett cselekmény második felében, mert ennek az elején már ekkor is az olasz pásztorjátékokból átemelt fordulatok, mótívumok tűnnek fel. E műkezdet-terv ugyanis, amely egyébként minden további változtatás közben állandó maradt, *A' Tsókok* ránk maradt formájával azonosítható — ez pedig döntően Guarini *Hű pásztorát* és Tasso *Amintáját* követi (ezekre nézve lásd Ludányi Mária tanulmányát ItK. 1979. 359—361. l.), azon műveket, melyeket Csokonai éppen ekkoriban fordítgatott. A tizenkét énekből álló csókeposz gondolatának elvetésével aztán e műkezdet-tervből lett maga a mű, így erre nézve jogosult az olasz hatást hangsúlyozni, nem feledve azonban Longosz és Gessner műveinek ihlető szellemét sem.

Kástner Jenő megállapította, hogy *A' Tsókok*ban mind a „drámai csomócska", mind a szerkezet az olasz pásztorjátékokból, különösen a már említett kettőből eredeztethető. „A tragikus csomócskának végsőkigfeszítése s hirtelen feloldása jellemzi ezen olasz pásztordrámák chiaroscuróját. Szerkezeti fogásuk az is, hogy — az aristotelesi időegységhez híven — nem folytatólagosan történnek, hanem a szerelmes egy adott ponton elbeszéli szerelme keletkezését és történetét." (ItK. 1922. 42. l.) Az első ének ennek megfelelően Melitesz kétségbeesésének és öngyilkossági kísérletének a leírásával indul. E rész eredetinek tekinthető, még ha itt is felsejlik a háttérben Gessner, vagy az őt imitáló Berquin egyik idillje, éppen az egyébként, amelyet Csokonai fordítani kezdett (lásd ezeket a Berquin-fordítás jegyzetei között). Az ének második felében Kastner Jenő (ItK. 1922. 44. l.) Marino hatását véli felfedezni (*Adone* XVI., XIX. ének), de Vénusz templomának rajzát és az Adonis-ünnep leírását Montesquieu *A knidoszi templom* című műve is közvetíthette Csokonai számára (vö. Baróti: Árny. 164—168. l.; e rész fordítását lásd Kisfaludy Sándor *Minden Munkái.* Bp., 1892. VII. 123—132. l.). Meg kell azonban jegyezni, hogy Montesquieu e művére csak egyszer utal a költő, egy 1801-es Márton Józsefhez írott levelében (vö. MM². II. 424. l.), tehát ezt még nem feltétlenül ismerte *A' Tsókok* keletkezésének idején. Az említett művek azonban maguk is olyan mitológiai díszleteket variálnak, amelyek „a reneszánsz óta számtalanszor ismétlődő s végső soron a görög regényekre visszavezethető közhelyek közül valók" (Baróti: Árny. 168. l.), így a közvetlen forrás keresése helyett megelégedhetünk e közkincsre való utalással. A továbbiakban azonban ténylegesen kimutatható az átvétel, nevezetesen Guarinitől és Tassótól: a cselekmény minden lényegesebb fordulata, eseménye e két szerző műveinek valamelyikéből adaptálódott *A' Tsókok* történetébe. A II. ének nemcsak alaphelyzetében azonos *A hű pásztor* II. felvonásának 1. jelenetével, de a második felét lényegében innen is fordította Csokonai, persze szabadon (ItK. 1922. 43. l.). A III. ének első fele a költő *Aminta*-fordításának egy — kissé átírt — részlete (I. felv. 2. jelenet, lásd Cs/Színm. I. 205—207. l.; vö. ItK. i. h.), ennek betétjellege nyilvánvaló a kéziratból is (vö. a 640. sor szövegkritikai jegyzetét). Az ének második felébe a *Vázlatfüzet*ben található fogalmazvány került Philander monológjaként, ez — mint láttuk — szintén Guarini-átköltés. A IV. ének zöme pedig ismételten az *Il pastor fido*ból kölcsönzi cselekményfordulatait, értjük ezalatt elsősorban a szembekötősdit (III. felv. 2. és 3. jelenet; vö. ItK. 1922. 45. l.). A mű tehát Guarinitől és Tassótól átvett részletekből épül fel. Hangsúlyoznunk kell azonban ismételten, hogy e források maguk is adott köz-

kincsből merítenek, ezen elemek variációját nyújtják. Összeillesztésük módja, a megfogalmazás nyelvi invenciója a lényeges tehát a világképi összefüggések mellett: a szimpla és közhelyes pásztori történetek rejtettebb értelme, amely sokszor csak az életmű kontextusában fejthető fel pontosan.

A Tsókok egyébként nemigen született volna meg Metastasio műveinek hatása nélkül. „Csokonai nagy költővé érlelődésének legjobb iskolája volt a metastasiói fordításgyakorlat: megoldotta szavát, lírai stílus tudatos alakítására bírta, jellegzetes költői társadalomkritikáját is a rousseau-i világkép befogadására fejlesztette fel, s formai tömörség, zeneiségben is ökonómia megteremtésére kényszerítette." (Szauder 178. l.) A Metastasio-fordítások tehát nemcsak formai tekintetben jelentettek fontos szakaszt Csokonai munkásságában, hanem világképi szempontból is jelentősek voltak: megadták azt a keretet, amelybe harmonikusan simultak a modern francia gondolatok, különösen a rousseau-izmus (vö. Baróti: Mest. 167. l.). „A boldogok aranykori szigetének e mítosza tiltakozás az *ő* szerelmének, s a XVIII. század végi ember szerelmének, de azon túl életöröménck és boldogságának elfojtása, pénz és erőszak bilincsébe verése ellen. [. . .] Rousseau dédelgetett Robinzonjából Csokonainál aranykori álmokba menekülő Melites lett" (Szauder 223. l.). Egyébként Guarini és Tasso éppen eme aranykor-mítoszban tekinthető igazán *A' Tsókok* forrásának, (ez utóbbi *Arany Időről* szóló kórusát Csokonai versben is kidolgozta ekkoriban). Tasso és Guarini mellett a *Vázlatfüzet* egyik feljegyzésében (277—278. sorok) Kleist is szerepel, akinek aranykort idéző versét szintén lefordította, s ki is adta később, *A' Tavasz*ban. *A' Tsókok* formálódásának időszakára tehető töredékes Wieland-fordítása is *(A' Kellemek)*, amely szintén szól az ősi arany időről. S a *Vázlatfüzet*ben a fentiek neve mellett ott áll Hyde és Jones is! Érdekes, hogy Nagy Gáborhoz írott korabeli leveleiben is együtt emlegeti az itt szereplő szerzők közül néhánynak a könyvét: „A franc Guarini keresésére kikérem egy órának feláldozását és egy kis unalmat. A több könyvet kikeresem. Jonesből még holmit jegyzek ki." (MM². II. 359. l.) Másutt: „A Jónesből két verse van *Hafez*nek, azt írom le s akkor általadom!" (uo.) Úgy látszik, új utakat kereső, az ázsiai költészethez forduló poétikai érdeklődése fogantatásában is szorosan kötődik *A' Tsókok* téma- és gondolatvilágához. Az ázsiai költészet irányába Csokonai vezetője Jones mellett Lowth volt (minderről részletesen lásd Szauder 339—367. l. és StudLit. 1986. 79—88. l.), akinek a neve ugyan nem szerepel a feljegyzések között, de valószínű, „hogy *A csókok* ismert utópiája, Philandernek egyenest az aranykor előttre időzített időtlen mítoszával [. . .] kaphatott eszmei és stiláris erősítést Lowth könyvéből" (Szauder 359. l.). Abban legalábbis, hogy az arkadikus hagyományok pásztori idillje összefonódik „Rousseau legokosabb aranykora" után „a zsidó poézisből kivehető szabadság, ártatlanság aranykorának" (Szauder 358. l.) utópiájával is.

Szövegkritika

A mű első három énekének javításokat is tartalmazó autográf tisztázata eredeti számozással van ellátva (I. Ének: 1—14., II. Ének: 15—28., III. Ének: 29—42.). A IV. Ének autográf fogalmazványa 16 szá-

mozatlan oldalból áll, ennek helyesírása nem olyan egységes és következetes, mint a tisztázaté. A szöveg után Csokonai kétsoros töredéke olvasható: *[Az ártatlan látod . . .]*. Az eredeti kéziratban (K_1) sok helyütt idegen kéztől származó jelzések, bejegyzések láthatók, amelyek a mű valamelyik későbbi sajtó alá rendezőjétől valók.

A másolat (K_2) Sárváry Páltól származik, s hűen követi az eredeti kéziratot (K_1). Nincs meg azonban benne végig a szöveg, viszont megőrizte az eredetiből hiányzó verses és prózai ajánlást. A IV. Ének közepén (1076. sor.: *nem a' vagy ámító)* a másolat ismeretlen okból félbeszakad, s a következő, a költő anyjától származó bejegyzés áll ott: „A többit a' Halál m̄[eg] írni nem engedte." Csokonai Józsefné tehát nemigen ismerhette az eredeti példányt, a másoló azonban minden bizonnyal ez alapján dolgozott, hiszen rendkívül pontos szöveget ad, s követi az autográf kézirat jellegzetes hibáit, következetlenségeit is (pl. a *Kloé — Tortorella — Laura* névváltozatok előfordulásai a tisztázatban és a fogalmazványban). Néhány kisebb változtatás, eltérés persze fellelhető e másolatban, ezek egyrészt nyilvánvaló másolási hibának tudhatók be (kb. 10 esetben), másrészt Sárváry helyesírást egységesítő törekvéséből erednek (pl. következetesen kihúzza a már lemásolt szövegben a kettőzött mássalhangzókat az *eggy, melly* stb. szavakból, kicsire javítja a gyakori nagy kezdőbetűket). A javítások harmadik csoportját Sárváry önkényes szövegváltoztatásai alkotják (mintegy 25 esetben): ha nem találta elég értelmesnek a már lemásolt eredeti szöveget, vagy jobb megoldást vélt felfedezni helyette, utólag változtatott azon, különösen a merészebb, invenciózusabb szavak, képek, mondatfűzések esetében (pl. K_1 736—737. sor: *még a' Semminek és Lételnek legelső Szerelmeiis* — K_2 68b: *Még a' Semminek is legelső létele szerelem volt;* vagy K_1 152—153. sor: *találj nálam a' ki jobban megérdemli kedvedet* — K_2 52b: *találj olyat, a' ki nálam jobban megérdemelje kedvedet).* A másolat eltéréseit a továbbiakban nem részletezzük sem itt, sem soronkénti jegyzeteink között; eddigi alapos áttekintésük is főleg a verses és prózai ajánlás szövegének a meghatározásához kívánt támpontul szolgálni. Ezeket ugyanis csak a másolat tartalmazza, s bennük Sárváry utólagos javításai találhatók. (Ezek közül különösen a 24—25. sorokban olvasható szövegrészen tett változtatás a problematikus.) Sárváry itteni javításai nem másolási hibából erednek: nem rokoníthatók a szövegben található ilyen jellegű javítások egyikével sem, ezentúl pedig nem tudunk olyan másolási hibát kikövetkeztetni, aminek eredménye lehetne az itt olvasható szöveg. Fel kell tehát tételeznünk, hogy e helyeken is Sárváry önkényes javításaival állunk szemben. Ezen megfontolásból nem vesszük figyelembe ezen átírásokat, hanem az első, a javítás előtti változatot tekintjük hiteles szövegnek.

A prózai ajánlás után a költő anyjának tájékoztató sorai következnek, „Ismét az Olvasóhoz" címmel. Ez, valamint a másolati példány elé illesztett címlap már a kiadásra előkészítés munkálatait jelzi. Szintén a kiadással lehet összefüggésben az is, hogy az *Ajánló-Tsók* szövegében *Lilla* neve szerepel, holott a mű hősnője *Rozália:* a Lilla-szerelem után, csakúgy mint sok Rozália-vers, ez a mű is átiratott Lilla nevére. Mi az eddigi kiadásokat követve Rozália nevét tekintjük eredetinek e helyen. Maga a vers szerepel az EK.-on és az ED.-ban, így önálló műként bekerült kiadásunk harmadik verskötetébe is.

A mű címe az EK.-on (CLIII.) csak ennyi: *A' Tsók.* Az Szv_1 és az ÚK. már a hagyományossá vált címen lajstromozza, s a kézirat fejlécén s következetesen ez szerepel. Gyakran szokták alcímként idézni az ÚK.

megjelölését *(A' Csókok. Edgy Történet az Arany Időből négy Könyvben. Originál folyó Beszédbe.)*, s ennek megfelelően a mű részleteit is *Könyv*nek nevezik. A kéziratból kitűnik, hogy valóban ez volt az első megnevezés, de később ezt Csokonai átjavította *Ének*re. A IV. rész fölött még *Könyv* áll, de ez fogalmazvány, s így korábbi keletkezésű a másik három rész letisztázott kéziratához képest, amelyben már *Ének*et ír a költő. A tisztázat legelső lapjára ugyan *Első Könyv* megnevezés került, de a fejlécen itt is mindvégig *I. Ének* áll; s a IV. rész tisztázásához fogván szintén árulkodó hibát vétett a költő: a fejlécre ezt írta: *IV. Kön'* — s már be sem fejezte a szót, viszont a fejléc alá már helyesen *Negyedik Ének* került. Ez az *Ének* megnevezés feltehetően a korai tervekkel és az EK. *Eposz* műfajmegjelölésével hozható kapcsolatba, de az nem világos, hogy a későbbiekben, az ÚK.-n akkor miért szerepel újra *Könyv* megnevezés a címleírásban.

2—4. K_2: *Rozáliám* helyett *Lilim! Lilim!*, ill. *Lillám! Lilim!* szerepel e helyeken; a fentebb mondottak szerint em.

17. K_2: *negy* em.

19. K_2: *Abbann* Az ***nn*** utólag betoldva, a fent mondottak szerint em.

21. K_2: *biz'* Utólag áth., a fentiek értelmében nem vettük ezt figyelembe.
nyomtatás Az *n* utólag jav. *N*-ből, a nagy kezdőbetűt hagytuk meg.
Rózsára A *zs*-be az *s* utólag betoldva, elhagytuk.

22. K_2: *Szerető Olvasó* Az *eretö* és az *asó* utólagos betoldások a rövidített formákba; mivel ezt úgyis emendáltuk volna, meghagytuk a betoldásokat.

24. K_2: A *jobban* és a *nem* áth., föléjük írva: *azt*, ill. *jobban;* a mondat e javítás szerint: *tsókold azt, a' mit jobban szeretsz.* Mi a fent említett okokból az eredeti formát közöljük.

25. K_2: *Élj vígann!* Mellé írva: ***Csokonai,*** ill. más színű tintával ehhez hozzátoldva: **V. Mihály.** Ezt az aláírást, hasonlóan az eddigi kiadásokhoz, nem tekintjük az eredeti szöveghez tartozónak, mivel a költő rendszerint nem írta alá előszavait; itt is elhagytuk.

26. K_2: *ELSŐ* **KÖNYV** A fentebb mondottak szerint em.

45. K_1: *hólott ⟨pedig⟩*Az áth. szó fölé írva.

47. K_1: *Berekbe ⟨Erdőbe⟩* Az áth. szó fölé írva, előtte az *a' az*-ból jav.

49. K_1: *Fülemile⟨nek⟩* A rag és előtte az ékezet áth., helyettük hiányjel.

50. K_1: *Lassú* Az *L Ts*-ből jav.

51. K_1: *⟨'s⟩ apró Árnykok⟨skák suhantak el a' Gallyak között⟩ — a' Homály'* Az áth. rész előtti *k t*-ből jav.

54. K_1: *a' ⟨Hall⟩ Nyúgodalom*

56—57. K_1: *mellyet nem te epesztesz, oh, Szerelem.* — E tagmondat eredetileg így hangzott: *mellyet nem a' Szerelem epeszt.* Az *epeszt* áth., az *oh* az *a'*-ból jav., a pont és a gondolatjel utólag betoldva, akárcsak a *te epesztesz* a sor elé, attól kicsit fentebb. A sorral egy vonalban *pag. 3.* utalás látható; ez, valamint az ⟨epeszt⟩ után levő ψ jel mutatja, hogy a szöveg a kézirat 3. oldalán folytatódik (főszövegünk 57—80. sorai).

57. K_1: *a' ⟨fá⟩ zőld*
59. K_1: *szemérmes ⟨sz ártatlan⟩* Az áth. rész fölé írva, előtte a névelőből elhagytuk az egyébként utólag betoldott *z*-t.
63. K_1: *Tsillagzat,* A *zat* és a vessző utólagos betoldás.
65. K_1: *a'⟨z⟩ Gyönyörűségnek és* Az *és 's*-ből jav.
66. K_1: *⟨bo⟩ kedves Tsillaga ⟨?tj⟩* Az utolsó *a* olvhtl. betűből jav.
67. K_1: *Az ő ⟨látására⟩ Pillantásiból*
68. K_1: *e' ⟨boldogtal⟩ gyarlóbb ⟨Fo⟩ Világba* Az *e' a'*-ból jav.
69. K_1: *ide alatt'* A sor fölött betoldva.
Jóltévő A *J G*-ből, a második betű olvhtl. betűből jav.
70. K_1: *gyönyörűséggel* A *gy Gy-ből jav.*
71. K_1: *mosolyásira* em.
73. K_1: *Éjszakának* A *sza* olvhtl. betűkből jav.
74. K_1: *Berekbenn; ⟨alig⟩ még*
vala Sor fölötti betoldás.
75. K_1: *félbeszakgatott* A második *a* olvhtl. betűből jav.
79. K_1: *ennek* Az első *e a*-ból jav.
80. K_1: *rajta egészenn ⟨megelégedve⟩* Az áth. szó fölé írva.
gnyúgodott [= megnyúgodott] ⟨. . .⟩ Az ezután lévő *ψ* jel, s a sor elé betoldott *pag. 2.* utalás jelzi, hogy a folytatás ismét a 2. oldalon olvasható.
80—81. K_1: *Sűrű⟨enn állottak a'⟩ fekete Tölgyfák ⟨eggyik oldalánn az Erdőnek⟩, kettőztették itt az Éj' borzasztását. ⟨Soha ez⟩eknek* Az *itt* a sor fölé, a *melly* a *⟨Soha ez⟩* fölé betoldva, ez utóbbi előtt megmaradt a pont, em.
82—83. K_1: *soha még* Sor fölötti betoldás.
83. K_1: *Vénség ⟨tördel⟩ tsonkázta*
84. K_1: *ezeknek,* Utólag betoldva a sor fölött.
88. K_1: *ágáinn ágánn*-ból jav., az ékezetet elhagytuk.
90. K_1: *szerelemmel ⟨és Kétségbeeséssel⟩ és*
94. K_1: *hideg vérrel ⟨érzéketlenül⟩* Az áth. szó fölé írva.
95. K_1: *ki ⟨Haj⟩ széllyelborzadtt*
98. K_1: *felig* em. *kidúltt ⟨fák Tser⟩fák függöttek ⟨felette, 's mohos Kőszi⟩ ki* A *Bikk* a *⟨Tser⟩*, a *ki* a *⟨felette⟩* fölé írva.
99. K_1: *mohos ⟨mezítelen⟩* Az áth. szó fölé írva.
100. K_1: *sikóltva ⟨bőgve⟩* Az áth. szó fölé írva.
102. K_1: *Vérszopó Sárkányokkal ⟨Rettegés szítta ennek ólom Levegőjét⟩* Az áth. rész fölé írva.
⟨s⟩ tüzes
103. K_1: *ordító ⟨fekete⟩* Az áth. szó fölé írva.
Lelkekkel, ⟨vérszopó Sárkányokkal⟩ 's A *⟨vér⟩* fölött olvhtl. betoldás van, az *S s*-ből jav.
104. K_1: *hideglelős ⟨Kép⟩ Fantázia*
107. K_1: *bészakadt* A *kadt* olvhtl. betűkből jav.
109. K_1: *az ⟨Romlássok⟩ itt* A *z* utólag betoldva a névelőbe.
110. K_1: *hajtván ⟨. . .⟩ a' ⟨zuhogó ví⟩ küszködő Habokba*
112. K_1: *halálos* A *h á*-ból jav., előtte a névelő *z*-jét elhagytuk.
115. K_1: *Jaj ⟨. . .⟩ Rozália!*
117. K_1: *dárabos* Az ékezetet elhagytuk.
Méllység Az *M H*-ból jav.
tsak eggy bús ⟨. . .⟩ Az áth. rész fölé írva.
121. K_1: *Ajjakidbann* Az *A a*-ból jav.

124. K_1: *dobogni mellyembe* ⟨*verni bennem*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
125. K_1: *Rozália* ⟨*melle*⟩ *neve mellé,* ⟨*hogy*⟩ *'s*
132. K_1: *százszor* Sor fölötti betoldás.
132—133. K_1: *kikk* [= *kiknek*] ⟨*az ő*⟩ *tévelygő* A *k* utólag toldva a szóhoz.
137. K_1: *legelőször*⟨*is*⟩ Az *is* áthúzása egyben a vesszőt is jelenti, fölötte a pont az *i*-ből maradt.
139. K_1: *hol* ⟨*azt*⟩ *minden* A *felmetszettem* a következőképp van elválasztva: *felmetz- tszettem;* mi szabályos alakjában írjuk, így szerepel egyébként másutt is (lásd pl. a 257. sorban).
141. K_1: *óhajtom* ⟨*megh*⟩ *a' Halált* Az első *m k*-ból jav.
144. K_1: *Szerelemnek,* ⟨*veg*⟩ *fogadjátok bé*
145. K_1: *végtére* ⟨*örökre*⟩ Az áth. szó fölé írva.
146. K_1: *a' hív Szeretők Elíziumába:* Sor fölötti betoldás.
147. K_1: *titeket* em.
153. K_1: *kedvedet.* Utána a pontot pontosvesszőre javítottuk.
155. K_1: *fogsz sóhajtani* A *fogsz* sor fölötti betoldás, a *ni sz*-ből jav.
156. K_1: *Rozália!* A sor fölött betoldva.
157—158. K_1: *Víz. 's megrijasztotta* A *jasz* olvhtl. betűkből jav., a pontot vesszőre jav.
159. K_1: *A'* olvhtl. betűből jav.
160. K_1: *sebessen* ⟨*harsogva*⟩ Az áth. szó fölé írva.
vitte az ⟨*sebe*⟩ *omló* A *z* utólagos betoldás.
kavargő A *kavar* olvhtl. szóból jav., az *ő*-t *ó*-ra em.
162. K_1: *felemelte* Az első és utolsó szótag olvhtl. betűkből jav.
162—163. K_1: *közűl. Kékszín* A pont vesszőből, a *K k*-ból jav. (A kiadások nem vettek tudomást e javításról, a másolatban viszont így van.) A költő elfeledkezhetett az itt végződő mondat elejének az átalakításáról, mert az e javítás után értelmetlen lett *(Midőn Limnisz,)*; ezért em.
165. K_1: *vegyétek* Az első *e i*-ből jav.
168. K_1: *gyékény* ⟨*Szeker*⟩ *Hintajába*
172. K_1: *Tájékát,* ⟨*Penele pedig a' Halál pókhá*⟩ *Foszfor*
173. K_1: *tele a' legtsillámlóbb* ⟨*tartott tele*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
185. K_1: *Imé Jövök* Az *Imé* a mondat elé utólag betoldva, a *J*-t *j*-re javítottuk.
186—187. K_1: *itt.* ⟨*Bézer a' Tsókoknak legfőbb Tündére.*⟩ *Élsz*
196. K_1: *halál*⟨*.*⟩*os*
202. K_1: *elrepült* ⟨*'s*⟩ *mennyei*
hagyván A második szótag *ott*-ból jav.
203—204. K_1: *Elbámúlva* ⟨*meredtt*⟩ *űlt*
210. K_1: *között.* Utána a pontot vesszőre javítottuk.
út Az *ú* olvhtl. betűből jav.
211. K_1: *a'* ⟨*s*⟩ *vak*
220. K_1: *s' a' pirúlni*
221. K_1: *Lámpássát* Az *L l*-ből jav.
221—222. K_1: *Hajnal* ⟨*tsilla*⟩ *súgáronn*
222—223. K_1: *Ekkor* ⟨*Melitesz*⟩ *bámúlt el*
223. K_1: *valaha,* ⟨*lá*⟩ *meglátván*
226. K_1: *Profétaja* em.
230. K_1: *Narantsfák* ⟨. . .⟩ *állottak*
231. K_1: *a' mellyekenn* ⟨*régibb*⟩ *érett*

232. K_1: *még, ⟨nem tsak⟩ a' szemet és szájat* A tárgyrag mindkét szóban olvhtl. betűből jav.
239. K_1: *Dámvadak ⟨vadatskák⟩* Az áth. szó fölé írva.
240. K_1: *liliomokonn. ⟨között.⟩ Fejér* Az *onn* utólag toldva a szóhoz.
242. K_1: *akkor* Sor fölötti betoldás.
243. K_1: *erdőbenn, ⟨fejér⟩ a' hol*
247. K_1: *E' A'*-ból jav.
252. K_1: *Melitesz ⟨bé⟩ ment a' ⟨Templomba, 's⟩ Pálma Erdőbe, ⟨kirakott ösvény⟩¦⟨tágas ösvény nyúlt⟩fel egész a' Templomig⟩ márvány*
255. K_1: *reszketö ⟨tántorgó⟩* Az áth. szó fölé írva.
Templomhoz ⟨Ajtóhoz⟩ Az áth. szó fölé írva, előtte az *a' az*-ból jav., a *temjén* előtti *a'* pedig utólagos betoldás.
256—257. K_1: *Az Ajtó felett ⟨'s felette Arany betükkel vólt⟩* Az áth. rész fölé írva, ez előtt a vesszőt pontra javítottuk.
257. K_1: *ki metszve: ⟨AZ ÖRÖK SZERELEMNEK⟩ tündöklött ⟨a'⟩ Vénusz* Az igekötő a sor fölött betoldva, a kettőspontot elhagytuk.
258. K_1: *kik* Sor fölötti betoldás.
tsókolták ⟨ölelgetve⟩ Az áth. szó fölé írva, a *v t*-ből jav.
261. K_1: *az üres Templomba* A sor fölött betoldva.
262. K_1: *piróp* A sor elé betoldva.
mellett ⟨körül az üres Templomba⟩ Az áth. rész fölé írva. A tagmondat a javítások előtt így hangzott: *zengett a' felkoszorúzott oltár körül az üres Templomba.*
264. K_1: *Égszín* Az *É* olvhtl. betűből jav.
a' ⟨pirop⟩ falakat
265. K_1: *szerelmes ⟨kép⟩ rajzolatok*
266. K_1: *Kettő ⟨eggy . . .⟩* Az áth. szavak fölé írva.
volt ⟨többek között⟩ Az áth. szavak fölé írva; a következő szó *(kiváltképenn)* első szótagja a *között tt*-jéből jav.
268—269. K_1: *a' ⟨Vénusz⟩ habokból*
273. K_1: *Tritonok ⟨követték⟩ vették*
276. K_1: *az orsóval* A sor fölött betoldva.
oroszlány A második *o s*-ből jav.
282—283. K_1: *Multziber ⟨Kalitk⟩ Hálójába*
283. K_1: *Párok⟨nak⟩ nevei*
285. K_1: *'s azzal* Sor fölötti betoldás.
Rozijáét⟨ak⟩ A *t n*-ből jav.
296. K_1: *Eggyszerre*
297. K_1: *'s ⟨. . .⟩ így*
303—304. K_1: *Kupresszus szomorú ⟨Platanus attyafi⟩* Az áth. rész fölé írva.
305. K_1: *szokta ⟨gy⟩ az ő*
307. K_1: *gyakorta ⟨az ő⟩ magánosann*
308. K_1: *Árnyékával* A *val ban*-ból jav.
felhozatván Az *atv* olvhtl. betűkből jav.
309. K_1: *az ⟨. . .⟩ halálnális ⟨első⟩ erősebb Szeretettel. ⟨Itt telep⟩ E' mellett*
310. K_1: *Pappal, ⟨'s azonnal megje⟩ a' sürü*
312. K_1: *énekekb [= énekekben]*
313. K_1: *Szeretet ⟨mind⟩ közönséges*
317. K_1: *zengedezett* Az *ett* olvhtl. betűkből jav.

320. K_1: *mézes* ⟨*édes*⟩ Az áth. szó fölé írva.
321. K_1: *édesgette* ⟨*s*⟩ *bádgyadó*
332. K_1: *szólamlott:* ⟨*Diána' bőlts Pap-*⟩ *Szívemnek*
333. K_1: *kívánod* ⟨*megujj*⟩, *óh*
336. K_1: *Lelkem'* ⟨*Szívem'*⟩ Az áth. szó fölé írva.
339. K_1: *lángoló* ⟨*lobogó*⟩ Az áth. szó fölé írva.
341. K_1: *Nyilát* ⟨. . .⟩ *piszkálom* A *pi* olvhtl. betűkből jav.
343. K_1: *ezeknek* ⟨*keserves*⟩ *emlékezete*
kín ⟨*annak*⟩ *eggy*
346. K_1: *első* A sor fölött betoldva.
348. K_1: *A'* ⟨*Eggy*⟩ Az áth. szó fölé írva.
351. K_1: *a'* Utólagos betoldás.
352. K_1: *Ártatlan* Az *Á á*-ból jav.
356. K_1: *Egyenes* Az *Eg Pa*-ból jav.
358. K_1: *felékesitvén* ⟨*ké*⟩ *eggy pár*
359. K_1: *azoknak* A *nak at*-ból jav.
360. K_1: *bús* A *b* olvhtl. betűből jav.
363. K_1: *'s* ⟨*violákkal*⟩ *nártzisokkal*
364. K_1: *g̃óldozta* ⟨*meg*⟩ *őket* A *g̃* utólag toldva a szó elé, *[= mególdozta]*.
366. K_1: *Le* Az *L l*-ből jav.
367. K_1: *mosolygó* ⟨*ártatlan*⟩ *Szűzek*
370. K_1: *Palemon* Az *e a*-ból jav.
371. K_1: *eggy* ⟨*vig*⟩ *vidám*
372. K_1: *Ifjak!* ⟨*vala*⟩ *imé*
375. K_1: *hosszas* Az első szótag olvhtl. betűkből jav.
376. K_1: *az a'* ⟨*boldo*⟩ *kedves*
Atyainknak em.
386. K_1: *serénységem* ⟨*elevenségem*⟩ Az áth. szó fölé írva.
388. K_1: *aludtt* ⟨*f*⟩*el* A *vére* után a pontot vesszőre javítottuk.
390. K_1: *a'* ⟨*rezgő*⟩ *lengő*
391. K_1: *bajvívónak* ⟨*tser*⟩ *gyertyánkoszorút*
393. K_1: *zabszárakat* ⟨*'s*⟩ *az*
394—395. K_1: *mellyeknek* ⟨*dísze*⟩ *legfőbb Díszét*
395. K_1: *köz* Sor fölötti betoldás.
396. K_1: *Ifjak!* ⟨*ser*⟩ *buzditson*
396—397. K_1: *nógatása!* ⟨*Alig mo*⟩ *Az*
402. K_1: *hevűlvén,* ⟨*győzedelmi olajágommal*⟩ *a' Futóból*
403. K_1: *ahol* Az *ah* olvhtl. betűkből jav., az *ol* utólag hozzátoldva.
404. K_1: *a' midőnn* ⟨*eggy Sereg*⟩ *néhány*
408. K_1: *ki* A *k a*-ból jav.
409. K_1: *Tekintetébenn* A *benn t*-re jav., majd az alá írt *1.* ismét az első variáció érvényességét jelöli; ez illik a mondatba is.
ah Az *a i*-ből jav.
413. K_1: *ő* ⟨*Sz*⟩ *hószín*
415. K_1: *'s annak* ⟨*mellynek*⟩ Az áth. szó fölé írva.
420. K_1: *fának,* ⟨*'s*⟩ *néhány*
állottam A *tam* olvhtl. betűkből jav.
ott, ⟨*a' mellett, és*⟩ Az áth. rész fölé írva.
420—421. K_1: *az én* ⟨*Lelkem ott legelő Pillantásimonn elragadtatvánn e' Paradítsom gyönyörű Pomagránátjának édességét a' részegségig szítta*⟩ *Szemeimet* A ⟨*Lelkem*⟩ fölött áth. szókezdet: ⟨*Szem*⟩.

421. K_1: *'s* Utólag betoldva.
423. K_1: *elrepülvén* A *v t*-ből jav., az *én* utólag hozzátoldva.
vélek, ⟨*'s*⟩ *e'*
gyönyörű ⟨*Pomagránátjánn legelo*⟩ *Narantsánn* Az áth. szóban az *nn nak*-ból jav.
427—428. K_1: *Ötven* ⟨*Viol*⟩ *szemérmes* Az *állítván*-ban a *ván ott*-ból jav., így a mondat tagmondat lett, ezért a változatlanul maradt nagy kezdőbetűt és az írásjelet javítanunk kellett.
428. K_1: *tündöklött* ⟨*tsillámlott*⟩ Az áth. szó fölé írva.
Ortzájáról, ⟨*közz*⟩ *feltekintett* Az *O* fölött áth. ékezet.
432. K_1: *alig* ⟨*nem*⟩ Az áth. szó fölé írva.
433. K_1: *az ő* ⟨*szép*⟩ *Ábrázatját*
434. K_1: *tekintete,* ⟨*azonnal egy*⟩ *mindjárt*
435. K_1: *eggy* ⟨*hata*⟩ *uralkodó*
436. K_1: *azt* ⟨*mondja*⟩ *parantsolja*
439. K_1: *mit* ⟨*annyit*⟩ *nem tehet ő* A *mit* olvhtl. betűkből jav., az *ő* utólag betoldva.
440. K_1: *a'*⟨*z*⟩ *tudja azt* Az *azt ezt*-ből jav.
441—442. K_1: *e' néhány Szókkal* A sor fölött betoldva.
446. K_1: *ez* Sor fölötti betoldás.
olly Kétszer szerepel egymás után, az egyiket elhagytuk.
452. K_1: *a'* ⟨*setét*⟩ *Berek*
sűrű homályáig ⟨*setét sűrűjéig*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
453. K_1: *Napját* ⟨*a'*⟩ *mikor az a'* Az *a'* utáni rész a sor elé betoldva.
enyészik ⟨*el*⟩ *bé*
455. K_1: *Szemem* ⟨*és Szívem*⟩*be*
borzasztó Képzeletek ⟨*kisértet Gondolatok borzasztották azt*⟩ Az áth. rész fölé írva.
456. K_1: *tusakodó* ⟨*őröngő*⟩ Az áth. szó fölé írva.
456—457. K_1: Mindkét *óh* utólagos betoldás.
457. K_1: *Mi*⟨*tsoda szokatlan*⟩ Az *esmeretlen* az áth. rész fölé írva.
458. K_1: *illy ennyire* Az *illy* utólag betoldva, az *e* a szó elején és a végén is *a*-ból jav.
te, Sor fölötti betoldás.
ah mondd meg, Utólag betoldva a sor fölött.
459. K_1: *az a'* ⟨*kedve*⟩ *kedves*
461. K_1: *vallyonn* ⟨*e' Kín*⟩ *Szerelem é*
ez a' Kín? A sor fölött betoldva.
462. K_1: *árúld* Az *r* olvhtl. betűből jav.
Indúlatidat A második *d m*-ből jav.
468. K_1: *Erdőbenn.* ⟨*és*⟩ Az áth. fölött + jel van, ami az utána következő tagmondatot *(az én Nyúgodalmam távol járt tőlem az én Szépemnek Nyománn.)* a hasonló módon megjelölt helyre (lásd főszövegünk 472. sorát) utalja.
468—469. K_1: *az én* ⟨*Szívembe*⟩ *Mellyembe*
469. K_1: *Gyönyörűségimet* A *G T*-ből jav.
471. K_1: *fűzte* A *te* olvhtl. betűkből jav.
Értelem⟨*et*⟩ Az *l* és *m* közé az *e* utólag van betoldva.
471—472. K_1: *számkivetettet, és* Utána + jel jelzi, hogy itt következik a fentebb hasonló módon megjelölt tagmondat.
474. K_1: *Chloé* helyett *Tortorella.* E szereplő három névvel fordul elő a műben. A legelső variáció *Laura* volt, mivel a IV. Ének

fogalmazványában még ez található (lásd az 1060. sor jegyzetét). A *Tortorella* már itt, a tisztázatban fordul elő, de csak egyszer, a következő helyen (lásd a 483. sort) a szókezdet át van húzva: ⟨*Tort*⟩ ,s mellette a továbbiakban aztán használatos *Chloé* név áll. A fentiek szerint a mű egészében e nevet em. (A lap alján idegen kéztől származó, halványabb tintával írott megjegyzés található e névváltozatokról, hasonló szellemben a mondatokkal; vö. Toldy 946. h.)

eggy ⟨nyájas⟩ szerelmes

475. K_1: *az én* Sor fölötti betoldás.
476. K_1: *érkezvén* A *vén ett*-ből jav., utána áth. pont.
g̃szólított: [= megszólított:] A sor fölött betoldva.
477. K_1: *lám eleget ⟨ha minthogy⟩* Az áth. szavak fölé írva.
483. K_1: *Kedves, ⟨Tort⟩ Chloém!* A vesszőt elhagytuk.
kivánod ⟨szereted⟩ Az áth. szó fölé írva.
484. K_1: *Meliteszed⟨et⟩*
495. K_1: *Aludj* Az *A T*-ből jav.
498—499. K_1: *Áldozathoz. ⟨. . .⟩ Chloé*
501. K_1: *az ⟨Áld⟩ Óltárhoz*
504. K_1: *ki ⟨állt⟩ jött a'* A *jött* a sor elé betoldva, az *a'* olvhtl. betűből jav.
505. K_1: *Kautussába, ⟨koszorúsann⟩ ah* A *h l*-ből jav.
Koszorújának Az *n* olvhtl. betűből jav.
506. K_1: *az ⟨ortza⟩ oltárhoz*
510. K_1: *az ⟨két szerelmes⟩ ártatlan* A névelőben a *z* utólagos betoldás.
512. K_1: *legyentettek* Az első *t g*-ből jav.
517. K_1: *Mindeneknek* Az első *k* olvhtl. betűből jav.
518—519. K_1: *Gyephez: ⟨. . .⟩ 's míg*
519. K_1: *innepi ⟨evés⟩* Az áth. szó fölé írva.
520. K_1: *Beszed* em.
521. K_1: *elkezdődtek* A *tek ött*-ből jav.
522. K_1: *utánn ⟨. . .⟩ saját*
525. K_1: *fonta* A *a* olvhtl. betűből jav.
526. K_1: *fűzte. ⟨Olda⟩ Ívet*
527. K_1: *gyenge ⟨leány⟩* Az áth. szó fölé írva.
527—528. K_1: *megleányosította ⟨or⟩ Ábrázatomat*
532. K_1: *violátskök* em. Az *eggy a'*-ból jav.
535—536. K_1: *illy ⟨ditsőséges Jutalom⟩ koszorúzott* A *z k'*-ból jav., az utána álló *ott* utólag hozzátoldva.
536. K_1: *Vetélkedések' ⟨idejénn⟩* Az áth. szó fölé írva.
henyélnénk A *né* olvhtl. betűkből jav.
537. K_1: *nints⟨enek⟩* Az *an* mindkét *ollyan*-ban utólagos betoldás.
538. K_1: *olly* Sor fölötti betoldás.
tsináljunk A második *n* utólag toldva a szóba.
541. K_1: *tegyunk* em. *véle⟨k⟩ eggy játszi ⟨próbát⟩ Gyakorlást*
544. K_1: *ki⟨nek⟩ mindnyájunk*
545. K_1: ***leg** legkedvesebb* Az első *leg* felesleges, elhagytuk.
azé annak-ból jav.
548. K_1: *kihívták ⟨magokat⟩ mindjárt*
550. K_1: *eggy rendetlen ⟨összevavart⟩* Az áth. szó fölé írva.
552. K_1: *pedig* Utólag betoldva a sor fölött.

554. K_1: *legszebb* ⟨. . .⟩ *Rozáliát*
561. K_1: *szerentsés* ⟨*boldog*⟩ Az áth. szó fölé írva.
562. K_1: *az én* ⟨*Örö*⟩ *akkori Örömömet*
565. K_1: *Bíró*⟨*né*⟩*; és a' mint Kloé rendelte* ⟨*sze*⟩ Az *és*-ben az *é* utólag betoldva, a *mint* a sor fölé írva, a *te ése*-ből jav.
567. K_1: *Édességnek* ⟨*Szépségnek szép és*⟩ Az áth. szavak fölé írva, előtte a névelőben a *z* utólag betoldva.
Probakövéhez ⟨*haso*⟩ *értesse*
567—568. K_1: *boldog* ⟨*Szátská*⟩ *ahoz*
572. K_1: *elő nem* ⟨*mon*⟩ *beszéllheti* Az *elő ki*-ből jav.
573. K_1: *azt* ⟨*pró*⟩ *tapasztalni*
574. K_1: *valamennyi* Az első *n l*-ből jav.
575. K_1: *'s* Utólag betoldva a szó elé.
mégis Sor fölötti betoldás.
579—580. K_1: *A' Szerelem* ⟨*Nem adta Ámor*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
580. K_1: *adatott* Az *o* olvhtl. betűből jav.
's ah ⟨*de*⟩ Az áth. szó fölé írva.
584. K_1: *ki* Utólag betoldva.
586. K_1: *élevenség* Az ékezetet elhagytuk.
590. K_1: *eggy* ⟨*ke*⟩ *nyájas*
591. K_1: *ts [= tsak]* Utólag betoldva a sor fölött.
591—592. K_1: *bútt bé* ⟨*állott*⟩ Az áth. szó fölé írva.
592. K_1: *Ámor,* ⟨*az ő Ajja*⟩ *mint*
593. K_1: *mig* ⟨*ő az*⟩ *én*
593—594. K_1: *ötet tsókoltam, ő pedig meg tsókolt Szájával az én* ⟨*tsókolo Számnak tsókolásokra meg*⟩ Az áth. rész fölé írva.
596. K_1: *elő* A sor alatt betoldva.
nyúlytotta ⟨*ajánlotta*⟩ Az áth. szó fölé írva, az *otta ván*-ból jav.
rózáját A *já si*-ból jav.
597. K_1: *szerentsém* Utána a zárójel bezárása áth.
598. K_1: *meg* ⟨*öszvets*⟩ Az áth. szókezdet fölé írva.
600. K_1: *'s* ⟨*én*⟩ *még*
601. K_1: *érzettem* Utána megkezdett betű áth.
a' szerelmes ⟨*Fúlánk*⟩ *Méhetskének*
és kellemetes A sor fölött betoldva.
602. K_1: *a' melly* Az *a m*-ből jav.
604. K_1: *Ekkor én* ⟨*halálos*⟩ *észrevévén* Ez utóbbi olvhtl. szóból jav.
605. K_1: *az ő* ⟨*e'*⟩ Az áth. szó fölé írva.
606. K_1: *ah* Sor fölötti betoldás.
613. K_1: *legizesebbk [= legizesebbnek]* A második *e l*-ből jav.
614. K_1: *Koszórúval* Az ékezetet elhagytuk.
616. K_1: *az* ⟨*enyhős*⟩ *verőfényes* A névelő *z*-jét elhagytuk.
619. K_1: *már* Sor fölötti betoldás.
620. K_1: *sokára* ⟨. . . *jára*⟩ Az áth. szó fölé írva, előtte egy másik áth. szó ⟨*végr*⟩ van.
622. K_1: *te tetted* ⟨*ki*⟩ Az áth. szó fölé írva.
624. K_1: *eggy* Az *e a'*-ból jav.
625. K_1: *mellyet* Az *et* utólag hozzátoldva.
ékesitett ⟨*keretezte*⟩ Az áth. szó fölé írva.
627. K_1: *fogok* ⟨*az én*⟩ *Siromig*
mindenkoronn ⟨*: elfonnyadtt ez, a' mint látod*⟩ *annak*
628. K_1: *inkább,* ⟨*min . . .*⟩ *úgyis*

629. K_1: *gyász Jéleül* A sor fölött betoldva, a *gyász örök*-ből jav., az ékezetet a megfelelő helyre tettük.
636. K_1: *Bikkfák* Az elő *k* olvhtl. betűből jav., az *a'* utólagos betoldás.
637. K_1: *'s* A sor fölött betoldva.
639. K_1: *mindnyájunknak Seregébe.* Az *m* olvhtl. betűből jav.; a mondat utáni # jel, s a sor elé beírt *pag. 39.* utalás pedig azt mutatja, hogy itt a 39—40. oldalakon olvasható rész (főszövegünk 640—671. sorai) következik.
640. K_1: *űlt⟨e⟩*
644. K_1: *Ortzájára* Az *O* olvhtl. betűből jav.
650. K_1: *tette ⟨gy⟩ kellemetes*
652. K_1: *Fájdalma'⟨nak⟩* A rag és előtte az ékezet áth., helyette hiányjel.
megszűnését, ⟨Akár⟩ már Az *Ak* olvhtl. betűkből jav.
656—657. K_1: *megkóstoljam megtsókoljam*-ból jav.
660. K_1: A második *Méh* után pont van, vesszőre javítottuk.
665. K_1: *mintha ⟨hogy⟩* Az áth. szó fölé írva.
a'⟨z én⟩
671. K_1: *történt.* Itt végződik a betoldott rész, mint arra a sor elé írt *pag. 29.* jegyzés, s a szó után álló # jel utal.
674. K_1: *Szomszedjának* em.
titkot E helyütt elképzelhető még a *súgott valami titkot* olvasat is, de — az eddigi kiadásokhoz hasonlóan — mi szintén a birtokos szerkezetes formát érezzük inkább a szövegbe illőnek, s e szerint em.
675. K_1: *Én Rozália ⟨mellett űltem⟩ és Kloé ⟨eggy⟩ között űltem* Az *és* utólag betoldva.
679. K_1; *hajlok ⟨'s⟩ reszkető*
682. K_1: *kezdettek, ⟨úgy⟩ e' rövid*
684. K_1: *Ah könyörülj rajtam: Én Melítesz vagyok.* Eredetileg fordított sorrendben következett a két mondat, + jel utal a változtatásra; az *Ah* a sor elé betoldva.
685. K_1: *lehajtotta ⟨szem . . .⟩ gyönyörű*
689—690. K_1: *Fenyegetésekkel. ⟨Akkor⟩ Azutánn*
692. K_1: *ájúlva ⟨úgy állottam⟩* Az áth. szavak fölé írva.
693. K_1: *eggy éles Villámásba* Az *eggy a'*-ból jav., az *éles* a sor fölött betoldva, az *ásba* utólag hozzáírva a szóhoz.
696. K_1: *magamat ⟨eggy⟩ a'*
702. K_1: *Éjtszakát, ⟨éle⟩ a' melly* Az *a'* sor fölötti betoldás.
704. K_1: *követte* A *tte* olvhtl. betűkből jav.
705. K_1: *Filander ⟨én, és Dafnis és Kloé⟩ mindent ḡprobáltam [= megprobáltam]* A *ḡ* utólag betoldva.
706. K_1: *Megpróbáltam magát a' ⟨kívánván az eggy⟩* Az áth. rész fölé írva, előtte a vessző pontra jav.
712—713. K_1: *hangok ⟨ſ⟩ zengettek*
715. K_1: *beszéllettél* A *tétl sz*-ből jav.
717. K_1: *valódi ⟨Gyo⟩ Kínokat*
721. K_1: *elő ⟨. . .⟩ újra*
vígasztalódj, ⟨meg⟩ nyúgodj meg
731. K_1: *hogy ⟨tég az Égnek és⟩ tégedet*
737. K_1: *az ⟨Lé⟩ ő* A *z* utólag betoldva.
739. K_1: *Világ⟨ot⟩*

743. K_1: *a' halandó Fülek* Az *a'* utólag betoldva, az *F f*-ből jav.
744—745. K_1: *Templomra ⟨tekintett⟩ vetett*
748—889. E rész a *Vázlatfüzet*ben található fogalmazvány (1—139. sorok) némileg javított változata. Az összevetés megkönnyítése érdekében az eltérő helyek sorainak számát itt megadjuk, előre írva *A' Tsókok*ét, másodikként pedig a *Vázlatfüzet*ét: 748. — 1., 755. — 7., 767. — 20., 770. — 24., 772. — 26., 773—780. — 27., 782. — 29., 786. — 33., 788. — 35., 789. — 36., 791. — 38., 809. — 56., 816. — 63., 822. — 69., 834. — 82—100., 836. — 101., 840. — 105., 842. — 107., 849—863. — 113., 873. — 123., 882. — 132., 884. — 134., — 889. — 139.
750. K_1: *Tűndérek és ⟨Hajnaltsillag⟩ Róza* Innen más, vékonyabban fogó tollal van írva.
766. K_1: *Tsókkal* A második *k a*-ból jav.
772. K_1: *e' a'*-ból jav.
775. K_1: *a' ⟨Földnel⟩ Halandók' Földénél*
776. K_1: *Mennyénél* Az utolsó *n k*-ból jav.
776—777. K_1: *Szerelemnek ⟨Haz⟩ Lakóhelye*
779. K_1: *kis* Utólag betoldva.
801. K_1: *pirosra* Sor fölötti betoldás, a *puha* olvhtl. szóból jav.
815. K_1: *Erdejēb [= Erdejébenn]*
816. K_1: *Súgárszálokból* A *szál* utólag betoldva a sor fölött.
820. K_1: *Pillantás⟨ok⟩ba*
824. K_1: *újabb ⟨Tsókok⟩ Tűndérek*
825. K_1: *Szózatjáit* Az *i t*-ből jav., az ékezetet elhagytuk.
833. K_1: *Mellyénn ⟨repdesnek⟩ nyájaskodva*
838—839. K_1: *Gyönyörűség' ⟨fiai⟩ Tűndér fiai*
841. K_1: *Rózák* Az *R* olvhtl. betűből jav.
846. K_1: *Ruha'* Az *R* olvhtl. betűből jav.
felfűzött ⟨festett⟩ Az áth. szó fölé írva.
847. K_1: *affektált* Az *af* olvhtl. betűkből jav.
858. K_1: *ruhánn* Az *á* olvhtl. betűből jav.
Kendőzésekenn ⟨fogja⟩ és
865. K_1: *nőnek* A *k* olvhtl. betűből jav.
868. K_1: *szenvedő ⟨Virtust⟩ Ártatlannak*
869. K_1: *véle és*-ből jav.
873. K_1: *az ⟨hajdani⟩ Arany Korba* A névelő *z*-jét elhagytuk. Az utóbbi két szó vékonyabban fogó tollal át van húzva, de ez nemigen származhat a költőtől, legalábbis nem szándékosan, mivel a szövegnek így nincs értelme.
875. K_1: *Szívűt⟨ket⟩* Az első *t e*-ből jav.
876. K_1: *Homlokát Homlokjokat*-ból jav.
882. K_1: *az homályba* A *z*-t elhagytuk.
884. K_1: *'s kedves Testvérjeket ⟨'s⟩* Az áth. betű fölött betoldva.
886. K_1: *árnyékāb [= árnyékában]*
889. K_1: *innepeltek!* Itt következik a 29. lapra utalt részlet.
907. K_1: *nyögdétselő* Az *s z*-ből jav.
908. K_1: *lesz ⟨fog⟩* Az áth. szó fölé írva.
vezetőd, ⟨...⟩ melly
909. K_1: *a' mellyért ⟨utánn⟩ fog* Az *a'* utólagos betoldás, az *é* olvhtl. betű(k)ből jav.

912. K_1: *'s én* Az *'s* utólag betoldva, az *é* olvhtl. betűből jav.
913. K_1: *első ⟨há⟩ Ajándékát*
919. K_1: *megölelvén* Az *ö* és a második *e* olvhtl. betűkből jav.
921. K_1: *Berék* Az ékezetet elhagytuk.
935—936. K_1: *únalom űzésére vagytok teremtve* Az elmosódott kézírást feltehetően a mű másolója sötétebb tintával olvashatóbbá tette egy részen (927—938. sorok), néhol azonban változtatásokat is végzett. Gyakran nem erősítette meg a vesszőket, az *únalom*ban az ékezetet sem. Kihagyta a második *é*-t az *űzésére* szóban, amelynél az *ésére* eredetileg a sor alatt van betoldva; utána áth. szó ⟨*martaléki*⟩ áll, a *teremtve* pedig sor fölötti betoldás. A javítások előtti eredeti változat tehát így hangzik: *únalom űz]?ő] martaléki vagytok.*
938. K_1: *növést* A másoló hosszú ékezetet használt, de alatta jól látható, hogy eredetileg itt rövid volt.
mártalékják Az ékezet a másoló pótlása, a költő fentebbi javításánál is láttuk, hogy *a*-t írt, em.
942. K_1: *dolgozó ⟨. . .⟩* Az áth. szó fölé írva.
949. K_1: *új* Sor fölötti betoldás.
950. K_1: *nem ⟨bolyo⟩ borongott*
951. K_1: *gyermeki. ⟨van é⟩ tudjátok é ti* A tinta elmosódása miatt a felkiáltójelből csak a pont látszik tisztán, így ezt — hasonlóan az eddigi kiadásokhoz — Csokonai gyakorlata szerint em. A *ti* sor fölötti betoldás.
953. K_1: *vagytok Kísértőbbek ⟨révettebbek vagytok⟩* Az áth. szavak fölé írva.
955. K_1: *tsendes ⟨altató nyúg⟩* Az áth. rész fölé írva.
a' nappali ⟨természetes⟩ Az áth. szó fölé írva.
956—957. K_1: *ösvény, ⟨de⟩ melly*
958. K_1: *Galamb ⟨. . .⟩ reá* A *re* olvhtl. betűkből jav.
végre A sor fölött betoldva
961. K_1: *érzett⟨ek⟩*
962. K_1: *akkor ⟨Mel⟩ magába*
965. K_1: *azt,* A sor fölött betoldva.
966. K_1: *érzették. ⟨Sok⟩ Nem*
967—968. K_1: *egy ⟨tsók⟩ tartós tsókkal*
tsimbalykóztak ⟨jonódtak⟩ Az áth. szó fölé írva.
969. K_1: *hogy ⟨öröm . . .⟩ eláradt örömjöknek*
973—974. K_1: *a' kik [= a' kinek]*
974—975. K_1: *meg, ⟨'s Próféták választja ki⟩ 's ezt*
976. K_1: *jelenséget* em.
977. K_1: *mirtusokk [= mirtusoknak]*
978. K_1: *zengitséléseket* Az *ek ét*-ből jav.
979. K_1: *halhatatlanok ⟨Istenek⟩* Az áth. szó fölé írva, előtte a névelő *z*-je áth., helyette hiányjel.
980. K_1: *hínyorgatták* Az ékezetet elhagytuk.
982. K_1: *Az ő ⟨kíván⟩ minden kívánságinak*
984. K_1: A *sokat* és a *már* sor fölötti betoldások.
985. K_1: *a' ⟨G⟩ nagy Urak'*
986. K_1: *reszketve ⟨'s⟩ habozva*
kintsek ⟨. . . ja⟩ felett
990. K_1: *madarkák* em.

991—992. K_1: *serkenjen kelljen*-ből jav.
993. K_1: *meg tsókoltam, ⟨zengjétek⟩ daloljátok*
998. K_1: *egy ⟨pit⟩ kis*
1000. K_1: *pillján ⟨. . .⟩ alól*
1001. K_1: *bibirkáló* Az első *i a*-ból jav.
tündérek, ⟨'s⟩ alsó részére pedig ⟨Morfé illyen⟩ válogatott
1002. K_1: *illyen ⟨á⟩ képetskét*
1003. K_1: *andalgott, 's ⟨egy isteni ifjú, kit ő⟩ valamelly* Az *elly i*-ből jav.
ifjú ⟨ő néki⟩ egy
1004. K_1: *véle ⟨őtet⟩* Az áth. szó fölé írva.
1004—1005. K_1: *az ⟨halhata⟩ égiek' nektárját⟨ól⟩*A *z* utólag betoldva, az utolsó *t ö*-ből jav.
⟨Rozália és az ifjú ugy olly remekül be ki voltak a' setét Szönyegetskére ábrázolva, hogy ha tsak nem a' nagyság és⟩ Melítesz
1006. K_1: *volt néki* Sor fölötti betoldás.
a' A sor fölött betoldva.
1007. K_1: *és Szívének* Az *és* utólag toldva a szó elé.
1008. K_1: *a'⟨z⟩*
1011. K_1: *Szív ⟨test⟩* Az áth. szó fölé írva.
1013. K_1: *próbált⟨a⟩*
1015. K_1: *vissza;* Háromszor em.
1016. K_1: *maradt, ⟨mit tsi⟩ hogy*
1017. K_1: *merőket segíti* Az *et ön*-ből jav., az *i* utólag betoldva.
vakmerő Az *a* olvhtl. betűből jav.
1019. K_1: *ártatlan* A második *t l*-ből jav.
ajjaka⟨i⟩ mozog⟨nak⟩
1020. K_1: *tsókolja⟨k⟩* Az *a* fölött áth. ékezet.
1026. K_1: *bokor⟨ba⟩ lombjába. Istenek! ⟨mi⟩ fel ugrik*
1030. K_1: *halandók* A *d* olvhtl. betűből jav.
1033. K_1: *mellyért a' Nimfák irígyeim légyenek* Függőlegesen a lap szélére írva, + jellel utalva szövegbeli helyére.
1034. K_1: *fiatal* Sor fölötti betoldás.
1035. K_1: *békével, ⟨mérész⟩ ne légy*
és Sor fölötti betoldás.
1037. K_1: *és* A sor fölött betoldva.
1039—1040. K_1: *érzem ⟨még⟩ utolsó*
1041. K_1: *patak⟨nak⟩*
1043. K_1: *a' ⟨gyön⟩ kellemetes*
1044. K_1: *patak⟨hoz⟩ megé. Le haj⟨. . .⟩* A *lott* sor előtti betoldás.
annak ⟨g⟩ zöldellő
1044—1045. K_1: *álmos ⟨. . .⟩ Szemeit*
1046. K_1: *elárul⟨j⟩ák*
1049—1050. K_1: *De Mi vólna az ⟨a' mit én Szégy óh⟩ igazságos* A *De* a mondat elé betoldva, az *M* javítatlan maradt, em.
1051. K_1: *hát? ⟨de mi⟩ igen!* Az *én* utólag betoldva a két szó közé.
1051—1052. K_1: *De hiszen Másszor* A *De hiszen* a sor fölött betoldva, a nagy kezdőbetű javítatlanul maradt, em.
1052. K_1: *Ha* A *H h*-ból, előtte a felkiáltójel vesszőből jav.
1054. K_1: *új új virágokat* Az egyik *új* felesleges, elhagytuk.
1055. K_1: *mint ⟨ugráltam⟩ örültem* Az *akkor* a sor fölött betoldva.
1056. K_1: *hogy ⟨engemet⟩ én*
1058. K_1: *Ah hogy* Az *Ah* utólagos betoldás, a *h H*-ból jav.

én ⟨mindég tsak te rólad emlékezem⟩ ki Az *az* és a *tégedet* a sor fölött betoldva.

1059. K_1: *nektár⟨os⟩* Az *itató* az áth. betűk fölé írva.

1060. K_1: *Chloé* helyett a IV. Énekben még mindenütt ***Laura*** szerepel, e helyeken — a 474. sor jegyzetében mondottak értelmében — egységesen a *Chloé* nevet em.

változtatott hanggal, A sor fölött betoldva; a *néki* után álló kettőspont fölöslegessé vált, elhagytuk.

1064. K_1: *tsintalan* Az utána álló + jel idegen kéztől származik, s a lap alján található, a névváltozatokról szóló megjegyzésre utal (vö. Toldy 946. h.).

1066—1067. K_1: *nektár⟨nak megadója⟩ eránt* Az *itató* a *nak* fölé írva.

1068. K_1: *monda* Az *a* utólag hozzátoldva, az ékezetet em.

a' nektáritató eránt A sor fölött betoldva.

1068—1069. K_1: *néked, ïs [= tsak] botsáss el engemet.* Függőlegesen a lap szélére írva, + jellel utalva szövegbeli helyére.

1069. K_1: *hát* A sor fölött betoldva, a névelő *z*-je áth.

1075. K_1: *így ⟨. . .⟩ kiálta*

1076. K_1: *ámító* Az *á* olvhtl. betűből jav. A másolat itt végződik, ezt idegen kéztől származó jel és megjegyzés is jelöli.

1079. K_1: *Rozáliá⟨.⟩m*

szól⟨a⟩

's e-ből jav.

1081. K_1: *hogy ⟨V⟩ vígkedvű*

1083. K_1: *jöve* A *v tt*-ből jav.

1086. K_1: *De, Mitsoda* A *De* utólag betoldva, az *M* javítatlanul maradt, em.

1089. K_1: *Rozália* Az *a* olvhtl. betűből jav.

1092. K_1: *u. m. [= úgymond]* A sor fölött betoldva; a vesszőt előtte és utána a szó fentebbi előfordulásai szerint em.

1095. K_1: *a' kire* A *re* utólag hozzátoldva.

Leánykának ⟨édesebb jelenség lehet⟩ több Az *is* utólag betoldva.

1099. K_1: *engemet* Az *et* utólag hozzátoldva.

1099—1100. K_1: *a' ⟨kegyelmes⟩ kedvező*

1100—1101. K_1: *az eresztett* A névelő *a'*-ból jav.

1101. K_1: *⟨ki⟩fesleni* Az *n tt*-ből jav., a *kezdő* utólag betoldva.

1102. K_1: *szívreható* Az *sz* olvhtl. betűből jav.

1104. K_1: *a'⟨z⟩le*

az én ⟨Szí⟩ A sor fölött betoldva.

1107. K_1: *a'⟨z én⟩ villám'*

1111. K_1: *az ő ⟨keb⟩ szívének*

1113. K_1: *ki a' ⟨minap⟩ múlt*

1122. K_1: *egyszerre* A sor fölött betoldva.

1123. K_1: *borerő* Az *erő* utólag hozzátoldva.

1129. K_1: *leányzónak ⟨tsókj⟩ is*

1131. K_1: *sem ⟨. . .⟩ még*

1134. K_1: *látásom ⟨lányi ábrázatom⟩* Az áth. szavak fölé írva.

1135. K_1: *kössük* Fölötte áth. szavak: *⟨mint ha tő⟩*.

1135—1136. K_1: *én mintha te alunnál ⟨én⟩* Az áth. szó fölé írva.

1139. K_1: *dolognak ⟨végit⟩ mire mentét* A *dolognak dolgoknak*-ból jav.

lépésekkel Az első *e s*-ből jav.

1144—1145. K_1: *más ⟨pro⟩ módot*

1147. K_1: *ki* ⟨*jön*⟩ *üti*
pelyhetlen Az *el* olvhtl. betűkből jav.
1148. K_1: *öszve.* ⟨*Ama*⟩ *Ohajtott* Az *az* utólag betoldva.
1153. K_1: *volna,* ⟨. . .⟩ *örömét* A vesszőt elhagytuk.
Nimfájával A *val nak*-ból jav.
1157. K_1: *vágyásait,* ⟨*le akarta kapni*⟩ *oldozni*
1158—1159. K_1: *la vévé* ⟨*a Szuz*⟩ *alattomba*
1160. K_1: *fiók* Az *f* olvhtl. betűből jav.
el ⟨*repult*⟩ *tűnt* A *véle* a sor alatt van betoldva, a sor fölött áth. szó áll: ⟨*mindjárt*⟩.
1161. K_1: *egyéb*⟨*et*⟩

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A Tsókok műfaji sajátosságaira nézve lásd Császár Elemér: *A magyar regény története.* Bp., 1922. 46. l.; Wéber Antal: *A magyar regény kezdetei.* Bp., 1959. 33. l.; Waldapfel 265. l. A mű esetleges élményi hátteréről lásd Juhász 256. l.; Szilágyi: CsMűv. 319., 491. l.; Baróti: Mest. 165. l. *A' Tsókok* és a költő korabeli szerelmi költészetének viszonyáról, a mű világképi jelentőségéről lásd Horváth 42. l.; Sinkó 60—61. l.; Szauder 214—223. l.; StudLit. 1986. 60 kk. A mű stilisztikai értékelését illetően pedig lásd Horváth 42—43. l.; Julow: Csok. 74—75. l.; V. Szendrei 83—87. l.; Sinkó 63. l.; IrFelv. 835. l.; Baróti: Árny. 61. l.; Vargha: Melyik. 11. l.

18. *Pátróna* (rég.): női védőszent, pártfogó.
31—32. *Melitesz és Rozália:* E nevek jelképes értelméről Szilágyi Ferenc a következőket állapítja meg: „Melitész — a mézet vivő, a mézzel kedveskedő — röppen a magyar népdalokból vett *Rózsa* («rózsám»), *Rozália* ajkaira, vagyis *A csókok*hoz teremtette itt meg Csokonai a maga jelképrendszerét a magyar virágénekek virágnevével." (IN: Rákosné Ács Klára: *Vallanak a betűk.* Bp., 1985. 242. l.)
35—38. Hasonló hangütéssel kezdődik Gessner műve is: „Nem a' vérrel bé-fetskendezett bátor Bajnokot, nem az Ütközet puszta hellyét énekli a' víg Músa: rebegve szalad ö, a' fegyvertsattogás elöl." (Gessner 1. l.) Rokon gondolatokat találunk *A' Szeretet*ben (119—123. sorok), *A' Had és A' Békekötésre* című versekben, valamint A Szabadság és Egyenlőség Társasága kátéjában is (lásd Benda I. 1025. l.; minderről vö. még It. 1973. 843. l.).
Borostyán: a latin *laurus* megfelelőjeként a költői dicsőség jelképe (vö. az *Amaryllis* 277—278. sorainak jegyzetét).
latorság (rég.): gonoszság.
45. *Módi* (ném., rég.): divat.
47—49. E rész igen hasonlatos *A' Bagoly, és a 'Kótsag* természetleíró lírai betétjéhez (99—110. sorok), valamint Melitesz is rokonítható a dialógus Poétájával (vö. Vargha: Szent. 27. l.).
58. *Vénusz' gyönyörű Tsillaga, Heszper:* Sárvári Pál e részlet kapcsán figyelmetlenségből eredő csillagászati tévedést vet Csokonai szemére (CsEml. 396. l.). E vélekedésében azonban félreértést kell gyanítanunk, mert a költő a használt kép

minden jelentésével tisztában látszott lenni (lásd a *Dorottya*/j., valamint a *Vázlatfüzet* 244—249. sorait és jegyzetüket).

62. *Kantus* (táj.): egybeszabott, ujjas bő felsőruha.

76. *őröng* (nép.): őrjöng.

87—88. *varas Béka* (rég.): varangyos béka.

88. *nőszik* (rég.): párosodik.

89. *Halálmadár* (nép.): kuvik.

126—128. E rész feltűnő hasonlóságot mutat *Az Álom* című vers egy részletével (MM². I. 189. l.).

131—135. és 144 kk. E motívumra nézve lásd a *[Francia versek próza-fordításai]* 11. sorának jegyzetét.

138—141. E motívumra épül Metastasio *XIII. Kántátája, A' Név* is.

fiatal (rég.): fiatal fa.

146. *Elízium* (gör.): a mitológia szerint a boldogult lelkek otthona az alvilágban (lásd még a *Vázlatfüzet* 172. sorát).

156—169. Melítesz öngyilkosságának jelenetét Kastner Jenő Gessner XIV. idilljéhez hasonlítja (ItK. 1922. 43—44. l.). Ezt egyébként Berquin is imitálta, méghozzá éppen abban az idilljében (VIII. *La Naufrage)*, amelynek fordításához Csokonai is hozzálátott (Gessner idilljének említett részét is e fordítástöredék jegyzetei között idézzük).

161. *Limnisz:* vízi nimfa, Gangesz lánya.

169. *Rozaspiritus* (rég.): gyógypárlat.

171. *Ariel:* e tündérnév szerepel Shakespeare *A vihar* című drámájában és Pope *Fürtrablásá*ban is. (Ez utóbbi Szilágyi Ferenc adata.) A szó maga héber eredetű ('isten oroszlánja').

172. *Foszfor:* „görögűl Phos[p]horus, deákul Lucifer, magyarúl Hajnaltsillag." (Dorottya/j.)

174. *Pénele:* tündérnév.

187. *viszontagol* (rég.): viszonoz.

Bézer: Baróti Dezső szerint e név mögött a francia *baiser* ('csókol') ige fedezhető fel (Baróti: Árny. 172. l.).

197. *Filánder:* Szauder József (221. l.) Philandert „youngi nevű főpap"-nak nevezi.

203. *ámbrózia* (gör.): az istenek eledele a mitológiában.

234. *Bakar* (rég.): régi magyar szőlőfajta, bogyója kékpiros, főleg az Ermelléken termesztették (vö. MNy. 1936. 113. l. és 1937. 342—343. l.).

236. *Jázmin:* „A' Jázmin egy tsemete vagy bokor szabású Növény, melly Europába Napkeletről származott, és ma már amanak déli tartományiban vadonnat is találtatik. A' mi Kertjeinkben virága' kedvéért szaporíttatik, a' melly fejér és sárgás, és kimondhatatlan' kellemetes és hathatós illatú." (AD/j.)

237. *Jeneszter:* cserjefajta (Spartum).

Tengelitz: tengelice (Carduelis carduelis), apró színes énekes madár.

243. *Mirtus erdő:* fehér virágú örökzöld cserje (Myrtus communis).

249. *a' Vénusz' Temploma:* Oláh Gábor (35—36. l.) e leírást az Aeneisből eredezteti (VIII. 230—232.), Kastner Jenő viszont Marino *Adoné*ja XVI. énekének hatását látja benne (ItK.

1922. 44. l.), míg Baróti Dezső Montesquieu *A knüdoszi templom* című művének hasonló leírásával von párhuzamot (Baróti: Árny. 164—168. l.).

262. *piróp:* mélyvörös színű cseh gránát.

265. *mesterség* (rég.): művészet.
oltsít (rég.): háttérbe szorít, elhomályosít ('leértékel').
pazér (táj.): pazar.

268—273. Vénusz születésére nézve lásd a *Vázlatfüzet* 142—145. sorait és jegyzetüket.

273. *Triton* (gör.): félig ember, félig hal formájú tengeri isten.

275. *Jupiter az Europa bikája:* lásd a *Vázlatfüzet* 156. sorának jegyzetét.
Io a' Jupiter tehene: lásd a *Vázlatfüzet* 155—156. sorainak jegyzetét.

275—276. *Herkules Ioléja mellett Kantusba az orsóval:* Héraklész, vétkei büntetéséül, rabszolgaként szolgálta Omphalé lüdiai királynőt; e történet alapján ábrázolják őt gyakran női ruhában, rokka mellett. Erre már az egyik zsengében is történik utalás *(Mit nem tsinál a szeretet?* 1—2. sor, Cs/ÖM. I. 55. l.). *Iolé* oikhaliai királylány, kezét Héraklész egy íjászversenyen nyerte el (mindezekről Csokonai Pomey mitológiai tankönyvében is olvashatott, lásd 244 kk. és 252. l.).

276—277. *Ámor az oroszlány bőrbe a' Buzgánnyal:* Ámor a mitológiai történet szerint kifosztatta Héraklészt, elvette ruháját, fegyverét: ez alapján vált gyakorivá itt leírt képzőművészeti ábrázolása.

277. *Apolló Dafné utánn vágtatva:* Apollón szerelemre gyúlt Daphné nimfa iránt, de az nemet mondott neki. Ekkor üldözőbe vette, s utól is érte, Daphné azonban babérfává változott a karjai között — ezért díszíti az isten fejét babérkoszorú (vö. Pomey 26. l.).

278. *az ő szemérmes Húga az alvó Pásztor mellett:* utalás Endümion történetének képzőművészeti ábrázolásaira. Szeléné holdistennő, akit gyakran Artemisszel, Apollón hugával azonosítanak, Endümiont álmában látta meg először, mellé feküdt, s megcsókolta a szemét. E témát dolgozta fel Metastasio is szerenátájában, melyet fordított Csokonai is (Cs/Színm. 2. 73—78. l.).

278—280. *Vénusz* beleszeretett *Adónisz*ba, de szerelmén osztoznia kellett az alvilág királynéjával. Végül *Adóniszt* megölte egy vadkan, kifolyt véréből kökörcsin fakadt, az alvilágba leszállott lelke azonban időszakonként fel-feljön *Vénusz*hoz (lásd még a 305—306. sorokat; vö. Pomey 103. l.).

282—283. *Vénusz és Márs a' Multziber Hálójába:* Vénusz a sánta kovácsisten, Mulciber (Vulcanus) felesége lett, de rendszeresen megcsalta őt Marssal, a hadak istenével. Mikor ez Vulcanus tudomására jutott, készített egy láthatatlanul vékony, de elszakíthatatlan hálót, s az ágyukhoz erősítette azt. Vénusz és Mars legközelebbi légyottjuk után a hálóba gabalyodva maradtak, a többi isten nem kis mulatságára (vö. Pomey 136. l.).

284. *Kárpit* (rég.): függöny.

302. *Adónis' Sírja:* Az itt következő rész mintája — Kastner Jenő szerint (ItK. 1922. 44. l.) — Marino Adonéjából a XIX. ének volt. Hasonló leírás szerepel azonban Montesquieu művében is *(Le Temple de Gnuide;* vö. Baróti: Árny. 164—168. l.).

303. *Kupresszus:* „A cupresszus halotti és halálos fa volt a rómaiaknál" — írta Csokonai *A nemes magyarságnak felülésére* című vers jegyzetei között (MM². I. 325. l.).

310. *Majoránna gyepenn:* e sajátos szókapcsolat előfordul még *A' Szeretet*ben is (148. sor).

311. *a' három Grátziák:* „a' Kellemesség' három Isten asszonykáji."! (Tav/j.).

329—347. Kastner Jenő Guarini hatását látja abban, ahogy Melítesz története meséléséhez kezd (ItK. 1922. 44. l.). Oláh Gábor (36. l.) viszont az Aeneisből citál hasonló helyet (II. 1—12.). Bán Imre a vergiliusi mintát tartja meghatározónak, minthogy mindenki azt utánozta, s azontúl pedig Csokonai találkozott is ezzel Losontzi István poétikai tankönyvének példái között (StudLit. 1986. 13. l.).

341. *bízgat* (nép.): piszkál, birizgál.

348—351. A hintón érkező tavasz képének párhuzamaihoz lásd *A' Pillangó és a' Méh* 5—18. sorainak jegyzetét.

370. *Palemon:* Oláh Gábor (36—37. l.) *Palemon* alakját Entellussal veti össze az *Aeneis*ből, megállapítva még a pásztori versenyek bizonyos hasonlóságát is (V. 412—416.).

407—440. Kastner Jenő e részt Guariniből származtatja: „A helyzet ugyanaz a *Pastor Fido*ban és innen fordítja a képeket, melyek első fellobbanását festik (II. 1.). »*Itt láttam, óh Egek [. .]*« mondja Mirtillóval. Azután Ergasto, a confident feleletével folytatja: »*mit nem tehet ő a mi szíveinkbe, csak az tudja azt, aki már próbálta.*«" (ItK. 1922. 43. l.; vö. *Il pastor fido.* In Venezia, 1742. 47. l.)

427. *Serálj:* eredeti jelentésében 'szultáni palota', itt az idegenek elől szigorúan elzárt terület képzetét idézi fel.
firhang (nép.): függöny.

452. *Klítzia:* a Napisten kedvese. Mikor az elhagyta, kilenc napon át étlen-szomjan csak a napot figyelte, míg végül virággá változott (vö. *Aeneis* IV. 256—270., Pomey 27. l.).

456—467. E rész Metastasio *XVI. Kántátájának, A' félénk Szerelem*nek a végéről került ide (13—30. sorok; vö. Szauder 149—150. l.).

492. *a' merőknek kedvez Ámor:* szó szerint így fordul elő ez a *XVI. Kántáta*ban is (18. sor).

523—629. E rész Guarini pásztorjátékából való *(Il pastor fido,* II. felvonás 1. jelenet, In Venezia, 1742. 47—53. l.), ahonnan „híven fordítja le Mirtillo egész elbeszélését Ergasto közbeszólásaival együtt" ItK. 1922. 43. l.).

526. *Ív és Puzdra* (rég.): íj és tegez.

575. *Hibla:* Hübla, mézéről híres város Szicíliában.

578—581. és 583—586. E motívumokat lásd még a szintén Guarinitől fordított *Melyik a' legjobb Csók?*-ban (43. és 49—50. sorok). Ez utóbbi antik forrásaira a *Vázlatfüzet*ben történik utalás (182—185. sorok).

590—602. E részlet Guarini külön verseként is ismeretes, ezt Csokonai szintén lefordította *(A' Méh és Ámor)*. E motívum egyébként rendkívül gyakori a költő korabeli verseiben *(A méz méze, Szerelmes panaszok, Chloé Dafnishoz* stb.).

616—617. *Nyári Kutyátska:* e néven „főleg az olasz pásztorköltők szidalmazták a nyári kánikulát: Csokonainál ez külön dal tárgya is lesz *(A hévség)*." (ItK. 1922. 52. l.) E versének jegyzetében Csokonai is bőven ír az elnevezés csillagászati vonatkozásairól (vö. AD/j.).

636. *terepély* (táj.): terebélyes.

640—711. E részt Csokonai Tasso *Aminta* című pásztorjátékának ezidőtájt készített fordításából adaptálta e művébe (I. felvonás 2. jelenet, 363—430. sorok; Cs/Színm. 1. 205—207. l.; vö. ItK. 1922. 43. l.).

693. *Villámás* (táj.): villámlás.

711. *triumfáló* (lat.): győzedelmeskedő.

729—740. A gondolati párhuzamokra nézve lásd *A' Szeretet* 7.—15. sorának jegyzetét.

748—890. E rész a *Vázlatfüzet* 3a—6a lapjain lévő fogalmazványból alakult ki (1—139. sorok), amely Guarinit követi. „Csakhogy míg [a] pásztorjátékban a kórus a jelenkor nevében beszél, Philandernek jóslat alakjában kellett szembeállítania a jelen bujálkodását a pásztorvilág naiv egyszerűségével." (ItK. 1922. 44. l.)

750. *tövisketlen* (táj.): tövistelen.

770. *Szaturnus:* vagy Kronosz, a második istennemzedék főistene (vö. a *Vázlatfüzet* 140—145. sorainak jegyzetét és Pomey 114. l.).

773—780. E leírás a *Vázlatfüzet*ben csak jelezve van (27. sor), tehát az egész betét jellegű. Ennek háttér-tanulmányaira, forrásaira nézve lásd a *Vázlatfüzet* 244—249. sorainak jegyzetét.

788. *Penzel* (ném.): ecset, pemzli.

806. *Gohér:* korai csemegeszőlő (előfordulásaira nézve lásd MNy. 1936. 113. és 1937. 342—343. l., valamint Cs/ÖM. I. 635. l.).
Seprő (nép.): a bor üledéke.

822. *bételi* (rég.): betölti.

834—835. *Ah, Melitesz!:* Ez előtt az első változatban még egy hosszabb leírás következett, ami azonban innen már kimaradt (lásd a *Vázlatfüzet* 82—99. sorait).

842. *Hajhalott* (nép., rég.): paróka. (Ez és a következő Bán Imre adata.)

842—843. *koporsó fej:* a parókát viselők feje.

843. *lagérozott* (nép.): kitömött.

847. *affektált* (lat.): mesterkélt.

872—875. E gondolat párhuzamaira nézve lásd a *Vázlat füzet* 266. sorának jegyzetét.

881. *nemes ütéssel:* vö. a *Konstantinápoly* című vers utolsó sorával.

888. *Belinda:* így hívják Pope *The Rape of the Lock* című komikus eposzának a hősnőjét is; e művet Csokonai később maga is lefordította, de fordítása elveszett.

931. *ki kukottsál* (táj.): kikukucskál; e motívum kisebb változtatással szerepel *A' Bagoly, és a' Kótsag*ban (107. sor) és *A' Szeretet*ben (28—34. sorok).

932—940. E részt Delille *Les Jardins* című költeményének gondolataival hozták kapcsolatba, amelyet egyébként a későbbiekben maga Csokonai is említett (vö. AD/j. és ItK. 1922. 45. l.). „Művész szemmel el kell lesni a természet munkáját: fáink, borkainak elhelyezése azt a látszatot keltse, mintha a természet keze ültette volna őket. Ha kertünk területén erdő van, ne távolítsuk el belőle a kidőlt fatörzseket és ne tüntessük el a vízmosásokat sem, figyelmeztet bennünket Delille, hanem hagyjuk a fák, bokrok ágait szabadon nőni.

N'allez donc pas des bois symétrisant les bords,
D'un coup d'oeil uniforme attrister les dehors.
(Les Jardins, Paris, 1809. II. ének, 73. l.)

A »riche variété« és »beauté libre« nevében hadat üzen a »jardin régulier«-nek, a klasszikus parknak és a különböző kertstílusok ismertetése után boldogan jelenti:

. . . enfin le parc anglais
D'une beauté plus libre avertit le Francais.

(Delille: i. m. IV. ének, 133. l.)" (Pelle 39. l.; a kert-motívum értelmezéséhez vö. ItK. 1983. 1—26. l.)

934—935. *plebejus fűzfák:* e kifejezés jelentőségére már többen figyelmeztettek (vö. Waldapfel 266. l., Julow: Csok. 75. l.).

938. *martalékfák:* „Martalék a' régi Magyaroknál tett hadban elfogott rabot, mancipium, örökös szolgát, vagy sclávot." (AD/j.)

952. E gondolat párhuzamaira nézve lásd a *Vázlatfüzet* 267. sorának jegyzetét.

958—970. E motívum forrásairól, párhuzamairól lásd a *Vázlatfüzet* 263. sorának jegyzetét.

968. *öszve tsimbalykózik* (táj.): összefonódik.

989. *sugarlás* (rég.): sugalmazás.

990—1163. „Az utolsó játék, melyben Melites alvó kedvesét megcsókolja, azután egy bokorba búvik, Chloe pedig beköti Rozália szemét s saját leánycsókjával akarja ízeltetni az álomban érzett nektárt, mi azonban csak az előlopózott Melitesnek sikerül — ügyesen van átalakítva a *Hű pásztor* szembekötősdijéből." (ItK. 1922. 45. l.; *Il pastor fido,* III. felvonás 2. és 3. jelenet, In Venezia, 1742. 81—93. l.)

996. *Morfé:* Morpheusz, az álom istene.

1001. *bibirkáló* (táj.): babrálgató.

1060. Az először írt *Laura* nevet Csokonai utóbb *Chloéra* változtatta: ugyanígy járt el egyébként korabeli szerelmes verseiben is (vö. Szilágyi: CsMűv. 319., 491. l.).

1070. *tettetes* (nép.): színlelő.

1157. *tsimbók* (nép.): bog, csomó.

1160. *fiók* (rég.): fióka.

43. D[ebreceni] Magyar Psyche

Kézirata

OSzK. Oct. Hung. 429. Autográf tisztázat és fogalmazvány, rajzos fejléccel.

Megjelenése

A költő címjegyzékein nem szerepel. Először Halász Gábor adta ki (ItK. 1938. 279—286. l. és 359—371. l.), kötetben pedig a FK. közölte. Felvette kiadásába az ÖV. és az ÖV². is. A MM. és a MM². az egyes részeket a versek, a szépprózai művek és a színművek közé sorolta, lapalji jegyzetekként közölve a mű harmadik részébe tartozó jegyzetanyagot. A Cs/Színm. is felvette kiadásába *A' Szeretet' Győzedelme a' Tanúltakon* című drámaparódiát a harmadik részből, a hozzátartozó jegyzetekkel egyetemben.

Keletkezése

Budai Ézsaiás (1766—1841) esküvője Ercsei Klárával (szül. 1779. jan. 29.), amely alkalmatosságból a mű készült, 1795. jan. 27-én volt, erre maga Csokonai is többször utal. Nyilvánvalóan az ezt közvetlenül megelőző időszakra kell tennünk a megírást is; a drámaparódia egyébként pontosan van datálva, ezek szerint ezt jan. 24-én írta a költő. „A világos kronológiai rendet csak két, látszólag be nem illeszthető keltezés zavarja meg. Az újság első lapján ezt a mondatot találjuk: »Indult Pátusból, Pénteken (die Veneris) Kis Asszony Havának 23-dikán. 1795.« Az Utópiából érkező levél keltezése pedig: »Narrnspielen .Kos Havának 15-dikén.« Kisasszonyhava augusztust, koshava márciust jelent rendes körülmények között, hogy kerül hát a december—január dátumok közé? Mind a kétszer értelmi játékból. Az első a die Venerisből is kikövetkeztethetően dévaj alluzió (indulás a leányság állapotából), a másik meg talán a Narrspielen kitalált helyneve mellé idézi fel a bolondos, ugráló kos képét; komoly dátumként tehát nem jöhetnek számba." (ItK. 1938. 277. l.)

Budai Ézsaiás a 12—13 éves Csokonainak magántanítója (privatus praeceptora) volt az 1785—86-os tanévben (lásd erről részletesen Borzsák 19—20. l. és Szauder 29—30. l.). Mikor pedig Budai 1794-ben professzorként tért haza Göttingából, az egykori tanítvány üdvözlő versekkel sietett köszöntésére *(Örömversek Professor Budai Ésaiás Úrhoz, Más versek . .)*. Hamarosan azonban más minőségben találkoztak: Budai az iskolai sedes elnökeként részt vett Csokonai első kollégiumi perében. Ez még le sem zárult (a Szilágyi Gábortól való nyilvános bocsánatkérés csak 1795. febr. 7-én történt meg; vö. CsEml. 66. l.), mikor már megszületett az újabb köszöntő mű, ezúttal Budai esküvőjére, a *D[ebreceni] Magyar Psyche*. Feltételezhető tehát, hogy korábbi jó kapcsolatuk nem romlott meg a fegyelmi eljárás során, s Csokonai ily módon is „a közeledést kereste régi kedves professzorához" (Cs/Színm. II. 216. l.). Ezzel azonban Vargha Balázs szerint „kihívta maga ellen a végzetet" (Vargha: Melyik. 15. l.), mivel a csípős és dévaj tréfálkozás sérthette Budai „újsütetű professzori érzékenység"-ét (uo.; vö. még Cs/Színm. i. h.), valamint a nyílt politikai utalások *(Vive l'Egalité!, Vive la République!)* még a mű egészének játékos összefüggésében is túl merészek voltak az akkori politikai légkörben. Az is lehetséges azonban, hogy az egész nem is került Budai kezébe (vö. ItK. 1938. 279. l. és Cs/Színm. i. h.). Az mindenesetre tény, hogy Budai a sedes elnökeként a kicsapási határozat megszületésében is részt vállalt, vagy legalábbis a nevét adta ehhez.

Megromlott-e tehát ténylegesen kapcsolatuk? Kazinczy igennel válaszolt e kérdésre egy kéziratos feljegyzésében, amely 1804-ben, Rhédey Lajosné nagyváradi temetésekor készült: „Rendes bosszút álla Budain, ki a' Csokonai' társaságától eltiltotta a' deákokat; mert midőn verseiben az a' sor fordúlt elő, a' mellyben ez álla: »ezt előttetek már elmondá a' két Orátor« akkor Csokonai Földvári és Budai felé fordúlt, kezével oda mutatott 's sokáig megállott, úgy hogy F. és B. szégyenszékben látszának ülni." (Kazinczy: *Az én életem* Bp., 1988. 335—336. l.) Az a rész, amire Kazinczy utal *(Halotti Versek*, VI. rész, az utolsó 8 sor) önmagában nem megszégyenítő, bár kétségtelen, hogy bizonyos hangsúlyokkal, gesztusokkal azzá lehet. Óvatosságra int azonban a dolgok ilyetén módon való felfogásával szemben az a tény, hogy Csokonai Budai Ézsaiásról általában nagy tisztelettel nyilatkozott ekkoriban is, gondoljunk csak az *Anacreoni Dalok* Ajánlására: esetleg mégsem volt szándékos, ill. megszégyenítő szándékú az a bizonyos színpadias mozdulat, csak Kazinczy értette félre, ugyancsak véletlenül . . . Egyébként Budai emlékezéseiben sincs nyoma haragnak, sértettségnek, s más későbbi összezördülésnek sem, tartották a kapcsolatot is (vö. MM². II. 470. l.). Az is tény viszont, hogy Csokonai nagyságát nem látta be, olyannyira, hogy még Kazinczynak kellett védelmeznie vele szemben (vö. KazLev. III. 732. l.).

A mű mintáiról, forrásairól szólván az első, amit ki kell emelnünk: Csokonai leleménye, az, hogy köszöntőjét újságparódia formájában írta meg. A költő nagyon jól ismerte az akkori hírlap- és folyóiratirodalmat (erről részletesen lásd *A magyar sajtó története* I. kötetét, Bp., 1979. 69—223. l., valamint Kókay György monográfiáját). Csokonai a folyóiratok közül mesterének, Kazinczynak a vállalkozásait emlegeti legtöbbet, a *Magyar Múzeum*ot (1788—92) és az *Orpheus*t (1790—91): elég csak a *Tempefői*re, vagy az AD/j.-re utalnunk. A Péczeli-féle *Mindenes Gyűjtemény*t (1789—92), amely rendkívül nagy hatással volt éppen a *Tempefői* kialakulására (vö. ItK. 1965. 569—570. l.), később maga akarta folytatni (vö. Széchényi Ferenchez írott levelét, MM². II. 397. l.). Az *Urániá*ban (1794—95) pedig versei jelentek meg (III. 204—216. l.). Nem kevésbé tájékozott a hírlapok között sem. A pozsonyi *Magyar Hírmondó* (1780—88) folytatásaként Pesten megjelent rövid életű *Magyar Merkuriust* (1788—89) említi a *Tempefői*ben, bár nagyobb hatással inkább a 90-es évek újságjai voltak rá. A *Magyar Kurir*ra (1786—1834) ugyan inkább a későbbiekben hivatkozik (vö. pl. az *Amaryllis* 277—278. sorainak jegyzetét), de nehezen hihető, hogy nem került volna kezébe már ekkor, Szacsvay Sándor szerkesztése alatt, ez az igen radikális szellemű lap. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1789—91) folytatásaként Bécsben megjelent *Magyar Hírmondó* (1792—1803) közölte verseit (1793. I. 729—731. l.), valamint dicsérő hangú ismertetést is róla, nem tudni pontosan, kinek a tollából (1794. I. 481—482. l.; vö. It. 1959. 469—470. l. és CsEml. 184—185., 583—584. l.). Megjelent továbbá kiadásra szánt műveiről szóló tudósítása is a lapban (1794. II. 643—645. l.), ezt azonban már korábban közölte a *Bétsi Magyar Merkurius* is (1794. 84. szám 1293—1294. l.).

A *D[ebreceni] Magyar Psyche* közvetlen mintája éppen ez az újság, a *Bétsi Magyar Merkurius* volt (1793—98): ezt bizonyítja az újságparódia beosztása, a melléklapok nevei, valamint a rajzos fejléc egyaránt. E lap nem tartozott a korabeli hírlapirodalom élvonalába sem eszmei-

leg, s a színvonalat szigorúan szakmailag mérve sem, ami főleg Pánczél Dániel szerkesztői munkájának tudható be. „Az egyes számok legnagyobb részét külföldi, főleg harctéri hírek és tudósítások foglalták el. Ezeknek fő forrása a bécsi hivatalos lap és az udvari haditudósítások voltak. Bőségesen foglalkozott ő is a franciaországi eseményekkel és Kościuszko felkelésével. Jellemző, amit a lengyel hadvezér és szabadsághős elfogatása alkalmából megjegyzett: «A lengyelek méltán így sóhajtozhatnak: És ne vigy minket a szabadságnak kísértetibe: de szabadíts meg a hadakozás ínségeitől.» Óhaja kifejezhette az ő és a hozzá hasonló konzervatív bécsi körök véleményét, magyarországi viszonyokra vonatkoztatva. [. . .] A Magyarországról közölt tudósítások nagy része érdektelen témájú: időjárással, termésviszonyokkal, tűzesetekkel, katonamegajánlásokkal, kinevezésekkel foglalkozik. [. . .] Stílusa száraz, nehézkes, provinciális volt. Az újság nyomdai kiállítása is sok kívánnivalót hagyott maga után. [. . .] Nyelvi és irodalmi vonatkozásokkal alig talál kozunk a Bétsi Magyar Merkuriusban." (Kókay 412. l.) Ez utóbb említett jelenség annak tudható be, hogy Pánczél az irodalmat szétválasztandónak érezte a szokásos hírlapi anyagtól: ezek számára indította melléklapjait, a verseket közlő *Ujj Bétsi Magyar Múzsát*, s a recenziókat megjelentető *Magyar Bibliotecát*. Az előbbiben „Pánczél szerepe [. . .] jóformán csak a beküldött versek összeszedésére korlátozódott; a lapban sem a szerkesztő saját cikkével, sem pedig bizonyos határozott szerkesztési elvekkel nem találkozunk." „Túlnyomórészt verseket tartalmazott, melyek között sok volt az iskolás-dilettáns próbálkozás, de [. . .] itt is felbukkantak nagy költők első kísérletei is." (Kókay 434—435. l.) Itt jelent meg néhány Csokonai-vers is (1793. IV. 33—37. l., VII. 63—64. l.). A *Magyar Bibliotecá*ban „számos természettudományi és orvosi munka recenzióját találjuk. De azért akadnak nyelvi és irodalmi vonatkozású ismertetések is." (Kókay 436. l.) Itt olvasható az *Urániá*ról, s benne a költő verseiről írott méltatás.

A költő az újságformába tehát beleönthetett mindenféle anyagot: a helyi aktualitásoktól kezdve a világpolitikára való célozgatásokig, az esküvő ezerféle játékos feldolgozását, vegyítve mindezt a világról összeszedett hatalmas enciklopedikus ismeretanyaggal. Érdekes például, hogy földrajzi utalásainak nagyobb része valós, jóllehet mindegyik valami tréfás utalást rejt. Julow Viktor (Csok. 129. l.) egyenesen „földrajzi eufóriáról" beszél, s nem véletlenül: kéziratos jegyzetei között rendkívül sok a földrajzi tárgyú, különösen a Kanári-szigetekre vonatkozóan (lásd MTAK. K 669. 37a—126b, K. 679/I. 42a—54a; e kérdésről részletesen lásd StudLit. 1986. 70—79. l.). Egyes földrajzi utalások azonban kitalált helyekre vonatkoznak, s pusztán szójátékok, mint arra Csokonai maga is utal, mikor egy helyütt az „Utópia Mappájá"-t nevezi meg forrásként. Ez — mint Borzsák István megállapítja — a „rokokó-ízlés sajátos terméke", s feltehető, hogy Csokonai látott is ilyet (Borzsák 68. l.; e helyen idéz is egy hasonlóból, összehasonlításul).

A „melléklapban", a *Magyar Mú'sá*ban is megcsodálhatjuk a költő „szerepjátszó gazdagságát" (ItK. 1938. 277. l.): a latin nyelvű ódától a magyaros idomban írott „festő versezetig", a hagyományos epithalamiumtól a diákos viccelődésig terjed verseinek választéka. A *Bibliothecá*ban pedig a maga is művelte tudóskodásnak, az irodalmi művekhez írott jegyzetek szokásának kifigurázását adja, majd ugyanitt „közli" Kotzebue *Menschenhass und Reue* című drámájáról készített paródiáját

(lásd erről részletesen Cs/Színm. 2. 215—216. l.). Waldapfel József szerint (318. l.) e darab Bessenyei *Filozófusát* parodizálja, különösen Bohó szerepében.

Itt csak a mű legfőbb mintáit volt alkalmunk áttekinteni, hatalmas, enciklopédikus ismeretanyagának részletesebb feltérképezésére soronkénti jegyzeteinkben teszünk kísérletet.

Szövegkritika

A mű verses, prózai és drámai részek szerves egysége, ennek megbontását semmi sem indokolja. Műfaja újságparódia, a versek és a színdarab csak a „melléklapokban" kaptak helyet, ezért az egész írás leginkább a szépprózai művek sorába illik. Kiadásunkban a teljes művet közöljük, nem ismételjük meg viszont a drámai rész jegyzetanyagát (Cs/Színm. 2. 215—220. l.).

Az autográf kézirat előtt idegen kéztől származó címlap található (Magyar Psyche 1795. Farkas Lajos könyvtárából 1873. december 10én.). Maga a mű azonban egy rajzos fejléccel kezdődik, amely a *Bétsi Magyar Merkurius* fejlécének mintájára készült (mindkettőt közli Vargha: ArcV. 122., 124. l. és ItK. 1938. 278. l.). A címlapon olvasható cím a fejlécen lévő *D.* rövidítés szerint tehát kiegészítendő a *D[ebreceni]* szóval, a *B[étsi] Magyar Merkuriust* követve ebben is. Található a rajzos fejléc keretéhe illesztve még egy rövidítés is: *V. M.* — itt szintén a mintát követte a költő, hiszen e helyen a *Bétsi Magyar Merkurius*ban Pánczél Dániel monogramja olvasható.

A kéziratnak eredeti számozása is van: a tényleges újságparódia, s a *Magyar Mú'sa* 16—16 lapos (1a—8b; 9a—16b) — ezek kalligrafikus tisztázatok. A *Magyar Bibliotheca* 1-től 12-ig van számozva (17a—22b), ez szintén tisztázatnak tűnik, vagy legalábbis kevés javítással írott fogalmazványnak. *A' Szeretet' Győzedelme a' Tanúltakon* 16 számozatlan lapon lévő fogalmazvány. A jegyzetek indexei utólag vannak a tisztázott szövegbe toldva.

Szövegközlésünkben ügyeltünk a mű jellegzetes vonásainak megőrzésére, így például a főszövegben feloldatlanul hagytuk a rövidítéseket, amelyek jórésze egyébként is egyértelmű (közismert rövidítések, dátumok), a többi pedig stilisztikai funkcióval bír, vagy utalás jellegű, s így soronkénti magyarázataink között úgyis értelmezést kap. Hasonló megfontolásokból meghagytuk a kézirat egyéb jellegzetességeit is (az egyes címek, részek megjelölése utáni pont, a mondatkezdő *'s* utáni szó szintén nagy kezdőbetűjét stb.). Az *ũ, ỹ* viszont mai átírásban szerepel. Csokonai (különösen a *Magyar Mú'sá*ban) az ö~ő jelölésére három betűt használ: a rövid hangot esetenként *ö*-vel, de leggyakrabban *ő*-vel jelöli, míg a hosszút minden esetben *ő*-vel. Az *ő*-t ezért a hosszúságának valódi értékét jelölő *ö*-re írtuk át. A kézirat egyébként fegyelmezett és normatív gyakrolatot követ (vö. Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában.* Bp., 1960. 464. l.).

8. K: *batalion* A tárgyragot a mondat értelme szerint em.
16. K: *Vive* A *v* olvhtl. betűből jav.
35. K: *Morosite* A második *o i*-ből jav.
49. K: *Egalit(.)é*

75. K: *R⟨e⟩hédey*
127. K: *szeretet* A második *t* a szó végéről hiányzik, em.
174. K: *Verschlágokba* A *V F*-ből jav.
202. K: *27.dikén* Az *é* olvhtl. betűből jav. (lásd még a 209. sorban is).
211. K: *ódákat* A *d* olvhtl. betűből jav.
252. K: *adta.* Utána a pontot vesszőre javítottuk.
287—288. K: *Bibliótékáb [= Bibliótékában]* Az egész mondat utólag van betoldva a sorban még megmaradt helyre, minthogy a jegyzetek is később készültek, s a rájuk utaló betűk is utólag vannak a megfelelő helyre betoldva.
290. K: *de* Utána olvhtl. betű vagy jel áll.
307. K: *Ongarese* Az *s* olvhtl. betűből jav.
334. és 341. K: Az idézőjel bezárását pótoltuk.
335. K: A kettőspont hiányzik, em.
348. K: *Reğel [= Reggel]*
367. K: *eğymásba [= eggymásba]*
389. K: *'S Az "Echoi" vőlgynek* A szavak sorrendjének felcserélését a föléjük írt számok *(1., 2.)* mutatják.
396. K: *Örömök* Az *Ö* ö-ből jav.
414—415. K: E két sor korábbi változata olvhtl. kikaparva, a helyére írott végleges változat tintája kissé szétfutott, betűi szálasak.
416. K: *Szépség* Az *S s*-ből jav.
467. K: *Lelkedet* A *k e*-ből jav.
481. K: *lepjemeg* Különválasztottuk.
485. K: *hajjadonn* A *h ny*-ből, a *jj k*-ból jav.
499. K: *hajadon* A *h ny*-ből, a *j k*-ből jav.
518. K: *fellelitek* Az *i* utólag toldva a szóba.
522. K: *Erezzétek* em.
525. K: *' ğy [= eggy]*
526. K: *Alljatok* em.
530. K: *kiáltsák* Az *s* utólag toldva a szóba.
537. K: *Pasifaë* Az *s e*-ből jav.
545—551. K: E versszak első kidolgozása, mely egyébként egyezik az itteni változattal, a kéziratcsomó végén, a 30b oldalon van.
546. K: *Ritmusba* A *t* olvhtl. betűből jav.
547. K: A sor elején idézőjel kezdődik, de a továbbiakban ennek semmi folytatása; elhagytuk itt is.
585. K: *Marchal* A *c s*-ből jav.
600. K: A 9. és 10. versszak fordított sorrendben következik itt, cseréjüket az eléjük írt számok átjavítása jelzi.
606. K: *és* Az *é* utólag toldva a *'s* elé.
609—623. K: E két versszak első kidolgozása — fordított sorrendben — a 30b oldalon olvasható.
631. K: *Fekete ⟨ped⟩ betűk*
640. K: *helyheztetve* A *v t*-ből jav.
645. K: *Európanak* em.
655. K: *az F. [= Felséges] Udvari* Az *F.* utólag toldva a két szó közé, a névelő *z*-je így feleslegessé vált, elhagytuk.
668. K: *Tzivódásra* Az *r b*-ből jav.
692. K: *(c)* A *c e*-ből jav.
698. K: *Naturalis* A *t* olvhtl. betűből jav.
706. K: *Régiségeket* A második *g k*-ból jav.

703. K: *hijja* Az *a* olvhtl. betűből jav.
763. K: *Első* Az *ő* olvhtl. betűből jav.
785. K: *melly* Az *m* olvhtl. betűből jav.
791. K: *májd* Olvhtl. szóból jav., az ékezet ebből maradt ott, elhagytuk.
794. K: *oltárón* Az *ó* olvhtl. betűből jav., az ékezet ebből maradt ott, elhagytuk.
798. K: *tsak szól*-ból jav.
800. K: *„Óh Á mor!* Utána áth. idézőjel, előtte a sor elé betoldva: *NB.*
803. K: *szép kinzásit* Az *sz* olvhtl. betűkből, a *zás ját*-ból jav.
804. K: *sóhajtásit* Utána áth. vesszö.
816. K: *elakarja* A *k r*-ből jav.
836. K: A beszélők nevei kisbetűvel, középen állnak.
855. K: *mellyel* Az utolsó *l t*-ből jav.
860. K: *szerelmeskedéséről* Az utolsó *r t*-ből jav.
875. K: *a' ki* ⟨*mos*⟩ *akar*
886. K: *1° Katiért* A *1° primo*-ból, a *Kat* olvhtl. betűkből jav.
887. K: *4° 2°*-ból jav. Halász Gábor feltételezte, hogy Csokonai gondatlanul javított (vö. ItK. 1938. 369. l.), de itt inkább *Bohó* tudatlan okoskodásának hangsúlyozásáról van szó.
896. K: *kaphatnék* Az *é* olvhtl. betűből jav.
917. K: *magaét* em.
923. K: *El megyen.* A zárójel hiányzik, pótoltuk.
945–946. K: *etc.* Mindkétszer *etc.*-jellel jelölve.
948. K: *Uriáson* Az *i* utólag toldva a szóba.
961. K: ⟨*El már*⟩ *El* Az áth. szavak fölé másik áth. szó került: ⟨*Akár*⟩, az *El* nagy kezdőbetűje e javítás után *e*-ből jav.
Rosolis ⟨*szar*⟩ Az áth. szó fölé írva.
967. K: *Osztán Akkor*-ból jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Cím. Ennek értelmezésére nézve lásd a fentebb mondottakat, *Psychéről* pedig a 627. sor jegyzetét. Az *(I)* az újság első számának jelölésére szolgál.

2. *A' Poëtai, és Lakadalmi Felség' kegyelmével.* Az újságok mind az uralkodóhoz szóló ajánlással kezdődtek (a MMerk.: „A' Tsászári és Királyi Felség' Kegyelmével.").

2–3. *Indúlt Pájusból.* Aphrodité-kultuszáról híres város Ciprus szigetén; nyilván nem véletlen, hogy Csokonai Vénusz több szent városa közül épp ezt választotta: „Az *Uránia*, vagy mennyei *Vénus* a lelkek és elmék szeretetének vólt istenaszszonya, minden testi gerjedezés nélkűl: az *amathusi* pedig a két nem között való testi, de mégis törvényes szerelemnek: *A pájusi Vénusnak* a fajtalanok áldoztak" — írja maga is később, *A szélhez* című verse jegyzetei között.

3–4. A keltezésről lásd a fentebb mondottakat.

5. A haditudósítások címe a korabeli újságokban.

6. *Nussberg.* Lásd a 629. sort és jegyzetét.

6–7. *Feldmarsal Lieutenant* (ném.): altábornagy.

7. *Liebesgott* (ném.): a név szó szerinti jelentése: 'a szerelem istene'.
Infánteria (ném.): gyalogság; a *Cziprusi* jelző Vénusz szigetére utal.

8. *batalion* (ném.): zászlóalj.
Ëroszok: Erosz játszótársai (vö. Pomey 100 kk).
Osztály (rég.): hadosztály.
Szervia: Szerbia.
Volontér (rég.): önkéntes.

9. *Literatúr-poszt* (ném.): irodalmi, irodalmár őrhely, állás; utalás Budai Ézsaiás klasszikus műveltségére.

10. *attakiroz* (ném.): támad, rohamoz.
Generál Offerhaus: Offerhaus tábornok; Offerhaus, Leonhard, holland történetíró, fő műve *(Compendium Historiae Universalis)* már Sinai Miklós előadásainak is vezérfonalát képezte.
Májor Plátó: Plátó őrnagy; Platon (i. e. 427—347) görög író, filozófus.

11. *Dragonyos* (rég.): díszes sisakot viselő lovas katona.
Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106—43) római író, szónok. A következőkben az ő két művére történik utalás: az *Officir* — játékosan azonosítva az *oficér* ('katonatiszt') szóval — a *De officiis* (A kötelességekről) című etikai, a *Tusculana Regement* (regiment: 'hadsereg') pedig a *Tusculanae disputationes* (Tusculumi beszélgetések) című filozófiai tárgyú írásaira vonatkozik.

13. *reterál* (rég.): hátrál, visszavonul.
Professeur (fr.): professzor, vagyis Budai Ézsaiás.

16. *Szerelem Fáját állított:* utalás a Franciaországban ekkoriban általánossá lett *szabadságfa állítás* szokására (vö. Vargha: ArcV. 63. l.).
Vive le Amour! (fr.): Éljen a szerelem! (Helyesen: l'Amour.)

18. *Mädchendorf.* (ném.): a helynév szó szerinti jelentése: 'leányfalu'; ez utalás Mezőtúrra, a menyasszony szülőfalujára.

18—19. *Levelező barátunk:* a korabeli újságnyelvben a mai 'tudósító' megfelelője.

20. *Karábélyos* (rég.): puskával felszerelt lovaskatona.

21. *Veisenburg* (ném.): összetétel a Weis ('fehér') és a burg ('vár') szavakból.
linea (rég.): vonal. E sorok értelmére maga Csokonai is utal jegyzetében (631. sor): a leánykérő levélről lehet szó.
mashiroz (ném.): masíroz, vonul.
Niederland (ném.): Hollandia, szó szerint viszont: 'alföld'.

23—24. *az Öreg Comendáns* (rég.): parancsnok, vagyis Ercsei Dániel (1744—1809) mezőtúri lelkész, a menyasszony apja.

25. *Capitulatio* (lat.): fegyverletétel, meghódolás.

26—27. *Katonai Symbolum:* hadijelvény, zászló.
Clare, ou la Mort!: lásd a 632. sor jegyzetét.

29. *Házi jóra ügyelő Commissio:* a Közjóra ügyelő commissio nevének elferdítése, később ez e műben is előfordul (60. sor); a korabeli újságnyelvben a Közjóléti Bizottság neve.

30. *Convent* (fr.): a fiatal francia köztársaság törvényhozó testülete.

33. *Conciergerie* (fr.): a párizsi Palais de Justice (Igazságügyi Palota) egyik szárnya, még a forradalom idején is börtönnek használták.

34. *Respublica* (lat.): köztársaság.

35. *Solitude* (fr.): magányosság.
Morosite (fr.): zsémbesség, mogorvaság.

35—36. *La Trappe* (fr.): csapda, verem. Utalás Thalesre, aki „egy estve az égre függesztett szemekkel a' tsillagokat vizsgálván, az udvaron egy verembe esett" (AD/j.; lásd még a *Thales* című verset; vö. Borzsák 68. l.).

36. *Celibek' Vendéje:* a *celibek* talán a cölibátusra, míg a *Vendé* az 1793—96-os franciaországi királypárti felkelésre utal (Vendée), így itt a nőtlenek lázadásáról lehet szó.

39. *Constitutio* (lat.): alkotmány.

43. *Decretál* (lat.): elrendel.

44. *Hymenale forum:* a *forum* bíróságot jelentett, *Hymen* pedig a házasság istene.

49—50. *Vive l'Egalité! Vive la Republique!* (fr.): Éljen az egyenlőség! Éljen a köztársaság! (vö. Juhász 201., 246. l.).

52. *St. Amour* (fr.): a név szó szerinti jelentése: 'szent szerelem'.
Procator (rég.): ügyvéd.

53. *la Morie:* a francia *la mort* ('halál') szó régi alakja.

54. *Sententia* (lat.): ítélet.

55. *Champagner Piatz:* a guillotine Párizsban a XV. Lajos téren állott; a szójáték a neves francia bortermő vidékre, s ezen keresztül közvetve a menyegzői lakomára utal.

56. *Gulotiniroztattak:* guillotine (fr.): nyaktiló.

69. *Serráil* (fr.): szultáni palota.

70. *promotió* (lat.): kinevezés. Vagyis a mondat értelme: ha valaki elvesztette a férfiasságát.

74. *Neuvid:* Neuwied, német város, szó szerinti latin jelentése: 'sosemlátott, sosemvolt'.

75. *A' Rhédey Palotával által ellenbe:* itt minden bizonnyal a kollégiumot, s ezáltal Budai Ézsaiást kell értenünk. A Rhédey-család ugyanis 1786—1800 között birtokolt egy házat a régi Péterfia utcán, bár pontos házszámot nem ismerünk (Déri Múzeum, Debrecen, Történeti Adattár 192. 464. lap.). A régi Péterfia utca pedig a Nagytemplomtól a mai Bem térig tartott, tehát a mai Kálvin tér is beletartozott. Ezért látszik nagyon valószínűnek, hogy itt állott a nevezett palota — legalábbis ez a feltételezés a szövegösszefüggésbe pontosan illeszkedik. (Fekete Csaba adata.)
Telegrafus (rég.): táviró. Itt a Claude Chappe (1763—1805) által 1792-ben feltalált optikai távíróról van szó, amelyet Franciaországban már 1794-től üzemszerűen használtak. A rendszer egymástól látótávolságra elhelyezett jelzőállomásokból állt, a tetejükön levő karjelző segítségével, meghatározott jelrendszer szerint lehetett üzeneteket továbbítani.

77—78. *az ezen árkushoz ragasztott réztábla:* a korabeli újságokban szokás volt képmellékleteket közölni, s Decsy Sámuel jegy-

zetben hivatkozott munkájában is voltak a távírót ábrázoló illusztrációk (lásd a 633—634. sort és jegyzetét). Csokonai újságparódiájának nevezett melléklete azonban nem ismeretes, nem is valószínű, hogy létezett. Az *árkus* jelentése: 'ív'.

83—85. *Kártigám:* Mészáros Ignác (1721—1800) regénye Menander francia eredetije alapján *(Buda Várának Vissza-Vételekor A' Keresztények Fogságába Esett Egy Kartigam nevű Török Kis-Asszonynak Ritka, és emlékezetes Történeti).* Csokonai „találós mesé"-jének minden vonatkozását nem tudjuk felfejteni. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a *Kártigám Palotája* a menyasszonyra, a *Literaire bastillének* kifejezés pedig a kollégiumra, tehát Budai Ézsaiásra utal — francia vonatkozásuk a regényre vezethető vissza. Nem teljesen világos viszont a *jegenye fás Thuilleria* értelme, valamint az sem, hogy Csokonai a jegyzetben *(Fejtse meg a' ki Oedipus!,* 635. sor) ad-e valami — a kortársak számára érthető — eligazítást, vagy csak még egyet csavar a dolgon, végképp összezavarva az itt értelmet kereső olvasót. (Ez utóbbi lehetőség egyébként valószínűbbnek tűnik.)

86. *Telescopium* (lat.): látcső.

87. *Scéna* (lat.): jelenet.

94. *Nieuport.:* város a mai Belgium területén, valamint utalás Nieupoort, Guiljelmus Henricus (1670—1730) holland ókortörténészre, akit Csokonai másutt is említ (MM². II. 405. l.).

94—95. *a' Niederlandi Statusok a' Frigyes Belgium Constitutióját be vették:* a költő itt is elsődlegesen a házasságra utal; a történeti magva mindennek az lehet, hogy a francia forradalmi csapatok, miután 1794 júniusában visszahódították Belgiumot, 1795 januárjában Hollandiát is elfoglalták, s ott szintén csatlós államot hoztak létre.

Status (lat.): rend.

Frigyes (rég.): szövetséges.

98. *la Tour:* La Tour, Charles-Antoine-Maximilien Baillet, comte de (1737—1806) francia származású osztrák tábornok. Itt azonban nyilván Mezőtúrt kell értenünk, mint arra maga Csokonai is utal jegyzetében (636—637. sorok), s ezt bizonyítja a *la* kisbetűs alakja, vagyis határozott névelőként való használata.

102—106. E rész is természetesen a kötendő házasságra vonatkozik.

Parlamentum (rég.): parlament.

Deputatió (lat.): küldöttség.

viszontag (rég.): viszont.

Biztos (rég.): adott feladatra kiküldött személy.

107. *Anglus* (rég.): angol.

108. *Coock Kapitány:* Cook, James (1728—1779) híres angol utazó, felfedező.

109. *Terra Concordiae* (lat.): az egyetértés földje; miként az összes következő földrajzi név, ez is létező helyre utalhat, eddig azonban nem sikerült azonosítanunk Cook kapitány útleírásai alapján (hasonló problémát kutatott Martinkó András, ItK. 1982. 275—289. l.).

110. *Caput bonae Spei* (lat.): a Jóreménység foka; a földrajzi foga-

lom szó szerinti jelentése az elsődleges itt és minden további esetben: innen a szójáték.

111. *reparál* (lat.): megjavít.

112. *Terra del Fuegó* (sp.): Tűzföld, Dél-Amerika legdélibb része.

112—113. *Amazonum Regió* (lat.): az Amazonas vidéke, szójáték az amazon szóval.

119—120. *Porto Santo:* „Kisded sziget, Maderához tartozik" — írta Csokonai földrajzi feljegyzései között (MTAK. K 669. 100a). *Porto bello:* Portobello a mai Panama területén levő város. *Porto Ricco:* Puerto Rico sziget a Karib-tengerben. Borzsák István (68. l.) felhívja a figyelmet az e nevekben rejlő értelemre, célzásra, „a »szent« mezőtúri esperes »szépséges« leányával járó »gazdag« hozományra".

122. *Promontorium* (lat.): hegyfok.

123. *Capo Gratias a Dios:* földnyúlvány a Karib-tengerben Honduras és Nicaragua határán; a spanyol szó jelentése: 'Hála Istennek-fok'.

124. *Virginia:* az első angol gyarmat neve volt Észak-Amerikában, később az Amerikai Egyesült Államok egyik államának lett a neve. Ide a latin szó alapjelentése ('hajadon, szűz', ill. 'fiatalasszony') miatt került.

127. *Vénus fija:* Ámor.

129. *Fortunata Insulák:* „Igy hitták hajdan a' Kanári Szigeteket" — olvashatjuk a költő feljegyzéseiben (MTAK. K 669. 63a). Itt a latin alapjelentést ('szerencsés szigetek') kell értenünk.

131. *the Paplan:* nem is teljesen ártatlan szóvicc: egy magyar szót angol névelővel látott el, s e szó pedig egyértelműen a nászi ágyra utal.

133. *Della Únion:* spanyolországi város, az *union* szó azonban 'házasságot' jelent magyarul, ezért került ide e földrajzi név.

135. *Malagai bor:* Malaga boráról híres város Dél-Spanyolországban.

138. *Neápolis* (lat.): Nápoly.

140. *hipokondria* (lat.): a betegség beképzelése.
Melankólia (lat.): búskomorság.

142. *Cornua sumit:* lásd a 644. sor jegyzetét.

144. *solennitás* (lat.): ünnepi alkalom.

146—147. *Lacryma Christi* (lat.): Krisztus könnye; mint Csokonai is írja jegyzeteiben (645—647. sorok), nápolyi borféleség. A név alapján „szent ereklyének" állítja be a költő.

152. *ráritás* (lat.): ritkaság.

155. *a' rostába maradt:* a korabeli újságok ezzel a kesernyés megfogalmazással jelölték meg a kicenzúrázott részek helyét.

158. *Kurázsi* (nép., rég.): bátorság.

159. *Confortatio* (lat.): megerősítés.

162. *téli Kánikulánk van:* lásd a 651. sort és jegyzetét.

166. *vexelezik:* vélhetőleg a *wescheln* ('cserél') német szóból.

167. Lásd a 652—653. sorokat és jegyzetüket.

168. *Herczeg Amorow:* mint Csokonai maga is megvilágítja szójátékát (654. sor), itt az *Ámor* és a *Suvorow* nevet csúsztatja egymásba. *Szuvorov*, Alekszandr Vasziljevics (1729—1800) orosz tábornok, 1794-ben a Kosciuszko vezette lengyel felkelést leverő cári csapatok főparancsnoka volt.

169. *linea hajó:* sorhajó, a legnagyobb a háromárbocos hadihajók közül.
fregatt: háromárbocos hadihajó.
Golfo' di Favorita (sp.): kegyencnő-öböl, feltehetően kitalált név, legalábbis nem sikerült azonosítanunk.
171. *fájin* (ném., rég.): finom.
174. *Verschlág* (ném.): láda.
175. *spiritus* (lat., rég.): gyógypárlat.
176. *Ámbrózia* (gör.): az istenek étele.
Nepenthe: lásd a 732—733. sorokban Csokonai szómagyarázatát.
177. *Panacea* (gör.): mindent meggyógyító csodafű.
móly (gör.): fekete gyökerű, fehér virágú csodafű, Odüsszeusz használta Kirké varázslata ellen (Od. X. 305.).
Mirtus: fehér virágú örökzöld cserje (Myrtus communis), a tisztaság jelképe.
178. *Cziprusi puska por:* utalás a szerelem istennőjének a hatalmára.
181. *B. E. és E. K.:* Budai Ézsaiás és Ercsei Klára.
184. *Galambok:* Vénusz szent madarai.
186. *A' Lengyel Contrallor:* utalás Lengyel Józsefre (1770—1821), aki a mű megírásának idején contrascriba volt a kollégiumban. E tisztséget *contrának* nevezték röviden, mint az a *Lengyel Jó'sef Senior Úr neve napjára* című vers 12. sorából is kitűnik. (E versre Szilágyi Ferenc hívta fel figyelmemet.) Ugyanezen versből tudjuk azt is (25. sor), hogy Lengyel volt a *cantus praeses*, vagyis a kollégiumi kántus vezetője; Csokonai e részben erre utal (vö. e kérdéskörhöz Karasszon Dezső: *Csokonai Vitéz Mihály kántustörténeti jelentőségű költeménye.* A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának Évkönyve az 1982/83—1983/84. iskolai évről. Debrecen, 1984. 117—121. l.).
193—199. Két Lévai Bálintot ismerünk. Az egyik (1747—1816) a mű megírásának az idején éppen Túron lelkész, ami szerint tehát e rész a házasságra vonatkoztatható. Nem világos azonban így két utalás *(Alsó Berettyói, Neutrálista Potentátor:* 'semleges hatalmasság') pontos értelme. A másik Lévai Bálint ez időben debreceni diák, Csokonai kedves tanítványa (CsEml. 440. l.). Mindkét fenti utalás értelmezhető rá vonatkoztatva, hiszen a *Tóczó és Alsó Berettyó* Debrecen környékének vehető, *a neutralista* pedig a szegénydiák neve volt a kollégiumban. Ezen túlmenően pedig megemlítendő az a játékos diákszokás, mely szerint az egymás közötti viszályt az itt leírthoz hasonlóan, szerződéssel zárták le. (Fekete Csaba adata.) Nem világos ugyanakkor, hogy itt milyen viszályról lenne szó, s hogy miért éppen egy fiatal diákot választottak volna döntőbírónak. E rész utalásait tehát nem tudjuk teljes egyértelműséggel felfejteni, még Csokonai jegyzete alapján sem (vö. a 663—665. sorokat).
196. *Commercium* (lat.): kereskedelem.
200. *Gróf Vartenslében:* a Wartenslében porosz származású magyar nemesi család, 1793-ban honosították őket; a név a

Warten ('várni') és a *leben* ('élet') német szavak alapjelentéséből kifolyólag kerülhetett ide. (Erre az adatra Szilágyi Ferenc hívta fel figyelmemet.)

Fő Quártéllyánál (nép., rég.): kvártély, lakás, szállás.

201. *Naturae Curiosorum Kabinéttya* (lat.): természeti ritkaságok gyűjteménye.

203. *Acta* (lat.): esemény.

Vachter (ném.): őr.

204. *observatorium* (lat.): megfigvelő állomás.

206. *Actor* (lat.): színész.

Proscenium (lat.): színpad.

207. *Hymeneus:* a házasság istene.

kárpit (rég.): függöny. Pajkos utalás a nászéjszakára.

209. *bizonyos Hazánkbeli Tudós:* vagyis Budai Ézsaiás.

210. *Diót fog hinieni:* lásd a 629. sor jegyzetét.

211—215. Utalás lehet az első kollégiumi pörre.

217. *Narrnspielen:* tréfás helynév, jelentése (ném.): bolond játékok. A keltezésről lásd a mű keletkezése kapcsán frottakat

Joh. Bapt. Rousseau: lásd a 678—679. sorokat és jegyzetüket.

218. *Morosofica Facultás:* szójáték J. B. Rousseau műve, a *Morosophie* (Bolondos bölcsesség) címéből, intézménynévként használva azt (facultas: 'kar').

219. *Babarus* vagy bavarus (lat., rég.): bajor. Itt azonban inkább szójáték lehet a latin *baburrus* vagy *babirrus* ('esztelen, bolond') szóval, fizetőeszköz neveként.

222. *Controversia* (lat.): vitás kérdés, ellentét.

Interessatus (lat.): érdekelt.

226. *Halbernarri*: tréfás helynév, eredeti német jelentése: 'félbolond'.

227. *Disinteressatus* (lat.): érdektelen. Az itt emlegetett tárgyról bővebben lásd a 666—677. sorokat és jegyzetüket.

235—248. Pajkos utalás lehet Budai későbbiekben születendő gvermekeire. (Szilágyi Ferenc adata.)

238. *Auctor* (lat.): szerző.

249. *T. T.:* tekintetes.

251. *Sacra Philológia:* bibliamagyarázat. Ercsei Dániel munkájának a címe: A *szent passio*, vagy az Ur Jézus Krisztus szenvedésének és halálának historiája, mely a négy évangyélistának írásaikból öszve-szedegettetvén, szükséges jegyzésekkel megvilágosíttatott, kegyes elmélkedésekkel, könyörgésekkel és énekekkel megbővíttetett. Komárom, 1793. (Egyéb írásairól lásd Ercsei kéziratos feljegyzését, DebrK. R 208/b—c. 4.)

252. *Ésaiás:* Budai Ézsaiás és Ézsaiás próféta egyszerre értendő itt.

253—254. *m. b. T. T. Prof. [= megboldogult tekintetes professzor] Varjas Úr:* Varjas János (1721—1786) debreceni professzor, a keleti nyelvek tanára, egyébként pedig Ercsei Dániel apósa, tehát a menyasszony nagyapja.

255. *jeles Poëtai munkája:* Varjas János *Megtért embernek énekje* című, csupa *e* hangból álló verséről van szó, melyet Csokonai jól ismert, ő juttatta el Kazinczyhoz is (MM². II. 358. l.), aki 1808-ban ki is adta.

257. *Révai Miklós* (1750—1807) költő, nyelvtudós, a klasszikus triász egyik tagja, a történeti nyelvészet úttörője. Csokonai az itt következőkben Révainak a *Régi és új elegyes versgyűjtemény* című kiadványsorozatáról beszél; e régi nyelvi, irodalmi emlékek gyűjtésére való felhívás a MHírm.-ban jelent meg (1782. jan. 16.).

258. *Fragment* (lat.): töredék.

263. *Originális* (lat.): eredeti.

268. *Bachus:* a bor, a mámor istene (vö. Pomey 47. l.).

273. *Autographum* (lat.): eredeti kézirat.

276. *Successor* (lat.), utód, folytató.

280. *Kóperta* (rég.): boríték.

282. *Typographia* (lat.): nyomda.

285. *Communitás* (lat.): község, elöljáróság.

286. *Instantia* (lat.): kérelem, folyamodvány.

291. *meg kívánnya a' jutalmat:* utalás az előfizetéses rendszerre (lásd még a 685—686. sorokat és jegyzetüket).

292—293. *Cupidónak pisztolya rásül:* lásd erről Ámor monológját a vígjáték-paródiában (809—835. sorok).

298—301. Az idézet Vergiliustól való (Ecl. VII. 21—24.; vö. MM². I. 785. l.):

> Nimfák, kedveseim, vagy — mint Codrusnak — olyan dalt
> Adjatok énnékem: — — — — — — — — — — —
> — — — — — — Vagy, hogyha kevés az erőm rá,
> Itt a fenyő, szentelt ágán fog függeni sípom.
> (Lakatos István fordítása)

302. *Fiorenza:* Firenze.

303—309. Az olasz szöveg fordítása: Újévi ajándék és lakodalmi ünnep. A nemes és kiváló Budai Ézsaiás úrnak, a filozófia doktorának, Debrecen magyar város református Kollégiumában a történelem és a szónoklattan professzorának és Ercsei Klára kisasszonynak, nagytiszteletű Ercsei Dániel, túri prédikátor leányának boldog egybekelése alkalmából. (MM². I. 785. l.).

310—345. A latin epithalamium szabatos prózafordítása a következő:

Istennő, aki a tavasszal megújuló Cytherán vagy honos, aki a kedves Paphost lakod és a nymphákkal együtt a virágzó Amathust bejárod, kegyes Dione!

Légy velünk kioldott szőke fürtjeid mirtusz koszorúval övezve, légy velünk rózsás ajkaiddal nektárt és csókokat ontva.

Ahogy egykor — a monda szerint — útban a szép Adonishoz a cyprusi völgyes erdőkön átkeltél, Erycina, most mosolyogva öltsél ugyanolyan arcot.

Jöjjenek ide a tegzes Ámorok a nyájas levegőég tengerén úszva paestumi virággal: kísérje őket a Tréfák egész serege.

Jöjjenek ide a boldog Gyönyörök, jöjjön ide boldog koszorúja a Grációknak, akiknek jöttét vártuk, hogy ünnepi dalt mondjon!

Hymen elrendeli, hogy most a tudós jegyesek ajtajában nászdal zengjen; most, hogy a fénylő Esthajnalcsillag nyájas árnyait visszahozta.

Mondjátok: „E pár örökké éljen!" Mondjátok: „E pár örökké szeressen, szívük mélyén letépve Vénusz kedves örömeit.

Boldog évtizedeket eltöltve éljenek, kölcsönös szerelemmel kapcsolják egybe nászágyuk, így játsszon majd egykor késő nemzedék az ősök térdén."

Ezeket arany lantján a nemes Pallas is előadta: zengett a múzsákkal a csengő lant: zengett szent dombjain az Echo.

(Tegyey Imre fordítása)

346. *Blandusiense:* Bandusia (vagy Blandusia) Horatius szülőhelye, Venusia melletti forrás (Od. 3, 13.). Az ebből képzett név az Arcadia Társaság tagjainak álneveit utánozza. (Bán Imre adata)

Pastor Arcade: árkádiai pásztor.

353. *pítvar* (nép.): előtér, előszoba (a parasztházban ide nyílik a bejárati ajtó).

355. *szővétnek* (rég.): kezdetleges fáklya.

356. *óltsit* (rég.): háttérbe szorít, elhomályosít ('leértékel').

358. *Jáspis:* féldrágakő.

smaragd: zöld színű drágakő.

360. *kasia:* henye boroszlán (Daphne Cneorum), jóillatú, örökzöld cserje. Csokonai e szót feltehetően Földitől vette át (vö. Szilágyi: CsSzók. 91—92. l.).

370. *thim:* kakukkfű (Thimus); lásd Melius Juhász Péter: *Herbarium* (sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila). Bukarest, 1979. 260., 418. l. (Erre az adatra Bán Imre hívta fel figyelmemet.) Csokonai egyébként olyannyira ismerte e munkát, hogy másutt emlékezetből idézi (vö. AD/j.).

376. *himeli* (nép., rég.): díszíti.

387. *Tengelitz* (rég.): tengelice, apró, tarka énekesmadár (Carduelis carduelis).

394. *Etéziák:* „Kanikula' idején lengedező szelek" (Dorottya/j.).

404. *méreggel mézeli:* e motívum párhuzamaira lásd *A' Tsókok* 590—602. sorainak jegyzetét.

405. *calculus* (lat.): báb az ostáblajátékban.

409. *Triumfál* (lat.): győzedelmeskedik.

439. *Miniom:* vöröses színű ásvány, ill. vegyület, s az ebből készült festék neve is egyben.

508. *Könnyv ház* (rég.): könyvtár.

525. *szent kézfogás:* e fordulat sokszor feltűnik a költő korabeli írásaiban: kollégiumi *Búcsúbeszéde* (62. sor), *Gerson* (533. sor, Cs/Színm. 2. 31. l.), *Mátyási József úrnak* (MM². I. 248. l.), ismeretlenhez szóló levele (Szilágyi: CsMűv .270—271. l.).

534. E vers öt szakaszának (1., 6., 7., 8., 9. szakaszok) változata szerepel a *Tempefői*ben is, Tsikorgó szájába adva (2463—2501. sorok, Cs/Színm. 1. 68—69. l.). Csokonai önállóan is ki akarta adni ezt a stílszerűen blumaueri strófában írott, parodisztikus költeményét (vö. EK. és Cs/ÖM. II. 32. l.).

535. A latin szöveg magyarul: Amit kevés fáradsággal elérhetünk, azzal ne fáradjunk sokat. (MM². I. 787. l.) Szólásnak tűnik.

537—540. „Provokáció, szándékos zűrzavar ez a versindítás" (Vargha: Melyik. 13. l.) — ez igaz az egész versre nézve is.

Clio: a történetírás múzsája.

szűz Pasifaë: Pasziphaé, a krétai király asszonya annyira volt szűzies, hogy egy bikával is összeadta magát (vö. Pomey 39. l.).

Bölts Priapus: a kertek védőistene. Hogy nem a bölcsesség volt a legfőbb jellemzője, arra elegendő csak azt idézni, hogy a dévaj költeményeket priapi verseknek is nevezték. Csokonai egyébként már Pomey könyvében (171—172. l.) olvashatta, hogy Priaposzban az ókoriak a „termékenység fallikus istenét is tisztelték" (Cs/ÖM. I. 357. l.).

541—542. Pontosan fordítva: a Helikon a múzsák szent hegye, s itt fakad az Aganippe forrás.

547. *Polyfemus:* küklopsz; vö. a 695—696. sorokat és jegyzetüket.

549. *Péterkés* (rég.): szurony a puskán, ill. rövid kard.

551. *Veterani* (rég.): nagy, terjedelmes.

555. *Báró Jázon:* Iászón, az argonauták vezére, aki elhozza az aranygyapjút Kolkhiszból (Csokonainál: *Arany bundát keresett).*

559. *Medea:* Aiétész kolkhiszi király lánya, Iászón csak a segítségével tudta az aranygyapjút megszerezni, cserébe feleségül vette Medeiát (vö. Pomey 254. l.).

561—564. Daphnét nem Minerva (Pallasz Athéné), hanem Apollón szerette meg, s annak a kezei között változott babérfává (vö. Pomey 26. l.).

salva venia (lat.): engedelemmel legyen mondva.

567. Lásd a 697—698. sorokat és jegyzetüket.

570. *Román* (lat.): regény.

571. *Favorita* (sp.): kegyenc(ő.

572. *Gavar* (rég.): gavallér.

Kurtizán: „udvari ember, hízelkedő, Dámák körül hívalkodó" (Dorottya/j.).

574. *Profanus Auctor* (lat).: profán, szabados szerző.

575. Lásd a 699. sort és jegyzetét.

581—583. Az *Ida* egy hegység neve, itt ítélte oda Priamosz trójai király fia, Parisz az aranyalmát Aphroditének, a legszebbnek a három vetélkedő istennő közül. Cserébe megkapta Menelaosz spártai király feleségének, Helenének a szerelmét. Később el is szöktette, s ez lett a trójai háború kiváltó oka.

585. *Marchal Priam:* Priamosz tábornok, vagyis király.

Simois: folyócska Trója környékén.

587. *Sodromi* (Schwadrom, ném.): lovasszázad.

591. *Ajax:* nem folyó, hanem az egyik görög vezér neve.

594. *Festung* (ném.): erődítmény, vár.

595—596. *Creusa:* Aeneas felesége.

Centaurus: kentaur, félig ember, félig ló formájú mitológiai lény. Creusa természetesen nem volt kentaur.

597. *Akhilles:* Akhilleusz a legvitézebb görög vezér.

601. *Helena:* lásd az 581—583. sorok jegyzetét.

604. *Rátz Kalugyer* (rég.): szerb nemzetiségű görögkeleti szerzetes.
605. *mína* (ném.): akna.
606—607. Tróját a görögök csellel vették be: elvonulást színleltek, s közben az áldozat gyanánt otthagyott faló belsejében rejtőztek el, amit a trójaiak be is vittek városukba, vesztüket okozva ezzel.
609. *Piritus:* „olyan gonosz szellem v. természetfölötti hatalom, mely először szolgájává szegődik vkinek s később elhatalmasodik rajta és megöli" (Csűry Bálint: *Szamosháti szótár*. Bp., 1936. II. 235. l.).
611. *in his rebus* (lat.): ezekben a dolgokban.
615. *scrupulus* (lat.): izgató gond.
618. *Flastrom* (nép., rég.): gyógyír.
621. *módi* (ném.): divat.
622. *Cadentzia* (rég.): rím.
627. *Psyché Cupido felesége:* Psyche gyönyörűséges királyleány volt, akit a féltékeny Vénusz épp ezért boldogtalanná akart tenni. Fiát, Cupidót küldte tervét végrehajtani, azonban az, ellenszegülve anyjának, kedveséül választotta Psychét. Míg azonban végleg Cupido felesége és istennő lehetett, sok viszontagságon kellett átmennie, ezért vált alakja a tiszta szerelem jelképévé.
Apul. Met.: Apuleius, Lucius (125—180) római regényíró. Fő műve a *Metamorphoses*, amelyet azonban csak a hagyomány nevez így, a szerző az *Asinus aureus* (Az aranyszamár) címet adta neki. Ámor és Psyche történetének a legfőbb forrása e mű (IV. 28.—VI.24.).
Fulgent[ius], Fabius Planciades (480—550) Psyche történetét a *Mythologiorum libri* című művében dolgozta fel.
628. *Montfaucon*, Don Bernard de (1655—1741) tudós benedekrendi szerzetes, több munkája is foglalkozik az antikvitás világával. E témát, képekkel is illusztrálva, a *L'Antiquité expliquée et representée en figures* (Paris 1719—24) című műve dolgozza fel.
La Fontaine, Jean (1621—1695) francia költő. A témáról szóló, versbetétekkel átszőtt regénye, az *Amours de Psyché et de Cupidon* 1669-ből való.
629. *Nussberg:* e képzeletbeli helynév jelentése (ném.): dióhegy. *Sparge marite nuces!:* Új férj, hintsd a diót! (Vergilius, VIII. Ecl. 30.; Lakatos István fordítása). A 'dióhegy' tehát egy antik népszokásra utal (Borzsák 68. l.).
630. Lásd a 11—12. sorok jegyzetét.
632. *Landau, ou la Mort!* (fr.): Landau vagy a halál! Landau elszászi város, 1793 őszén a francia seregek hősiesen védték mindaddig, míg Hoche tábornok felmentésükre nem érkezett; innen a szólás, amit Csokonai mintául vett.
634. *Lásd. Detsyt.:* utalás Decsy Sámuel (1742—1816) kiadványára: *A francia Telegrafusnak, azaz: a minap ki találtatott messze iro alkotmánynak rövid leírása a hozzá tartozó rajzolatokkal együtt*, mellyek által ezen alkotmány Párisban a Louvre nevű kir. palotánál piaczon veszteglésében és munkásságában elő-adatott és egy azt tulajdon szemeivel tapasztalt né-

met tudós által megmagyaráztatott, azután pedig magyar nyelvre fordíttatott a Magyar Kurir írója által. Bécs, 1794.

635. Lásd a 83—85. sorok jegyzetét.

636—637. Lásd a 98. sort és jegyzetét.

638—641. A túlnyomórészt valóban létező földrajzi neveket úgy válogatta össze a költő, hogy azok szó szerinti jelentésükben a házassághoz vezető útat jelképezzék.

642. Természetesen nincs ilyen kikötő; lásd a 131. sor jegyzetét.

644. Magyarul: Ekkor a szegény felbátorodik (szarvakat emel). Szabad idézet Horatiustól (Carm. III. 21, 18.): „addis cornua pauperi" ('Te adsz bátorságot a szegénynek').

645—647. *Lásd a' Butelliákat.:* itt feltehetően azon ólommázas cserépedényekre (butella, butykos, butélia) utal a költő, amelyek oldalán tréfás verses rigmusok találhatók. Lásd még a 146—147. sorok jegyzetét.

649—650. *Naturalis Collectió* (lat.): természetrajzi gyűjtemény.
Procurator (lat.): megbízott kezelő.

651. *Noctis Meridies* (lat.): éjfél.
Catachresis!: poétikai fogalom, 'sajátos szóhasználat'-ot jelent.
Lásd Freyert.: Freyerus, Hieronymus (1675—1747) holland tudós, Csokonai másutt, a *Zöld Ferenc, Kék Ferenc, Tóth Ferenc* című zsengéjében is említi (vö. ItK. 1961. 476—477.). Freyerus Debrecenben is többször kiadott poétikai tankönyvében a következő olvasható e tárgyban: „*Catachresis* seu abusus metaphore, studiose vitandus, saltem non temere nec fine veterum auctoritate adhibendus. E. g. *Noctis meridies*, hoc est nox media, Varro apud. Nonium 6, ¦26." *(Oratoria in tabulas compendarias redacta et ad usum iuventutis scholasticae accomodata.* Debreceni, 1777. 56. l.)

652—653. A szójátékot maga Csokonai magyarázza meg.
Anacreon (i. e. 527k—487k) görög költő.
Statistika (rég.): államtan. E játékos utalás nyilván Anacreon egész költői világára vonatkozik, legalábbis az összefüggésbe beleillő egy művet nem találtunk.

654. Lásd a 168. sor jegyzetét.

655—656. *Cancellaria* (lat.): a legfelsőbb szintű állami hivatal.
Kurir (fr., ném.): futár, hírnök.

658—660. *Futurum in Perfecto debet poni, iuxta Syntaxim Hebraicam* (lat.): A jövőt múltba kell tenni, a héber mondattan módjára (MM². II. 526.).
Lásd Schroedert: Schroeder, Nicolas Guiljelmus (1721—1798) holland hebraista. A fentiekre lásd *Institutiones ad fundamentae linguae hebraeae.* (Claudiopoli 1772.) című művében a 275—279. oldalakat.

661. *Lector Benevole* (lat.): az olvasó üdvözlése a mű elején ('jóindulatú olvasó').

662. *Loco Bigilli:* feltehetőleg a latin loco sigilli ('a bélyegző helye') kiforgatása. (Bán Imre adata.)

663. *lument* (lat.): felvilágosítás, ötlet.

666—677. Ilyen polémiára már az 1780-as évek közepén sor került Magyarországon. Két névtelenül megjelent vitairat volt a kez-

det: *Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek.* Az írásból, és a józan okoskodásból nap-fényre hozatott. Nyomt. 1783. eszt.; *B. Carberi Anna kis asszonynak kedvessé-hez írtt levele,* mellyben meg mutattya, hogy az asszonyi személyek emberek. Pesten. 1785. Trattner betűivel. Ez utóbbi Ányos Pál műve (lásd *Ányos Pál' munkáji.* 1798. Bétsben. 241—260. l.; vö. Császári Elemér: *Ányos Pál.* Bp. 1912. 203. l.). E röpiratokat aztán követte a többi, s hosszan elhúzódó nyilvános vita, perpatvar lett a dologból (vö. *A magyar nő-mozgalom régi dokumentumai.* szerk. Pataj Sándor. Bp., 1907. 3. l.).

671. *Trattner:* pesti nyomdászfamília, Csokonai közelebbi kapcsolatban Trattner Mátyással (1745—1828) volt.

672. *Materia* (lat.): tárgy.

673. *in 8vo:* nyolcadrét.

674. *Pro et Contra* (lat.): mellette és ellene.

675. *dibdábság* (nép.): haszontalanság.

676—677. *lásd az Utópia' Mappáját.:* a korban divatosak voltak az ilyen játékos térképek, nyiván Csokonai is ismert néhányat közülük (vö. Borzsák 68—69. l.).
Norimb. Fol. [= Norimbergii Folio] (lat.): Nürnbergben kiadott nagyalakú könyv.

678—679. *J. B. Rousseau:* Jean Baptiste Rousseau (1671—1741) francia költő, említett művéből Csokonai részleteket olvashatott már az Esch.-ban is (I. 256—265.).
J. J. Rousseau Genevai Civis: Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) genfi polgár.

682. *Maittaire,* Michael (1668—1747) francia bibliografus és klaszszika-filológus, itt említett műve: *Annales typographici* 1—2. Hagae-Comitum, 1719—1722.

685—686. *A' K. K. Hof Lieb Amts Zeitungsexpedition. Pro Magyar Psyche.:* A császári-királyi udvari kedves újságküldő hivatal. A Magyar Psyche számára. A bécsi újságküldő szolgálat nevének játékos kiforgatása ez (die K. k. Oberst-Hof-Post-amts-Zeitungs-Expedition pro Magyar Merkur). A fenti részlet az előfizetők gyakori késedelmességére utal, ami miatt a MMerk.-ban is gyakran volt olvasható az idézett cím, ide kellett küldeni a pénzt (vö. Magyar Könyvszemle. 1943. 56. l.).

688—689. A latin mondat, melynek Csokonai a fordítását is megadja, Gessneren alapul (233. l.): „Tegnap Chloe, midön eggy rósa-levél úszott a' levegönn felénk, midön a' leg édesebb illat fogott-el bennünket, el-beszéllem, mit láttam, a' mit te nem láthattál. Akkor, mikor derekadat által-ölelvén, beszédesebbek valának nyelvemnél meg-részegültt tekinteteim, 's forró sohajtásim, — — akkor (mert nékünk Poétáknak sok engedtetett látni) akkor Ámort eggy rósa-levelenn láttam."

692—693. *Uxor fingitur Iuventutis.* (lat.): az ifjúság asszonya képzeltetik el.

694. *Ardua, quae pulchra.* (lat.): ami szép, azt nehéz elérni. A görög *χαλεπὰ τὰ καλά* ('a szép dolgok nehezek') szólás latin parafrázisa. Ez visszhangzik a *Halotti versek* nyitó gondolataiban is (vö. Szauder 300. l.).

695. *Ámor Polifémus:* Ámor a szerelem istene, Polüphémosz pedig küklopsz. Vargha Balázs e merész azonosításban különös metaforát lát, s József Attila *Az örök Polyfemus* című versével állítja párhuzamba (Vargha: Melyik. 14. l.).

696. *Nescio* (lat.): tudatlanság.

697—698. *Raff*, Georg Christian (1748—1788) német tankönyvíró. Munkái: *Geographie für Kinder* és *Naturgeschichte für Kinder;* ez utóbbi fordításának a terve szerepel a KiM.-en, míg az elsőből jegyzetek és helyenkénti fordítástöredékek maradtak fent a költő jegyzetei között (MTAK. K. 679/I. 62a—69b).
für Kinder (ném.): gyermekeknek.
Naturalis Historia (lat.): természetrajz.

699. *Juventius:* Jouvancy, Joseph de (1643—1719) latinul alkotó francia író.
S. J. [=Société Jesù]: Jouvancy jezsuita szerzetes volt.
Auctorum Castrator ipse incastratum. (lat.): A szerzők herélője, aki maga nincs kiherélve. Utalás Jouvancy antik klaszszikusokat kiadó és magyarázó tevékenységére. Közismert volt költészettani tankönyve is, amely a Csokonai által szintén használt Szerdahely-féle poetika (vö. Szauder 354. l.) egyik fontos forrásának tekinthető (Solt Andor: *Dramaturgiai irodalmunk kezdetei.* Bp., 1970. 147. l.).

732—733. E történetet, amely az *Odüsszeia* I. énekében található (219—232.), Csokonai részletesen is leírja egy helyütt (AD/j.).

44. [Búcsúbeszéde a debreceni kollégiumi ifjúsághoz]

Kézirata

DebrK. R 556 l. 2a—8a. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Nem kiadásra szánta a költő, de pár nappal e beszéd keletkezése után, az *[Emlékezetnek okáért]* című „maga mentségében" ezt a lehetőséget is felveti: . . . *hogy az titokba az egész Világ előtt ne legyen, nyomtatásba akarom láttatni azt a' miért én megérdemlettem Földön-futóvá és Országos infamis Huntzfuttá tétetésemet.* (69—72. sorok.) Kiadására természetesen nem került sor.

Először Kulinyi Nagy Benő jelentette meg a Csokonai-albumban (Debrecen, 1861.), majd Szana Tamás, Csokonai-életrajzában (Debrecen, 1869. 42—53. l.). Szélesebb körben Oláh Gábor közlései nyomán vált ismertté (Debreceni Protestáns Lapok 1905. 21. szám, 326—328. l. és Nyugat 1911. I. 366—370. l.). A HG. Oláh kiadásainak szövegét vette át (II. 590—598. l.), a FK.-ban nem szerepel. Megtalálható viszont Tápay-Szabó László Csokonai-életrajzában (87—93. l.). A MM. és a MM². a levelek és személyes írások közé sorolta. Önállóan is megjelent újabban (Cs/Beszédek 9—17. l. és DMÉ. 1985. 406—412. l.), ez utóbbi esetben a kézirat javításainak pontos feltüntetésével, rekonstruálandó a valóban elmondott szöveget.

Keletkezése

Közismert, hogy Csokonai nevezetes búcsúbeszédét 1795. június 15-én mondta el a kollégiumban, a megírás idejét így közvetlenül az ezt megelőző napra, napokra kell tennünk. Ekkor már javában folyt a második kollégiumi pör néven ismert fegyelmi eljárás, amelyet legációs mulasztásai és vétségei miatt indítottak ellene. Ennek anyagából csak a végső határozat maradt fenn, de a felhozott vádakat ebből is megtudhatjuk. (A jegyzőkönyvet a CsEml. magyar fordítása alapján idézzük, javítva azt Jelenits István kritikai észrevételei szerint, ItK. 1965. 328. l.): „. . . a [vállalt (legátusi) megbizatás betöltésére] Halasra utazva, nemcsak hogy a megszabott időre nem jött vissza, hanem késésének a két ünnep, húsvét és pünkösd közé eső idejét, amire maga keresett tudatosan alkalmat, a Kollégiumban étkező diákok nem kis kárával összekötve a Kollégiumtól távol töltötte.

Küldött ugyan a tiszteletes professzor uraknak egy levelet, de oly későn, hogy álnokságának s [egy új (legátusi) megbizatás kikönyörgésére koholt] hazugságának nem tudtak végére járni, ugyanis ez a dolog és kérés szokatlan volt, [tudniillik távollétében más gyülekezetet kért magának, mint legátusnak, hogy ott jusson (legátusi) megbizatáshoz.] Ezután hazatért, s bár egy nyilvánosan neki címzett levélben figyelmeztették, hogy hozzon bizonyítványt a halasi gyülekezettől ottani viselkedéséről, s orvosi bizonyítványt betegségéről, amelyben levele szerint szenvedett (mert tizenötéves korától betegességet színlelt, hogy nyilvános kötelességei alól kibújjon), de egyiket sem mutatta be. Sőt a pénzt, amit a halasi gyülekezet rábízott, hogy a bent étkezők pénztárába befizesse, saját céljára fordította, nehezen tudta tehát rászánni magát, hogy visszaadja. Végül hosszas huzavona után hazatérve, szokatlan, a diákoknak tilos ruhában megjelent a Kollégiumban. Ezután beidézve az iskolai sedes elé, hogy adjon számot arról, amit az utóbbi időben elkövetett, vagy elmulasztott, minthogy nem bízott ügyéhez, [. . .] botrányos beszéde után eltűnt, anélkül, hogy egyetlen feljebbvalója is tudta, akarta, vagy beleegyezett volna. Végül, mikor az iskolából való kiköltözése után az ügy eldöntésére összeült iskolai sedes számadás végett megidézte, a megjelenést egyszerűen megtagadta, mint ami nincsen szándékában." (CsEml. 69—70. l.) Gál László — emlékezéseiben (CsEml. 413., 417. l.) — másként írta le a szóban forgó időszak történéseit, de a tények inkább a jegyzőkönyvet látszanak igazolni. Már az ünnepek dátumait sem pontosan adja meg Gál, ezeket ellenőrizve Ferenczi Zoltánnak (55—56. l.) kell igazat adnunk: 1795-ben húsvét ápr. 5—6-ra, pünkösd máj. 25-re esett. Csokonai a két ünnep közé eső időt nem Kiskunhalason töltötte, nem tudni, pontosan mikor jött el onnan, azt azonban igen, hogy Pestre már Kecskemétről ment. Kecskeméten ismerkedett meg ugyanis Mátyási Józseffel, akihez máj. 10-i keltezéssel verses levelet is írt (lásd kiadásunk III. verskötetét).

Ezért is sok hálát nyer tőlem Kecskemét,
Hogy kinek eddig is tiszteltem érdemét,
Mátyási barátom s bátyám Apollóba!
Veled ő állított legelőször szóba. [. . .]
Pestre is egy kocsin, mint szerelmes hazánk
Hív fiai, együtt örömmel útazánk.
(MM². I. 248. l.)

Kecskeméti tartózkodása után, melynek pontos időtartamát nem ismerjük, együtt utazott tehát Pestre Mátyásival. Ez május első napjaiban történhetett, mert 3-án már bizonyosan Pesten volt (vö. Cs/ÖM. I. 188. l.; lásd még MM². I. 774—775. l.). Nyilvánvalóan irodalmi érvényesülését, műveinek kiadását próbálta itt előkészíteni, különböző kapcsolatokat építgetve. (A kollégium elhagyása, a „pesti poéta" elképzelés már a *Tempefői* óta foglalkoztathatta; vö. EPM. 289—290. l.) Latin nyelvű köszöntőverset írt május 9-én (MM². I. 756—757. l., nem biztos azonban, hogy Batthyány hercegprímáshoz, lehet, hogy ez csak típusszöveg, vö. kiadásunk III. verskötetét); május 15-én Dugonics Andrást köszöntötte verssel; leveleit Instoris Gábor könyvkereskedésének címére küldette, amely a haladó szellemű értelmiség találkozóhelye lehetett még ekkoriban is (vö. Fülöp Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban.* Bp., 1978. 44. l.). Nagyon valószínű, hogy Kármánnal is kereste a kapcsolatot (vö. Juhász 266. l.), hiszen versei az *Uránia* III. kötetében éppen tavasszal jelentek meg — Kármán azonban ekkor már nem tartózkodott Pesten (vö. Gálos Rezső: *Kármán József.* Bp., 1954. 129. l.). (Érdekes az az összefüggés is, hogy Kármán öccse éppen Kecskeméten volt főjegyző, s neve felmerült a jakobinus mozgalom gyanúsítottjai között; vö. Benda III. 291. l.).

Mivel pünkösd május 25-re esett, így Csokonai még jelen lehetett a jakobinus összeesküvés vezetőinek május 20-i kivégzésén, de hogy tényleg ott is volt, arra természetesen nincs bizonyíték, legfeljebb feltételezhető. Az ünnepet minden bizonnyal Szabadszálláson töltötte, legátusként, legalábbis a jegyzőkönyvben nem róják fel bűnéül inneni távolmaradását is. Szabadszállásról indulhatott aztán haza Debrecenbe, ahová június első napjaiban érkezhetett. Az ezután következő időszakról, tehát éppen a beszéd közvetlen előzményeiről csak nagyon keveset tudunk, pedig a történtekből biztosan érthető lenne, mi is bírta Csokonait a kollégium elhagyására, a búcsúbeszéd megírására és elmondására. Annyi bizonyos, hogy számonkérték rajta mulasztásait, vétségeit, vagyis megindult ellene a fegyelmi eljárás. Csokonai azonban, úgy tűnik, egyszerűen figyelmen kívül és válasz nélkül hagyta a felhozott vádakat, s csak a legációs adósággal számolt el (lásd a jegyzőkönyv megfogalmazásait). Úgy viselkedett tehát, mint aki már nem ismeri el magára nézve kötelezőnek az iskolai törvényeket. *Búcsúbeszédé*ben sem vett tudomást az ellene indított eljárásról s a konkrét vádakról, csak bizonyos személyek általi üldöztetésére utalt, s a kollégiumból való távozásának önkéntességét hangsúlyozta, valamint új terveit. Hogyan értelmezhető e magatartás? Nem lehetséges-e, hogy Csokonai már a kilépés elhatározott szándékával érkezett haza Debrecenbe? Ha mégsem, akkor milyen szerepe volt elhatározásának megszületésében a fegyelmi eljárásnak? Milyen „színfalak mögötti" akciók zajlottak ellenségei és pártfogói részéről? Nem lehetséges-e, hogy az *önkéntes távozás* formulája egyfajta kompromisszum volt a mellette és ellene fellépő erők között?

E kérdésekre csak hipotézisekkel lehet ma már válaszolni. A tény mindössze annyi, hogy Csokonai 1795. június 15-én elmondta búcsúbeszédét. „Mindenkor elevenen lessz előttem az a' szívható megjelenés, midőn ő a' palástos Minervától vég bútsút akarván venni, a' Debreceni Kollegyiombann, egy a' maga nagyságát, s megsértettetését mélyen érző Lélekkel, egy az elválás miatt vérhedző szívvel állott fel több mint ötödfél száz tanuló Társai között, hogy tőllök örökre bútsút vegyen. A' legfelsőbb potentiára

emeltetett az ő meggyűlt Lelke, és valahány szikrát bocsátott ki magából, mindaz az ő szájának, szemének, tagjainak mozdulatai által sokszorozódván, electromi batteriás villám gyanánt lövődött keresztül az ötöd fél száz Ifjún, és az egész Auditorium egy néma rángatódzásba jött. Én még igazánn tüzes és rettenetes aktiót a' Theatrumon kívül csak ezt az eggyet láttam. Szemével, szájával, haja szálaival, karjainak 's tagjainak minden mozdulataival beszélt, indított, 's ontotta ki a meggyűlt érzést." (Domby 33—34. l.) A sedes jegyzőkönyve kissé másként írja le ugyanezt az eseményt: „. . . *június 15-én* váratlanul megjelent a nyilvánosság előtt, s az áhítat végeztével a nagyobbik terem szószékéről felolvasta beszédét, amelyben azt állította, hogy őt innen elüldözik. Ezt a minden szokással példátlanul szembenálló, az iskolai hagyományok ellenére magyarul szerkesztett beszédet szokatlan helyről, olyan hangon, olyan taglejtésekkel olvasta fel, amelyek inkább vallanak szemtelen komédiásra, mint tisztességesen búcsúzkodóra, s a beszéd arcátlanságát még az is növelte, hogy azt sem a tiszteletes professzor uraknak, sem az iskola tisztviselőinek nem jelentette be, és nem mutatta meg, amit minden rendes búcsúzó kötelességszerűen megcselekedett. Maga a beszéd tárgya elárulja, hogy szerzőjének lelke feltűnően, de mégis elbizakodottan magáról mindenféle magasztos dolgokat álmodik, panaszkodik, hogy ebben az iskolában milyen méltatlan sora volt, ócsárolja az itt hirdetett tudományt és az itt érvényes törvényeket." (CsEml. 68. l.) A beszédet a jegyzőkönyv elsőként említi Csokonai bűnei közül, s a legbővebben, a legkeményebb hangon ezzel foglalkozik: az ismeretes, rendkívül szigorú kicsapatási határozat lehet, hogy meg sem született volna e búcsúbeszéd elhangzása nélkül (a továbbiakról lásd az *[Emlékezetnek okáért]* és a *[Kollégiumi beszédtöredék]* jegyzeteit).

Szövegkritika

A búcsúbeszéd kézirata javításokkal, kihúzásokkal teletűzdelt fogalmazvány. Csokonai a szövegen kétszer javított: először a fogalmazással egyidejűen, másodszor utólagosan, „öncenzúrát" gyakorolva, mint maga is írja az *[Emlékezetnek okáért]*-ban: *a' mit keményebbnek láttamis benne, kivontam önnön magam* (5—6. sorok). A nagyobb terjedelmű részek kihúzása átfogalmazásokat is szükségessé tett, valamint valószínű, hogy stilisztikai javításokat is végzett még ekkor. A szöveggondozás alapvető problémája a javítások e két fázisának elkülönítése, mert ez mutatja meg, mit fogalmazott legbelsőbb indulatából fakadóan, s mi az, amit ebből elmondhatónak ítélt. A hosszabb részek kihúzása, s ezek környezetében az értelem megkívánta szükségszerű átfogalmazások nyilvánvalóan utóbb történtek: nemcsak a tinta sötétebb színe utal erre, hanem a kihúzott részek tartalma is — ezeket ítélte a költő maga is „keményebbnek" a nyilvánosan elmondhatónál. A stilisztikai jellegű javításoknál már problémát okoz a javítások két típusának különválasztása. Nemvitás ugyan, hogy nagyobb részük (az ilyen jellegű: . . . *émelyeg az én ⟨Lelkem⟩ más formán tanúlt Lelkem;* 104. sor) fogalmazás közben történt, de egy kisebb hányadukról ez nem dönthető el egyértelműen (pl. *ha mi kedvetlent ejtettetek rajtam a' Nexusok nexusának, nem a' ti kárt tenni kívánó indúlatotoknak tulajdonítom* — az utolsó szó áth. szó: *⟨köszönöm⟩* fölötti betoldás, 210—212. sorok).

Főszövegül a teljes, kihúzások és átírások előtti szöveget választottuk. A nyilvánvalóan utólagos változtatásokat, vagyis az „öncenzúra" következményét a jegyzetekben önállóan ismertetjük. Mivel a stilisztikai jellegű javításoknál nincsen az előbbihez hasonló megbízható kritériumunk annak eldöntésére, hogy melyik fázisban történt az adott változtatás, így mindenkor a javított szöveget közöljük. Ahol egyáltalán felmerülhet az a lehetőség, hogy utóbb történt a módosítás, ott erre *(?)* jelöléssel hívjuk fel a figyelmet. A hagyományossá vált, de nem Csokonaitól származó címet meghagytuk, ez áll a mű kéziratának az élén is.

3. K: *igen* A sor elé betoldva.
4. K(?): *néminémű* A *mű* olvhtl. betűkből jav.
rendetlen Az előző sorban: ⟨*erkölts-*⟩; az új sorban álló *telen*-ből jav. aztán a szó.
elme ⟨*Lélek*⟩ Az áth. szó fölé írva.
5. K(?): *fogják* Először *fogja* szerepelt, ennek áth. után a sor fölé *lehet* került; ezt utána szintén áth., s az eredeti szó maradt meg, hozzátoldva egy *k*-t.
5—6. K(?): *bútsúzásom* ⟨*óh*⟩ *melly*
9. K: *szokatlan* ⟨*idő*⟩ *de*
19. K: *elő* em.
23. K: *a' mellyik* Az *elly ag*-ból jav., az *ik* utólag hozzátoldva.
27—28. K: *alatt* ⟨*pislogott*⟩ *gyenge*
29. K: *a' millyenre* Az *nre t*-ből jav.
33. K: *magamnak*, ⟨*hol*⟩ *mellyen liliomokon* ⟨*a'*⟩ *Salamon*
34. K: *álomnal* em.
36. K: *gyönyörködésselis* Az *e* olvhtl. betűből jav.
38. K: *tekintetben* A *ben tel*-ből jav.
érzékenységeket A második *k t*-ből jav., az *et* utólag hozzátoldva.
39. K: *az* ⟨*elm*⟩ *Lelket* A *z*-t elhagytuk.
43. K: *nyájasabb* ⟨*Virtus*⟩ *Érdem* Az *abb* utólag hozzátoldva a szóhoz.
44. K: *az Hazának* A *z*-t elhagytuk.
46—47. K: *bé* Mindkétszer a sor fölött betoldva.
48. K: *ti* Utána vonás van, ami esetleg gondolatjelnek olvasható (vö. DMÉ. 1985. 407. l.), de ez nem illik a szövegbe, s nem jellemző Csokonai helyesírási gyakorlatára sem.
51. K: *Óráimnak* Az *i* utólag toldva a szóba.
52. K(?): *a' hol a' hova*-ból jav.
54. K(?): *illyen* ⟨*nagy*⟩ *gondolatokat*
56. K: *vagy az*, ⟨*hogy*⟩ *én* ⟨*a*⟩ *bővebb* A vessző fölöslegessé vált, elhagytuk.
59. K: *Tanitokúl* A *Ta* olvhtl. betűkből jav.
tsinálta A *ts ha*-ból jav., a *ha nem* utólag választva külön.
61. K: *énnekem engem*-ből jav.
62. K: *egyengették* ⟨*vezettek*⟩ Az áth. szó fölé írva.
63. K: *felé*, ⟨*a' kik*⟩ ⟨*'s*⟩ *gyengélkedő* A vessző feleslegessé vált, elhagytuk.
lépésimet Az *i e*-ből jav.
az hólt A *h é*-ből jav., a *z*-t elhagytuk.
68. K(?): *is* Utólag hozzátoldva a szóhoz.

69. K: *senki* A *k* olvhtl. betűből jav.
70—71. K: *planumokon* Az *a* fölött áth. ékezet.
75. K: *zerus,* A sor fölött betoldva.
tš [= tsak] Utólag betoldva a két szó közé. A második *semmi* után felkiáltójel, ezt az ezután betoldott tagmondat végére tettük át.
76. K(?): *tzifra meg tzifra tš [= tsak] semmi* A sor fölött betoldva.
78. K: *vólt, előttem* A vesszőt a megfelelő helyre tettük át.
80. K: *Oratziója ⟨úgy⟩ pro ⟨Catalog⟩ Verre*
81. K: *lehet* Az *l* olvhtl. betűből jav.
84. K: *súgárokkal ⟨sáj⟩ színelhették*
's A két szó közé betoldva.
85. K: *kedvellett* A *le tt*-ből jav.
ollyan Az *an* utólagos hozzátoldás.
86. K(?): *éles⟨en⟩* A *harsogással* az áth. rész fölé írva.
87. K(?): *füleimbe* Az *i* utólag betoldva.
90. K: *a' ki* Az *a' k*-ból jav.
93—94. K: *ahoz ⟨edes⟩ kellemetes*
96—97. K(?): *viseltetett ⟨égő⟩* Az áth. szó fölé írva.
104. K: *én ⟨Lelkem⟩ más*
105. K: *Amahhoz* Az első *h* utólag toldva a szóba.
109—110. K(?): *f! [= fel!] ⟨Igy⟩ A'*
114. K(?): *és* Az *é* utólag toldva az *'s* elé.
118. K: *szeretettel* A *tt*-ben a második *l*-ből jav., az első pedig utólag betoldva.
119. K: *undokította* Az első *o i*-ből jav.
120. K: *annak* Az első *n z*-ből jav.
tsendes A *ts r*-ből jav.
122. K: *mutogatására* Az első két szótag olvhtl. betűkből jav.
125—126. K: *d'⟨e⟩ Povertade e⟨t⟩ Apolline* A sorrendi cserét a *d'* után és az *Apolline* elé tett # jel mutatja. Az *e* kötőszót a megfelelő helyre tettük át.
126. K: *elmés ⟨Poëta⟩ olasz*
129. K: *én ⟨za⟩ habokkal*
133. K: *szárazra* A *ra on*-ból jav.
135. K: *hordozhassam* Az *m k*-ból jav.
138. K: *deszkámat* Az *at* olvhtl. betűkből jav.
142. K: *tselekedetet⟨et⟩?*
146. K: *nehéz, a' ⟨sebet⟩ szivet*
153. K: *haldoklott ⟨oda⟩ ahoz* A kettőzött *tt*-t értelemszerűen javítottuk.
154. K: A kettőspont után nem következik sem idézet, sem betoldásra utaló jel, a legvalószínűbb az, hogy az ide szánt idézetet fejből tudta a költő (vö. soronkénti magyarázatainkat).
157. K: *között* A *k L*-ből jav.
166. K: *önként* Az *nk* olvhtl. betűkből jav.
167. K: *szívű, ⟨kivül⟩ távol járjon az ⟨én⟩ távol* Az *az* előtt a sor fölé olvhtl. áth. szó van betoldva.
173. K: *idővé ⟨teszi az⟩ fogja tenni*
175—176. K: *fogva ⟨9⟩ eddig*
181. K: *mellyeket ⟨apolgató kezekkel tö⟩ vígasztaló*
182. K: *Ezért* Az *E e*-ből, előtte a pont vesszőből jav.

184. K: *mellyek ⟨most⟩ a' halálos*
185—186. K: *panaszolkodni. ⟨Ezért mind ezeket⟩ Ti*
199. K: A kettőspont vesszőből jav.
200. K: *'s kit kit* Az első *kit*-nél elfutott a tinta, rosszul olvashatóvá téve a szót.
201. K: *az ⟨én⟩ szívnek* A *z*-t elhagytuk.
203. K(?): *vala* Sor fölötti betoldás.
206. K(?): *ne vonjátok ḡ [= meg] kegyességteket ⟨szánjatok, ha⟩* Az áth. rész fölé írva.
ha nem A sor elé betoldva, az egybeírt két szó utólag választva szét.
207. K: *akartva* em.
szántszándékkal em.
208. K: *engesztelődést, kérek* A *ké* olvhtl. betűkből jav., előtte a vessző fölöslegessé vált, elhagytuk. A vessző fölött *(2.)* jelzés áll, aminek nem tudjuk értelmét adni.
megkövétesemmel Az ékezetet megfelelő helyére tettük át.
209. K: *tettelek* em.
210. K(?): *igen* A sor fölött betoldva.
212. K(?): *tulajdonítom ⟨köszönöm⟩* Az áth. szó fölé írva.
szíveteket Az *et nek*-ből jav.
219. K: *Tudományokk [= Tudományoknak]*
221. K: *Ditsőségének* A második *é n*-ből jav.
224. K(?): *a' tanúra* A névelő a sor fölött betoldva.
szükség ⟨a' törvény után⟩ de Az áth. rész alatt szintén áth. jav. látható: *⟨-en kívül⟩*.
225. K: *gondolat⟨ok⟩*
227. K(?): *éles-* A sor fölött betoldva.
231. K: *a' mit ⟨ki⟩ itt*
236. K(?): *nagyobb* Sor fölötti betoldás.

Utólagos javítások

10—15. K: *minekutánna ⟨magam képemnek eggy ki színeletlen skizzetskéjével mindnyájatokat meg ajándékoználak, és⟩ előttetek ⟨eggy keskeny eggy piperétlen eggy Rousseaui⟩ scénáját nyitnám fel az én ⟨hátra lévő⟩ életemnek. ⟨Mert rám nézve incipient parvi procede menses!⟩*
Az *⟨eggy Rousseaui⟩* az *egész*, a *⟨lévő⟩* a *jövendő* előtt a sor elé betoldva. A tagmondat a változtatások után: *. . . minekutánna előttetek egész scénáját nyitnám fel az én jövendő életemnek.*
28—30. K: E mondat kimaradt, mert át van húzva.
67. K: A *Német* mindkét helyen áth.
111—112. K: A két mondat áth., kimaradt.
121—128. K: Öt mondat törölve. A folytatást a változtatás szerint módosítani kellett: *Ime ⟨minden igyekezeteim mellett is⟩*, az áth. rész fölé írva: *mostan már.*
136—154. K: E rész áth., kimaradt. Előtte a *ψ* jel nyilván erre utal.
155—158. K: E mondat a fenti kihúzás miatt jelentősen átírva. *⟨Ha-*

nem ... Uraim!⟩; a *mert az*-ra jav., utána: *a' Philosophia* ⟨*eggy ollyanná teszi az embert*⟩. Az új variáns a sorok fölé írva, ez a fenti javításokkal a következő mondatot adja ki: *Nints eggy tökélletes Lélek formáltatására* ⟨*szebb*⟩ *hathatósabb, mint ha ezzel eggybe ölelkezik a' Filozófia — az a' Philosophia, melly az Angyali és emberi között való lelket ád mi belénk.*

174—176. K: E rész teljesen átírva a 183—194. sorokból kihagyott rész miatt: ⟨*Ezért bútsúztam én legnyájasabb barátimtól el, kiknek*⟩; az áth. rész fölé írva: *A' ti szelíd komorságú* ⟨*böltselkedéstek mellé*⟩ *ábrázatotok között nyájaskodni fog-*, a folytatás az áth. rész alatt következik: *-nak az én mosolygó barátnéim az* ⟨*M*⟩ *ártatlan Mulatság rózsáival koszorúzott Múzsák*, a következő sor elé betoldva: *kiknek*. Utána az eredeti szöveg maradt: *11 esztendős koromtól fogva eddig az ideig 10 esztendeimet fel áldoztam;* ⟨*ezért hagytam én el*⟩ *az Égnek*, az áth. rész fölé írva: *Köztetek fogom ölelni*, előtte a pontosvesszó javítatlan maradt.

183—194. K: E rész kimaradt, mint az áth. mutatja. Az értelmi folytonosságot a következő betoldás biztosítja, mely a lap tetején olvasható, és egy vonallal van a *mindeneket*-hez kapcsolva, ahhoz a szóhoz, mely az áth. mondatkezdés: ⟨*Mostan e' rógus' szélén*⟩ után áll: *Illyen tzéllal állok itt most meg utóljára közöttetek, és körűl nézvén magamat 's állapotomat.*

229—230. K: *esméretű* ⟨*erkőltsöket fel forgató scholasticus*⟩ *gazember* Az áth. rész vége fölött betoldva: *oskolai.*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

11. *skizz:* skicc, vázlat.

13. *piperétlen* (rég.): szépítés nélküli.
Rousseau, Jean-Jaques (1712—1778).
scéna (rég.): jelenet.

15. Az idézet Vergiliustól való („nagy hónap-sorait számláljuk előre", Lakatos István ford., Ecl. IV. 12.). De míg az eredeti szövegben *magni* ('nagy') szerepel, Csokonainál *parvi* ('kicsi, jelentéktelen') olvasható — ez esetben nyilvánvalóan szándékos a változtatás. Az eredeti idézetet egyébként Csokonai később *A haza templomának örömnapja* című verse mottójául választotta (MM². I. 393. l.).

20. *Seneca*, Lucius Annaeus (i. e. 4—65) római író, filozófus, a sztoicizmus egyik nagy alakja. Csokonai itt e mondatát idézi: „Otium sine litteris mors est et vivi hominis sepultura." (Ep. 82., 3.; vö. Gulyás 30. l.)

22. *pallér* (rég.): munkafelügyelő, hajcsár.

32—35. A kép bibliai eredetű (Máté 6: 28). Feltűnik már *A Poëta csak gyönyörködni szeret ...* című zsengében (vö. Cs/ÖM. I. 17. és 414. l., valamint Zsoldos 109. l.) és hasonló motívum szerepel *A' Pillangó és a' Méh*ben is (22—27. sorok).

34. *oltsító* (rég.): megszégyenítő, elhomályosító ('leértékelő').

48. *Ermenonville:* itt, egy tisztelője kastélyában töltötte utolsó

heteit Rousseau. Csokonai gyakran utal erre, sorsuk azonosságát hangsúlyozandó *(A Tihanyi Echóhoz, Halotti versek*, levelei Festetics Györgyhöz, 1800. dec. 19. és 1803. júl. 17.).

52. *plebecula* (lat.): köznép, tömeg. A *plebecula zavart sikoltásai mellett* zavartalanul szárnyaló nagy lélek motívuma igen gyakran előfordul Csokonai írásaiban, főleg leveleiben (lásd MM². II. 381., 417., 483., 504. l.). Forrása talán Jones könyve lehet *(Poesos Asiaticae* . . . Lipsia, 1777. VI—VII., idézi Fekete Csaba, StudLit. 1986. 416—417. l.).

58. *maradék* (rég.): utókor.

62. *az örökös barátság szent kézfogásával:* gyakori motívum Csokonainál (részletesen lásd a *D[ebreceni] Magyar Psyche* 525. sorának jegyzetét).

65. *Klopstock*, Friedrich Gottlieb (1724—1803) német költő.

67. *Ülj fel Német! Szállj le Német! módjára:* E szólás a következő adomából ered: „Elvitt egyszer egy magyar kocsis egy németet, ki magyarul jól tudott, tíz forintokért tíz mértföldnyire; midőn hegyet ért, mindenütt megállott, azt mondotta: — Szállj le német! — túl a hegyen megállott, mondotta: — Ülj fel, német! — és ha hegyet ért mind menet, mind jövet, úgy cselekedett; a németet jól meggyalogoltatta, fárasztotta, hajtotta. Hazaérkezvén a tíz forintokat a német az asztalra teszi, mondja: — Jere, kocsis, kifizetlek. — Vészen egy forintot kezébe, a kocsisnak adja, mondja: — Ülj fel, német; egy forintot zsebjébe tészen, mondja: — Szállj le, német. — Ismét a kocsisnak egy forintot ád, mondja: — Ülj fel, német; egy forintot zsebjébe tészen, mondja: — Szállj le, német, sat. Így fizette meg a tíz forintokat a kocsisnak." (Győri Magyar Kalendáriom 1785., idézi Szilágyi Ferenc az *Elmét vidító elegy-belegy dolgok* című válogatásában, Bp. 1983. 223. l.)

70—71. *planum* (lat.): terv.

74. *unitas ez nec multiplicat, nec dividit* (lat.): az egyes se nem szoroz, se nem oszt.

75. *tzifra* (rég.): zérus.

80—81. *pro Verre, pro Catilina* (lat.): Verres érdekében, Catilina érdekében.
Pro domo sua (lat.): a maga háza érdekében.
Utalások Cicero beszédeire, az első kettő *(In Verrem*, i. e. 70., *In Catilinam*, i. e. 63.) politikai ellenfelei ellen, a köztársaság védelmében született, a harmadikban *(Ad Pontificum*, i. e. i. e. 57.) számkivetése idején lerombolt házának újjáépítését kérte.

102. *Prudentia* (lat.): okosság, körültekintés .

105. *Dórisi tselekedet:* Dóris kisázsiai városszövetség volt, kétszínű politikájáról, belső viszálykodásairól ismert.

108. *mina* (ném.): akna.

117. *gravitásra szedett:* összevont szemöldökkel (gravitas: tekintély, komolyság).

125—127. *La Poesie è la figlia d' Apolline e Povertade:* A költészet Apollónak és a szegénységnek a lánya. Az első szó francia, a mondat többi része olasz. Gyakran használt közhely ez az olasz költészetben Dante óta. Eredeti formájában (a *költészet* he-

lyett *szerelmet* mondva) Platon *Szümposzionjára* vezethető vissza. (Bán Imre adata.)

128—139. E motívum, kép antik toposz, Csokonai a kollégiumi pörök idején gyakran él vele saját helyzete jellemzésére (lásd kérvényét 1794 decemberében, MM². II. 540. l. és a *[Kollégiumi beszédtöredék]*-et); vö. Szauder 313—314. l.).

139—140. *Timon* az i. e. V. században, Athénban élt. Míg gazdag volt, sok „barát" vette körül, pénzét elszórván azonban egyedül maradt, embergyűlölő lett. Timon történetét — amelyet egyébként *Az embergyűlölő* című zsengéjében is feldolgozott — Plutarkhoszból ismerhette Csokonai *(Párhuzamos életrajzok.* Bp., 1978. II. 810. l.). — *Misánthrópus* (gör.): embergyűlölő.

144. *közönséges* (rég.): nyilvános.

145. *Accidens* (lat.): járulékos, mellékes dolog, emberre alkalmazva a mélységes megvetés jele. Nem tudni pontosan, kire vonatkozik az utalás, de az bizonyosnak látszik, hogy nem Szilágyi Gáborra; inkább valamelyik diáktársát kell itt értenünk.

146. *Orangutáng:* orángután, vö. *A' szamár és a' szarvas* 118—119. sorainak jegyzetével.

147. *bis videor mori* (lat.): úgy látszik, kétszer halok meg. Az idézet Phaedrus: *Az öreg oroszlán, vadkan, béka és a szamár* című fabulájából való (vö. a *Tempefői* 2604. sorát és jegyzetét, Cs/Színm. 1. 72. és 300. l.).

148—149. Az idézet magyarul (Muraközy Gyula fordítása, MM². II. 540. l.):

Timon maga jár ki, kapál, szánt,
Rugdalja szamár az oroszlánt.

Az idézet forrását nem sikerült megtalálni sem antik, sem újlatin auktoroknál.

150—151. *infaustam — — hoc solabere mortem: Aeneae magni dextra cadis!* (lat.): a szerencsétlen halált azzal fogod vigasztalni: Aeneas győzött le, a nagy. (Tegyey Imre ford.) Pontatlan idézet az *Aeneis*ből (X. 829—830.), az eredeti szöveg a következő: „hoc tamen infelix miseram solabere: . . ." ('Vedd mégis, te szegény, szomorú hulltod vigaszául: . . .'; Lakatos István fordítása).

154. *Horváth Ádám,* Pálóczi (1760—1820) költő, mérnök, polihisztor, Csokonai a barátai közé számíthatta. A debreceni kollégiumot ő is egy nevezetes búcsúbeszéddel, zavaros körülmények között hagyta el (vö. KazLev. I. 353—354. l.). Kollégiumi éveiről szól az *Ének egy Ifjúnak szerentsétlen életéről* című versének egyik részében is, talán Csokonai e részletre, vagy csak ennek néhány sorára gondolhatott itt (vö. Cs/Beszédek. 74—75. l.):

„Tízen ötödik nyárában
Él'temnek, Papi-ruhában — Öltöztettek;
Egy névvel Kollegiumba
De valósággal Klastromba — Rekesztettek,
Vóltanak ott-is gyilkosok
A' színes irígy okosok
Noha vóltak jók-is, és sok — -An szerettek.

Már magam-is azt gondolám
El-keseredve, hogy, talám Pappá leszek
De, hogy nintsenek kedvében
Világnak, Isten' kertében A' kertészek,
Nem akartam a' kenyérért
Krisztust követni, mert bérért
Ha szolgálok, haszontalan Szolga lészek.
Ott-is azért úgy készűlök, hogy akármire
kerűlök Tudjak élni,
Mert jobb tudni kettőt hármat
'S így kitsinnyel a' nagy jármat Fel-tserélni,
Mentem-is a' mint mehettem,
És a' mit tudni szerettem,
Nem sok bolondnak engedtem Meg-ítélni.
De akármi tanúlt legyek,
Látom: hogy kevésre megyek
Mind azokkal.

(*Hol-mi* Külömb-külömb-féle dolgokról írt Versek, Mellyeket maga' régibb és újabb írásaiból öszve-szedett Horváth Ádám. Pesthenn, Lettner József betűivel. 1788. 192—193. l.)

157—158. *az Angyali és emberi között való lelket ád mi belénk:* ez a meghatározás a létezők láncolatának doktrinájából fakad (lásd erről részletesen Szauder 241—292. l.).

158. *Socrates* (i. e. 470/469—399) görög filozófus, Csokonai a *Halotti versek* egyik jelentős monológját a halálra készülődés közben megjelenített Szókratész szájába adta.
Plato (i. e. 427—347) görög filozófus, író.
Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106—43) római író, politikus.
Plutárkus: Plutarkhosz (46—120) görög történetíró, filozófus. legismertebb műve, a *Párhuzamos életrajzok* a kollégiumi oktatásban is fontos szerepet kapott.

165. *Quam paucis egeo!* (lat.): Milyen kevéssel beérem! (MM². II. 541. l.).

170. *tisztelt hamvai:* Csokonai által kedvelt kifejezés, olvasható pl. *A Tihanyi Ekhóhoz* című versben és *A' szamár és a' szarvas* című állatdialógusban is (169—170. sorok).

178—179. *akkonpanyíroz* (fr., rég.): kísér.

180. *ámbrózia* (gör.): az istenek eledele és illatos kenőcse a mitológiában.

181—182. *Lamentó* (rég.): panaszos ének (vö. MM². I. 127. l.).

183—194. E később kihúzott részhez vö. a *Lantomtól búcsúvétel* és a *Búcsú a' Magyar Múzsáktól* című verseket. Úgy tűnik tehát, hogy Csokonai komolyan gondolta a költészettel való leszámolást.

185. *rógus* (lat.): máglya.

192. *fatalis* (lat.): végzetes.
lang (táj.): láng.

203. *nexus* (lat.): függőség, kapcsolat.

213. *viszontagol* (rég.): viszonoz.

225. *tribúnál* (lat.): törvényszék.

226—227. *a' nyelv a' békókat, vagy nyakakat elvágó éles-szablya:* „három

héttel a vérmezei kivégzések után még külön »elektromi battériás villámként« csaphatott át a termen ez a mondat" (Vargha: Arc. V. 117—118. l.).

230. *scholasticus* (lat.): iskolai.

45. [Emlékezetnek okáért]

Kézirata

DebrK. R 788 l. 1a—2b. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először Oláh Gábor közölte (ItK. 1905. 120—122. l.), ennek nyomán adta ki a HG. (II. 598—603. l.) és Tápay-Szabó László is (98—101. l.). A FK.-ban nem szerepel, a MM. és a MM². a levelek és személyes írások közé sorolta. Újabban önállóan is megjelent (Cs/Beszédek. 75—80. l.)

Keletkezése

Csokonai 1795. június 15-én elmondott búcsúbeszédével kihívta maga ellen végzetét (a kicsapatás előzményeiről lásd a búcsúbeszéd jegyzeteiben mondottakat), ez után már nem mehetett el úgy, mint aki önként távozik. A sedes június 20-i ülésén meg is született a következő határozat: „Minthogy ezen a helyen, hol vétkeit elkövette, az ifjúságot fegyelemben kell összefognunk, és néhányan — főleg a vele együtt lakók közül — már eléggé hajlandónak látszanak, hogy az ő büntetlenségéből szabadságot és példát vegyenek hasonló vakmerőségekre, az iskolai sedes egyhangú szavazással az iskolai törvényszék tekintélyének megóvása végett így határozott, hogy: mert

1-ször: a diákságot otthagyta, most már — nem saját akarata, hanem az iskolai sedes határozata alapján — minden tanulói jogból kizárandó és kiközösítendő.

2-szor. Most már semmi bizonvítványt vagy ajánlást a Kollégiumtól nem kap, és

3-szor, minthogy félni lehet, hogy nézeteinek szélesebb körben való elterjesztésével a fegyelem tekintélye még többek előtt csökken, el kell tiltani a Kollégiumba való belépéstől, s meg kell tiltani a diákoknak minden vele való beszélgetést vagy érintkezést. Végül.

4-szer. Ezt a határozatot a gyűlésteremben a diákok előtt közhírré kell tenni, hozzáfűzve azt az utasítást, hogy ha valaki ezután távozik, és nyilvánosan el akar búcsúzni, beszédét tartozik előzőleg a Kollégium elöljáróinak átnézésre beadni." (CsEml. 70. l.)

E határozat tehát június 20-i keltezéssel van ellátva, de Csokonai már eme „maga mentségében", mely 18-án született, tételesen felsorolja a határozat mind a négy pontját (24—35. sorok). Bizonyosnak látszik tehát, hogy a kicsapatásról szóló döntés már június 20-a előtt megszületett, s Csokonai tudtára jutott. Legvalószínűbben 17-re tehetjük ezt, mert a költő — mint itt maga írja — ekkor tudta meg, s ezzel van összhangban az a tény is, hogy az iskolai sedes rendkívüli üléseit szerdán-

ként tartotta, márpedig 17-e szerdára esett (vö. Tápay-Szabó 93. l.). Hogy a jegyzőkönyv későbbi keltezését mi magyarázza, azt nem tudni (erre nézve lásd Kardos Albert feltevéseit: Debreceni Szemle 1936. 194. l.).

Csokonai kicsapatása kapcsán az állandóan felvetődő probléma: hogyan ítéljük meg a költő és hogyan a kollégium vezetőinek magatartását, döntését. Születtek olyan értékelések, amelyek teljesen azonosulnak a kollégium vezetőinek álláspontjával (Toldy XXVI., Oláh G., Nyugat 1911. I. 360 kk.), de olyanok is, amelyek teljesen Csokonai pártját fogva értetlenül, s elítélően álltak szemben a kicsapatással (Révész Ferenc: *Csokonai Vitéz Mihály*. Bp., 1951. 21. l., Waldapfel 252—253. l.). Domby Márton (15. l.) már igen régen felvetette azonban a két szélsőség közötti megítélés lehetőségeit: szerinte Csokonait „kimenteni egészen nem lehet", de nagyobb rugalmasságot várt volna el a professzoroktól is. Ezzel szemben Nagy Sándor éppen azt állítja, hogy „az iskola Csokonai iránt így is elment az elnézés és megbocsátás olyan határáig, melyre átlagemberrel szemben távolról sem vállalkozott volna" (211. l.; vö. még Tápay-Szabó 103. l.). Barcsa János is hasonlóan vélekedik, de ő a költő tetteinek körülményeire is figyelmet fordít: Csokonai szerencsétlensége szerinte az, hogy idegenül mozgott a konzervatív szellemű kollégiumban, belekényszerült annak számára szűk kereteibe (Debreceni Protestáns Lapok. 1905. 330. l.). Ezzel szemben Sinkó Ervin (104. l.) éppen a termékeny és megtartó közeget látja a kollégiumban, s Csokonai tragédiáját az innen való kivettetésben véli felfedezni. Juhász Géza vetette fel azt a ma is elfogadott nézetet, hogy Csokonai kicsapatása ellenségeinek bosszúján túl „politikai kényszer" szülte döntés volt (Juhász 270. l.; EPM. 290—291. l.). „. . . a szigor nem annyira a fegyelembontónak, hanem a gyújtogató radikális versek költőjének, az összeesküvőkkel kapcsolatban álló, sőt, a jakobinus szervezkedésben való részvétellel is gyanúsítható ismert rebellisnek szólt [. . .] A vérmezei tragédia okozta rémület hatására önvédelemből áldozta fel legtűzeszűbb fiát a kálvinista tudomány »fekete vármegyéje«", de nemcsak „az iskoláról hárították el így a vészt és politikai gyanút, hanem — kegyelmesen — az áldozatról is elterelték a rendőrkopók figyelmét azzal, hogy csupán diákcsínyek főkolomposaként vonták felelősségre." (Julow: Csok. 132—133. l.; vö. még Vargha: ArcV. 120. l., Bényei József: *Magyar írók perei*. Bp., 1984. 68—72. l., Szabó Magda: *A macskák szerdája*. Jelenkor 1984. 1125—1131.; az írónő drámát is szentelt a témának *Szent Bertalan nappala* címen, amelynek 1986 tavaszán volt a bemutatója a Madách Színházban, majd ősszel a debreceni Csokonai Színházban, immár az eredeti címmel.)

A fent ismertetett megítélés a történelmi helyzet és a jegyzőkönyv erre vonatkoztatott megállapítása (vö. Juhász 270. l.) mellett két konkrét tényezőn alapul: a kicsapatási határozat egyhangú szavazás eredménye volt, pedig Csokonai barátai (pl. Nagy Sámuel, Nagy Gábor) is ott ültek a sedesben — velük, akárcsak Budai Ézsaiással a továbbiakban is jó kapcsolata volt. A másik tényező eme írás egy mondata: „Ha a' Collegium' java azon áll: ám legyen!" (62. sor) Ezt mintegy a kicsapatási határozat elfogadásának, e megoldás racionalitása elismerésének értelmezi a fenti elképzelés. Ha azonban továbbolvassuk ezt a részt, kérdéseink támadnak a fenti értelmezéssel kapcsolatban: „De ha ez tsak az én vétkemnek büntetése: esküszöm [. . .] hogy én olly szörnyűt nem érdemeltem!!!" (62—68. sorok). Ez nem intézhető el pusztán azzal, hogy Csokonai nem ismerte fel, az ő érdekeit is szolgálja e döntés (vö.

Juhász 270. l.), e képtelen szigort a fentiek nem indokolják. S egyáltalán, ezzel az ítélettel csak még inkább felhívhatták rá a figyelmet, mintha hagyták volna szép csendben elmenni. Ferenczi Zoltán is rámutatott már: „ne mondja senki, hogy itt nem működött közre, különösen Szilágyi révén, az indulat, a harag, a felháborodás s ne mondja senki, hogy egy ilyen ítélet az akkor már irodalmilag is ismert ifjúval szemben ne volt volna túlságosan szigorú, ok nélkül kegyetlen és eladdig példátlan. Eltávozásának egyszerű tudomásul vétele s annak kijelentése, hogy ily hibák miatt amúgy is ki kellett volna őt rekeszteni, a czélnak teljesen megfelelt és méltányosabb lett volna." (Ferenczi 62. l.) Ezek szerint talán célszerű lenne különbséget tenni Csokonai kollégiumból való távozása és kicsapatása között, valamint finomítani a Csokonai kontra kollégium beállításon, hiszen az intézmény és a város vezetése sem volt egységes az ügyben. Úgy tűnik, Csokonai az „önkéntes távozást" választotta, éreztethették vele, vagy maga is érezte, hogy helyzete a kollégiumban tarthatatlanná vált halmozott vétségei, politikai gondolkozása, kapcsolatai miatt, de feltehetően egyéni ambíciói is a távozás gondolatát érlelték benne már hosszabb ideje (vö. a *[Kollégiumi beszédtöredék]*-et és a jegyzetében mondottakat). Csendes távozásának mindenki általi elfogadására utal, hogy a június 15-e előtt történteket Csokonai részletesen nem bolygatja beszédében és önvédelmében (nem válaszol az ellene felhozott vádakra), viszont ez utóbbi írás mérhetetlen *meglepetéssel* és *felháborodással* veszi tudomásul a kicsapatást, s azt pusztán beszéde büntetésének tartja: „mégis én, minekutánna utolsó megválásomkoris, — *a' midőn legfőbb nyereségemnek tartottam vólna a' sine fine való elmenést* minden beneficium nélkűl 8^{dik} esztendömre, — *az én bútsúzó Orátziómért* az egész Calvinistaság előtt infámissá, az egész Haza előtt boldogtalanná, minden esmerőim előtt tilalmassá tétettem vólna" (6—12. sorok, saját kiemelésünk). Ezt a vélekedést erősíti meg a jegyzőkönyv is, amely első helyen és igen kemény hangon foglalkozik e beszéddel, s az ítélet indoklásában is kiemelt helyet kap ez. Csokonai valószínűleg maga rontotta el csendes távozásának lehetőségét búcsúbeszédével: elmondásának ténye s maga a tartalom is olyan volt, hogy mindez együttesen most már lehetetlenné tette pártfogói számára további oltalmazását, s így szabad kezet kaphattak ellenfelei bosszújuk kitöltésére. Az ítélet példátlan keménysége így magyarázatot nyerhet.

A jegyzőkönyvben a határozat után azonban még egy bekezdés következik, amelyet utólag toldottak oda: ebben Csokonait bizonyos Kecskeméten átvett összeg, 72 Ft elsikkasztásával vádolják (CsEml. 71. l.). Ezt látszik megerősíteni Tóth Istvánnak a kollégium elöljáróihoz írott levele, amelyben beszámol a pénz elküldéséről (CsEml. 67. l.). Ezt az egész ügyet Juhász Géza (263—268. l.) tendenciózus koholmánynak minősíti, s Vargha Balázs is (Gál Lászlót követve) viszonylag enyhén ítéli meg a történteket, ha egyáltalán megtörténtek, s úgy történtek meg, ahogy az ismeretes. Mert az igaz, hogy sok a homályos pont az ügyben, s különösen az érthetetlen, hogy Csokonai miért nem rendezte volna ezt a tartozását is a többihez hasonlóan, mikor erre anyjának segítségével megvolt a lehetősége, s abban nyilván nem bízhatott, hogy a dolog nem derül ki (vö. Juhász 263. l.). A jelen adatok birtokában tehát nemigen tudunk egyértelmű választ adni e kérdésben, Csokonai valamilyen mértékű mulasztása azonban ez esetben is meglehetősen valószínűnek tűnik.

Szövegkritika

A fogalmazvány eredetileg cím nélküli, a hagyományossá vált címet, amelyet mi is megtartottunk, Oláh Gábor adta az írásnak. A mű végén a kétsoros német idézet valószínűleg utólagos betoldás, mert egy vonallal el van választva környezetétől, s nem is illik ott be a szövegbe, valamint elütő színű tintával van írva. A költő szándéka szerinti pontos helyét azonban nem tudjuk megállapítani, ezért mégis a kézirat írásképét követjük közlésünkben. Az utóirat a lap bal felén van, az aláírás mellett. A szövegben előforduló közismert rövidítéseket meghagytuk, csak a jegyzetekben oldjuk fel őket.

2. K: *L. [= Lelkem]*
esmeretét A második *e* olvhtl. betűből jav.
5. K: *tzéllal, ⟨a' honnan⟩ sőt* A *sőt* a sor elé betoldva.
7. K: A gondolatjel utólagos betoldás.
8—9. K: *elmenést* Az *ené* olvhtl. betűkből jav.
10. K: *infámissá, ⟨té⟩ az*
21—22. K: *illy határozást* Az *ll g*-ből, a második *á ok*-ból jav.
22. K: A záró idézőjelet pótoltuk.
26. K: *Órátziómért* Az *é* olvhtl. betűből jav.
27. K: *Coll. [= Collegium]*
históriájába ⟨rész⟩ nem
28. K: *t. i. [= tudniillik]* Sor fölötti betoldás.
testimóniumot Az első *t* olvhtl. betűből jav.
33. K: *Coll. [= Collegium]*
34. K: *ézen* A *z s*-ből jav., az ékezetet elhagytuk.
35. K: *vólna* A sor elé betoldva.
37. K: *Colleg. [= Collegium]*
39. K: *esés* Az *és* olvhtl. betűkből jav.
vetni nem-ből jav.
49. K: *etc.* Jellel jelölve.
52. K: *h [= hogy]*
64. K:. *emberszerető* Az *em Id*-ből jav.
66. K: *L. [= Lelki]*
70. K: *Világ⟨on⟩*
ne m-ből jav.; a HG. és a MM. áth. szónak veszi, de így a mondat nem értelmes.
71. K: *Földön-futóvá ⟨tétetésemet⟩ és* Az áth. szó fölött szintén áth. szó látható: *⟨és⟩*.
89. K: *kisszaggatni* em.
adván A *v* olvhtl. betűből jav.
90. K: *Lelkűségének* Az *n* olvhtl. betűből jav.
95. K: *a' kiket* A *t n*-ből jav.
95—96. K: *szemöldökkel ⟨venni sem⟩ a' helyből*
99. K: *azért* Az *é t*-ből jav., az *rt* utólag hozzátoldva.
elöttőtek em.
105. K: *Tiszt. [= Tiszteletes]*
112. K: *Tiszt. Prof. [= Tiszteletes Professzor]*
114. K: *rendkivűl* Az *ű* olvhtl. betűből jav.
126. K: *mk. [= maga kezével]*
129. K: *Fő Tiszt. [= Fő Tiszteletű]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

8. *sine fine* (lat.): vég, befejezés nélkül.
9. *beneficium* (lat., rég.): kedvezmény, kiváltság.
10. *infámis* (lat.): becstelen.
28. *testimónium* (lat.): bizonyítvány.
41. *únalmas* (rég.): utálatos. (Szilágyi Ferenc adata.)
53—54. *strictioris observantiae Fraterségért:* utalás a ferences rend szigorúbb, obszerváns ágára. (Bitskey István adata.)
55. *rolle* (ném.): szerep.
59. *potomra* (rég.): hiába.
62. *6 pro Cento:* hat százalékig, vagyis: szerencsétlenségem másoknak hasznára válhat.
72. *Huntzfut* (nép., rég.): csirkefogó.
73. *Jurisprudentia* (lat.): jogtudomány.
105. *Szilágyi Gábor*, piskárosi (megh. 1807.) a híres debreceni professzor, püspök, a Voltaire-t fordító Szilágyi Sámuel fia. Ekkoriban a teológia professzora volt, ellentéte Csokonaival közismert, ennek bizonyosan szerepe volt a költő kicsapatásában is.
107. *Pasquillus* (lat., rég.): gúnyirat, nem tudni pontosan, miről is van szó.
108. *Jehova:* az Úr neve az ótestamentumban, helyesen: Jahve.
118. *fel szűli Eger, vagy Kalotsa:* a katolizálás lehetőségének felvillantása (vö. Vargha: ArcV. 123. l.). — *fel szül* (táj.): fölnevel. (Szilágyi Ferenc adata)
122—123. Az idézet magyarul (MM². II. 541. l.):

Így tikkadnak ifjú rózsák
A déli nap lángjain.

Az idézet forrását nem sikerült megtalálni.
127. *státio* (lat.): útszakasz, állomás.
129. *Superintendens Uram:* Hunyadi Ferenc (1743—1795) püspök. Domokos Lajossal együtt Csokonai pártfogói közé tartozott, a második kollégiumi pörben játszott szerepükről azonban semmi bizonyosat nem tudunk. Hunyadi Ferenc egyébként a költő apjának a keresztapja volt (ItK. 1955. 329. l.).
130. *Generál A' Dieu!* (fr.): isten hozzád; itt a végbúcsúról van szó.

46. [Kollégiumi beszédtöredék]

Kézirata

DebrK. R 1020. 1ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először Oláh Gábor közölte (ItK. 1908. 236. l.), majd e közlés nyomán a HG. (II. 588—589. l.). A MM. és a MM². a levelek és személyes írások között adta ki. Újabban önállóan is megjelent (Cs/Beszédek. 18—19. l.).

Keletkezése

E beszédtöredék keletkezésére nézve érdekes feltevéssel szolgál Vargha Balázs (ArcV. 103—107. l.), mikor kapcsolatba hozza azt a *Szerelmes búcsúvétel* című vers eme szakaszával:

Nem hagyom el ezt a várost, mert nem lehet,
Mert Rozitól szívem búcsút nem is vehet
Nem mehetek; tartóztatnak szent kötelek.
Szívem gyengébb, mint meg tudna víni velek.
Múljatok hát, szép szándékok! maradjatok,
Ha Rozimat el kell hagyni miattatok.
Lemondok a dicsőségről, bár szeretem,
Csakhogy ezen Rozikámat megvehetem.
Isten hozzád, hát mathezis,
Ha olly sokba fájhat ez is.
(MM². I. 143. l.)

Vargha Balázs ezek alapján azt állítja, hogy Csokonai 1794 tavaszán el akart menni Debrecenből, s ekkor készülhetett esetleg e búcsúbeszédnek indult töredék is; a szerelem aztán mégis visszatartotta, s így elvállalta Szilágyi Gábor rábeszélésére a préceptorságot. Csokonai fiatalkori (feltételezett) szerelméről azonban semmi bizonyosat nem tudunk, s e versen kívül arról sem szól semmi más, hogy Csokonai 1794 tavaszán el akart menni Debrecenből, (bár e szándék feltételezése önmagában nem valószínűtlen.) Más részről pedig matematikatanulási szándéka sem csak ekkorra tehető, e tervéről élete végéig nem tett le, mint azt levelei bizonyítják (vö. MM². II. 373., 383., 396., 436., 438. l.). Mindezeken túlmenően maga a kézirat vall az ellen, hogy a költő esetleges távozási szándékát a beszédtöredékkel kapcsolatba hozhassuk, ugyanis ez a *Tanítványaitól búcsúzik* című vers kéziratával összetartozó lapokon van, e vers pedig kicsapatása idején született (lásd ennek első négy sorát). Megállapítható továbbá, hogy e lapok a kollégiumi *Búcsúbeszéd*, s az *[Emlékezetnek okáért]* lapjaival azonos ívből valók, hiszen méretük, minőségük egyezik, s még összehajtásuk módja is egy, valamint hasonló a használt tinta színe, s a kézírás formája is. Mindezekből a nevezett írások — időben is — szoros kapcsolatára következtethetünk.

A keltezés további pontosítása már bizonytalanabb, csak egyes tartalmi jegyek alapján, feltételes módban lehet próbálkozni vele. Az idegen partokra vetődés emlegetése mintha arra utalna, hogy e beszédtöredék már a kicsapatás után készült, és Csokonainak Debrecenből való elkerülésével kapcsolatos. Itt közelebbről Sárospatakra, vagy még inkább pesti terveire gondolhatunk, hiszen itt is a mathezist emlegeti, s erről esik szó Schediusnak írott, július 9-én keltezett levelében szintén, támogatást kérvén pesti tervei megvalósításához. Kétségessé e feltevést az teszi, hogy kicsapatása után, mikor még a vele való érintkezés is tilos volt, nemigen számíthatott egy olyan közösségre, közönségre, amelynek újabb búcsúbeszédet remélhetett mondani, márpedig e töredék ilyen szándéka félreérthetetlen (lásd pl. a 18. sort). Két további dologra gondolhatunk még: vagy arra, hogy a ténylegesen elhangzott búcsúbeszéd egy — utóbb — elvetett részletével állunk szemben, vagy arra, hogy e töredékben a búcsúbeszéd alternatíváját, egy más koncepciójú beszéd

töredékét fedezhetjük fel. Az első variáció egy esetben tehető fel: a búcsúbeszéd kéziratának lapjai között e töredék lapja csak a 4b oldal után következhetett volna, mivel ez a csomó közepén van, s ráadásul csak itt található olyan mondatvégződés (109. sor), amely után, új bekezdéssel, új gondolatsor kezdődhet, méghozzá éppen az is, ami a beszédtöredékben olvasható. E gondolatsort azután nem találta volna megfelelőnek a költő, s kivehette a lapot a helyéről, a ma ismert módon folytatván beszédét . . .

Eme lehetőség valószínűségét azonban csökkenti az a tény, hogy a búcsúbeszéd nevezett részén a tinta színe teljesen egységes, a beszédtöredéké pedig ettől egy árnyalatnyival sötétebb. (Persze arra is gondolhatnánk még, hogy a beszéd egy részletének, történetesen a 128—139. sorok motívumának a variánsa e töredék, de ez ellen szól, hogy Csokonai nemigen készített vázlatokat, részkidolgozásokat e beszédhez — úgy írta azt, ahogy a szívéből jött.)

A korábban említett második lehetőséget megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy e beszédtöredék a búcsúbeszédtől egy lényegi vonásában mindenképpen különbözik: míg itt az *előretekintésen*, addig ott inkább a *visszapillantáson* van a hangsúly. E töredék mintha lezárt események utáni tényeket közölne képletesen: a kollégiumból szép csendesen elmegy, méghozzá valamilyen biztató lehetőség reményében. Ha a májusi pesti út valóban reményeket kelthetett benne további pályájára nézve, úgy könnyen feltételezhető, hogy valóra is szándékozott váltani régebbi, első kollégiumi pöre óta bizonyosan meglévő tervét (vö. CsEml. 46—53. l.), a kollégium elhagyását. E háttér e töredéket éppúgy érthetővé tenné, mint magát a búcsúbeszédet, amelynek ez akár részvariánsa, akár koncepcionális változata is lehet, ez utóbbi nagyobb valószínűséggel. A fentiekben felsorolt lehetőségek egyikét sem tudjuk konkrétan igazolni, így bizonyosan, tények alapján csak azt állapíthajtuk meg, hogy e beszédtöredék szorosan a kicsapatás előtti időszakhoz kötődik, időbelileg és a gondolatvilágot tekintve egyaránt.

Szövegkritika

A fogalmazványnak nincs címe; a hagyományos *Beszédtöredék* elnevezést mi kiegészítettük a keletkezés időszakának a megjelölésével.

2. K: *idegen ⟨is⟩ partra*
4. K: *⟨meg⟩láta*
5. K: *képetskéket* A *tsk ket*-ből jav.
8. K: *édes* Sor fölötti betoldás.
9. K: *ennyi* Az első *n z*-ből jav.
11. K: *tzélozásomat* A *tzé* olvhtl. betűkből jav.
13. K: *⟨. . .⟩ vetett* A *v* olvhtl. betűből jav.
15. K: *ez* Sor fölötti betoldás.
irt ⟨rajzolt⟩ Az áth. szó fölé írva.
17. K: *szemlél⟨t⟩em*
17—18. K: *e' ⟨földet⟩ partot*
20. *Láttál é ⟨Nints⟩* Az áth. szó fölé írva.
vagy ⟨nints⟩ Az áth. szó fölé írva.
20—21. K: *babonást* és *Eretneket* A tárgyrag utólag betoldva.

21—22. K: *tagadta vólna?* A második *ta ná*-ból jav., a *vólna?* utólagos betoldás.
24. K: *ez ⟨más⟩ vagy*
26. K: *⟨foly⟩hat ⟨ha ennek⟩ olly* A *fon* a sor előtt betoldva.
27. K: *mindenfelé* A *mi sze*-ből jav.
29. K: *Törvényezésnek* Az *ezé nek*-ből jav., előtte az *és* a sor fölött betoldva.
29—30. K: *feketés ⟨borongós⟩ felhőkkel* Az első szóban az *s* utólagos hozzátoldás, előtte az ékezet szintén.
31. K: *bizonytalanságot ⟨és⟩ visszálkodást*
tilalmazott ⟨szabad⟩ Az áth. szó fölé írva, a *zott* olvhtl. betűkből jav.
32. K: *kerűlni óhajtó ⟨kedvelő⟩* Az áth. szó fölé írva.
34. K: *tétett* em.
rendes Sor fölötti betoldás.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

3. *ama' régi Filozofus:* Platón. A róla szóló anekdotát Cicero *Az állam* című művében olvashatjuk (I. 29.): „Mert számomra Platónnak ez a mondása nagyon választékosnak tűnik (lehet, hogy valaki más mondta): az adoma szerint, mikor őt a vihar a tengerről ismeretlen földekre, méghozzá egy elhagyatott partra sodorta, bár a többiek a hely ismeretlenségétől féltek, észrevette, hogy a homokban néhány mértani alakzat van rajzolva; midőn ezeket meglátta, felkiáltott, hogy ne csüggedjenek, mert embereknek látja a nyomait." (Tegyey Imre ford.)
5. *mathesis* (lat.): matematika.
23. *ártikulus* (lat.): törvény.
26. *Praeiudicium* (lat.): előítélet, elfogultság.
31. *visszálkodás* (rég.): viszálykodás.

47. [Önvallomás-töredék]

Kézirata

MTAK. K 668. 126a. Töredékes autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Először Jakab Elek adta közre cikkében (Élet és irodalom. Kolozsvár, 1884. 135. l.). Kötetben először a HG. közölte, *Töredék* címmel (II. 500. l.). Olvasható Tápay-Szabó Lászlónál is (110. l.). A FK. és a MM. egy másik prózai töredékkel vonta egybe *Két töredék*, ill. *Töredékek* címen (vö. a Berquin-fordítás töredékét kötetünkben). A MM². *Töredék* címmel a levelek és személyes írások közé sorolta.

Keletkezése

Jakab Elek, Csokonai kéziratainak első rendezője arról emlékezik meg, hogy Csokonainak ez az „önmentsége" egy „*naplószerű* levélkegyűjteményben" található (i. h.). Nemigen gondolhatunk azonban eredeti naplóra, vagy biográfiai érdekű feljegyzésgyűjteményre, mivel Jakab Elek még hozzáteszi, hogy e gyűjtemény „részeit mint rokon tárgyúakat, innen-onnan" maga szedte össze (uo.). Ma már azonban ez sincs egyben, e töredék is önálló lapon, az egyik kéziratos kötet végére kötve található.

Keletkezésének körülményeiről semmiféle pontos ismeretünk nincs, így erre alapvetően tartalmi jegyek alapján kell következtetnünk. Ezek szerint, mivel a kollégiumi beszédek és mentségek világával mutat feltűnő hasonlóságot hangulata, mondandója, keletkezési idejét is feltételesen ezekével egy időre tesszük. Megjegyzendő azonban, hogy Csokonai e sorokat hányatott élete több más időszakában is leírhatta.

Szövegkritika

2. K: *a' melly talám gyengeség is* A sor fölött betoldva, a vessző hiányzik, em.
5. K: *lelkem⟨, midőn⟩ abban*
és Az *é* vesszőből jav.
8—9. K: *tartatódott* A *tt* olvhtl. betűkből jav.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

2. *talám* (rég.): talán.

48. Közönséges Tanittás

Kézirata

1. Pordány Gergely másolata. 1809 (vagy 1819). Ismeretlen helyen.
2. Másolat Pordány Gergely másolatáról (K_1). Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium Könyvtára.
3. Kontz Imre másolata. (K_2) 1838. SpK. Kt. 4303/I. 1—8. (E szövegváltozatra Szilágyi Ferenc hívta fel figyelmemet.)

Hitelessége

Écsy Ödön István, a mű első közreadója erre nézve csak annyit mond, hogy a beszéd „valóban tartalmas és költői; elhihetjük tehát Pordány Gergelynek, hogy a »Lélek halhatatlanságáról« szóló tanköltemény szerzőjének műve." (Écsy 26. l.) Pordány állításán túl valóban hivatkozhatunk a *Halotti versek*re Csokonai szerzőségét illetően. A beszéd, bár megfelel egy prédikáció iránti elvárásoknak, s nem ellenkezik a tételes vallás gondolatvilágával, követi azt, mégis kapcsolódik Csokonai eszmerendszeréhez is, mégpedig magában a kérdésfelvetésben: a földi rossz és isten

viszonyának a megközelítésében. Ez lesz majd a késői nagy mű alapproblémája is. Vessük csak össze a 68—75. sorokat a költemény ezen részével:

„De te, mennynek Ura, miért teremtettél?
Egyéb állatoknál okosbbá mért tettél?
Miért adtál nékem több s jobb tehetséget? —
Hogy sok eszköz által érj el azon véget?
Hogy az ételt, italt levegőt megszűrjem?
S szabad lévén, a sok bút, bajt nyögve tűrjem?
Hogy egy romló testet neveljek s hízlaljak:
S egy kis jóért ezer gonoszt tapasztaljak?
(MM². I. 673. l.)

Lehetne a gondolati és stílusbeli párhuzamokat tovább is sorolni (pl. a *Halotti versek* I. részéből a 2. szakasz első 12 sorát, vagy a II. rész 2. versszakának az elejét, stb.), de azt az eddigiekből is leszűrhetjük, hogy valóban kimutatható a hasonlóság a beszéd és a költemény között, s ez Csokonai szerzősége mellett szól.

További bizonyítékot a prédikáció újonnan előkerült másolata szolgáltat. Eddig csak egy forrásból volt ismeretes a mű: a Pordány Gergely elveszett másolatáról készült töredékes másolatból. (Ezt adta ki Ecsy Ödön István is, és csak ahol ez megszakad, onnan közölte a Pordány-féle variánst.) A Kontz Imre leírásában fennmaradt változat feltehetően nem ezekről készült; ezt valószínűsítik másolási hibái, kihagyásai. Ezeken túlmenően azonban lényegi egyezést mutat az eddig ismert szöveggel, s ráadásul megőrizte azt az imát is, amelyet — Ecsy megjegyzése szerint (21. l.) a Pordány-féle másolat csak töredékesen tartalmazott, s így nyomtatásba sem került eddig.

Két külön-külön keletkezett, de lényegileg egyező szövegváltozat áll tehát már a rendelkezésünkre, s mindkettő határozottan Csokonait jelöli meg szerzőként. Fel kell hát tételeznünk egy közös ősforrást, ami alkalmasint az eredeti kézirat, vagy annak hiteles másolata lehetett. E feltételezést támasztja alá az a tény, hogy mind Pordány, mind Kontz pápai diák korában készítette saját másolatát, vagyis ott forgohatott közkézen a prédikáció eredetije. Csokonai szerzőségének tehát egyértelmű bizonyítéka nincs, viszont több, egymástól különálló közvetett bizonyíték alapján ez komolyan valószínűsíthető.

Megjelenése

Először Ecsy Ödön István közölte (21—25. l.), a MM. és a MM². ezt követve adta ki a levelek és személyes írások között, *Csurgói prédikáció* címmel. Újabban önállóan is megjelent (Cs/Beszédek. 20—27. l.).

Keletkezése

A prédikáció keletkezésének pontos idejéről és körülményeiről nem tudunk semmi közelebbit azontúl, hogy a csurgói időszak alatt készült. Nem ad eligazítást e tekintetben a prédikáció szövege sem. Csokonai Csurgón „mindenes" volt, tanított, színdarabot írt és adatott elő, okta-

tási céllal verstani tanulmányhoz kezdett stb. — könnyen feltehető, hogy alkalomadtán prédikációt is tartott. Ez egyébként lehetőséget is jelenthetett számára, hogy — bár burkoltan — alapvető létfilozófiai kérdésein meditáljon, azokon, amelyeket pár évvel később a *Halotti versek* emel majd középpontba, s gondol végig kíméletlen következetességgel (vö. erről bővebben Bíró Ferenc tanulmányát, ItK. 1983. 259—266. l. és dolgozatunkat: *Csokonai világkép-szintézise a Halotti versekben.* Debrecen, 1984. Kézirat. KLTE, Irodalmi Tanszékek Könyvtára.).

Szövegkritika

Pordány Gergely másolata, amely 1940-ben még a csurgói gimnázium könyvtárában volt, már nem lelhető fel. (Itt mondok köszönetet Bakonyi Ibolya könyvtárosnak, hogy megpróbálta felkutatni a kéziratot; fáradozása, sajnos, nem járt eredménnyel.) Écsy Ödön István így írta le az elveszett másolatot: „Fakózöldszínű, 2 levélből összevarrott kis füzet tartalmazza a beszédet, igen apró betűkkel írva négy oldalon. A másik levélből álló borítólapok elején csak ennyi olvasható: »Nro 18. Közönséges Tanittás. Letz. 'Solt.: XXX. 6. Estve siralom, reggel öröm.« A címlap többi részét későbbi írással, illetve más tintával, holmi szépírásgyakorlásul papírra vetett szavak foglalják el.

A hátsó borítólapon pedig egy befejezetlen ima. Ez előtt azonban, a beszéd szövegének leírása után, ezt olvashatjuk: »*Opus A. D.* (Anno Domini . . ., az évszám be van firkálva tintával úgy, hogy olvashatatlan) *Mich. Vitéz de Csokona. Descripsit Greg. Pordány Logycus. Papae 1819. Die Februarii.*« Tehát a Csokonai-beszédet Pordány Gergely másolta 1819, vagy 1809-ben (nem vehető jól ki a harmadik számjegy)." (Écsy 21). E másolatból azonban csak annyit ismerünk, azt is közvetve, amennyit Écsy kiadása megőrzött számunkra („Mivel az első szöveg [ti. a Pordányé] igen nehezen olvasható apró betűi, fakultsága és sok rövidítése miatt, a másolatot [K_1] követtem s csak ahonnan az hiányzik, igyekeztem híven másolni az első kéziratot, kiegészítvén azonban a rövidített szókat és kifejezéseket, elhagyván a hosszú s-eket." Écsy 26.).

A K_1 töredékes másolatában a mű mintegy 3/4 részét őrizte meg, viszonylag egységes helyesírású, értelmi tévedésektől jobbára mentes szöveget adván kezünkbe. Kontz Imre másolata (K_2) ezektől függetlenül keletkezhetett, mivel eltérései jórésze olyan másolási hibából ered, amely nem vezethető vissza a Pordány-féle változatra, valamint megőrizte az imát is, amelyet az csak töredékesen tartalmazott. Mindazonáltal a két variáns lényegileg hasonló, így feltehető, hogy közös az ősforrásuk.

Kontz Imre másolata, bár a teljes művet tartalmazza, mégsem választható alapszövegül, mert a másik variánsnál — lényegi hasonlóságuk ellenére is — azért jóval több értelemzavaró hibát tartalmaz, s nem kevés — a másikban meglevő — rész egyszerűen hiányzik belőle, továbbá a helyesírása is rossz, következetlen. Ráadásul e másolat igen késői, a Pordányé ellenben viszonylag korai volt, így ez is amellett szól, hogy a Pordányon alapuló töredékes másolatot, majd ennek megszakadásától a szintén Pordányon alapuló Écsy-féle olvasatot válasszuk alapszövegnek. (Ezek persze a másolat „másolatai", de szövegük még így is gördülékenyebb, helyesírásuk olvashatóbb, mint a K_2 „csak egyszeres" másolatáé.) A Kontz-féle variáns azonban fontos kontrollt jelent: több he-

lyütt e szerint lehet javítani a K_1 és Écsy szövegén, s innen közöljük az imát is.

A mű címe a K_1-ben *Egyházi beszéd Csokonai V. Mihálytól*, míg a K_2-ben *Közönséges Tanittás*, csakúgy, mint a Pordány-féle másolatban is, amiről Écsy emlékezik meg (lásd fentebbi idézetünket). Ezek alapján változtattuk meg az eddigi kiadások által adott *Csurgói prédikáció* címet a másolatokban szereplő címre.

1. K_2: A helymegjelölés van hátul.
3—4. K_2: *nap* ***feltünt,*** *mosolyog*
4. K_2: *emeli* ***fel***
6. Écsy: *egy* hiányzik.
7. K_2: *mind* ***mi*** *magunkat,* ***mind körülöttünk lévő dolgainkat***
8. K_1: *a* helyett *egy,* a K_2 szerint em.
   egy hiányzik és a *mennydörgésekkel* után *és* áll, a K_2 szerint em.
10. K_2: *játzó palástal* helyett *mutató pásitokal*
11. K_1: *a föld* hiányzik, a K_2 szerint em.
    Écsy: *pedig* hiányzik.
12. K_2: *gyönyörü* ***'s illatos*** *mosolygást*
13. K_2: *halvány sárga* helyett *fekete*
16. K_2: *vesz körül* helyett *él hol képzelődéseinkel*
    most hiányzik.
18. K_1: *szélésen* em.
21. K_2: *a patakok* helyett *edig patakok*
22—23. K_2: *egész* és *benne* hiányzik.
24. K_2: *külömb külömbféleképpen* hiányzik.
25—29. K_2: ***mert most azt szemléljük*** Az *élet olyan tenger* . . . kezdetű rész hiányzik.
27. Écsy: *lesz* helyett *hely*
29—30. K_1: *s anyánk* hiányzik, a K_2 szerint em.
31. K_2: *elölünk* és *mord* hiányzik.
34. K_1: *kbbféle [= különbféle]* A K_2-ben e helyett *sokféle* áll, csakúgy mint az előző sorban.
37. K_2: *Sz. Dáviddal* ***eképpenn***
39. K_2: *Hol jo, hol rossz* helyett *Hogy jó és rósz*
40. K_2: ***miközülünk***
    Écsy: *közülünk* helyett *körülünk*
    K_2: *tapasztalhat* ***és megvalhat***
44. Écsy: ***ő reája várakoznak*** A K_2-ben hiányzik az *ő.*
45. K_2: *érzéseknek* helyett *árvizének*
47. K_2: *csecsemöi* helyett *gyermeki*
48. K_1: *körülöttök,* ezt Écsy az *érzékenységét* ***a körülöttünk*** változatra jav., mi a K_2 szerint em.
49. K_2: *a* ***kis*** *gyermekre*
49—50. K_2: *A' gyermekség* helyett *Ez*
50. K_1: *s* hiányzik, a K_2 szerint em.
52. K_2: *fel* ***életünknek*** *ennek*
54—55. Écsy: *összetalálkozásából* Az *és az egymással hirtelen* hiányzik.
55. K_2: *következni szokott* helyett *való*

56. Écsy: *le* hiányzik.
62. Écsy: ***jó** lak helyét*
63. Écsy: *azt* ***is***.
66—67. K_2: *reggel öröm* hiányzik. A K_1-ben a záró idézőjel hiányzik, em.
68. K_1: *teremtetette* Különválasztottuk; Écsynél ez az *e* hiányzik.
71. Écsy: *tétetve* helyett *téve*
K_1: *nyomoruságos szélveszek* A K_2 szerint em.
74. K_2: Az *elrongált* és a *nyomorult* felcserélve.
lelkét ***elvivén** a semmiségben **visszatérjen*** A *halál* a *lelkét* elé került.
76. K_2: *formálta* a *világosságot* előtt
77. K_2: *mind a' jó mind a' gonosz.* helyett *minden amije.* —
79. K_2: *ezen* helyett *e*
80. K_2: *velem* az *egy sorsu* mögött.
83. K_2: *Tehát* helyett *hát,* a mondat végén.
85. K_2: *a' sár a' fazékasnak* helyett *az anyag az ő mivesének*
87. K_1: *azö* Különválasztottuk.
89. K_2: *gyönyörüségek* helyett *örömök*
90—94. K_2: *ne hallgassatok **azokra*** Az itt következő rész hiányzik.
95—96. K_2: *megvető **bus magányban élökké** lettek*
96. K_1: ***sirokkal*** em.
97. K_1: *örülökkel, és vigadokkal* em. A K_2-ben a második szó hiányzik.
98. K_2: *azért* hiányzik, az *emberi nemzet laistromából* a tagmondat végére került.
100—105. K_2: A *mert sokan vannak* kezdetű rész hiányzik.
100. Écsy: *a' kik* hiányzik.
104. K_1: ***es*** em.
110. K_1: *levén* em.
112—116. K_2: A *Számláljátok fel* .. kezdetű rész hiányzik.
112. Écsy: *azonban* hiányzik.
115. K_1: *sz. [= szent]*
116. K_1: *K. [= Keresztyén]*
117. K_2: *Ezeket* helyett *Az illy*
K_1: *számláljatok* em.
116—117. K_2: *vegyétek **eszetekben** jól*
119. K_1: *meg* hiányzik, a K_2 szerint em.
K_2: *és* hiányzik.
120. K_1 *sz. [= szent]*
K_2: *Isten ellen* helyett *Irásra*
121. K_2: *a' mi* hiányzik.
125. K_2: *önként* hiányzik.
126. K_1: *viszontagságai* em. A K_2-ben a ***2-ik Része*** a tagmondat végére került.
128. K_1: *II*^{or} helyett *I*^{o}, em.
K_2: *az* hiányzik.
129. K_2: *boldogtalanok*
131—132. K_2: *keservesen* és az utána következő tagmondat hiányzik.
132. K_1: *sz. [= szent]*
133. Écsy: ***csak be*** A K_2-ben a *csak* helyett *ti* áll.
134. K_1: *azö* Különválasztottuk.
135. K_1: A *s örökös* előtti pontot vesszőre javítottuk.

138. K_2: *ugymond* hiányzik.
138—139. K_2: ***bünös lehet*** A K_1-ben hiányzik a záró idézőjel, em.
139. K_2: ***ha ember*** A névelő hiányzik, az *az előtt* az *esztendökkel* után áll.
140. K_1: *l. jobb [= legjobb]*
141. K_1: *ereben* em. A K_2-ben *ereiben* áll.
142. K_1: *testéb̄ [= testében]*
K_2: *mikor* helyett *midőn*
143. K_2: *hanem* hiányzik.
144. K_2: ***minden tagja nem nyugodhatnak*** A *még* hiányzik.
146. K_1: *siralom. de* A záró idézőjel hiányzik, em. A K_2-ben nincs írásjel, *sat.* áll helyette; Écsy új mondatot kezd *(De)*. A gondolatsor folytonossága miatt azonban inkább egy mondatnak tekintjük e részt, s így a pontot pontosvesszőre javítjuk.
Écsy: *magát* helyett *meg is*
148. Écsy: *te* hiányzik.
149. K_2: *soká* hiányzik.
150. Écsy: *hát* helyett *tehát*
K_1: *h̄ [= hogy]*
151—152. K_1: *panaszolkodna*, Écsy: *panaszolkodhatna*, a K_2 szerint em.
153. K_1: A záró idézőjel hiányzik, em.
155. K_1: *Īn̄ [= Isten]* A másolat itt megszakad.
156. K_2: *mind* hiányzik.
157. K_2: *hogy* ***ha*** *estve* Az *a' mi* hiányzik.
159. Écsy: *I-i [= Isteni]*
160. K_2: *kavart* helyett *zavart*
161. K_2: *sohse* helyett *nem*
161—163. K_2: *erröl az* ***alatsony földröl*** *a ditsősség helyére* ***menni és mindig fognánk*** *örülni.*
164. K_2: *édes* ***tagjának bár*** A *fügjenek tsak* hiányzik.
okádó helyett *töltögető*
165. K_2: *kegyes* hiányzik.
165—166. K_2: *emberek* ***kik kényeségek*** *miatt kivánják*
167—169. Écsy: *a világ* hiányzik, a K_2 szerint em.
Faraho helyett *rabtartó* Écsy maga is *(?)* jellel hívta fel a figyelmet arra, hogy a Pordány-féle kézirat e helyen alig olvasható, ezért a K_2 szerint em.
a' ki szüntelen erös munkával kínozza, mint a kegyetlen sors valamikor az Izraelitákat A mondat sem értelmileg, sem nyelvtanilag nem helyes, ezért a K_2 változatát fogadjuk el, némi módosítással: ***és ki szüntelen*** helyett ***a' ki szüntelent***, *Izraelität* helyett *Izraelitákat*, a ***kinoza*** helyett ***kínoza***-t em., s ez utóbbi szónál helyreállítottuk a helyes szórendet is.
169. K_2: ***kivánkozik*** A fentiekhez igazodva em.
Écsy: *szolgalat* em.
170. K_2: *szabad* hiányzik.
országába ***menni***
Écsy: *az* hiányzik, a K_2 szerint em.
173. K_2: *úgy* helyett *így*
174. K_2: *tejjel* hiányzik.
175. K_2: *úgy* helyett *ők* Az *az emberek* hiányzik.

177. Écsy: *K. [= Keresztyének]*
K_2: *hát* helyett *ha*
178. Écsy: ***Eppen*** em.
178—179. K_2: ***Éppen nem egyedül a mi Szivünknek főjava az Isten***
181. K_2: *ragados* helyett *rab*
182. Écsy: ***vagyuk*** em.
K_2: *emberi* helyett *való*
183. K_2: *Urnak* helyett *Istennek*
184. Écsy: *mind* helyett *mikor*, a K_2 szerint em.
186. K_2: *a Világhoz* hiányzik.
az itt lévő hiányzik.
187. Écsy: *magunknak* hiányzik, a K_2 szerint em. Écsy e résznél kétszer is jelez olvasati bizonytalanságot.
188. K_2: *nyomorult* hiányzik.
190. K_2: *idők terhei alatt* hiányzik.
meg görnyedt helyett *meggörbedett*
193—194. Écsy: *Világot, **e rut** kevéj pávát meg **utálom**, **Tövis koszoruńba mert jót nem** találtam.* A K_2 szerint em.
195. K_2: *magunkat* az *ezután* mögött.
199. Écsy: *Kriszt. J-ban [= Krisztus Jézusban]* A K_2-ben e helyett *Szent Isten* áll.
201—202. K_2: *adj **óh adj*** A ***könnyen*** hiányzik.
204. Écsy: ***tovabba*** em. A K_2-ben helyette *végezetre* áll.
206. K_2: *siralom és szomoruság* helyett *félelem*
***örökké** s vég nélkül*
210—212. K_2: *ate* Különválasztottuk.
214. K_2: *Īn̄ [= Isten]*
215. K_2: A pont hiányzik, em.
aszt em.
216. K_2: *h̄ [= hogy]*
m̄ [= meg]
217. K_2: *mindaszt* em.
218. K_2: *h̄ [= hogy]*
219—221. K_2: *m̄d mindezek . . . **Megjelenteted*** A mondat így értelmetlen, a *ha*-t em., az *M*-et *m*-re javítottuk, az *n*-t pótoltuk.
221. K_2: *Sz. [= Szent]*
222. K_2: ***Jezus*** em.
h̄ [= hogy]
m̄ [= meg]
223. K_2: *m̄t [= mint]*
224. K_2: ***m**indazokk̄ [= mindazoknak]*
226. K_2: *h̄ [= hogy]*
227. K_2: A pont hiányzik, em.
228. K_2: *h̄ [= hogy]*
229. K_2: *m̄ [= meg]*
230. K_2: *Sz. [= Szent]*
231. K_2: *h̄ [= hogy]*
m̄ [= meg]
232. K_2: *m̄ [= meg]*
233. K_2: *mikepen* em.
Sz. [= Szent]
234. K_2: *m̄ [= meg]*

aszt em.
236. K_1: *Jez̄ [= Jézus]*
Kr̄ [= Krisztus]

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

1. *Text: Solt. [= Textus: Zsoltárok Könyve]:* A beszéd alapgondolatát adó bibliai idézet a következő: „Mert egy szem pillantásiglan tart az ő haragja, és örökké való az ő jó akaratytya, estve siralom vagyon és reggel öröm." (30: 6)
9. *villámás* (táj.): villámlás.
37. *Szent Dávid:* Izrael második királya (i. e. 1012—972). A hagyomány neki tulajdonítja a Zsoltárok Könyvének mintegy a felét, de ezek jórésze bizonyosan későbbi keletkezett. Az itt következő mondás szabad idézet a 8. zsoltár elejéről (8: 1).
60—61. *történet* (rég.): esemény.
62—63. *maradék* (rég.): utód.
68—75. Hasonló fordulat szerepel a témául választott zsoltárban is: „Mi haszon vagyon az én véremben hogy ha az koporsóba szállok? vallyon s dícsér é tégedet az a por? Vallyon hirdeti é az te igazságodat?" (30: 10) Világos azonban Csokonai érvelésének ezen túlmutató tendenciája — ez az, ami a *Halotti versek* kérdésfelvetésével rokonítja e sorokat.
108. *palleroz* (rég.): kiművel.
132. *'sámoly* (rég.): térdeplő.
137—139. E mondás szólásnak tűnik, nem tudjuk személyhez kötni.
164. *Nektar* (gör.): az istenek itala.
168—169. *Izraeliták:* isten választott népe, a zsidó nép neve.
170. *Kanaan:* eredetileg az 'Igéret földje', melyet az isten adott a szenvedő zsidó népnek (lásd Móz.), átvitt értelemben a jólét birodalmát jelenti.
179—180. *hejába valóság* (táj.): hiábavalóság.
193—194. Az „idézetszerűség" valamilyen kegyességi irat fordulata lehet; a páva-kép régi közhely (Csokonainál erre nézve lásd pl. *Tempefői* 999. sor, Cs/Színm. 1. 31. l., vagy egyik levele, MM². II. 380. l.).
201. *érdekel* (rég.): ér, érint.
208. *Praemittenda Concio* (lat.): egyházi beszéd előtti imádság.
(Fekete Csaba adata)

49. [Búcsúbeszéde csurgói tanítványaihoz]

Kézirata

MTAK. K 671. 73a—74b. Gentsi István másolata.

Hitelessége

A másoló Csokonai csurgói tanítványa volt, kéziratos kötetében megvan a *Cultura*, a *Karnyóné*, valamint *Az igazság diadalma* forrásértékű másolata is (Cs/ÖM. I. 158. l.). Ezek után olvasható e beszéd, a következő

utalással az élén: „A fellyebb említett Professzor Urnak tőlünk való bútsúzó Orátziotskája." Magában a beszédben is Csokonaitól jól ismert fordulatokra bukkanhatunk, a befejező Vergilius-parafrázis pedig szoros kapcsolatba hozható egy zsengével, a *Dido Aeneastól való bútsúzása* című-vel (Cs/ÖM. I. 41—42., és 524. l.). Még inkább megerősíti azonban Gentsi másolatának hiteles voltát Gál László emlékezése, amelyben a beszéd egyes fontos részeit meglepő pontossággal, s a másolattal egybehangzóan idézi fel: „Azonban e télen [ti. 1799—1800 telén] Császári Jénából megérkezvén, mihelyt a Császári installatiója eránt a rendelet megérkezett, Csokonai egy papirossal kezében, az Oskolában megjelenvén tanítványaitól elbútsúzott, mikre emlékezem e szavakkal:

»Kedves Tanítványaim, s szenvedő Társim! Most mikor itt engemet papirossal kezembe köztetek utóljára megjelenni szemléltek, ne várjatok tőlem czikornyás beszédet, — — — — közel három fertály esztendeje hogy titeket szerentsés valék vezérelni, — — — engedjétek hogy Virgiliusnak azon szavaival bútsúzhassak tőletek:

Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam.

Az az: *Menjetek, ti hajdanában kedves nyájam menjetek*
Többé e fák árnyékában már nem dallok veletek.
Menjetek! vagy inkább én megyek
ti pedig maradjatok és az ég vezéreljen benneteket. —«

Csokonai el távozott — s a tanítványok között a leg keményebb természetűek is alig bírtak órák mulva is fájdalmaikból magukhoz térni." (CsEml. 439. l.)

Megjelenése

Először Haraszti Gyula adta ki Csokonai-életrajzában (160—162. l.), kötetben pedig a HG. közölte elsőként (II. 603—605. l.). A MM. és a MM². a levelek és személyes írások közé sorolta. Újabban önállóan is megjelent (Cs/Beszédek. 28—30. l.).

Keletkezése

Csokonai Császári Lósy Pál tanulmányútja idejére, ideiglenesen került a csurgói iskolába helyettesnek, nem is minden bonyodalom nélkül (erre nézve lásd Boros Dezső tanulmányait, Alföld 1965. 64—70. l. és Somogy 1980/4. 3—10. l.). 1799 májusától 1800 márciusának végéig időzött itt (vö. Szilágyi: CsMűv. 221—222. l.). Ekkor, búcsúzásakor írta, s mondta el beszédét, aminek körülményeiről Gál László emlékezésében már olvashattunk. Csakúgy, mint Csurgóra kerülése, innen való távozása sem volt keserűség nélküli, amiben nyilvánvalóan alapvető szerepet játszott a másodrendűség érzése: akármihez is fogott, akármilyen jól is csinálta azt (legalábbis önmaga előtt), helyét mindenképpen át kellett adnia a

külföldről hazatérő Császárinak, akiről egyébként — Vargha Balázs feltevése szerint (ArcV. 241—242. l.) — Szászlaki alakját mintázta a *Culturá*-ban. Maga a búcsúbeszéd is „előttetek esmeretes gántsok"-ról, „méltatlan sziv szorittatás"-okról tesz említést, majd a következő szentenciával inti ezek után tanítványait: „a' háládatlanok valamint leg nagyobb, ugy leg számosabb bűnösök is e' világon !" (32—34. sorok)

Sok kisebb-nagyobb dolog is mélyítette benne a másodrendűség okozta keserűségérzést, gondoljunk csak a *Cultura* előadása körüli bonyodalmakra, a fizetség elmaradására, a tűzifa és gyertya hiányára, a tisztességes ruha varratása kapcsán elszenvedett megaláztatásokra — csak amikről leveleiben olvashatunk. De ki tudja, nem volt-e még más egyéb is. Keserű szájízzel jött el innen (is), de öntudatosan: „. . . otthagytam Csurgót, és hogy poplicolaságomnak, mellyről a világot még mindhiába próbáltam meggyőzni, legalább ott jelét hagyjam, még a fizetésemet sem vettem el, tudván a tractusnak tagadhatatlan szegénységét. Ötven mértföldnyi útamnak nekiindúltam, nem hozván egyebet Somogyból annál a megelégedésemnél, hogy, ha nem gyarapítottam is, legalább jobban elszéledni nem hagytam azt a felette szükséges oskolát, s a velem azelőtt való esztendőbe méltatlanúl bánt publicumnak jóval fizettem; ezzel a magános örömmel indúltam haza és még — két forinttal" — írta Festetics grófnak 1800. december 19-én, immár Debrecenből (MM². II. 417. l.).

Szövegkritika

A beszéd előtt Gentsi másolatában a már említett utalás áll; e megnevezés a beszéd előtt található művekre vonatkozik, így nem alkalmas címnek; mi a hagyományossá vált címet fogadjuk el. A beszéd után rosszul olvasható utalás áll, feltehetőleg a másolás idejére (?1801) vonatkozólag.

6. K: *es* em.
8. K: *'ekettőnek* Különválasztottuk.
20. K: *Én* A HG. a MM. és a MM². *Hisz* alakot ír itt, helytelenül.
25. K: *fogok* A mondat értelme tárgyas ragozást kíván, em.
42. K: *árnyekába* em.
44. K: *pd [= pedig]*
45. K: *Tudományokk [= Tudományoknak]*
rendk [= rendnek]
46. K: *magatokk [= magatoknak]*
46—47. K: *boldogságot* A mondat értelme szerint em.
47. K: *segélléset* em.
56. K: *n̄ [= nem]*
60. K: *azokk [= azoknak]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

4. *mesterséges* (rég.): itt kidolgozott, megkomponált'.
16. *trutztzára* (rég.): ellenére.
akarmelly (táj.): akármely
piperés (rég.): díszes, cifra.
Orator (lat.): szónok.

35—39. Idézet Vergiliustól (Ecl. I. 74—78.):
„Menj tova, hajdan olyan víg nyáj, gödölyék, fel, utunkra!
Már lepihenve, mohos barlangomból sose látom,
messzi tetőknek mint függtök tövises meredélyén;
nem dudolom dalaim se; legelni lucerna virágát
s friss fűzet, gida-nyáj, más pásztor hajt ki ezentúl."
(Lakatos István fordítása)

40—43. Az előző Vergilius-idézet szabad átköltése Csokonaitól.
62—63. *Didónak Eneássa:* utalás az *Aeneis* IV. énekére, amelyet zsengéjében is feldolgozott (lásd fentebb, valamint vö. Metastasio-fordítását, Cs/Színm. 2. 41—71. l.).
65—67. Az idézet az Aeneis nevezett helyéről való (IV. 655. és 657—658.):
„Pompás várost állítottam fel, láttam falaimat"
„S boldog, igen, már-már boldog lett volna a szívem,
Hogyha e dardán gályahadat fövenyünk sose látja!"
(Lakatos István fordítása)

Csokonai azonban az eredeti *Urbem* ('város') helyett *Classem*et ('osztály' vagy 'hajóhad') és a *moenia* ('fal') helyett *carminat* ('vers') írt az első sorban. Az átalakítások után ez így hangzik: 'Neves osztályt állítottam fel és láttam a versem'.
(Tegyey Imre fordítása)

50. Ánglus andalgás

Kézirata

MTAK. K 672/IV. 106ab. Autográf fogalmazvány töredéke.

Megjelenése

A Kleistből készült kisebb prózai fordítások a Tav.-ban jelentek meg, a címadó költemény után, II., ill. IV. és VI. sorszámmal. Az első kiadás 1802-ben, a második 1806-ban látott napvilágot. Márton, s utána Földy a prózai darabokat a kötet végére csoportosította, így a jelen munka a VI., a másik kettő a VII., ill. VIII. számot kapta. Toldy, a HG. (I. 671—673., 679—680., 683—687. l.) és a FK. visszaállította az eredeti kompozíciót. A MM. és a MM^2. a prózai fordítások közé sorolta ezeket.

Keletkezése

Csokonai 1793-ban kapott Kazinczytól egy Kleist-kötetet (1789. Wien), e biztatás kíséretében: „dallja a' szív szelíd érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségét" (KazLev. II. 297. l.). A fiatal költő, bár ekkor még nem tudott jól németül (erre nézve lásd *A' Kellemek* jegyzetét), neki is látott a kötet tanulmányozásának, bizonyság

erre ránk maradt jegyzetcsomója (MTAK. K 669. 131b—133a és 141ab). *A' Tsókok*hoz készült *Vízlatfüzet*ben is több utalás található Kleist verseire (lásd a 258—260. és 277. sorokat). Csokonai *A' Tavasz* fordításához már Sárospatakon hozzáfogott, s utána folyamatosan dolgozott, alakítgatott rajta (Ferenczi 65., 81.). Valószínűleg 1798—99-ben is így volt ez, a Sárközy-kúrián; vendéglátója, Sárközy István szintén buzgó Kleist-olvasó volt, mint erről fennmaradt kötetének saját kezű bejegyzései is tanúskodnak (vö. Laczkó András: *Csokonait Somogyban érő hatások*. Vitéz Mihály ébresztése. Kaposvár, 1985. 62—63. l.). Egyik ilyen — bár lehet, hogy későbbi — bejegyzése a *Der Frühling* mellett: „Bátran lehet konferálni vélle Csokonaiét" (uo.). Csokonai 1800. december 15-én kelt előfizetési felhívásában (Cs/ÖM. I. 261. l.) még az utolsó helyen szerepel Kleist-fordítása, 1802. február 20-i, a MHírm.-ban megjelent tudósításában viszont már arról ad hírt, hogy az sajtó alatt van (MM². II. 450. l.). A kötet 1802 áprilisában meg is jelent (a kiadás történetét lásd Cs/ÖM. I. 265—267. l. és Vargha Balázs: *Csokonai verseinek első kiadásai*. Bp., 1974. 8—13. l.).

A könyvecske címét és gerincét adó fordítás, *A' Tavasz* mellett több apró verses és prózai munka is helyet kapott itt. Ezek valószínűleg a kötet testesebbé tételét szolgálták: feltehető, hogy esetlegesen kéznél levő vagy hirtelenjében készített apróbb fordításait építette be kötetébe. Még egy 1802. február 28-án, Komáromban kelt feljegyzésében is arról ír, hogy Kleist munkáinak fordításán dolgozik (MM². I. 772—773. l.). Ezek alapján gondolhatunk arra, hogy e prózában fordított darabok is a kötet utómunkálatai során, 1801 vége felé, 1802 elején keletkeztek.

Szövegkritika

Főszövegünk a Tav. első kiadásán alapul. Ennek következetlen idézőjelhasználatát (14., 16., 58. sorok) azonban egységesítettük, s egy nyilvánvaló sajtóhibát (18. sor) is javítottunk. Előrebocsátjuk még, hogy a kézirattöredék, mely egyébként a fordításnak mintegy a felét tartalmazza, sem idézőjelet, sem gondolatjelet nem használ; többi eltérését a főszövegtől részletesen feltüntetjük. A cím után a Tav.-ban is pont van.

2. K: ***Barátom*** és ***poéta***
2—3. K: *különösen* ***gyönyörködik*** *a' Sétálásban*
4—5. K: *erdőbe, hol* ⟨*ott*⟩ Az *l gy*-ből jav.
5. K: *egy* ⟨*kis*⟩ ***Patakotska mellett***
6. K: *vadrózsa-ernyő*⟨*ből*⟩ Az *alól* az áth. rag fölé írva.
és Az *é* utólag toldva az *'s* elé.
tajtékká helyett *habbá*
7. K: ***Vízbukadéknak***
8. K: *érkezésemet* A második *e* fölött áth. ékezet.
9. K: *sullogék* Az *ék tam*-ból jav.
az ⟨*irótá*⟩ *jegyző táblájára* ⟨*éppen valami*⟩ *hallatos*
10. K: *is* Utólag betoldva a sor fölött.
11. K: *utolsó sorait írá.* — ⟨*Már fel*⟩
12. K: *megláta* Az eredetileg különírott igekötő utólag kapcsolva a szóhoz, az *l* olvhtl. betűből jav., az *a* fölött áth. ékezet.

13. K: *kitsinyt ḡpirúlva [= megpirulva]* A *ḡ el*-ből jav.
14. K: *mikor ⟨miolta úgy⟩* Az áth. szavak fölé írva.
15. K: *mikor ⟨ta⟩ könnytseppjeid*
17. K: ***estve, monda ő***
kedves ⟨búslako-⟩ A szó vége *(-dásba)* új sorban következik, a *d g*-re jav., elé írva: *andal.*
18. Tav.: *állhatám. hogy* em.
K: ***Érzésimet***
19. K: *azok ⟨mellett⟩ **indíthatának*** A *zok* utólag toldva az *a'*-hoz, az *á t*-ből jav.
20. K: ***vélem*** *⟨sa⟩ a' maga*
21.—22 K: E tagmondat így hangzik: *'s **nékem pedig szabad lesz, hogy azt egy gyengébb folyobeszédi fordításba esméretessé tégyem.*** A *nékem pedig szabad lesz* áth. szavak *⟨megengedik nékem⟩* fölé írva.
23. K: *édesden ⟨lágyan⟩* Az áth. szó fölé írva.
e' Vízomlás
24. K: *Mint* Az *M H*-ból jav.
Vőlgyön
25. K: ***közt***
felé⟨. . .⟩
26. K: *jégbolt⟨ozatbo⟩ alól omlott ⟨az⟩ ki*
27. K: *halottruhába **béfedve***
Vőlgyek A *V f*-ből jav.
29. K: ***Zúz⟨zal⟩***
30. K: *⟨úgyhogy⟩ **'s úgy***
mint a' ⟨tsö⟩ pengő pántzélokba
31. K: *télnek **terhét.*** —
38. Tav.: *kedvel* em.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kleist, Ewald Christian von (1715—1759) porosz költő, katonatiszt. Munkásságából kiemelkedik a *Der Frühling* (1749), a korban modernnek ható természetszemléletével. Csokonaira is e mű gyakorolta a legnagyobb hatást; ennek fordításakor szokásos módszerét alkalmazta, mely szerint „sorról sorra veszi az eredeti mondatait s anélkül hogy szavaihoz mindég ragaszkodnék, átkölti őket." (ItK. 1922. 41. l.)

Prosaische aufsaetze.
V.

Ich habe einen Freund, der ein Engländer und Dichter und ein besonderer Liebhaber vom Spazierengehen ist. Neulich, als ich ihn des Abends in seiner Behausung vergeblich gesucht hatte, fand ich ihn im Walde auf einem Felshügel im Grase ruhen, bey einem kleinen Bach', der unter einer Decke von wilden Rosen hervor schiesst, und, in Wasserstaub und Schaum aufgelöst, in's Thal fällt. Das Geräusch des Wasserfalls verhin-

derte ihn, meine Ankunst zu hören. Ich schlich mich hinter seinem Kopfe heran, und ward gewahr, dass er in seine Schreibtafel, unter lautem Seufzen, und mit Vergiessung einiger Thränen die letzten Zeilen einer Poesie schrieb. — — Nun wollte er ausstehen, und sah mich. — — Sind Sie schon lange hier? sagte er etwas erröthend; ich habe Sie nicht kommen hören. Seitdem Sie so laut seufzten, bin ich schon hier, antwortete ich, und als ihnen Zähren auf die Schreibtafel fielen. Der schöne Frühling und dieser schöne Frühlingsabend, versetzte er, hat mich in eine so angenehme Wehmuth gebracht, dass ich nicht widerstehen konnte, einige meiner Empfindungen niederzuschreiben, und dabey kann ich in Gedanken geseufzt haben. Er theilte mir hierauf seine Arbeit mit, und wird mir verzeihen, dass ich sie in einer schwächern prosaischen Übersetzung bekannt mache.

„Wie sanft rauscht dieser Wasserfall, und hört nicht auf zu rauschen! Wie zittert seine Flut im Thal' unter Blumen fort, die sich über seine Fläche bieger! Noch vor kurzent stürzte er unter einem Bogen von Eise hervor; die Erde lag traurig und betrübt, in eine weisse Todtenkleidung gehüllt. Büsche und Wälder waren mit Flocken beschleyert, und von ihren singenden Bewohnern verlassen. Die starken Leiber der Stiere und der Hirsche waren mit Reif und Eise begossen, dass sie wie in tönenden Panzern einhergiengen. Alle Geschöpfe fühlten die Last des Winters. — Wie gnädig ist Gott! wie verjüngt und erquickt er alles, was lebet! Denn Er war es, der mit allmächtiger Hand den Lasten der Weltkörper den ersten Schwung ertheilte, durch den sie ewig in ihrem Gleise laufen, und die Abwechselung der Jahrszeiten hervorbringen. — — Die röthere Sonne sieht itzo die grüne und blühende Erde im Meer' ihrer Stralen um sich schwimmen. Der Wallfisch ruht auf den wärmern Fluten gleich einer schwimmenden Insel, oder stürzt sich in den Abgrund des Meers, und erregt Strudel, indem er scherzt; und der Nautul ist sich selbst wieder Schiff, Ruder, Segel und Steuermann. Unzählbares Geflügel, das unsere Fluren verlassen hatte, eilt itzo frölich über's Meer heran, und reitet gleichsam in Heeren auf den unsichtbaren Wellen der Lust. Alle Wälder erschallen von Tönen fröhlicher Bürger. Der Elephant und alle ungeheuren Thierberge, das mannigfatige kleine Vieh, und alles Gewürm, das in der Erde, das in den Bäumen der Wälder, das in der Lust und in den Wassern lebt, fühlt den mächtigen Hauch des allbelebenden Frühlings. O danket dem Herrn und preiset seinen Namen, alle die ihr seine Gnade fühlt. Ein allgemeines Konzert steige von euch zu seinem Throne empor! Leiht mir eure stimmen, ihr Donner, die ihr itzo wieder in den Lüften wohnet, das Lob des Herrn der Erde zu verkündigen! — Und o! wie reizend funkelt dort der Abendhimmel in purpurfarbnem und goldnem Lichte! Dort gleicht er einer Landschaft voll Wiesen, voll Wälder, voll Berge, voll Seen; und dort einem Meere voll feuriger Wellen. Holde Gerüche verbreiten sich, und eine tiese Stille herrscht überall, die nur vom Gemurmel des kleinen Bachs gestöret, und von Zeit zu Zeit von dem melancholischen Liede der Nachtigall unterbrochen wird, und von einer ländlichen, seufzenden Flöte. — — Sey ruhig mein Herz! sey ruhig wie die Lust! und sey es immer! nie empören sich stürmische Leidenschaften in dir, ausser Hass und Zorn gegen Ungerechtigkeit und Laster! — Herr, der du mir den Morgen und Mittag meines Lebens ertragen halfst, lass den Abend desselben, der sich mit geschwinden Schritten nahet, ach lass ihn schöner als den Tag, seyn! Lass mich, wenn er kömmt, so wie

den sterbenden Tag, vor Freude glühen, dass ich deine Wohnungen, dass ich deine Herrlichkeit sehen soll. — Und ihr, meine Freunde, die ihr mir Glück, Ehre, Reichthum, und alles waret, die ihr meine Fehler und Schwachheiten, um meines Herzens willen, übersahet, weint dann einige Thränen um mich, wann meine schon halb gebrochenen Blicke entzückt um den Himmel taumeln werden.

(Kleist II. 252—256. l.)

Cím. *Anglus* (rég.): angol. Csokonai címadása, az eredetiben 'Prózai művek V.' áll.

3. *Közelébb* (rég.): a múltkor, minap.

5. *hantdombon:* az eredetiben: 'szikladombon, a fűben'.
megett: az eredetiben: 'mellett'.

7. *Vízbukadék* (rég.): vízesés. A Tav. kötet előbeszédjében az analogikus szóalkotás példájaként említi (MM². II. 296. l.).

9. *sullog* (rég.): lassan megy, lopakodik.
megsajdít (táj.): sejteni kezd.
hallatos (rég.): hangos.

14. *nagyon:* az eredetiben: 'hangosan'.

19. *'s azok indítottak a' sohajtozásra:* az eredetiben: 'és meglehet, hogy gondolatban sóhajtottam is'.

23. *édesen:* az eredetiben: 'lágyan, szelíden'.

24. *habja:* az eredetiben: 'árja'.

27—28. *Az erdők és völgyek hópelyhekkel valának béretzézve:* az eredetiben: 'Az erdőket és völgyeket hópelyhek fátyolozták be'.

29. *kemény:* az eredetiben: 'erős'.

30. *pengő:* az eredetiben: 'kongó'.

31. *teremtvény* (rég.): teremtmény.

34—37. A fogalomhasználat párhuzamaira nézve lásd *A' Szeretet* 7—15. sorainak jegyzetét.

38. *jobb kedvvel:* Csokonai betoldása.

41. *melegűlő:* az eredetiben: 'melegebb'.

42. *Nautil:* révészcsiga (Nautilus pompilius L.).

46. *trupp* (rég.) csoport, kisebb csapat.

49. *Állatdomb:* tükörfordítás, az eredeti jelentése: 'hegynyi menynyiségű állat', vagyis 'óriási'.

52. *hatalmát:* az eredetiben: 'lehelletét'.

56. *nékem:* utána a 'kölcsön' szó fordítatlan maradt.

59. *ingerelve ragyog:* az eredetiben: 'bájosan szikrázik'.

65. *hébe-korba* (táj., rég.): hébe-hóba, ritkán.

66. *sápító* (rég.): panaszos hangú.

71—72. *eltőltenem megengedted:* az eredetiben: 'eltölteni segítettél'

77. *szemlélnem kell:* az eredetiben: 'látnom lehet'.

51. A' szerelmesnek gyötrelmeiről

Kézirata

Nem maradt fenn.

Megjelenése, Keletkezése

Lásd az *Anglus andalgás* jegyzeteiben mondottakat.

Szövegkritika

Főszövegünk a Tav. első kiadásán alapul. A cím után pont van.

28. Tav.: *könytseppekben* Az *ny* kettőzésének elmaradása sajtóhiba, mert pár sorral később (34. sor) is a helyes alak szerepel, csakúgy, mint a kötetben mindenütt (lásd pl. *Anglus andalgás* 10., 15., 81. sorok).
ortzáján. ahol em.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kleistről lásd az *Anglus andalgás* jegyzeteit.

Fragment eines Gedichts
von den Schmerzen der Liebe.

— — — Des Frühlings verschwendete
Gaben,
Die um uns düften und fliessen, sind arm
dem Kranken vor Liebe;
Aurora glühet ihm tödtlich, ihm dünkt die
Sonne verfinstert;
Für ihn versendet sie nicht in ihren Stralen
Vergnügen;
Ihm ist die Schöpfung erstorben. Im Schwarm'
von jauchzenden Freunden
Ist er verlassen und einsam, hört nicht ihr
wirbelnd Gelächter;
Hört über Felsen und Meer das liebliche
Flüstern des Abgotts,
Der ihn bezaubert. Sein Geist irrt zwischen
den Liljen des Busens,
Und klebt am Honig' der Lippen. Und täuscht
ihm Argwohn der Untreu',
Gleich einem Irrlicht', den Sinn, wird ihm
sein Schutzbild entrissen:
Dann hebt sein Leiden erst an, dann gleicht
er vor Stürmen und Kälte
Entfärbten, welkenden Blumen; dann wandelt
ein Todter auf Erden.
Ihr bunten Wiesen voll Thau! Ihr Gänge
voll furchtsamer Espen!
Ihr Zephyr'! und die ihr vordem ost unter
Schirmen von Laube
Ihn kühltet auf blühendem Klee, ihr rauchen
Tannen! ihr Bäche,
Woran er oftmals entschlafen, gereizt vom
heisern Gemurmel,
Gehabt in Zukunst euch wohl! forthin erweckt

ihr ihm Marter.
Nur dürre, sandigte Wüsten, des Ozeans
stürmisch Gestade,
Zerstörte Schlösser, durchnagt vom Zahn' der
Fäulniss, verfinstert
Von traurig drohenden Ulmen, entlegner
Kirchhöfe Schatten
Sind Paradiese für ihn, wo ihm sein Elend
in Tropfen
Die bleichen Wangen herabfliesst, wo er
den Tag durch herumirrt,
Und ost mit heulenden Winden aus Grüften
und Felshöhlen winselt,
Und ächzt mit einsamen Kauzen. Und kömmt
er Abends zur Wohnung,
Nach langem Waten durch Sümpfe, betrogen
vom hüpfenden Irrlicht',
So schüttet er Unmuth und Zähren zum Überfliessen
in Briefe,
Und stirbt in jeglicher Reih'; wie, oder die
traurige Muse
Seufzt durch ihn Todtengesänge. Sein Lager
wird ihm zur Folter,
Er keucht bis zum hellen Morgen vom schweren
Herzen Betrübniss;
Der Kummer wälzt ihn umher und klopft in
jeglichem Pulsschlag'
Befällt ihn endlich der Schlaf, so lauern
scheusliche Bilder
Rings um die Ruhstatt auf ihn. Bald irrt er in
finstern Gewölben
Voll Geister und Todtengerippe; bald schrecken
ihn feurige Hydern.
Er will entrinnen, allein der Grund geht unter
ihm rückwärts,
Und reisst ihn mit sich zurück. Itzt wird ihm
die Erde zum Weltmeer',
Die Fluten treiben ihn fort, er sieht den Rachen
des Abgrunds,
Klimmt ängstlich an Wassergebirgen, und
stirbt in ihren Ruinen.
Itzt ruft aus einer Höhle, von deren Tiefe ihm
schwindelt,
Der Liebe Vorworf ihm zu: schnell lässt er
sich schwebend herunter,
Und wann er, nach langem Sinken, ihn zu erreichen
sich schmeicheit,
So sinket der Boden der Kluft samt seinem Götterbild'
äbwarts.
Vor Schrecken er wacht er darüber, fährt fort
im Wachen zu träumen,

Von Angst und Schwermuth gerüttelt, erstarrt
von kramfigtem Fieber. — — —
(Kleist II. 137—140. l.)

Cím. *szerelmesnek:* az eredetiben: 'szerelemnek'.
4. *hajnal:* az eredetiben: Aurora.
7. *zsibongása között:* az eredetiben: 'seregében'.
9. *perge* (táj.): pörge; az eredetiben: 'gyönyörű'.
10. *suttogását:* előtte a jelző ('kedves') fordítatlan maradt.
11. *portyász* (táj.): portyáz.
12—13. E tagmondatok eleje az eredetiben: 'És ha a hitszegés s ha őrangyalának . .'.
14. *rohan ki először:* az eredetiben: 'növekszik csak'.
19. *Zefir:* enyhe nyugati szellő.
25. *Czinterem* (rég.): temető.
31. *sivákol* (táj.): sivalkodik, kiabál.
Tsúvik (táj.): kuvik.
33. *seppedék* (rég.): ingovány, mocsár.
vántzorog (táj.): vánszorog.
35—36. *Tsigázó-lajtorja gyanánt van nyoszolyája:* az eredetiben: 'kínpaddá válik ágya'. Utána egy kis rész fordítása elmaradt ('a szomorú múzsa általa zeng, az ő szájába ad siratóénekeket').
36. *aggságot hereg fel:* az eredetiben: 'bánatot zihál'.
37. *hentserget* (táj.): henterget.
40. *lelkekkel:* az eredetiben: 'szellemekkel'.
41. *hidra* (gör.): kilencfejű víziszörny a mitológiában.
47. *nógatva:* az eredetiben: 'szemrehányón'.
52—53. *gyújtvány Hideg* (táj.): váltóláz; az eredetiben: 'és a görcsös láztól megmerevedik'.

52. A' bújálkodás

Kézirata

Nem maradt fenn.

Megjelenése, Keletkezése

Lásd az *Ánglus andalgás* jegyzeteiben mondottakat.

Szövegkritika

Főszövegünk a Tav. első kiadásán alapul. A cím után pont van.
34. Tav.: *Van* em.
70. Tav.: *mi értünk* Ebben és a megelőző mondatban a *mi érettünk*, valamint a *mi értünk* alak váltakozik: e helyen a *mi értünk* következne szabályosan. Az itt olvasható kevert formát mégsem tekinthetjük egyértelműen sajtóhibának, mert Csokonainál a *tt* használata gyakorlat volt.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kleistről lásd az *Ánglus andalgás* jegyzeteit.

Prosaische aufsaetze.
VI.

Es ist ein Glück für das menschliche Geschlecht, dass, bey den unter ihm eingerissenen Lastern, die Neigung zur Wollust viel gemeiner ist, als die Ehrsucht und die Neigung zum Gelde; so dass man wohl hundert Wollüstige (deren Hauptneigung die Wollust) gegen zehn Ehrgeizige und gegen einen Geldgeizigen (deren Hauptleidenschaft Ehrgeiz und Geldgeiz ist) unter ihm antrifft. Die Habsucht ist der Gesellschaft und der Harmonie und Glückseligkeit des Ganzen so zuwider, dass die Menschen entweder sehr elend seyn würden, oder dass ihr Geschlecht ganz untergehen müsste, gesetzt auch, dass es sich durch die Zeugung fortpflanzte, wenn mehrere Geizhälse darunter vorhanden wären. Neid, Hass, Verleumdung, Verfolgung, Arglist, Betrug, Diebstahl, und endlich Mord und Blutvergiessen, würden die Wlet alsdann zu einer Mördergrube machen; und es wäre dann erträglicher, in Wüsten, unter lauter Schlangen und Scorpionen, Löwen und Tigern, als unter Menschen, zu wohnen. Und was der Ehrgeiz für Unglück stiftet, braucht keines Beweises. Wem die Geschichten der Welt ein wenig bekannt sind, findet, dass ost der Umsturz gewaltiger Reiche, allgemeines Elend, und die Vergiessung des Bluts von Millionen Menschen, durch diese Leidenschaft ist verursachet worden. Indessen ist ein kleines Übel allemal ein Übel und der übertriebene Hang zur Wollust verleugnet seine Natur eines Lasters nicht, und wirkt gleichfalls nicht wenig Böses. Nicht zu gedenken, dass es um alle Künste und Wissenschaften übel aussehen würde, wenn lauter Wollüstlinge die Erde bewohnten, die sich aus Hass gegen die Anstrengung, und aus Liebe zur Gemächlichkeit, bald um alle Gemächlichkeiten, ja gar um die Nothdürftigkeiten des Lebens bringen würden; so frage ich nur: Ist wohl jemand unglücklicher, als diejenigen, die nichts, als angenehme Empfindungen, die nichts, als die höchste Wollust suchen? Denn so bald ihnen angenehme Empfindungen abgehen, verfallen sie in Traurigkeit und Schwermuth. Und wie sollten sie ihnen nicht bald abgehen, da gemeiniglich heftige Vergnügungen, die die ganze Seele erschüttern, und gleichsam in jeder Nerve gefühlt werden, ihr ganzer Wunsch, unschuldige aber für sie zu matt und unschmackhaft sind? Grausame Krankheiten, Abnahme der Kräfte des Leibes und des Gemüths, Verlust der Ehre, das guten Namens und des Vermögens, ja ost der Ruin ganzer Familien, sind unausbleibliche Folgen ihrer Ausschweifungen. Alsdann gehabt euch wohl, angenehme Empfindungen! Unruhe, Angst und Verzweiflung hat itzo euren Platz eingenommen, und die Seele des Wollüstlings überfallen, der dabey doppelt unglücklich ist, je weniger er dieser Feinde seines Glücks gewohnt war. — Zwar leben die Menschen zum Vergnügen; denn der gütige Schöpfer hat uns aus Liebe aus dem Nichts hervorgerufen: allein bestehet dieses Vergnügen in der Unzucht? oder darinn, dass wir unsern Leib zu einem Keller, und unser Leben zu einem langen Bassetspiele machen? Sind keine unschulgigern Vergnügungen und Freuden möglich? Der Umgang mit vernünftigen Freunden ist ein weit mannichfaltiger Vergnügen, und kann uns, uhne Wein und Spiel, mit Freuden überhäufen. Und wahre Freunde werden keinem fehlen, der sie zu haben werth, und selbst ein Freund zu seyn fähig ist. Überdem bietet uns das grosse Reich der Natur und der Künste tausend erlaubte Ergetzlichkeiten dar:

Sieh! uns winkt die Natur. Mit unaussprechlicher Anmuth
Haucht sei Zufriedenheit aus. Sieh, wie der ruhige Himmel
Wolkenlos durch die geselligen Zweige der Linden herabsieht!
Alles jauchzt Freude, und ladet zur Lust. —
WIELAND.

Für uns düften die Blumen; für uns rauscht der sich schlängelnde Bach unter einem dunkeln Gewölbe von belaubten Bäumen fort, das von dem Gesange der Vögel erschallt; der Felder und Auen beblümte bunte Decken prangen für uns; für uns bemalt die Sonne den östlichen Himmel mit Gold und Purpurfarbe. Alles, wohin wir die Augen, worauf wir die Gedanken richten, alles füllt unser Gemüht mit Freude und Entzückung. Und was gewähren uns die Künste nicht für Vergnügen! was für ein weites Feld angenehmer Beschäftigungen erössnen sie uns nicht! Wir sind ja nicht nur zum groben Gefühle der Sinne, sondern auch zum Denken und Wirken erschaffen; und nur durch Arbeitsamkeit und vernünstige Handlungen gelangen wir zu einer wahren und dauerhaften Gemüthsruhe. Der Wirksame, der Tugendhafte, kann mit Recht sagen, und es in Erfüllung bringen, was der bekannte Herzog von Orleans, Regent von Frankreich, gesagt hat:

Ich will mich stets bey jeder kleinen Gabe,
Die mir der Himmel giebt, erfreun;
Ich will den Weg, den ich zu laufen habe,
Mit Blumen mir bestreun.

Folgenden Brief, den ich vor einigen Tagen erhalten habe, kann ich nicht umhin, meinen Lesern bey dieser Gelegenheit mitzutheilen:

MEIN HERR,

Da ich eben sowohl auf den Nutzen des menschlichen Geschlechts bedacht bin, als Sie aber keine Gelegenheit habe, meine Absichten allenthalben bekannt zu machen; so ersuche ich Sie, dieses statt meiner zu verrichten. Ich habe seither durch Verfertigung glässerner Augen, weisser und rother Schminke, einfacher und doppelter Busen, dem menschlichen Geschlechte zu dienen gesucht; allein die vielen Pfuscher und Affen meiner Kunst haben verursacht, dass ich den Preis meiner Waaren um ein merkliches habe herunter setzen müssen. Itzt bin ich auf eine Erfindung gefallen, davon ich nicht allein der Welt, sondern auch meinem Beutel vielen Vortheil verspreche. Ich habe in unserer Stadt manche Leute beiderley Geschlechts ohne Nasen herumwandern sehen, und daher eine Art Nasen von leichtem Holze zu verfertigen angefangen, die ich mit Drat an die Überbleibsel der weiland fleischernen Nase befestige, und ihr derselben Farbe gebe, so dass man schwören sollte, die alte Nase sey wieder hervorgewachsen. Dass diese Erfindung von Wichtigkeit und Nutzen sey, werden Sie selber einsehen, und daher so gütig seyn, meine Nasenfabrik durch ihre vielgeltende Empfehlung in Aufnahme zu bringen. Ein jeder wird nun doch wieder seine Nase trage können, wie es ihm beliebt: welches seither manchem nicht möglich war; und niemand wird mehr so eckelhaft aussehen, als bisher viele. Ein gewisser Mann, den eine gewisse Wollust um seine Nase gebracht hatte, ward von einem Wollüstlinge anderer Art, von einem Säufer, dieserwegen sehr verspottet. Jetzt habe ich dem Verspotteten, um ein billiges, wieder zu seiner Ehre

geholfen, und sein Spötter, dieses ungeheure Weinfass mit Armen und Beinen, sollte viel darum schuldig seyn, wenn er ihm an gutem Ansehen gleich käme. Sagen Sie dieses alles doch der Welt, und schaffen Sie meinem Talente dadurch seine Belonung; welches Sie zu thun schuldig sind, im Fall' Sie das wirklich sind, wofür Sie sich ausgeben. Sagen Sie ihr auch, dass nicht allein diejenigen, die ihre Nase verloren haben, bey mir derleichen wieder kaufen können; sondern dass auch elle, die in Gefahr stehen, sie künstig zu verlieren, sehr wohl thun würden, wenn sie sich bey Zeiten damit versorgten. Sie erhalten dadurch den Vortheil, dass ich das Modell nach ihrer jetzigen Nase nehmen kann, und dass ich nicht, statt einer ehemaligen Habichtsnase, eine Stumpfnase ansetze. Ich bin,

MEIN HERR,

Ihr sehr verbundner Diener.
Nicolas Postiche,
Galanteriefabrikant.

P. S. Sie wissen, dass eine üble Krankheit Gelegenheit zur Erfindung der Perüken gegeben; indessen sind sie so sehr Mode geworden, dass ich in gewissen Handelsstädten oft zu jemandes Lobe habe sagen hören: Er ist ein artiger Mensch, er trägt eine Perüke, und alles steht ihm wohl an. Wenn Sie die Sache mit Nachdruck treiben, so hoffe ich, dass, obgleich eine noch üblere Krankheit mir zu meiner Erfindung Anlass gegeben, es doch noch mit der Zeit auch bey uns heissen soll: Er ist ein artiger Mensch, er trägt eine gefärbte Nase, und alles steht ihm wohl an.

(Kleist II. 256—264. l.)

Cím. Csokonai címadása, az eredetiben 'Prózai művek VI.' szerepel.

3. *elhatalmazott* (rég.): elhatalmasodott.
közönséges (rég.): általános.

8. *betsület-vadászás:* az eredetiben: 'becsvágy'.
pénzkuporás (táj.): pénzkuporgatás.

9. *társaság* (rég.): közösség, társadalom.

11. *felteszem:* az eredetiben: 'feltéve'.

13. *zsobrák* (nép., rég.): fösvény, zsugori.

16. *gyilkoló-barlanggá:* az eredetiben: 'zsiványbarlanggá'.

17. *kietlen* (rég.): pusztaság, sivatag.

19. *inségeknek:* az eredetiben: 'szerencsétlenségeknek'.

24. *gonosz:* az eredetiben: 'baj'.

27. *eszköze:* az eredetiben: 'okozója'.

45. *jószág* (rég.): vagyon.

53. A fogalomhasználat itt már a *Halotti verseket* előlegezi.

54. *feslettségben:* előtte fordítatlan: 'egyedül, csak'.

55—56. *életünket szakadatlan tivornyává tégyük:* az eredetiben: 'hogy az életünket egyetlen hosszú csellójátékká tegyük'.

59. *örömbe meríthet:* az eredetiben: 'örömmel halmozhat el'.

62. *szabados* (rég.): megengedett.

63. *Wieland:* lásd *A' Kellemek* jegyzeteit.

63—64. *ránk:* pontosabban: 'nekünk'. A következő mondat az eredetiben: 'Kimondhatatlan bájjal elégedettséget lehell.'

65. *tekint-alá:* utána fordítatlan szó: 'felhőtlenül'.

66. *kiált:* az eredetiben: 'ujjong'.

67. *párolognak:* az eredetiben: 'illatoznak'.
71. *támadati* (rég.): napkeleti, hajnali.
74. *mesterség* (rég.): művészet.
mennyi: az eredetiben: 'minő'.
79. *Elme-tsendességet:* az eredetiben: 'lelki nyugalmat'.
82. *Orleáni Hertzeg:* Orleáni Fülöp (1674—1723), 1715-től haláláig Franciaország régense.
92. *üveg-szem* (rég.): szemüveg.
93. *kentsér* (rég.): kenőcs.
egyes és kettős Melyek: itt arról van szó, amit a Dorottyában *trompőz* néven emleget a költő: „Ez a' TROMPŐZ, frantziáúl *Trompeuse*, magy. *Csali ruha*, ollyan patyolat-domb, a' mellyet Kebleikre az ollyan Dámák tesznek, a' kiknek nints ott mit mutatni." (Dorottya/j.) (Szilágyi Ferenc adata)
95—96. A tagmondat az eredetiben: 'hogy portékáim árát jelentősen le kellett szállítanom'.
98. *mind . . . mind:* az eredetiben: 'nemcsak de'.
98—99. *szép hasznot:* az eredetiben: 'előnyt'.
102. *dorót* (táj.): drót.
hús-orr: utána fordítatlan: 'maradványhoz'.
104. *tsegéjjével* (nép.): esküvel.
105. *betses:* az eredetiben: 'fontos'.
107. *Orrfábrika* (rég.): orrgyár.
111. *pökedelem* (nép.): köpedelem, igen csúnya.
113. *bizonyos:* az eredetiben: 'másfajta'.
116. *kézzel lábbal termett:* az eredetiben: 'két lábon járó'.
117. *a' világért sem adná:* az eredetiben: 'sokat adna érte'.
117—118. *Kérem hát az Urat:* Csokonai betoldása; az eredetiben: 'Mondja meg neki [ti. a világnak] azt is'.
122. *nálam:* előtte fordítatlan: 'azt'.
123. *a' kik tartanak tőle:* az eredetiben: 'akiket az a veszély fenyeget'.
128. *kész köteles:* az eredetiben: 'lekötelezett'.
129. *Postiche* (fr.): beszélő név ('hozzáragasztott, hozzátoldott'). (Szilágyi F. adata)
130. *Galantéria-fábrikás* (ném.): díszműgyáros.
131. *P. S. [= postscriptum]* (lat.): utóirat.
132. *'s azonban mégis:* az eredetiben: 'közben'.
133. *Módi* (ném.): divat.
133—134. *sok nagyvárosban:* az eredetiben: 'egyes kereskedővárosokban'.
139. *Vendégorr:* a szójáték a paróka 'vendéghaj'-ként fordításának a mintájára készült; az eredetiben: 'festett orr'.

53. [A Lilla első dala prózában]

Kézirata

MTAK. K 672/III. 10ab. Autográf fogalmazvány.

Megjelenése

Mint első, prózai kidolgozását egy versnek, nem kiadásra szánta a költő. Először Toldy közölte (Gál László nyomán), de nem önálló műként, hanem a jegyzetekben, s elhagyva az elején áth. sorokat (931—932. h.). E közlést követte Szana Tamás Csokonai-életrajzában (Debrecen, 1869. 131. l.). Önálló műként a HG. adta ki először (II. 492—493. l.), majd a FK., a MM. és a MM^2., mind a szépprózai művek között, az áth. résszel együtt.

Keletkezése

E nyersfogalmazvány a Lilla-dalok ajánlóverséhez készült. Csokonai, mikor a kötet kiadására készülvén főrangú pártfogót keresett, nem véletlenül gondolt gróf Erdődy Zsigmondné Festetics Máriára (megh. 1837). Erdődyné korábban Czindery Pál somogyi nemes felesége volt, aki 1798. IV. 11-én meghalt (vö. Szilágyi: CsMűv. 342. l.). Erre az alkalomra a költő halotti búcsúztatót készített, amely ugyan „a publicumnak *némelly része* előtt [. . .] kedvetlenséget nyert" (MM^2. II. 453. l.), de az özvegy tetszésével feltehetően találkozott. Csokonai Debrecenbe visszatérve sem feledkezett meg lehetséges pártfogójáról, érdeklődött utána, mint ezt Szokolay Dániel Csokonaihoz írott válaszlevele is bizonyítja, melyben megerősíti a hírt, hogy „Czinderyné Asszonyság igen is férjhez ment" (CsEml. 106. l.). Erdődy Zsigmond (1775—1815) nem volt olyan jelentékeny ember, mint Czindery, aki a felvilágosult nemesi mozgalom egyik vezetője volt az évtized elején (vö. H. Balázs Éva: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus* Bp., 1967. 188—192. l.); a grófné azonban megmaradt jólelkű, irodalompártoló mecénásnak, mint azt Csokonaival való kapcsolata is bizonyítja.

A költő először 1802 júliusában kereste meg levéllel Erdődynét, hogy neki dedikálhassa a Lilla-kötetet, vagyis a kinyomtatás költségeinek fedezését kérve. Választ azonban nemigen kaphatott rá, mert 1803. május 19-én ismét levelet írt, amelyhez az apropót Erdődyné császári kitüntetése (vö. Ferenczi 125. l.) szolgáltatta. E levélben sajnálkozik, hogy az előző „eltévelyedett", így megismétli kérését (vö. MM^2. II. 489. l.). Ennek már foganatja lehetett, mert Kultsár István 1804. január 6-án Erdődyné leveléről értesíti Csokonait (vö. CsEml. 152. l.), majd április 9-én 100 forint ajándékot kap a grófnétól (vö. MM^2. II. 507., 512. l.). A Lilla-dalok tervezett kassai kiadása végül meghiúsult, s a kötet csak a költő halála után, Váradon jelent meg (vö. Cs/ÖM. I. 276—281. l. és Vargha Balázs: *Csokonai verseinek első kiadásai*. Bp., 1974. 23—26. l.).

Maga az ajánlóvers, s annak prózai változata 1802 tavaszán, vagy még inkább a nyár elején készülhetett. Az Erdődynéhez írott első, 1802 júliusi levélben már ez olvasható: „A Nagyságodhoz való dedicatió is, melly az első ódát tészi, készen van, egy darabját mustráúl ide iktatom" (MM^2. II. 453. l.). Ha ekkor már a verses kidolgozás is készen volt, (vagy legalábbis volt készen belőle), akkor természetesnek tűnik, hogy e prózai nyersfogalmazvány is készen állott ezt megelőzően. A terv megszületése és az ajánlás írása (prózában, majd versben) pedig nem sokkal előzhette meg a pártfogást kérő levél elküldését.

Gál László e prózai fogalmazvány kapcsán vetette papírra a Lilla-dalok keletkezési körülményeire utaló megjegyzését: „a' dalok mellyek

most versekbe foglaltak: elsőben levél formában és folyó beszédben valának készítve, csínos irás modorban — eggy csomóban öszve rakva: mellyeket Csokonai Mihálynak halála után, ennek édes anyja rész szerint fija utánni búsulása — rész szerint pedig azon félelme miatt hogy azon levelek másokat talán megbotránkoztathatnának, tűzbe vetett, 's megégetett." (CsEml. 405. l.) Arra, hogy tényleg így történt, Gál László emlékezésén kívül csak eme első Lilla-dal fennmaradt prózai változata utal — versek prózai kidolgozását csak fordítások esetében ismerjük; hacsak persze nem tekintjük ilyeneknek a Rozáliához szóló költői leveleket *(Melitesz Rozáliához [I.], [II.])*.

A *Gróf Erdődyné ő nagyságához* című vers azért is különleges, mert egyike azon kevés Csokonai-versnek, amely szoros kapcsolatba hozható életrajzi tényekkel (vö. Baróti: Árny. 215. l.; Vargha: ArcV. 186. l.); a prózai változatra azonban kevésbé jellemző a „geográfiai" pontosság. Egyébként is számos eltérés figyelhető meg a verses és prózai kidolgozás között. A prózában még hiányoznak a grófnét közvetlenül megszólító részek (az első 4 és az utolsó 6 versszak), s a vers nagyobbik hányada (a 14. versszaktól) terjedelmesebb a prózai változat megfelelő részénél. Legszorosabb a kapcsolat az 5—13. versszakok és a nyersfogalmazvány áthúzott első bekezdése között: egy-egy mondat itt jóformán egy-egy szakasznak felel meg.

Szövegkritika

A fogalmazványnak nincsen címe, itt az eddigi kiadásokban szereplő megnevezést vettük át. A szöveg első 13 és fél sora a kéziratban át van húzva, feltehetőleg a verssé átdolgozás során jelölte meg a költő e munkapéldányon is a már megverselt részeket, de aztán felhagyott ezzel.

1. K: *festeni* A *t* olvhtl. betűből jav.
2—3. K: *erdejéb ğtanúlták [= erdejében megtanúlták]*
3—4. K: *'s a' Vadgalambok nyögésidet* A sor fölött betoldva.
5. K: *n̄ [= nem]*
7. K: *a' Sír ⟨sajná⟩ sokallotta áldozatot* A HG. és a MM. (MM².) névelő beillesztésével *(az áldozatot)* tette értelmessé a mondatot, mi, a környező mondatok nyelvtani szerkezete, valamint a verses változat szerint a *d*-t em.; *(áldozatod)*.
12. K: *fáklyáját. A'* A pont vesszőből, az *A' a'*-ból jav.
22. K: *folyások* Utána *NB*/ jelzés van a sor fölött betoldva. Pontos értelmét nem tudjuk, valószínűleg a későbbi kidolgozásra vonatkozik, csakúgy mint a 24., 25. sorokban.
22—23. K: *mint a' a' hirtelen* Az első *e* olvhtl. betűből jav., az egyik *a'* felesleges, elhagytuk.
24. K: *Nyájasságom* Előtte*(NB* jelzés van betoldva a sor elé.
25. K: *Lillát* Előtte *(NB* jelzés van betoldva, a zárójel azonban ez esetben be is záródik, a mondat végén: *változott.)*, em.
27. K: *szirtjei* Az *sz b*-ből jav.
30. K: *nélkül ⟨bé⟩ elbúttam*
33. K: *n̄ [= nem]*
34. K: *és Horváth* Az *és* a sor fölött betoldva, a *H á*-ból jav.
35. K: *Tisza* Az *a* fölött áth. ékezet.

36. K: *n̄ [= nem]*
38. K: *h̄ [= hogy]*
39. K: *h̄ [= hogy]*
42. K: *mellyk [= mellynek]*
nyoszolyáját Az *n k*-ból jav.
44. K: *nagy* Az *n h*-ból jav.
válva szállongjon A *va toz*-ból, az *sz f*-ből jav.
46. K: *örömidk [= örömidnek]*
47. K: *ğháborítják [= megháborítják]*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

1—2. *gyászolt körűlötted:* utalás a grófné első férjének halálára.
2. *Átád:* Nagyatád (Somogy megye), itt volt a Czinderyek birtoka.
6. *Etelkád:* talán a grófné első házasságából származó gyermekről van szó, bár erre nézve nem találtunk semmilyen adatot.
9. *Grátziák:* „a' Kellemesség' három Isten asszonykáji" (Tav/j.).
10. *Hébe:* „Az Iffjúságnak Isten asszonya" *(D[ebreceni] Magyar Psyche* 692. sor).
Ámor: a szerelem istene.
11. *Hymen:* a házasság istene.
21. *érzékeny* (rég.): élőlény.
27—30. Utalás 1798. márciusának sorsdöntő napjaira, mikor is állás után igyekezett a költő, de közben érte a hír, hogy Lilla már nem az övé (a történések helyszíneinek és időrendjének lehető pontos rekonstrukcióját lásd Boros Dezső tanulmányaiban, Alföld 1965/2. 64—70. l. és Somogy 1980/4 3—10. l.).
34—35. *Horváth Országtól Erdély széleig:* utalás Csurgóról Debrecenbe történt hazatérésére.
40. *Cupressus:* „halotti és halálos fa vólt a rómaiaknál" — írta a költő *A nemes magyarságnak felűlésére* című vers jegyzeteiben.
42. *nyoszolya* (nép.): ágy (vö. *A' Tsókok* 953—954. soraival).
43—45. E motívum párhuzamaira nézve lásd a *[Francia versek prózafordításai]* 11. sorának jegyzetét.
46. *Erato:* a szerelmi költészet múzsája.

54. Amaryllis

Kézirata

1. **OSzK.** Oct. Hung. 71 (K_1). Autográf tisztázat, a végén a cenzor engedélyező aláírása (1803. június 25.).
2. DebrK. R. 788 4. 1a—3b (K_2). Autográf fogalmazvány, cím, előszó és jegyzetek nélkül. Ugyanezen kötet 4b lapján megvan az előszó másolata is, a lap alján Csokonai autográf forrásjelzéseivel, (ezért jelöljük ezt is K_2-vel).

Megjelenése

Önállóan jelent meg 1803-ban, mint halotti búcsúztató. Később a költő felvette az AV. tervezeteire (vö. Cs/ÖM. I. 245—246. l.), e kötetben halála után meg is jelent. Az AV. művei között közölte Toldy, majd a HG. (I. 329—338. l.) és a FK. is, a MM. és a MM². a színdarabok közé sorolta.

Keletkezése

Az idillium Schraud Ferencné született Zeininger Anna halálára készült halotti búcsúztató. Az 1772. május 11-én született Schraudné 30 éves korában, 1802 decemberének legvégén halt meg Debrecenben. Férje — mint a mű 5. számú jegyzetéből kiderül — sem halálos ágyánál, sem temetésén nem volt jelen. Schraud Ferenc (1761—1806), aki az idilliumban Milon néven szerepel, nagy karriert befutott, elfoglalt ember volt, távol feleségétől a hivatásának élt. 1790-től megyei főorvos, majd 1792-től a pesti egyetem tanára lett. A titkosrendőri jelentések francia-szimpatizánsként mutatják be (vö. Benda I. 750. l.). 1794-ben nagy szerepet vállalt a szerémi pestis megfékezésében, amiért magyar nemességet kapott, később pedig — hasonló érdemekért — királyi tanácsosi címet. 1802-ben nevezték ki országos főorvossá. Halálát 1806-ban, a tífuszjárvány elleni küzdelemben lelte. Schraud 1788. június 15-én vette feleségül Zeininger Antal, debreceni patikus lányát. Zeininger, aki az idilliumban Thyrsis néven szerepel, alapította Debrecen második gyógyszertárát, a híres és máig fennálló „Arany Egyszarvú"-t (a mai Kossuth és Sas utca sarki gyógyszertárat). Ez az alapítás évétől, 1772-től 1807-ig az ő vezetése alatt működött (vö. minderről DMÉ. 1976. 102—107. l.). Csokonai ügyfélként is kapcsolatban lehetett Zeiningerrel, erre utal Fazekas Mihály *Cs. et F.* című versének részlete *(Égre lobog fel a' te / Jótéteményed lánga is, orvasi / Szerrel segítőm.)*, amelyhez lapalji jegyzetben hozzátette: *Tzajninger* (FM/ÖM. I. 89. l.).

Schraudné temetése 1802. december 31-én volt, az idillium előszavának keltezése 1803. január 8., így a megírás január első hetére tehető, mivel a mű nem a temetésen való elmondásra készült. Ezt nemcsak a választott műfaj, s az előbeszéd utalása (39—41. sorok) valószínűsítik, de az alaphelyzet is, tudniillik az, hogy az apa és a férj a sírnál beszélgetnek. Csokonai tehát nyilván a kiadás szándékával készítette búcsúztatóját, s mint a kéziratok közötti különbségek, valamint a kiadás ezektől néhány helyen ugyancsak eltérő volta igazolja, komolyan és sokat csiszolt rajta. Ez az-írás a maga rostáján kívül egyébként mások bíráló szeme elé is került. 1803. február 23-án Nagy Gáboron keresztül Kazinczytól kéri vissza a mű kéziratát (MM². II. 482. l.). Feltehető azonban, hogy Kazinczynak nem csupán véleményezés céljából adta oda idilliumát, hiszen az a *babér* szóról folytatott vitájuk újabb riposztját is tartalmazta (lásd erről részletesen a 277—278. sorok jegyzetében). A kézirat természetesen eljutott Schraudhoz is, de ennek pontos idejét nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy január 19. után (vö. MM². II. 470. l.), de inkább miután visszakapta Kazinczytól a kéziratot, tehát márciusban. Ezzel van összhangban az a levél is, amelyet Kultsár István írt Csokonainak április 16-án, beszámolva a mű fogadtatásáról: „Valamint nagy örömmel olvastam az Amarillist, úgy igen sajnálom, hogy a lacuná-

kot nem tetszett mind eddig kipótolni. Én közlöttem az Aesculáp fiával, ki nagy megilletődéssel köszönte a Lantosnak fáradságát, nem is kételkedem, hogy már kinyomtattatására régen kész lett volna, ha én az Ur pótlásait várván nem szüntem volna meg erre ébreszteni. Vallyon nem akadott é az Ur némelly *Germanismusok*ra, midőn később nyugodtabb elmével olvasná. Ha néhol ez eránt tenne az Ur változást, helyesnek ítélném: többnyire a munka különös szépségekkel bővelkedik. Helybenhagyta Virág és Schedius. Tehát a nyomtatásra engedelmet várok." (CsEml. 140. l.) Hogy milyen hiányosságokról és pótlásokról van szó, nem világos, s a fennmaradt kéziratokból sem deríthető ki. Annál érdekesebb viszont a „lektorok" személyére tett utalás. Vargha Balázs feltételezi, hogy ez időszakban Csokonai más művét is bírálta Virág és Schedius (vö. *Miért remekmű és miért nem az?* Jelek, jelképek, jellemek. Bp. 1984. 313. l.); ez utóbbi neve valóban felmerül *A' Kellemek* című Wieland-fordítás kapcsán is (lásd a mű jegyzeteit).

A megjelenés tényleges idejéről közelebbit Kultsár István 1803. június 9-i leveléből tudunk meg: „Amaryllis a jövő héten szép írópapirosra ki lészen nyomtatva. Eddig a vásár gátolta." (CsEml. 144. l.) Az alkalmi költemény tehát elérte célját: megjelent, s tetszett a „megrendelőknek", de nem utolsósorban azoknak is, akiknek Csokonai igazán adott a véleményére.

A mű a pásztoridill antikvitásból (Theokritosz, Vergilius) eredő hagyományát folytatja. A pásztorköltészet igen nagy népszerűségnek örvendett a XVIII. században, maga Csokonai is művelte versben és prózában egyaránt (minderről lásd *A' Tántz*, a *Vázlatfüzet* és *A' Tsókok* jegyzetében mondottakat.) A költő megjegyzése, mely szerint e darabja az első próbálkozás e műfajban (14—15. sorok), legfeljebb csak az eclogára vonatkozhat, melynek fő mintáit fel is sorolja. Az *Amaryllis* keletkezésében a legnagyobb szerepe azonban minden bizonnyal Pope *Daphné*jának volt (lásd MM². III. 158—161. l.), erre maga Csokonai is utal (32—33. sorok). Pope idilljét 1801-ben, Alexandra nádorispánné halála alkalmából le is fordította, de ez majd csak az AV.-ben jelent meg (vö. Fest S. EPhK. 1916. 624. l.).

Szövegkritika

Főszövegünk alapja az 1803-as kiadás (Amar.). Ennek szövegén néhol változtattunk a kéziratokkal és az AV.-vel történt egybevetés alapján. Először is kiszűrtük a nyilvánvaló sajtóhibákat. A mássalhangzókettőzések jelölésében mutatkozó ingadozást (pl. *hosszan* — *hoszszan*) egységesítettük, mert a két mássalhangzó teljes kiírása arra vezethető vissza, hogy a kéziratban az adott helyeken el volt választva a szó a kettőzött mássalhangzónál. Meghagytuk viszont a *ts* és *cs* váltakozását, mert ez a kéziratot is jellemzi, csakúgy mint az *Árkádia* szó háromféle írásmódja. A cím után az Amar.-ban pont van.

A K_1 és K_2 alapján megfigyelhetjük Csokonai alkotásmódját. A K_2 az első megfogalmazás, ettől sokban eltér a K_1, amely már nagyon hasonlít az Amar. szövegéhez, de még nem azonos vele teljesen. E változatokat részletesen feltüntetjük, kivéve azt, hogy mindkét kézirat következetesen *i*-vel írja a *Milon* nevet. A beszélők neveit mindegyik változat kisbetűvel, aláhúzva írja.

A K_2-ben még nincsenek jegyzetek, a K_1 jegyzeteinek pedig rossz a számozása. Az 1. és 2. rendben van, viszont a 3-as szám már kétszer szerepel. Mégsem csúszik el a számozás itt még, mert a költő 5-től 8-ig átjavítja a számokat (tehát a 4-t 5-re, stb.), viszont a második 3-at elfelejti 4-re átírni, így ez a szám teljesen hiányzik a sorból. A nyolcasnál azonban visszatér az eggyel elmaradt számozáshoz, mert két jegyzet előtt szerepel 8-as szám. A kiadások javították e hibákat, de az utolsó jegyzet száma ezekben is csak 15, nem 16. Ennek az a magyarázata, hogy a K_1 14-es jegyzete teljesen kimaradt, így a jegyzetanyag valóban 15 tételből állott. (Az AV.-ben hiányzik a 10. is, de ez pusztán sajtóhiba.)

A K_2 másolatban fennmaradt előszava után autográf forrásjelzések láthatók, melyek azonban feltehetően nem e műhöz készültek:

Virg. Aen. 12: ⟨794, 6⟩ 794. Georg. 1: 498.
Ovid. Met. 8: 631—712. Trist. 1: 3; 29—34.
Hor. Od. 2: 17; 2, 3.

1. K_1 : ⟨*Egy Próba Magyar*⟩ *Idyllium*⟨*ban*⟩ ***Kir. Tanátsos SCHRADUNÉ' halálára*** A *Tanátsos* olvhtl. szóból jav., a *Kir.* utólag betoldva elé.
5. Amar.: *MONDANIVALO* A szó a 49. sorban, valamint a K_1-ben és az AV.-ben is hosszú ó-val szerepel, em.
6—7. K_2: *vagy a' barbarismusk̄ v. a' luxusk̄* ***következési*** *[= barbarismusnak vagy a' luxusnak]* Kiemelés nincs.
K_1: *luxusnak* Az *l L*-ből jav.
7. K_1: *Természetben* Utána nincs vessző.
8. K_1: *józan* A *j c*-ből jav., a K_2-ből hiányzik e szó.
9. K_1: *kinyíltt*
10. K_1: ***Szívét édes*** *repesésben* Az ***édes*** a K_2-ben is megvan.
11. K_2: ***érzi annak az ēnek*** *[=* ***embernek]*** ***Caracteréhez mn̄kor*** *[=* ***mindenkor]*** ***tarthatni***
14—15. K_1: *Poésisban*
15. Amar.: *Ketséges* Az ékezetet az AV. és K_1 szerint em.
K_1: *Elsőszülöttemnek* Az *E e*-ből jav., a *felől* után kettőspont áll.
K_2: ***elsö szülött munkámnak ki meneteléről***
16. K_2: *a' Vers mértékkel* ***is szorítani magamat*** Előtte hiányzik az *azt.*
19. K_2: *volna, mert*
20. K_1: *Énekei* Utána vessző áll.
22. K_1: *Században* helyett *Seculumban*
felállítani. — Az *állítan* olvhtl. szóból jav. ‚a *fel* sor fölötti betoldás.
A K_2-ben a mondat így hangzik: *mert a Gróf Zrinyi Miklós és a' Faludi Ferentz Pásztori Éneki durvábbak mintsem őket a' Gesneri seculumban mustrául lehetne előmbe tenni.*
23. K_2: *Ménalusi*
K_1: *csak*
24. K_2: *bátorító szíves bíztatást* helyett *egy középszerű helybe hagyást*
25. Amar.: *leszsz* em. A $K_{1,2}$-ben utána *az* áll. A K_1 az *ollykor-ollykor*-t kötőjelesen írja, utána az igekötő külön van.
26. Amar.: *tölgyes* Az AV. és K_1 szerint em.
27. Amar., AV.: *érdeinket* A K_1 szerint em.
K_2: ***Bikk és Tölgy*** *erdeinket*

K_1: *tekintetben*

28. K_1: *Andesi*
K_2: ***prima Syracusio dignata***

29. $K_{1,2}$: ***készült*** A K_2-ben utána pontosvessző áll.

31. Amar.: *történetIdylliumos* Az egybeírás sajtóhiba, javítottuk.

32. K_1: *Pópénak* A rag nincs kiemelve.
Amar., AV.: *Daphne* Nincs kiemelve, itt a K_1 szerint em., csakúgy, mint a következő sorban a *Tempestnek* esetében.

35–36. K_2: *Amaryllis, az az,* Hiányzik.
M. Dr. Protomedicus, és professor Cons. *Schraud*
K_1: *az az,* ***M. Dr. és Protomedicus*** *⟨****és Professor****⟩* ***T. Cons.*** *SCHRAUD* Az *és,* valamint a *T.* utólag betoldva, a *Dr. Sc-*ből jav.

37. K_1: *Zei ⟨.⟩ ninger*

38. K_1: *Leánya,*

38–39. $K_{1,2}$: ***Ő*** *esztendő*

40. Amar., AV.: *s* A hiányjel elmaradt, em.

45. Amar.: *Milon* és ***Egiek'*** em.
K_2: *tanátsát* helyett *titkait*

46. $K_{1,2}$: *ezen* helyett *ez*

47. Amar., AV.: *Phoebus* A hiányjel elmaradt, a K_1 szerint em.

49. K_2: *vagyok* ***s ezzel végezem***
K_1: *vagyok,* ***és ezzel zárom bé*** *Mondanivalómat*

50. Amar., AV.: *8.* ***Nap 1804.*** A mű l. jegyzetében is 1803. szerepel, csakúgy mint a K_1-ben. A K_2-ben nincs dátum.

51. $K_{1,2}$: Hiányzik.

52. K_2: *Milon,* ***és***

53–54. K_2: *borúlva* és *Óh* Utánuk nincs vessző; *Thyrsis* neve mindkét kéziratban a szöveg előtt szerepel, a sorban.
Amar., AV.: ***egygyez*** em.

55–56. K_2: *méltó* és *szelíd* A sor fölött betoldva mindkettő.

57. $K_{1,2}$: *fényje;*
Amar.: *eltünék* A $K_{1,2}$ szerint em.

58. K_1: *Atya! ⟨botsáss meg me⟩ hogy*
vigasztalhatlak A $K_{1,2}$ szerint em.

60. K_2: A közbeékelés vesszővel történt, az *ő* kisbetű.

62. K_2: *könnyeinket*
$K_{1,2}$: ***Zöldje***

64. Amar., AV.: *Menynyeiektől* em.

65. $K_{1,2}$: *párák* és *sohajtásimat* Utánuk vessző áll.
K_2: *az én ⟨forró⟩ sohajtásimat, itt e' ⟨szomorú⟩ Kápolnánál* Az *itt* sor fölötti betoldás, a *gyászos* a *⟨szomorú⟩* fölé írva.

67. K_2: *⟨Már⟩* ***17szer*** *⟨Tavaszon⟩ zöldültek ki ⟨a' Szent⟩* ***Kertemb*** A *szer* utólagos hozzátoldás, az *em ben*-ből jav., a *b* ezután toldva a szóhoz.

68. K_2: *Amaryllis az én nevelésem alatt* ***volt****:* Az *y i*-ből jav.

69. K_2: ***Tavaszon*** Az *ő érette* sor fölötti betoldás.
Amar.: *Fölfellettieknek* em. Az *ö* a $K_{1,2}$-ben hosszú.

69–70. K_2: *Első tavaszán ⟨is⟩ életének ⟨olly⟩ annyit* Az *E A*-ból jav.

71. K_1: *találtunk;*
K_2: *utolsón*

74. K_1: *Zei⟨.⟩ninger*

76. K_2: *lelkét* Az *Ollyan* helyett *Olly* szerepel.
79. K_2: *És a' millyen tisztán* ⟨*Úgy*⟩ Az áth. szó fölé írva.
Amar., AV.: *viszsza* em.
79—80. $K_{1,2}$: *csillagokra*
80. K_2: ***Húsz** tél* ⟨*kietlenné tette a'*⟩ *dúlta el a **húsz***
81. K_2: *életünk* ⟨*tava*⟩ *még is* ⟨*örök*⟩ *szakadatlanúl*
82. $K_{1,2}$: A vessző a *szerzett* után áll.
84. K_2: *dísze* ⟨*virága*⟩ Az áth. szó fölé írva.
$K_{1,2}$: ***Kertemnek***
86. K_2: ***el** Az **e** m-ből jav., utána hiányzik a vessző.*
ama ⟨*sárga*⟩ ***rózsa** Az **ama a'**-ból jav.*
89. K_2: ***lakosai***
90—91. K_2: *szerettem, hidjétek el azt* ⟨*nékem*⟩ *Milonnak*
91. K_2: *mondom* Utána hiányzik a vessző.
92. K_2: *nehezteléssel* helyett *neheztelve* A *reám* hiányzik.
irígylem helyett *irígylenem kell* A mondat utáni gondolatjel hiányzik.
93. K_2: *Óh* ⟨*hívjatok engem is örök Zöldetekbe, vagy őtet*⟩ *adjátok*
Amar., AV.: *viszsza* em.
94. K_2: ***lugassaitokba: Amarillistól***
96. K_2: Mindkét *tartoztasd* o-ja rövid, a második után nincs vessző.
Amar.: *Appollónak* A kötet más helyein, valamint a kéziratokban a helyes alak szerepel, itt is em.
97. $K_{1,2}$: ***Kedvese** és **csillagokon** A K_2-ben hiányzik a gondolatjel.*
98. $K_{1,2}$: *csendes lelke ajjakának* A K_2-ben *partján* helyett *szélén.*
Amar.: *ebegett* em. A $K_{1.2}$-ben nincs utána vessző.
99. K_1: *„Én halok,* ⟨*úgymond*⟩ *ezt mondá* A K_2-ben nincs idézőjel.
100. K_2: *szövetségünk* helyett *frígyünk*⟨*nek*⟩ A *de* a sor fölött betoldva.
102. Amar.: *Istenhozzátok' — **szeressetek*** A hiányjel itt felesleges, mi a $K_{1,2}$ és az AV. szerint em.
102—103. K_2: *Szeressetek a' síron* ⟨*túl is*⟩ Az áth. szavakat először az első szó után toldotta be, majd ezt is áthúzva az eredeti helyére tette vissza, az áth. szavak fölé írva.
103—104. K_2: ***túl is a' síron** ⟨**túl is**⟩*
***Istenhozzátok** A felkiáltójel hiányzik, gondolatjelek nincsenek, a második **már** sor fölötti betoldás.*
104. K_2: *mondá;*
105. K_2: *ujjak* ⟨*kezek*⟩ Az áth. szó fölé írva, gondolatjelek nincsenek.
106. K_2: *ezek* Hiányzik.
108. K_2: ***Óh** lelkem' fele! **óh** Amaryllisom!* Az *om* utólag hozzátoldva.
feletted Hiányzik.
109. K_2: *sír*⟨*hatok*⟩ Az áth. rész fölé írva: *athatlak.*
110. K_2: *sír*⟨*jál*⟩ Az áth. rész fölé írva: *hatsz.*
könnyeket
Amar., AV.: *hullasz* A $K_{1,2}$ szerint em.
111. K_2: *ha* ⟨*tágu*⟩ *ki fakadhat,* A *hat,* utólagos hozzátoldás.
K_1: *vagy* Nincs utána vessző.
116. K_1: ***Rosa***
117. K_1: *meríthetted* ⟨*végső*⟩ *bútsúzó* Ez utóbbi helyett a K_2-ben *utolsó* szerepel. A *boldogább* után a K_1-ben nincs vessző.
118. $K_{1,2}$: *megtagadták* helyett *elvették*
119. K_2: *'s ezzel* helyett *és*

egészen helyett ⟨*sze*⟩ *torkig*

120. K_2: *nékem,* ⟨*óh*⟩ *Délusnak*

122. K_1: *adtál;*
K_2: *ha midőn szivemk* A *ha* után hiányzik a vessző, a *k* utólag toldva a szóhoz.
K_1: *Fele* A *bú* után egyik kéziratban sincs vessző.

123. K_2: *között* helyett *köztt*
a' másik ***jobb*** *fele a' halál keze* A K_1-ben: *Fele.*

124. K_2: *eggyiken* Előtte pontosvessző van vessző helyett.
Amar., AV.: *óh* A $K_{1,2}$ szerint em., a K_2-ben nincs gondolatjel.

125. K_2: *seregénél* helyett *világánál*
mint Hiányzik.

127. K_2: *Ki*⟨*nek*⟩
Amar., AV.: *Appollónak* em.

128. Amar., AV.: *rózsa színű* A $K_{1,2}$ szerint egybeírtuk.
K_2: *tengeren* A *vala* sor fölötti betoldás.

129. K_2: *két Világ*⟨*ok*⟩*nak* ⟨*sze . . .*⟩ A *két* sor fölötti betoldás, a *természit* az áth. szó fölé írva. A tagmondatokat elválasztó vesszők a $K_{1,2}$-ből hiányoznak.

130. $K_{1,2}$: *legelnek,*

130—131. K_2: *súgáros* ***oldalaikat megnyugtatják*** ⟨*. . .*⟩ *a' partokon:*

131. K_2: ***mit értem vélek***

132. K_1: *vigyorítá* Aláhúzva.

133. K_2: *is, Arkádiának orvosa* Hiányzik; gondolatjel nincs az Amar.-ban sem.

134. K_2: *Arany egésség,*

135. K_2: Az *ama'* első két betűje és az *is* utólag betoldva.

135—136. K_2: *engedni a' végezésnek* Eredetileg fordított sorrendben.

136. K_2: *Könnyekkel kisérte* ⟨*sír*⟩*hideg* A *már* hiányzik.

137. K_1: *a'* ⟨*Halál*⟩ *Végezés*

139. K_2: *lantjával és Éjnek*

141. K_2: *Arcadiának lantosa*

142—143. K_1: *homlokán* ⟨*homlán*⟩ Az áth. szó fölé írva.

143. K_2: *nyírfának* helyett *sűrű nyírágakon* Az *elestveledett* olvhtl. szóból jav.
K_1: *holló* ⟨*a' sűrű nyirága*⟩ ⟨*fejére ezűst*⟩ *a' nyírfának sima fejérén* Az *a'* utólagos betoldás.

144. $K_{1,2}$: *Vidékünknek* ***pásztora*** A K_2-ben előtte vessző, utána kettőspont áll.

145. K_1: ***Ének***
K_2: *ének* ***enyhíti a bút és bánatot.***

146. K_1: *Sírhalom*

148. K_1: *T.* Utólag toldva a szó elé.

149. Amar. ,AV.: *Aszszonynak* em.
K_1: *Debretzenben:* ***maga akkor Pesten volt, 's a' mint hallottuk, betegen.***

150. K_1: *itt nem lehet* ⟨*. . .*⟩ Az áth. rész fölé írva.
Amar., AV.: *hoszszan* em.

153. Amar., AV.: *órák a' napnak* Előtte nincs vessző, a K_1 szerint em.

154. K_1: *Városának*

155. K_1: *József* ⟨*István*⟩ Az áth. szó fölé írva.
Cons:nét ***itten*** *curálta*

157—158. K_2: *méltatlanra: vajha*
158. K_2: *De,⟨az én énekem⟩ ⟨lantom⟩ **Arcadiának lakosi!***
159. K_2: *talán ⟨több⟩ nem*
Amar.: *ekhóztaták* em.
160. K_2: *halmaitokat, **'s tsereiteket.***
161. $K_{1,2}$: ***Fogadástétel***
Amar., AV.: *háladatlan* A $K_{1,2}$ szerint em.
163. K_2: ***dalom***
165. K_2: A gondolatjel helyett vessző áll.
165—166. K_2: *vonta fel sátorát* helyett *vont sátrat*
166. K_1: ***Sátorát***
Amar.: *körüllöttem* A $K_{1,2}$ szerint em. Utána a K_2-ben vessző van, csakúgy mint a következő két tagmondat után.
168. K_2: *önnön* Hiányzik.
169—170. K_2: A második, harmadik *tudtam* és az *ah! most* hiányzik. Utána nincs új bekezdés.
172. K_1: *sétáló-lugasom*
K_2: *és az ⟨éjfél⟩ én*
174—175. K_2: *addig* Hiányzik. A $K_{1,2}$-ben: ***csókolom.***
175. $K_{1,2}$: ***ölelni***
176. Amar., AV.: *myrtus viselte* A kiadásokban a sor vége vágja ketté, s csak az elválasztójel maradhatott el, a $K_{1,2}$ szerint em.
K_2: *⟨. . .⟩ estikék* Az áth. szó fölött: *ligeti.*
177. K_2: *képzelődésem ⟨ollyan m⟩ setét* Utána itt és a K_1-ben sincs vessző.
178. K_2: *mellyek a' napot elnyelik,* Utólag betoldva a sor fölött, a *leszálló* hiányzik.
178—179. $K_{1,2}$: ***Zengésem bús*** A K_2-ben nincs utána vessző.
179. $K_{1,2}$: ***mendörgések***
180. K_2: *Titan* A hiányjel elmaradt, a tagmondat végén kettőspont van.
181. Amar., AV.: *villám farkok* A $K_{1,2}$ szerint egybeírtuk.
K_2: *rövid ⟨rémítő⟩* Az áth. szó fölé írva.
182. K_2: *⟨Borzasztó⟩ Rettenetes*
183. K_2: *elpusztúltt* Az *e p*-ből jav.
K_1: ***Világomat***
$K_{1,2}$: ***föld***
183—184. Amar., AV.: *öszvedűltt* A K_2-ben az *ú* ékezete *ű*-éből van jav., a K_1-ben pedig egyértelműen *ú* van, ezért e variáció szerint em. A K_2-ben a tagmondat után pontosvessző áll.
Czenki Nincs kiemelve; a K_1 szerint em.
184. $K_{1,2}$: ***csak***
K_2: *teheti **azt** ⟨egy⟩ jóltévő*
185. K_2: ***bággyadt pacsirta***
186. K_2: ***viola***
187. K_2: *ormózatján*
188. $K_{1,2}$: *Szavaidnál* A K_2-ben *mond* helyett *szól* szerepel.
189. $K_{1,2}$: *magokon* A sor fölött betoldva.
190. K_2: *tudók **más eránt sem** gonoszok. De, **a' midőn az éj homályán** keresztűl*
K_1: *De ⟨a'⟩ **midőn*** A vessző hiányzik.
191. K_2: *megbotsáss, ha féltelek* helyett *féltenem kell tégedet*

elcsüggedő Az igekötő hiányzik.
K_1: *csüggedésedet; ⟨féltenem kell⟩ megbotsáss*
192. K_2: *magán ⟨és szere⟩ töprenkedik;* A K_1-ben is pontosvessző van.
193. Amar.: *Alföldet* A K_1 szerint em.
196. K_1: *lakóhelyéről* helyett *lakhelyéről*
Amar., AV.: *nevezik* A K_1 szerint em.
197. K_1: *Linnéi*
198. K_2: *más felől* helyett *jobbra fordúlnának* A K_1-ben: *másfelől;* az *és* után egyik helyen sincs vessző.
198—199. K_2: *aligha ⟨kevéllye⟩ büszkévé ⟨. . .⟩ nem* Nincs gondolatjel.
199. $K_{1,2}$: *magad* Utána nincs vessző, a K_2-ben hiányzik az *a'* is.
200. K_2: *eszedbe* Utána nincs vessző.
K_1: *felette ⟨vagy⟩ kell*
201. K_2: *sírhalomnak.*
201—202 K_2: *maga ⟨nev⟩ vesztén* A második *a át*-ból jav.
nevet ***az*** *bolond ⟨az⟩* A vessző hiányzik a *nevet* után a K_1-ben is, s ott is vessző áll pontosvessző helyett a *bolond* után.
202—203. K_2: *a' másén* ***katzag,*** *az gonosz ⟨. . .⟩ de a' ki ⟨másért⟩ magát ⟨meg⟩ elrontja*
203. Amar., AV.: *és* ***ha,*** A vesszőt a $K_{1,2}$ szerint elhagytuk.
203—204. K_2: *másért ⟨rontja⟩ magát*
gonosz A *g b*-ből, az *n l*-ből jav., a mondat végéről hiányzik a gondolatjel.
204. K_2: *és* ***légy*** *erőss* Előtte hiányzik a vessző a K_1-ben is.
205. $K_{1,2}$: *istennel* Utána a K_1-ben kettőspont, a K_2-ben pontosvessző áll.
K_2: *'s ⟨ember⟩ úgy*
207. Amar.: *FőpapjaPhobeusnak* Különírtuk; a K_2-ben: *Fő* ***Papja.***
K_1: *Tartományunkban* A K_2-ben *Arcádiánkban* van helyette.
210—211. K_2: ***kívánod vigasztalni, mint engemet.*** *⟨Néked⟩ Patarának*
211.—212. K_2: *adta* és *lantot* Utánuk vessző áll.
daloljak helyett *dalolj* Előtte a vessző, utána a gondolatjel hiányzik.
214 és 224. K_2: Az itt olvasható két bekezdés fordított sorrendben következik, s nincs is tagolva. A sorrend megfordítását *, Ψ jelek mutatják.
214. K_2: *Hegyekről* és *parlagokról* Utánuk nincs vessző.
215. $K_{1,2}$: *Nagy Vízen* A K_2-ben az *i* rövid.
216. Amar.: *megszünik* A $K_{1,2}$ szerint em.
K_2: *lenni; eddig* A *leselkedett* után vessző áll.
216—217. K_1: *külön-külön*
217—218. K_2: *az ⟨Ha⟩ Aurora utján a' Sáska, te*
218—219. K_2: *mondtad; ne*
219. Amar., AV.: *viszsza hátrált* em. A K_1 kötőjelesen írja, a K_2-ben nincs utána vessző.
220. K_1: *ekhóztattam* Utána pontosvessző áll.
Amar., AV.: *búza termő* A $K_{1,2}$ szerint egybeírtuk.
K_1: ***Síkra*** A K_2-ben *tengerbe* áll helyette.
221. K_2: *vad Bakonyt ⟨Nagy Vizet⟩* Az áth. szavak fölé írva.
$K_{1,2}$: *Nagy Vizet*
222. K_1: *az Árpád'* A névelő sor fölötti betoldás, a hiányjel csak e változatban szerepel, e szerint em.

Amar., AV.: *örögjének* A $K_{1,2}$ szerint em.
223. Amar., AV.: *volna e'* A $K_{1,2}$ szerint em.
224. $K_{1,2}$: *hijába*
Amar., AV.: *tudománnyiddal* A $K_{1,2}$ szerint em.
K_2: *Atyját*
225. K_1: *Kígyó* Utána az elhagyott jegyzet száma *(14.)*, mely a lap alján olvasható: ***Anguis Aesculapii. Salutis symbolum.***
K_2: *én*
226. Amar., AV.: *esdeklem* A $K_{1,2}$ szerint em.
228. K_1: ***Vidításnak***
229. Amar.: *poetai* A K_1 szerint em., itt előtte vessző áll.
231. Amar.: *keresztül* A K_1 szerint em.
234. Amar.: *megszűntetett* A K_1 szerint em.
235. K_1: *Munkájit* Az *i á*-ból jav.
239. Amar., AV.: *mondhatom e'* A $K_{1,2}$ szerint em., a K_2-ben nincs előtte gondolatjel.
K_2: *a' mivel a' mit*-ből jav.
241. $K_{1,2}$: ***Arcadiára***
242. K_2: *gőbölyök* helyett *fejnivalók*
zőld pusztára, ⟨kérlek⟩ melly Az *ő* a K_1-ben is hosszú.
243. Amar., AV.: *'s, a' mi* A vesszőt az *'s* elé tettük, a K_1-ben nincs írásjel.
244. K_2: Nincs gondolatjel, a K_1-ben a *betses* előtt is van.
gyászos A sor fölött betoldva.
K_1: *esztendőre* Utána nincs vessző.
245. K_2: *reménységére, ⟨boldogságára⟩* Az áth. szó fölé írva, gondolatjel nincs.
Amar.: *e férji* A hiányjelet em.
245—246. K_2: *e' férji ⟨sok⟩ elmerűlésre,* A K_1-ben nincs utána vessző.
246. K_2: *könnyekre*
$K_{1,2}$: ***barátja***
247. K_2: *sőt* ***Atyádnak, kit én esmértem, hideg maradványira, 's*** *Czenki* A tagmondat végén felkiáltójel helyett vessző áll.
248. K_2: *néma ⟨bánati⟩ keservimet* A felkiáltójel az *óh* után hiányzik.
250. K_2: A gondolatjel utólag betoldva.
252. K_2: *Múzsám* Utána pontosvessző áll.
253. K_2: *forgó* helyett *merűltt*
254. $K_{1,2}$: *fűzágakhoz*
K_2: *ragaszkodik* helyett *kapkod*
Szégyenemmel is ⟨enyh⟩ munkálni ***kívánom***
256. $K_{1,2}$: *Fűlmile' dalja,* A K_2-ben a *hát* után pontosvessző áll.
257. K_2: *édesebb* helyett *bájolóbb*
258. K_2: *Ária* Hiányzik, a két versszak egymás mellé van írva, minden második sor bentebb van kezdve.
259. K_1: ***Kedvestekhez***
260. $K_{1,2}$: *Hijába* A sor végén kettőspont van, csakúgy mint a következő sorban.
264. K_2: *E' ⟨sír⟩halomba* A sor végén pontosvessző áll.
265. K_2: *lelkének nyájas ⟨...⟩* Az áth. rész fölé írva.
267. K_2: *Sírjatok; Sirassatok*-ból jav.
268. $K_{1,2}$: *csekély*
269. $K_{1,2}$: *csak* A K_2-ben: *kevéssé,* csakúgy mint a következő sorban.

271. K_2: *Majd* ⟨*Majd ha*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
bútok A hiányjel elmaradt.
tágúlásában ⟨*Enyhűl . . . mondjátok:*⟩ Az áth. szavak fölé írva.
772. K_2: A szöveg áth. sor fölé van írva, aminek csak az eleje olvasható: ⟨*Boldog . . .*⟩. Az idézőjel és a felkiáltójel hiányzik.
Amar.: *O* em.
273. K_3: *jutott;* ⟨*'s*⟩ *e'*
274. K_1: *több-több*
275. K_2: *Szerentsétlen* ⟨*Cziprus*⟩ ***Vége a' szomorú esztendőnek,*** Az első szó utolsó *t*-je *s*-ből jav., a *len* utólag hozzátoldva.
276. K_1: ***Kedvellttet*** és *szerencsés*
K_2: *Cziprusok*
kik ez ⟨*kik olly*⟩ Az áth. szavak alá írva. Az áth. szavak fölött ugyancsak áth. szó látható: ⟨*mellyek*⟩.
277—278. Amar.: *Hogy a' Bábér* A K_1 szerint em., a K_1-ben: *mind egy.*
K_1: *másutt megmutatom* helyett *meg van mutatva a'*
tavalyi M. Kurirbéli Criticus ellen egy nem sokára kijövő Munkámnak Előbeszédjében. Az *egy nem sokára kijövő Munkámnak* a következő áth. szövegrész fölé van írva: ⟨*a' Clio' (Cs. V. M. által Pest 1803.)*⟩
279. K_2: *édes* és *Áldott* Az *é É*-ből, az *Á á*-ból jav.
könnyeimnek
281. K_2: *hantok* Utána vessző áll.
282. $K_{1,2}$: *szívem* Utána vessző áll, a K_2-ben nagy a kezdőbetű.
hantok Utána nincs felkiáltójel.
283. K_2: *szerentsék* Utána felkiáltójel van.
szerentse
284. $K_{1,2}$: *Világon*

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A mű alkalmiságának és személyességének a viszonyára, valamint lírai prózastílusára nézve lásd Haraszti 294. l.; Waldapfel 300. l.; CsEml. 575. l., StudLitt. 1986. 52. l.

Cím. *Amaryllis* (gör., lat.): lánynév a pásztorköltészetben, jelentése: 'liliom'.
2—4. Az idézet Vergilius VI. eclogájából való (1—2. sorok):
Ő ki syracusaei zenét lantján legelőször
csalt ki, csalitban nem szégyellt soha lakni Thaliám.
(Lakatos István ford.)
5. *Mondanivaló:* előszó.
14—15. *pásztori Poesis:* pásztorköltészet.
19—20. *Zrinyi Miklós* (1620—1664) korai szerelmes versei az idill műfajában készültek, a *Violántilla* elnevezés állandó szereplőjük, *Viola* nevéből ered.
20. *Faludi Ferentz* (1704—1779) hat eclogát írt, e művei Vergilius-utánzatok, de nem hiányzik belőlük az eredeti magyar íz sem (vö. Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség . . .* Bp., 1978. 32. l.).
21—22. *Gessner* idilljeiről, ill. annak Kazinczy általi fordításáról lásd

A' Tsókok jegyzeteiben mondottakat.

23. *Ménal:* Mainalosz, hegység Árkádia határán.

28. *Andesi Pásztor:* Vergilius (i. e. 70—i. u. 19), Andes születésének a helye.

32—33. Lásd a mű keletkezéséről mondottakat.

44. *Delphisi sugarlás* (rég.): sugalmazás. Delphoi a leghíresebb görög jóshely volt, megszerezte magának Apollón is, így ő volt ott a negyedik jóisten (vö. Pomey 29. l.).

47. *Phoebus' Főpapja:* Phoibosz Apollón másik neve. Apollón a gyógyítás istene is volt, ezért nevezi a költő az ő *Főpapjának* Schraudot.

62. *Cyprus:* a gyászt jelképező fa.

111. *tágúl* (nép., rég.): enged. (Szilágyi Ferenc adata)

120. *Délusnak sárga Istene:* mint Csokonai is írja jegyzetében, itt is Apollónt kell érteni; a név születésének helyére, Délosz szigetére utal (vö. Pomey 28. l.).

124. *Végezés* (rég.): végzet.

126. *a' világgal egyhasi kövek:* utalás Deukalion és Pürrha történetére, mely szerint az emberiség az özönvíz után kövekből született újjá (vö. Pomey 269. l.). — *egyhasi* (nép., rég.): iker.

130. *a' Nap Lovai:* Héliosz, a napisten lovak húzta szekéren vágtat végig az égbolton; itt Kelet megjelölésére szolgál.

148. *T. [= tekintetes]*
Cons. [= Consiliarius] (lat.): tanácsos.

150. *mythus* (lat.): mítosz.

154. *M. Dr. [= medicus doctor]* (lat.): orvostudor. (Szilágyi Ferenc adata)
Physicus (lat.): kerületi orvos.

155. *curál* (lat.): gyógyít.

164. *Zefir:* enyhe nyugati szellő.

176. *myrtus:* a tisztaság, dicsőség jelképe.
ligeti Estike: „egy barátszín, és külső tekintetére nézve szomorú virág, mellynek nappal semmi illatja nints, de estve el kezdvén egész éjjel a' nap felköltéig ollyan kellemetes szagot botsát mint az apró viola, vagy a' Játzint." (Tav./j.)

180. *a' Titán:* itt a Napot, a Napistent jelenti.

20—206. Az ember helyének meghatározása már fogalomhasználatában is a *Halotti verseket* előlegezi (pl. *nemes valóság*).

211. *Patarának Védistene:* Apollón, e nevét a Lükiában fekvő Patara városáról kapta, ahol jóshelye volt.

213. *malaszt* (rég.): isteni adomány, kegyelem.

215. *gugás halál* (táj.): pestis.

217. *Auróra:* a hajnal.

221. *a' nagy víz:* a Balaton. (E részt vö. az első Lilla-dallal, ill. annak nyersfogalmazványából a 27—30. sorokkal.)

222. Utalás a költő nagy tervére, az *Árpádiászra*, amely azonban csak terv maradt, mindössze egy 51 soros rész készült el belőle, valamint a tervezetek.
Bárdus (rég.): költő.

224. *Eskuláp Attya:* Apollón; *Eskuláp* alatt ugyanis Aszklépiosz értendő, aki Apollón fia és a gyógyítás istene volt (vö. Pomey 265—267.).

225. *az idvességes Kígyó:* a szövegösszefüggés szerint ez is Apollónra vonatkozna, de a kígyó Aszklépiosz megjelenési formája volt.

226. *Aonidák* (lat.): múzsák.

228—230. E kiadás csak terv maradt, lásd részletesebben, s a vonatkozó irodalomra nézve a *[Lilla első dala prózában]* jegyzetét.

231. *Fekete Hegyek:* Crna Gora.

233—238. Schraud orvosi tevékenységére nézve, különös tekintettel a pestisjárvány megfékezésében végzett munkájára lásd részletesebben Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek.* Bp., 1929. II. 175., IV. 158., 225. l.

241. *Faunusok* (lat.): a rétek kecskelábú, kecskeszarvú istenei.

242. *göböly* (nép.): hízlalt ökör.

277—278. Ismeretes, hogy Kazinczy nyilvánosan, a MKur.-ban közölt vitacikkében támadta Csokonait a *babér* szó használata miatt (1802. márc. 19., 367.), merthogy az szerinte a konyhába és a patikába való, s a *borostyánt* ajánlotta helyette. Tudjuk, hogy személyesen is megbeszélték az ügyet (KazLev. IV. 217.), de a nézetkülönbség továbbra is megmaradt, olyannyira, hogy Csokonai szintén nyilvánosan akart válaszolni. Ez derül ki e jegyzetből is. Egyébként erre hivatkozva szokás emlegetni Csokonainak a babérról írott, s elveszett tanulmányát. A mű autográf kézirata (K_1) azonban arról tanúskodik, mint azt szövegkritikai jegyzetünkben részletesen leírtuk, hogy ilyen tanulmány nem volt, hanem egyszerűen egy másik munka, a *Clió* előszavát szándékozott e célra felhasználni a költő (a *Clió*ról részletesebben lásd *Bevezetés*ünket).

NÉVMUTATÓ

Aesopus (Aiszóposz) 212
Alexandra nádorispánné 462
Altdorfer, Albrecht 346
Anacreon (Anakreón) 370, 415
Anonymus 223
Antonioni, Annibale 233
Ányos Pál 416
Apelles 335
Apuleius, Lucius 200, 227, 336, 414
Aranka György 234, 235
Arkhütasz 306
Aszalay János 196, 374

Bakonyi Ibolya 438
Baksai Sarolta 204
H. Balázs Éva 458
Baldi, Bernardino 198, 199, 242, 308–10
Bán Imre 190, 204, 208, 396, 397, 412, 415, 426
Bárczi Ildikó 204
Barcsa János 429
Baróti Dezső 190, 193, 224, 230, 355, 368, 369, 377, 378, 393–96, 459
Bartha Boldizsár 202
Batta Bálint 363
Batthyány József hercegprímás 419
Béla király (Anonymus királya) 223
Benda Kálmán 190
Benda I. 370, 374, 375, 393, 419, 461
Benkő Loránd 402
Bényei József 429
Bernard, Pierre-Joseph (Gentil-Bernard) 331
Berquin, Arnaud 199, 201, 336–38, 377, 394, 435
Berzeviczy Gergely 458
Bessenyei György 402
Bessenyei Sándor 370
Bethleni Dániel 238
Bion (idillköltő) 201
Biró Ferenc 204, 221, 352, 368, 370, 438
Bitskey István 204, 432
Blumauer, Alois 227
Boccaccio, Giovanni 336
Boden 349, 376
Bonefonius, Joannes (Bonnefons, Jean) 205, 349
Borbély János 224, 226, 354
Boros Dezső 444, 460
Borzsák István 190, 204, 205, 208, 210, 399, 401, 406, 408, 414, 416
Budai Ézsaiás 190, 399, 400 405–407, 409–11, 429
Bürger, Gottfried August 310, 348

Caesar, Julius 206, 207, 253
Catilina, Lucius Sergius 425
Cato, Marcus Porcius 348
Catullus, Gaius Valerius 233, 351, 376
Chappe, Claude 406
Chaulieu, Guillaume Amfrye 327, 328
Cicero, Marcus Tullius 405, 425, 427, 435
Colombanius, Raphael 349
Cook, James 407
Czindery Pál 458

Császár Elemér 190, 220, 311, 376, 393, 416
Császári Lósy Pál 444
Csáti Szabó György 225, 232
Csokonai Józsefné 375, 379
Csíry Bálint 414

Dante, Alighieri 425
Dávid király 443
Dayka Gábor 348
Decsy Sámuel 406, 414

Delille, Jacques 398
Devecseri Gábor 222, 351
Domby Márton 190, 224, 233, 234, 311, 341, 363—68, 375, 420, 429
Domokos Lajos 432
Dorat, Claude Joseph 333, 334
Dugonics András 223, 419
Dusza Lajos 363

Eckhardt Ferenc 225
Écsy Ödön István 191, 196, 436—42
Édes Gergely 197
Egyey Tibor 373, 374
Erasmus, Desiderius Rotterdamus 200, 373, 374
Ember Nándor 220
Ercsei Dániel 405, 410, 411
Ercsei Klára 399, 409, 411
Erdődy Zsigmond 458
Erdődy Zsigmondné Festetics Mária 197, 458
Eschenburg, Johann Joachim 191
Eustatius (Eusztathiosz) 349

Faludi Ferenc 463, 470
Farkas Lajos 402
Fazekas Mihály 191, 221, 230, 311, 461
Fekete Csaba 204, 406, 409, 425, 443
I. Ferenc császár 242, 275, 276
Ferenczi Zoltán 191, 311, 341, 376, 418, 430, 447, 458
Fest Sándor 462
Festetics György 425, 445
Földi János 232, 369, 370, 412
Földi Jánosné Weszprémi Julianna 300, 362, 364
Földvári József 400
Freyerus, Hieronymus 415
Fried István 227, 314, 352
Fulgentius, Fabius Planciades 414
Fülöp Géza 419
Fülöp, Orleáni, francia régens 457

Gál László 196, 233, 292, 363, 365, 418, 430, 444, 458, 459
Gálos Rezső 350, 419
Gentil-Bernard *ld.* Bernard, Pierre Joseph 331
Gentsi István 443—445

Gessner, Salomon 222, 226, 327, 337, 338, 347, 370, 376, 377, 393, 394, 416, 463, 470
Gesztelyi Tamás 204
Goldoni, Carlo 199, 201, 306—08
Goráni *l.* Martinovics Ignác
Gottlieb Antal 375
Grasser, Rudolf 227
Gresset, Jean Baptiste 337
Guarini, Giambattista 195, 198, 201 340, 342, 345, 346, 349, 353, 355—59, 376—78, 396, 397
Gulyás József 191, 201, 306, 314, 320, 338, 359, 360, 368, 371—73, 424

Hafiz (Samsz-ad-Din Muhammad) 370, 378
Haraszti Gyula 191, 368, 444, 470
Halász Gábor 399, 404
Halász Katalin 204
Hannibál 369
Harsányi István 191
Herder, Johann Gottfried 196, 325, 341, 351, 352, 377
Hervey, James 227, 363, 371
Hésziodosz 376
Hoche, Louis Lazare 414
Holbach, Paul-Henri 227
Homérosz 231
Horatius Quintus Flaccus 349, 412, 415, 463
Horváth Ádám, Pálóczi 422, 427
Horváth János (1769—1835) 197
Horváth János (1878—1961) 191, 325, 339, 393, 470
Hummel Dávid 196
Hunyadi Ferenc 432
Hyde, Thomas D. D. 354, 378

Implom József 213
Imre Sándor 237
Instoris Gábor 419

Jakab Elek 435, 436
Jakab László 203
Jancsó Elemér 234
Jelenits István 418
Johannes Secundus 205, 346, 349
Jones, William 354, 378, 425
Jouvancy, Joseph de 417
József Attila 417

II. József császár 199, 221, 226
Juhász Géza 191, 195, 197, 200, 202, 205, 212, 222, 224, 225, 308, 311, 355, 360, 362, 364, 371—373, 393, 406, 419, 429, 430
Julow Viktor 190, 191, 208, 221, 222, 226, 230, 232, 372, 393, 398, 401, 429
Juvenalis, Decimus Junius 207
Juventius *l.* Jouvancy, Joseph de

Karácsonyi János 213
Karasszon Dezső 409
Kardos Albert 429
Kármán József 350, 419
Kastner Jenő 198, 234, 237, 276, 290, 293, 301, 304, 337, 341, 346, 355, 356, 364, 365, 376, 377, 394, 396
Kazinczy Ferenc 191, 196, 197, 202, 222, 223, 226, 231, 234, 237, 301, 310, 313, 327, 337, 341, 346, 351, 360, 376, 400, 410, 446, 461, 470, 472
Kecskeméthy Csapó Dániel (Kelemföldy) 211, 224, 308, 354, 363, 375, 446
Kéry László 191
Kinizsi Pál 197
Kis János 227
Kisfaludy Sándor 377
Klaniczay Tibor 369
Kleist, Ewald Christian von 192, 194, 198, 199, 310, 311, 351, 353, 378, 446—48, 450, 451, 453, 456
Klopstock, Friedrich Gottlieb 425
Kókay György 192, 400, 401
Kontz Imre 436—38
Kościuszko, Tadeus 401, 408
Kotzebue, August Friedrich 401
Kovács Zsuzsa 204, 307
Kövy Sándor 310
Kulinyi Nagy Benő 417
Kultsár István 458, 461, 462

Laczkó András 447
La Fare, Charles Auguste, marquis de 328
La Fontaine, Jean de 414
Lainez, Alexandre 325, 326
XIV. Lajos francia király 328
Lakatos István 411, 414, 424, 426, 446, 470
La Tour, Charles-Antoine-Maximilien Baillet, comte de 407
L'Attaignant, Gabriel-Charles de 330
Lengyel József 234, 409
Lessing, Gotthold Ephraim 196, 352, 371, 374
Letourneur, Charles-Louis-François-Honoré 371
Le Tourneur, Pierre 371
Lettner József 427
Lévai Bálint lelkész 409
Lévai Bálint diák 409
Linné, Carl von 232, 468
II. Lipót császár 213, 223
Longosz 349, 376, 377
Losonczi István 396
Lowth, Robert 378
Ludányi Mária 377

Magyari-Kossa Gyula 471
Maittaire, Michael 416
Marczali Henrik 223
Mária Terézia császárnő 223, 270—74
Marino, Giambattista (Marini) 195, 346, 365, 376, 377, 394, 396
Markovicz Mátyás 212
Marot, Clement 324
Martinkó András 407
Martinovics Ignác (Goráni) 372
Márton József 201, 308, 377, 446
Mátyási József 342, 350, 412, 418, 419
Mélius Juhász Péter 412
Menander (Menandrosz) 407
Mészáros Ignác 407
Mészöly Gedeon 223, 349
Metastasio, Pietro Antonio Trapassi 192, 195, 199, 202, 230, 235—37, 239, 242, 244, 245, 246, 248—50, 253, 254, 256, 258, 261, 263, 265—67, 269—81, 283—90, 300—305, 348—378, 394, 395, 396, 446
Meursius, Johannes 354
Mezei Márta 190
Moncrif, François-Auguste Paradis 328

Montesquieu, Charles de Secondat 201, 377, 395, 396
Montjaucon, Don Bernard de 414
Moschus (Moszkhosz) 201, 349
Muraközi Gyula 426

Nádor Jenő 225
Nagy Sándor 233, 319, 355, 378, 429, 461
Nagy Sámuel 429
Nagy Sándor 193, 233, 429
Nieupoort, Guiljelmus Henricus 407

Offerhaus, Leonhard 405
Oláh Gábor 193, 375, 376, 394, 396, 417, 428, 429, 431, 432
Onody Péter 211, 308, 309
Orbilius, Pupillus 349
Ovidius Naso, Publius 227, 242, 292, 376, 463

Pais Dezső 194
Pál József 352
Pálóczi Horváth Ádám l. Horváth Ádám
Panard, Charles François 330
Pánczél Dániel 401, 402
Pataj Sándor 416
Péczeli József 212, 227, 363, 400
Pelle Erzsébet 193, 398
Petrarca, Francesco 365
Petrik Ambrus 212
Petronius, Arbiter 349
Phaedrus 212, 233, 426
Phavorius 349
Platon (Platón) 405, 426, 427, 435
Plutarkhosz 349, 426, 427
Pomey, Franciscus 193, 231, 317—19, 347, 348, 350, 351, 395—97, 405, 411, 413, 471, 472
Pope, Alexander 202, 394, 397, 462, 464
Pordány Gergely 196, 436—39, 441
Pukánszkyné Kádár Jolán 190, 195, 207, 234, 306, 319, 355
Puky István 193, 201, 211, 359, 360, 371—73

Quintilianus, Marcus Fabius 222

Raff, Georg Christian 417
II. Rákóczi Ferenc 202
Rákosné Ács Klára 393
Regős Géza 197
Révai Miklós 411
Révész Ferenc 429
Rhédey Lajos 365
Rhédey Lajosné 400
Riboutté, Charles-Henri 332
Rosseau, Jean-Baptiste 410, 416
Rousseau, Jean-Jacques 317, 319, 324, 378, 416, 423—25

Saint Gelais, Melin de 325, 360
Salamon király 231
Sándor, Nagy, makedon uralkodó 206, 207, 335
Sándor István 353
Sarkadi Nagy Zsigmond 211, 214, 224, 354, 356, 363
Sárközy István 447
Sárközy Péter 204, 236, 237, 358
Sárváry Pál 224, 354, 356, 363—65, 375, 379, 393
Schedel Ferenc l. Toldy Ferenc
Schedius Lajos 311, 433, 461
Scheiber Sándor 353
Schikaneder, Emanuel 336
Schraud Ferenc 461, 471
Schraud Ferencné Zeininger Anna 190, 460, 461
Schroeder, Nicolas Guiljelmus 415
Seneca, Lucius Annaeus 424
Shakespeare, William 394
Sinai Miklós 405
Sinkó Ervin 193, 221, 222, 341, 393, 429
Solt Andor 417
Somosi Mihály 224, 354, 363
Stoll Béla 193, 211, 354

Szabó Károly 225
Szabó Magda 429
Szabó T. Attila 412
Szacsvay Sándor 400
Szana Tamás 417, 458
Szántó Dániel 211, 354
Szauder József 191, 193, 212, 221, 222, 226, 227, 230—32, 234, 235, 237, 245, 247, 249, 250, 254, 265—67, 295, 301, 304, 308, 310, 319, 340—42, 346, 348, 352, 354, 363, 364, 369, 372, 375, 376, 378, 393, 394, 396, 399, 416, 417, 426, 427

Széchényi Ferenc 400
V. Szendrei Júlia 193, 221, 393
Szepessy Tibor 206
Szerdahely György Alajos 417
Szigethy Gábor 190
Szilágyi Ferenc 190, 193, 197, 198, 200, 202, 204, 205, 211, 212, 221, 223, 231, 233, 234, 280, 293, 301, 307, 320, 331, 341, 355, 360, 363, 369, 371, 372, 374, 375, 393, 394, 398, 409, 410, 412, 425, 432, 436, 444, 457, 458, 471
Szilágyi Gábor 399, 426, 430, 432, 433
Szilágyi Sámuel 432
Szokolay Dániel 458
Szókratész 427
Szuromi Lajos 204
Szuvorov, Alekszander Vaszilje-vics 408
Szűk Balázs 341
Szvorényi Mihály 197

Tápay-Szabó László 194, 417, 428, 429, 435
Tarnai Andor 191
Tasso, Torquato 195, 342, 346, 353, 376—78, 397
Tassoni, Alessandro 346
Techert József 224, 231, 232, 369
Tegyey Imre 204—206, 209, 210, 412, 426, 435, 446
Tessedik Sámuel 224, 225, 229, 230, 232
Thalész 406
Themisztoklész 206, 207
Theokritosz 462
Timon (athéni) 426
Toldi József 225
Toldy (Schedel) Ferenc 194, 197, 212, 224, 233, 240, 245, 264, 265, 270, 308, 310, 341, 354, 360, 363, 364, 370, 429, 446, 458, 460
Toóth István 430
Tóth Lajos 225, 226
Trattner Mátyás 416 350

Váczy János 192
Vajda Júlia 362
Vargha Balázs 190, 192—94, 202, 208, 221—24, 339, 341, 346, 353—55, 364, 369, 375, 393, 399, 402, 405, 413, 417, 428—30, 432, 433, 445, 447, 458, 459, 461
Varjas János 410
Varro, Marcus Terentius 415
Veres Péter 223
Vergilius, Maro Publius 249, 265, 349, 375, 411, 414, 424, 444, 446, 462, 462, 463, 470, 471
Verres 425
Virág Benedek 461
Voigt Vilmos 220
Voltaire 324, 432
Voss, Johann Heinrich 227
Vörös Imre 212, 374

Waldapfel József 194, 221, 372, 393, 398, 402, 429, 470
Wartensleben gróf 409
Watteau, Antoine 318
Wéber Antal 190
Wieland, Christoph Martin 199, 202, 311, 313, 314, 317, 326, 378, 455, 456

Zambra Alajos 236
Zeininger Anna *l.* Schraudné
Zeininger Antal 461
Zilahi Sámuel 211, 354
Zrínyi Miklós (1620—1664) 463, 470

Zsoldos Jenő 194, 358, 369, 424

TARTALOM

SZÉPPRÓZAI MŰVEK

1. [Vizsgai oráció]	7	205
2. Antiqua Geographia	9	207
3. A' Bagoly, és a' Kótsag	11	211
4. A' Pillangó és a' Méh	16	224
5. A' Tántz	22	233
6. A' Tziklops	24	240
7. A' Tavasz. Canzonetta	26	244
8. A' Nyár. Canzonetta	27	248
9. A' Szabadság. Nitzéhez eggy Kántzonetta	29	254
10. Palinódia. Nitzéhez eggy Canzonetta	30	259
11. Metasztázió' Sonettje	32	264
12. A' Ditsőség' Triumfja. Első Kántáta	32	265
13. II. Kántáta. Mária Terésia' Neve Napjára	34	270
14. III. Kántáta. Mária Terézia' Születése' Napjára	35	272
15. IV. Kántáta. I. Ferentz Tsászár Születése' Napjára	36	275
16. A' Mentség. V. Kántáta	36	276
17. A' Tanáts. VI. Kántáta	37	278
18. A' Zivatar. VII. Kántáta	38	281
19. A' Szerelemféltőség. VIII. Kántáta	39	283
20. Az Akadály. IX. Kántáta	40	285
21. A' Halászat. X. Kántáta	41	287
22. A' Tavasz. XI. Kántáta	42	289
23. Az Álom. XII. Kántáta	43	292
24. A' Név. XIII. Kántáta	44	294
25. A' Visszatérés. XIV. Kántáta	45	296
26. Az első Szerelem. XV. Kántáta	46	299
27. A' félénk Szerelem. XVI. Kántáta	46	301
28. A' Szerelmek' Fészke. XVII. Kántáta	47	303
29. A' Hazug Epitaphiuma	48	306
30. Fillis Monumentuma	49	307
31. A' Figefa és Mondolafa	49	308
32. Szitzília és Neptún	49	309
33. A' Kellemek	50	310

34. [Francia versek prózafordításai] 53 319
35. [Prózafordítás töredéke Berquin VIII. idilljéből] 59 336
36. [Vázlatfüzet A' Tsókokhoz] 59 339
37. Melyik a' legjobb Csók? 67 354
38. Melitesz Rozáliához [I.] 69 359
39. Melitesz Rozáliához [II.] 70 362
40. A' Szeretet 72 363
41. A' szamár és a' szarvas 76 370
42. A' Tsókok 88 375
43. D[ebreceni] Magyar Psyche 117 398
44. [Búcsúbeszéde a debreceni kollégiumi ifjúsághoz] 142 417
45. [Emlékezetnek okáért] 148 428
46. [Kollégiumi beszédtöredék] 151 432
47. [Önvallomás-töredék] 152 435
48. Közönséges Tanittás 153 436
49. [Búcsúbeszéde csurgói tanítványaihoz] 159 443
50. Ánglus andalgás 161 446
51. A' szerelmesnek gyötrelmeiről 163 450
52. A' bújálkodás 164 453
53. [A Lilla első dala prózában] 168 457
54. Amaryllis 170 460

FÜGGELÉK

Kinizsi Pál Hamvai [Csokonai átirata Horváth János költeményéről] 180
Vitéz Kinisy Pálnak Hamvai [Horváth János költeménye] 181

JEGYZETEK

Rövidítésjegyzék 190
Bevezetés 195
A szépprózai művek köre 195
A szépprózai művek tárgykörei és időrendje 198
Lappangó és tervezett szépprózai művek 200
Kiadásunkról 203
Jegyzetek a szépprózai művekhez 205

NÉVMUTATÓ 473